

MARKO DRAGIĆ

*POETIKA I POVIJEST HRVATSKE
USMENE KNJIŽEVNOSTI*

(FAKULTETSKI UDŽBENIK)

AKADEMSKA GODINA 2007/08.

Izdavač: Filozofski fakultet, Sveučilišta u Splitu
Sinjska 2, 21.000 Split, Republika Hrvatska
Tel. 021 384 144, www.ffst.hr

Predsjednik Povjerenstva za izdavačku djelatnost:
Doc. dr. sc. Ivan J. Bošković

Odgovorni urednik:
prof. dr. Josip Milat

Recenzenti:
Prof. dr. sc. Stipe Botica
Doc. dr. sc. Ivan Bošković
Prof. dr. sc. Boris Škvorc

Grafička obrada:
Josip Dragić, dipl. iur., Jozo Kraljević, prof.

Lektori:
Jozo Kraljević, prof., Helena Dragić, prof.

Datum postavljanja na mrežu:

Podatak o izdanju:
1. izdanje

Dostupno u računalnom katalogu Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu pod brojem:

ISBN-13: 978-953-7395-16-2

KAZALO

UVOD	11
I. LIRSKA POEZIJA.....	14
1. VRSTE USMENIH LIRSKIH PJESAMA.....	15
SVJETSKA USMENA LIRSKA POEZIJA.....	16
HRVATSKA USMENA LIRSKA POEZIJA U KONTEKSTU TRADICIJSKE KULTURE	18
ZBORNICI (RUKOPISNE ZBIRKE).....	23
1. MITSKE PJESME.....	24
2. OBREDNE PJESME.....	26
<i>KOLEDSKE (KOLEDARSKJE) PJESME</i>	27
<i>JURJEVSKI OBREDI I PJESME</i>	33
<i>LADARSKI OPHODI I PJESME</i>	37
<i>KRALJIČKI OPHODI I PJESME</i>	44
<i>DODOLSKI OPHODI</i>	51
<i>IVANJSKI OBREDI I PJESME</i>	56
3. POSLENIČKE PJESME	62
4. POVIJESNE PJESME	72
5. LJUBAVNE PJESME	79
<i>NARICALJKE (TUŽBALICE, TUŽALJKE)</i>	99
<i>RODOLJUBNE PJESME</i>	102
6. ROMANCE	103
7. BALADE	108
7.ŠALJIVE PJESME.....	126
9. BEČARAC, GANGA.....	127
VJERSKA USMENA LIRIKA.....	128
1. ADVENTSKI I BOŽIĆNI OBIČAJI I PJESME.....	129
<i>BADNJAK</i>	138
<i>BOŽIĆ</i>	142
<i>NOVA GODINA, MLADO LITO, POČELO</i>	147
<i>SVETA TRI KRALJA</i>	148
2. KORIZMENE I USKRSNE.....	151
<i>POKLADNA NEDJELJA</i>	152
<i>ČISTA SRIJEDA</i>	153
<i>KORIZMA</i>	153
<i>SVETI GRGUR ČUDOTVORAC (GRGUREVO, 12. ožujka)</i>	154

<i>SVETI JOSIP</i>	155
<i>KRIŽIĆANJE</i>	156
<i>CVJETNICA</i>	157
<i>VELIKI ČETVRTAK</i>	159
<i>VELIKI PETAK</i>	162
<i>VELIKA (BIJELA) SUBOTA</i>	169
<i>USKRS (VAZAM)</i>	173
<i>UZAŠAŠĆE (SPASOVDAN)</i>	175
<i>DUHOVI</i>	176
3. MOLITVENE USMENE LIRSKE PJESME	177
4. PRENJA (NADMETANJA)	179
5. VERSIFICIRANE LEGENDE	182
6. ROMARSKJE PJESME	194
IZVORI I LITERATURA	196
II. EPSKA POEZIJA	204
SVJETSKA USMENA EPSKA POEZIJA	205
HRVATSKE USMENE EPSKE PJESME U POVIJESNOM KONTEKSTU	209
<i>MARKO KRALJEVIĆ</i>	213
<i>JURAJ KASTRIOTIĆ (SKENDERBEG, IVANBEG)</i>	213
BUGARŠĆICE	234
<i>TAMNOVANJE VOJEVODE SIBINJANIN JANKA</i>	235
<i>MAJKA MARGARITA</i>	235
PREVOĐENJE USMENE POEZIJE NA STRANE JEZIKE	242
IZVORI I LITERATURA	244
III. PRIČE (PRIPOVIJETKE)	248
NAZIVLJE	249
SVJETSKE USMENE PRIČE	249
HRVATSKE USMENE PRIČE	253
MOTIVSKI SVIJET HRVATSKIH USMENIH PRIČA	258
1. BAJKA	259
2. BASNA	270
3. PREDAJA	272
POVIJESNE PREDAJE U POVIJESNOM KONTEKSTU	274
<i>DREVNI GRČI</i>	274
<i>ILIRSKO I RIMSKO DOBA</i>	275
Gaj Aurelije Valerije Dioklecijan	287
SVETI VLAHO (BLAŽ), ZAŠTITNIK DUBROVNIKA	293
<i>PRENOŠENJE MOĆI SVETOGA DUJMA</i>	293
<i>STAROHRVATSKO DOBA</i>	298
Kraljica Buga	298
Kraljica Tuga	299

EPOHA OD UJEDNINJENJA HRVATSKE DO KRAJA VLADAVINE NARODNIH VLADARA (925.-1463.)	300
SVETI DONAT	301
<i>KRALJ TOMISLAV</i>	301
<i>SVETI IVAN TROGIRSKI</i>	303
<i>DMITAR ZVONIMIR</i>	303
<i>VLADIMIR</i>	305
<i>KRIVOVJERSTVO</i>	307
<i>MISIONARI</i>	310
<i>SVETI NIKOLA TAVELIĆ</i>	311
MLETAČKA OKUPACIJA HRVATSKE	313
SREDNJOVJEKOVNI BOSANSKO-HUMSKI VLADARI	314
Kulin ban	314
Prijezda I., ban bosanski	315
Stipan Tvrtko, kralj Bosne, Srbije i Zapadnih zemalja	316
Dabišino proročanstvo	317
 Hrvoje Vukčić Hrvatinić, vojvoda splitski i ban hrvatski i dalmatinski	318
<i>HERCEG STIPAN VUKČIĆ KOSAČA</i>	320
Stećci, srednjovjekovni nadgrobnji spomenici	321
OSMANSKA OKUPACIJA	322
<i>Radakova izdaja Bobovca</i>	323
<i>Potjera za bosanskim kraljem</i>	324
<i>Predaja kralja Stipana Tomaševića</i>	324
<i>Smaknuće kralja Stipana Tomaševića</i>	325
<i>Pad Bosne</i>	327
POSLEDNJA BOSANSKA KRALJICA, KATARINA KOSAČA	329
BORBE PROTIV OSMANSKE, MLETAČKE I UGARSKE OKUPACIJE	334
Legendarna obrana Đurđevca	339
Voda Seljačke bune, Matija Gubec	343
Petrica Kerempuh	345
Ivo Senjanin	345
HAJDUCI I USKOCI	348
Mijat (Mihat, Mijovil) Tomić	351
Knezovi i vitezovi Vučkovići	357
Obrana Splita	358
Mila Gojsalić	358
Stojan Janković	361
EPOHA OSMANSKE VLADAVINE	363
<i>PRAVO PRVE BRAČNE NOĆI I DRUGI TURSKI ZULUMI</i>	377
PORAZ OSMANSKE VOJSKE POD BEČOM 1683. G., OSLOBAĐANJE HRVATSKE	393
Oslobođenje Poljica	394
Oslobođenje Požege	395
Oslobođenje Vrgorca	396

<i>Oslobođenje Sinja</i>	397
Roša harambaša.....	401
FRANCUSKA I AUSTRIJSKA OKUPACIJA HRVATSKE.....	406
Ban Josip Jelačić Bužimski.....	409
Andrijica Šimić.....	411
HERCEGOVAČKI USTANAK.....	414
ETIOLOŠKE PREDAJE.....	415
ESHATOLOŠKE PREDAJE.....	426
MITSKE PREDAJE.....	429
DEMONOLOŠKE PREDAJE.....	436
PRIČANJA IZ ŽIVOTA.....	444
4. LEGENDA.....	448
LEGENDA O GAVANOVIM DVORIMA.....	448
SVETI VALENTIN.....	455
5. NOVELA.....	457
7. ANEGDOTA.....	465
7. SITNI OBLICI (ŠALA I VIC).....	468
LITERATURA.....	472
IV. DRAMA (FOLKLORNO KAZALIŠTE).....	479
POVIJESNI PREGLED FOLKLORNOG KAZALIŠTA.....	480
KAZALIŠTE LUTAKA.....	484
SVADBENI OBIČAJI.....	485
MASKIRNI OPHODI.....	488
LITERATURA.....	501
V. RETORIČKI (GOVORNIČKI) OBLICI.....	503
BASMA (BAJALICA, EGZORCIZAM, ZAKLINJANJE).....	504
2. ZDRAVICA.....	511
3. BROJALICA (BROJILICA, NABRAJALICA).....	514
4. BRZALICA.....	516
5. BLAGOSLOV/ MOLITVA.....	517
6. KLETVA.....	520
IZVORI I LITERATURA.....	522
VI. MIKROSTRUKTURE (POSLOVICE, ZAGONETKE).....	524
POSLOVICE.....	525
LITERATURA.....	535
ZAGONETKE.....	536
LITERATURA.....	539
BILJEŠKA O AUTORU.....	553

Prema tome, dakle, braćo, budite postojani i držite predaje kojima smo vas poučili bilo usmeno, bilo pismom! Naređujemo vam, braćo, u ime Gospodina, Isusa Krista, da se klonite svakoga brata koji neuredno živi i ne drži se predaje koju ste od nas primili.

SVETI PAVAO (2 Sol 2, 15)

Priče su Ljudi. Zovite ih da žive s vama. Ako ćete biti dobar domaćin naučit će vas svemu što znaju. Dat će vam do znanja kada se spremaju otići. Tada ćete ih predati nekome drugome.

PRIPOVJEDAČ IZ INDIJSKOG PLEMENA KRI

Quid proficit in literis, et deficit in moribus plus deficit quam proficit. Tko napreduje u znanju (nauci), a nazaduje u običajima, više nazaduje nego napreduje.

LATINSKA POSLOVICA

Pjesme naše pjevaju junaštvo i ljubav, naravni duh u njima živi. Ne znadu zlatna pera onako pisati, kako javorove gusle gude . . . Ne leži naša vila u velikim posteljama, kod gospodskih trpeza ne sjedi: žedna i gladna trči kroz gore i što više trpi, sve ljepša postaje, i glas njezin puniji izlazi iz prsiju golih i hlepečih.

Pjesme su povijest naša, u njima tražimo dobro i zlo svoje. Drugi puci štiju ih, prevode i čude se njima, a mi ih se sramimo i još ismijavamo svojim prosvijećenim barbarstvom.

Pokupimo braćo, pokupimo svoje blago, prije nego ga vjetar vremena ne pogubi. Hljeb je iz zemlje, lijepost iz puka: puk nam je otac, a zemlja majka naša.

NIKOLA TOMASSEO, ISKRICE III; XVIII.
(ZLATNA KNJIGA HRVATSKE NARODNE LIRIKE, SASTAVIO
KREŠIMIR MLAČ)

U puku stoji prava sila naroda, on je od svega naroda najviše spojen sa zemljom, a bude li u njega obrazovanja i samosvijesti, ni sve sile svijeta neće narod krenuti s puta kojim udariti mora; zaman su sve tuđe spletke, zaman su vanjski pokušaji da navuku narod na svoje – on stoji čvrsto kao dub, jer je dubu silan korijen, a taj korijen je puk.

(...) al dobro je da narod sam zaviri u dušu, da otvori krvavu knjigu minulih dana, jer je prošlost vazda zrcalom sadanjeg doba. Dobro je da narod sazna gdje je zgriješio i posrnuo, gdje li se proslavio i podičio. To neka mu je naukom za buduća vremena.

AUGUST ŠENOA, NAŠA KNJIŽEVNOST; SELJAČKA BUNA

Bosanske kasabe i varoši pune su priča. U tim ponajčešće izmišljenim pričama krije se, pod vidom nevjerovatnih događaja i maskom često izmišljenih imena, stvarna i nepriznavana povijest toga kraja, živih ljudi i davno pomrlih naraštaja. To su one orijentalne laži za koje turska poslovice veli da su istinitije od svake istine.

Te priče žive čudnim skrivenim životom.

[...]

Za bosansko dijete mitovi i legende imaju moć majčinog mlijeka, nešto tajanstveno i stravično, što postojanje nosi sa sobom, ulazi u nas u obliku drevnih predaja.

IVO ANDRIĆ NA DRINI ĆUPRIJA

Legende izdržavaju probu vremena bolje nego prava povijest.

RICHARD CAVENDISH

Slušajući dalmatinske klape shvatio sam da hrvatski narod ima dušu koju treba znati pokazati svijetu.(...)

PABLO COELHO

Poštovane studentice i studenti; čitateljice i čitatelji,

Pred vama je dio duhovnosti naših davno upokojenih pramajki i praotaca kojima su mnoge devet stoljetne okupacijske vlasti htjele iskriviti i zatrti pamćenje i postojanje. Međutim, naši su hrabri predci kroz višestoljetne mnogobrojne progone, patnje i stradanja, stvarali svoju kulturu i usmenu književnost, pamtili je, brusili i, hrvatskim narodnim jezikom, s koljena na koljeno prepričavali svojemu potomstvu. Nijedna sila nije mogla uništiti narodno pamćenje i usmenom komunikacijom je velik broj pjesama, priča, drama, poslovice, zagonetaka, retoričkih oblika, običaja, ophoda i obreda sačuvan do naših dana.

Mnoga sam kilometarska bespuća propješačio sa svećenicima ili uglednim ljudima. Naslušao sam se mnogih ljudskih sudbina, divio se plemenitosti, izdržljivosti, dostojanstvu, ponosu, vjeri i optimizmu sugovornika.

Neke sam predaje dobio pismom poput onih od velikog autoriteta u Bosni i Hercegovini, dr. fra Ignacija Gavrana; neke faksom. Nekoliko su mi puta nepoznati ljudi u ured donijeli priče iz svoga kraja.

U ovoj knjizi je stotinjak izvornih suvremenih zapisa, koji se prvi put publiciraju. (Osamdeset je tih zapisa iz Republike Hrvatske, dvadesetak iz Bosne i Hercegovine te šest iz Crne Gore.) To narodno blago prvi put se publicira u ovom udžbeniku. Zapisi su podjednako nastajali i u ruralnim i u urbanim krajevima, a među njezinim prenositeljima ima ih od bezpismenih do fakultetski obrazovanih, kao i poslovnih ljudi, uglednih umjetnika, svećenika, sveučilišnih profesora i dr. Različite su životne dobi i ima ih od malodobnih do stogodišnjih.

Većina zapisa nastala od 2001. do 2008. g. To su zapisi koje smo bilježili ja i studenti kojima sam bio mentor pri pisanju seminarskih i diplomskih radova. Mnogo je tih zapisa snimljeno.

Unatoč iznimnom bogatstvu, raznovrsnosti i višestrukim vrijednostima, hrvatska tradicijska kultura i književnost, nedostatan su istraženi. Razlozi tomu su višestruki: surove povijesne okolnosti, sustavno zatiranje i iskrivljivanje narodnoga pamćenja od devet stoljetnih okupacijskih vlasti, zabranjivanje vjere i svega što je činilo vjerski i nacionalni identitet, snažno upletanje komunističke ideologije na znanost i kulturu.

Usmena književnost sadrži višestoljetne i višemilenijske pouke i poruke. Namjena usmene književnosti je utilitaristična, didaktična i edukativna. Njezine su estetske, edukativne i didaktične vrijednosti iznimne. Ta je književnost, dakle, općedruštveno korisna. Velik je značaj

hrvatske tradicijske kulture i književnosti u očuvanju nacionalnoga i vjerskoga identiteta Hrvata kao i poštivanja drugih naroda s kojima žive Hrvati.

U ovim je vremenima najveća opasnost, po tradicijsku kulturu i usmenu književnost, potrošački mentalitet življenja. Zato je civilizacijski čin izvorno sakupljati i snimati usmeno-književne oblike i narodne običaje kako bismo ih oteli od zaborava i sačuvali za naše potomstvo. To je opći trend u razvijenom svijetu kojega smo dijelom.

Neznanje je najveća opasnost po čovjeka, narod i čovječanstvo. Narod koji nema svoje tradicije i nije narod.

Stoga, duhovnu i materijalnu baštinu treba poznavati i iz njih učiti. U toj su baštini naši korjeni i povijest naša, a narod koji ne poznaje svoju povijest osuđen je na njezino ponavljanje.

* * *

Iskazujem zahvalnost svim mojim kazivačicama i kazivačima, od kojih mnogi nisu više među nama, a neki su bili prisiljeni napustiti pradjedovska ognjišta i raseliti se po svijetu.

Mojim studenticama i studentima, njihovim kazivačicama i kazivačima izražavam najveću zahvalu.

Velika zahvala pripada i mojim sponzorima, posebice, Optima I. D. Mostar.

Neizmjerne zahvalnosti pripada mojim profesorima: dr. Stipi Botici, pok. dr. Josipu Kekezu, dr. Anti Franiću i drugima.

Posebnu zahvalnost iskazujem svojoj obitelji: supruzi Kati i djeci: Josipu, Heleni i Mariji.

Svi su oni dionici ove duhovnosti.

U Mostaru, 23. kolovoza 2008. godine

prof. dr. sc. Marko Dragić

UVOD

Književnost svjedoči o životu ljudi, naroda i čovječanstva. Usmena je književnost najstarija i najdugotrajnija vrsta književnosti. Usmena lirika, epika, drama kao i poslovice i zagonetke postoje od agrafijske etape ljudske duhovnosti i tradicija su pisanoj književnosti.

Renesansa je epoha u umjetnosti koja obnavlja vrijednosti antičke grčke i rimske civilizacije. Od humanizma i renesanse pozornost se pridaje i običnim ljudima. U renesansi se javlja velik ineteres za **narodnom** književnošću. **Michel de Montaigne** (1533.-1592.) bio je oduševljen **narodnom poezijom**. Od njegova je vremena naziv **narodna književnost**.

Jak je utjecaj usmene književnosti i na renesansnu i baroknu književnost. pisci su stvarali svoja djela po uzoru na usmenu književnost ili su u svoja djela inkorporirali usmenoknjiževne oblike. U XVIII. st. javlja se interes za sustavnijim sakupljanjem, zapisivanjem i proučavanjem usmene književnosti.

Johan Gottfried Herder (1744.-1803.) objelodanio je 1778. g. svoje djelo **Volkslieder** (*Narodne pjesme*). Drugo izdanje toga djela objavljeno je u Leipzigu 1778./1779. pod naslovom **Stimmen der Völker in Liedern** (*Glasovi naroda u pjesmama*). Herder je u te svoje zbirke uvrstio Goetheov prijevod *Hasanaginice* kao i tri pjesme iz *Razgovora ugodnoga naroda slovinskoga* (1756., 1759.) fra Andrije Kačića Miošića.

Od kraja 18. stoljeća u vrijeme uvođenja *homerologije* za usmenu književnost uvodi se naziv **anonimna književnost**.

William Thomas 1846. godine sugerirao je naziv **folklor** – narodno znanje. Roman Jakobson i Petra Bogatirjeva u svom članku *Folklor kao naročit oblik stvaralaštva* usmenu književnost od pisane razlikuju upravo po postojanju folkloru. U naše vrijeme naziv *neofolkloristika* poistovjećuje izvedbu i djelo.

Mnogi povjesničari, filozofi, etnolozi i antropolozi navode da su Hrvati iz svoje izakarpatske prapostojbine u današnje domovine donijeli jedino svoju tradicijsku kulturu. Odjeci te kulture opažaju se u suvremenim zapisima obrednih lirskih pjesama koje su pjevale Kolede, Ladarice, Kraljice, Dodole (Prporuše, Preporuše) kao i u obrednim pjesmama koje su se izvodile uz Božić, Jurjevdan (23. travnja), Ivandan (24. lipnja) i dr.

U Hrvatskoj se početkom 20. stoljeća, za vrijeme dominacije *Seljačke stranke* predvođene braćom Radić, usmena književnost nazivala

seljačkom književnošću. Neki su je povjesničari književnosti nazivali **pučkom književnošću.** Međutim, pučku i usmenu književnost treba razlikovati. U uporabi je bio i naziv **tradicionalna književnost.** U Njemačkoj je i danas takav naziv, a u Engleskoj *folklorna književnost.* U Hrvatskoj se naziv narodna književnost u službenoj uporabi zadržao do devedesetih godina dvadesetoga stoljeća.

Sustav usmene književnosti čine:

- I. Lirska poezija.
- II. Epska poezija.
- III. Priče (pripovijetke).
- IV. Drama (folklorno kazalište).
- V. Retorički (usmenogovornički) oblici.
- VI. Mikrostrukture (poslovice, zagonetke).

Svaki taj sustav može se klasificirati na više vrsta i podvrsta. Najčešći su pristupi proučavanju usmene književnosti **monogenetski** i **poligenetski.** **Pomoćne su znanosti** za proučavanje te vrste književnosti: **etnologija, antropologija, teologija, povijest, arheologija, sociologija, psihologija** i dr.

Usmeno-književni sustavi se, također, međusobno prepleću. Stoga će u ovom djelu, radi lakšega snalaženja, dolaziti do nužnih ponavljanja u različitim poglavljima, posebice u poglavljima *Usmene epske pjesme* i *Povijesne predaje.*

Višestruke su **interferencije usmene i pisane književnosti.** Jedni su pisci zapisivali usmeno-književne primjere i inkorporirali ih u svoja djela, drugi su se nadahnjivali usmenom književnošću i tako stvarali djela trajne umjetničke vrijednosti, treći su pisali po uzoru na usmenu književnost, četvrti su izvorno zapisivali usmeno-književne primjere.

Prvi hrvatski značajniji folklorist Petar Hektorović ukazao je na nužnost zapisivanja usmenoknjiževnih oblika, a Stanko Vraz u *Kolu* 1842. g. piše da narodne usmene umotvorine treba zapisivati “onako kako izviru iz ustih naroda”. Josip Kekez je ta pravila nazvao **Hektorović-Vrazovim zakonom.**

Odnos spram tradicije civilizacijski je čin. U naprednom svijetu tradicija se poštuje, čuva, njeguje i prezentira. Općenito se može reći da je osamostaljenjem Republike Hrvatske snažno porastao interes za tradicijskom kulturom i književnošću.

Do sada se uobičajilo misliti kako je usmena književnost nastajala u zabačenim ruralnim (htjelo se kazati zaostalim) mjestima. Stotinjak

izvornih suvremenih zapisa, koji se prvi put publiciraju u ovoj knjizi, zorno svjedoči **vitalnost hrvatske usmene književnosti**.

Hrvatska usmena književnost, stoljećima i milenijumima pamćena, pripovijedana, bila u izvedbi, brušena i prenošena hrvatskim jezikom, ima najveće zasluge za očuvanje hrvatskoga nacionalnoga i vjerskoga identiteta. Hrvatska tradicijska kultura i književnost svjedoče četrnaest stoljetnu ukorijenjenost Hrvata u europskoj kulturi i civilizaciji.

Ta je književnost tradicija pisanoj književnosti. Višestruke su interferencije usmene i pisane književnosti. Najveći su velikani pisane književnosti stvorili djela trajne umjetničke vrijednosti nadahnivši se na vrelu tradicijske kulture i književnosti, a o svemu navedenom zorno svjedoče sljedeće stranice.

I. LIRSKA POEZIJA

1. VRSTE USMENIH LIRSKIH PJESAMA

Lirska je pjesma skupina umjetnički komponiranih lirskih slika kojima dominira osjećajnost. Te pjesme prate čovjeka od rođenja (uspavanke) pa do smrti (naricaljke). Lirske pjesme su najmnogobrojnija usmenoknjiževna vrsta, a obuhvaćaju vjersku i svjetovnu liriku. Mogu se klasificirati na:

Svjetovna usmena lirika:

1. **Mitske pjesme.**
2. **Obredne pjesme:** Koledarske. Veseljanje. Jurjevske. Ladarske. Prvosvibanjske. Kraljičke. Dodolske (preporuške). Ivanjske. Vukarske.
3. **Posleničke pjesme:** Težačke. Kosidbene. Žetelačke. Pastirske. Ribarske. Putničke. Kiridžijske. Napitnice vinske. Pjesme uz žrvanj (zorna).
4. **Povijesne pjesme.**
5. **Ljubavne pjesme:** Zagledanje. Ašikovanje (ljubovanje). Zaruke. Svatovske. Poskočice i pjesme uz kolo. Život u braku. Uspavanke, pjesme uz kolijevku i druge pjesme maloj djeci. Pjesma siročeta umrloj majci. Naricaljke (tužbalice). Rodoljubne.
6. **Romance.**
7. **Balade.**
8. **Šaljive pjesme.**
9. **Bećarac, ganga, natpjevavanja (dvostihovi).**

Vjerska usmena lirika:

1. **Adventske i božićne pjesme.**
2. **Korizmene i uskrсне pjesme.**
3. **Molitvene usmene pjesme.**
4. **Prenja.**
5. **Versificirane legende.**
6. **Romarske pjesme.**

* * *

(Neki žanrovi usmene lirike međusobno se prepleću. Primjerice, prenja se mogu svrstati i u vjersku i u svjetovnu liriku; poskočice u retoričke oblike i u ljubavne pjesme itd.)

SVJETSKA USMENA LIRSKA POEZIJA

Starim književnostima Bliskog i Dalekog istoka pripadaju: sumerska, asirsko-babilonska (akadska), staroegipatska, mezopotamska, hebrejska, arapska, perzijska, indijsko-sanskrtska, kineska i japanska književnost.

Ljubavne su usmene lirske pjesme bile u usmenoj komunikaciji kod najstarijih civilizacija Bliskog i Dalekog istoka kojima pripadaju: **sumerska, asirsko-babilonska (akadska), staroegipatska, mezopotamska, hebrejska, arapska, perzijska, indijsko-sanskrtska, kineska i japanska književnost.** Početci sumerske književnosti sežu u 2600. g. prije Kristova rođenja, a procvat joj je bio 2000.-1800. g. pr. Kr. Lirska je poezija Sumera *vjerska i svjetovna*. Poznate su sumerske lirske pjesme: *Dumuz i Inanna – Ljubav u Giparu; Dumuz i Inanna – Ljubavna ekstaza; Inanna i kralj – Blagoslov za svadbenu noć; Šu i Tefnut – Vjenčanje u Ombosu*. Te su pjesme imale kulturni i obredni karakter. U sumerskoj lirici iznimno mjesto zauzimaju **himne bogovima i vladarima**. Sumerske su himne: *Himna boginji pravde Nanše, Himna Nergalu, Himna Inanni* i dr. Ljubavne pjesme pjevaju o ljubavi: dragoga i dragane, sestre i brata, roditelja i djece, muža i supruge. Pjevaju te pjesme i o ljubavi prema prirodi i životinjama. Mnogobrojne su ljubavne pjesme o Bogu, Isusu Kristu, Blaženoj Djevici Mariji i svecima i sveticama Božijim. Asirci i Babilonci su asimilirali Sumere, a sumersku je književnost naslijedila asirsko-babilonska (akadska) književnost. U lirskoj poeziji iznimno značajne bile su **himne**, a među njima najljepša je i najslavnija babilonska *Himna Šamašu – bogu sunca*.¹

Među egipatskim himnama svojom ljepotom ističu se *Velika himna Amonu* u kojoj se slavi vrhovni staroegipatski bog Amon (Amon-Ra), *Himna Nilu* i *Himna Suncu*. Drevni su Egipćani pjevali himne i vladarima jer su ih smatrali sinovima vrhovnoga božanstva. U tim himnama opjevane su pobjede i pothvati vladara kao i njihove svećeničke dužnosti.

---

¹ Marko Višić, *Književnost drevnog Bliskog istoka*, Naprijed, Zagreb 1993, str. 7.

Tako su stvarane **himničke biografije**. U spomen na razaranje važnoga grada ili hrama stari su Egipćani pjevali **himne – tužaljke** (tužbalice). Takve su, primjerice, *Prokletstvo*, *Akada – Ekur je osvećen*, *Propast Ura*. Svjetovnu staroegipatsku lirsku poeziju čine mudrosne i ljubavne pjesme. Neke su drevne egipatske **mudrosne pjesme** pripisane mudracima ili vladarima. Značajan broj tih pjesama pripada usmenoj lirici. Takva je, primjerice, *Pouka vladara Akhtija sinu Merikaru* (oko 2000. g. pr. Kr.) kojom faraon daje savjete sinu – nasljedniku kako će se ponašati prema podanicima i usput ga upoznaje sa stanjem u susjednim zemljama. *Pouka za Amen-em-opeta, sina Ka-nakhtija* (VII. ili VI. st. pr. Kr.) utjecala je na biblijske *Mudre izreke*. Ljubavne pjesme pjevaju o ljubavnoj čežnji, neuzvraćenoj ljubavi; o ljepoti dragane koju se “podsjeća na cvjetne livade, potoke i šumarke s pticama koje bijahu svjedoci njihove ljubavi”; o ljepoti dragoga “koji se uspoređuje sa sokolom i labudom, konjem i gazelom”.² Staroegipatski zbornik ljubavnih pjesama *Pjesme s rijeke* (XV.-XIV. st. pr. Kr.) snažno je utjecao na kasniju liriku. Antologijska je ljubavna ***Pjesma harfašu***.

Svetu staroindijsku knjigu ***Veda (Usmeno znanje)***, XVI.-VI. st. pr. Krista) čine *Rgveda*, *Brahname* i *Upanišade (Vedante)*. Najstarija je i najopsežnija *Rgveda* (10 knjiga), a u njoj se nalazi 1028 himni čiji su stihovi najstariji uzorci indoeuropskog stiha.³ Pored himni *Veda* sadrži i tužaljke, basme i druge usmenoknjiževne oblike.

U ***Bibliji*** (XIII. st. pr. Krista – I. st. po Kristu) mnogo je usmenih lirskih pjesama trajne ljepote i vrijednosti. Najljepša ljubavna pjesma svih vremena, ***Pjesma nad pjesmama*** (X.-IV. st. pr. Krista) je, po nekim povjesničarima književnosti, zbirka usmenih ljubavnih pjesama. U toj pjesmi opažaju se utjecaji sumerske i staroegipatske usmene lirike.

Psalmi (XI. st.-IV. st.) su najvažnije hebrejske vjerske pjesme. Biblijske psalme čini 150 pjesama (hvalospjeva, tužbalica, zahvalnica te pokorničkih, liturgijskih, hodočasničkih, poučnih i proročkih pjesama). Predaja ih pripisuje kralju Davidu (vladao oko 1010.-970.).⁴

Valja istaknuti i starozavjetne proročke biblijske knjige: Izaijine (VIII. st. pr. Kr.) i Jeremijine (VII.-VI. st. pr. Kr.) kao i mudrosnu *Knjigu o Jobu* (V. st. pr. Kr.). (Starozavjetna *Knjiga o Jobu* napisana je stihovima i prozom.)

---

² *Isto*, str. 8-11.

³ Nevenka Košutić – Brozović, *Čitanka iz stranih književnosti I*, Školska knjiga, Zagreb 1996, str. 50.

⁴ *Isto*, str. 19.

U Bibliji se nalaze i drugi žanrovi usmene lirike. To su, primjerice, tužaljke (lamentacije, tužbalice), osobito Jeremijine, prenja i dr.⁵

Zbornik najstarijih kineskih pjesama, *Ši king* (*Knjiga pjesama*, 1300.-400. g. pr. Krista) sadrži 305 usmenih pjesama među kojima je najviše lirskih pjesama. Pjesme su uglavnom iz vremena dinastije Čou (1115.-403. pr. Kr.), a neke potječu iz vremena dinastije Šang (oko 1300. g. pr. Kr.).⁶ Velik je utjecaj *Ši kinga* na kinesku i japansku poeziju.

Najstariji zbornik japanske poezije *Manjošu* (*Knjiga od 10 000 listova*, oko 450.-764. g.) sadrži 4 500 većinom lirskih pjesama, ali ima i drugih pjesama (*nagautu*), tj. oda i balada. Značajne su *Kokinšu* ili *Kokinvakašu* (*Zbirka starog i novog pjesništva*, početak X. st.).

Thomas Percy (1729.-1811.) objavio je zbornik engleskih usmenih pjesama pod naslovom *Ostatci stare engleske poezije* (1765.) u koji je uvrštena škotska balada *Edward*.

Škotski pisac **James Macpherson** (1736.-1796.) objavio je 1760. g. zbirku usmenih lirskih pjesama *Odlomci starih pjesama sakupljenih u brdovitim predjelima Škotske*.

HRVATSKA USMENA LIRSKA POEZIJA U KONTEKSTU TRADICIJSKE KULTURE

Zapisivanje hrvatskih usmenih lirskih pjesama počinje u drugoj polovici XV. stoljeća. Franjo Minucij je 4. studenoga 1484. g. na rubu oporuke Zadranina Trana zabilježio pjesmu *Još pojdoh ravnim poljem*.

Prve značajnije podatke o izvođenju usmene lirike dao je **Juraj Šižgorić** (Šibenik, 1445. – Šibenik, 1509.?) koji u 17 poglavlju svoga djela *De situ Illyriae et civitate Sibenci* (1487.) piše *O nekim šibenskim običajima* ističući: da su tamošnje tužbalice dirljivije od tužbalica Tetide i majke Eurialove; svadbene su pjesme bolje od Katulovih i Klaudianovih; ljubavne su toliko lijepe da bi ih jedva mogli spjevati

---

⁵ Stipe Botica, *Biblija i hrvatska kulturna tradicija*, VI. nakl., Zagreb, 1995, str. 94.

⁶ *100 najvećih djela svjetske književnosti*, VI. izdanje, uredio Antun Šoljan, Znanje, Zagreb 1972, str. 14.

Propercije, Gal ili Sapfa; a ekloge se doimlju da ih stvaraju Damet i Menak pred Palemonom.⁷

Džore Držić (Dubrovnik, 1461. – Dubrovnik, 1501.) pisao je pjesme po ugledu na usmenu liriku, a zapisao je nekoliko usmenih lirskih pjesama. Golem je utjecaj usmene lirike na djela Marka Marulića (Split, 1450. – Split, 1524.), Mavra Vetranovića (Dubrovnik, 1482. – Dubrovnik, 1576.), Hanibala Lucića (Hvar, oko 1485. – Hvar, 1553.) i mnogih drugih. (O nekima je već bilo riječi, a o nekima će biti u daljnjem tekstu.)

Mnogi povjesničari književnosti **Petra Hektorovića** (Stari Grad, 1487. – Stari Grad, 1572.) smatraju **prvim značajnijim hrvatskim folkloristom** (folklor = narodno znanje). Hektorović je u svomu *Ribanju i ribarskom prigovaranju* (1568.) zabilježio dvije bugaršćice, tri počasnice i jednu baladu. Ti su zapisi izvorni i njima je Hektorović pokazao kako treba zapisivati usmeno-književne oblike.

Nezaobilazan je **Pavao Ritter Vitezović** (Senj, 1652. – Beč, 1713.) koji je zapisao i na latinski jezik preveo pjesmu *Crni Madžarić, mali grdni i odurni*. Pjesmu je na hrvatski jezik preveo pjesnik i prevoditelj Hugo Badalić (Brod na Savi, 1851. – Zagreb, 1900.) a prvi je objavio u svojoj *Povijesti hrvatskoj* Tadija Smičiklas (Reštovo kraj Sošica, Žumberak, 1843. – Zagreb, 1914.).

Polovicom XVIII. st. povjesničar i vjerski pisac Josip Bedeković (? oko 1688. – Remete kraj Zagreba, 1760.) pisao je o međimurskim običajima i starohrvatskoj mitologiji navodeći ladarske pjesme.

Značajan doprinos hrvatskoj usmenoj književnosti dao je liječnik, glazbenik i pisac **Julije Bajamonti** (Split, 1744. – Split, 1800.) koji se bavio proučavanjem Morlaka. Veoma je zaslužan što je svom prijatelju Albertu Fortisu (1741. – 1803.) pomogao pri sakupljanju i zapisivanju hrvatske duhovnosti. (Neki navode da je Bajamonti svoj zapis *Hasanaginice* dao Fortisu.) Dragocjen je, dakle, Fortisov **Put po Dalmaciji** (1774.) kao i djelo njegova osporavatelja Ivana Lovrića (Sinj, oko 1754. - ? 1777.).

Vrijedan je hvale rad **Đura Ferića Gvozdenice** (Dubrovnik, 1739. – Dubrovnik, 1820.) koji je na latinski jezik prevodio hrvatske pjesme. Više je njegovih zapisa u rukopisnoj zbirci *Popievke Slovinske*. Ferićev učenik Marko Bruerović (Lion, oko 1770. – Cipar, 1823.) u Bosni je, vjerojatno u Travniku gdje je bio francuskim konzulom, koncem XVIII. st. zapisao pjesmu *Sidila moma kraj mora*.

---

⁷ *Zlatna knjiga hrvatske narodne lirike*, sastavio Krešimir Mlač, MH, Zagreb 1972, str. 7; *Usmene lirske pjesme*, priredio Stipe Botica, SHK, MH, Zagreb 1996, str. 19.

Zagrebački biskup **Maksimilijan Vrhovac** (Karlovac, 1752. – Zagreb, 1827.) **Okružnicom** je 1813. g. potaknuo zapisivanje i sakupljanje usmene književnosti i starih rukopisa. I zbog njegova poticaja u *Hrvatskom narodnom preporodu* dolazi do **procvata hrvatske usmene književnosti** i u izvedbi i u zapisima.

Zbirka hrvatskih narodnih pjesama *Tamburaši ilirski...* sv. I. objavljena je u Osijeku 1842. godine.

Izmajl Ivanović Sreznjevski početkom četrdesetih godina XIX. st. prikupljao je “književno-folklornu građu u Dalmaciji”.⁸

Stanko Vraz (Cerovec kraj Ljutomera u Sloveniji, 1810. – Zagreb, 1851.) u *Kolu* 1842. g. piše da narodne usmene umotvorine treba zapisivati “onako kako izviru iz ustih naroda”. Vraz je u *Kolu* (knj. III. 1843.) objavio 19 usmenih lirskih pjesama.

Književnik, povjesničar i političar **Ivan Kukuljević Sakcinski** (Varaždin, 1816. – Puhakovec, Hrvatsko zagorje, 1889.) objavio je u svojim *Pjesmama* (1847.) štokavske, čakavske i 77 kajkavskih pjesama.⁹

Luka Ilić Oriovčanin (Oriovac, 1817. – Novska, 1878.) objelodanio je 1844. g. *Slavonske varoške pjesme* sv. I. i sv. II., a 1847. i III. i IV. sv. tih pjesama. Oriovčanin je 1846. g. objavio knjigu *Narodni slavonski običaji* u kojoj su opisi narodnih običaja i 137 hrvatskih lirskih usmenih pjesama.

Fra Ivan Franjo Jukić (Banja Luka, 1818. – Beč, 1857.) u *Kolu* i *Bosanskom prijatelju* objavljivao je pjesme, priče, poslovice i zagonetke. Pravnik, Luka Marjanović (Zavalje kod Bihaća, 1844. – Zagreb, 1920.) objavio je u Zagrebu 1864. g. *Hrvatske narodne pjesme* što su se pjevale u *Gornjoj Hrvatskoj*, *Krajini* i u *Turskoj Hrvatskoj*. Kamilo Blagajić izdao je u Zagrebu 1886. g. *Hrvatske narodne pjesme i pripovijetke*. (Marjanovićevi i Blagajićevi zapisi pripadaju bošnjačkoj tradicijskoj kulturi.)

Don Mihovil Pavlinović (Podgora, 1831. – Podgora, 1887.) iznimno je ime među hrvatskim etnografima. Njegovi rukopisi od 1860. do 1875. g. (br. 58 i 63) obuhvaćaju 1653 pjesme iz Dalmacije, Bosne i Hercegovine i drugih krajeva. Stipe Botica priredio je, a *Književni krug Split* 2007. godine objavio knjigu prvu *Hrvatske narodne pjesme* koje je zapisao Mihovil Pavlinović. U toj je knjizi 921 pjesma, a razvrstane su na: *I. Pobožne i usvjestne; II. Diklice; III. Vilinske; IV. Svatovske*.

Godine 1877. Matica hrvatska uputila je **Poziv za sabiranje hrvatskih narodnih pjesama**.

⁸ Tanja Perić Polonijo, *Tanahna galija*, Književni krug Split, Split 1996, str. 49.

⁹ Josip Kekez, *Usmena književnost*, u: Škreb – Stamać *Uvod u književnost*, IV. poboljšano izdanje, Globus, Zagreb 1986, str. 177.

Svećenik **Nikola Tordinac** (Đakovo, 1858. – Đakovo, 1888.) objavio je 1883. g. *Hrvatske narodne pjesme i pripovijedke*.

Matica hrvatska je do prosinca 1896. g. sabrala 157 zbornika s preko 24500 pjesama.¹⁰ Među tim pjesmama je tisuću (hrvatskih i *muhamedanskih*) koje je sakupio i 1893. g. dostavio *Matici hrvatskoj* (rkp. 34.) Ivan Zovko (Mostar, 1864. – Mostar, 1900.).

Svećenik **Andro Murat** (Šipan, 1862. – Dubrovnik, 1952.) predao je 1886. g. *Matici hrvatskoj* rukopis narodnih pjesama iz Luke na Šipanu. U toj je zbirci 69 epskih pjesama, 32 poskočice i 48 zdravica koje je Andro Murat izvorno zapisao od svoje majke Kate. Neke od tih pjesama potječu iz Bosne i Hercegovine. Rukopis Andra Murata priredila je Tanja Perić Polonijo, a objavila ga je MH u Zagrebu 1996. g. Valja spomenuti svećenika, župnika u župi Ravno, pomoćnog biskupa Vrhbosanskog (u vrijeme legendranog nadbiskupa Josipa Stadlera) i splitsko-makarskog nadbiskupa, sakupljača i zapisivača narodnoga blaga, **Vinka Palunka**. (Vinko Palunko je ujak Andru Muratu.)

Fra/don Franjo Miličević (Veliki Ograđenik kod Čitluka, 1835. – Mostar, 1903.) je 1870. g. napisao djelo *Ženidba* (broćanska župa u Hercegovini) koje je posthumno objavljeno u *Zborniku za narodni život i običaje Južnih Slavena* (JAZU, knj. XX., sv. 2., 1915.). Djelo uz svadbene običaje sadrži nekoliko usmenih lirskih pjesama, a objavila ga je MH u Mostaru 1998. godine.

Od mnogobrojnih pisaca koji su ukazivali na ljepotu i značaj usmene lirike spomenimo **Nikolu Tommasea** (Šibenik, 1802. – Firenca, 1874.) i **Augusta Šenou** (Zagreb, 1838. – Zagreb, 1881.). Nikola Tommaseo je sakupio 57 pjesama koje su ostale u rukopisu br. 77.

Antun Radić (Trebarjevo kod Siska, 1868. – Zagreb, 1919.) objavio je 1897. g. *Osnovu za sabiranje građe o narodnom životu*. Antun Radić je bio urednik ZZNŽO JS (Zagreb). Taj časopis ima golem značaj za očuvanje i promicanje hrvatske usmene književnosti kao i Napretkov *Kalendar* (Sarajevo).

Šteta je što su Ivan Franjo Jukić, Nikola Tordinac, Ivan Zovko i dr. vršili preinake svojih zapisa. Ivan Franjo Jukić, Ivan Zovko, Franjo Miličević i neki drugi nisu navodili mjesto niti vrijeme nastanka zapisa kao ni kazivače.

Nikola Andrić (Vukovar, 1867. – Zagreb, 1942.) iznimno je ime u hrvatskoj kulturi. Tvorac je *Zadružne teorije* o nastanku usmene književ-

---

¹⁰ *Zlatna knjiga hrvatske narodne lirike*, sastavio Krešimir Mlač, MH, Zagreb 1972, str. 11.

nosti; jedan je od utemeljitelja zagrebačke *Glumačke škole* (1898.) i osječkog HNK (1907. prvi intendant); osnovao je i vodio *Zabavnu biblioteku* (1917.-1942., preko 600 svezaka). Bio je predsjednik MH i DHK. Priredio je 6 svezaka *Hrvatskih narodnih pjesama* za ediciju Matice hrvatske.

Pjesnik, romanopisac, etnograf i povjesničar, Nikola Buconjić (Nemum, Klek, 1865. – Sarajevo, 1947.) u Sarajevu je 1908. g. objavio svoje djelo *Život i običaji Hrvata katoličke vjere u Bosni i Hercegovini*. Buconjić navodi 61 usmenu lirsku svjetovnu pjesmu te nekoliko molitvenih pjesama. U Mostaru je MH 1999. g. objavila pretisak toga djela.

Najznačajniji strani etnograf i melograf, **Ludvik Kuba** (1863.-1956.) boravio je u Bosni i Hercegovini u 14 navrata i zabilježio 1127 usmenih lirskih pjesama Hrvata, Bošnjaka i Srba. Kuba je *Pjesme i napjeve iz BiH* objavio u GZM BiH (god. XIX.-XXII.) u Sarajevu 1906.-1909. godine. Drugo izdanje je pripremio, dopunio neobjavljenim pjesmama i dodao indekse Cvjetko Rihtman uz suradnju Ljube Simić, Miroslave Furlanović – Šošić i Dunje Rihtman – Šotrić, a objavila je *Svjetlost* Sarajevo 1984. godine. Kuba je navodio mjesta zapisa, a nije navodio kazivače i vrijeme zapisivanja. Čeh Ludvik Kuba je za svoj izniman doprinos višestruko nagrađivan: izabran je za člana JAZU u Zagrebu (1935.), za počasnog doktora *Karlovog univerziteta* u Pragu (1936.), za redovitog člana Češke akademije znanosti i umjetnosti (1937.), za Narodnog umjetnika imenovan je 1945. godine.¹¹

O 1000-godišnjici hrvatskog kraljevstva u Zagrebu su 1926. g. objavljene *Narodne pjesme* (svezak II.) koje sadrže 274 lirske pjesme.

Golem je doprinos usmenoj lirici dao **Vladimir (Vladoje) Bersa** (Zadar, 1864. – Zadar, 1927.) koji je zapisao 476 primjera narodne glazbe iz srednje Dalmacije (*Zbirka narodnih popjevaka iz Dalmacije*, Zagreb, 1944.).

Iste je godine u Zagrebu tiskana knjiga *Razvoj hrvatskog narodnog pjesništva (književno-poviestne razprave) Petra Grgeca* (Kalinovec kraj Durđevca, 1890. – Zagreb, 1962.). Godinu dana ranije (1943.) Petar Grgec je objavio *Hrvatske narodne pjesme*.

U **drugoj polovici 20. st.** najznačajniji su časopisi za tradicijsku kulturu: *Narodna umjetnost* (Institut za etnologiju i folkloristiku Zagreb) i *Glasnik zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine* (Sarajevo).

---

¹¹ *Pjesme i napjevi iz Bosne i Hercegovine*, Ludvik Kuba, Svjetlost, Sarajevo 1984, str. 12-13.

Od vrednijih izdanja hrvatske usmene lirike spomenimo sljedeće: Godine 1963. u ediciji PSHK **Olinko Delorko** (Split, 1910. – Zagreb, 2000.) priredio je *Narodne lirske pjesme* knj. 23.; 1972. **Krešimir Mlač** sastavio je *Zlatnu knjigu hrvatske narodne lirike*; 1973. Anđelko Mijatović objavio je 3. izdanje *Ganga*; 1996. **Stipe Botica** je u ediciji SHK priredio *Usmene lirske pjesme*.

Godine 1964. Vinko Žganec je priredio lirske pjesme *Jačkar (hrvatske narodne jačke iz Gradišća)* koje je sabrao Martin Mešić. Knjiga sadrži 217 lirskih pjesama te melodije za nekoliko pjesama.

Krupan su doprinos hrvatskoj usmenoj lirici knjige: *Biserno uresje* (1990., 1994. i 1998.), *Hrvatska usmenoknjiževna čitanka* (1995.) i *Lijepa naša baština* (1998.) Stipe Botice. Pridodajmo tomu već spomenute, *Narodne pjesme iz luke na Šipanu* (1996.) priređivačice Tanje Perić Polonijo, antologiju usmene lirike iz Dalmacije *Tanahna galija* (1996) Tanje Perić Polonijo; knjige *Ramo moja* (1992.), *Tuj tunja, tu jabuka* (hrvatske narodne lirske pjesme iz Rame) (1995.), i *Duša tilu besidila* (hrvatske katoličke molitvene pjesme iz Bosne i Hercegovine) (1997.) Marka Dragića; kao i *Molitvice* (nabožne pjesme u selu Kijevu) (2001.) Ante Jurića Arambašića.

ZBORNICI (RUKOPISNE ZBIRKE)

U glagoljaškom *Petrisovu zborniku* XV. st. ima usmenih pjesama, kao i u *Rapskoj* ili *Pićicevoj pjesmarici* (1471.) te *Oxfordskom zborniku* (1486.).¹² Za povijest hrvatske usmene lirike izniman je *Zbornik Nikše Ranjine* (od 1507. i dalje). *Prekomurska pjesmarica (Mariborska pjesmarica)* nastala je oko 1593. g. i sadrži duhovne pjesme i desetak svjetovnih.

Mnogobrojni su primjeri hrvatske usmene lirike zabilježeni u zbirkama: *Rukopis Peraštanina Nikole Burovića* (konac XVII. st.), *Kotorski rukopis* (XVII./XVIII. st.), *Bokeljski rukopis* (prva polovica XVIII. st.), *Erlangenski rukopis* (nastao oko 1720. g. u okolici Požege), *Popievke Slovinske* (1758.), *Požeški zbornik* (Kraljevićev i Babukićev; 1796., 1798.), *Zagrebački rukopis* i dr.

* * *

---

¹² Dubravko Jelčić, *Povijest hrvatske književnosti*, (drugo znatno prošireno izdanje), Naklada P. I. P. Pavičić, Zagreb 2004, str. 23.

Iznimne su vrijednosti ovovremeni terenski zapisi u seminarskim i diplomskim radovima studenata filozofskih fakulteta u Zagrebu, Mostaru, Osijeku, Rijeci i Splitu.

Cijela je plejada književnika koji su pisali svoju liriku po uzoru na usmene lirske pjesme ili su u svoja djela utkali svoje zapise usmenolirskih oblika. Pored navedenih spomenimo još: Marka Marulića, Ivana Gundulića, Silvija Strahimira Kranjčevića, Antuna Branka Šimića, Vladimira Nazora, Ivu Andrića, Miroslava Krležu, Novaka Simića, Mehmedaliju Maka Dizdara, Dubravka Horvatića, Stjepana Džaltu, Petra Gudelja i td.

1. MITSKE PJESME

Mitske su pjesme nastale u drevnim mnogobožaćkim vremenima, a pjevaju o: mitskim bićima, prirodnim pojavama, nebeskim tijelima; pticama, te povijesnim osobama kojima se pripisuju mitska obilježja. Vile su najčešća mitska bića. Vjetar, Mjesec, Sunce, ptice (soko, sinica i dr.), kuga (moriya) su antropomorfirani. Od povijesnih osoba najčešći su: Marko Kraljević, Janko Sibirjanin, Mijat Tomić, Stojan Janković, Andrija Šimić i drugi. Hrvati u Bosni i Hercegovini i danas kazuju mitske pjesme o caru Dušanu i posestrimi vili. (O tim osobama više je riječi u poglavljima: *Epska poezija* i *Povijesne predaje*.) Mitski su elementi česti u obrednim, posleničkim, povijesnim i epskim pjesmama.

U usmenoj su književnosti česti *magični brojevi*: **tri** (*tri strane, troje ključe*), **devet** (*devet braće*), **deset** (*deseta sestra Marta*). U hrvatskom usmenom pjesništvu česti su, također, *stalni epiteti*: **konji vrani, zlatna grana, bili grad, bili dvori, sivi soko, vita jela, vjerna ljuba, previjerna ljuba, sinja kukavica, bila vila, ruse pletenice, ruse kose, crne oči, čarne oči, rumeni obrazi, bilo lice, svitli obrazi, bistro oko, bistar um, oko sokolovo, čobanice mlade, mladena divojka, mila majka, stara majka, ostarjela majka, čedo ponejako, crna gora, čarna gora, crna zemlja, zemljica crna, zemljica tavana, mutno jezero, zelenika trava, jabuka zelenika, murtelica drobna, ljubičica plava, gorki čemer, rumena jabuka, zelena rozeta, vodica ladna, sinje more, nebeska rosica, Božja rosica, sveta zemljica, sjajan mjesec, mjesec žut, žarko sunce, jarko sunce, rujna zora, rujno vino, lagane šajke, tanahna galija, drvo šimširovo, drvo javorovo, šenica bilica** i dr. U mitskim je pjesmama

česta *alegorija*. U sljedećoj pjesmi, primjerice, *sokol sjedi i besjedi*; devet braće razgovara da li će seju dati Suncu ili Mjesecu te zaključuju da će je dati Suncu jer će ih ono grijati, a Mjesec će kumovati.

OJ, ULICE BAULICE

*Oj ulice, baulice,
na dvi strane jabučice,
a na trećoj sokol sjedi,
sokol sjedi, pa besjedi:
– Jašio sam konja vrana,
pa sam našo zlatnu granu,
pa sam odn' o kulundžije
da mi skuje troje ključe
da otvorim bila grada,
pa da vidim što j' u gradu.
U gradu su devet braće
i deseta sestra Marta.
Svi se deset razgovara
a kud ćemo sestro Marto?
Kome ćemo seju dati,
da li suncu ili mjesecu?
Bolje suncu neg mjesecu.
sunce će nas ogrijati,
a mjesec će kumovati.¹³*
(Drenje kod Đakova)

Neke su mitske pjesme baladno intonirane. U sljedećoj su pjesmi vile izliječile Ivana, ali su od njega zatražile otkup: od babe nogu iz koljena, od matere ruku iz ramena, a od brata sedef i šargiju, a od seke ruse pletenice, a od ljube đerdan ispod vrata. Otac, majka, brat i sestra vilama su dali otkup, ali nije ljuba Ivanova. Zato su vile umorile Ivana, a tri su kukavice (majka, sestra i ljuba) zakukale.

NA VRU GORE, OGANJ GORI

*Na vru gore oganj gori,
oganj gori na jelovoj grani.
Ko l' ga loži, ko l' se kod njeg grije?*

---

¹³ Stipe Botica, *Hrvatska usmenoknjiževna čitanka*, Školska knjiga, Zagreb 1995, str. 34.

*Vile lože, a Ivan se grije.
Kad su vile Ivu izliječile,
veliki su otkup zaiskale:
Od babe su nogu iz koljena,
od matere ruku iz ramena,
a od brata sedef i šargiju,
a od seke ruse pletenice,
a od ljube đerdan ispod vrata.
Dade babo nogu iz kolina,
dade majka ruku iz ramena,
dade brato sedef i šargiju,
dade seka ruse pletenice.
Ne da ljuba đerdan ispod vrata:
“Nije mi ga Ivan ni kupio,
od svoje sam majke donijela.”
Kad su vile Ivu umorile,
zakukaše trije kukavice:
Jedna kuka nikad ne prestaje,
druga kuka jutrom i večerom,
treća kuka kad joj na um padne.
Što no kuka nikad ne prestaje,
ono jeste Ivanova majka.
Što no kuka jutrom i večerom,
ono jeste Ivanova seka.
Što no kuka kad joj na um padne,
ono jeste Ivanova ljuba.¹⁴*

(Žepče)

2. OBREDNE PJESME

I obredne su pjesme po svom postanku veoma stare i sežu u pretkršćanska vremena. Izvođenje tih pjesama sinkretizira više vrsta umjetnosti: književnost, folklorno kazalište, glazbu i ples.

---

¹⁴ *Hrvatska usmena književnost Bosne i Hercegovine: lirika, epika, retorika*, priredio Marko Dragić, Hrvatska književnost Bosne i Hercegovine u 100 knjiga, knjiga 4, Matica hrvatska i HKD Napredak, Sarajevo 2006, str. 55-56.

KOLEDSKE (KOLEDARSKE) PJESME

Najstariji je spomen kolede kod Bugara u 9. stoljeću, a nalazi se u *Sinajskom trebniku* u kojem se zabranjuje običaj “bivših poganih” da prvoga siječnja idu u koledu. U Rusiji se u 11. st. koledovanje smatralo *običajem starih poganih* i ističe se da “nije lijepo koledovati ni rusalije plesati”. Slično je i kod drugih Slavena.

U Hrvatskoj se prvi put kolede spominju u dubrovačkom *Statutu* iz 1292. godine.¹⁵ Vuk Stefanović Karadžić naveo je da se običaj koledanja kod pravoslavaca izgubio, a da kod katolika još traje i dodaje da “čitava koleda, reče se i sad kad ide mnogo ljudi zajedno”.¹⁶

Koleda je riječ mnogostrukoga značenja. U usmenom su diskursu i nazivi: *kolenda*, *kolendra* (u Splitu i okolici), *koledva* (u Dubrovniku i okolici, Belom na otoku Cresu), a izvođači se nazivaju *koledaši*, *kolendaši*, *kolendraši*, *koledvaši*; te *kolojani* (u Zlarinu kod Šibenika), *koledani* (kod Hrvata u Rumunjskoj, a u Gdinju na Hvaru ophod se zove *koledanje!*¹⁷); *junaki* i *ditići* kod gradišćanskih Hrvata. Nazivaju se još i *koledvači*¹⁸ i *kolijani*. U Istri, Hrvatskom primorju pa i Lici nazivaju se i *firole* (prema pripjevu “firole”).¹⁹ Koleda znači: skupno pjevanje muške djece, mladića pa i odraslih ljudi; pjevanje (kolendanje) mladića djevojci pod *ponistrom*; obred, ophod, pjesma, čestitanje; božićni kruh, božićno darivanje, božićna vatra, božićna slama koja se na Badnju večer prostirala po sobi; Badnji dan, Novu godinu. Koleda znači i krijes koji se palio na Jurjevdan (23. travnja) i na Ivandan (24. lipnja) te krijes koji se palio za vrijeme biranja seoskih kraljeva.²⁰ Koledom su se nazivale obredne vatre koje su palili uskoci. Kod gradišćanskih Hrvata koledati znači prositi (tražiti darove).²¹

---

¹⁵ Alemko Gluhak, *Hrvatski etimološki rječnik*. August Cesarec, Zagreb 1993, str. 328.

¹⁶ *Srpski rječnik, istumačen njemačkim i latinskim riječima*, skupio ga i na svijet izdao Vuk Stef. Karadžić, u Beču u štampariji jermenskoga namastira 1852, str. 285.

¹⁷ Ivana Kardum zapisala je u svibnju 2007. g. predaju da su u Gdinju na Hvaru prve obitelji došle iz Slavonije i Bosne. Njegov zaselak Visoku osnovali su obitelji Visković i Ćurin, koji su s došli u 17. stoljeću s područja Crvenog Grma u Bosni i Hercegovini. Rkp. FF Split 2007.

¹⁸ Petar Grgec, *Hrvatske narodne pjesme*. Hrvatska državna tiskara, Zagreb 1943, str. 151.

¹⁹ Milovan Gavazzi, *nav. dj.* str. 201.

²⁰ Ivan Lozica, *Poganska baština*. Golden marketing, Zagreb 2002, str. 173-176.

²¹ *Jačkar hrvatske narodne jačke iz Gradišća*, sabrao Martin Meršić, redakcija i komentari Vinko Žganec, Novinsko – izdavačko i štamparsko poduzeće Čakovec, 1964, str. 139.

O postojanju koleda kod drugih slavenskih naroda svjedoče i nazivi: *koljada* (u ruskom), *koleda* (u srpskom, slovenskom, bugarskom, češkom, poljskom).²² Neki etnolozi i antropolozi navode da naziv koleda potječe od imena praslavenske i sveslavenske božice *Koleda* ili boga *Koleda*.²³

Koleda baštini naziv prema grčkom i latinskom glagolu *caleo* što znači zazivati, pozivati, sazivati.²⁴ Neki znanstvenici smatraju da naziv koleda potječe od latinske riječi *kalendae* što znači prvi dan u mjesecu.²⁵

Koledarski ophodi izvodili su se u različitim krajevima u različito vrijeme: od Sv. Martina (11. studenoga) na Korčuli; na Braču u adventu u onim kućama gdje je imenjakinja ili imenjaka svetece ili sveca: na Sv. Katu (25. studenoga), Sv. Andriju (30. studenoga), Sv. Barbaru (4. prosinca), Sv. Nikolu (6. prosinca), Sv. Luciju (13. prosinca), Sv. Tomu (21. prosinca), na Badnjak (24. prosinca), na Božić (25. prosinca), na Sv. Stjepana (26. prosinca), Sv. Ivana (27. prosinca), uoči i na Novu godinu, te na Sveta tri kralja (6. siječnja). Koledarske je skupine najčešće činilo pet do sedam mladića. Kod gradišćanskih Hrvata koledarska je skupina brojala dvadesetak mladića. Koledari idu od kuće do kuće pjevaju, čestitaju imendan ili blagdan koji je toga dana te traže simbolične darove. Koledare su ponekad činili momci i djevojke zajedno. Pokatkad su to bili samo odrasli ljudi, a ponekad muška djeca (*dječurlija*). U Belom na otoku Cresu dječaci su od dvanaest – trinaest godina odmah nakon što bi povečerali na Badnju večer zapalili *feratić*, uzeli vrećicu i otrčali iz kuće. Na večer bi se sastali u skupine po tri – četiri i po dogovoru krenuli obilaziti selo. Išli bi do kuća u kojima su znali da će dobiti darove te bi pokucali i svima čestitali Božić i predstojeće blagdane.²⁶

Premda se motivi u koledarskim pjesmama prepleću s motivima adventskih i božićnih usmenih lirskih vjerskih pjesama, te su pjesme pretežito svjetovne. Strukturom su bliske zdravicama i blagoslovima. Najčešće im svaki stih završava pripjevom *koledo, koledo*. Većina je

---

²² Slobodan Zečević, *Elementi naše mitologije u narodnim obredima uz igru*. Izdanja muzeja grada Zenice, Radovi V, Zenica 1973, str. 21.

²³ *Isto*, str. 21-26; Usp. Vitomir Belaj, *Hod kroz godinu*, Golden Marketing, Zagreb 1998, str. 137-138.

²⁴ Alemko Gluhak, *nav. dj.* str. 328; Ivan Lozica, *Poganska baština*. Golden marketing, Zagreb str. 178.

²⁵ Tvrtko Čubelić, *Povijest i historija usmene narodne književnosti*, Zagreb 1990, str. 72.

²⁶ Andrija Bortulin, *Božić, običaji u Belom na otoku Cresu*. Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena, Zagreb, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, knjiga XI, sv. 1., urednik dr. D. Boranić, Zagreb 1906, str. 152-155.

antologičara adventske i božićne pjesme nazivala *koledskim*. Sadržaj je koledarskih pjesama raznovrstan i varira od ljubavne, povijesne, mitske do vjerske tematike. Koledari su u svojim pjesmama veličali domaćine i njihove dvore, a za darove nisu *vele iskali*. Koledarske su pjesme vesele, živahnoga ritma. U njima su često prisutne šale, ali i kletve ukoliko domaćin ne bi simbolično darovao koledare.

Adventske i božićne pjesme pripadaju usmenim lirskim vjerskim pjesmama (molitvama) i njih vjernici mole pojedinačno, primjerice na Dan Bezgrješnog začeca Blažene Djevice Marije (8. prosinca); ili skupno kao na Badnju večer ili pak u crkvama za vrijeme svetih misa.

Kolede su s obzirom na tekst koji je pratio dionice ophoda imale tri dijela. Prvi je dio činilo pjevanje pod prozorom, kapijom ili vratima doma, a drugi i treći dio izvodili su se u domu domaćina.

Uvod je činio pozdrav ukućanima, na primjer:

*Pukla grana od orija,
faljen Isus i Marija.
Priko svega sela prošli,
na poštena vrata došli.
Na poštena ova vrata,
a u Ante ka u brata.*

Na području nekadašnje Poljičke Republike *kolenda* se izvodila na Badnjak kada bi se svi ukućani skupili. Najstariji muškarac u kući kojega su svi zvali *otac* stavljao je tri bije (badnjaka) na kamin. Bije su komadi grana drveta, često maslinova, a čestitalo bi se:

Otac: Hvaljen Isus! / Dobro vam došla Badnja večer! / Ostali: I tebi! / Otac: Stipan dan! / Ostali: I tebi! / Otac: Ivan dan! / Ostali: I tebi! / Otac: Mladenci! (Nova godina)! / Ostali: I tebi! / Otac: Mlado lito! / Ostali: I tebi! / Otac: Vodokršće! / Ostali: I tebi! / Otac: Posve novo godišće! / Ostali: I tebi!

Kad se sve to izgovorilo, na kamin bi se, osim tri bije, stavljalo i drvo za naložiti pa bi se vatra zapalila. Bije bi se pustilo da samo malo gore jer one su morale trajati do Nove godine, a vatra se palila svake večeri. Zato su bije morale biti velike. Na vatru bi se posula pšenica i reklo: *Rodilo na drvetu i kamenu i polju vinovu!*²⁷ Obred posipanja pšenice ima panspermijski karakter.

---

²⁷ Zapisala je Zrinka Matić 2006. g. u Gornjem Selu na otoku Šolti, a kazivao joj je Bogdan Jakovčević (rođ. 1923. g. u Gornjem Selu na Šolti). Rkp. FF Split, 2006, sv. 101, str. 7-8.

Kod koledarskih pjesama, primjerice u Gornjem selu na otoku Šolti, nakon svake strofe slijedio bi pripjev ovisno o blagdanu na koji se koledalo:

Za Božić bi pripjev glasio: *U kući vam oštar nožić, / na dobro vam doša Božić.*

Na Novu bi godinu pripjev glasio: *Sada vazda i do lita ovde, / na dobro vam Mlado lito dojde.*

U središnjem su dijelu spominjani ukućani poimence. Običaj je najprije se pravim imenom obratiti najstarijem i ujedno najuglednijem ukućaninu, zatim njegovoj ženi, sinovima, kćerima po uzrastu i mogućim gostima. Hvaljeni su domaćin, domaćica, kćeri i snovi.²⁸ Pelješki su *kolendari* kolendali gospodarima koji su živjeli *iza srebrom zalivenih i zlatom okovanih vrata*. Iskazivali su želje da Bog gospodaru dade sina koji će se oženiti i od pira podijeliti bogatom i ubogom ali još više *kolendarima*. Pjesma šaljivo završava jer je kolendarima dosta jedan kolač od Božića i jedna noga od praščića, a njihovom vodi *starcu* dovoljna je *mantalica* (plećka).

Dubrovački su *kolendari* dolazili gospodarima i njihovim dvorima hvale dati. Dvori su u tim pjesmama *zlatni tori*, a u njima je *golubica* – *domaćica* koja će gospodaru *rijeti* da oni nisu prokleti već su pravi dubrovački *leri* (pjevači, svirači). Dubrovački kolendari za darove nisu *vele iskali: malo smokav i oraha* jer je bura u njihovim smočnicama.²⁹

Završni dio kolede sastojao se od rima kojima su koledari tražili darove: *Otvorite škafetine, / izvadite baškotine, / otvorite ormarune, / izvadite botiljune.*

Na kraju bi domaćini pozvali koledare u kuću i počastili ih, primjerice: pršuratama, baškotinama, prošekom, vinom ili rakijom (na Šolti); fritulama, mindulama (bajamima), orasima, te rakijom, crnim vinom i prošekom, a u “bolje stojećim kućama pojilo bi se i čakad boljega” komad mesa ili pršuta (u Zlarinu kod Šibenika); *mali pinezni dar* (u Gradišću i drugdje); smokava i oraha (u dubrovačkom kraju); u Belom na otoku Cresu djevojka je koledare darivala smokvama, orasima i mlincima itd.

---

²⁸ Vidi: *Zlatna knjiga hrvatske narodne lirike*, sastavio Krešimir Mlač, MH, Zagreb 1972, str. 127.

²⁹ Vidi: Stipe Botica, *Hrvatska usmenoknjiževna čitanka*, Školska knjiga, Zagreb 1995, str. str. 46.

Koledari bi, kad ih ukućani ponude, ostali jesti i piti ili bi sa sobom odnijeli hranu u torbama.³⁰ Posjeti koledara smatrani su čašću i pridonosili su jačanju prijateljstva i boljem povezivanju mještana, te općem dobrom raspoloženju u vrijeme adventskih, božićnih i novogodišnjih blagdana.³¹

U Kaštelu Starom koledanjem se zvalo pjevanje mladića pod prozorom dragane na blagdan Sv. tri kralja. Mladić je *virna sluga djevojke* i došao je pod njezin prozor da joj uruči dar. Dojmljivi su lirski efekti u toj pjesmi: mladić djevojku naziva dušom svojom, gospojom i vilom, cvitom od slatkosti, urešenjem svojim, krunom od liposti, zlatnom kitom. Mladić izriče žal zato što su prošli božićni blagdani i Mlado lito ali on svoju *zlatnu kitu* nije darovao. Vodokršće je, također, vrijeme kada se daruju *među sobom dragi*. Međutim, momak nema drugoga dara nego da joj dariva srce s ljubavlju.

*Dobra večer, Bog da,
draga dušo moja,
da ti dara poda
virna sluga tvoja.
Gospojo i vilo,
cvite od slatkosti,
urešenje moje,
kruno od liposti.
Evo nam projdoše
od Božića blagdani,
ali ne projde
ljubav među nami.
Projdoše Božići,
projde Mlado lito,
ja te ne darova,
moja zlatna kito.
Evo su nam došli
Vodokršća kralji,*

---

³⁰ Eni Buljubašić zapisala je u Žrnovnici kod Splita 2005. godine po kazivanju svoga djeda Pavla Mihanovića (rođ. 1934. g.) i svoje bake Jozice Mihanović (rođ. 1941. g. u Privoru – dijelu Žrnovnice). Oboje kazivača skoro cijeli život žive u Žrnovnici. Rkp. FF Split, 2005. sv. 67. str. 1.- 4.

³¹ Zapisala je Zrinka Matić 2006. g. u Gornjem Selu na otoku Šolti, a kazivao joj je Bogdan Jakovčević (rođ. 1923. g. u Gornjem Selu na Šolti). Rkp. FF Split, 2006, sv. 101, str. 7.-8.

*kad se daruju
među sobom dragi.
Moja dušo draga,
ja dara ne imam,
nego da ti srce
s ljubavlju darivam.
Zbogom, dušo moja,
zbogom, srce moje,
zbogom mi ostavaj,
vilo i gospojo.³²*

Narodni pjevač tugu mladića zbog rastanka od djevojke izriče anaforama: *Zbogom, dušo moja, Zbogom, srce moje, Zbogom mi ostavaj.*

Drevni se običaji u novije vrijeme modificiraju. Desetogodišnja je koprivnička tradicija koledanje u humanitarne svrhe, a počinje na Badnjak u sedamnaest sati. U Dubrovniku se koledva ispred Vijećnice kad odzvoni podne.³³

VESELANJE

U jugoistočnoj Hercegovini se do danas sačuvao blijedi odsjaj negdašnjega *veselenja* pa ondje *dječurlija* od Sv. Nikole do Sv. tri kralja idu kroz selo i traže darove. Neke od tih pjesama imaju pripjev *veselo, veselo*. Taj pripjev se u najvećem broju pjesama uzastopce iza svakoga drugoga stiha izmjenjuje pripjevom *koledo, koledo*.

BOŽIĆ NAM JE, MILO NAM JE

*Božić nam je, milo nam je,
veselo, veselo.
Što Božić ne pjevamo,
veselo, veselo.
Ali mu se ne nadamo,
veselo, veselo.*

³² Vidi: Marko Dragić, *Sveta tri kralja u hrvatskoj tradiciji*, Crkva u svijetu br. 1 (1-192), Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, Split 2007, str. 96-117.

³³ TV Nova Dnevnik 24. 12. 2006. 19, 20 i HTV Dnevnik 24. 12. 2006. 19,45.

*Oj brštane, goro sveta,
veselo, veselo;
a najviše na kršćane,
veselo, veselo.
Eto Bože preko vode,
veselo, veselo.
Nosi nama struk bosilja,
veselo, veselo.
U zdravlju nas Božo našo,
veselo, veselo.
U boljemu proslavili,
veselo, veselo.
Širi Bože, vjeru našu,
veselo, veselo;
vjeru našu katoličku,
veselo, veselo.
Naš Božiću, šimširiću,
veselo, veselo,
širi tamo, dođi vamo,
veselo, veselo.
Na dobro vam Božić došo,
veselo, veselo.³⁴*

(Stolac)

U navedenoj veselarskoj pjesmi mitski su motivi: *Eto Bože preko vode / Nosi nama struk bosilja*.

JURJEVSKI OBREDI I PJESME

Dan sv. Jure (23. travanj) značio je svršetak zime i početak novoga boljega i ljepšega vremena. Od toga dana se intenzivirala gospodarska godina.³⁵ Taj dan se obilježavao i kao dan pastira. U drevnome Rimu dan pastira *palije (palilije)* slavio se 21. travnja, a na taj dan kitila se stoka biljem i cvijećem i palile *očisne vatre*. Običaj *ovjenčavanja stoke* bio je

---

³⁴ *Hrvatska usmena književnost Bosne i Hercegovine: lirika, epika, retorika*, priredio Marko Dragić, Hrvatska književnost Bosne i Hercegovine u 100 knjiga, Matica hrvatska i HKD Napredak, Sarajevo 2006, str. 67.-68.

³⁵ Na taj dan okupljali su se hajduci u planini. Do danas je ostala uzrečica *Jurjev danak hajdučki sastanak, Mijoljdanak (29. rujna) hajdučki rastanak*.

tradicionalan u sjeverozapadnim krajevima Hrvatske i koncem tridesetih godina dvadesetoga stoljeća.³⁶

U narodnoj je tradiciji sv. Jure zaštitnik ratara, pastira, konja i ostale stoke, zemlje, usjeva, zelenila. Zelenilo je boja proljeća i vegetacije i simbolizira nadu; pobjedu proljeća nad zimom, pobjedu života nad smrću. U poganskim inicijacijama zelena je boja vode. Temeljem te simbolike sv. Ivan Krstitelj ponekad je nosio zeleni ogrtač što simbolizira duhovnu inicijaciju krštenja na Jordanu. Zeleno liturgijsko ruho simbolizira nadu i iščekivanje kraljevstva Božjega.³⁷

Na **Jurjevo** su se zelenilom kitili ljudi, domovi, štale, stoka, prilazi u dvorišta. Vjerovalo se da će zelenilo odagnati demone. U narodnom vjerovanju i sv. Jure se pojavljuje u zelenilu. Zelenilo, dakle, u narodnom vjerovanju ima apotropejsku moć.

Nekoć su se na **Jurjevsko navečerje**, a ponegdje i na Jurjevo palili krijesovi. Po garištu tih krijesova pregonila se stoka. Taj je obred istovjetan navedenom obredu kod uskrasnih krijesova i ima apotropejski karakter.

U rano Jurjevo jutro domaćin s vodokrsnom vodom, moleći se, poškropio bi štalu i stoku kako bi cijelu godinu bila sačuvana od vukova, bolesti i demona. Prije izlaska sunca travari su brali trave kojima su liječili ljude. Vračari su također prije izlaska sunca brali trave kojima su vraćali.³⁸

Među Hrvatima u Bosni i Hercegovini, Dalmaciji, Panoniji i drugdje na Jurjevo su momci i ljudi obilazili sela trubeći u trubaljke (trubaljke) savijene od vrbove ili ljeskove kore. Tim apotropejskim obredom željeli su se otjerati demoni i pokvariti čini raznim vračarama. U dinarskim je krajevima kod Hrvata i muslimana bio običaj *ljuljanja* mladeži. I taj je obred imao apotropejski karakter jer se vjerovalo da će se tim obredom predusresti bolesti.

Na Jurjevo bi se prije izlaska sunca kupalo ili umivalo vodom u koju bi se stavljalo bilje ili *omaja* (pjenušava voda s mlinskoga kola). Vjerovalo se da to doprinosi zdravlju i ljepšem tenu.

Stoka se udarala blagoslovljenom ili svježom zelenom grančicom i vjerovalo se da će se tako zaštititi od uroka, vještica i drugih demona.³⁹

---

³⁶ Milovan Gavazzi, *nav. dj.*, str. 41.-42.

³⁷ *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva i Uvod u ikonologiju Radovana Ivančevića*, uredio Anđelko Badurina, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 1990, str. 590.

³⁸ Luka Ilić Oriovčanin, *Narodni slavonski običaji*, Zagreb 1846, str. 127.

³⁹ Milovan Gavazzi, *nav. dj.*, str. 52.-57.

Kao i drugi običaji i običaj Jurjeva se različito obilježavao u pojedinim mjestima. Nekoć se na taj dan u sjevernim hrvatskim krajevima moglo vidjeti dosta svijeta sa zelenom grančicom kao znakom da traže pastirsku službu.

U Bikovecu kod Maruševca, primjerice, na “lesu” se stavljalo trnje “kako coprnice ne bi mogle doći v hižu”. (O vješticama je riječ u poglavlju *Demonske predaje*.) Uoči Jurjeva ispred ulaza u dvorište kuće naložio bi se mali krijes. Vjerovalo se da ugljevlje i pepeo od krijesa štite kuću, štale, njive, vrtove, livade od demonskih sila koje noću hodaju selom. Prije izlaska sunca djeca, mladež i stariji hodali su u krug po pepelu krijesa moleći tri puta *Vjeronanje*. Ljudi su i stoku vodili preko pepela krijesa. Taj obred ima apotropijski karakter jer se vjerovalo da će se tako izbjeći bolesti i demonske sile.

U nekim drugim maruševačkim selima djevojke su oko krijesa plesale kolo, a na glavi su imale koprive koje su poslije plesa bacale u vatru. Vjerovalo se da će se tako zaštititi od bolesti. Djevojke su uz zapaljeni krijes pjevale pjesme u kojima je personificirani sv. Jure naložio krijes, a djevojke su ga pjesmom zvale sebi kako bi s njim razgovarale i pitale ga komu će kćerku dati *je l k suncu, je l k mesecu / je l k drobnim zvezdicama*.⁴⁰

U Lici je *Jurjevo Dan pastira* kad se pale vatre i oko njih igra kolo. Na taj dan u vatru se bacaju stari obojci⁴¹ da bude što više gustog dima. (Dim u kršćanstvu simbolizira prolaznost života i uzaludno traženje zemaljske slave.) Puca se preko štale, a u sredinu štale bi se stavilo uže u obliku kruga. U krugu bi stajao gol muškarac da prestraši viške⁴². Vjerovalo se da uoči Jurjeva viške jaše na metli i odlaze na Klek, putem pjevajući: *Ni o drvo, ni o kamen*. Čobani žele da se viške razbiju pa pjevaju: *I o drvo i o kamen*, a djeca lupaju štapovima po kamenju i kantama vičući *Ošini, ošini po viški, višketini*.⁴³

Vjerovalo se da će cijele godine biti lijen onaj koji ne ustane na Jurjevo i ne okiti kuću zelenilom. Također se vjerovalo da će ona djeca koja to jutro rano ustanu vidjeti sv. Juru na zelenom konju. Običaj je bio na taj dan prije izlaska sunca svetom (kršćenom) vodom poškopiti⁴⁴

⁴⁰ <http://www.marusevac.hr/kultura-obicaji.htm>

⁴¹ Pleteni dio vunene obuće koji se obuvao na čarape.

⁴² Viške – vještice, coprnice, štrige, more, stuhe.

⁴³ Zapisala je 2004. g. na području Gospića, Kosinja i Perušića Lidija Đerek od svoje obitelji: bake, djeda, ujni i rodakinja. Rkp. FF Split, 2004, sv. 44, str. 8.-9.

⁴⁴ **Škropljenje** je obred kojim se blagoslovljenom vodom prskaju osobe, stvari, domovi, štale, dvorišta, vrtovi i sl. s namjerom da se očiste i da se odagnaju demoni. Obred je

kuće, štale, dvorišta, bašte i njive kako ne bi zmije ujedale.⁴⁵ Kod mnogih je drevnih naroda zmija bila predmet kulta, jer je ona izvor svih nevolja na svijetu pa je zbog toga treba umilostiviti. U kršćanskoj je simbolici zmija poistovjećena sa sotonom.⁴⁶

Jurjevske su obrede pratile narodne igre i pjesme u kojima su raznovrsni mitski, ljubavni i vjerski lirski motivi. Po svom postanku su poput ostalih obrednih pjesama veoma stare, ali su do naših dana u sebi sačuvale mitske elemente. Tako su, primjerice, u sljedećoj pjesmi antropomorfirani *sjajan Mjeseče i za njim zvijezda Danica*:

*Isteče sjajan Mjeseče,
za njim je zvijezda Danica.
Mjeseću zvijezda govori:
"Polako, ja sam mjeseče!
I ja ću s tobom za polje,
i ja ću hvatati volove,
i ja ću orat dolove.
I ja ću sijat konoplje,
i ja ću plesat tenefe,
i ja ću vezat djevere.
Ko ono leže kod kola,
ka ono junci kod tora?
Što oni ne će u kolo?
Danas je slavni Jurjevdan,
a oni leže cio dan."⁴⁷*

(Široki Brijeg)

Anaforama: i ja ću s tobom za polje, / i ja ću hvatati volove, / i ja ću orat dolove. / I ja ću sijat konoplje, / i ja ću plesat tenefe, / i ja ću

---

drevnoga postanja i nalazi se u mnogim religijama (lustracija). U Katoličku crkvu uveden je u 15. stoljeću.

⁴⁵ Radmila Kajmaković, Narodni običaji stanovništva Lištice. *Glasnik zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine*. Etnologija, NS, sv. XXIV/XXV, Sarajevo 1969/1970, str. 309.

⁴⁶ *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva i Uvod u ikonologiju Radovana Ivančevića*, uredio Anđelko Badurina, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 1990., str. 592.

⁴⁷ Vidi: *Hrvatska usmena književnost Bosne i Hercegovine: lirika, epika, retorika*, priredio Marko Dragić, Hrvatska književnost Bosne i Hercegovine u 100 knjiga, Matica hrvatska i HKD Napredak, Sarajevo, 2006, str. 69.

vezat djevere / izriče se marljivost, da bi se potom prekorile lijenčine koje leže kod kola kao junci kod tora.

(O Zelenom Jurju bit će riječi u poglavlju *Folklorno kazalište*.)

LADARSKI OPHODI I PJESME

Lado se prvi put spominje u poljskim *Statuta provincialia* nastalim oko 1420. godine.⁴⁸ U Poljskoj se u svadbenim pjesmama spominjao pripjev lado. U 15. i 16. st. u Češkoj su se u svadbama izvodile obredne pjesme u kojima je pripjev *Lado*. U staročeškom lada znači djevojka. U Bugarskoj i Sloveniji su se na Ivandan izvodile pjesme u kojima je pripjev lado.⁴⁹ Lado se spominje u proljetnim, ljetnim i svadbenim pjesmama slavenskih i baltičkih naroda.

Matija Petar Katančić piše da “odjek božanstva starih Panonaca, boga Latobiusa jest božanstvo *Lado* koje se u pučkom pjevanju, za ljetnih radova *Podravki* i *Posavki*, navodi za bilo koje božanstvo. Trag drevnosti naše popivke (...) prepoznaje se (...) u hrvatskom (kajkavskom) i bosanskom (slavonsko-ikavskom) narječju.”⁵⁰

Luka Ilić Oriovčanin navodi da su naši pređi Ladom ili Ljeljom nazivali boga ljubavi, a mladež mu je *obojega spola* žrtve (aldove) prikazivala.⁵¹ Vuk Stefanović Karadžić objašnjava riječ *ladati* “(u Hrv. u okolici Karlovca) djevojke kršćanske nakićene vijencima idu po selima uoči Đurđeva dne, a u varoši na Đurđev dan ujutru od kuće do kuće i pjevaju”.⁵²

Po ruskoj i poljskoj tradiciji **Lada je bila božica proljeća, mladosti, ljepote i plodnosti.**

Ivo Pilar prisustvo božice Lade u slavenskoj mitologiji ilustrira toponimima *Ladin Vrh* kod Obrovca, kao i toponimima *Ladina*, *Ladinec*, *Ladešići*, *Laduć*, *Ladovac*, *Ladovica*.⁵³

⁴⁸ Vitomir Belaj, *Hod kroz godinu*, Golden Marketing, Zagreb 1998, str. 247.

⁴⁹ Slobodan Zečević, *Elementi naše mitologije u narodnim obredima uz igru*. Izdanja muzeja grada Zenice, Radovi V, Zenica 1973, str. 118.-120.

⁵⁰ *Matija Petar Katančić, izbor iz djela*, priredio i predgovor napisao Stanislav Marijanović, Erasmus naklada, Zagreb 2004., str. 72.-73.

⁵¹ Luka Ilić Oriovčanin, *Narodni slavonski običaji*, Zagreb 1846, str. 145.

⁵² *Srpski rječnik, istumačen njemačkim i latinskijem riječima*, skupio ga i na svijet izdao Vuk Stef. Karadžić, u Beču u štampariji jermenskoga namastira 1852. str. 320.

⁵³ Ivo Pilar, O dualizmu u vjeri starih Slovjena i o njegovu podrijetlu i značenju. *Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena*. Jugoslavenska akademija znanosti i

U slavenskoj je mitologiji Ladin sin **Ljeljo – bog ljubavi**. Pilar navodi, a Slobodan Zečević ga citira, da su dalmatinski renesansni pisci uvijek navodili božanstvo Lelja kao sinonim za Amora ili Kupidona. Prisustvo Ljelja u južnoslavenskoj mitologiji Pilar afirmira i višebrojnim nazivima planina *Ljeljen* u Bosni i Hercegovini, te *Ljeljen-brdo* na razmeđu Dalmacije i Hercegovine, *Ljeljen Glavica* u Konavlima, *Lelija Planina* u Hercegovini, *Ljeljen – vrh planine Visočica* kod Konjica i t. d.⁵⁴ U nekim je *kraljičkim* pjesmama pripjev *ljeljo* po kojemu su se te kraljice nazivale. Mazuri i Poljaci slavili su božanstva Ljelja i Poljelja.

U Poljskoj, Rusiji i Litvi spominjao se i Ladin sin Poljeljo. U tim je zemljama bio drevni običaj da od prve nedjelje po Uskrsu do Ivandana djevojke i žene u kolu pjevaju pjesme u čast Lade.

Bratoljub Klaić navodi da je mišljenje o Ladi kao božanstvu znanstveno opovrgnuto.⁵⁵ Tvrtko Čubelić *lade (ladarice)* iz Hrvatskoga zagorja poistovjećuje s *dodolama*.⁵⁶ U *Rječniku hrvatskoga jezika* (2000. g.) *ladarice* su “djevojčice, djevojke koje u svečanoj povorci obilaze seoske kuće za Duhove ili Jurjevo i pjevaju prigodne pjesme”.⁵⁷ Međutim, Jurjevo je prije Duhova i takvo je objašnjenje invalidno. Na web stranici ansambla *Lado* prva je rečenica: “Lado je arhaična slavenska riječ često korištena kao pripjev u starim obrednim pjesmama sjeverozapadne Hrvatske, a sinonim je riječima dobar, mio, drag.”⁵⁸

Prema narodnim pričama **ladarice hodaju svijetom od Jurjeva do Ivanja**. Uz to vjerovanje veže se običaj kada na *Ivanje* djevojčice Ivančice u grupi od četiri ili osam s vjenčićima na glavi obilaze sela i pjevaju.⁵⁹

Temeljem relevantne literature i motiva u pjesmama koje su zapisane kao i onima koje informanti na terenu i danas kazuju može se ustvrditi da su se u Slavoniji i Hrvatskom zagorju ladarske pjesme izvodile na blagdane: Sv. Jure, Sv. Filipa i Jakova, Duhove, Sv. Ivana (24. lipnja) te za vrijeme sušnih proljetnih i ljetnih dana.

---

umjetnosti, knjiga XXVIII, sv. 1, urednik dr. D. Boranić. Nadbiskupska tiskara Zagreb, Zagreb, str. 74.

⁵⁴ *Isto*, str. 72-73.

⁵⁵ Bratoljub Klaić, *Rječnik stranih riječi*, Nakladni zavod MH, Zagreb 1980, str. 779.

⁵⁶ Tvrtko Čubelić, *Povijest i historija usmene narodne književnosti*, Zagreb 1990, str. 76.

⁵⁷ *Rječnik hrvatskoga jezika*, glavni urednik Jure Šonje, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Školska knjiga, Zagreb 2000, str. 527.

⁵⁸ <http://www.lado.hr/lado.htm>

⁵⁹ <http://www.anita.f2o.org/vile.htm>

Dakle, vremenski su skoro istovjetno izvođeni ladarski obredi u Hrvatskoj kao u Rusiji, Poljskoj i Litvi. Djevojke se po pripjevu u pjesmama *oj Lado, oj zovu ladarice, lade*.

Kao i drugi obiĉaji i obiĉaj Jurjeva se razliĉito obiljeŹavao u pojedinim mjestima. U Bikovecu kod MaruŹevca, primjerice, na "lesu" se stavljalo trnje "kako coprnice ne bi mogle dojt v hiŹu". Uoĉi Jurjeva ispred ulaza u dvoriŹte kuće naloŹio bi se mali krijes. Vjerovalo se da pepeo od krijesa Źtiti kuću od demonskih sila koje noću hodaju selom.

U nekim drugim maruŹevaĉkim selima djevojke su oko krijesa plesale kolo, a na glavi su imale koprive koje su poslije plesa bacale u vatru. Vjerovalo se da će se tako zaŹtiti od bolesti. Djevojke su uz zapaljeni krijes pjevale pjesmu:

*Sveti Jura kres naloŹi,
kak naloŹi tak pogori.
Hodi Jura k nam k veĉeri,
kaj se bumo spominjali
komu bumo kćerku dali
je l k suncu, je l k mesecu
je l k drobnim zvezdicama.⁶⁰*

U okolici Karlovca na Dan sv. Jure seoski su mladići pjevali po selu i gradu. Jedan je visoko nosio mladu zelenu brezu okićenu maramom i Źarenim papirima, dvojica su nosila kite brezovog granja, a Zeleni Jure je bio u koŹu ispletenom od vrbe i *jagnjeda*. Sve su vrtlarice dobivale granĉicu iz kite ili koŹa i stavljale ih među zelje, kelj ili korabicu da im bolje rodi. Djevojke koje su uoĉi Jurjeva i na Jurjev iŹle po selima i varoŹima nazivane su *krisnice*.⁶¹

U sjeverozapadnom i srediŹnjem dijelu Hrvatske mladići koji su sudjelovali u jurjevskim ophodima zvali su se *jurjaŹi, jurjevĉani*,⁶² a

---

⁶⁰ <http://www.marusevac.hr/kultura-obicaji.htm>

⁶¹ Vidi: Fredo Heffler, *Krisnice i Zeleni Jure u karlovaĉkoj okolici u XIX stoljeću*, u: *Narodna starina*, 26. X. knjiga, 2. broj, vlasnik, glavni i odgovorni urednik Dr. Josip Matasoviĉ, Zagreb 1931, str. 278.-280.

⁶² JurjaŹi su u svakom domu koji bi ih darovao ostavljali komadić zelenila koje su domaćini kasnije ostavljali u kući, Źtali, vrtu, polju i sl. vjerujući da će tako odvratiti demonske sile. Vidi: Milovan Gavazzi, nav. dj.

djevojke koje su bile sudionicama u tim ophodima nazivane su *jurjašicama*.⁶³

Prvi svibanj je **Dan sv. Josipa radnika** koji je zaštitnikom radnika. Radi toga se taj dan obilježava kao Međunarodni praznik rada. Kod Hrvata je tradicija obilježavanja prvoga svibnja veoma stara. U starinskim usmenim lirskim pjesmama koje su se izvodile na taj dan prevladavale su obredne pjesme s mitskim motivima.

U Brusju na Hvaru pjevane su pjesme u kojima je svojevrsna invocacija kojom se kazuje da je u tomu mjestu *pribivao* običaj po kojemu bi dragi dragoj *nazivao* mjesec svibanj. *Nazivanje* bi počelo prvoga svibnja *prikazujuć voća u svojoj istini*. Pjesma alegorijski erotizira ljubav mladića prema djevojci – on traži zelen bor da joj ga usadi na njezin bili dvor. Dragi dragu gradacijski naziva borom, jelom, duhom premilim, *cvićem nerazličnim*, anđelom milim, saopćava joj da bora nije našao i da njega uzme umjesto bora jer što će joj zelen bor koji vene od sunca.

*U ovome mistu običaj pribiva,
da svaki dragi dragoj maž misec naziva.
ovo nazivanje prvi dan se čini,
prikazujuć voća u svojoj istini.
Isčući zelen bor, da ti ga usadim
na tvoj pribili dvor za ljubav postavit.
O boru! O jele! O duhu primili!
Cviće nerazlično, anđele moj mili!
Bora nisam našo, uzmi za bor mene,
što će ti zelen bor, koj' od sunca vene?*⁶⁴

(Brusje na Hvaru)

I u Kaštelu Starom mladići su djevojkama prvoga svibnja pod prozor ili uz kuću stavljali neko stabalce i pjevali pjesme. Do naših je dana sačuvana pjesma o prvom svibnju kojem se vesele anđeli od raja. Pjesma je komponirana od devet šesteričkih katrena i po svojoj strukturi

---

⁶³ Ophodani su se nazivali jurjevčani, đurđari, Đure. Od zelenila kojim je bio prekriven Zeleni Juraj bilo je dopušteno otkinuti dio grančice za koju se vjerovalo da će ukućane i njihovo imanje štititi od demona, ali će i povećavati plodnost. Vidi: Petar Grgec, *Hrvatske narodne pjesme*, Hrvatska državna tiskara, Zagreb 1943, str. 154.

⁶⁴ *Zlatna knjiga hrvatske narodne lirike*, sastavio Krešimir Mlač, MH, Zagreb 1972. str. 139.

je bliska usmeno-retoričkim oblicima. Međutim, ta je pjesma iznimno lirična.

Premda se mladić ne spominje u pjesmi, razvidno je da on, kao i u prethodnoj pjesmi, gradacijski svoju *divojčicu* naziva *divojčicom mladom, jelom visokom, zenicom pridragom, jelom uvitom* radi koje se trudio sva svoja ljeta. Iskao je zelen bor, uvitu jelicu, javor kitnovasti za svoju *deklicu*, ali nije našao ni bora niti *jelene zelene* te je umjesto toga nudio sebe. Umilna je molba djevojci da nikada od ljubavi *ne razdili* dragog svoga jer *ljubav izlazi iz srdaca, a iz lišca dragane izlazi zrak od sunašca*.

*Dobra večer, Bog da,
prvi dan od maja,
kome se vesele anđeli
od raja.*

*Divojčice mlada
i jelo visoka,
zenice pridraga
od mojega oka.*

*Divojčice mlada
i jelo uvita,
rad ke sam se trudi
po sva moja lita.*

*Išćući zelen bor,
uvitu jelicu,
javor kitnovasti,
za takvu deklicu.
Bora nisam naša,
ni jelene zelene,
moja dušo draga,
uzmi za bor mene.*

*O bore i jelo,
javore premili,
o cvite razliki,
anđele moj mili.*

*Ti me ne razdili,
od ljubavi tvoje,
ja ne ću od tebe,
nikad srce moje.*

*Znaj, ljubav izlazi,
dušo iz srdaca,
a iz tvoga lišca
zrak od sunašca.*

*Ovim te pozdravljam,
mirna ti mrkla noć,
anđeli nebeski
bili ti u pomoć!⁶⁵*

(Kaštel Stari)

Pored stilske figure gradacije u navedenoj je pjesmi cio niz epiteta: *divojčice mlada, jelo visoka, zenice pridraga, jelo uvita, javor kitnovasti, javor premili, mrkla noć.*

Blagdan sv. Filipa i Jakova je 3. svibnja.⁶⁶ Uz taj blagdan vezuju se ophodi *filipovčica* koje zahvaljuju slavonskoj šumi jer se svako proljeće ponovno zeleni i svojom ljepotom nadahnjuje.⁶⁷

*Blago tebi, zelena šumice!
Ti se mladiš svake godinice,
a ja sada i više nikada.*

---

⁶⁵ Zapisala je 2006. g. u Kaštel Starom Marina Žarković, a kazala joj je Srećka Puljas (djev. Puljas, rođ. 1935. g.). Rkp. FF Split, 2006, sv. 29, str. 10.

⁶⁶ **Sv. Filip** se povezuje u izvještaju o čudesnom umnažanju kruha. Po predaji je propovijedao evanđelje među Skitima i ondje je vidio kako narod štuje neku golemu zmiju. Križem je učinio da nestane zmije, a iza nje je ostao strašan smrad od kojega su mnogi umirali među kojima i kraljev sin. Filip je uz pomoć križa mladića oživio. Svećenici koji su štovali zmiju uhvatili su Filipa i pogubili ga.

Jakov Stariji, apostol brat je sv. Ivana i u bliskom je srodstvu s Isusom. Po predaji je Španjolsku oslobodio od Maura i ondje postavio temelje kršćanstva. Po povratku u Judeju odrubljena mu je glava. Zaštitnik je Španjolske. (Navodim prema: *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva i Uvod u ikonologiju Radovana Ivančevića*, uredio Anđelko Badurina, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 1990., o sv. Filipu str. 228., o sv. Jakovu str. 292.)

⁶⁷ www.otok.hr

Obredi su filipovčica slični jurjevskim proljetnim ophodima.⁶⁸ Sljedeća dijaloška filipovska pjesma može se svrstati u *ladarske – filipovske*. U njoj filipovčice pitaju staru majku: Je li Filip doma? Stara majka odgovara da Filip nije doma, već je otišao u Vukovar kupovati crne čizme i maramicu svilenicu, crven pojas sebi za pas.

*Filipovo, Jakobovo
Ladole mile, oj Lado, oj!
Filipova stara majko,
Ladole mile, oj Lado, oj!
Jel' Filip doma?
Ladole mile, oj Lado oj!
Nije doma draga dušo,
Ladole mile, oj Lado, oj!
Otišo je u Ukovar,
Ladole mile, Oj, Lado, oj!
Kupovati crne čizme,
Ladole mile, oj Lado oj!
I maramu svilenicu,
Ladole mile, oj Lado, oj!
Crven pojas sebi za pas,
Ladole mile, oj Lado,oj!⁶⁹*
(Vinkovci)

Ta je pjesma, kao i druge obredne pjesme, komponirana tako da njezini stihovi proizvode magijsku moć. Magijski je efekt postignut pripjevima *Ladole mile, oj Lado, oj!* kao i stilskim figurama: retoričkim pitanjima, asonancijama, aliteracijama, epitetima, metaforama i alegorijama.

Drevnoga su pretkršćanskoga podrijetla ophodi koji su se izvodili za vrijeme proljetnih i ljetnih sušnih dana. U Slavoniji i Hrvatskom zagorju ladarice su se molile višnjem Bogu da *udari rodna kiša i porosi polja i travicu i da se ugoje stada*:

---

⁶⁸ Tvrtko Čubelić, *Povijest i historija usmene narodne književnosti*, Zagreb 1990, str. 76.

⁶⁹ Marko Dragić, *Ladarice, kraljice i dodole u hrvatskoj tradicijskoj kulturi i slavenskom kontekstu*, Hercegovina, godišnjak za kulturno i povijesno nasljeđe br. 21. Mostar 2007, str. 282.

*Molimo se, Lado!
Molimo se višnjem Bogu,
Oj Lado, oj!
Da popuhne tihi vjetar,
Da udari rodna kiša,
Oj Lado, oj!
Da porosi naša polja
I travicu mekušicu,
Oj Lado, oj!
Da nam stada, Lado,
Ugoje se naša stada.
Oj Lado, oj!⁷⁰*
(Šamac kraj Slavenskog Broda)

KRALJIČKI OPHODI I PJESME

Kraljičke pjesme izvodile su djevojke o **Duhovima (Dovima)**. Na taj je dan Isus Krist svojim učenicima podario Duha Svetoga i tako im dao moć govora na više jezika kako bi mogli po svijetu propovijedati Kristovu vjeru. Duh Sveti je u središtu kršćanskoga postojanja. Po Ivanovu evanđelju “Duh je onaj koji oživljuje, a tijelo ne koristi ništa”. (Ivan, 6, 63) Po Duhu Uskrsloga Gospodina “vjernici postaju jedno tijelo, jedan Duh u Kristu”.⁷¹

Kraljice ljelje nazivaju se i *rusaljkama*. To je slavenski naziv za vodene vile. (O vilama će biti riječi u poglavlju *Mitske predaje*.) Po nekim drevnim predajama rano preminule djevojke i žene pretvarale su se u vodene vile - *rusaljke*. Neki antropolozi smatraju da su u narodnoj mitologiji **rusaljke nasljednice vila**.⁷² U južnoj Dalmaciji Duhovi se nazivaju *Rusalije*. Slovenci taj blagdan nazivaju *Risale*, a *risalčak*, *risalček*, *risaliček* slovenski je naziv za svibanj. Kod Rusa su, također, rusalije vezane uz Duhove. Ukrajinci i Bjelorusi duhovsku nedjelju nazivaju *rusalnom nedjeljom*. Kod Čeha se taj praznik zvao *Rusadle*. U Bugarskoj su se obredni igrači nazivali *rusalije*, a mjesec lipanj nazivan

---

⁷⁰ *Zlatna knjiga hrvatske narodne lirike*, sastavio Krešimir Mlač, MH, Zagreb 1972, str. 142.

⁷¹ *Suvremena katolička enciklopedija, A – E*, priredili Michael Glazier i Monika K. Helwing, Slobodna Dalmacija, Split 2005. str. 244.-245.

⁷² Spasoje Vasiljev, *Slavenska mitologija*, Srbobran 1928. http://www.rastko.org.yu/antropologija/svasiljev/mitologija.html#_Toc530384684

je *rusalski mjesec*. U Rumunjskoj je narodni naziv za Duhove bio *Rusali*. U Makedoniji su se Duhovi nazivali *Rusale*.⁷³

Dok etnolozi kraljičke ophode pripisuju praslavenskim mnogobožackim vremenima u Đakovštini se i danas pripovijeda o nastanku kraljica:

*Stara predaja kaže da su Turci zarobili sve muškarce u selu, a njihove su se žene obukle u šarenu odjeću, na glave stavile muške šešire okićene umjetnim cvijećem i u ruke uzele srpove i kose, te tako obučene otišle pred turski tabor. Turci su pomislili da su došli duhovi, uplašili se i pobjegli. Tako su gorjanske žene oslobodile svoje muževe, očeve i braću. Od tada su se isto tako oblačile na blagdan Duhova, u spomen na taj događaj.*⁷⁴

Obično je kraljica bilo osam do deset, ali je bivalo i manje i više od toga. Dijelile su se u dvije skupine. Glavni su skup činile one djevojke koje su na glavama imale muške šešire okićene čapljinim ili paunovim

---

⁷³ Dr. Slobodan Zečević, *Elementi naše mitologije u narodnim obredima uz igru*, Izdanja muzeja grada Zenice, Radovi V, Zenica 1973, 99.-100.

⁷⁴ U Gorjanima kod Đakova zapisala je 2008. godine Zdravka Vranješ iz Osijeka koja pod mojim mentorstvom piše diplomski rad. Rkp. FF Mostar 2008, D.

perima te cvijećem, najčešće smiljem i koviljem. U toj su skupini posebice bile urešene jedna ili dvije djevojke koje su bile prvakinje. Na njihovim je klobucima sprijeda bilo ogledalo, a straga nekoliko obješenih šarenih vrpca. U rukama im je bio stari pravi ili drveni mač o kojem su bili obješeni šareni trakovi ili su bili zabodeni u jabuku, naranču ili limun. Među djevojkama se isticala **kraljica** ili **kralj**. U družbi su često bili i kralj i kraljica koja se još zvala *mlada* i imala je koprenu na glavi. Jedna ili dvije djevojke bile su *barjaktar(i)*, a one su na štapu nosile šaren barjak. Polovicom 19. st. u Slavoniji jedna je djevojka bila barjaktar, a druga *dvorkinja (služavka)* kraljičina.⁷⁵ U družbi su bili i *diver* i *mlada* koja je na glavi imala koprenu i vijenac, a razlikovala se od *kraljice – mlade*. Kraljički su ophodi u Đakovštini obnovljeni 2005. godine.

Cijela se skupina ponegdje dijeli na *kraljeve* i *kraljice*, a jedna ili dvije su im prvaci i one s krunama na glavi. Među kraljicama su i djevojke ali i mladići - sabirači darova *prosjaci, torbonoše, sirgonja, kajmačar* i sl. Kada bi kraljice došle pred kuću, dvorkinja postavi stolac na koji kraljica sjedne. Iza kraljice stane dvorkinja, a iza njih u obliku srpa *kraljice – ljelje* izvode pjesme uz pratnju gajdaša ili tamburaša.⁷⁶

Osebniji su obredi i pjesme koje su do pedesetih godina 20. stoljeća izvodile kraljice u **bunjevačkim**⁷⁷ krajevima.⁷⁸ Bunjevački su Hrvati na taj dan Duhova ranim jutrom kitili prozore, kapije, te na salašima: volarice, kokošinjce, obore i čardake. Pripreme za obred kraljica počinjale su već od Uskrsa. Tada bi se mlade kraljice u dobi od deset do petnaest godina okupljale u dogovorenoj kući gdje ih je običaju i pjesmama podučavala žena koja je već bila kraljica.

Dan prije Duhova kraljice su se sastajale u *kraljičinoj kući* i dogovorile bi kojim će putem ići, koje pjesme pjevati i kao će podijeliti

⁷⁵ Luka Ilić Oriovčanin, *Narodni slavonski običaji*. Zagreb 1846, str. 145.-146.

⁷⁶ Milovan Gavazzi, *nav. dj.* str. 72.-74. Usp. Ivan Lozica, *Poganska baština*, Golden marketing, Zagreb 2002, str. 195.-196.

⁷⁷ Bunjevci su 1687. g. od osmanskoga terora masovno pobjegli s područja Bune kod Mostara i nastanili današnje krajeve. Od 2007. g. taj egzodus obilježavaju pohodeći pradjedovska ognjišta.

⁷⁸ *Bunjevačke kraljičke običaje* kao i pjesmu *koračnicu* navodim prema: mr Suzana Kujundžić Ostojić, *Kraljičke pisme*,; <http://www.bunjevci.org.yu/site/narodna-knjizevnost/kraljicke-pisme/> mr Suzana Kujundžić-Ostojić, *Kraljice*, <http://www.bunjevci.org.yu/site/bunjevacki-obicaji/kraljice/>.

darove? Bile su obučene u bijelu *šlingovanu* bluzu i suknju. Nekoć su išle bose, a u kasnijim vremenima bile su u bijelim čarapama i crnim lakiranim cipelama. Na glavi su imale krune od cvijeća ukrašene perlicama, pantljikama i zrcalom preko kojega je bio đerdan. Kose su noć ranije upletale u pletenice, a kada su polazile u ophod rasplitale su ih. Obilazile su gušće naseljena mjesta. Kraljički su ophodi trajali najčešće prvi i drugi dan, a ponekad i treći dan Duhova.

Kraljice u Subotici nisu nosile barjake ni mačeve. Išle su u paru po ustaljenom rasporedu: *pridnjaci*, *sabljari*, *diver s kraljicom* (koja je bila najmlađa od svih sudionica), a posljednji su par bili *ban* i *banica*. Putem su pjevale, “a na pripjev *Ljeljo* bi zastale, odigle se petama od zemlje i naklonile se”. To je davalo dojam da stalno pocupkuju, a đerdani su im lupkali o zrcala i proizvodili *potmuo* zvuk. Domaćice su bile počašćene posjetima kraljica te su ih darivale jajima, šunkom te novcima. Vjerovala se da će gadna nevolja stići onaj dom u kojem se ne bi primile i darovale kraljice. Vjerovalo se da proljeće ili ljeto nastaje kad kraljica pobijedi. (Po tome je nastanak proljeća ili ljeta ovisio da li su Duhovi početkom svibnja ili u lipnju.) Kraljice su izvodile obred tako da kraljica sjedi, a ostale oko nje bosonoge i raspletelih kosa igraju. Vjerovalo se da bosonoge kraljice svoju plodnost prenose na zemlju, a što tome obredu daje panspermijski karakter. Također se vjerovalo da bi upletena kosa usporavala ili čak zaustavila vegetaciju.

Kraljičke su pjesme komponirane od šesteročkih stihova nepravilnih cezura. Dijele se na: *koračnice*, *vesele* i *žalosne*. *Koračnice* bi kraljice pjevale dok bi išle od kuće do kuće. Te su pjesme živahne, ritmične i jednostavne. Imale su i svoju praktičnu životnu funkciju jer su mlade kraljice idući od kuće do kuće mogle vidjeti buduće mladiće pa i svekra i svekrvu.

*Mi selu idemo,
selo od nas biži,
a što od nas biži?
Mi mu ne idemo,
da ga porobimo,
već mi mu idemo
da ga veselimo.*

Vesele su se pjesme pjevale djeci i mladima. Karakterizira ih melodioznost, nježnost i blagost. U tu skupinu idu i šaljive kraljičke pjesme. Među tim pjesmama su i one alegorijske mitske pjesme u kojima kraljice

pjevaju o ljepoti svoje drúge pitajući: *je li joj tato mladi mjesec bio, a nana žarko sunce bila:*

*Oj ti naša drugo,
Alaj si ti lipa,
Ko da ti je tato
Mladi misec bio,
Ko da ti je nana
žarko sunce bila!
— Al ni mi je, druge,
Tato misec bio,
Al ni mi je nana
žarko sunce bila,
Već je mene riba
U vodi rodila,
žuna me je tica
U kljunu iznela.
Tica lastavica
Bila j' dadiljica,
Rastova korica
Bila j' kolivčica.⁷⁹*

(Vancag)

Kraljice su vesele pjesme pjevale u skupinama dvije po dvije okrenute jedna prema drugoj, lagano pocupkujući, a na pripjev **Ljeljo** odignu se petama od zemlje i lagano poklone. Žalosne su pjesme kraljice pjevale okrenute jedna prema drugoj, ali na pripjev Ljeljo ne bi pocupkivale nego bi se lagano njihale.

Žalosne su kraljičke pjesme pjevale o vojnicima (katanama). U kraljičkim su pjesmama mnogobrojne narodne mudroslovice. Kraljice su pjevale pjesme o sudbinama u kojima se ogledala sudbina zajednice i naroda. Neke od tih pjesama imaju strukturu tužbalica:

*Oj borci, vojnici,
Tužne majke sinci,*

---

⁷⁹ Zlatna knjiga hrvatske narodne lirike, sastavio Krešimir Mlač, MH, Zagreb 1972, str. 145.

*Kako vam je stanje
U polju bojnome,
Tužnom ledenome?
Strahotom vas bije,
Krv se vaša lije
I zelena trava
Ostaje krvava.
Zemlja vam je tvrda,
Propast ne možete.
Nebo je visoko,
Popet s' ne možete.
Kad sunce ograne,
Ogrije vam rane,
Misec se promine
I pokaže vrime,
Da prolazu dani,
Proć će i mejdani.
Kad tako mislimo,
S otim se tišimo.⁸⁰*

(Subotica)

U repertoaru su kraljičkih pjesama i one pjesme koje imaju elemente vjerske usmene lirske pjesme:

*Gospodin plebanoš,
ustaj, pa pošetaj,
iz cele u celu,
u baštu pod ružu,
kud Gospodin hodi,
za njim cviče rodi
svakojake fele:
modre i zelene,
žute i crvene.
ruža se razvila,
u kalež savila,
na oltar nošena,
misa govorena.⁸¹*

---

⁸⁰ Isto, str. 144.-145.

Siroče je čest motiv u hrvatskoj tradicijskoj kulturi. I danas su mnoge usmene lirske pjesme i predaje koje kazivači kazuju o siročićima. Česta je narodna izreka *Da nije siročadi ne bi ni Sunce grijalo*. Te su pjesme pjevane i siročićima. I kraljice su pjevale žalosne pjesme siročićima. Sirotica Milka sjedila je u bašti, naletjela je ptica i krilima je udarila:

*Sirotica Milka,
Sidila u bašći,
Tica naletila,
Krilim udarila,
Kanda j' tica znala,
Da je sirotica.
Kako j' tici, nane,
Letiti brez glave,
Tako j' Milki, nane,
Brez njezine nane,
Kako j' tici, nane,
Letiti brez oka,
Tako j' Milki nane,
Brez njezinog oca.
Kako j' tici, nane,
Letiti brez vrata,
Tako j' Milki, nane,
Brez njezinih braća.
Kako j' tici, nane,
Letiti brez perja,
Tako j' Milki, nane,
Brez njezinih sela.
Kako j' tici, nane,
Letiti brez repa,
Tako j' Milki, nane,
Brez njezinih teta.
Kako j' tici, nane,
Letiti brez noga,
Tako j' Milki, nane,*

---

⁸¹ Mr Suzana Kujundžić-Ostojić, *Kraljičke pisme*, http://www.bunjevci.org.yu/site/narodna_knjizevnost/kraljicke-pisme/;

*Brez njezina roda.*⁸²
(Tavankut kod Subotice)

Navedena je pjesma komponirana retoričkim pitanjima i odgovorima: kako je ptici letiti bez glave, tako je Milki bez njezine nane; kako je ptici letiti bez vrata, tako je Milki bez njezine braće; kako je ptici bez perja, tako je Milki bez njezinih sela. (...) *Retorička pitanja* i odgovori na njih u pjesmi *Sirotica Milka* komponirani su narodnim mudroslovicama

DODOLSKI OPHODI

Dodolske pjesme su, također, nastale u prastarim mnogobožaćkim vremenima. Pjevale su ih djevojke prekrivene zelenilom u vrijeme proljetnih i ljetnih suša.

Vuk Stefanović Karadžić *dodole* objašnjava kao skupinu djevojaka koje za vrijeme suše idu “po selu od kuće do kuće, te pjevaju i slute da udari kiša. Jedna se djevojka svuče do košulje sa svijem pa se onako gola uveže i obloži različnom travom i cvijećem i tako da se nigdje ne vidi ni malo, a to se zove dodola (...)”. Pred kućom dodola igra sama, a druge djevojke iz te skupine stanu u red i pjevaju različite pjesme. Potom

---

⁸² *Zlatna knjiga hrvatske narodne lirike*, sastavio Krešimir Mlač, MH, Zagreb 1972. str. 145.

domaćica ili netko drugi uzme pun kotao vode i izlije na dodolu koja se na to ne obazire nego i dalje igra.⁸³

Slobodan Zečević navodi da se obred dodola izvodio i u sedamdesetim godinama 20. stoljeća. Dodola je djevojčica i glavna je u skupini. U davnim je vremenima bila naga i uvijena u zelenilo. Morala je biti uzorna ponašanja i seksualno čedna. U nekim je krajevima dodola bila siročić bez roditelja, a u nekim je bila posljednje dijete u majke - *neporođena*. Dok dodola igra, pjesmom je prate njezine pratilje. "Pred svakom kućom dodolu polijevaju vodom (...)"⁸⁴

U Skopskoj Kotlini dodolski su ophodi bili u četvrtak po Uskrsu. Četvrtak je dan Peruna, vrhovnog slavenskog boga koji je slavljen i kao bog groma i kiše. Iz tih razloga u Mačvi od Velikoga Četvrtka do Spasovdana u sve četvrtke nitko nije smjeo orati, kopati, tkati, prati, tjerati kola.⁸⁵

Bratoljub Klaić u svome Rječniku ne navodi dodole, a u Rječniku hrvatskoga jezika (2000.) dodole se objašnjavaju narodnim običajem magijskog prizivanja kiše u doba suše te mladićima i djevojkama koji okićeni cvijećem i zelenilom sudjeluju u obrednoj pjesmi zazivanja kiše.⁸⁶ Matej Sova navodi da bi u Dalmaciji za vrijeme sušnih dana momci okićeni zelenim granama i cvijećem išli od kuće do kuće pjevajući i plešući. Momci su se nazivali prporuše a njihov kolovođa *prpac*.⁸⁷ Djevojke su skladno poigravale pjevajući pjesme a domaćin ili domaćica polijevali su ih vodom vjerujući da će im se božanstvo smilovati i podariti kišu. Neke od tih pjesama imaju šaljiv karakter. Kultni su kiša i zelenilo u tim obredima. U Somaliji i nekim drugim zemljama sačuvao se obred u kojem za vrijeme suše najljepše djevojke gole gledajući prema nebu pjevaju magijske pjesme kako bi kiša udarila.

Starozavjetna je *Ilijina kiša* koja je u zemlji kralja Ahaba pala po zagovoru proroka Ilije nakon tri godine suše u kojoj su istrijebljeni Baalovi svećenici.

---

⁸³ *Srpski rječnik, istumačen njemačkim i latinskim riječima*, skupio ga i na svijet izdao Vuk Stef. Karadžić, u Beču u štampariji jermenskoga namastira 1852. str. 128.

⁸⁴ Dr. Slobodan Zečević, *Elementi naše mitologije u narodnim obredima uz igru*. Izdanja muzeja grada Zenice, Radovi V, Zenica 1973, str. 125.-126.

⁸⁵ *Isto*, str. 127.-128.

⁸⁶ *Rječnik hrvatskoga jezika*, glavni urednik Jure Šonje, Leksikografski zavod Miroslav Krleža i Školska knjiga, Zagreb 2000. str. 194.

⁸⁷ Matej Sova, *Pregled narodne književnosti s primjerima i teorijom*, Školska knjiga, Zagreb 1955., str. 43.

Djevojke u pjesmama pjevaju pripjev *oj dodo, oj dodo, le* pa se prema tome zovu *dodole*:

*Naša doda Boga moli,
da udari rosna kiša.
Oj dodo, oj dodo, le.
Da pokisnu svi orači,
svi orači i kopači,
svi po kući poslovači.
Oj dodo, oj dodo, le.*⁸⁸

(Prisap pokraj Livna)

Prastari običaj dodola zadržao se u Đakovštini, napose u Potnjanima i Gorjanima, do Drugog svjetskog rata. U Potnjanima je bilo jedno naselje Roma i oni su ostali posljednji koji su taj ophod obdržavali.

Dodole ili dojdole (oba izraza se jednako koriste) je grupa mlađih djevojaka (od 14 – 15 god.) i poneki dječak koji za velikih suša obilaze selo i u kući pjevaju dodolske pjesme, zazivajući kišu i spas uroda. Obično je to 6 – 10 djevojaka i 2 – 3 dječaka. Dva dječaka su „prosjaci“, oni nose košaru u koju im domaćin nakon otpjevanje pjesme stavlja darove (jaja, jabuke, slaninu i što se već nađe, ponekad i novac). Treći dječak obično bude doda ili dodola. Njega obaviju zelenilom od glave do pete od granja, najčešće abdovine i bazge. Taj zeleni oklop je u obliku stošca, pa da bi vidio vode ga dvije manje djevojčice. Djevojke su obučene u rubine, bosonoge su i raspletene kose. Oko glave imaju grube vijence od zelenila (prave hlad glavi na uzavrelom suncu) te oko pasa granje koje visi do zemlje (adbovina, bazga, vrba i dr.).

Putem galame, sviraju u trube i svirale ili *škrebeću* kako bi ih domaćini čuli i dočekali. Kada uđu u dvorište, pozdrave tradicionalnim katoličkim pozdravom „Faljen Isus“ i počinju pjevati. Domaćin ili domaćica poliju vodom dodu, a ovaj se na riječi iz pjesme „Ajd poigraj dodole“, vrti, otresa vodu i imitira kišu. Nakon što im domaćin stavi dar u košaru odlaze u drugu kuću.⁸⁹

---

⁸⁸ U Prisapu pokraj Livna 25. 09. 2004. g. studentici Fakulteta filozofsko-humanističkih znanosti Sveučilišta u Mostaru, Marini Maganić, kazao Jako Krole (rođ. 1937. g.). Rkp. FF Mostar, 2005., sv. 2., str. 5. Kazivači uvijek ne kazuju pripjev *oj dodo, oj dodo, le*.

⁸⁹ O dodolama je 2008. g. Zdravki Vranješ kazivao Zvonko Vugrinović, rođen u Đakovu 1956. g. Bio je dugogodišnji direktor Turističke zajednice Grada Đakova. Dragovoljac je Domovinskog rata. Oženjen, otac dvoje djece. Sa suprugom Dubravkom suvlasnik je Turističke agencije Orion Tours i vlasnik Gastro-etno imanja „Slavonska kuća“. Rkp. FF

PREPERUŠKI OPHODI U JEZERIMA NA OTOKU MURTERU

U Dalmaciji i Istri djevojke se zovu *preporuše* (*prporuše*, *preporuče*), a na otoku Murteru *preperuše*.

Kazivači u Jezerima na otoku Murteru 2006. godine pripovijedaju “o puno staroj fandaniji (običaju) zvanja kiše” koji se održao do prije nekoliko godina. Običaj se sastojao u tome da bi djeca, a pokatkad momci i djevojke pa i ljudi ubirali grane tešara (biljke smrdljivice). Potom bi išli putem, mahali tim granama i dozivali kišu pjevajući:

*Preperuše odile,
sve su Boga molile:
“Daj nam, Bože, kišicu
i nebesku rosicu,
da urodi godina
i šenica bilica
i vinova lozica.”
Niki sira, niki jaj,
To je naman za ufar.*

Kada bi domačice vidjele da idu *preperuše* dozivale bi:

*Oj dodole, moj dodole,
Dojdi k meni zlato moje.*

Zatim bi *preperuše* polijevali vodom, a onaj koji bi ih polio trebao im je dati neki dar: “komad sira oli koje jaje. Na kraju bi se *preperuše* skupile na *Koledišće* užgale veliku koledu i podilile darove ča su skupile.”⁹⁰

*Prporuše hodile,
kuda one hodile,*

Mostar 2008, D. Vidi: Josip Vinkešević, 40. *Đakovački vezovi*, Jubilarna revija br. 36, Godina XXXVII., Gradsko poglavarstvo Grada Đakova.

⁹⁰ Ivana Klarin zapisala je u studenom 2005. godine u Jezerima na otoku Murteru po kazivanju Konstantina (Ukasa) Klarina (rođ. 1938. g.) i Ante Klarina (rođ. 1934. g.). Kazivači su rođeni u Jezerima na Murteru. Rkp. FF Split, 2005, sv. 59. str. 6.

*tuda Boga molile
da nan Bog dâ dažda
i crlena mazda,
šenice bilice,
sake dobre srićice.
Šenica nan rodila,
dićica prohodila,
šenicu pojili
dicu poženili.
Skupi, Bože, oblake,
struni Božju rosicu
na 'vu svetu zemljicu.⁹¹*
(Okolica Pazina)

U navedenom je primjeru zdravica: *da nan Bog dâ dažda / i crlena mazda, / šenice bilice, / sake dobre srićice./ Šenica nan rodila, / dićica prohodila, / šenicu pojili / dicu poženili / te molitva: Skupi, Bože, oblake, / struni Božju rosicu / na 'vu svetu zemljicu.*

U Gdinju na Hvaru molilo se za kišu:

*Križi gredu po nebu
Križi gredu po nebu,
Za njima djeva Marija,
Svoga sina molila,
Da nam poda lipi dažj,
Bog je Petru ključe da,
Da otvori slavni raj,
Da očuva mornara na moru,
Težaka na polju,
Da nam da mućicu karščansku,
Čini vitar, čini dažj,
Ništa da nan ne istuče grad.⁹²*

---

⁹¹ *Narodne lirske pjesme*, priredio Olinko Delorko, Zora, Matica hrvatska, PSHK, knj. 23, Zagreb 1963., str. 91.

⁹² Ivana Kardum zapisala je u Gdinju na Hvaru 2007. godine, a kazala joj je Mande Visković, (djev. Visković, rođena 1932.). Rkp. FF Split, 2007, E, str. 8.

IVANJSKI OBREDI I PJESME

Sv. Ivan nosi naziv Krstitelj jer je u rijeci Jordanu krstio Isusa. Posljednji je starozavjetni prorok. Sin je starozavjetnog svećenika Zaharija i Elizabete, rođakinje Bogorodičine.

Uz blagdan rođenja sv. Ivana Krstitelja (24. lipnja) vezuju se pretkršćanski kulturni običaji paljenja krijesova (kresova, krisova).⁹³ U Bosni i Hercegovini te Dalmaciji svitnjak je sinonim za krijes. U Tisnom na otoku Murteru 23. lipnja “uoči Ivanje žetvene”⁹⁴ vršilo se paljenje *koleda*. Običaj paljenja krijesova na taj dan bio je prisutan kod Rusa, Poljaka, Čeha, Slovaka i dr.⁹⁵ Neki etnolozi paljenje ivanjskih krijesova interpretiraju kao ostatak Sunčeva kulta.⁹⁶

U nekim je hrvatskim krajevima, primjerice u Velikoj kod Slavonske Požege, bio običaj da muškarci nekoliko dana prije Sv. Ivana pripreme baklje (lučevi), stave ih na kuće te ih na večer uoči Sv. Ivana upale. Ti su se mladići nazivali *bakljari*. Djevojke bi ubrale razno cvijeće od kojega bi isplele vijence te se njima kitile u ivanjsko navečerje i sutradan kada idu u crkvu. Najznamenitiji je cvijet u ivanjskim vijencima bio paprat. Mladići su se s bakljama penjali po zidinama i stijenama.⁹⁷

U živom je narodnoj tradiciji sv. Ivan veliki zaštitnik vrela voda. Stara je hrvatska tradicija da se na izvorskoj vodi treba okupati prije izlaska sunca.⁹⁸

Kao i drugi obredi i ivanjski su raznovrsni. Tako je, primjerice, seoski čuvar u Brestu u Istri nekoliko dana prije Sv. Ivana obavještavao mladiće gdje ima suhih drva u šumi. Mladići bi ta drva sabrali i donijeli na kraj sela. S tim bi se drvima na viliju (uoči) Sv. Ivana zapalio krijes oko kojeg bi se skupili djeca, djevojke, mladići i stariji svijet. Oko krijesa bi se veselilo, kolo igralo, pištolji pucali, svirali mjehovi (dude). Buka, galama te pokatkad pucanje iz pištolja imali su u narodnoj percepciji apotropijsku moć kojom su se tjerali demoni.

---

⁹³ Vitomir Belaj, *nav. dj.*, str. 214.

⁹⁴ Marina Lampalov u travnju 2006. godine zapisala u Tisnom na Murteru po kazivanju Šime Grgurine rođ. 1930. g. Kazivač je po zanimanju ribar, a sada je umirovljenik. Rkp. FF Split, 2006, sv. 17. str. 7.

⁹⁵ Luka Ilić Oriovčanin, *nav. dj.*, str. 154.

⁹⁶ Jasna Čapo Žmegač, *Hrvatski uskrnsni običaji, Korizmeno-uskrnsni običaji hrvatskog puka u prvoj polovici XX. stoljeća, pučka pobožnost, zajednica*. Golden marketing, Zagreb 1997, str. 16.-17.

⁹⁷ Luka Ilić Oriovčanin, *nav. dj.*, str. 158.-162.

⁹⁸ Vitomir Belaj, *nav. dj.*, str. 215.

Stariji i djeca bi se veselili do pola noći, a poslije toga su odlazili kućama. Djevojke i mladići ostajali su kod krijesa do zore. Kad bi vatra jenjala, mladići su preskakali krijes “jedni ovamo, a drugi onamo”. Skakali su vjerujući da im preko ljeta buhe ne će gristi noge. Djevojke su jedna drugoj tri puta preko vatre bacale povezane rukoveti cvijeća. To se cvijeće na Sv. Ivana stavljalo na strehu i u rupice u zidu. Taj je obred imao apotropejski karakter te se vjerovalo da će tako godina biti rodnija sijenom.

Seljaci su uoči Sv. Ivana po poljima palili male krijesove vjerujući da će tako dozvati jaču sunčanu toplotu i da će im polje što bolje roditi. Te je običaje cijelu noć pratila zvonjava crkvenih zvona. U Istri su se krijesovi palili i na blagdane Sv. Petra i Pavla te Sv. Ćirila i Metoda. Tako je 1933. godine u ZZNŽO JS pisao Jakov Mikac i ustvrdio “Kresovi su se u posljednje vrijeme prestali paliti”.⁹⁹

U okolici Karlovca djevojke bi uoči blagdana Sv. Ivana u polju nabrale puno ivančica i od njih plele vijenac. Okićene bi djevojke išle po selu pjevajući pred pojedinim kućama i kiteći vratnice i prozore cvijećem. U nekim se selima taj obred vršio na samo Ivanje.

Po selima su išle po četiri djevojke u dobi od petnaest do osamnaest godina, a mogle su biti i mlađe. Djevojke su se zvale *krisnice*. Razlikovale su se seoske i gradske krisnice. Seoske su krisnice bile okrenute jedna prema drugoj, a gradske jedna iza druge. Oko pojasa su imale bijeli *komot*, na rukavima bijeli opšiv, a sa strane im je visjela *kesa od perlov*. Seoske su krisnice nosile košare.¹⁰⁰

Neke *Ivanjske pjesme* pjevaju o vrijednim domaćinima i njihovoj vrijednoj djeci.¹⁰¹ Djevojke su pjevale i dijaloške *ivanjske pjesme* u kojima je Ive krijes potpalio na *Ivanjsko navečerje*. U pjesmi se traži od majke, oca, brata, sestre da daju na krijes Ivana. Nitko od njih nije dao na krijes Ivana, ali ga je na krijes dala njegova ljuba. Pjesma je komponirana osmercima s cezurama iza četvrtoga sloga i bila je prikladna pri obredima koji su pratili paljenje krijesova.¹⁰²

Sv. Ivan se osobito slavio u Gornjem Selu na Šolti. Spremalo se bolje jelo, vino i prošek, očekivali su se gosti iz drugih sela. U popodnevrim satima domaćini i gosti, osobito mladež, izlaze na određena

---

⁹⁹ Jakov Mikac, Godišnji običaji (Brest u Istri). *Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena*. Knjiga XXIX, sv. 1, urednik dr. D. Boranić. JAZU, Zagreb 1933, str. 215-223.

¹⁰⁰ Ferdo Heffler, *nav. dj.*, 278.-280.

¹⁰¹ Vidi: Petar Grgec, *nav. dj.*, str. 155.

¹⁰² *Zlatna knjiga hrvatske narodne lirike*, sastavio Krešimir Mlač, MH, Zagreb, 1972, str. 148.

okupljališta u selu na druženje i zabavu. Dan prije Sv. Ivana Krstitelja Šoltani su kadili vinograde, palili hrpe smilja i druge makije, kojoj bi dodavali malo blagoslovljena cvijeća, grančice blagoslovljene masline ili ugljevlja što je preostalo od božićne vatre. Uvečer uoči Sv. Ivana palili su vatru pred crkvom, gdje se skupljalo cijelo selo. Zvona su zvonila cijelu noć. Sa zvonika se ispaljuju *rokete*, a ljudi su preskakivali vatru govoreći:

*Od Ivana do Ivana,
Od vode do vode,
Da me noge ne bole.
od Ivanje do Petrove
da nas vile ne pohode.*

Također su se palile i manje vatre po vlastitim dvorištima koju su preskakivali i zabavljali se ukućani i susjedi.¹⁰³

Običaj “paljenja svitnjaka” dugo se zadržao i u samom Splitu i bio je iznimno omiljen među djecom, mladima ali i starijima. Već poslije ručka dan uoči blagdana Sv. Ivana djeca bi po susjedstvu skupljala drva i sve ono što je od drveta, a da je staro i da ljudima ne treba. Kad bi sve to sakupili s nestrljenjem su očekivali mrak kada bi netko od starijih i iskusnijih muškaraca zapalio *svitnjak*, a jedna od žena bi blagosloвила vatru. Kad bi se vatra rasplamsala, djeca bi se *zatrivala* i preskakala vatru jer se vjerovalo da će onaj koji preskoči vatru biti sretan i zdrav. Vatru su uglavnom preskakali dječaci i mladići dok bi ostali stajali okolo i uživali u tom prizoru. Stari su govorili da u toj vatri trebaju sagorjeti sva zla koja su nas zadesila kroz proteklu godinu. Sutradan bi se pričalo u čijem je kvartu bio najbolji svitnjak. Taj se običaj u Splitu posljednjih godina gasi, ponajviše zbog urbanizacije grada.¹⁰⁴

Dok su neke ivanjske pjesme sačuvale mitske motive, dotle je sljedeća u cijelosti kristijanizirana. Narodni je pjevač stilskom figurom, antitezom te višestrukim deminutivima spjevao ritmičnu lirsku vjersku pjesmu:

*Poleti tić perutić,
Nije tić perutić,
neg anđeo krilutić.
Pod krilima krizmica,
U krizmici Marija,*

---

¹⁰³ Vidi: Marko Dragić, *Apotropijski obredi, običaji i ophodi u hrvatskoj tradicijskoj kulturi*, Croatica et slavica Iadertina, Sveučilište u Zadru, Zadar 2007, str. 384.

¹⁰⁴ *Isto*, str. 385.

*Šta j' Boga rodila
i Ivana krstila.
Krst' Ivane i mene
da virujem u tebe,
U sve crkve zemaljske,
u anđele nebeske.¹⁰⁵*
(Ružić kod Drniša)

U Bosni i Hercegovini se do naših dana sačuvao običaj paljenja svitnjaka u sumrak prije blagdana Sv. Ivana. Donedavno je bio običaj da se svitnjak pali kod svake kuće i da se na najuočljivijim mjestima pale veliki svitnjaci. Pastiri su se natjecali tko će imati veći i bolji svitnjak. Oko svitnjaka se okupljao mlađi i stariji svijet. Mlađi su se igrali oko svitnjaka, a stariji su sjedili. Kada bi svitnjak dogorijevao i plamen mu se smanjio, mlađi su ga preskakali.

Od osamdesetih godina dvadesetoga stoljeća nekoliko obitelji kod kuća zajednički zapale svitnjak. Do danas se sačuvao običaj da se ujutro prije izlaska sunca po pepelu svitnjaka hoda ukруг moleći tri puta Vjerovanje, a nakon toga se, također, prije sunca umiva i kupa na izvorskoj vodi. Vjeruje se da će se time spriječiti naboji, bradavice i kurije oči na nogama te da će se tako izliječiti i spriječiti kožne bolesti.

Mnoga su kulturna vrela diljem Bosne i Hercegovine kojima narod hodočasti i pripovijeda o čudotvornim izlječenjima na tim vrelima. Takva su primjerice: *Jakovljevo vrelo* kod Kreševa (Vrelo Jakova Markijskoga), *Mrtvalj* u Podmilačju kod Jajca, *Svrabivica* u Perićima kod Prozora (Rama), *Vrilo* u Knešpolju kod Širokoga Brijega i mnoga druga.

Pepeo je u kršćanskoj simbolici znak pokore i obraćenja. Na *Pepelnicu (Čistu srijedu)* stavlja se pepeo na čelu što označava početak korizme koja počinje s tim danom. Pepeo simbolizira smrt tijela i prolaznost ovozemaljskoga života.

Voda je magijski izvor moći, a u kršćanstvu simbolizira pranje, čišćenje i nevinost. Vatra, pepeo, ugljevlje od krijesa, izvorska voda, zelenilo, vijenci od cvijeća u ivanjskim obredima imaju apotropejske karakteristike.

---

¹⁰⁵ *Isto*, str. 385.

* * *

Krijesovi su se palili i za Dan sv. Petra i sv. Pavla (29. lipnja) po jadranskom području i Bosni; za *Vidovdan* (na sjevernom jadranskom području i Podravini); *Ilindan* (20. srpnja) po Podravini.¹⁰⁶ Neke *Ivanjske pjesme* pjevaju o vrijednim domaćinima i njihovoj vrijednoj djeci:

LIP IVE KRIS NALAŽE

*Lipi Ive kris nalaže,
kris nalaže, venac plete.
Stare majke bud'te kćerke,
da se ćerke zorom staju,
da počesu plave kose
i umiju belo lice
i pometu bele dvore,
bele dvore i komore
i oriblju žute stole,
žute stole javorove,
i donesu bistre vode
i naliju čiste lonce.
Stari ćaće bud'te sinke,
da se sinki zorom staju,
da izrenu riđe vole,
riđe vole u lugove,
i napasu riđe vole
i posiju belo žito.
dajte, dajte, stare majke,
ako li nam niš ne date,
vi nam dajte lipog Ivu,
izpeljajte pod jabuku,
pod jabuku crljeniku,
da mi s njim se poigramo,
poigramo, potancamo,
i lipo ga nakitimo
z rožicama ivanjskimi
i k sebi ga odpeljamo.
Mi ćemo ga dobro ranit
suvim sirom i pogačom,*

---

¹⁰⁶ Milovan Gavazzi, *nav. dj.*, str. 85; 95.

*belim mlikom i šećerom.
Ajdmo sada, lipi Ivo,
ajdmo sada pjevajući:
Daj nam, Bože, dobro leto,
dobro leto i proliće
o Ivanju i Štefanju.¹⁰⁷*
(Karlovačka okolica)

Krijesovalje (**ladarice, ivančice**) bile su djevojčice koje su na blagdan Sv. Ivana (24. lipnja) u skupinama od četiri, a negdje od osam, ovjenčane vijencima od cvijeća išle po selima i pred kućama izvodile kolo i pjevale pjesme hvaleći gazdu i gazdaricu. Vijence su po završetku ophoda djevojke bacale u tekuću vodu vjerujući da će se udati onamo kuda vijenac otplovi.¹⁰⁸ Djevojke koje su izvodile ivanjske ophode nazivane su još *ladekarice, ladanjke, kresovaljke, krisnice*.¹⁰⁹ Na Dan sv. Ivana ladarice su pjevale:

*Podajte nam Ivaneka,
Oj lepa Lado, Lado, Lado!
Znesemo ga na vulico,
Na vulico pod lipico,
Kaj se bomo ž njem igrale,
Po poteku, po praheku,
Znesemo ga na vulicu,
Na vulicu, pod lipicu,
Pak mu bomo ruže brale,
Sve na slavu Ivaneka!¹¹⁰*
(Okolica Koprivnice)

---

¹⁰⁷ Stipe Botica, *Hrvatska usmenoknjiževna čitanka*, Školska knjiga, Zagreb 1995, str. 41.

¹⁰⁸ Milovan Gavazzi, *Godinu dana hrvatskih narodnih običaja*, II priređeno izdanje, 1988, <http://www.studio-tanay.hr/dodatak2003.html>

¹⁰⁹ Vitomir Belaj, *Hod kroz godinu*, Golden Marketing, Zagreb 1998, str. 215.

¹¹⁰ *Zlatna knjiga hrvatske narodne lirike*, sastavio Krešimir Mlač, MH, Zagreb 1972, str. 147.

U Blatu na otoku Mljetu na Svetoga Ivana uvečer bi se ubrala “tri badeja, pa hi se na ognju dobro popali i klade (stavi) pod tundjelu kad se ide spavati a svakoga od njih namijeniš na jedno čejade, i koji od njih do jutra procvijeta, tu će poći ono čejade, koje hi je ubralo, udaće se za onega, kome je badej bio namijenjen. (Ovo rade u prvom redu djevojke za udaju.)¹¹¹

O **vukarskim (vučarskim)** ophodima i pjesmama riječ je u poglavlju *Folklorno kazalište*.

3. POSLENIČKE PJESME

Nastanak posleničkih pjesama, također, seže u davna vremena. Te su pjesme pjevane za vrijeme predaha kod teškog **težačkog posla - oranja**. U njima se pjeva o težaku koji *ore kraj zelene gore*, volovi su mu *sivi sokolovi*, *ralo – drvo šišmirovo*, *jaram – drvo javorovo*:

TEŽAK ORE KRAJ ZELENE GORE

*Težak ore kraj zelene gore,
kako ore ne vidi se gore.
Volovi mu sivi sokolovi,
ralo mu je drvo šišmirovo,
jaram mu je drvo javorovo.
Težak ore kraj zelene gore.*¹¹²

(Bučići kod Novog Travnika)

Emocionalni je efekt u prethodnoj pjesmi postignut stilskim figurama: **aliteracijom** (ponavljanjem suglasnika *r*, kao i suglasnika *v*); **metaforom** (volovi mu *sivi sokolovi*); **epitetima** (*zelene gore*, *sivi*

---

¹¹¹ Tomislav M. Macan, Čaranje i gatanje. *Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena*. Knjiga XXIX, sv. 1, urednik dr. D. Boranić. JAZU, Zagreb 1932, str. 225.

¹¹² *Hrvatska usmena književnost Bosne i Hercegovine: lirika, epika, retorika*, priredio Marko Dragić, *Hrvatska književnost Bosne i Hercegovine u 100 knjiga*, Matica hrvatska i HKD Napredak, Sarajevo 2006, str. 83.

sokolovi) i *inverzijama* (drvo šimširovo, drvo javorovo). (Šimšir i javor u narodnoj tradiciji imaju mitska obilježja.)

Oranje ralom na vitlo

Težačke pjesme pjevaju o marljivom domaćinu koji rano ustaje, budi dječicu, družinu doziva da tjeraju volove u jaram i konje ispred njih jer će sutra orati i žito sijati, a domaćica će pripremiti *pečenku s lukom* i *gibanicu s kukom*:

MUŽEK RANO VSTAJE

*Mužek rano vstaje,
Na sve strane zgleđa,
Dečicu zbuđiva,
Družinu sezava:
“Prizmi ti, Đurina,
Stani, Jendrašina!
Tiraj voli v jarem,
To je muški najem.
To roginju, čadonju,
Dva konjička naprv,
Zutra bumo orali,
Žito bumo sejali.
Žito bumo sejali,*

*Kaj smo lani vejali.
Polje je široko,
Sunce je visoko.
Poldan nam dohaja,
Obed se zgotavlja:
To pečenka z lukom,
Gibanica s kukom.
Kaj bude kovaču,
Ki spleplje oraču?
Pojdi, Jendrašina,
Po tu tikvu vina!
Zutra bumo orali,
Žito bumo sejali,
Žito bumo sejali,
Kaj smo lani vejali!”¹¹³*

(Hum u Hrvatskom zagorju)

Sve do sedamdesetih godina dvadesetoga stoljeća poseban je bio **kosidbeni običaj**. Okupilo bi se pet-šest i više kosaca koji su se natjecali koji će brže, bolje i ljepše kositi. Najbolji je bio na čelu i zvao se kosibaša. Nakon obavljenoga posla kosibaši je kao nagrada pripadala glava pečenoga jagnjeta ili ovna. Za vrijeme kosidbe i predaha u njoj pjevane su pjesme različite tematike. Neke su težačke pjesme baladno intonirane:

OTKIDE SE GRANA JORGOVANA

*Otkide se grana jorgovana
I ubila tri čobana mlada.
Prvog žali i otac i majka,
Drugog žali bratac i sestrice,
A trećega nitko od nikuda,
Samo jedna sirota djevojka:
“Suđeniče i nesuđeniče,
Rano zađe moje jarko sunce!”¹¹⁴*

(Babina Greda)

---

¹¹³ *Zlatna knjiga hrvatske narodne lirike*, sastavio Krešimir Mlač, MH, Zagreb 1972, str. 115.-116.

¹¹⁴ *Isto*, str. 142.

Pokatkad je i sam domaćin kosio svoju livadu. Bregava se koscu javila da mu dolje u *ladu draga spava*. On *baca* kosu *nek se trava suši* i odlazi poljubiti dragu *što u ladu spava*.

KOSIO SAM SIJENO

*Kosio sam sijeno,
dolje kod Bregave.
Putem prolazile,
Bregavke garave.
Bregava mi šumi,
tiho progovara:
“Eno dolje draga,
u ladu zaspala.”
Bacio sam kosu,
nek se suši trava,
poljubit ću dragu,
što u ladu spava.¹¹⁵*

(Vrapčići kod Mostara)

---

¹¹⁵ Marinu Škobiću u Vrapčićima kod Mostara 2005. g. kazao Veselko Sesar (rod. 1959. g.). VI. rkp. 2005, sv. R, str. 4.

Žetelačke su pjesme pjevale žetelice žanjući žito. Pjesme pjevaju o ljubavi, o želji djevojke da joj to bude zadnja žetva kod roditelja i da to žito ne jela ona nego ga pozobali njezini svatovski konji i dr.

VAZDAN ŽELE MLADE ŽETALICE

*Vazdan žele mlade žetalice,
vazdan žele, vazdan pripivale,
samo nije ljuba Ivanova.
Kad je bilo ičindiji k mraku,
ugledala jednog čobanina.
Tad zapiva seko Ivanova:
“Oj Ivane, materin čobane,
jesi l bio kud smo jučer bili,
jesi l naše cviče nalazio?”
Čoban dipli i kroz diple kaže:
“Jesam bio kud smo jučer bili,
jesam naše cviče nalazio,
zalivo ga od jabuke mlikom:
cviče vene, ne mere bez tebe.”
To se niko dositio nije,
dositi se ljuba Ivanova,
pa govori svom Ivanu mužu:
“Šalji seku za goru na vodu,
iđi za njom tio stranputice.
U seke je čedo ponejako:
da ga ne bi umorila mlado.”¹¹⁶*

(Prozor – Rama)

---

¹¹⁶ Marko Dragić, *Tuj tunja tu jabuka*, Mala nakladna kuća Sveti Jure, Baška Voda 1995, str. 69.

Ovako se nekada vrhlo žito na gumnu

Do sedamdesetih godina dvadesetog stoljeća odjekivale su po planinama, šumama, proplancima i poljima milozvučne pjesme pastirica. Te su pjesme dragom otkrivale gdje se nalazi njihova dragana. Mladići su se skladnim sviranjem na svirali (dvojnica) javljali svojim djevojkama. Pastiri su pjevali i molitvene pjesme svecima: Anti, Peri, Tomi, Grgi, Iliji, Luki, Vidu, Dujmu, Pavlu, Svetoj Gospi, Isusu. Pastiri su, također, molili pjesme protiv groma, oluje i nevremena.

ČUVAM OVCE PO LIVADI SAMA

*Čuvam ovce po livadi sama,
niko nema od naših čobana,
samo Rade što kosi livade
i on ljubi čobanice mlade.
Prvi otkos, zelenika trava,
drugi otkos, ljubičica plava,
treći otkos, zelena rozeta,*

*mila majko dobila si zeta!
Mlada zeta od sedamnaest ljeta,
još se nije nagledao svijeta!¹¹⁷*
(Čapljina)

Najmanje je **ribarskih pjesama** koje su kazivači kazivali ili još uvijek kazuju. Odgovor je tomu u viškoj ribarskoj poslovice: *Kad je vrime veslonju / Nije misto kantonju*. Ribari se, dakle, u veslanju moraju stalno naprezati i boriti protiv vjetra i valova. Ipak se nalazilo vremena za pjesmu. Uglavnom su pjevali mlađi ribari na *poštama* čekajući *svičaricu*, za vrijeme velikih *fešta* i poznatih *regata*.

Pjevušilo se i molilo za vrijeme *rastiranja* i *skupljanja* mreže.

OTO MUŽI S PALAGRUŽE

*Oto muži s Palagruže,
oparčojte žene ruže.
Da si o srebra, suha zlata,
izišla bi sad na vrata,
ili na vrata na ponistru,
vidila bi svoju sriću,
svoju sriću ol ljubavi,
mala moja cvit gizdavi.
Ki gariful, ki son brala
al ga nison rakamala.
Valja će ga rakamati
svome dragom darivati.
Drugi mi te trga, bere
a jo pijen gorki čemer.
Goj, se goj, cviće moje,
dok ne dojde vrime tvoje,
uživat će sarce moje.¹¹⁸*

(Komiža, Vis)

---

¹¹⁷ *Hrvatska usmena književnost Bosne i Hercegovine: lirika, epika, retorika*, priredio Marko Dragić, Hrvatska književnost Bosne i Hercegovine u 100 knjiga, Matica hrvatska i HKD Napredak, Sarajevo 2006, str. 81.

¹¹⁸ Jeleni Marušić u Komiži na Visu 2006. g. kazao Petar Mihovilović – Bejota (rod. 1947. g.). Petar je proveo 8 godina u Engleskoj gdje je završio *Koledž za grafički dizajn*. Rkp. FF Split, 2006. sv. 110, str. 13.-15.

Putničke su pjesme pjevali putnici vraćajući se uveče svojim ukućanima nakon obavljenog putovanja ili nakon obavljenih težačkih poslova. Tim su pjesmama ili sviranjem na svirali davali do znanja svojim ukućanima da se vraćaju.

OJ DJEVOJKO MOJA

„Oj djevojko moja,
napoji mi konja.”
„Ja ne mogu bosa,
pala je rosa,
ja ne mogu bosa,
pala je rosa;
„Oj djevojko moja,
napoji mi konja.”
„Ja ne mogu bosa,
pala je rosa;
ne mogu sama,
pala je slana.”
„Sazuj nalune,
obuj cipele;
dok i meni mili Bog pomogne,
kupiću ti postole.”¹¹⁹

(Prozor)

Kiridžije su ljudi koji su iz Duvna na zaprežnim kolima vozili sijeno, slamu i ostalu ljetinu i prodavali u Hercegovini ili Dalmaciji ili *trampili* za vino i rakiju i prodavali u Duvnu. Nakon uspješno obavljenog posla preko polja bi pjevali pjesme i tako javljali obitelji da žive i zdravo idu svojim kućama.

DEDER KUME DAJ DA ZAPIVAMO

*Deder kume daj da zapivamo,
ako mogli i ako se dalo,*

---

¹¹⁹ Ludvik Kuba, *Pjesme i napjevi iz Bosne i Hercegovine*, Svjetlost, Sarajevo 1984, str. 97.

*ako bi nas grlo poslušalo.
Sve u strahu Boga Velikoga,
da nam Bog da zdravlje i veselje.
Tilu zdravlje da se veselimo,
a spasenje da se ne gubimo.
Najsvetije ime Isusovo,
a po njemu ime Marijino,
Bogu hvala i slava u vike.¹²⁰*

(Tomislavgrad)

Žetelačke, pastirske, težačke, putničke i kiridžijske pjesme pjevane su i na sijelima (prelima). U poselničkim pjesmama nalaze se i elementi: mitskih, obrednih, svatovskih i ljubavnih lirskih pjesama te usmenoretoričkih oblika. **Napitnice vinske** su pjesme koje se pjevaju uz vinograde i vino. Te pjesme su strukturom najbliže zdravicama, a u njima su česti elementi šale.

VESEL 'MO SE, BRAĆO

*Vesel 'mo se, braćo,
Kad se sastasmo.
Tug' i žalost prođe,
Kad se vidjesmo!
Lijepo ime Ivo,
Bog te živio,
A iz ove čaše
Vince ispiao!
Ako ne ćeš sve popisti,
Ne imo se čim pokriti,
Ni sebe, ni žene,
Ni djeteta kraj sebe,
Već te žena lupala,
Dok ti duša ispala,
Neg' li čim, neg' li tim
Već držalom motičim.¹²¹*

(Hvar)

---

¹²⁰ Hrvatska usmena književnost Bosne i Hercegovine: lirika, epika, retorika, priredio Marko Dragić, *Hrvatska književnost Bosne i Hercegovine u 100 knjiga*, Matica hrvatska i HKD Napredak, Sarajevo 2006, str. 87.

¹²¹ *Zlatna knjiga hrvatske narodne lirike*, sastavio Krešimir Mlač, MH, Zagreb 1972, str. 180.

U Bosni i Hercegovini nisu zabilježene napitnice vinske.

Na Visu se u starim vremenima pšenica mjerila u žrvnjevima. Mnoge su obitelji imale svoj vlastiti žrvanj **zarvanj** (pl. **zorna**). Taj su posao obavljale žene ili djevojke. One su *malanom* po taktu vrtjele gornji žrvanj koji se uz škripanje i posebni šum kotrljao po donjem nepomičnom kamenu i drobio zrnje koje se nalazilo između dva kamena. Za to su vrijeme pjevale kratke pjesme koje su tematikom bile vezane uz taj posao, kruh i gladnu dječicu.

MEJI, MEJI ZARVANJ MOJ

*Meji, meji zarvanj moj,
dok ti recen: zarvanj stoj!
Kad samejem jo ću stat
u posteju poču spat!
Kad mi projde slatki san
i ustanem sutra dan,
farinu ću umisit
lipe kruhe ucinit.
I speći ću bublice
za svu braću i sestrice.¹²²
(Komiža, Vis)*

Mnogobrojni su drugi narodni običaji koje su pratile usmene lirske pjesme: **Komušalje** su donedavna bile običaj u kojem su se u rujanski ili listopadski sumrak skupljali mladići i djevojke i *komušali* kukuruz. **Vlačilje** su bile djevojke i žene koje su se skupljale u jesenji i zimski sumrak i vlačile vunu. **Prelje** su bile djevojke i žene koje su se okupljale u ranu jesenju i zimsku večer kako bi oprele vunu. Vlačiljama i preljama bi kasnije dolazili mladići. U tim prigodama su se rađale prve ljubavi. Sijelilo bi se, igralo, veselilo, šalilo, pjevalo i natpjevalo do zore. Različite su se vrste usmenih lirskih pjesama izvodile u tim prigodama. (Nikakvih sijela nije smjelo biti za vrijeme *Korizme*.) **Nabijalje** su bile žene i djevojke koje su na stupici nabijale konoplju koja se tako nakon *kiselenja* (u *močilima*) i *sušenja* pripremala za daljnju obradu.

---

¹²² Jeleni Marušić u Komiži na Visu 2006. g. kazao spomenuti Petar Mihovilović – Bejota (rod. 1947. g.). Rkp. FF Split, 2006. sv. 110, str. 17.

Za razliku od prethodnih narodnih običaja u kojima je sudjelovalo po petnaest-dvadeset i više mladića i djevojaka *tkalje* su bile djevojke i žene koje su posao tkanja platna obavljale same pjevušeći ljubavne pjesme.¹²³

U Rami i Bosni se sedamdesetih godina 20. st. rezala stara odjeća te se kasnije pomiješana sa sintetikom tkala i tako su nastajale ponjave koje su služile kao “prostirka” (kao današnji tepisi). To sijelo nazivalo se *rutalje*.

4. POVIJESNE PJESME

Lirske *povijesne pjesme* pjevaju o: kralju Vladimiru; padu bosanskoga kraljevstva, Kaurima koji porobiše Livno, *robinjicama* koje su bile usužnjene jer nisu htjele prihvatiti islam, te o povijesnim osobama: Marku Kraljeviću, hercegu Stipanu Vukčiću Kosači, braći Morić, Mijatu Tomiću, Stojanu Jankoviću, Andrijici Šimiću i dr. U mnogim su povijesnim pjesmama patnje i stradanja pod mletačkom, ugarskom, francuskom vlašću i drugim nenarodnim vlastima. Međutim, najviše je povijesnih pjesama o višestoljetnim (1463.-1878.) progonima i stradanjima Hrvata pod osmanskom vlašću. (O tome je više riječi poglavljima o usmenim epskim pjesmama te povijesnim predajama.) U povijesnim su pjesmama česti mitski motivi.

Stoljećima su Hrvati služili tuđe vojske i bili se prisiljeni boriti za tuđe interese. Zbog toga je kod Hrvata sve do devedesetih godina dvadesetoga stoljeća svaka vojska bila omražena, a odlasci u vojsku iznimno bolni:

---

¹²³ Komušalje, vlačilje, prelje i nabijalje su običaji koji su se u Rami održali do sedamdesetih godina dvadesetoga stoljeća. Zacijelo su ti običaji bili prisutni i u drugim krajevima. Od 2000. g. moji studenti i ja nismo zabilježili te običaje ni u Hrvatskoj ni u Bosni i Hercegovini. (Dakako, to ne mora značiti da ih ipak nigdje više nema.)

DOŠLI SU MI GLASI

*Došli su mi glasi
Od principa moga,
Da se imam dilit
Od Splita biloga.
Dilit ću se, dušo,
U jutorak rano.
Komu ću t' ostavit,
Moja juta rano?
Majci al' sestrici,
Al u Pojišanu
Mariji Divici?¹²⁴*

(Split)

Dok su mladići služili tuđinske vojske njihove su ih djevojke iščekivale strepeći hoće li u tuđini izljubiti druge djevojke?

POĆI ĆU NA MORE

*Poći ću na more
Vidit je li bistro,
Je li dojidrilo
Drago mi doisto.
Jidri, drago moje,
Viće ti je vrime,
Jesi li obaša
Sve mletačke rive.
Sve mletačke rive
I po Zadru porte,
Jesi l' izjubio
Zadarske divojke?
Zadarske divojke,
Pobojte se Boga,
Vi pošjite meni
Moga draga doma.¹²⁵*

(Split)

---

¹²⁴ *Zlatna knjiga hrvatske narodne lirike*, sastavio Krešimir Mlač, MH, Zagreb 1972, str. 277.-278.

¹²⁵ *Isto*, str. 278.

Mnogi su hrvatski mladići izginuli po raznim ratištima. Mnoge su hrvatske udovice ostajale same sa svojom siročadi. Te pjesme imaju elemente naricaljki:

S BOGOM, S BOGOM, PAREC I PAJDAŠEC

*S Bogom, s Bogom, parec i pajdašec,
Gdo bu sada kaj preskrbel
Dečici i mene?
Nismo mi tak dokončali,
Da se bumo mi rastali,
Mi smo lepo dokončali,
Da si bumo dečicu hranili.
Parec, parec i pajdašec,
Zakaj si me ti prevari!,
Samu s decom sad ostavil?*¹²⁶

(Stupnik kraj Zagreba)

Prema turskim defterima i drugim povijesnim izvorima, u trenutku pada Bosne i Hercegovine pod osmansku vlast 1463. g. u toj je zemlji živjelo 750 000 Hrvata katolika, 80 000-90 000 krivovjeraca i 30 000 Srba pravoslavaca.¹²⁷ Prema turskom defteru iz 1489. godine na islam je u Bosni bilo prešlo 38 000 bosanskih kršćana.¹²⁸ Progoni Hrvata pojačani su 1524. godine, kada su razrušeni mnogi samostani i crkve.¹²⁹ Broj Hrvata se strahovito smanjivao. U posljednjim desetljećima XVII. st. u Bosni i Hercegovini ostaje 150 000 Hrvata katolika. Nakon prodora Eugena Savojskoga i pustošenja Sarajeva, u Bosni i Hercegovini 1699. godine ostaje samo 29 000 Hrvata. Godine 1723. u toj je zemlji samo 23 000 Hrvata katolika. To je najmanji broj Hrvata od kako su nastanili tu zemlju u sedmom stoljeću.¹³⁰

---

¹²⁶ *Isto*, str. 361.

¹²⁷ Dominik Mandić, *Sabrana djela 5, Etnička povijest Bosne i Hercegovine*, II. izdanje, ZIRAL, Toronto-Zürich-Chicago 1982, str. 173., Josip Butorac – A. Ivandija, *Povijest katoličke crkve među Hrvatima*, Zagreb 1973, str. 167.

¹²⁸ *Dobri pastir, Kalendar 1991*. priredio dr. Ljubo Lucić, Sarajevo 1990, str. 83.

¹²⁹ Usp. Marko Dragić, *Deset kamenih mačeva*, Baška Voda 1999, str. 21.-116.

¹³⁰ Vidi o tomu više: Marko Dragić, *Od Kozigrada do Zvonigrada*, Baška Voda-Mostar-Zagreb 2001, str. 41.-51.

Najbolnije su patnje kršćana pod osmanskom vlašću bile *Prava prve bračne noći* po kojem su kršćanke svoju prvu bračnu noć morale provesti s begom, agom, pašom ili drugim osmanskim vlastodršcima. Mnoge su kršćanke ostajale trudne te su nakon toga rađale djecu svojih krvnika silovatelja. Te su

djevojke kazivale silovatelju za koga se trebaju udati, a ako bi ih odbio, njihov odabranik morao je pobjeći ili bi bio pogubljen. Mnogo je povijesnih predaja koje kazivači i danas o tome pripovijedaju.

Iznimno su bolna bila i nasilna prevođenja na islam. Pokatkad su svi ukućani bili prisiljeni prijeći na islam kako bi sačuvali život i imanje. Međutim, u narodnome su pamćenju djevojke koje su svoju vjeru zasvjedočile patnjom i mučeničkom smrću. Takva je bila i Ana Banović. Ana se razboljela, ali se grohotom smijala jer su joj od raja vrata otvorena, a na vratima njezina seka Mara:

POTURČI SE KUĆA BANOVIĆA

*Poturči se kuća Banovića
I u kući trideset čeljadi,
Ali ne će Ane Banovića.
Za Anicom pristavaše majka:
“Poturči se, Ane, kćeri moja!
Ne ćeš postit petka ni subote,
Ni korizmom za sedam nedjelja,
Ni četvrte kvatre u godini,
Nego trides't dana ramazana.”
“Bogme neću, mila majko moja!
U Turčina sveca ne imade;
Dva bajrama u godini dana,
Te ne znadu, kad im koji dođe,
Već gledaju po nebu mjeseca
Kano lovac po planini zeca.”*

*Malo bilo, zadugo ne bilo,
Razboli se Banović Anica:
Bol boluje, grohotom se smije.
Više kćeri ostarjeli babo,
Pa besjedi svojoj kćeri Ani:
“A bora ti, Ane, kćeri moja,
Bol boluješ, a grotom se smiješ.”
“Ne pitaj me, ostarjeli babo,
Ja se smijem, imam zašto, babo,
Od raja mi otvorena vrata,
A na vratim moja seka Mare,
Pa me zove: “Hodi k meni, seko!”
To izusti, a dušu ispusti.”¹³¹*

(Kozica kraj Makarske)

Sve do devedesetih godina dvadesetoga stoljeća bolni su rastanci bili s mladićem koji je odlazio u vojsku. Nekoga je pratio i otac i majka, nekoga bratac i sestrice, a nekoga previjerna ljubav. (Emotivni je stav izražen **epitetom - previjerna ljubav**.)

Nikolu nije imao tko pratiti osim sestričice Jelice koja ga pratila sve do sinjega mora koje je suzama zamutila. Soldati su, zato, molili cara da pusti milu brata seki kako bi se sinje more izbistrilo i pokrenule šajke. Car je pustio milu brata seki, more se izbistrilo i lagane šajke pokrenule:

SINOĆ PISMO U DUBICU DOĐE,

*Sinoć pismo u Dubicu dođe,
Da se kupe mlađani soldati.
U subotu vazdan se kupili,
U nedilju rano polazili.
Nekog prati i otac i majka,
A nekoga bratac i sestrice,
A nekoga previjerna ljubav.
A Nikole nitko ni odakle.
Pratila ga sestričica Jelica,
Pratila ga do sinjega mora.
Suzama je more zamutila
A s jaukom šajke sustavila.*

---

¹³¹ *Zlatna knjiga hrvatske narodne lirike*, sastavio Krešimir Mlač, MH, Zagreb 1972, str.297.

*Kad viđoše mladáni soldati,
Oni mole cara gospodina:
"Bora tebi, care gospodine,
Daj pusti-der mila brata seki,
Ne bi l' nam se more razbistrilo,
I lagane šajke pokrenule!"
Kad to čuo care gospodine,
Pustio je mila brata seki,
Nama se je more razbistrilo,
I lagane šajke pokrenule.¹³²*
(Zrinj)

Neke povijesne pjesme mogu se svrstati i u tužbalice. Udovica kuka kao kukavica i obraća se poginulom mužu koji ju je ostavio sa sirotom dječicom koja su ga tatom zvala:

ŠTO UČINJE VELE JADE

*Što učinje vele jade
Mladoj tvojoj kukavici,
Kojozji si vjeru dao,
Da je ne ćeš ostaviti?*

*Eto sada vjerom svrnu,
Jutros si je zacrnio,
Nadjede joj hudo ime,
Hudo ime "udovica"!
Gdje bi sjela, da ne sjede,
Gdje bi pošla, da ne pođe,
Što bi rekla, da ne reče?
Ma te moli kukavica:
Ah, nemoj me bandunati
I za ljubav, što imaste,
Ni dječicu ludu svoju,
Koji su te tatom zvali,
Ali ima uzdanicu
U tu tvoju mudru glavu,
Da je ne ćeš bandunati,
Ni ostalu muku tvoju,*

---

¹³² *Isto*, str. 302.

*Kojuno si ti mučio
Od djeteta malenoga,
Ni sirotnu djecu tvoju
Bez nastave i nauke,
Bez celiva i grljenja
I bez svakog dobra tvoga!¹³³*
(Kaštela u Dalmaciji)

Narodna nošnja gornjih Kaštela

Dirljiva je pjesma sina kojem je otac poginuo te ga u grob nose, a ne daju zvoniti niti groba škropiti. Zato mu sin svojim pjesmama zvoni i suzama grob mu škropi:

---

¹³³ *Isto*, str. 360-361.

IŠEL SAM ČEZ GORU PO ZUBLJU VISOKEM

*Išel sam čez goru po zublju visokem.
Oček mi umira, na grob ga peljaju,
Nit mu daju zvonit, nit groba škropiti,
Neg mu sad zvonite s mojimi pesmami,
Grobek mu škropite s mojimi suzami.¹³⁴*
(Selnica u Hrvatskom zagorju)

5. LJUBAVNE PJESME

Koliko je do sada poznato **najstariji zapis hrvatske svjetovne lirske ljubavne pjesme** seže u period između 1421. i 1430. godine. Pjesmu su pjevali “dubrovački vlasteličići” u svojim uredima krataći vrijeme:

*Sada sam ostavljen
srid morske pučine
valovi moćao bj`en
daž` dojde s visine.
Kad dojdoh na kopao,
mnih da sam...¹³⁵*

Renesansa je imala svoj procvat u: Šibeniku, Splitu, Dubrovniku, Korčuli, Hvaru, Zadru. Nepunih stotinjak godina prije Montaignea Šibenčanin Juraj Šižgorić oduševljavao se hrvatskim narodnim običajima i književnošću.

U ljubavnim dvojbama i jadima djevojke su se povjerovale svojim majkama i sestrama. Tužne i nesretne su bile one djevojke koje nisu imale ni majku ni sestre, a prijateljice su im bile daleko:

CRNA GORO, PUNA TI SI LADA

*Crna goro, puna ti si lada,
srce moje još punije jada.
Jad jadujem, nikom ne kazujem,*

---

¹³⁴ Isto, str. 361.

¹³⁵ Milorad Medini, *Povijest hrvatske književnosti u Dalmaciji i Dubrovniku*, knj. 1, MH, Zagreb 1902, str. 123.

*majke nema, da joj jade kažem.
Nit sestrice da joj se potužim,
osim drage, al je na daleko.
Dok ja dođem, već i zora svane,
svane zora, kući ić' se mora.*¹³⁶

(Okolica Osijeka)

Različite su ljudske sudbine. Djevojka je imala dragoga koji je otišao na zanat. Razbolio se i svojoj dragoj poslao pismo da mu pošalje pokrov bijeli. Gizdava je djevojka otišla mladome dućandžiji i zamolila najtanjega platna. Da je draga znala da će joj dragi umrijeti, izvezla bi mu gusto pamučno platno:

ZAZVONILA ZVONA SEMERINSKA

*Zazvonila zvona semerinska
da sve tutnji zemlja vukovarska
jer umira momče na zanatu.
On na svitu nigdi nikog nema
samo jednu gizdavu divojku.
Knjigu piše gizdavoj divojki:
"Oj divojko draga dušo moja,
pošalji mi jedan pokrov bili."
Knjigu štije gizdava divojka,
knjigu štije grozne suze lije.
Ona ide gori u dućane
pa govori gizdava divojka:
"Boraj tebi, mladi dućandžija,
daj ti meni najtanjega platna
da pokrijem svojeg milog dragog.
Pokrov šije gizdava divojka:
"Da sam znala, drago srce moje,
da sam znala da ćeš mi umreti,
dala bi te na pargal izvesti."¹³⁷*

(Vukovar)

---

¹³⁶ *Usmene lirske pjesme*, priredio Stipe Botica, SHK, MH, Zagreb 1995, str. 155.

¹³⁷ *Isto*, str. 155.-156.

Mnoge su nesretne ljubavi bile zbog nerazumnih majki. Nesretne su ljubavi pokatkad bile i zbog *prvog komšije*. Česte su, zbog toga, kletve u tim ljubavnim pjesmama:

KOLKA JE NOĆCA NOĆAŠNJA

*Kolka je noćca noćasnja,
Svu noć ja zaspat ne mogoh
Od svoga jada golema
Slušajuć kolo i pjesme.
U kolu moja djevojka
Sve moje pjesme ispjeva,
U svakoj mene pripjeva:
“Ah moje prvo gledanje!
Ko nam se uzet ne daje?
Ni s moje majke ni s tvoje,
Već s našeg prvog komšije.
Neka te, komšo, neka te,
Duša ti u raj ne došla,
Već ti se vila i vila
Pa u dnu pakla savila!”¹³⁸*

(Sarajevo)

Ljubavne pjesme u vrijeme zagledanja pjevaju o ruži koja je procvjetala, a djevojka je, gledajući je, zaplakala jer misli na blagi pogled svoga dragog. U tim je pjesmama mnogo tuge i kletava zbog neuzvraćenih simpatija i ljubavi. U nekima od tih pjesama majka savjetuje kćerku da pazi koga će odabrati jer momci znadu *privarit i ostavit*. Narodni pjevač po načelu dobro – loše **komparacijom** poučava kakve su razlike između ljubljenih i neljubljenih djevojaka (*poštenih i nepoštenih*).

LASNO TI JE POZNATI DIVOJKE

*Lasno ti je poznati divojke
Koje ti su ljubljene u majke:
Crne su im oči zamučene
Kako voda u mutnu jezeru;*

---

¹³⁸ *Zlatna knjiga hrvatske narodne lirike*, sastavio Krešimir Mlač, MH, Zagreb 1972, str. 196.-197.

*Crne su im kose zamršene
Kako svila u loša trgovca.
Još je lašnje poznati divojke
Koje nisu ljubljene u majke:
Bistra im je od oka zenica
Ko sunašce litno na istoku;
Crne su im kose razgladene
Kako perje u mlada sokola;
A nadasve lišce neljubljeno
Kako zimi nebo po vedrini.¹³⁹*

(Dubrovnik XVIII st.)

Majke su svoje kćerke savjetovale da se ne *zagledaju* u vojnike jer su vojnici siromasi i nigdje nikoga nemaju, dom im je siva kabanica, a ormari – vojnički rukavi:

MAJKA SVOJU JEDINICU KARA

*Majka svoju jedinicu kara:
"Ne pij, ćerko, soldačkoga vina,
soldat bogec nede nikog nema,
hiža mu je siva kabanica
a ormari – soldački rukavi."¹⁴⁰*

(Hrašće kraj Zagreba)

U sljedećoj je pjesmi nekoliko lirskih slika koje jezičnim izrazom oslikavaju ljubav drage i dragoga. Draga preko murtelice na balkonu pozdravlja dragoga na kormilu koji rukama jedra podvezuje, a crnim očima na nju pogleduje.

MURTELICE DROBNA

*Murtelice drobna
kâ si na balkunu,
pozdrav' draga moga
što je na timunu.*

---

¹³⁹ *Isto*, str. 188.

¹⁴⁰ *Narodne lirске pjesme*, priredio Olinko Delorko, Zora, Matica hrvatska, PSHK, knj. 23, Zagreb 1963, str. 201.

*biliman rukaman
jedra podvezuje,
crniman očiman
mene pogleduje.*¹⁴¹

(Vis)

Do sedamdesetih godina dvadesetoga stoljeća u Bosni i Hercegovini kod Hrvata je bio običaj da jedna djevojka **ašikuje** s više momaka. Momci su se *odmicali* kod djevojke ašikujući na sijelima, kod kola, u svatovima; idući od crkve do kuće ili

idući od škole do kuće. Momak bi rukom po ramenu dodirnuo onoga koji ašikuje s djevojkom i on bi se odmaknuo, a nastavio bi ašikovati onaj koji je *odmaknuo* suparnika.

Pjesme za vrijeme ašikovanja su snažno emocionalne. Pune su ljubavne čežnje, ali i patnje i kletve zbog neuzvrćene ljubavi.

Još od drevnih književnosti Bliskog i Dalekog istoka draga je nazivana golubicom, sokolicom, košutom, srnom, a dragi golubom, sokolom, itd. Isto je i u hrvatskoj usmenoj književnosti.

Djevojka ne može zaspati dok se njezin golub oko kuće šeta. Kad je malo usnila, sanjala je da je bijelo tijelo dragog kraj njezinoga ležalo. Dragi joj se u mislima javlja i doživlje je da dođe kod njega ležati i da će ozdraviti, a ona izriče svoj sinošnji san u kojem je sa svojim *golubekom* bila na rastanku:

SAVILA SE TUGA OKO MENE

*Dremle mi se, dremle, spati mi se ne će
Dok moj dragi, ej golobek, pokraj hiže šeće.*

¹⁴¹ Tanja Perić-Polonijo, *Tanahna galija*, Književni krug Split, Split 1996, str. 99.

*Snočka mi se malo, malo zasenjalo
Da je tvoje belo telo kre mojega ležalo
Čul ja jesam, draga, da si bita bila!
Dojdi k meni, ej, večer spat, bodeš ozdravelal
Snočka sam ti, dragi, čitala čitanku
Da sam bila, ej golubek, s tobom na rastanku.¹⁴²*
(Okolica Koprivnice)

Metafora je česta stilska figura u hrvatskom usmenom pjesništvu - djevojka od ljubavnih jada vene kao pokošena trava na sunašću:

VIDI, DRAGI, TU TRAVU ZELENU

*Vidi, dragi, tu travu zelenu,
Pokošenu a ne pokupljenu,
Kako ona od sunajca vene,
Tako i ja kad ne vidin tebe!¹⁴³*
(Murter)

Tuga se savila oko djevojke kao brštan oko vite jele i ne će ostaviti jele dok joj korijen ne uvene. Djevojku ne će ostaviti tuga dok dragi ne dođe do nje.

SAVILA SE TUGA OKO MENE

*Savila se tuga oko mene
Kao brštan oko vite jele,
Ne će da se ostavi od jele
Dokle god joj koren ne uvene,
Tako ne će ni tuga od mene
Dok moj dragi ne dojde do mene.¹⁴⁴*
(Prvić Luka)

Djever je često prisutan u hrvatskoj usmenoj lirici. To je brat ili najbliži rođak od djevojčina odabranika i bio je zadužen paziti djevojku u

---

¹⁴² *Zlatna knjiga hrvatske narodne lirike*, sastavio Krešimir Mlač, MH, Zagreb 1972, str. 212.

¹⁴³ *Isto*, str. 212.

¹⁴⁴ *Isto*, str. 212.

odsutnosti njezinog dragog. U usmenoj je hrvatskoj lirici djever - *siv golub*.

VEZAK VEZLA DIVOJČICA

*Vezak vezla divojčica
na sunašce prid pendžerom.
Tud preleti siv golube.
Uzgovori siv golube:
“Navez’ mene, divojčico,
navez’ mene desno krilo,
ja ću biti ručni diver.”
Uzgovori divojčica:
“Da bi znala da ćeš biti,
da ćeš biti ručni diver,
navezla bi i obadva
i na krilje i pod krilje,
da se viješ prid golubi
kano misec prid zvizdama
i Danica prid zorama!”¹⁴⁵*

(Rekaš, Rumunjska)

Djevojka je dragog tri puta prevarila i on je naziva *kurvom*:

TRI PUTA ME PRIVARILA DRAGA

*Tri puta me privarila draga,
prvi me je privarila puta:
Dojdi, dragi, na vodicu ladnu.
Kad ja dojdo na vodicu ladnu,
ona kurva i došla i ošla,
na bajeru cvita ostavila,
da ja znadem, da je dolazila.
Drugi me je privarila puta:
Dojdi, dragi, kolu velikomu,
ja ću kolu kolovođa biti.
Kad ja dojdo kolu velikomu,*

---

¹⁴⁵ *Usmene lirske pjesme*, priredio Stipe Botica, SHK, MH, Zagreb 1995, str. 134.

*ona kurva med dva brata igra,
med Ivanom i med Marijanom.
Treći me je privarila puta:
Dojdi, dragi, u večer pod pendžer.
Kad ja dojdo u večer pod pendžer,
a drugi joj bilo lice ljubi.¹⁴⁶*
(Otok kod Vinkovaca)

Djevojka se u usmenoj književnosti često metaforično naziva vilom. (O vilama će biti riječi u poglavlju *Usmene priče – mitske predaje*.)

Kada je momak odlazio od kuće (u vojsku ili na rad ili na školovanje) svojoj djevojci je ostavljao poklon kako bi ga se ona sjećala i mislila na njega. Najčešće je to bila fotografija ili neki sitan poklon.

Zaljubljeni mornar žali što svoju vilu još nije darovao, a mora je darovati i njezinoj majci ostavljati kako bi ga se sjetila hodeći u crkvu. Mornar će se svoje vile sjećati ploveći niz more i perući palubu:

ZALJUBLJENI MORNAR

*Od Zirone pa do bila Visa,
Još te, vilo, ja darovâ nisan,
Toka mi te, vilo, darovati
I tvojoj te majki ostavljati.
Pomeni me u crikvu odeći,
Ja ću tebe niz more ploveći,
Spomeni se mirlice pletući,
Ja ću tebe kuvertu perući!¹⁴⁷*
(Marina kraj Trogira)

---

¹⁴⁶ *Isto*, str. 155.

¹⁴⁷ *Narodne lirske pjesme*, priredio Olinko Delorko, Zora, Matica hrvatska, PSHK, knj. 23, Zagreb 1963, str. 183.

Kada bi se mladić i djevojka nakon zagledanja i ašikovanja odlučili oženiti, zaručili bi jedno drugo prigodnim darom: u starija vremena skromnim darovima, a od šezdesetih godina XX. st. ručnim satom ili *verom* (*viticom*).

Zaruke su značile da su se djevojka i mladić odlučili na brak. Nakon zaruka djevojka i mladić nisu više smjeli *ašikovati* s drugim mladićima i djevojkama. Kad bi se dogodilo da pogaze vjeru i ne ožene se jedno drugim, po narodnom vjerovanju, u životu nisu imali sreće i kroz život su ih pratile teške nevolje.

Zaruke su pratile pjesme koje su pjevale prijateljice zaručnice. U tim je pjesmama izražen žal što ih kolegica napušta i odlazi u novi dom. Nesretne djevojke, što je njihov *nesuđeni* drugi odabrao drugu, pjevale su djevojačke kletve. Narodni pjesnik ističe da je lijepo cvijeće u proljeće, ali je još ljepša djevojka u jesen. Djevojka je *rumena jabuka*, stara ju je majka nakitila i dala za njenog odabranika:

LIPO TI JE CVIĆE U PROLIĆE

*Lipo ti je cviće u proliće!
Još je lipša u jesen divojka.
Oj divojko, rumena jabuko!
Stara te je nakitila majka.
“Za kog si je nakitila, stara? !
Ali za me, al za pobru moga?”
Stara majka njemu odgovara:
“Za kog htela mlađena divojka!”¹⁴⁸
(Podgora u Dalmaciji)*

¹⁴⁸ Krešimir Mlač, nav. dj. str. 233.

Zaručnik je sretan sa svojom zaručnicom. U tu čast njemu sviraju i pjesme pjevaju, a on ponosno kazuje da je njegova zaručnica iz sela Janica koja mu je dala: rubaču, *trikrat tanjšu neg bratu*; dala mu je *kiticu*, *trikrat lipšu neg bratu*; dala mu je i *jabuku*, *trikrat slajšu neg bratu*.

NA VRHU MI SURLAJU

*Na vrhu mi surlaju,
Vsimi piski piskaju.
"Povij meni ti, mili,
Ko je tvoja zaručnja."
"U selu je Janica,
To je moja zaručnja.
Dala mi je rubaču,
Trikrat tanjšu neg bratu;
Dala mi je kiticu,
Trikrat lipšu neg bratu;
Dala mi je jabuku,
Trikrat slajšu neg bratu."
"Grizi, mili, jabuku,
Ne vgrizi se za ruku."
"Željna moja ručica!
Željan sam te divojke,
Lipe Jane u majke!"¹⁴⁹*

(Imed u Gradišću)

Svatovske se pjesme mogu klasificirati na:

- a) pjesme pri odlasku po djevojku,
- b) pjesme pri dolasku u djevojački dvor,
- c) pjesme u djevojačkom domu,
- d) pjesme pri odlasku iz djevojačkog doma,
- e) pjesme na putu od djevojačkog doma do crkve i od crkve do mladoženjinog doma,
- f) pjesme pri dolasku u mladoženjin dom,
- g) pjesme *na piru*.

---

¹⁴⁹ *Isto*, str. 233.

Do konca sedamdesetih godina dvadesetoga stoljeća svadbe su se održavale između Božićnih blagdana i Čiste Srijede. Utorkom su svatovi oko dva do tri sata popodne, na konjima, odlazili do djevojačkog doma.

Tu noć bi svatovi prenoćili u domu mlade kao i u bližnjim domovima. Srijedom se išlo na vjenčanje u crkvu. (Vjenčanja kod matičara obavljana su prije svadbe. Taj se čin nije svečano obilježavao, a zvao se *sudbeno vjenčanje*.) Iz crkve se veselo odlazilo mladoženjinom domu. Pri dolasku pred novi dom *mlada* je ljubila mladoženjine roditelje i rodbinu te jabukama prebacivala kuću. Organizirane su konjske te pješačke utrke. Vlasnik konja koji je pobijedio kao i najbrži trkač dobijali su za nagradu ručno tkani i vezeni *peškir*. Oni su bili ponosni. O njima se pričalo i bili su vrlo cijenjeni. Srijedom je bio *pir za mlade*. Dugo u noć se pjevalo, igralo i veselilo. Kada su mlada i mladoženja odlazili na počinak (najčešće u *magazu*), mladići su pred vratima pjevali erotizirane ljubavne pjesme. Ti mladići su se zvali *vukovi*.

Četvrtkom je bio *pir za odrasle*, nazivan *Veliki ručak*. Na tomu ručku kupila se jabuka. Glavni su svatovi bili: kum, čauš, stari svat, djever, jenjga, barjektar. Kum je najčešće bio mladoženjin zet. Čauš je bio zadužen za *komoru* (djevojačko ruho) koje je nekoliko dana prije svadbe na konjima u *baulama* dotjerano iz djevojačke u mladoženjinu kuću. Čauš je bio zadužen za zbivanje šala i za zabavu. Stari svat je bio odgovoran za red. Djever i jenjga su najčešće bili mladoženjin mlađi brat i sestra ili najbliži rođaci (ako mladoženja nije imao brata i sestru). Glavna im je zadaća bila čuvati nevjestu. *Barjektar* je na čelu svatova nosio barjak. Svatovski običaji sinkretiziraju folklorno kazalište, ljubavne i druge lirske pjesme, usmenoretoričke oblike (zdravice i blagoslove).

Mnoge su pjesme svatovi pjevali mladoženjinoj majci izričući u njima veselje što joj dovode kućnu pomoćnicu i u polju radnicu i u planini kopačicu i u polju čuvaricu, ocu i majci pripomoć. Lirski efekt i poruka mladoženjenoj majci, ali i ocu, postignuti su anaforam “*i vu*” te ponavljanjima stihova *I vu polju delaricu. / I vu polju delaricu, /I vu goru kopačicu. / I vu goru kopačicu, /I vu dolu čuvaricu, /I vu dolu čuvaricu.*

VESELI SE, STARA MAJKA

*Veseli se, stara majka,
Peljamo ti lefkotico,
Lefkotico, pomoćnico
I vu polju delaricu.*

*I vu polju delaricu,
I vu goru kopačicu.
I vu goru kopačicu,
I vu dolu čuvaricu.
I vu dolu čuvaricu,
Ocu, majki poleščicu.¹⁵⁰
(Hrvatsko Zagorje)*

Svatovi pjevaju mladoženjinoj majci da im otvori bijele dvore jer joj vode djevojku jagodu – ranu volaricu koja će do pol noći biti jagoda divojka, a od pol noći snešica rumena. Djevojka je, dakle, metaforično nazvana jagodom.

OTPRETE NAM MAJKA TE BELE DVOROVE

*Otprete nam, majka, te bele dvorove,
Pelamo vam, majka, jagodo divojku,
Jagodo divojku, rano volarico.
Do pol noći nam bo jagoda divojka,
Od pol noći bude snešica rumena.¹⁵¹
(Koprivnica)*

MARI MAJKA VIJENAC MEĆE

*Mari majka vijenac meće,
Vijenac meće i govori:
“Budi dobra, čeri moja,
Rano rani, kasno lijegaj,
Još pri svijeću dvore meti,
A uzgrede kosu pleti,
Lice vodon tek dodirni,
Bez žamora dvoron hodaj,
S praznim vjedron k vodi hitaj,
A s punim se brzo vraćaj,
Svog se posla žustro laćaj!”¹⁵²
(Ston)*

---

¹⁵⁰ *Isto*, str. 249.

¹⁵¹ *Isto*, str. 249.

¹⁵² *Isto*, str. 249.

PIRNA PJESMA

*Svima dobra večer
ki ste u ovon piru
vazda hvalte Boga
i živte u miru.*

*Mlada nevistice,
veselju vašemu
svi se radujemo,
času, miru ovomu.*

*Mlada nevistice,
poklon ti dajemo,
svoga roda diko
svi se radujemo.*

*Od majke vas prosili
a poštenjen tolikin
ter su nas proveli
s veseljen velikin.*

*S veseljen velikin
nas jesu svi tako,
da su nas držali-
ne umin reći, kako.*

*Ter su nas jubili
kako majka dite,
buduć tako i vili
dostojne te dike.*

*Celivat vas hoće
vaš pridragi sluga,
nego vas je celival
vaš pridragi otac*

*Blagoslov od fratra
jeste vi prijali,*

*u ljubavi Božjoj
vika uživali.*

*U ljubavi Božjoj
vika uživali,
od sarca dičice
da biste imali.*

*Na prvom rojenju
mladu nevicu
koja će van zibat
svu ostalu dicu.*

*Na drugom rojenju
mladoga mornara
ki će van biti
u starosti hrana.*

*Na trećem rojenju
popa redovnika
koji će van biti
u starosti dika.*

*Da budu kuntenti
veseli svej biti
i takoj mladici
svej se veseliti.*

*A sal na diljenju
dobar večer budi
anjeli poslani
za bit van u družbi.*

*I još hoću reći
maslina zelena,
jubi _____ (ime)
jabuko rumena!¹⁵³*

---

¹⁵³ Dijani Mišetić kazao je 21. veljače 2004. god. u Selcima don Stanko Jerčić. Don Stanku 1999. god. kazala je pok. Mandina Vrsalović-Livaj, Povelja. Rkp. 2008, D.

To je najpoznatija bračka pirna pjesma koja se pjevala pred kućom u kojoj se pirovalo.

Poskočice karakterizira ritmičnost. Uz njih su se bez glazbene pratnje kola igrala. Pokatkad su te pjesme svirane na glazbalima: fruli (ćurliku), svirali (dvojnica) diplama, usnoj harmonici, šargiji i od šezdesetih godina XX. st. harmonici. Uz tu glazbu igrali su djevojke i mladići. Mlade su djevojke uz poskočice *nasamo* učile igrati kolo. Poskočice su svojom strukturom najbliže brojalicama. Uz kola su djevojke i mladići pjevali ljubavne pjesme. Tako su se rađale mnoge ljubavi. U nekim od tih pjesama nalaze se i elementi šaljivih pjesama.

SVAKI SVOJOJ BARŠUN KUPI

*Svaki svojoj baršun kupi,
a moj meni ne će.
Ubila te žalost moja,
zakaj sem pak tvoja.*

*Svaki svojoj pojas kupi,
a moj meni ne će.
Ubila te žalost moja,
zakaj sem pak tvoja.*

*Svaki svojoj čizme kupi
a moj meni ne će.
Ubila te žalost moja,
zakaj sem pak tvoja.*

*Svaki svojoj peču kupi,
a moj meni ne će.
Ubila te žalost moja,
zakaj sem pak tvoja.*

*Svaki svojoj prsten kupi
a moj meni ne će.
Ubila te žalost moja,*

*zakaj sem pak tvoja.*¹⁵⁴
(Mikovac kod Križevaca)

VINJANSKO KOLO

*Mara: Lipo ti je u mom kolu,
đel divojko, đel dušice
đelega meni na ruku*

*Ivan: Još je lipše oko kola
đel divojko, đel dušice
đelega meni na ruku*

*Mara: Vid u mene lipse kose
đel divojko, đel dušice
đelega meni na ruku*

*Ivan: Ja ću ti je razmrsiti
đel divojko, đel dušice
đelega meni na ruku*

*Mara: Vid u mene lipa oka
đel divojko, đel dušice
đelega meni na ruku*

*Ivan: Evo mi ga i još lipšeg
đel divojko, đel dušice
đelega meni na ruku*

*Mara: Vid u mene lipa lica
đel divojko, đel dušice
đelega meni na ruku*

*Ivan: Ja ću ti ga poljubiti
đel divojko, đel dušice
đelega meni na ruku*

---

¹⁵⁴ *Narodne lirske pjesme*, priredio Olinko Delorko, Zora, Matica hrvatska, PSHK, knj. 23, Zagreb 1963, str. 149.-150.

*Mara: U mene je čvrsta straža
đel divojko, đel dušice
đelega meni na ruku*

*Ivan: Ja ću stražu preskočiti
đel divojku, đel dušice
đelega mi na ruku*

*Mara: Ne priskoči, ne poljubi
đel divojku, đel dušicu
đelega meni na ruku*

*Ivan: Priskočio, poljubio
đel divojku, đel dušicu
đelega meni na ruku...*

Između posljednje dvije kitice kolo stane, Ivan priskoči kolo i poljubi Maru i njih dvoje ponovo povedu kolo i pjeva se: *Priskočio, poljubio, đel divojku, đel dušicu...* U Vinjanskom kolu prije svih ovih pjesama koje izvode plesači, gangaši u pratnji gangaju ljubavnu pjesmu *Oj, divojko, moje janje malo*:

*OJ DIVOJKO, MOJE JANJE MALO
(ljubavna pjesma uz pratnju dipala)*

*Oj, divojko, moje janje malo!
Oj da sam ja tvoje janje malo
ti bi doša i janje obaša!*

*Neman kada, moje janje malo!
Imaš, bolan, digod u nedilju!
U nedilju bija na livadu,
ja te, janje, ni vidio nisam!*

*Vidio san tvoje konje vrane,
na vrancu ti zelena dolama,
u dolami vezena marama!¹⁵⁵*

(Donji Vinjani)

---

¹⁵⁵ Studentici Filozofskoga fakulteta u Splitu, Antoneli Rebić, u Vinjanima Donjim kod Imotskoga kazala Iva Rebić, rođ. Bušić 1919. Rkp. FF Split, 2004, sv. 13, str. 21.

To je izvorno Vinjansko kolo koje se njeguje još od davnina i s kojim se i danas članovi HKUD-a "Seljačka sloga" iz Vinjana Donjih predstavlja na svim smotrama folklora diljem domovine. U patrijarhalnoj zajednici mladoženja i mlada su poštivali najstarije *muško čeljade* u kući. Bilo je *sramotno* pokazivati ljubavne osjećaje muža i žene. Međutim, dirljive su pjesme supruge prema mužu koji je otišao u rat odakle se često nije živ vraćao. Iznimno su emotivne pjesme žene koja ih u samoći pjeva čekajući da joj se muž vrati s *privremenoga* rada u inozemstvu.

ĆA SE ONO USRID MORA BELI

*Ća se ono usrid mora beli,
Jesu l' vali al mornari mladi,
Ali vile, ali ljute zmije?
Nit su vali nit mornari mladi,
Nit su vile niti ljute zmije;
Da su vali, va moru bi bili,
Da su vile, va gori bi bile,
Da su zmije, va grmu bi bile,
Već je ono Ive, dite mlado,
Na njemu se košuljica beli.
Nij' je prala majka ni sestrice,
Već ju j' prala vijerna ljubčica.
Nij' je prala va sinjemu moru,
Nit sušila na žarkom sunašcu,
Već ju j' prala v groznimi suzami
A sušila na svojem srdašcu.¹⁵⁶*

(Novi Vinodolski)

IŠLA J' DIKLA PO TRAVICU

*Išla j' dikla po travicu,
Vzela srpac i platnicu.
Žela j', žela dikla travu*

---

¹⁵⁶ *Zlatna knjiga hrvatske narodne lirike*, sastavio Krešimir Mlač, MH, Zagreb 1972, str. 262.

*Pri Budimu, belom gradu.
Ča j' našela, to svezala,
Na miloga pogledala;
"Hodi, mili, pomози mi,
Vu travicu na glavicu,
Da si sinka ne zagnjavim,
Sama sebe ne pokvarim!"¹⁵⁷*
(Čatar u Gradišću)

Korjeni **uspavanki** sežu u prvobitne zajednice. Poznaju ih sve civilizacije. Malom djetetu nad kolijevkom uspavanke pjevaju majke, rjeđe očevi, te bake i starija sestra ili brat. U nekim suvremenim zapisima uspavanki opažaju se mitski elementi: *srmali beša, na moru kovata, kovale je do tri kujundžije – prvi kuje, drugi pozlaćuje, treći meće zlatne jabuke* itd. Čest je kršćanski motiv: *anđeli ti na san dolazili*. Neke uspavanke imaju elemente romanci i brojalica. Uspavanke izražavaju snažnu majčinsku ljubav prema djetetu. Majka djetetu u kolijevci pjevuši najdraže i najslade riječi dok ga njiše da ga uspava. Majke za svoju djecu podnose sve i obavljaju najteže zavjete. Majke su nekoć na dijete stavljale svete sličice i kipiće, a iznad kolijevke na polukružni obruč nanizale bi razne predmete, primjerice, u Dalmaciji lijepe školjke koje su služile kao ukras i igračka djetetu, ali i kao predmet protiv uroka. Uz kolijevku se pjevaju i pjesme kojima majka budi *svoje zlato* jer je zora, a bez njega je *tužna zora*. Maloj djeci se pjevaju pjesme dok su u krilu ili naručju majke. Te pjesme najčešće imaju elemente romanci i brojalica.

NINI, NANI, NI GA DOMA

*Nini, nani, ni ga doma
U poju je, bere ruže
Bere ruže i vijole
Nabro jih je kanisticu
i još druge polovicu
Pak jih nosi prid kraljicu
Kraljica se dobro zbrine
Ča će malom darovati
Daruje mu konja vrana
i na konju divojčicu*

---

¹⁵⁷ *Isto*, str. 262.

*Kako zlatnu jabučicu.*¹⁵⁸
(Bogomolje na Hvaru)

SPAVAJ, SPAVAJ ČEDO PRENEJAKO

*Spavaj, spavaj čedo prenejako,
naspavaj se u šimšir bešici.
Beša ti je u moru kovana,
kovale je četiri kujundžije:
Jedan kuje, drugi pozlaćuje,
treći meće alem kamen dragi,
pokraj kog se vidi večerati.
Trgovac je bešu donosio,
babo bešu sinu kupovao,
za nju dao dva tovara blaga,
da se ljulja čedo prenejako.*¹⁵⁹

(Trn kod Širokoga Brijega)

Diljem Bosne i Hercegovine i Hrvatske Hrvatice kazuju potresnu pjesmu o siročetu koje je bez majke ostalo, a kad je dijeto saznalo na grob je kleknulo, iglicom kopalo, majku dozivalo. Majka se djetetu iz groba javila i govorila da ide kući *majci novoj*, a dijete je žalilo da *nije ono majka!*

JEDNO DITE MALO

*Jedno dite malo,
bez majke ostalo.
Kad je dite znalo,
na grob istrčalo,
prstičim po grobu:
„Otvori se, grobe mili,
ovd'e su mi mamu skrili!“
Grob se otvora,
a iz groba progovara:*

---

¹⁵⁸ Studentici Filozofskoga fakulteta u Splitu, Ljubici Rudan, 2004. u Bogomoljama na Hvaru kazala Anka Godinović. Rkp. FF Split, 2004, sv. 49, str. 13.

¹⁵⁹ *Hrvatska usmena književnost Bosne i Hercegovine: lirika, epika, retorika*, priredio Marko Dragić, Hrvatska književnost Bosne i Hercegovine u 100 knjiga, knjiga 4, Matica hrvatska i HKD Napredak, Sarajevo 2006, str. 142.

*“Idi, sine, svome domu,
tamo imaš mamu novu.”
“Ta mi mama nije mila,
kao što si ti mi bila.
Kad mi glavu kupa,
od korito lupa;
a ti kad si prala,
ti si milovala.
Kad mi rublje pere,
svega ga podere,
a ti kad si prala,
ti si sačuvala.
Kad mi kruva daje,
broji zalogaje,
a ti kad bi dala,
ti bi medom namazala!”¹⁶⁰*

(Gmići kod Prozora)

NARICALJKE (TUŽBALICE, TUŽALJKE)

Naricaljke (tužaljke, tužbalice) su poznate još od najstarijih civilizacija. Drevni Egipćani i Mezopotamci pjevali su himne-tužaljke razorenom hramu ili gradu.¹⁶¹ Naricaljke su pjesme koje se *nariču* nad pokojnim. Snažno su bolne ali i dostojanstvene. Neke su hrvatske tužaljke biblijske provenijencije.¹⁶²

Naricaljke su komponirane osmeračkim ili deseteračkim stihovima. Iznimno tužan lirski efekt postiže se višestrukim upotrebama asonancija, prigodnih lirskih epiteta, anafora, metafora, alegorija i drugih stilskih figura. Namijenjene su oplakivanju pokojnice ili pokojnika u domu, na pogrebu i na grobu.

---

¹⁶⁰ Po mnogim krajevima pjevane su slične pjesme. U zaleđu Zadra zapisao sam 1979. godine: *Jedno dite malo, / siročće ostalo, / po selu skitalo, / taticu pitalo: / “Tatice, tatice, / di je moja mamica?”* Marko Dragič, *Ramo moja, Hrvatske narodne lirске pjesme iz Rame*, Franjevački samostan Rama Ščit i Matica hrvatska ogranak Rama-Prozor, Sarajevo 1992, str. 76.-77.

¹⁶¹ Vidi: Marko Višić, *nav. dj.* str. 9.

¹⁶² Usp. Stipe Botica, *Biblija i hrvatska kulturna tradicija*, VI. nakl., Zagreb 1995, str. 94.

Majka oplakuje svoga sina – jabuku zelenu koja nije dozoriti mogla. Kroz cijelu je pjesmu majčin žal što nije dočekala da oženi momče neženjeno i proklinje crnu zemlju što odmami jedinka od majke. Majka nariče jer joj je sin *sakupio sve svate žalosne / gdino nema gajdi i barjaka, / niti ima snaše odabrane, / već se ovd i plače i cvili.*

Iznimno su dirljiva i majčina pitanja sinu: *Oj, jedinče, drago srce moje, / što si tako ucvilio majku! / Tko će starog dadu zaminiti, / tko će dadi konje dovoditi, / tko će dadi poslove raditi, / tko će dadu do smrti braniti?*

Na koncu majka mrtvoga sina moli da se okrene ma na koju stranu i požali žalosnicu ucviljenu majku svoju:

*Jaoj, moja jabuko zelena,
koja nisi do vrimena došla,
koja nisi ni dozriti mogla!
Jaoj, moja jabuko zelena,
jaoj moje momče neženjeno,
koje majka oženila nije!
Crna zemljo, prosto ti ne bilo,
što odmami jedinka od majke!
Oj težaku mile majke svoje,
vridno srce mile majke svoje,
vridno srce i vridnoćo moja,
i sad si mi, zlato, poranio,
mile majke mili mladoženjo!
Majka te je jedva dočekala,
još je rano svatove kupiti.
A što si mi zlato požurio?
Nije vrime, zlato, od svatova
nisi sebi snašu odabrao,
divojke se udavati ne će.
Ti si mene, zlato, privario,
pa si rano, srce, požurio,
sakupio sve svate žalosne,
gdino nema gajdi i barjaka,
niti ima snaše odabrane,
već se ovd i plače i cvili.
Oj, jedinče, drago srce moje,
što si tako ucvilio majku!*

*Tko će starog dadu zaminiti,
tko će dadi konje dovoditi,
tko će dadi poslove raditi,
tko će dadu do smrti braniti?
Ne brineš se, drago srce moje,
što si tako ucivilio majku.
Kako ti se sažalit ne more
što te tvoja tako moli majka?
Okreni se ma na koju stranu
pa požali žalosnicu svoju,
žalosnicu ucivilitu majku.¹⁶³*

(Otok kraj Vinkovaca)

U nekim naricaljkama se preko pokojnika šalju poruke najdražima koji su prije upokojeni. Sestra oplakuje umrlu sestru moleći je da joj pozdravi upokojenoga muža Matu i poruči mu da su mlađarija po svijetu rasturena, kuće su se popravile i nanovo sagradile, a njegova se kuća porušila i po njoj raste mahovina:

*Mila moja, seko moja,
ti si uvik dobra bila
i mene si razumila.
Ti odlaziš, seko moja
i pozdravi Matu moga.
On će tebe, seko pitat:
“Šta je novo u Merčepin?”
Ti mu kaži, seko moja:
“Mlađarija podgojena
i po svijetu rasturena.
Sve se kuće popravile
i nanovo sagradile.
Njegova se porušila
i po njoj raste maovina.¹⁶⁴*

(Imotski)

---

¹⁶³ Vidi: Stipe Botica, *Hrvatska usmenoknjiževna čitanka*, Školska knjiga, Zagreb 1995, str. 96.

¹⁶⁴ Nekoliko je studenata Filozofskoga fakulteta Split u Imotskomu 2004. i 2005. godine zapisalo tu naricaljku. Istu je naricaljku u Ogorju 2006. g. zapisala Željana Rončević, a kazala joj je Iva Šerić (rođ. 1943. g.) Rkp. FF Split, 2006, sv. 97, str. 8.

Do bola je dirljiva naricaljka sestre za mrtvim bratom kojega metaforično naziva borom povaljenim i gradom razorenim:

*A moj brate, diko moja,
Di je lipa mladost tvoja?
A moj bore, povaljeni,
A moj grade razoreni!
Evo idu blagi danci,
Gizdaju se mladi momci,
Mladi momci i divojke,
Skupljaju se u sastanke.
Tebe brate, vidit nema,
Ni u crkvi ni u kolu,
Ni u tvome bilon dvoru.
A moj brate, tugo moja,
Jadna ti je sestra tvoja.¹⁶⁵*

(Zmijavci kod Imotskog)

Premda se kazivači prisjećaju da su nekoć kod Hrvata u Hercegovini postojale *narikače*, njihove naricaljke nisu zabilježene.

RODOLJUBNE PJESME

Zbog nenarodnih vlasti koje su represijom sprječavale nacionalni i vjerski ponos do naših je dana vrlo malo sačuvanih rodoljubnih pjesama. Te su pjesme iznimno potresne.

KAD SE SJETIM ČETRDESET PETE

*Kad se sjetim četrdeset pete,
same suze iz očiju lete.
Kad je borba na Odžaku bila
i mene je tuga zadesila.
Imala sam muža i djevera,
obojica pala od gelera.
Oba mrtva ležase na travi,*

---

¹⁶⁵ U Zmijavcima kod Imotskoga 2006. g. zapisala Tihana Cvitanušić, a kazala joj je Pavica Tonković (djev. Gudelj, rođ. 1934. g. u Zmijavcima, gdje i danas živi). Rkp. FF Split, 2006, sv. 96, str. 4.

*glave su im okrenute Savi.
Moj Ilija zagrlio Luku,
preko njega prebacio ruku.
Djevera sam po ruci poznala,
do koje sam u kolu igrala.
Svojom sam ih rukom pokopala,
nikom ništa nisam kazivala.
Tri godine mučila sam muku,
spominjući Iliju i Luku.
Svake noći moja majka stara,
sa svojom se djecom razgovara:
“Djeco moja, sokolovi sivi,
dođ’te majci ako ste mi živi.”
Jedno jutro prije rane zore,
svekrvica mene mladu zove:
“Odi nevo, vidi djece moje,
vidi moga Ilije i Luke,
što miluju materine ruke!”
To izusti i dušu ispusti.¹⁶⁶*
(Žepče)

6. ROMANCE

Nazvane su prema španjolskom *el romance* što je značilo španjolski narodni jezik za razliku od latinskoga. Zbornik španjolskih usmenih pjesama **Romancero** (konac XIII. st.) ide u najznačajnije zbirke svjetske usmene poezije. Snažan je utjecaj toga zbornika na svjetsku poeziju. Zbornik lirskih pjesama **Carmina Burana** (oko 1230. g.) sadrži 250 latinskih i 50 njemačko–latinskih svjetovnih i religioznih pjesama. Neke od tih pjesama pripadaju usmenoj lirici.

Romance su pisali mnogobrojni svjetski pjesnici, primjerice **F. G. Lorca**, kao i hrvatski pjesnici među kojima su **A. Harambašić**, **S. S. Kranjčević** i drugi. Romance u pisanoj književnosti imaju epske elemente, a usmene romance ih vrlo rijetko imaju. Tema je romanci

---

¹⁶⁶ *Hrvatska usmena književnost Bosne i Hercegovine: lirika, epika, retorika*, priredio Marko Dragić, Hrvatska književnost Bosne i Hercegovine u 100 knjiga, knjiga 4, Matica hrvatska i HKD Napredak, Sarajevo 2006, str. 161-162.

najčešće ljubavna. Njihov je ritam ubrzan i vedar. Mnogobrojne romance raznovrsnih motiva kazivači i danas kazuju.

JOŠ POIDOH RAVNIM POLJOM

*Još poidoh ravnim poljom
susrite me devojka,
tanka boka, visoka,
a na bili rumena.
Još mislit, ter pomislih:
Bih liš bil za divojku?
Bar sad bih, neg ne bih.
Zaš ja dam da m' ju dadu?
Pojdoh sam da se minem.¹⁶⁷
(U Zadru, 4. XI. 1484.)*

MARINA KRUNA

*Popuhnul je hladan vetar,
hladan vetar od Levanta,
i odnesal Mari krunu.
Sprogovara lipa Mare:
"Ajme meni, kruno moja,
ki bi meni krunu našal,
njegova bim ljuba bila."
Šli je iskat dva Bakrana,
dva Bakrana, tri Rečana
i još jedan černi Moro.
Našal ju je černi Moro.
i govori lipa Mare:
"Volila bim krunu zgubit,
leh černoga Morca ljubit."¹⁶⁸
(Iz Istre)*

---

¹⁶⁷ *Usmene lirske pjesme*, priredio Stipe Botica, SHK, MH, Zagreb, 1995, str. 43.

¹⁶⁸ *Narodne lirske pjesme*, priredio Olinko Delorko, Zora, Matica hrvatska, PSHK, knj. 23, Zagreb 1963, str. 37.

Mnogi etnolozi *Marinu krunu* smatraju jednom od najljepših hrvatskih usmenih lirskih pjesama. Pavao Ritter Vitezović prvi se osvrnuo na pjesmu *Marina kruna* ukazujući na domoljublje u njoj jer Mara je Hrvatica, a černi Moro Mađar.¹⁶⁹

TRUDAN JUNAK KROZ GORICU PROĐE

*Trudan junak kroz goricu prođe
od truda se na mač naslanjaše,
a od sunca štitkom zaklanjaše.
Divojka ga s prozora gledaše,
svojoj miloj majci govoraše:
“Majko moja, jada velikoga,
trudan junak kroz goricu prođe,
od truda se na mač naslanjaše,
a od sunca štitkom zaklanjaše,
vode žedan, divojak željan.”
Majka ćerci tiho govoraše:
“Crpni, ćerce, u konderu vode
tere napoj trudahna junaka,
ma mu nemoj lica sagledati.”*

*Ufatila u konderu vode,
junaku je na konju dodala,
bijelo mu lice sagledala:
“O junače, crne oči tvoje!”¹⁷⁰*

(Kotor, početkom XVIII. st.)

POKRI, DJEVOJKO, KOPRINOM KOSE

*Pokri, djevojko, koprinom kose
da ti od sunca biser ne puca,
da ti od sunca ličce ne gori,
da te od draga žeja ne mori.¹⁷¹*

(Korčula, početkom XVIII. st.)

---

¹⁶⁹ *Isto*, str. 210.

¹⁷⁰ *Usmene lirске pjesme*, priredio Stipe Botica, SHK, MH, Zagreb 1995, str. 78.

¹⁷¹ *Isto*, str. 78.

UTICALI SE GOSPODIČIĆI

*Uticali se gospodičići
uz ravno poje,
na vrane konje.
Petrova majka Boga molila
da Petra konjic najbrži bude
prid gospodinom,
meju družinom.¹⁷²*

(Korčula, početkom XVIII. st.)

JUBAVI, JUBAVI!

*Jubavi, jubavi,
vrag ti odni kosti,
šta si mi skončala
cvit moje mladosti.*

*Jubavi, jubavi,
da te ne bi bilo,
ni tebe, ni mene,
moja bila vilo!*

*Da nije jubavi
ne bi sunce sjalo,
ni tebe ni mene
ne bi ogrijalo.*

*Da nije jubavi
ne bi svita bilo,
ni tebe ni mene,
moja bila vilo!¹⁷³*

(Split)

---

¹⁷² *Isto*, str. 78.

¹⁷³ *Isto*, str. 119.

SIDILA MOMA KRAJ MORA

*Sidila moma kraj mora.
Mamica moru govori:
“Je li što šire od mora,
Je li što slađe od meda,
Je li što draže od brata?”
Ribica glavu promori,
Ribica momi govori:
“Šire je nebo od mora,
Slađi je cjelov od meda,
Draži je dragi od brata!”¹⁷⁴*

STRIJELE OSVETNICE

*Bilo vedro, pak se naoblači,
Iz oblaka tri strile puknule:
Jedna bila na moru trgovca,
Druga tuče na polju volara,
Treća ubi u gori čobana.
Što je pukla na sinjemu moru,
I ubila na moru trgovca,
I pravo je, da ga je ubila;
Krivo miri, a drago prodaje.
Što ubila na polju volara,
I pravo je da ga je ubila;
Svoje ore, tudje preorava.
Što ti ubi u gori čobana,
I pravo je, da ga je ubila;
Svoje pase, ali tudje krade.¹⁷⁵*
(Šibenik)

---

¹⁷⁴ Tu je pjesmu zapisao Feričev učenik Marko Bruerović (Lion, oko 1770. – Cipar, 1823.) u Bosni, vjerojatno u Travniku gdje je bio francuskim konzulom, koncem XVIII. st.. Pjesmu *Sidila moma kraj mora* navode mnogi antologičari, primjerice K. Mlač (str. 46.), S. Botica (1996: 97.).

¹⁷⁵ *Hrvatske narodne pjesme, knjiga prva*, Mihovil Pavlinović, priredio Stipe Botica, Književni krug Split, Split 2007, str. 104; Pjesma je objavljena i u: *Hrvatske narodne pjesme, Knjiga peta, Ženske pjesme, Sveska prva*, uredio Dr. Nikola Andrić, MH, Zagreb 1909, str. 19.-20.

NA UMORU DJEVOJAČKA MAJKA

*N umoru djevojačka majka,
ali njena kćerka govorila:
“Mila majko, nemoj mi umrijeti,
ko će mene sirotu uzeti.
Ja sirota na ovome svijetu,
svak će reći ja sirotu neću.
Mila majko, nemoj mi umrijeti,
svake ću ti ponude doniti:
suvi šljiva sa sirovi grana,
cukra, kave iz svakog dućana,
nove ribe, grožđe iz Mostara.”¹⁷⁶*

(Ervenik Gornji kraj Knina)

Pakovačka narodna nošnja

7. BALADE

Balade su nazivane prema provansalskom *balar* što znači plesati i prema keltskoj riječi *balad* koja znači usmena (narodna) pjesma. U

---

¹⁷⁶ Stipe Botica, *Hrvatska usmeno književna čitanka*, Školska knjiga, Zagreb 1995, str. 89.

baladama su pretežito lirski ljubavni motivi. Rijetke epske epizode u funkciji su pojačavanja lirskoga tona. Balade najčešće pjevaju o nesretnoj ljubavi čiju je tragiku izazvala mladićeva (ili suprugova) majka. Velik je broj iznimno potresnih balada koje i danas kazivači kazuju. Škotska balada *Edward* (XII.-XIII. st.) jedna je od najstarijih i najljepših balada.

Najčešći su akteri u hrvatskim baladama Ivo i Anica (Ane, Anuša), Ivo i Mara (Mare, Maruša, Marija). Raznovrstan je tematski svijet balada. Neke od njih pjevaju o: povijesnim osobama i događajima; nasilnim prelascima na islam; o moriji (kugi) koja je pomorila Mostar; bratovim sirotama; smrtnom madežu, itd. Završetak je balada tragičan.

ŠTO GLEDAŠ NE OSTAVLJAJ

*Leti vila priko Varadina,
Pa dozivlje Sarajke djevojke:
“Malo rad’te, puno ašikujte!
U Stambol je kuga udarila,
Sve pomori i staro i mlado,
A rastavlja i milo i drago;
I sinoć je dvoje rastavila,
Rastavila jedinka od majke.
Ne da majka u groblje kopati,
Već u bašču pod žutu naranču.
Rano rani jedinkova majka,
Ona ide u zelenu bašču,
U đulbašču pod žutu naranču,
Ona zove svog jedinog sinka:
“Je li tebi crna zemlja teška?
Je li tebi tvrdo bez dušeka?
Je li tebi nisko bez jastuka?
Je li tebi zima bez jorgana?”
Iz groblja joj nešto odgovara:
“Nije meni crna zemlja teška,
Nit je meni tvrdo bez dušeka,
Nit je meni nisko bez jastuka,
Nit je meni zima bez jorgana,
Već pozdravi sve moje jarane:
Što gledaju, nek ne ostavljaju,
Jer su teške djevojačke kletve,*

*Kad uzdahnu, do Boga se čuje.*¹⁷⁷
(Mostar)

ČUVA OVCE IVO I ANICA

*Čuva ovce Ivo i Anica,
u Kunari, visokoj planini.
Ne dolaziše devet godin kući.
Jedno drugom viru uložili
da se nikad privariti ne će:
tvrđa vira nego mramor stina.
Za to čula Ivanova majka,
pa mu našla Gabelku divojku:
od Anice i lipša i viša,
od Anice i ruhom bogatija.
Majka sprema svog prvog komšiju
u Kunaru, visoku planinu,
kod Ivana, svog jedinog sina,
da on saje, da ga majka ženi.
Kad komšija kod Ive došao,
pozdrav Božju njima je nazvao.
Oni njemu pozdrav prifatili.
Tad govori komšija Ivanu:
“Ajde, Ivo, majka ti je rekla,
i divojku majka ti je našla:
od Anice i lipša i viša
i ruhom je od nje bogatija.”
Tada Ivo njemu progovara:
“Uzalud je i lipša i viša
i ruhom svojim bogatija.”
Komšija se nazad povratio,
Ivanovoj majci govorio:
“Tvoj je Ivan tebi poručio
da on Ane privariti ne će.”*

---

¹⁷⁷ *Hrvatske narodne pjesme, knjiga prva*, Mihovil Pavlinović, priredio Stipe Botica, Književni krug Split, Split 2007, str. 85-86; Pjesma je, pod naslovom *Djevojačke kletve* objavljena i u: *Hrvatske narodne pjesme, knjiga peta*, skupila i izdala Matica hrvatska, dio drugi, *ženske pjesme*, sveska prva, (romance i balade), uredio dr. Nikola Andrić, Tiskara Hrvatske stranke prava d. d. Zagreb 1909, str. 146.-147.

*Kad je majka aber razumila,
ona se je svom Ivanu uputila
uz Kunaru, visoku planinu.
Kad izašla, sinu govoraše:
“Ajde, sine, majka da te ženi,
našla sam ti Gabelku divojku:
od Anice i lipša i viša,
od Anice ruhom bogatija.”
Tada Ivan majci govoraše:
“Uzalud je, moja mila majko,
ja Anicu privariti neću.”
Tada majka Ivu zaklinjaše
svojim mlikom kojim ga odgojila:
“Ajde, Ivo, mliko materino!”
Opet Ivo majku ne poslušao.
Tad govori Anica divojka:
“Ajde, Ivo, kad te majka zove!”
Tada Ivo Anu poslušao i
Aninu košu obukao,
onu košu što je Ane vezla.
Tada Ane odma za njim poje,
svojoj majci ona sritno doje
i ispriča što se dogodilo:
da je Ivo mladu privario.
Majka Anu s devet ključa zaključa,
da svatove Ivine ne gleda.
Kad se Ivo s vinčanja povratio,
majci svojoj on je govorio:
“Nemoj mene, moja majko, buditi
dok mi braća kavu ne popiju,
a seke mi kolo ne ufate!”
Kad su došli da Ivana zovu,
vrata im se otvorit ne dadu.
Tada doje majka da ga zove.
Ona budi svog Ivana sina:
“Otvori mi, sine Ivane!
Zar ti nije zlato omililo?”
Kad je majka vrata otvorila,
ugazila u krv do kolina.
Ugledala svoga mrtvog sina*

*i uz njega Gabelku divojku.
Gabelka je pismo ostavila:
"Kad je s mene, nek nije ni mene!"
Tad su braća za njim zaplakala,
a seke su kolo zastavile.
Mrtva tila u greblje ponili,
a Anica Boga je molila:
da joj dadne grome i topove,
da razbije devetera vrata.
Bog joj daje grome i topove,
ona razbi devetera vrata.
Kad izašla, sprovod zaustavi,
i Ivana spustiše na zemlju.
Ona pade po njegovu tilu,
živa pade, više ne ustade.
Svatri tila u greb ponesoše,
u zemljicu svatri pokopaše.
Povr glave ruža je procvala,
ispod nogu voda je provrla.
Ko je žedan, neka vodu pije,
vodu pije a pokoj pridaje.
Ko voli ružicu rumenu,
nek se kiti a pokoj pridaje.
Jer tih tila nikad ne će biti.¹⁷⁸
(Rumboci u Rami)*

ŠUJIČKINA MARA

*Pasla ovce Šujčinja Mara,
Pasla ih je ispod Malovana;
S njom pored dva Jakšića mlada,
Oba mlada, oba Mari draga.
Mara njima jeste besidila:
"O bora vam, dva Jakšića mlada,
oba mlada, oba meni draga,
ne mogu vam obim biti ljuba!*

---

¹⁷⁸ Marko Dragić, *Tuj tunja, tu jabuka*, Mala nakladna kuća Sveti Jure, Baška Voda 1995, str. 72.-74.

*Okrećite bile ovce svoje,
Okrećite podno Malovana
Ja ću kretat povr Malovana.
Kad ja manem vezenom maramom,
Poletite dva Jakšića mlada;
Koji meni ponajprije dođe,
Onoga je Šujićkinja Mara,
Koji meni malo potlje dođe
Onoga je vezena marama!”
Kad ujutro malo osvitalo
Mara krenu povr Malovana,
Braća krenu podno Malovana.
Kad su bili na po Malovana,
Obadva se pinom zapinila:
Pero bilom, Nikola krvavom.
Niko pade, a Pero dopade.
Gleda Mara u Perine oči:
Umro Pero, pokojna mu duša!
Pođe gledat u Nikine oči:
Umro Niko, pokojna mu duša!
Vadi Mara nože okovane:
“kad je s mene, nek nije ni mene!”
Naletiše tri gavrana crna:
Jedan nosi pera od Perine,
Drugi nosi burmu od Nikole,
Treći nosi vezenu maramu.
Izletiše prid žalosne majke,
Tri žalosne zakukale majke.
Zakukala Nikolina majka:
“Ovo jeste moga Nike burma!”
Zavikala mladog Pere majka:
“Ovo jeste mog Pere pero!”
Izletila majka Marušina:
“Ovo jesti Marina marama!”
Trče gledat prižalosne majke.
Kad dođoše uvr Molovana,
Sve troje ji bilo preminulo.
Tu su majke zakopale sinke,
Među njima Šujićkinja Mara.
Kroza zemlju ruke sastavljali,*

*U rukama im zelene jabuke.
Oko nji su voće posadili,
Tko je željan neka voća jede;
Oko nji su vodu navratili,
Tko je žedan neka vodu pije,
Neka njima pokoja nazivlje!¹⁷⁹*
(Tomislavgrad)

ROSANDA I MLADEN

Desetine su studenata fragmentarno zapisali baladu o Rosandi Visković i Mladenu Andrijaškoviću. Rose i Mladen bili su iz Biokova, selo Podaci. Rose se mogla udat u grad za poštara, ali nije htjela jer je voljela Mladena. On je otišao u vojsku, a Rose mu nije smjela pisati jer joj mater nije dala. Kada se vratio, rekao joj je da će se ubiti ako ona ne želi bit s njim. Toga dana je rekao težacima da mora obaviti važan posao. Tako na kraju ubija sebe i nju. Na kraju majka proklinje sebe što se miješala u ljubav svoje kćeri. Tragedija se dogodila 12. ožujka (na Grgurevo) 1939. godine.

Nakon smrti dvoje mladih ljudi iz pjesme, Podace je obavila koprena tuge i žalosti. Nekoliko ljudi željelo je poslati poruku svim roditeljima kako se tragedija ne bi ponovila nikad više.

Ganut tom tragedijom Dinko Bekavac spjevao je 941 stih:¹⁸⁰

¹⁷⁹ Zapisala Josipa Bagarić 2004. u Tomislavgradu. Kazala Ilka Križanac (rođ. 1927.). Rkp. FF Mostar, 2004. Usp. *Hrvatske narodne pjesme, knjiga prva*, Mihovil Pavlinović, priredio Stipe Botica, Književni krug Split, Split 2007, str. 378-381.

¹⁸⁰ Tonka Bulić rođ. Šinković zapisala ju je u Splitu 14. veljače 1968. godine. Godine 2008. dala ju je Jeleni Markoti, studentici Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Splitu

*Divno brdo Biokovo milo,
visoko se nad more nizilo.
S tebe divan pogled je na more,
kao sunce kad sja iza gore.*

*Od kada su te tvoje visine,
ispod tebe morske pučine
i po tebi te visoke gore,
niz tebe to Jadransko more.*

*Naokolo gradovi i sela,
neostala majka nevesela,
kao što je ovoga vremena,
Viskovića Mara, Ante žena.*

*U Podocima selu malenome
Makarskom srezu velikome
Na dvanaesti ožuljka mjeseca
Slušaj dobro golema udesa.*

*Te se desi dragi pobratime,
baš trideset devete godine,
divnu ćerku Mara je gojila,
a sad ju je majka izgubila.*

*Divnu ćerku, Rosanda joj ime,
kad pomislim meni srce gine.
Rosi biše petnest godinica,
Imala je suviše mladića.*

*Svima momcim ona hvalu dala,
jednome se mlada obećala.
Nije stalno već mu ona veli:
"Poslušaj me mladiću veseli,*

*ja sam dite od petnest godina.
Od ljubavi ne razumin ništa,
ako si ti mladić od riječi,
vjeruj meni neću ti pobjeći.*

*Ti ćeš momče poč u vojsku sada,
dok se vratiš čekat ću te mlada.
Samo budi kao što sam i ja,
nemoj dati volju dušmanima."*

*A mladiću ove riječi mile,
u srcu se momku usidrile.
Vjetrovi ih nebi odnosili,
a kamoli ljudi omrzili.*

*Jer on misli to dite nevino,
te mu tako govori ozbiljno.
A i on se ozbiljno držao,
te se nije često sastajao.*

*Prolazeći dani i sedmice,
momče primi pismo do vojnice.
Sad drugoga razgovora nema,
mlado moče u vojsku se sprema.*

*Nema mira on u srcu svome,
pođe da se javi zlatu svome:
"Ti si Rose nevino za mene,
al za tobom moje srce vene.*

*Ja ne mogu da pođem od kuće,
da se s tobom ne pozdravim vruće.
Nemoj dušo da ti srce pati
iz vojske ću ja tebi pisati."*

*Mlada cura sinpatično zbori,
na rastanku mladiću govori:
"Što smo rekli misli samo na to,
moj Mladene i srebro i zlato."*

*Jer mladiću Mladen ime biješe,
Andrijašković se zovijaše.
On bijaše rumenoga lica,
—kao kita iz pitara cvića.*

skc

*Rose prije neg se s njim rastala,
divno ga je mlada darovala:
"Mi ćemo se dragi sad rastati,
samo ne znam što ću tebi dati.*

*Na ti dragi čarapa dva para,
ja ti drugog ne imadem dara.
Još evo ti maramice ove,
te se sjeti ti Rosande svoje."*

*"Rose draga, mnogo tebi hvala,
na darovim koje si mi dala,
sada Bogom, s tobom se rastajem."
Još mu Mare sto dinara daje.*

*"Evo dragi tebi sto dinara,
te se sjeti kada sam ih dala.
Mladen htjedne da neće primiti,
A Rosa stade govoriti:*

*"Primi dragi, ovaj novac mali,
te se sjeti ka smo se rastali.
Dugo imaš ti u vojsci stati,
novac dušo tebi će trebati."*

*Za bijele se ruke uhvatiše,
srdačno se mladi pozdraviše.
Kitu cvijeća još ćeš ti primiti
Koja će te dragi veseliti.*

*Ti ćeš dragi morem putovati,
ovo cvijeće moraš pogledati.
Ako dragi ti za menom patiš,
utjehu će tebi cvijeće dati."*

*Od kuće se hladan uputio,
u carevu vojsku odlazio.
U svom srcu nema mira više,
on Rosandi sitno pismo piše.*

*"Oj Rosando jutarnja danico,
za tobom mi vene moje lice.
Sinoć dušo s tobom se rastao.
na rastanku desnu ruku dao.*

*Čini mi se ne vidim tvog lica,
da je prošla cijela godinica.
Ja sam išo preko sinjeg mora,
ti ostala kod majčina dvora.*

*Ali šta ću kada mora biti tako,
tebe neću ostavit nikako.
Primi pozdrav od odlaska moga,
tebe ljubim i više nikoga."*

*Iz vojnice Mladen Rosi piše,
Rose ima osjećaj još više.
Na pismo mu cura odgovara:
"Moj Mladene srce iz nidara,*

*ja sam našu tajnu ljubav krila.
Ni dan danas nisam je otkrila.
Ti znaš dušo da sam prenejaka.
ali mi je to doznala majka.*

*Da ti meni sitno pismo pišeš
s dana u dan na ljubav pristaješ.
Ja sam majci odgovore dala,
naša ljubav da ostaje šala.*

*Ali majka nije vjerovala,
već nad menom nadzora imala
i jednoga me dana preobašla
i sakrita pisma mi je našla.*

*Draga dušo kojeg si mi pisa,
u vojnicu kada si otiša."
"Te mi kaže nesretnice mila,
otkrila se ljubav šta si krila.*

*Rađe će te majka pokopati,
nego ću te ja Mladenu dati.
Zašto sam te odgojila majka,
da ti ljubiš jednoga težaka.*

*Ti se možeš za suca udati,
a nećeš se težakinja zvati.
Ako hoćeš kćeri da se vjeraš,
ti imadeš mladoga poštijera.*

*Koji želi tebe oženiti,
i s njim će ti, ćeri, dobro biti.
Ti ćeš sa njim u gradu živiti,
sa knjižicom u dućan hoditi.*

*Bolje ti je u dućan sa knjižicom,
neg u polje da ideš sa britvicom.
Ako hoćeš Mladenu pisati,
ti se moja ćerka nećeš zvati.”*

*“Još suviše mene majka psuje,
sve ne mogu da ti opisujem.
Već oproštaj ja ti šaljem mili,
kad od tebe moram da se dilim.*

*Ja sam tvoja al mi neda majka,
a ti dušo imaš djevojaka.
Kad tvoja nemogu ostati,
ja se mlada neću udavati.*

*Ali, zlato, ne izgubi sreće,
a moje će uvenuti cvijeće.
Još mi srce u grudima preda,
ja te ljubim a majka mi ne da.*

*Ja imadem dosta da ti pišem,
na te mislim te ne mogu više.
Nemoj dušo više mi pisati,
da me više ne napada mati.*

*Ja se moram od tebe rastati,
proklet bio ko nam ljubav krati.
Moj Mladene, željo srca moga,
Rosanda te ljubi sve do groba.”*

*Kad Rosanda pismo napisala,
sa poštom ga mlada opremila.
Pismo ode Rosanda ostane,
al na srcu ona nosi rane.*

*Pa se misli cura svakog dana,
Boga moli za svoga dragana,
Bože vidiš s velike visine,
kako moje mlado srce gine.*

*Pismo Mladen kada je primio,
hitno ga je mladić otvorio.
On ne misli tako ništa više,
već on prati šta mu Rose piše.*

*Do pola ga nije pročitao,
suzama ga Mladen okupao.
Dragi Bože, šta ću činiti,
kad ne mogu, šta volim ljubiti?*

*“Oj Rosando, srce iz nidara,
šta će od nas, tvoja majka Mara?
Bog jedini neka majci plati,
zašto ona našu ljubav krati.*

*Al ću isto prvo poginuti,
nego poći drugu ja ljubiti.
Tako Mladen sam sobom govori,
pismo čita te ga on zatvori”.*

*Na Rosandu on misli sve više,
uze pero te rođaku piše:
“Poslušaj me Slavko rodijače,
moje srce bez prestanka plače.*

*Od kada sam od kuće pošao,
ja radosti još nisam imao.
Niti ću ja veselja imati.
dok ti meni odgovor ne vratiš.*

*Kada pišeš javi mi, kako je?
I što mi je od Rosande moje,
zadnje pismo meni Rose piše
da ja ne smim da je ljubim više.*

*Da od majke napadaj imade
i da mene ljubiti je ne dade,
a da ona mene isto ljubi,
sve na veće da svoj život gubi.*

*Zato Rosi neću pisat sada,
nek je majka veće ne napada.
Slavko rode, Rosu mi pozdravi
i opširno pismo meni javi.”*

*Slavko pismo kada je primio,
u sakrito Rosi ga odnio.
Vidi Rose što u njemu piše,
iz sveg srca žalosno uzdiše.*

*Već ne može da stoji od jada,
Slavku mlada progovori tada:
“Slavko moga Mladena pozdravi,
da ga neću mlada zaboravit.*

*Nek on meni ne piše nikako,
kad on dođe da ćemo mi lako.”
Slavko mladu djevu poslušao,
svom rođaku odgovor je dao.*

*I u pismu ovako mu piše:
“Rode mili, ne misli se više.
Rosanda te od srca pozdravlja,
najmiliji pozdrav tebi dava.*

*Slavnog kralja da ti služiš virno,
mlada će te Rosa čekat mirno.
Ako Bog da da se zdravo vratiš,
tvoja ljubav Rose će se zvati.*

*Jer mi kaže Rose da ti javim,
da ti pratiš da ne zaboraviš.
Kada bi ti drugu oženio,
a Rosandu mladu ostavio.*

*Da nju neće drugi uživati,
sama sebi smrt će zadati.
Dragi rode, sve sam ti pisao,
jer ja znadem da ti nije žao.”*

*Kada Mladen ovo pismo primi,
mlado srce malo mu se smiri.
On je vazda živio u nadi,
Bože šta mi sada Rosanda radi.*

*Dan za danom prođe godinica,
te i druge prođe polovica.
Mladen kralja vjerno oslužio
i zdravo se kući povratio.*

*Istog dana kada kući dođe,
nema mira on do Rose pođe.
Samu djevu u kući zateče:
“Kako si mi golubice reče.*

*Prve riječi ti ćeš meni dati,
psuje li te veće draga mati?”
Suzicama Rose okupana,
te mladiću odgovor je dala:*

*“Ima dušo nekoliko dana,
da je meni rekla stara nona:
Rose draga ti otvori oči,
iz vojske će brzo Mladen doći.*

*S njim se nemoj često sastajati
ako majci želiš život dati.
Ti si Rose krasan život stekla,
pazi dobro što je majka rekla!”*

*Rose mlada momku progovara,
dok evo ti njena majka Mara.
Kada ih je skupa ugledala,
svojoj ćeri Mara progovara:*

*“Kćeri mila nesrećo nejaka,
ti ne slušaš šta ti kaže majka.
Sa Mladenom ti si se sastala,
šta si svojoj majci obećala.*

*Rose draga kad ti oćeš tako,
s njim se nećeš sastajat nikako.
Dok je bolje to tvoje noselje,
nego none svoje majke mile.”*

*“Majko draga, ti mi slabo veliš,
ja ću ljubiti što mi srce želi.
Na stranu mi ostavi svakoga,
samo ljubim ja Mladena moga.*

*Rado bi se majko utopila,
nego ja drugoga ljubila
i najprje da će se desiti
ne budem li moći ja njega ljubiti.”*

*Stara dragu ćerku razumila,
Mladenu je tada govorila:
“Moj mladiću Rosu mi ostavi,
drugu nađi te se s njom zabavi.*

*Moja Rose još je prenejaka,
ja joj ne dam da postane majka.
Vrijeme svoje kad bude imati
tada će je majka udavati.”*

*Progovara sad Mladen polako:
“Slušaj mene od Rosande majko,
što mi kažeš to nije istina,
tvoja kćerka da je prenevina.*

*Svršila je sedamnest godina,
a krasan je život odgojila.
Ko da joj je dvadeset godina
i Rosa je za mene sudbina.*

*Srce naše ne može da pati,
sami sebi mi ćemo smrt dati,
već našega neće biti lica,
crna će nas uživat zemljica!”*

*Na to se je Mare nasmijala
i Mladenu odgovor je dala:
“To su momče stare poslovice,
da će vaše uvenuti lice.*

*Da vam vaša mladost tako pati
i da će te sami smrt zadati.
I mnogi su tako govorili,
ali nisu ništa učinili.*

*Nemoj momče o tom govoriti,
moju Rosu ti nećeš ljubiti!
Već te molim i to bi ti mora,
da ti pođeš iz mojega dvora.*

*Tvoje srce nemoj da ti pati,
ja Rosandu neću udavati.
Rose slike napraviti mora,
otplovit će preko sinjeg mora!*

*Dragi otac Rosi piše sada,
da do njega ona dođe mlada,
da se ona ostrani od svega,
u Americi da dođe do njega.”*

*Kad je Mladen staru razumio,
ovako je njoj govorio:
“Kad si znala da mi je neš dati,
Zašto si me pošla darivati?”*

*Znadeš kad sam u vojsku išao,
od tebe sam ja novac primio.
I rekla si ti, gospođo, tada,
da će moja biti Rose mlada.*

*Što si rekla to nosim u glavi,
nikad neću ono zaboraviti.
Rađe ću se smrti odlučiti,
neg će drugi Rosandu ljubiti!”*

*Sa majkom je razgovor svršio,
Rosandi je mladić govorio:
“Rose draga, bolno srce moje,
ja odlazim sad od kuće tvoje.*

*Ovi dani brzo će nam proći,
nedjelica sveti dan će doći.
Kada svane danak nediljice,
Dođi draga do bijele crkvice.”*

*Rose momku odgovara na to:
“Poslušaj me, milo moje zlato,
moj Mladene, crne moje oči,
ja ću doći ako budem moći.”*

*Ove riječi Rose momku dala,
te se mlada od njega rastala.
Mladen ode polako kroz selo,
te zapjeva on pjesmu veselo:*

*“Tužni dani, kad ćete mi proći,
nediljica sveta kad će doći?
Ljubav moju s Rosom da sastavi,
koja neće nikad nas rastaviti.”*

*Iz džepova lervorver trgao,
pjevujući iz njega je pucao.
Pet hitaca u zrak upalio,
u tome se mladić veselio.*

*Tu pucnjavu ko je ućutio,
prsto su se pucanju čudio,
al se je isto doznalo,
da je mladić te noći pucao.*

*Mladić dođe kući polagano,
te sutradan, on se digne rano.
Ode svoje prijatelje zvati,
neku zemlju da idu kopati.*

*Koju jesu bili pogodili,
a nisu je jošte dovršili.
Cijelog dana onu zemlju rade,
povedoše razgovore razne.*

*Dan prolazi, noć se pribilžava,
radnik posa mora da ostavlja.
Tako oni rađu ostaviše
i svojoj se kući uputiše.*

*Putujući njima Mladen veli:
“Čujte me, dobri prijatelji,
ove tamne noći kada prođe,
ponedjeljak sretni dan će doći.*

*Vi tad poso nastavite,
te čovjeku rađu uredite.
Tako kao što smo pogodili,
uredite prijatelji mili.*

*Ja taj dan neću s vama biti,
važan posa moram opremiti.
Na kog mislim imadem vremena
i baš sutra taj posao opremam.*

*Ne mogu vam taj posao kazati,
Bože zdravlja vi će te ga znati.
Sad zbogom s vama se rastajem
i srdačno pozdrav vama dajem.”*

*Sa Mladenom tu se rastadoše,
odgovore ovome dadoše:
“Prijatelju, Bog ti sreću dao,
ti ne misli radi svoj posao.”*

*U pameti jer ni jedan nema,
na koji se on posao sprema.
Da su znali o čemu se radi,
oni bi ga umirili mladi.*

*Noćca tamna to je prolazila
i bijela zora zarudila.
Sunce sine sa visoki planina,
obasjava brda i doline.*

*Obasjava ona plavo more,
obasjala mlade Rose dvore.
Po maslinama propjevale ptice,
dan osvane svete nediljice.*

*Mlada Rose rano se ustala,
svoju kuću opremat je stala.
Potpuno je kuću uredila,
tad u svoju sobu ulazila.*

*Uze Rose studene vodice,
pa umiva svoje bijelo lice.
Pramen kose mlada raščješjava,
ide cura te se ogledava.*

*Sjajno lice Rosi je ostalo,
bolje nego sjajno ogledalo.
Divnu svoju robu uzimala,
te se mlada obučivat stala.*

*Da vidite moja braćo mila,
obukla se kao gorska vila,
uz brda bi vodu okretala,
kamol ne bi momka prevarila.*

*Što suviše ugodna bijaše,
zato momci za njoj ludovaše.
Stara majka za njoj istrčala,
te Rosandi govorit stala:*

*“Rose draga šta si odredila,
kad si mi se tako uredila?”
“Majko, nemoj ništa govoriti,
danas Mladen može me ubiti.*

*I ja ću mu mlada dozvoliti,
kad ne mogu ja njega ljubiti!”
“Rose draga, materino zlato,
ajd u crkvu te ne misli na to.*

*Majci Božjoj ti molitvu obrati,
nije priša ti ćeš se udati.
Ovako je kako majka zbori,
ti ne slušaj što Mladen govori!”*

*Rose prije neg u crkvu dođe,
do rodice ona svoje pođe:
“Oj Katicice, drugarice mila,
jesi l mi se mlada opremila?”*

*“Jesam Rose, al čekam na tebe,
jer ne mogu da pođem bez tebe.”
Djeve mlade, dvije drugarice,
otiđoše do bijele crkvice.*

*Katica je Rosi govorila:
“Rose draga, drugarice mila,
znam da ti je dosadno živit,
kad ne možeš šta voliš ljubit.*

*Sve tajnosti tvoje Rose znadem,
ne mogu ti ja pomoći mlada.”
Tako cure mlade putovaše,
razgovore velike imaše.*

*Razgovore cure prekiniše,
te u svetu crkvu uniđošē.
Kad se počē misa govoriti,
cure Bogu stale se moliti.*

*Misa svrši po svom običaju,
narod ode svome zavičaju.
Dvi rodice skupa hodale,
pod ruku se mlade uhvatile.*

*U putu ih Mladen dočekao
i lijepi pozdrav njima dao.
Putujući njih troje polako,
dokle mladić govori ovako:*

*“Rose draga, malo ćeš ostati,
imam tebi nešto kazivati.
Ti Katice, možeš doma poći,
Bože zdravlja i mi ćemo doći.”*

*Katica je naprid odlazila,
njih dvojicu mladih ostavila.
Njih dvojica sami biše tada,
Mladen reče: “Slušaj Rose sada,*

*rad ljubavi koju dušo nosim,
već ne mogu dalje da podnosim.
Put ne vidim po kojem putujem,
ne razumim šta mi to kazuješ.*

*Ima dušo već nekoliko dana,
dolaze mi pisma sa svih strana.
U svakome pismu meni piše,
da ti mene nećeš ljubiti više.*

*Svako pismo bez marke je bilo,
pojedino sam pismo otkupio.
Ko mi piše to sam Bog znade,
jer ni jedno potpisa nemade.*

*Zato Rose, ja ću se ubiti,
ako nećeš ti mene ljubiti!
Staru majku ti nemoj slušati,
a sa mnom ćeš mlada uživati.*

*Zaboravi sve u kući svojoj,
hodi sa mnom, milo dobro moje!”
Rosandi se od srca uzdane,
te mladiću govorit stade:*

*“Moj Mladene, za mene suđeni,
sve je dobro što govoriš meni.
Kad bi ja sa tobom ostala,
dozvolu mi majka ne bi dala.*

*To bi bilo od Boga grehota,
a od ljudi golema sramota.
Te bi rekli vidi cure nejake
jer ne sluša riječi svoje majke.*

*I još dragi, govorim ti milo,
i meni bi to sramota bilo.
Kad bi s tobom sada pobjegnula,
a majka mi nije dozvolila.*

*Čini dragi, kako god i znadeš,
samo mene, ne ostavljaj mlade.
Moj Mladene, tebe ću ljubiti,
za tobom ću život izgubiti!”*

*Kad je Mladen djevu saslušao,
odgovor je ovaj njome dao:
“Dan za danom smrt se približava,
naša ljubav vazda se sprečava.*

*Ne možeš dalje podnositi,
danas ćemo skupa poginuti.
Levorver ćeš, dušo, sad vidjeti,
koji će nas ovdje pogubiti.*

*Cijelom svijetu da mi ugodimo
i da našu ljubav sastavimo,
koju ćemo danas sastaviti
i narodu sjenu ostaviti.*

*Širom svijeta nek se spominje,
nas dvojica mladi kad pogine.”
Mlada Rose momka razumila,
a usto mu odgovor vratila:*

*“Uživanja ja bez tebe nemam,
dragovoljno se u smrt spremam!”
Još odgovor Rosanda ne vrati,
od Rosande preteče ih mati.*

*Ona dođe da Rosandu traži,
“Di si Rose, majka tebe traži.
Hoćeš dite, da majka obolim,
jer ne slušaš što ja govorim.”*

*Htjede majka da još nešto reče,
al joj Mladen riječ preteče:
“Nemoj dalje na nas napadati,
već ti možeš malo pričekati.*

*Ako želiš našu smrt vidjeti,
kako ćemo sada poginuti!”
Nato se je stara nasmijala,
vazda misli da ja ono šala.*

*Ali majka, mira ne imade,
već mladića obilaziti stane.
Obilazi mladiću džepove,
te i dalje Rosu kući zove.*

*“Rose draga, nemoj mi se strašiti,
nema sućim tebe pogubiti.
On oružja ništa ne imade,
on te neće pogubiti mlade.*

*Već on hoće silom napadati,
da se moraš ti njegova zvati.
Nemoj Rose, činit svoju mati,
da se budem vraćat tebe zvati.”*

*Al pozadi jedan džep je stao,
u kojem levorver počivao.
Te džepove majka ne obašla,
da je znala bila bi ga našla.*

*Majka pođe njih dvoje ostane,
obojica od srca uzdahne.
Okolo vrata rukom se sklopiše,
nebrojno se puta poljubiše.*

*Tad levorver Mladen izvadio,
na Rosandu on ga je pružio.
Ubojito oružje okači,
prisloni ga njoj na slipe oči.*

*On oružju živi ogan dade,
hitac puče djevojke nestade.
Krasna djeva na zemljicu kleče,
“Moj Mladene, mene nema”, reče.*

*Milog glasa djevojci nestade,
to izusti, Bogu dušu dade.
Bez pameti Mladen je ostao,
mrtvu djevu kraj sebe je gledao.*

*On revorver upotrebi tada,
da i sebe on pogibe mlada.
Hitac puče i drugoga puta,
ukaza se momku rana ljuta.*

*Ranjen Mladen, sruši se na travu,
na Rosandu naslonija glavu.
Iz Mladena crna krv se lije,
mrtvo lice Rosandi umije.*

*Ranjen mladić gledati ne može,
čudne smrti milostivi Bože.
Ne može se perom opisati,
cijeli slučaj o ovom kazati.*

*Tu doleti njihova rodbina,
sestre braća i majka im mila.
Neprestano tu oni plakali,
prolivenu krvcu cjelivali.*

*Majka Mara u afan je pala,
mrtvu Rosu kad je ugledala.
“Rose draga, moja ćeri mila,
kako si mi danas poginila?”*

*Ovdje mnogi ljudi dolazili,
događaju vele se čudili.
Njih dvojicu mladi preobašli,
i kod njih su jedno pismo našli.*

*U tom pismu dobro se vidilo,
jedno s drugim da se je volilo.
Mrtvu djevu sa mnom uslikajte,
preko štampe naše slike dajte.*

*U posjeti rod nek ostane,
nas dvojici kad mladi kod matere.
skupa nismo mogli ljubovati,
skupa će nas zemljica uživati.*

*Bože dragi strašna mi je miso,
kad pomislim ja na ovo pismo.
Na petoga su datuma pisali,
dvanestoga su se na smrt dali.*

*Petnest dana prije su mislili,
kako bi se na smrt odlučili.
Što mislili tako učinili,
njih dvojice mladi, nema živi više.*

*Divna Rose, mrtva na ulici,
žalost dođe cijeloj porodici.
Petnes sati mrtva je ležala,
cijelu noć je kod njih straža stala.*

*Komisiji jer su se volili,
mrtvu djevu sutradan digoše.
Njezinoj je kući odnesoše,
moj narode, žalosti odviše.*

*Kad djevojku u kuću uniše,
majka Mara, na krilo joj pala.
Krvavo joj lice ljubiti stala,
Rose draga, srce majke svoje.*

*Ozovi se, tebe majka zove!
Mrtva joj se Rose ne oziva,
u vječnome ona snu počiva,
ljubi majka rane joj na glavi.*

*Rose draga, moj cvit ubavi,
prvo sam se ja smrti nadala,
nego da ću te ja mrtvu ljubiti sada,
te u plaču Mare progovara:*

*“Oj prokleta bila svaka mati
koja djeci u ljubavi krati.
Sad ne mogu ništa učiniti,
već ću ja života izgubiti.*

*Od Rosande dođu drugarice,
naplakano njihovo je lice.
Što dolaze sve stadu plakati,
zadnju posjet drugarici dati.*

*Cure nosu studene vodice,
umivaju od Rosande lice.
Krvca smrzla, umit se ne može,
ah žalosti milostivi Bože.*

*Mrtvo lice, kad su okupali,
te je mrtvu preoblačit stali.
U čistu je preobukli svilu,
kao bijelu nagorkinju vilu.*

*Sine lica od mrtve djevice,
kao perje bijele golubice.
Krunu stavu, na glavu joj mladu,
kao da je vjenčat imadu.*

*Ispod krune, vel bijeli stavjaše,
mrtvu djevu u vel obaviše.
Seko Rose, neprestano cvila,
seko Rose, moj anđele mili.*

*Ja pred tobom klečim na koljeno,
gazim plačem i suze proljevam.
Ljubim sada tvoje crne oči,
ja bez tebe živjet neću moći.*

*Oči tvoje sjajnije su bile,
sad su žarku sjajnost izgubile.
I na glavi te strašne ranice,
mene vode do crne zemljice.*

*Šta ću tužna seko učiniti,
za tobom ću život izgubiti.
Bog Mladenu grijeha oprostio,
zašto te je mladu pogubio.*

*Draga braćo, istinu vam pišem,
slika će vam svjedočit najviše.
Evo slike od mrtve djevice,
pogledajte sliku golubice.*

*Kad je mrtva ovako pogledati,
dok je živa to možete znati.
Da je bila po izbor curica,
koju pozna ova okolica.*

*Ja sam Rosu dobro poznavao,
u životu nisam mir imao.
Niti sam ja zadovoljan bio,
dok vam nisam pjesmu sastavio.*

*Moj narode, pjesmu kad izjavim,
onda hoću da miran počivam.
Njima mladim spomen će ostati
a i ja se hoću spominjati.*

*Ja vam braćo nisam pjesnik bio,
niti sam koju pjesmu sastavio.
Ovu ću vam pjesmu sastaviti,
koja će vam žalostiva biti.*

*Draga braćo i družino mila,
nek zna ko vam ovu pjesmu piva.
Dok ne dođem svrha pjesme ove,
kazat ću vam kako se ja zovem.*

*Ja sam mornar jadranske plovidbe,
svakog dana što po moru idem.
Koji novost ja po svijetu čujem,
na papir vam braćo upisujem.*

*Ja sam rodóm iz sreza istoga,
iz Brala sam sela malenoga.
Ja sam Dinko pjesnik pjesme ove,
po imenu Bekavac se zovem.*

*Događaj sam cijeli opisao,
kako mi je narod kazivao.
Putujući sa mnom putovali,
strašan slučaj meni kazivali.*

*Ovaj slučaj kad se je desio,
novine sam taj dan primio.
Iz novina pjesmu sam spjevao,
draga braćo, nisam lijepo znao.*

*Ako budem stoga pogriješio,
nisam nikog ništa uvrijedio.
Pjevam pjesmu od prostoga mira,
Braćo moja, vi nam zdrava bila.*

*Cure mlade oči otvorite,
a na ono dvoje pomislite.
Na koji način poginili
i svoj mladi život izgubili.*

*Ali ima dosta djevojaka,
žalosne ih porodila majka.*

*Jednome se momku obećale,
a drugome na ljubav pristajale.*

*Momci mladi, pametni budite,
dok ljubavi život ne gubite.
Ne volite cura ti je rekla,
druga cura tebe jedva čeka.*

*Roditelji pameti imajte,
u ljubavi djeci ne smetajte.
Prvo ćete djecu izgubiti,
neg njihovu ljubav rastaviti.*

*Čitaoci Bog vam sreću dao,
evo sam vam pjesmu ispjevao.
Na svršetku pozdravljam vas lijepo,
sve po izbor i malo i veliko.*

7.ŠALJIVE PJESME

Šaljive su se pjesme najčešće izvodile na sijelima (prelima) i u svatovima. Karakterizira ih humor i ironija. One pjevaju o svekrvi, mužu, djeveru, zaovi, jetrvi. Neke od tih pjesama kroz šalu poučavaju.

UDADE SE MLADA-LUDA

*Udade se mlada-luda:
dino zava neudata,
dino svekar i svekrva,
dino diver i jetrva.
Svekrva me istirala,
oko dvora optirala.
Ja se vrnu u birtiju.
U birtiji kolo igra,
kolo igra, kolo piva.
Ja se vati u to kolo:
kolo igra, kolo piva.*

*Otud iđe zava moja:
“Ajde kući, nevo naša,
umrla je majka naša!”
Ja se zavi ne virujem:
kolom igram, kolom pivam.
Otud iđe moj diverere:
“Ajde kući, nevo naša,
umrla je majka naša!”
Ja s diverom dvoru odo.
Kad sam prid dvor dolazila,
kupaljkama govorila:
“Ne kupajte vrilom vodom,
da se nije utajila!”
Nosiocim govorila:
“Ne dižite je povr sebe,
da je vijor ne ponese,
da je dvoru ne donese!”
A kopačim govorila:
“Ne kopajte blizu plota,
da se koca ne dokopa,
da me mladu ne istuče!”¹⁸¹*

(Gmići kod Prozora u Rami)

9. BEĆARAC, GANGA

Bezbrojni su dvostihovi koje kazivači kazuju. Mnogi od njih pripadaju pučkoj književnosti, a mnogi nemaju estetsku funkciju. Pjevaju se kao ganga, bećarac, ojkalice, rera, natpjevavanja u raznim prigodama. Neki od dvostihova imaju iznimnu umjetničku i životnu funkciju.

SELO MOJE, ALALIM TI PUTE

*Selo moje, alalim ti pute,
živa bila, a ne došla u te.
Ko se voli, taj se uzet ne će:*

---

¹⁸¹ Marko Dragić *Tuj tunja, tu jabuka*, Mala nakladna kuća Sveti Jure, Baška Voda 1995, str. 63.

to će biti - ja i moje cvijeće.

*Ja se, dragi, zaljubila u te,
pa ne mogu bez tebe minute.*

*Ja malena, košulja šarena:
svaka šara po tri momka vara.*

*Ljubav, dragi, u srce se piše,
ne na papir, jer se lako briše.*

*Oj ljubavi rano započeta,
ne mereš se zaboravit kleta.*

*Nije, dragi, samo doviđenja:
osta naša ljubav neriješena.*

*Moja lola nosi crnu mašnu:
žali našu ljubav nekadašnju.¹⁸²*

VJERSKA USMENA LIRIKA

Vjersku usmenu liriku čine: molitvene pjesme, prenja, versificirane legende. Vjerski pisac i propovjednik Nikola Krajačević Sartorius (Sisak, 1582. – Zagreb, 1653.) u svome djelu *Szveti evangeliomi* (Graz, 1651.) zagovarao je duhovne pjesme.

Povijesni, arheološki, arhivski i drugi izvori svjedoče da su Hrvati pod utjecajem Rimljana već u VII. st. prihvatili kršćanstvo i europsku kulturu. Po Konstantinu VII. Porfirogenetu, Heraklije je iz Rima doveo svećenike i od njih proizveo biskupe, nadbiskupe, prezbitere i đakone koji su pokrstili Hrvate. Hrvatska vjerska usmena lirika može se pratiti od XIII. st. do naših dana. Te pjesme svjedoče o dubokoj religioznosti hrvatskoga katoličkog puka koji je svoju vjeru i običaje sačuvao kroz stoljeća i pod tuđinskom i pod nenarodnom vlašću.

---

¹⁸² Isti se dvostihovi izvode diljem Bosne i Hercegovine i Hrvatske. Navedeni su dvostihovi iz moje knjige *Tuj tunja, tu jabuka*, str. 75.-93.

Budući se prema crkvenome učenju godišnje vrijeme dijeli na *Advent, Božić, Korizmu, Uskrs* i *Vrijeme kroz godinu* molitvene pjesme mogu se klasificirati na:

- a) Adventske i božićne.
- b) Korizmene i uskrsne.
- c) Svetačke.

Toj klasifikaciji mogu se dodati: *Molitvene pjesme Isusu, Molitvene pjesme Mariji, Jutarnje, Večernje, Obredne, Prigodne, Općinske (priporuke)*.¹⁸³

1. ADVENTSKI I BOŽIĆNI OBIČAJI I PJESME

Riječ advent dolazi od lat. riječi *adventus*, što znači dolazak, dohod, početak. Slavljenje adventa, tj. pripremnog razdoblja pred Božić, potječe iz 4. stoljeća. Nedjelja koja je najbliža svetkovini Sv. Andrije prva je nedjelja adventa. Ponedjeljkom iza toga dana u crkvi počinju *zornice*. Te svete mise započinju obično u šest sati ujutro. Na zornicama se molilo i pjevalo u čast Majke Marije.

Koliko je do sada poznato hrvatska vjerska lirski pjesma ***Narodil nam se kralj nebeski*** seže u XIII. stoljeće. Ta se pjesma usmenom komunikacijom sačuvala do naših dana, kao i božićne pjesme: ***Bog se rodi u Vitliomi*** (XIV. st.) i ***Va se vrime godišća***. (XV. st.). Povjesničar književnosti Slobodan Prosperov Novak ustvrdio je da je božićna pjesma *U se (=ovo) vrime godišća* prevedena s latinskog jezika *In hoc anni circulo*.¹⁸⁴

Slavljenje adventa potječe iz 4. stoljeća. Podrijetlo je riječi advent od lat. riječi *adventus, -us, m.* što znači dolazak, dohod, početak. Advent se sastoji od četiri nedjelje koje prethode Božiću a simboliziraju četiri tisućljeća od stvaranja svijeta do dolaska Isusa Krista. Nedjelja koja

---

¹⁸³ Marko Dragić, *Duša tilu besidila* (hrvatske pučke molitvene pjesme iz Bosne i Hercegovine) Mala nakladna kuća Sv. Jure, Baška Voda 1997.

¹⁸⁴ Kombol – Novak, *Hrvatska književnost do narodnog preporoda*, Školska knjiga, Zagreb 1996, str. 29.

je najbliža svetkovini Sv. Andrije¹⁸⁵ prva je nedjelja Adventa (Došašća). Advent je vrijeme posta, molitve i svekolike pripreve za doček Božića. Od dana sv. Andrije prestaju svadbe, a o tomu svjedoči i izreka zapadno-hercegovačkih Hrvata: *Sveti Andrija svadbi zavezanija*. To je dan kad su djevojke običavale nagađati o budućem ženiku i uopće o budućnosti. Do II. svjetskog rata, brak se sklapao isključivo u crkvi, pa se i vrijeme za vjenčanje biralo prema crkvenom kalendaru. Crkva nije odobravala sklapanje braka u adventu i za vrijeme korizme. Iznimno se i tada moglo obaviti vjenčanje, ali u tom slučaju nije bilo pira – fešte.¹⁸⁶ U Lašvanskoj dolini, također, nije bilo vjenčanja, ali ako bi se neko vjenčanje moralo obaviti, bilo je bez svirke i slavlja.¹⁸⁷

U vareškom kraju, primjerice, na Dan sv. Andrije održavala se *Zavezanija* ili *Andrijinsko sijelo* nakon kojeg su se zaustavljale sve slave preko cijeloga adventa do Božića. „Zavezati“ je značilo prestati sa zabavom i igrom. Djevojke su tada obično pjevale: *Sveta Kato rastavi me s majkom / Da ne čekam ćelavog Andrije*. Pošto se kroz Zavezanije do Božića nisu svadbe pravile jer je svako slavlje bilo zabranjeno pravile bi se prosidbe, dogovori i svadbe od Svete Kate do Svetog Andrije. Običaj je bio u Varešu da mladić, na upoznavanju s djevojčinim roditeljima a u doba prije adventa, od budućih punice i punca dobije paprenik¹⁸⁸ koji ponese svojoj kući.

U Benićima kod Vareša, *Zavezanija* se proslavljala svakoga 30. studenoga kolom i šaljivim igrama s početkom u podne. Tada se kolo

---

¹⁸⁵ **Sveti Andrija** je brat Šimuna Petra. Bio je ribar u Betsaidu u Galileji i jedan od prvih Kristovih učenika. Prema predaji, kad su se apostoli razilazili i kad je svima određen jedan dio svijeta gdje će propovijedati Kristovu vjeru, Andriji su dodijeljeni sjeverni krajevi sve do današnje Ukrajine. Obratio je velik broj ljudi na kršćanstvo te se rimski upravitelj Patrasa u Grčkoj poplašio narodnoga ustanka. Naredio je da se uhvati Andrija i dadne svakakvim mukama. Na koncu ga je pribio na križ koji je po nekima bio u obliku znaka X. Jedan je od glavnih zaštitnika Škotske. *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva i Uvod u ikonologiju Radovana Ivančevića, priredio Anđelko Badurina*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 1990, str. 114.

U poljičkoj je tradiciji izreka: *Sveti Andrija kroji kabanice (red je zagrnut kabanice jer striže za ušima bura i led)*. Frano Ivanišević, *Poljica, narodni život i običaji*, reprint izdanja JAZU iz 1906. i neobjavljena građa, Književni krug Split, Split 1987, str. 457.

¹⁸⁶ Kristina Babić zapisala je 2008. godine u Turjacima. Kazala joj je Anđelka Kovačević rođ. 1948, djev. Budimir. Rkp. FF Split, 2008, E.

¹⁸⁷ Ivana Valenta zapisala je 2008. godine. Kazala joj je njezina baka, Ivka Sekić. Rođena je 1936. godine u selu Pećine, blizu Novog Travnika, u Bosni. Sada živi u selu Rankovići u Novom Travniku. Rkp. FF Split, E 2008, str. 535.

¹⁸⁸ Paprenik – vrst kolača pripravljenog u kalupu.

igralo obično u nanulama pa čak i po snijegu. Trebalo se *iskolati*¹⁸⁹ da bude dosta za mjesec dana. Igre su trajale sve do ponoći kada su crkvena zvona označavala prestanak zabave i svi su bez pogovora išli kućama jer je počeo Advent, i sutradan se ujutro u pet sati išlo na ranu misu *Zornicu*.

U adventu se nije pjevalo ni igralo, niti se «gizdalo». Iznimka je bio blagdan Bezgrješnoga začeca Blažene Djevice Marije (8. prosinca). U dugim zimskim noćima djevojke i žene su se skupljale na sijelima (prelima) i čijale perje, vezle (u Slavoniji) vlačile i prele vunu, krojile rute¹⁹⁰ (u Bosni) i pripovijedale, a muškarci su igrali prstena i kartali.

Običaj je bio u stara vremena da se kroz Advent, a s početkom na Svetog Andriju, pale svijeće na prozorima i to je bio znak da su Zavezanije počele. To je bio i znak da se ide na sijela kod „prijatelja“ na kojima se obično igrale igre kao na pr.: igra prstena u kojoj se prsten sakrije u jednu vunenu čarapu i onda se traži, tko nađe dobije nagradu. Zavezanije podsjećaju i na poklade samo što nema toliko raskoši. Ovo sijelo je posebno odgovaralo djevojkama koje su pričale o momcima i savjetovale se i dogovarale koja će što pokloniti svom momku.¹⁹¹ U požeškom kraju je običaj, u vrijeme Došašća, novcem, hranom, obućom, odjećom, ogrjevom pomagati i darivati one kojima je pomoć potrebita. Taj dar naziva se *božićnicom*.¹⁹²

Ponedjeljkom iza toga dana u crkvi počinju *zornice*. Te svete mise započinju obično u šest sati ujutro. Na zornicama se molilo i pjevalo u čast Majke Marije. Zora je simbol Kristova dolaska, a znakom je i Kristove prolivene krvi kojom je nadvladan grijeh i ostvaren vječni spas.¹⁹³

Došašće karakterizira pokora i priprava te radosno iščekivanje Gospodinova dolaska. Čitanja su u crkvama usredotočena “na mesijanska proročanstva Ivana Krstitelja i Izaije te na odlomke iz evanđelja koji

---

¹⁸⁹ Iskolati – naigrati kola.

¹⁹⁰ U Rami i Bosni se sedamdesetih godina 20. st. rezala stara odjeća te se kasnije pomiješana sa sintetikom tkala i tako su nastajale ponjave koje su služile kao «prostirka» (kao današnji tepisi).

¹⁹¹ Zapisala je Katarina Pejčinović u kolovozu 2007 godine od Serafine Pejčinović (rod. 1912. g). Rkp. FF Mostar, D 68, 2007, str. 55.

¹⁹² Ivani Đimoti 2008. godine u Ljeskovicima kod Požege kazao je Ivan Đimoti (rod. 1929. g.). Rkp. FF Mostar, 2008, sv. 30, str. 9.

¹⁹³ *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva i Uvod u ikonologiju Radovana Ivančevića, priredio Anđelko Badurina, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 1990, str. 593.*

prikazuju i opisuju Isusa kao ispunjenje tih proročanstava”.¹⁹⁴ Svećenici u tom razdoblju nose ljubičaste misnice, a na treću nedjelju mogu upotrijebiti i ružičaste misnice čime se još više naglašava pokora. U zadnjem se tjednu liturgija usmjerava na Kristovo rođenje, a posebno se naglašava uloga Majke Kristove.¹⁹⁵

U narodu se treća nedjelja prije Božića naziva *Ditići, Djetići, Ditinci*. Stariji tada prijete djeci pa ih djeca, da ih udobrovolje, daruju.

U kajkavskoj je Hrvatskoj pučki naziv za taj dan Barbarinje. Na Dan svete Barbare (4. prosinca) sijala se pšenica. U adventsko vrijeme darivala su se dobra, a kažnjavala loša djeca. U Slavoniji se običavalo da na taj dan jedno čeljade ogrnuto plahtom do zemlje i sa šipkom u jednoj ruci a torbicom s darovima u drugoj ruci ide u one domove u kojima je bilo male djece. Ta bi osoba predstavljala Sv. Barbaru koja bi dobru djecu nagrađivala jabukama i orasima, a lošu bi djecu išibala.

Versificirana legenda o *divojci* Barbari pripovijeda kako je ona, šetajući, govorila da bi, kad se kralja ne bi bojala, od dragoga kamena crkvu izgradila. Kraljeve slugе su je uhvatili. Kralj ju je utamničio. Nakon godinu dana stražari su išli pogledati Barbaru divojku. Našli su Barbarine kosti i na kostima golubicu bijelu. Barbara se u nebo prošetala.

*Šetala se Barbara divojka
Gore dole po širokom polju,
Šetjuć mi je rečku govorila:
“Da bi mi se kralja ne bojati,
Bi si dala cirkvu zazidati.
Cirkva bila b' z dragoga kamena,
Turen bil bi iz samoga zlata.
Saki dan bi k maše došetala,
Po talera na oltar metala,
Po dva, po tri bogcem razdeljala.”
To začuli slugi i dvorjani,
Povedali kralju i kraljici;
Vulovili Barbaru divojku,
Vergli su ju vu tamnu tamnicu.
Nutre budi oko leto dana.
Zminulo je oko leto dana.*

---

¹⁹⁴ *Suvremena katolička enciklopedija, A – E*, priredili Michael Glazier i Monika K. Helwing, Slobodna Dalmacija, Split 2005, str. 223.

¹⁹⁵ *Isto*, str. 223.

*Išli gledat Barbare divojke;
Nesu našli Barbare divojke,
Neg su našli Barbarine kosti,
Na kosti je bela golubica.
A nek mi je Barbarne srdašce,
I nek mi je Barbarna dušica.
Barbara se v nebo prošetala.¹⁹⁶*
(Hlaščina kraj Zagreba)

Od Sv. Barbare do Božića je dvadeset dva dana. Radost dolaska Božića ogleda se i u *barbarinjskim* pjesmama. Sv. Barbara je lijepa, a još je ljepša Marija koja je Isusa rodila. Barbara je *zibala* – *tog maloga našega Isusa*:

*Lijepa je sveta Barbara,
A još je ljepša Marija,
Koja je Isusa rodila.
Barbara ga je zibala.
Zibli ga, zibli, Barbara,
Nek se ga zipka nazible,
Nek se ga ljudi naglede,
Tog maloga našega Isusa!¹⁹⁷*
(Mraclin u Turopolju)

U primorskim krajevima posebno se štovao zaštitnik pomoraca sv. Nikola (6. prosinca). U narodu se taj svetac zove sv. Mikola ili sv. Mikula ili sv. Miko. U Splitu se vjerovalo da sv. Mikola bogatima donosi darove.

I u lirskim pjesmama o sv. Nikoli lajtmotiv je rođenje Spasitelja. Dok sv. Mikula tvrdo spava, njemu dolazi anđeo, budi ga, šalje u šumicu da odsiječe *jelvicu* i napravi *zipčicu* jer će Marija roditi našega Spasitelja.

*Sveti Mikula tvrdo spi,
K njemu angel doleti.
“Ustaj, ustaj, Mikula,*

---

¹⁹⁶ *Zlatna knjiga hrvatske narodne lirike*, sastavio Krešimir Mlač, MH, Zagreb 1972., str. 116.-117.

¹⁹⁷ *Isto*, str. 117.

*Pa ti ajde v šumicu
I odseci jelvicu
I napravi zipčicu.
Roditi će Marija
Našega Spasitelja,
Moramo se pripraviti
Spasitelja pozdraviti.*¹⁹⁸

(Süngel kod Mrkopolja)

U zajedničkim (općinskim) molitvama Hrvati se preporučuju sv. Nikoli, primjerice, u Rami:

*Svetom Nikoli putniku, / za naše putnike i bolesnike koji putuju /
da zdravo kući dolaze / koji boluju, da im Bog / dadne lašćinu.*¹⁹⁹

Na Murteru se posebno slavio blagdan sv. Nikole. Tog bi se dana održala procesija koja bi krenula iz župne crkve prema Hramini kako bi se uzeo kip sv. Nikole, postavljen u kapelici na uglu Malina, i prenio u crkvu Sv. Mihovila. Na blagdan Bezgrješnog začeca, također u procesiji, kip sv. Nikole vraćao se natrag, na svoje mjesto, u kapelicu na Hramini.²⁰⁰ Izuzeće Bogorodice od istočnoga grijeha smatra se povlasticom i zahtjevom časti buduće Kristove majke. Kult Marijina bezgrješnoga začeca dobio je punu papinsku potvrdu 1477. godine. Zapovjednim je blagdanom od 1644. g. u Španjolskoj, a od 1708. g. u općoj Crkvi. Slavi se 8. prosinca.

U ikonografiji istočne crkve (u početku i zapadne) bezgrješno začecje izražava se poljupcem Bogorodičinih roditelja Zaharija i Ane, u susretu na Zlatnim vratima. Blažena Djevica Marija u otajstvu Božića uz malog Isusa ima glavnu ulogu. Zato joj pučka pobožnost u doba Došašća posvećuje osobito štovanje, koje se na poseban način odražava u zornicama, ranim jutarnjim misama na čast Majci Božjoj.

U narodnoj je percepciji *Divica Marija* vezak vezla u bašči pod žutom narančom. Njojzi je dolazio stari svećeniče koji je obećao pobrinuti se o njoj te joj je našao pobožnog zaručnika koji je stidljiv od

---

¹⁹⁸ *Isto*, str. 117.

¹⁹⁹ Mirjana Čališ zapisala je u ožujku 2008. po kazivanju Lilje Zadrić, djev. Kuraja, 1972, Gmići, čula od svoje bake Anđe Kuraja, 1906, Borovnica. Rkp. FF Mostar, 2008, D str. 23. (Lašćina – olakšanje)

²⁰⁰ Ivona Tolić zapisala je na Murteru 2008. godine. Kazala joj je Ivanica Mudronja, Murter, (rođ. 1928.). Rkp. FF Split, 2008, E.

svake *divojke*. Marija je vezak odložila, *otvorila dva nebeska oka*, a njemu je *tio besidila*: “*Srce moje samo Bogu leti, / udaja mi nije na pameti.*” Starac je otišao, a Jozip se javio. *I vinčaše se dva ljiljana bila, / čista, lipša, draža od anđela*:

*Vezak vezla Divica Marija,
baš u bašči pod žutom narančom.
K njoj dolazi stari svećeniče,
pa je njojzi tio besidio:
“Dite moje, Divice Marijo,
obećao sam s tobom pobrinuti,
pa ti evo nađe zaručnika.
Pobožan je kao patrijar,
stidljiv je od svake divojke.”
Marija je vezak odložila,
otvorila dva nebeska oka,
pa je njemu tio besidila:
“Srce moje samo Bogu leti,
udaja mi nije na pameti.”
Starac ode, a Jozip se javi:
“Sestro moja, Divice Marijo,
vele meni da se s tobom ženim.”
Marija mu puna sriće vrati:
“O Jozipe, brate ko od majke,
nu milosti Boga velikoga
i ja sam se njemu povirila,
da Divicom vik ću vikovati.
Eto sada on nas sastavijo,
da bi mogli po volji Božanskoj
u ljubavi živit divičanskoj.”
I vinčaše se dva ljiljana bila,
čista, lipša, draža od anđela.
Amen.²⁰¹*

(Bukovica kraj Tomislavgrada)

---

²⁰¹ *Hrvatska usmena književnost Bosne i Hercegovine: lirika, epika, retorika*, priredio Marko Dragić, *Hrvatska književnost Bosne i Hercegovine u 100 knjiga*, Matica hrvatska i HKD Napredak, Sarajevo, 2006, str. 294-295.

Nekoliko je stilskih figura u navedenoj pjesmi, primjerice: aliteracija – *Vezak vezla divica Marija*; asonancija – *divicom vik ću vikovati*; epiteti – *žutom narančom, stari svećeniče, dva nebeska oka, dva ljiljana bila*; usporedba – *čista, lipša, draža od anđela*; simbol – *ljiljani bijeli*; metafora – *dva ljiljana bila*.

Na Dan **svete Lucije** (12. prosinca) sije se pšenica za božićnu svijeću. U Splitu se vjerovalo da sv. Lucija donosi darove siromašnima. U hrvatskom Zagorju pučki je naziv za taj dan *Lucinje*.

Materice, Majke nebeske obilježavaju se druge nedjelje prije Božića. Muškarci tada ucjenjuju djevojke i žene i traže otkup. Majke darivaju djecu. U Dugobabama kod Splita djeca bi, šaleći se, pripremila konop i prijetila majci da će je *objesiti ako se ne iskupi*. Majka bi se iskupljivala tako što bi djeci dala slatkiše i voće. Isto su djeca činila očevima nedjelju dana kasnije na *Očiče*.²⁰² U nekim mjestima Bosne i Hercegovine (primjerice Stolac i Vitez) taj dan karakteriziraju maskirni ophodi.

Očiči, Oci, Oci nebeski obilježavaju se nedjelju dana prije Božića. Djeca, djevojke i žene traže od muškaraca da se otkupe. Ujutro rano urane da oca uhvate u postelji te ga zavežu kako bi se morao otkupiti (*ciniti, darovati*).²⁰³

Sv. Toma (21. prosinca) bio je jedan od Kristovih učenika. Često se naziva *nevjerni Toma* jer nije htio vjerovati u Kristovo uskrsnuće dok se ne uvjeri svojim očima i rukama. Prema predaji nije vjerovao ni u Marijino uznesenje na nebo. Krist je uvjerio Tomu da se uvjeri pozivajući ga da stavi svoju ruku u njegov bok, a Marija ga je uvjerila bacivši mu s neba svoj pojas. Međutim, Toma je bio hrabar. Kada se Krist htio vratiti u Judeju, usprkos pogibeljnim prijetnjama Židova, Toma je pozvao ostale učenike da krenu i umru s Kristom. Prema predaji Toma je do Indije širio Kristovo evanđelje i ondje utemeljio Kristovu crkvu. Indijski je kralj dao Tomi mnoštvo novaca da sebi sagradi palaču, ali je on sav novac podijelio siromasima. To je naljutilo kralja te odluči osvetiti

---

²⁰² U Splitu 2006. g. zapisao Marijan Buljan, a kazala mu je njegova baka Marica Vučica (rođ. 1935. g. u Dugobabama, a 1951. g. preselila se u Split). Rkp. FF Split, 2006., sv. 36, str. 4.

²⁰³ Zapisala je u Slivnu 2006. g. Antonija Vuletić, a kazali su joj Mila Krivić (rođ. 1916. g.) i Milan Vuletić (rođ. 1954. g.). Rkp. FF Split, 2006, sv. 75, str. 11.-12.

se Tomi. Ubrzo je umro kraljev brat Gad. Kad je došao u nebo anđeli su ga upitali gdje bi htio živjeti, a on je prstom pokazao na veličanstvenu palaču koja je ondje stajala. Anđeli su ga od toga odvratili rekavši mu da je palaču sagradio neki kršćanin za njegova brata Gondofora. Kad se Gad ukazao bratu Gondoforu i to mu rekao, kralj je Tomu oslobodio. Tada je Toma kralju «protumačio kako se vjerom i ljubavlju na ovom svijetu skuplja veliko blago na nebesima».²⁰⁴

Sv. Toma označava početak prvih božićnih blagdana. Tada se ide na ispovijed i pričest te se kolje ono što je pripravljeno za Božić. U Merolinu u Slavoniji se na taj dan blagoslivljaju božićne svijeće.²⁰⁵ Do toga blagdana, u Rujanima kod Livna, svatko se morao vratiti doma pa ma gdje bio.²⁰⁶

Do svetog Tome trebaju svi godišnji poslovi biti dovršeni, a o tomu svjedoči i izreka: *Sveti Toma, dotraj mi sve doma*.²⁰⁷ U narodu je, primjerice u Kučinama kod Splita, i danas poznata izreka *Sveti Toma, ubij prasca doma*. Na taj dan domaćice počinju pripravljati razne vrste peciva i kruha. U Bosni je, primjerice, svojevrсно natjecanje tko će bolji kruh pripraviti, a ondje se sv. Toma zove *milivosija, kruvar, kruvokriž*. Božićna se peciva i kruhovi pomoću tijesta ukrašavaju motivima križa, ptičica, klasa, janjeta, bačve, djeteta u kolijevci i sl. U Bosni se ukrašava križem, krunicom, fildžanom, čašom, vilicom, ključem i td. Višestruki su nazivi za božićni kruh: *božićnjak, božićnica* (Žumberak, Bosna), *česnica/časnica* (Bosna i Hercegovina), *badnjak, badnjača* (Vojvodina, Slavonija), *koleda, koladek* (Hrvatsko Zagorje), *križnica, krsnica* (Bosna), *luk, ljetnica, litnjak* (južna Dalmacija), *čurek, kićenjak, šareni kolač, bogatica, žitnica, božićni somun, božićna pogača* (Bosna i Hercegovina), *bravarica* (Dalmacija). U Bosni i Hercegovini domaćice spremaju *kovrtanj* i *srićicu* za pastire i obrede s ovcama. U Zapadnoj Hrvatskoj pripravlja se *krušnica* u koju se utiskuje svakoga žita i klip kukuruza, a što ima panspermijski karakter. U Žumberku i Slavoniji

---

²⁰⁴ *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva i Uvod u ikonologiju Radovana Ivančevića, priredio Anđelko Badurina, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 1990, str. 567-568.*

²⁰⁵ U Merolinu u Slavoniji 2006. g. zabilježila Stjepanka Čikeš. Rkp. FF Split, 2006, sv. 115, str. 3.-7.

²⁰⁶ U lipnju 2007. g. zapisao je Ante Jureta u Rujanima kod Livna, a kazala mu je Mira Jureta (djev. Barun, rođ. 1941. g). Rkp. FF Mostar, 2007, sv. 50, str. 1.

²⁰⁷ Jerko Suton, *Vjerski život i običaji Zapadne Hercegovine*, Mostar 1968, str. 126.

pripravljao se kruh za stoku i pčele, a zvaao se: *volarica, konjarica, ovčarica, čelarica, zdravlje* i td.²⁰⁸

Žene su prije, a i sada to neke rade, na blagdan sv. Tome, isijavale brašno za božićne kruhove koji se uvijek ranije prave. Napeče ih se dovoljno za sve dane Božića jer nema nikakvog kuhanja u božićne dane. Žene bi ih prije naredale po nekoliko u ostavama. Od kolača prave se vitice, kovrtnji. To su okrugla peciva, zanimljiva su djeci koja ih vole nabadati na prste. Djeci su se pravile tzv. ptice koje su im se davale kao poklon.²⁰⁹ I uz taj dan se vezuje proricanja o budućem mladoženji.²¹⁰

Dan prije Badnjaka u narodu je poznat kao *Tuci dan, Tuči dan, Tusti dan*. Kao i na Dan sv. Tome kolje se ono što je spremljeno za Božić. Ponegdje se taj dan naziva *Kokošiji badnjak*.

BADNJAK

U folklornom smislu Badnjak je najbogatiji i najraznovrsniji dan u kršćanskoj tradicijskoj kulturi. Karakteriziraju ga priprava hrane za Božić; škropljenje blagoslovljenom vodom: ukućana, domova, štala, stoke, dvorova, njiva, voćnjaka, maslinika, vrtova, pčelinjaka, badnjaka; kićenje zelenilom, najčešće bršljanovim i lovorovim grančicama: domova, štala, dvorova, njiva, voćnjaka, maslinika, vrtova, pčelinjaka, badnjaka; groblja; badnje pucanje; badnji krijesovi; slama; posipanje žitom badnjaka i onoga koji ga unosi²¹¹; božićne svijeće; božićni bor; božićne jaslice; badnji post i badnja večera; večernja molitva; čekanje polnočke; badnje koledanje; badnji ophodi; čestitanje; badnje zdravice.

Dakle, iznimno je važno škropljenje blagoslovljenom vodom, jer je blagoslovljena voda prvi sakramental kojemu se davala najveća zaštitna uloga protiv demonskih sila. **Škropljenje** je obred kojim svećenik ili biskup škropilom, a domaćin, domaćica ili drugi tko od ukućana

---

²⁰⁸ Milovan Gavazzi, *Godina dana hrvatskih narodnih običaja*, III izdanje, Hrvatski Sabor kulture, Zagreb 1991, str. 125-126.

²⁰⁹ Gordani Vujica 5. srpnja 2007. godine kazao je u Drežnici kod Kreševa Marko Đerek (rođ. 1936., selo Drežnice, Kreševo). Rkp. FF Split, 2007, D 69, str. 33.

²¹⁰ Vidi: *Poslovice, zagonetke i govornički oblici*, priredio Josip Kekez, MH, SHK, Zagreb 1996, str. 301-302.

²¹¹ Vidi: Marko Dragić, *Drvo badnjak u kršćanskoj tradicijskoj kulturi*, Crkva u svijetu br. 1 (1-196), Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, Split 2008, str. 67-91.

grančicom – na primjer, hrasta, bora ili jele – prskaju blagoslovljenom vodom osobe, stvari, domove, štale, dvorišta, vrtove i sl. s namjerom da se očiste i da se od njih odagnaju demoni. Obred je drevnoga postanja i nalazi se u mnogim religijama (lustracija).

U kršćanskoj civilizaciji obred škropljenja u sakramentu krsta postoji od samih početaka. Osim sakramenta krsta u Katoličku crkvu obred je uveden preko galikanske Crkve u 15. stoljeću.²¹² Radi toga sinoda ju je 1688. godine predvidjela za sve nedjelje. Po “ondašnjem teološkom poimanju vjernici su imali trostruku korist od škropljenja blagoslovljenom vodom ako se upotrebljavala popraćena pravom vjerom u Boga i uvjerenjem da će Bog dati svoju pomoć zbog vjere svoje Crkve, koja ju blagosliva i daje na korištenje svojim vjernicima.” Prva je korist što se vjernici čiste od lakih grijeha. Druga je korist od škropljenja ta što je od poštropljenih mjesta bježao đavao sa svojim djelima. Treća je korist stvarna i propicijatorna jer po blagoslovljenoj vodi bolesnici primaju zdravlje; ozdravljuju i živine, a zemlja postaje plodnijom. Prema navedenoj sinodi svećenici su pozivali narod da je koriste svakoga jutra i večeri kako bi Sotona ostao daleko, a majkama je savjetovano da škrepe djecu kako im ništa ne bi naškodilo.²¹³

Od Badnjega jutra do odlaska na polnočku u središtu je zbivanja drvo badnjak. Paljenje badnjaka spominje biskup Martin iz Bracare u Španjolskoj (umro 580. godine). Od davnina su badnjak palili drevni Rimljani, južnoslavenski narodi, te Englezi, Francuzi, Nijemci, Portugalci, Letonci i dr.

Najstariji spomen paljenja badnjaka kod Hrvata nalazi se u dubrovačkom Statutu Liber statutorum ciuitatis Ragussi iz 1272. godine, a spominje pomorce koji na Badnjak donose i u vatru polažu panj te bi za to bili nagrađeni.

Kod gradišćanskih Hrvata badnjak se spominje već u 16. stoljeću. U drugoj polovici 17. st. Iochan Weichard Walvasor spominje paljenje i darivanje hranom badnjaka u Istri.

---

²¹² *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva i Uvod u ikonologiju* Radovana Ivančevića, priredio Anđelko Badurina, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 1990. 560); Usp. Marko Dragić, *Sveta tri kralja u hrvatskoj tradiciji*. Crkva u svijetu, br. 1, 1-192. Split 2007, str. 98-101.

²¹³ Fra Luka Tomašević, *Između zemlje i neba, (Vjera i moral u životu kršćana Sinjske krajine u 18. stoljeću)* Knjižnica “Gospa Sinjska” knjiga br. 6, Sinj 2000, str. 131.

Mnogobrojne su sličnosti katoličkih i pravoslavnih narodnih običaja.²¹⁴

---

²¹⁴ V. S. Karadžić 1852. godine napisao je: Kod Srba pravoslavaca badnjak je sirova cerova glavnja što se uoči Božića loži na vatru. Moraju biti dva do tri badnjaka i moraju se usjeći na Badnji dan prije sunca. Badnje drvo se najprije pospe žitom uz riječi «Dobro jutro i čestit ti Badnji dan», te se sječe samo s jedne strane, a s druge se zasječe samo jednom. Po nekim mjestima vršak od badnjaka korišten je umjesto vatalja, dokle god *položajnik* u kuću ne dođe, pa onda domaćica na njega sveže *povjesmo* i baci ga pod strehu. Uvečer domaćin unosi badnjake u kuću govoreći: «Dobro veče i čestit vam badnji dan., a pri tome ga neki muškarac iz kuće pospe žitom i govori: «Dao ti Bog sretnji i čestiti.» Kad se badnjak stavi na vatru, pomakne se tri puta unaprijed, a kad pegori gornji kraj se dočeka u rukavicama pa se obnosio oko košince i po tom ugasi te ostavlja na kakvu mladu šljivu ili jabuku. U Risnu se badnjaci kićeni lovorikom, u Crmnici onaj koji je unosio badnjake nazdravljao ih je *milojkim* vinom i pošto se napije, napoji i badnjake (polije ih vinom). U Hercegovini gdje su velike kuće badnjake je dovlačilo šest ili osam volova, te ih tjerali da prođu kroz kuću, a badnjake su ostavljali u kući. *Srpski rječnik, istumačen njemačkijem i latinskijem riječima*, skupio ga i na svijet izdao Vuk Stef. Karadžić, (1852) u Beču u štampariji jermenskoga namastira. str. 11-12. Pravoslavci za badnjake koriste drvo cera, a ako nema toga drveta onda se koristi drvo hrasta, graba ili kojeg drugog tvrdoga drveta. Cerovo drvo simbolizira drvo kojim se novorođeni Isus grijao u pećini, kao i drvo na kojemu je Isus razapet bio. U novije vrijeme u urbanim sredinama pravoslavci na tržnicama kupuju grane cera jer s toga drveta ne opada lišće i koriste ih za badnjake. Domaćin kuće, najčešće djed, sa svojim unukom ili unucima u ranu zoru ide usjeći badnjak i pri tome nosi kolač koji je domaćica specijalno za tu priliku pripremila, koristeći se lučom zapaljenim u posudi koju bočno vrti u krug i tako osvjetljava put. (Tako se nekoć išlo na sijela i svadbe.) U nekim mjestima pri dolasku u šumu domaćin i unuci koji su s njim prekrste se, razlome kolač i po komad pojedu, a ostatak kolača ostave na panj usječenoga badnjaka da ga životinje pojedu. Badnjak od cera zove se *veseljak*. Kad se dođe do drva koje će se usjeći za badnjak okrene se prema istoku drveta i tri puta prekrsti i pri tome se drvo posipa pšenicom te rekne: *Dobro jutro badnjače, naš stari rođače. Dobro nam došao, u kuću ušao.*

Drvo se siječe s njegove istočne strane, a sjekirom se zasijeca tri puta. Pri tome se odsiječe debela trijeska koju će unuk ponijeti baki da taj komad drveta (*iverka, iver*) blagoslovi. Vjerovalo se da će kajmak biti onoliko debeo koliko je debeo iver. Tim iverom se ukrašavala *česnica* koju domaćica priprema okrenuta prema istoku. Iverom umočenim u tijesto za česnicu domaćica, također, okrenuta prema istoku na zidu tri puta napravi krst. Česnica je tradicionalna pogača u koju se stavlja novčić.

Domaćin donese badnjak pred kuću, a domaćica ga posipa pšenicom. U nekim mjestima pri tome i domaćin domaćicu posipa pšenicom. Domaćin uvečer presječe badnjak na tri dijela i unosi ih u kuću te ih u dnevnom boravku složi po debljini. Dok se badnjaci unose u kuću netko od ukućana ih posipa pšenicom. Domaćica ih ukrasi mahovinom, grančicama cera s lišćem, ukrasnim trakama i sl. te ih polijeva vinom. Vino simbolizira Hristovu krv. Tri su se badnjaka stavljala u vatru na Badnju večer, a dva na Božić. Također su se čuvali badnjaci za *Mali Božić (Pravoslavnu Novu godinu)*.

Domaćin vinom polijeva badnjake

U novije vrijeme domaćin na štednjak po debljini s desna na lijevo poslaže badnjake koji su prethodno bili poslagani u dnevnom boravku. Domaćica ljubi badnjake i svaki put se prekrsti. Nakon toga domaćin stavlja badnjake u štednjak. Netko od ukućana otvara štednjak te raspiruje vatru, te uz iskricice od badnjaka izražavaju želje u nadolazećoj godini. (Na pr. da bude janjaca, jaradi, novaca, koliko iskri.) Badnjak se najprije čestita domaćinu riječima *O domaćine Hristos se rodi*, a domaćin odgovara *Bog ti pomogo*. Zatim se čestita drugim ukućanima uz riječi: *Mir Božji, Hristos se rodi, / Poklanjam se Hristu / i Hristovom carstvu, / od sada do vijeka*. Tu čestitku ukućani izgovaraju ljubeći se. Čestitanje narod naziva *mirobožanje*. U novije vrijeme u nekim mjestima pripravlja se središnji mjesni Badnjak. Siječe ga kum Badnjaka odjeven u narodnu nošnju, a prevozi se do trga uz pratnju automobila. Paljenje badnjaka na otvorenom narod naziva *Badnje krijesnice*. Pravoslavci, također, za Badnjak poste. Pripravljaju se posna jela: grah (najčešće bijeli), pogača, riba, posna pita. BN TV, 4. siječnja 2007. 23 h; BN TV 6. siječnja 2007. 15.; RTS 6. siječnja 2007. 13 h.; HTV Dnevnik 6. siječnja 19.40.

BOŽIĆ

Božić u narodu označava početak nove godine. Božiću se raduju i mladi i stari, i bogati i siromašni. Nakon polnoćke rodbina susjedi i prijatelji se *božićaju* ili *mirobože*. Za obiteljskim ručkom pale se božićne svijeće koje su postavljene u pšenicu posijanu u zdjelu na Dan sv. Lucije. Tradicionalna je hrvatska katolička čestitka *Na dobro vam došo Božić, Sveto porođenje Isusovo*, a odgovara se *I s tobom Bog dao zajedno*. Darivanje je, također, stara narodna tradicija. U minulim je vremenima najčešći dar bio crvena jabuka. Za Božić se novcem, odjećom, obućom, ogrjevom, hranom darivaju siromašni, bolesni, nemoćni i uopće oni kojima je pomoć potrebna. Taj se dar naziva *božićnica*. Na taj su se dan ukućani prisjećali svojih najmilijih koji nisu među njima pa bi se radi toga isplakali.

Sjemenje, božićni kruh, jabuka, pšenica posijana u posudu na Dan sv. Lucije, zeleni bor, zelene grančice: masline, božikovine, kadulje, lovora, borovice koje su se stavljale iznad ulaznih kućnih vrata i kitili domovi i štale simboliziraju želju za blagostanjem u nadolazećoj godini, a zelenilo, po narodnom vjerovanju, odgoni demonske sile. Podrijetlo je takvih običaja u novogodišnjim okićenim granama, *strenama*²¹⁵ koje su drevni Rimljani davali najbližima za dar.

Jaslice svojom jednostavnošću približavaju vjernicima događaj Božića, rođenja Isusova. Od 17. st. u srednjoeuropskim crkvama su se počele izrađivati jaslice, a u kućnoj su izradi prisutne dvjestotinjak godina. U Zagorju su najstariji primjeri jaslica u Hrvatskoj.²¹⁶

Blagdanskim raspoloženjem i prigodnim pjesmama²¹⁷ izražava se radost što se po Isusovu rođenju očitovala dobrota Boga, našega Spasitelja, i njegova ljubav prema ljudima.

---

²¹⁵ Lat. *strena*, -ae, f. – znači znamenje, kob, dar o Novoj godini. *Latinsko hrvatski ili srpski rječnik*, pri. Veljko Gortan, sedmo izdanje, Školska knjiga, Zagreb 1979, str. 251.

²¹⁶ Josip Barlek, *Hrana*, 02. 10. 2002., <http://www.cursor.hr/>

²¹⁷ Usp. npr.: Vladoje Bersa, *Zbirka narodnih popievaka*, HAZU, Zagreb 1944; Vlatko Pavletić, *Zlatna knjiga hrvatskog pjesništva*, Matica hrvatska, Zagreb 1971.; *Izbor iz religioznog stvaralaštva – neke stare molitve*, Hutovo, priredio Ivica Puljić, Mostar 1994.; Fra Kamilo Milas, *Neki vjerski običaji*, u: *Župa Tihaljina*, Sveta baština, Duvno 1989.; Botica, Stipe, *Biblija i hrvatska kulturna tradicija*, VI. nakl., Zagreb, 1995.; Botica, Stipe, *Hrvatska usmenoknjiževna čitanka*, Školska knjiga, Zagreb, 1995.; Petar Gudelj, *Hrvatska pučka molitvena pjesma*, u: Marko Dragić, *Duša tilu besidila, hrvatske pučke molitvene pjesme iz Bosne i Hercegovine*, Mala Nakladna kuća Sv. Jure, Baška Voda 1997.; *Molitvice* (nabožne pjesme u selu Kijevo) Ante Jurić Arambašić, Župni ured Kijevo, Zagreb 2001.

Značajke jezika božićnih lirskih pjesama su: emocionalnost, simboličnost, slikovitost i konkretnost. Narodni pjevač slika porođenje Isusovo u štalici među *marvalija*, u *razdrtoj štali* i moli Josipa da nam *užeže* sviječú *da ne mre od zime Isus, malo Dite*:

DIVICA MARIJA SINKA PORODILA

*Divica Marija Sinka porodila
U štalici, na slami među marvalija!
O blago Ditešce, moj Isuse mali,
što ćemo od zime u razdrtoj štali.
Ko će nam pomoći, ko li će nam doći,
Ko li će, moj Sinko, tebe ugrijati?
Josipe, Josipe, užeži nam sviču,
Da ne mre od zime Isus, malo Dite.
Volari, volari, stari gospodari,
Odite, vidite, di je Isus mali.²¹⁸*

(Bač)

U svim je božićnim pjesmama iznimno snažan lirski efekt. U tim pjesmama ogleda se veselje jer se rodio Spasitelj i Otkupitelj svijeta, ali se iskazuje i briga jer je malom Isusu hladno. Među mnogobrojnim usmenim božićnim pjesmama nalaze se i uspavanke. Korijeni uspavanki sežu u prvobitne zajednice. Poznaju ih sve civilizacije. Uspavanke izražavaju snažnu majčinsku ljubav prema djetetu. Majka djetetu u kolijevci pjevuši najdraže i najslađe riječi dok ga njiše da ga uspava. Majke za svoju djecu podnose sve i obavljaju najteže zavjete.

Narodni pjevač pjeva uspavanku *nebeskom kraljiću, na tvrđim jaslicama* gdje ga je stavila Djevica, premila majka. Harmoničnost stihova uspavljuje Isusa i daje mu nježnost i toplinu da ne drhti i leđa se ne boji.

*Spavaj, spavaj, Djetiću,
Ti nebeski kraljiću,
Na tin tvrđin jaslican,*

---

²¹⁸ *Zlatna knjiga hrvatske narodne lirike*, sastavio Krešimir Mlač, MH, Zagreb 1972, str. 118.

Bački Hrvati podrijetlom su s Gradovrha kod Soli (Tuzle) odakle su 1688. godine morali pobjeći od osmanske odmazde. Ove (2008.) godine na najvišoj razini obilježava se tristota obljetnica toga egzodusa.

*Gdje te stavi Djevica,
Majka tvoja premila.
Spavaj, nemoj drčati
Ni leda se bojati,
Jer volak će dihati,
S tovarčićen grijati!*²¹⁹

(Grohote na otoku Šolti)

U nekim suvremenim zapisima božićnih uspavanki opažaju se mitski elementi: *srebrena bešika, zlatna kremešnica*:

*Šta no na gori škripuće,
Gospe sina ninuće,
u srebrenoj bešici,
u zlatnoj kremešnici.
Gospe sina uzeše,
na more ga odnesoše.
Na moru je jaki brod,
pomogao nam dragi Bog.*²²⁰

(Bistrica, Uskoplje – Gornji Vakuf)

U sljedećoj se pjesmi s vjerskim motivima prepleću svjetovni motivi: u kućama je ružmarin, otac reže slaninu, djevojčice se darivaju lijepim zelenim *venčekom* koji nam kazuju o božićnim običajima u Hrvatskom zagorju.

*Dobro vam večer, gospodar,
Došlo je novo leto k nam!
Novo se leto veseli,
Da nam se sinek narodil.
Svetle su zvezde shajale
Za one gore visoke.
Oslik i volik dišejo,
Malo detešce grejejo.
Tople su rose padale,*

---

²¹⁹ *Isto*, str. 118.

²²⁰ *Hrvatska usmena književnost Bosne i Hercegovine: lirika, epika, retorika*, priredio Marko Dragić, Hrvatska književnost Bosne i Hercegovine u 100 knjiga, knjiga 4, Matica hrvatska i HKD Napredak, Sarajevo 2006, str. 291.

*Ke su to d'jete kupale.
Oslik i volik dišeju,
Malo detešce nunaju.
Devojke po 'iži kišejo
Pa nam božićnice iščejo.
Vaši je 'iži zelenje,
dej vam Bog zdravlje, veselje.
Vaši je 'iži ružmarin,
Tu budi sam Marijin sin.
Japica po lotri smicajo
Pa nam slanine cicajo.
Devojčice mi darujemo
Z lepim zelenim venčekom.
Naši je pesmi konac kraj,
Daj Bog dušicam svetli raj.²²¹*

(Hrvatsko Zagorje)

Snažna je lirska slika neba koje *škripuće* dok *Gospa sina ninuće*. Narodni pjevač moli pomoć Djevice Marije da pogleda u nebo i vidi je li nebo ranjeno i je li duša našla spasenje:

*Što no nebo škripuće,
Gospa sina ninuće.
Pomozi nas Djevo
i Djevice Marijo;
i vrućice vodice,
da operem ručice.
Kad pogledam na nebo,
je li nebo ranjeno.
Jesi l' dušo spasenje?
Spasi Bože i mene,²²²
ja vjerujem u tebe.*

(Žepče)

---

²²¹ *Zlatna knjiga hrvatske narodne lirike*, sastavio Krešimir Mlač, MH, Zagreb 1972, str. 125.-126.

²²² *Hrvatska usmena književnost Bosne i Hercegovine: lirika, epika, retorika*, priredio Marko Dragić, Hrvatska književnost Bosne i Hercegovine u 100 knjiga, knjiga 4, Matica hrvatska i HKD Napredak, Sarajevo 2006, str. 301.

U božićnim je pjesmama čest motiv *vode vrućice* koja *vrije iz kamena vodušća*. Na tomu kamenu sjedi *Divica*, / *na glavi joj krunica*, / *bile ruke umiva*, / *i grišne duše oprasća*. Narodni pjevač puku govori *taknite se ramena / za Isusa ranjena*, / *i pogledajte gori-doli / kako j' zemlja procvatila*, jer je Gospa porodila Spasitelja i Otkupitelja:

*Vrije voda vrućica
iz kamena vodušća.
Na njem sidi Divica
na glavi joj krunica.
Bile ruke umiva
i grišne duše oprasća.
I vi bile ručice,
i vi grišne dušice
taknite se ramena
za Isusa ranjena,
i pogledajte gori-doli
kako j' zemlja procvatila,
Gospa j' sina porodila
svemu svitu na veselje,
dušam našim na spasenje.
O, Isuse, spasi duše naše!
Sinu Božji budi 'valjen
po sve vike vika. Amen.'*²²³

(Kljaci)

Neke su božićne molitve tijekom cijele godine služile protiv nevremena:

*Sjedi Gospa u dočiću,
na zlatnu stočiću.
Sina svoga povijaše.
Kud povojom okretaše,
tud zlo vrijeme ne mogaše.*²²⁴

(Ravno)

---

²²³ Studentici Filozofskoga fakulteta u Splitu, Mariji Šarić, u Kljacima 2004. godine kazala Luca Šarić (djev. Brković, rođena 1946. u Kljacima). Rkp. zb. FF Split 2004, sv. 15. Usp. *Hrvatska usmena književnost Bosne i Hercegovine: lirika, epika, retorika*, priredio Marko Dragić, Hrvatska književnost Bosne i Hercegovine u 100 knjiga, knjiga 4, Matica hrvatska i HKD Napredak, Sarajevo 2006, str. 290.

²²⁴ *Isto*, str. 140.

U Gradišću su Hrvati pjevali i lirsku minijaturu:

*Srićna noć je prispila,
misečina j' svitlila,
igrale su zvezdice,
pri porodu Divoce.*²²⁵

Do danas je u Bosni i Hercegovini ostala uzrečica da nakon Božića dani postaju duži onoliko koliko pijevac skoči s kućnoga praga.

Stipanjdán, Stipanje, Štefanje je drugi dan Božića. Narod je taj dan posvećivao konjima jer je sv. Stjepan zaštitnik konja. Seljaci su se tada utrkiivali konjima.

Ivandan, Ivanjdán, Ivanuš, Janušovo je treći dan Božića. Tada se vrši blagoslov vina u crkvama. Iznosi se božićna slama, stavlja na voćke i pali se *koleda*. Na taj dan bi se kuća pomela što se nije smjelo raditi na sam Božić ili Stipandan.

Treći dan od Božića blagdan je **Nevina dječica**. Tada su djeca obilazila kuće i pozdravljala ukućane riječima: “Na zdravlje vam došla nevina dica”, a domaćice su ih darivale kolačima, jabukama, orasima, lješnjacima. Majke bi na taj dan išibale svoju dječicu kako bi se prisjećala onoga dana kada je Herod poubijao svu djecu misleći da će među njima ubiti i Isusa.

NOVA GODINA, MLADO LITO, POČELO

Stara godina je završavala molitvama i *škropljenjem čeljadi, blaga, kuće, dvorišta i štale*. Nova godina, Mlado lito ili Počelo također je veliki blagdan. Čestitalo se rukujući i ljubeći uz riječi *Na dobro vam došla Nova godina*. U Bosni i Hercegovini, a i drugdje kod Hrvata, najčešći je odgovor bio *I s tobom Bog dao zajedno*. Na taj su dan djeca dobivala jabuke u koje su stavljeni novci. I na taj dan bi se stari svijet prisjetio svojih najmilijih te bi se rasplakao.

---

²²⁵ *Jačkar (hrvatske narodne jačke iz Gradišća)*, sabrao Martin Meršić, redakcija Vinko Žganec, Čakovec 1964, str. 138. (Stranica nije numerirana). Pjesmu je priređivač svrstao u *koleda*.

U župi Žeževici (kod Šestanovaca) se do naših dana sačuvao običaj blagoslova puka na Novu godinu. Taj blagoslov svećenik pjeva na kraju pučke mise na Novu godinu.

Blagoslovom svećenik moli Boga da ga usliši i *blagoslovom sve utiši*, da digne svoju desnicu i brani Crkvu zaručnicu, ujedini sve kršćane. Svećenik moli blagoslov i za splitskoga biskupa, za sve svećenike i *koludrice* i ostale sve divice; poglavare, vojvode, vojnike, pješake, konjanike; putnike, mornare i trgovce da pomognu uboge; težake; sve ostale muške glave, navlastito, bolesnike, nevoljne uboge; tamničare; *naš hrvatski narod cili*; zemlju, vodu, zrak i vjetar da ne čine puku *škodu*; mora, brda, polja, gore; sve potoke, rijeke i otoke; svu živinu i pčelice mlade. U blagoslovu svećenik moli Boga da puk zaštiti od gladi i rata te mu dade zdravlja i radosti.

SVETA TRI KRALJA

Sveta Tri kralja, ili Bogojavljenje, ili Vodokršće predstavljaju završetak božićnih blagdana. Taj blagdan se nekada zvao Tri mudraca od istoka. U crkvama se blagoslivlja voda koja će se do idućega Vodokršća čuvati u kućama i kojom će domaćin u određene dane i po potrebi *škropiti* ukućane, stoku i imanje. Na taj dan se iznosi ugljen, pepeo i nedogorjeli badnjak i ostavlja u vinogradu ili voćnjaku ili masliniku i sl. i služi kao zaštita od nevremena i za uspješniji rod; iz kuće se iznosi božićni bor. Toga dana župnik blagoslivlja kuće. Iznad ulaznih vrata napiše G + M + B (početna slova imena mudraca: Gašpar, Melkior i Baltazar). Stari je običaj da se za ovu prigodu priprema *podil* za župnika. Podil čine pršut i suho meso, grah i novci. Ako bi župniku bilo potrebno što popraviti u kući, župljani su se dobrovoljno javljali.

Posjeti obitelji, prijateljima, susjedima u božićno vrijeme i blagoslov vode na Bogojavljenje su kraj toplih, vjerničkih dana. Ovi dani u srcima vjernika bude svijest o pripadanju Božjem narodu, poticaj su da poput mudraca s Istoka svatko potraži Boga, pokloni mu se i daruje ono što u srcu nosi.

U togirskom kraju badnjak se gasio na blagdan Sv. Tri kralja i nosio iz kuće te stavljao u tor u zid gdje su stale ovce jer su ljudi vjerovali da su tako ovce zaštićene od bilo kakvih bolesti.²²⁶ Na taj

---

²²⁶ Zapisala 2006. g. Ivana Neviščanin u selu Gustirni kod Trogira. Rkp. FF Split, 2006., sv. 6, str. 3.

blagdan pjevale su se pjesme o Tri kralja koji su plovili da bi Isusa vidjeli u Betlehemu te mu se poklonili i hvalu davali:

*Tri su kralja idrila,
da b' Isusa vidila.
Mnogu goru projdoše
dok u Betlem dojdoše.
Kad u Betlem dojdoše,
to Isusa nađoše
i njemu se klanjaše,
Bogu hvalu davaše
Sveton Divon Marijon.²²⁷*

(Okrug Gornji kod Trogira)

Tri kralja *jahahu* i *nosjahu* darove: miris, zlato i tamjan. Pod njima su konji *kano bile vile*. Prvi je u bijelu, drugi u crvenu, a treći sav u zlatu. Kad su došli u Jeruzalem pitali su vratara, a potom Iruda, *gdje se Isus rodi?* Irud im je odgovorio da i on zna da se Isus rodio, ali ne zna gdje, te je zatražio od kraljeva da i njemu glase donesu kada se budu vraćali od Isusa. Kraljevi su slutili da Irud želi ubiti Isusa. Kraljevi *od anđela upute dobiše, te se drugim putem vratiše:*

*Tri kraja jahahu,
s onih sunčanih stran.
Tri dara nosjahu:
miris, zlato i tamjan.
Pod njima su konji,
kano bile vile,
niti zobi zobju
nit im žeđa priđe.
Prvi je bijelu,
drugi u crvenu,
treći sav u zlatu,
kao sunce sija.
Prvi je Gašpar kralj,
dobroga je roda*

---

²²⁷ U Okrugu Gornjem kod Trogira 2006. zapisao Ivan Marić. Kazivači su bračni par Jozo (rod. 1932. g. u Vinišću kod Trogira) i Zorka Marić (rod. 1936. g. u Okrugu Gornjem). Kazivači već 30 godina žive u Okrugu Gornjem. Rkp. FF Split, 2006., sv. 18, str. 2.

*i on želi vidit
slavu Oca Boga.
Drugi je Melkior,
dobroga koljena
i on želi vidit
slavu Gospodina.
Treći je Baltazar,
dobroga roda
i on želi vidit
slavu Oca Boga.
I tako dođoše,
pred grad Jeruzalem,
pitajuć za mjesto,
gdje se Isus rodi?
Vratar odgovori:
“Mi toga ne znamo
i naš se kralj boji
i mi svi priznamo
da se On rodi.
Rodi bi se u palaču,
a ne na toj gori,
gdje pastiri skaču.
ako ga nađete,
natrag se vratite
i meni Irudu
glase donesite”.
“Iruđe prekruti,
Iruđe prehudi,
Krista hoćeš ubit
to nam srce sluti”.
Al od anđela upute dobiše,
te se drugim putem vratiše.”²²⁸*

(Pučišća na Braču)

Pored ostaloga i arhaični oblici imperfekta *jahahu*, *nosju*, *zobju* svjedoče o starini te pjesme.

Svake se godine na blagdan Sv. Tri kralja u crkvi Sv. Ivana Krstitelja u Postirama na Braču izvodi pjesma *Kad se Bog čovik učini*, a

---

²²⁸ Vidi: Marko Dragić, *Sveta tri kralja u hrvatskoj tradiciji*, Crkva u svijetu br. 1 (1-192), Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, Split 2007, str. 96-117.

kazivačica navodi da je pjesma stara pet stoljeća. Narodni je pjevač u pedeset katrena opjevao dolazak Stvoritelja i Otkupitelja svijeta. Snažne su lirske slike koje taj najradosniji čin u kršćanstvu oslikavaju mnogim čudesima koja se dogodiše: noć se u dan promijeni; anđeli s neba sletiše; jasno je sunce zasjalo, a tamnost noćna pobjegla; živine su Stvoritelja poznale, a đavolu je snaga izginula. Na svijetlom istoku zvijezda se *ukazaše* i kad je *vidješe* tri kralja: Gašpar, Melkior i Baltazar se vele *čudiše*. Kraljevi su shvatili da *se kraljić porodi, koji će s nami vladati*. Spremili su vojsku i službu, *i dobre konje vrh svega*, a zvijezda im je bila u družbi. Kad su stigli u Jeruzalem, kraljevi su pitali građane: *u ke se rodi Bog strane / i k stanu put im da kažu*.

Za dolazak kraljeva čuo je srditi Irud, hitro je krenuo prema njima te ih pitao kamo su pošli? Saznavši od kraljeva da se rodio Isus, Irud *sazva sve svoje zборе* da vidi što mudraci govore *gdi će se Isus roditi. U Betlem odgovoriše, / da se porodit imaše./ Irude, ti ne čudi se/ jer pisma tako tumače*. Zatim je Irud uputio *kralje* u Betlehem jer će ondje Isusa naći, ali da mu na povratku kažu gdje je Isus. Ponovno je zasjala zvijezda koja je od kraljeva pobjegla kada se pojavio Irud. Zvijezda je tri kralja dovela do *spilice* i ondje je zvijezda *iskricam kapala*.

Pred kućicom Svet Osib (Josip) šetaše i *s trudom drva beraše, jer bihu dnevi studeni*. Kada Osib ugleda mnoštvo *od straha tužan uspreda, Mariju brzo zazove* da sinka probudi i sakrije. Kralj ga je Baltazar tješio i molio da su s najboljom namjerom prišli da od *nebeskoga poroda prime blagu utjehu*. Osib drhćući otvori vrata, kralji s glave skinuše predragocjene te krune, padnu na koljena te svaki od njih Božjeg sina *nadari*. Isus tada kraljevima udijeli blagoslove, a Bog im objavi da se ne vraćaju istim putem.

Pjesma završava molitvom upućenom Isusu da nama grijehe oprost i *neka se duša napuni njegovom blagom milosti*.²²⁹

2. KORIZMENE I USKRSNE

Srednjovjekovne su vjerske pjesme: *Muka Isusova* i *Gospin plač*.²³⁰ Na vjersku je liriku utjecala *Šibenska molitva* (krajem XIV. st.), “pisana u ritmičkoj, recitativnoj prozi”.²³¹

²²⁹ Vidi: Marko Dragić, *Sveta tri kralja u hrvatskoj tradiciji*, Crkva u svijetu br. 1, 1-192, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, Split 2007, str. 96-117.

Korizma obuhvaća četrdeset dana prije Uskrsa, a počinje na Čistu srijedu i završava na Veliki petak. Kršćani se pripremaju za slavljenje Uskrsa molitvom, postom, slušanjem i čitanjem Božje riječi te dobrim djelima. Odrasli pripadnici za krštenje, *katekumeni* imaju u korizmi završne pripreme za svoje krštenje u uskrsnoj noći. U korizmi, kršćani pristupaju sakramentu ispovijedi, da pomireni s Bogom i ljudima radosnije mogu slaviti Uskrs.

Unutar korizme ima šest nedjelja i svaka ima svoje ime. Prva korizmena nedjelja zove se Čista, druga je Pačista, treća Bezimena, četvrta Sredoposna, peta Gluha (Glušna), a šesta je Nedjelja muke Gospodnje ili Cvjetnica.²³²

Korizmene i uskrsne molitvene pjesme molile su se od Čiste srijede do Uskrsa. To je vrijeme kada katolici posebno skrušeno žive i pripremaju se za najveći blagdan – Uskrs. Mnogobrojne su starinske molitve koje kazivači i danas kazuju.

POKLADNA NEDJELJA

Pokladna nedjelja posebno značenje ima u mjestu Gromiljak kod Kiseljaka. Tu se već više od deset godina ovaj blagdan slavi na nešto drugačiji način. Na misu dolaze mnogi vjernici u narodnim nošnjama i iz mnogih drugih mjesta i župa, a oni koji imaju mogućnost dolaze u kočijama. Također se maloj djeci oblače narodne nošnje. Nakon mise slijedi obvezno kolo ispred župne crkve, nakon čega 'povorka' kreće dalje. Sve kočije krenu dalje do obližnjeg Kiseljaka gdje se pomole na gradskom trgu ispred spomenika poginulim braniteljima, te se i tu nerijetko poigra kolo. Put se potom nastavlja dalje, kroz cijeli grad do nekog od okolnih mjesta, gdje se obično unaprijed organizira proslava za sve uključene.²³³

U Poljičkoj krajini poklade su ludo pijano vrime. Na zadnji dan, to je utorak pred Čistu srijedu, svijet se najede mrsna do grla, jer grijehota je da propadne, a sutra je korizma i više se ne smije jesti. Pokladni utorak

---

²³⁰ *Usmene lirске pjesme*, priredio Stipe Botica, SHK, Zagreb 1996, str. 18.

²³¹ Ivo Frangeš, *Povijest hrvatske književnosti*, MH, Zagreb – Ljubljana 1987, str. 27.

²³² "<http://hr.wikipedia.org/wiki/Korizma>" Kategorija: **Kršćanski blagdani**

²³³ Gordana Vujica zapisala je 2. srpnja 2007. u Gromiljaku kod Kiseljaka, a kazao joj je don Marko Perić, rođen 1938. u Vidovicama kod Orašja, župnik župe Gromiljak. VI. rkp. D, sv. 69. 2007.

su prave *poklade* ili *krnjeval*. “Govori se da idu tirat krnju. O pokladin se vrigaju ušćipci”.²³⁴

ČISTA SRIJEDA

To je početak korizme, valja “očistiti criva”. Za Uskrs priprave počinju već blagdanom Pepelnice ili Čiste srijede, kad se vjernici posipaju pepelom uz riječi “Sjeti se čovječe da si prah i da ćeš se u prah vratiti.” Taj dan je obvezan post i nemrs,

po mogućnosti jede se samo kruh i pije voda. Taj dan započinje korizmeni post. Starija čeljad, pogotovo žene, ne će ni u radne dane ni u blagdane (*svece*), ništa mrsno staviti u usta.

KORIZMA

U Lepeničkom kraju nekoć se prije korizme otkuhavalo i pralo sve suđe, kako u njemu ne bi ostao mrs jer se u korizmi jela samo posna hrana. Govorilo se: “Nema, dok ne zaviče aleluja, ja se neću omrsiti”. Molitve su obvezne uz jelo, a završavaju: “Hvala ti, Bože, na ovim darovima, podaj onima koji nemaju.”

U korizmi posti kad god tko može, svatko sebi odredi dane koje će postiti, dok se petkom obvezno posti i ide na *Put križa*. Također svatko nastoji odreći se nečega što jako voli kao žrtvu u spomen na ono što je Isus pretrpio za nas. Ljudi se obično odriču alkohola, cigareta i ostalih poroka što, nažalost, ponekad izgubi svoju prvotnu svrhu.

Korizma je vrijeme duhovne obnove čovjeka kada se ne pije, ne prave *igranke* ni bilo kakva druga veselja. “Nema ženidbe za vrijeme korizme i uopće u to proljetno vrijeme oko Uskrsa. Zato se i kaže ‘Proljetna mlada i jesensko šćene na istoj deredži.’” Do odstupanja od

---

²³⁴ Miji Gojsalić 11. rujna 2007. g. ispričao je Ivan Gojsalić, sin Matije, rođen 1954. Rkp. FF Split, sv. 64/07, (E), str. 9.

svoga dolazi samo na Dan sv. Josipa, kad se obično onaj koji se nečega odrekao, može omrsiti.²³⁵

SVETI GRGUR ČUDOTVORAC (GRGUREVO, 12. OŽUJKA)

Sveti Grgur Čudotvorac rođen je oko 213. godine u poganskoj obitelji u Neocezareji (današnji Niksar u Pontu) u Maloj Aziji. Preobratio se na kršćanstvo i postao biskupom rodnoga grada koji je tijekom svoga biskupovanja pokrstio do svoje smrti (270. g.). Nadimak Čudotvorac baštini po mnogobrojnim iznimnim čudesima. Sačuvani su njegovi mnogobrojni spisi, među kojima je i prva kršćanska autobiografija. Bio je patronom bosanskih kraljeva Kotromanića. Nalazi se na novcu kralja Stipana Ostoje,²³⁶ a na zamolbu zadnjega bosanskoga kralja Stipana Tomaševića 7. studenoga papa Pio II. proglasio ga je patronom Bosanskoga kraljevstva.²³⁷ (O Grgurevu bit će riječi i u poglavlju Povijesne predaje.)

---

²³⁵ Gordani Vujica kazao je Ratko Raguž, rođen 1955, selo Podastinje, Kiseljak.

²³⁶ Stipan Ostoja, kralj bosanski, nezakoniti sin kralja Tvrtka I., Ostoja, izabran je za bosanskoga kralja 1398. godine. Ratovao je s Dubrovčanima i Hrvojem Vukčićem Hrvatinićem. Kralj Ostoja je živio raskalašenim životom ne prežući ni od silovanja plemkinja, te se puk i plemstvo 1404. godine pobuniše i istjeralo ga iz kraljevstva. Tada je kralj Ostoja pobjegao u Bobovac i molio od Turaka pomoć za preuzimanje kraljevstva, obećavši im plaćanje godišnjeg danka od dvadeset tisuća škuda i svoga sina Radivoja za taoca. Prva žena kralja Ostoje bila je Vitača, nepoznata podrijetla, druga Kujava iz vlastelinske obitelji Jablanovića-Radinovića. Drugi Ostojin sin, ne zna se iz kojega braka, bio je Stipan Tomaš. Godine 1408. Ostoja je svrgnuo kralja Tvrtka II. i ponovno postao bosanskim kraljem. Uzalud je 1415. godine nastojao zagospodariti Šibenikom. Kada je Hrvoje 1416. godine umro, kralj Ostoja je svoju ružnu kraljicu Kujavu otjerao i za ženu uzeo Jelicu, Hrvojevu udovicu. Krajem ožujka ili početkom travnja 1418. godine kralj Ostoja je, vjerojatno u Bišću, umro od groznice, "koju bijaše skrivila njegova neutaživa pohota". (Vidi: Marko Dragić, *Od Kozigrada do Zvonigrada*, Mala nakladna kuća sveti Jure i Zajednica izdanja ranjeni labud ZIRAL, Baška Voda-Mostar-Zagreb 2001, str. 69.)

²³⁷ *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva i Uvod u ikonologiju Radovana Ivančevića*, uredio Anđelko Badurina, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 1990, str. 246-247.

SVETI JOSIP

Sv. Josip (19. ožujka), muž Marijin zakonski je iako ne i naravni otac Isusov. Potomak je kralja Davida kome Bog obeća da će od njega poteći Mesija. Po zanimanju je bio stolar. Evanđelja ne navode niti jednu njegovu riječ, a ono što znamo o njemu sadržano je uglavnom u dva prva poglavlja Matejeva i Lukina evanđelja. U tim prilikama Josipu se uglavnom javlja u snu anđeo da mu dadne potrebne naputke: da se ne boji uzeti Mariju za ženu, jer “što je u njoj začeto, doista je od Duha Svetoga”, da bježi u Egipat pred Herodom koji želi ubiti Isusa, da se vrati u Nazaret kad je ta opasnost prošla. Vodi svoju zaručnicu Mariju na popis stanovništva iz Nazareta u Betlehem kojom se prilikom rodio Isus, traži s Marijom Isusa koji je ostao u hramu u Jeruzalemu. Nakon ove zgrade s Isusom u hramu Josip se više ne spominje pa se pretpostavlja da je umro prije Isusova javnog nastupa.

Hrvatski sabor je 1687. godine proglasio sv. Josipa zaštitnikom Hrvatskog kraljevstva, a time i cijelog hrvatskog naroda. U prosincu 1870. godine papa Pio IX. proglasio je sv. Josipa zaštitnikom sveopće Crkve.

Sv. Josip je tiha svetačka veličina. Dostojan je velike časti, jer mu je takvu čast ukazao sam Bog odabravši ga za brižnog čuvara i skrbnika najsvetije obitelji. Pred ljudima je Isus bio njegov, i za njega je on odgovarao. Bio je pravedan muž, čovjek vjere i poslušnosti, čovjek dobra srca. Velika je snaga njegova zagovora kod Boga.

Dodajmo još da je sv. Josip zaštitnik bolesnika i umirućih i uzor obiteljskog života te kako se služi Bogu.

KRIŽICANJE

Poznata je predaja kako su Turci upadali u cincarska sela i otimali djecu, uglavnom žensku. Tako od nekog bogatog *Cincara* beg zatraži kćerku za ženu. Otac nije smio odbiti bega pa mu je rekao da dođe nakon mjesec dana kad sve bude spremno za svadbu. Djevojci su istetovirali križ na čelu pa je beg nije mogao uzeti za ženu. Otada su sve cincarske djevojke tetovirale križ na čelu i na rukama.

U tursko doba, kad su age i turski gospodari bili strah i trepet katoličkom pučanstvu, posebno ženskom stanovništvu, žene su vjerovale da ih samo Bog može u tome sačuvati. Zato su još od rane mladosti crtale križeve po rukama.

Na Dan svetoga Josipa djevojke i mladići u dobi od trinaest do šesnaest godina *križicali*. Pored blagdana Svetoga Josipa križicalo se i na Blagovijest, Cvjetnicu, u dane Velikoga tjedna i na Ivandan.

U jednoj zdjelici zamiješao bi se med i usitnjeni ugalj od izgorenog drveta. Prah je trebao biti sitan. Kad bi se pomiješao s medom, dobivala bi se crna smjesa. Tada su bake i mlade žene iglom zamočenom u tu smjesu crtale križeve po rukama. Kad bi ih nacrtale, onda su ponovno manjom iglom bockale to ucrtano mjesto. Ta smjesa ulazila je pod kožu.

Postupak se ponavljao i nekoliko puta dok bi ta crna smjesa ostala plavkasta na koži. Ranice bi zarasle i crteži križa ostajali su za cijeli život. Vjerovalo se da ih ti križevi štite od napasnika. Čuvalo se poštenje i ponos. S tim se križevima i umiralo i svaka od njih je vjerovala da ju je samo Bog tako zaštitio od napasnika.²³⁸

U Imotskoj krajini još uvijek se na rukama starica može vidjeti tetoviran jedan veći ili više manjih križića. Ti križići su ostali kao podsjetnik na vrijeme osmanskoga terora. Sam postupak tetoviranja je bio slijedeći: oštrom iglom bi se bockala koža pa se u ranice ubrizgavala boja da se na koži trajno vidi križ - simbol krštene duše. U Imotskoj krajini tetoviranje je uzelo maha za vrijeme turskih provala. Oni bi vršili razne zulume te bi, između ostalog, lovili kršćanske djevojke i žene te ih silovali. Da bi se to nasilje spriječilo, jedini način je bio da se na rukama tetovira više manjih križića, a na prsima malo veći križ. Znalo se da Turci bježe od križa i da se nikada ne bi dotakli rukom ruke kršćanke na kojoj bi ugledali križ, ili prsiju, na kojima bi bio još veći križ. Čak su i majke

---

²³⁸ Katarina Tomas zapisala je 2007. g. a prenijela joj je majka Ana Tomas (djev. Todorić, rođ. 1949. godine). Rkp. FF Mostar, D 60, str. 41.

svoje mlade kćeri tetovirale, i to obavezno na šaci jer je to bilo jedino uvijek vidljivo mjesto na koži, zbog običaja nošenja dugih rukava.²³⁹

Glušna nedjelja u kršćanskoj tradicijskoj kulturi javlja žalosne dane. Oltari su u crkvi pokriveni, primiče se dan muke Gospodinove.

CVJETNICA

Cvjetnica ili Nedjelja Muke Gospodnje je kršćanska svetkovina koja se slavi u nedjelju prije Uskrsa i uvod je u *Veliki tjedan*. Na taj dan se slavi Isusov trijumfalni ulazak u Jeruzalem u dane prije Pashe, opisan u sva četiri Evanđelja (Marko 11:1-11, Matej 21:1-11, Luka 19:28-44, i Ivan 12:12-19). Narod je dočekaao Isusa, mašući palminim i maslinovim grančicama i rasprostirući svoje haljine, putem kojim je Isus išao jašući na magarcu. U spomen na to, na Cvjetnicu se obavljaju procesije s blagoslovljenim palminim i maslinovim grančicama. Također se za vrijeme sv. Mise, čita izvještaj o Isusovoj mucu.²⁴⁰

Na Cvjetnicu, ponegdje i na Veliku subotu mladež se umivala izvorskom vodom u koju se dan ranije stavljalo tek ubrano cvijeće ljubičice, jagorčevine i drugog proljetnoga cvijeća. U nekim se mjestima umivalo vodom u koju su stavljene grančice bršljana. Ponegdje se umivalo izvorskom vodom u koju se stavljala grančica drijenka. Drijen je u narodu metafora za zdravlje. Vjerovalo se da time donose zdravlje i ljepotu lica.

Na Cvjetnicu se, u livanjskom kraju, moli i sljedeća molitva:

CVITNA MOLITVICA

*U nedilju bio cvitak,
ni od krvi ni od puka,
već začet po Duvu svetom.
Na njemu su zlatna vrata,
na vratima Gospa kleči
i u rukam knjige drži*

---

²³⁹ Ines Ivelja zapisala je 2008. godine u Prološcu Donjem kod Imotskoga. Kazali su joj Ante Juričić Zele; rođen 1951. godine i Marija Klarić (djev. Petričević; rod. 1953. godine). Rkp. FF Split, 2008, E str. 313.

²⁴⁰ "<http://hr.wikipedia.org/wiki/Korizma>"Kategorija: [Kršćanski blagdani](#)

*i u knjige Boga moli.
Veseli se Gospe lipa,
veseli se Gospe zdrava.
Evo tebi dvanest apoštola
i četiri vandelista
i prid njimi bili čovo.
On je bilji od sunašca,
sjajnji je od miseca.
O Isuse, budi faljen,
svojom majkom uvik. Amen.²⁴¹
(Doli u Vidoši kod Livna)*

U Kaštelu Starom na *Cvitnicu* bi mladići djevojkama posipali dvore cvijećem i pjevali:

*Evo anđel pred očiman,
jest moj anđel znam doisto,
cvitak nosi za prsiman,
s kojim kaže mlado lito.
Od ljubavi Bože mili,
pošlji meni zgor s nebesa,
ovoj lipoj mojoj vili, cvit
anđelski od uresa.
Nek izajde nakićena,
rajskim cvićem od liposti,
među ostale divojčice,
u nje lipi cvit mladosti.
Svim deklicam nek je dika,
nje lipota privelika,
nek nakiti lipo lišce,
na dobro joj dan Cvitnice.
Neka misec, svitle zvizde,
neka kitu moj deklicu,
i lipotu nje nagizde,
kad osvane na Cvitnicu.
Neka lipost nju odiva,*

---

²⁴¹ *Hrvatska usmena književnost Bosne i Hercegovine: lirika, epika, retorika*, priredio Marko Dragić, *Hrvatska književnost Bosne i Hercegovine u 100 knjiga, knjiga 4*, Matica hrvatska i HKD Napredak, Sarajevo 2006, str. 305.

*Kako žarko sunce siva,
ev' izberi cviće milo,
koj' ugodno tebi vilo.
Uzmi cvitak ma ljubavi,
ter prem' srcu njega stavi,
teb' ga daje drago tvoje
za obilježje od ljubavi.
S njim ti dajem srce moje,
da g' uživaš ma gospojo,
ovo cviće moj' rumeno
tebi vilo, moj' danice.
Ter s njim drago moj' žuđeno
na Cvitnicu okiti se,
golubice ma gizdava,
urešeni žilju bili.
Ti si dika moj' i slava,
nad sve vile ke mi omili,
o lipoto meni mila,
svitla moja o danice.
Ja ostavljam tvoje lišće,
zbogom bila golubice,
da počivaš u radosti,
dok ti svane dan Cvitnice.
Mili, dragi moj pokoju,
primi na dar ljubav moju,
na nebu su sve zvizdice,
zbogom bila golubice.²⁴²*

VELIKI ČETVRTAK

Veliki ili *Sveti četvrtak* je dan Isusove posljednje večere; Katolička crkva ulazi u sveto trodnevlje i sprema se na slavljenje Uskrsa. Na Veliki četvrtak je Isus sa svojim učenicima proslavio posljednji put židovski blagdan Pashe i to jedan dan prije samog blagdana, te ustanovio svetu misu, po kojoj se kršćani osobito prepoznaju. Znak svoje prisutnosti Krist je ostavio Crkvi i svijetu u kruhu i vinu, predavši tako

---

²⁴² Mariji Lučić kazala 2007. godine u Kaštel Starom Ivana Penga (djev. Peran, rođena 1967). Rkp. FF Split, 2007, sv. E, str. 57.

Crkvi i čovječanstvu svoje ljudsko tijelo i svoju krv, kao polog i jamstvo pobjede nad: patnjom, smrću, krivicom, zlom i tamom. Na taj je dan Isus izrekao najhumanije riječi apostolima i svijetu, čudesno je molio za nas i obećao svog Duha protiv duha zloće, nehumanosti i razaranja. Toga je dana bio izdan, uhićen i cijelu noć sudski ispitivan, jer se mrak čovjekove duše pokazao najgušćim, a čovjek pao u bezdan zavisti i mržnje na Boga. Ali, na taj dan je milosrđe jače od krivice, dobrotu je pobijedila zloću; pakost čovjeka pretvorena je u pokajanje, zrakom nade pobijedio je mrak. U dvorani posljednje večere Isus je oprao učenicima noge, što simbolizira gostoprimstvo. Isus dakle želi reći da kroz njegovu smrt, u koju sada odlazi, i kroz skoro uskrsnuće, on otvara svoje nebeske dvorane, u koje nas poziva kao svoje uzvanike.

Isus je svojom krvlju ustanovio novi i vječni savez između Boga i ljudskog roda govoreći: “Ovo je moje tijelo koje se za vas predaje”, “Ovo je krv koja se proljeva za vas i za sve ljude na oproštenje grijeha”. Juda je otišao u mrak, predao Učitelja iz Nazareta u smrt za trideset srebrnika, te se od očaja objesio.

“Sveta misa je predokus i nada da smo djeca Božja i baštinici neba. U svetoj misi postajemo jedno s Isusom, on postaje naš brat i učitelj”. U tajnovitosti liturgijskih slavlja na Veliki četvrtak, “šutnje zvona sve do Uskrsa, nečeg nadonosnog u zraku, spušta se otajstvo čovjekova pada i uzvišenje među nas, da naučimo biti ljudi i dobri jedni drugima”.²⁴³

Na Veliki četvrtak zavežu se crkvena zvona, U Poljičkoj krajini “učini se grob Gospodinov” i čuva se preko dana. Zvona su zavezana do na *Bilu subotu*, kada se proslavi uskrsnuće Gospodinovo. Mnogo čeljadi moli stotinu Očenaša, stotinu *Zdravi’ Marija* i deset Slava Ocu na čast muke Isusove i na *oprošćenje* grija.²⁴⁴

Na otocima Ugljanu i Pašmanu kod Zadra početak svete mise na Veliki četvrtak, Veliki petak i Veliku subotu umjesto crkvenih zvona najavljivala je skupina od pedesetero do stotinu djece koja su tri puta prolazila oko mjesta stvarajući buku *krčalima* (drvenim glazbalima ručne izrade) načinjenim od nazubljenog koluta koji se okreće i drvene letvice koja udara o zupce koluta i izaziva *klapanje*.²⁴⁵ Slično je i u drugim

²⁴³ Dr. Tomislav Ivančić http://www.katolici.org/duhovnost.php?action=c_vidi&id=990

²⁴⁴ Miji Gojsalić 11. rujna 2007. g. ispričao je Ivan Gojsalić, sin Matije, rođen 1954. Rkp. FF Split, 2007, (E), str. 9.

²⁴⁵ Vidi: *Hrvatski običaji, Zbornik studentskih radova*, priredili doc. dr. sc. Vanda Babić i mr. sc. Josip Miletić, Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar 2006, str. 18; 26.

mjestima u Dalmaciji, Lici, Konavlima, središnjoj Hrvatskoj, Slavoniji i Srijemu.²⁴⁶ Ta buka upućuje na galamu i klepetanje kojim su *džudije* pratile Isusa dok je nosio križ prema brdu Glavica na Kalvariji.

Diljem Hrvatske i Bosne i Hercegovine mladi kazivači i danas kazuju molitvu koju mole na Veliki četvrtak:

DUŠICE GRIŠNA

*Dušice grišna,
budi u viri kripna.
Kada budeš putovati
dugin putin,
uskin klancin,
susrist će te duv nečisti.
Pitat će te duv nečisti:
Jesi l' moja il' si Božja?
Ti ćeš reći:
Tvoja nisan,
Božja jesan.
Kad san bila na onom svitu,
na pribilomu cvitu,
izmolila san
sto križića, sto amena,
sto se puta prikrstila
na blag danak,
na Veliki četvrtak.
Ujmoca i Sina i Duva svetoga,
amen!²⁴⁷*

(Svib)

---

²⁴⁶ O tome više: Jasna Čapo Žmegač, *Hrvatski uskrсни običaji, Korizmeno-uskrсни običaji hrvatskog puka u prvoj polovici XX. stoljeća, pučka pobožnost, zajednica*, Golden marketing, Zagreb 1997, str. 69.-71.

²⁴⁷ Studentici Filozofskoga fakulteta u Splitu, Margiti Čondić Bijader, 2004. g. u Svibu kazao Ilija Čondić Bijader. Rkp. FF Split, 2004, sv. 4. To je molitvena pjesma koju su najčešće kazivale kazivačice i kazivači diljem Bosne i Hercegovine i Hrvatske.

VELIKI PETAK

Veliki petak je kršćanski spomendan Isusove muke i smrti. Slavi se u petak prije Uskrsa. Zajedno s Velikim četvrtkom i Velikom subotom čini Vazmeno trodnevlje. Na Veliki petak, ne slavi se euharistijsko (misno) slavlje. Oltar je bez križa, svijećnjaka, cvijeća i oltarnika, što simbolizira Isusovu muku i smrt.

Veliki petak je dan žalovanja, nitko ne pjeva. Sve zamre, a svatko posti suho. Veći dio dana stoji se u crkvi, pjeva se *Muka Gospodinova*, ljubi se raspelo i kupi *lemozina*. Narodno je vjerovanje da se vino popijeno na taj dan pretvara u krv. Moli se sto pedeset *Zdravi' Marija* i sto pedeset *Slava Ocu*. *Ne moli čeljad zajedno u kućama, nego svak za se.*²⁴⁸

Aleksandar Komulović 1704. godine u Mlecima je objavio djelo *Zrcalo od isповijesti* u kojemu opisuje život Isusa Krista od 1 sata poslije ponoći na Veliki četvrtak do 12 sati na Veliku subotu:

Od 1 h od noći na Veliki četvrtak: Isus šalje Petra i Ivana napraviti gdje imaše večerati. Blaguje janjca vazmenoga s učenicima; umiva noge apostolima i Judi.

2 h: Govori: "Jedan će me od vas izdati." Ivan pita – tko?

3 h: Juda izlazi van izdati Isukrsta. Isus hrabri učenike.

4 h: Petar obećava slijediti ga do smrti. Isus mu govori da će ga 3 puta izdati.

5 h: Isus čini molitvu i budi učenike da i oni mole. Od velike tuge krvavim se znojem znoji. Anđeo s neba krijepi ga i tješi. Vraća se učenicima i govori da Juda vodi oružnike koji će ga uhititi.

6 h: Juda ga poljubcem izdaje. Petar odsječe uho Malku a svi apostoli pobjegoše i ostaviše njega samoga.

7 h: Isusa svezaše, bijući i tukući ga vode Jerusalemu. Slijede ga Petar i Ivan.

8 h: Isus je poveden u kuću Ane gdje mu jedan sluga udari zaušnicu. Povedoše ga u Kaifinu kuću koji ga upita je li on sin Gospodnji.

9 h: Osuđuju ga na smrt i tuku. Petar ga zataji tri puta a na posljednje zatajenje zapjeva pijevac kako je i rekao Isus. Isus pogleda Petra koji se pokaja, iziđe vani i gorko zaplaka.

---

²⁴⁸ Miji Gojsalić 11. rujna 2007. g. ispričao je Ivan Gojsalić, sin Matije, rođen 1954. Rkp. FF Split, sv. 64/07, (E), str. 9.

10 h: Isusa strašno tuku.

11 h: Isus je u velikim mukama.

12 h: Svezanoga Isukrsta vode u Pilatovu kuću.

Na prvu uru Pilat pita Isusa je li on Kralj a Isus mu reče da nije njegovo kraljevstvo od ovoga svijeta. Juda se na tu uru objesi.

2 h: Pilat Isukrsta šalje Irudu koji mu se naruga i obuče ga u bijelo.

3 h: Pilat traži način da oslobodi Isusa i pita žudije hoće li osloboditi Isusa ili Barabu. Svi odgovoriše Barabu. Pilat čini izbičevati Isusa na kamenom stupu ne bi li tako zasitio židovski gnjev. Oružnice ga okruno trnovom krunom i obuku u crveno.

4 h Pilat izvodi Isusa pred svjetinu. Svi zaviču: Raspni ga. Pilat umiva ruke da osudi Isusa. Pilatova žena šalje Pilatu znake da oslobodi Isusa.

5 h Svukoše mu crvenu a obukoše njegovu haljinu. Nosi križ padajući. Žene za njim plaču a on im govori da ne plaču radi njega nego radi sebe i svojih sinova. Djeвица Marija ga slijedi do gore Kalvarije.

6 h Dođoše do Kalvarije i dadoše mu piti vino pomiješano. Raspinju ga i čavlima pribijaju na križ. Dižu križ, krv teče iz rana i postavljaju ga između dva lupeža.

7 h Igraju se i njegove haljine dijele na četiri dijela. Džudije ga psuju i proklinju zajedno s lupežom; a drugi mu se lupež preporučuje i Isus mu obeća raj. Mater svoju preporučuje Ivanu.

8 h Vapi da je žedan. Daju mu pit žuč i ocat. Reče Isus: "Svršeno je. Bože moj, Bože moj zašto si me ostavio?"

9 h Preporučuje dušu ocu govoreći: "Oče u ruke tvoje preporučujem dušu svoju." Ispusti dušu i glava mu klone.

Sunce se pomračí i nastá tmina. Zemlja se potrese; kamenja se raspukoše. Svi govoraše: "Ovo biše pravi sin Božji."

10 h Razbiše noge lupežu. Isukrstu probodoše prsa, a iz njih izađe krv i voda. Skidaju ga s križa.

11 h Majka Marija prima ga u krilo. Mažu ga mašču koju je donijeo Nikodemo i zaviju ga u bijelo čisto platno. Staviše ga u grob u vrtu blizu mjesta gdje je raspet.

12 h Žudije traže od Pilata da se grob čuva jer je Isus rekao da će uskrsnuti. Šalju oružnike da čuvaju grob. Postavljaju Isusa u grob koji zatvoriše kamenom i zapečatiše ga.²⁴⁹

Bartol Kašić o Muci Gospodina našega Isusa Krista napisao je u Rimu 1638. godine:

Poznaše Pilat da je Gospodin čist i pravedan i da je lažno radi zavisti optužen te ga htijaše osloboditi (bijaše običaj na Vazmeni dan osloboditi jednoga tamničara), a da bi utažio jadovita i gnjevna srca židovska; Pitao je svjetinu: Koga hoćete da vam oslobodim – ili barabu ili Isusa?

Mislio je da će svjetina tražiti da se kazni baraba jer je mnoga zlodjela počinio. Međutim, slijepi puk prevaren od Skriba i Farizeja tražio je da se na križ razapne Stvoritelj od života i tako bi pušten baraba.

Vidjevši Pilat da nije uspio osloboditi Isusa smisli da Isusa bičevima izudaraju šestorica koji ga svukoše i privezaše na stup. Udarali su ga i svega izranjavali “izlivaše se oda svih strana, kakono rika, krv božanstvena i neprocinjiva.” Kažu da je na Isusu bilo pet tisuća udaraca. Najprije je bio udaran šibama od drače te bičevima od konopca koji na kraju imahu *zvizde gvozdene* i na kraju verigama od gvožđa. Izranivši tako Gospodina našega a zbog grijeha i opočina naših, krvnici ga pregrnuše starom odrpanom kraljevskom haljinom i nabiše trnovu krunu do moždana, šamarajući ga.

Pilat ga je izveo pred svjetinu i kazao da u njemu ne vidi nijednu krivicu radi koje zaslužuje smrt: „Dostojno je dakle da se na njega smilujete, oprostivši ga.”²⁵⁰

Svjetina je i dalje vikala: „Križu ga pribij, križu ga pribij!” Čuvši to, Pilat reče svjetini (*pučini*) da ga oni uzmu i prikuju na križ. Pilat je pitao Isusa: Odakle si ti? Isus mu nije odgovorio te Pilat nastavi: „Meni ne odgovaraš ti? Ne znaš li da ja imam vlast prikovat te na križ? Isus mu odgovori da on (Pilat) ne bi imao nikakvu vlast da mu nije dana *odozgora*. Poslije toga Pilat je nastojao osloboditi Isusa. Kad su to začuli Židovi vikali su ako ga oslobodi bit će neprijatelj cesaru.

Ženu svoju Pilat ne htjede slušati da oslobodi Isusa. Žena mu je pripovijedala da je u snu radi njega pretrpila strašna prikazanja. Pilat je

---

²⁴⁹ Aleksandar Komulović, *Zrcalo od ispovijest, (1704), Razmišljanja od Muke Gospodinove poglavlje XII*, u: *Zbornik proze XVI. i XVII. stoljeća*, priredio Jakša Ravlić, PSHK, knjiga 11, Zora i Matica hrvatska Zagreb 1972, str. 137.-147.

²⁵⁰ Bartol Kašić, *Život Gospodina našega Isukrsta*, u: *Zbornik proze XVI. i XVII. stoljeća*, priredio Jakša Ravlić, PSHK, knjiga 11, Zora i Matica hrvatska Zagreb 1972, str. 202.

sjedio i umio ruke (po židovskom običaju kako bi ukazao da on nije kriv za Isusovu smrt). Isus je osuđen i naprćen teškim križom. Budući se razbojnicima žurilo Isusu su dali Šimuna Cirenca da mu pomogne nositi križ. Isusa je slijedilo veliko mnoštvo koje je molilo i plakalo. Isus im je rekao da ne oplakuju njega nego sebe i svoje sinove. Među tim ženama bila je i Veronika koja je rubac s glave dala Isusu da otare s lica znoj i krv. Isus je to učinio i na rubcu ostavio svoju priliku zapečaćenu i svoju krv. Taj se rubac tijekom godine više puta pokaže svemu puku u crkvi Sv. Petra.

Kad je Bogorodica Djevica Marija saznala da joj sina vođahu, s velikom je žurbom krenula. Po tragu kapljica krvavih, glasovima od trubalja i galami mnoštva slijedila je put. Došavši na Glavicu (tj. glave mrtvačke, gdje se imaše posvetilište učiniti Bogu). Na tome je mjestu Abraham od svoga sina Izaka htio učiniti posvetilište. Krvnici su Gospodinu našem dali da se napije vina pomješanog sa žuči, a on ga ne htjede ni okusiti. Tu je Isus pribijen na križu ostao do smrti. "O grišniče, razgledaj rassetoga Isukrsta čestokrat i s pomilovanjem kajući se od griha tvojih, počni prolivati i ti riku od suza i očiju tvojih i ne pristani".²⁵¹

POĐE GOSPE TUŽNIM PUTEM

*Pođe Gospe tužnim putem
Zagru se crnim skutem
i ugleda drven križ.
Isus s križa progovara:
O Marijo, moja mati,
ne velem ti da si moja
već ti velim da si Božja.
Teže mi je uzdisanje Tvoje
neg na križu rane moje,
ko god ovu pjesmu zna
na blagdanak na Veliki petak
Bog mu dao, duševni raj*

---

²⁵¹ Bartol Kašić, *Život Gospodina našega Isukrsta*, u: *Zbornik proze XVI. i XVII. stoljeća*, priredio Jakša Ravlić, PSHK, knjiga 11, Zora i Matica hrvatska Zagreb 1972, str. 206.

*na umrli dan.*²⁵²

(Ustirama u Rami)

Tu pjesmu je ramski puk molio na Veliki petak. Ljudi bi se zavjetovali da je izmole pedeset puta do podne. Molitva je slična *Križićima* koji su se molili na Veliki četvrtak sto puta. Za Križiće su znali gotovo svi kazivači, diljem Hrvatske i Bosne i Hercegovine, a ovu molitvenu pjesmu znala je jedino Ruža Džalto koja ju je naučila od svoje pokojne majke.

Veliki petak je dan smrti i muke Isusove, pa je to i tema ove pjesme. Prvi stih: *Pođe Gospe tužnim putem* vjerojatno govori o Gospinom hodu za Isusom za vrijeme njegovoga *križnog puta*. Crni skut iz drugoga stiha otkriva nam Gospinu tugu i bol. Sljedeći stihovi imaju dramske elemente kao i većina ovakvih pjesama. Gospa dolazi do Isusova križa, a on joj se obraća, žali zbog njezine patnje više nego zbog rana koje su Mu zadali. Naziva je, ne svojom, nego Božjom Majkom. Kraj je također karakterističan za pjesme ove vrste – obećava se spas onome tko bude molio ovu molitvu na Veliki petak. Među molitvama koje su se šaputale na Veliki petak jesu i ove:

IŠLI JESU TRI PUTNIKA

*Išli jesu tri putnika
K Majke Božje na Bisticu.
Kad su došli na pol puta,
Našli jesu malo dete,
Malo dete Bog-Jezuša.
Jedan veli: "Nosimo ga!"
Drugi veli: "Ne ćemo ga!"
Treći muči pa ga nosi.
Kad su došli bliz' Bistrice,
Sami zvoni zazvonili,
Sam' se vrata otvaraše,
Sami Jezuš misu služi.
Gospa češlja zlatne vlasi,
Anđel nosi tužne glasi:
"Sinka su ti ulovili,
Na Kalvari otpeljali.*

---

²⁵² Mirjana Čališ zapisala je u siječnju 2008. po kazivanju Ruže Džalto, rod. 1959. na Ustirama u Rami. Čula ju je od svoje pok. majke. Rkp. FF MO 2008. D.

*Po kamenu hodit mora,
Teret križa sam si nosi.”*²⁵³
(Žumberak)

OJ NEDILJO TI SI SVETA

*Oj nediljo ti si sveta,
ti si sveta i presveta.
U tebi su lijepe crkve,
lijepo crkve sagrađene.
Sagrađene, prigradene,
sve su križim prikrižene,
svetim uljem pomazane.
Tude slavna Gospa kleči,
iza svega srca ječi.
Svoje grozne suze roni,
sveta, slavna prsa lomi.
Njoj dolazi sveti Pero,
sveti Pero, sveti Niko.
Progovara sveti Pero:
“Što ti Gospe tude klečiš,
iza svega srca ječiš,
svoje grozne suze roniš,
sveta, slavna prsa lomiš?”
Slavna Gospa progovara,
svetom Peri odgovara:
“Kako neću ovdje klečat,
iza svega srca ječat,
svoje grozne suze ronit,
sveta slavna prsa lomit.
Ja imadoh jednog sinka,
jednog sinka ko jedinka,
svega svita ponajvišeg,
svega svita ponajlipšeg.
Zločinci mi dolaziše,
Isusa mi odvedoše*

---

²⁵³ *Zlatna knjiga hrvatske narodne lirike*, sastavio Krešimir Mlač, MH, Zagreb 1972, str. 160.

i na križ ga pripetoše.”
Isusove slavne noge,
niz križ drvo položene,
sve su čavlim probodene.
Isusove slavne ruke,
po križu su razapete,
sve su čavlim probodene.
Isusova slavna prsa,
sukijom su probodena.
Isusova slavna glava,
gdje mu kruna slavna stala.
Zlatnu krunu odvijaše,
a trnovu navijaše.
Naviše je sa svih strana,
dok mu dođe do moždana.
Sveta krvca udarila
i po ploči kapijala.
Sva se ploča raspadala
od mirisa Isusova.
Tu je raslo lipo cviće,
lipo cviće, lipa ruža.
Anđeo s neba silazio
u kitice ukitio,
u vinčiče uvijao,
na nebesa odnosio.
Božja zvona zazvoniše,
nebesa se rastvoriše,
anđeli se pokloniše.
Tude sam Bog sidijaše,
slavna Gospa govoraše:
“Ko bi moju molitvicu,
volio govoriti,
ovih dana korizmenih,
svakog petka po pet puta,
u subotu sedam puta,
a u nedilju devet puta.”
Gospa bi se ukazala,
prije smrti petnest dana
i ljudima govorila:
“S anđelima ćeš putovati,

*s apostolim vikovati.”
O Isuse budi faljen,
po sve vike vikova, amen.*²⁵⁴
(Hamzići kod Čitluka)

VELIKA (BIJELA) SUBOTA

Velika subota dan je šutnje i ozbiljnosti, slika te šutnje je odsutnost euharistije i ogoljeni oltar. Vjernici posjećuju Božji grob. U svim je hrvatskim krajevima na Veliku (Bilu) subotu bio običaj umivanja vodom koja je netom blagoslovljena u crkvama, a ukoliko netko ne bi imao tu vodu valjalo se umiti na vrelima, potocima, rijekama, moru.²⁵⁵

Veliku subotu je karakterizirao obred obnove kućne vatre. U jutro toga dana svećenik je pred crkvom blagoslivljao vatru. Uskrsni krijes palio se i u noći s Velike subote na Uskrs ili oko tri-četiri sata predu samu zoru. Taj je običaj bio posebno raširen u sjeverozapadnoj Hrvatskoj. Pastiri su za taj dan pripravljali krjesove budno motreći cijelu noć da im tko ne bi prije vremena potpalio krijes. Garištu iza tih krjesova pripisivala su se apotropejska svojstva: preko njega pregonila stoka kako bi bila zdrava; ugarci s zgarišta stavljeni su u njive i vrtove kako bi plodnost bila bolja; vjerovalo se da vještice i drugi demoni ne će imati vlast dokle dopre svjetlost i dim uskrsnih krjesova.²⁵⁶ Na otoku Ugljanu kod Zadra na nekom većem prostoru sličnom trgu palila se od smilja i suhih drva uskrsna vatra – koleda, koju su momci i djevojke preskakali “u želji za ženidbom odnosno udajom.”²⁵⁷

U kasnim večernjim satima u crkvama počinje vazmeno bdijenje, majka cijele kršćanske liturgije koja završava svečanom euharistijom koja označava Kristovu pobjedu nad smrću i u kojoj se odražava snaga Božje ljubavi koja od mrtvog čini živa, iz suhe mladice daje da nikne novi život. Bdijenje počinje lucenarijem ili službom svijetla. Blagoslivlja se vatra izvan crkve, na njoj se pali uskrsna svijeća koja simbolizira Isusa Krista uskrsloga - svijetlo. Svijeća se, u procesiji, unosi u župnu crkvu koja je u mraku.

---

²⁵⁴ *Hrvatska usmena književnost Bosne i Hercegovine: lirika, epika, retorika*, priredio Marko Dragić, Hrvatska književnost Bosne i Hercegovine u 100 knjiga, Matica hrvatska i HKD Napredak, Sarajevo 2006, str. 297.-299.

²⁵⁵ Isto, str. 74.-76.

²⁵⁶ Milovan Gavazzi, *nav. dj.*, str. 34.-36.

²⁵⁷ *Hrvatski običaji*, nav. dj. str. 19.

Unosom uskrzne svijeće u crkvu, pale i vjernici svoje svijeće i pale se sva svjetla, nakon čega slijedi svečani pjevani hvalospjev uskrsoj svijeći. Drugi dio bdijenja je Služba riječi. Čitanja svetopisamskih tekstova, pjevanje psalama, sluša se Božja riječ o stvaranju, kroz psalme hvali se i slavi Gospodina i njegova djela.

Čitanja završavaju svečanom pjesmom *Slava Bogu na visini* i tada se oglase orgulje, sva zvona na crkvama, pale svijeće na oltaru. To simbolizira pobjedu nad grijehom i smrću, a kršćani se pozivaju na radosno slavljenje Gospodina. Poslije Službe riječi slijedi krsna služba, blagoslivlja se voda za krštenje, krste se katekumeni. Vazmeno bdijenje završava euharistijom.²⁵⁸

Na Bijelu subotu je početak vazmenog veselja. U Poljičkoj krajini kažu da odmah počnu ptice pjevati. Ujutru je o ručku blagoslov ognja. Stopanjica kuha pogaču i vari jaja za blagoslov; bere zelje i blitvu, priprema večeru dok zvona slave uskrsnuće Gospodinovo.²⁵⁹

ČUVARI GOSPODINOVA GROBA

Običaj čuvanja Gospodinova groba u župi Radobilja star je najmanje dvjesta pedeset – trista godina, ali nitko sa sigurnošću ne zna kad je točno počeo. Tko se odluči čuvati Gospodinov grob, treba se najprije zavjetovati i *pridbilužit* kod župnika. Stražar može biti tko je hoće uz uvjet da je doličnoga ponašanja i da živi ili da je podrijetlom iz te župe. Broj stražara je neograničen, obično ih svake godine ima između trideset i šezdeset. Većinom su mladi, ali ima i starijih, a među njima i velik broj onih koji su čuvali grob po dvadeset i više godina.

Gospodinov se grob uvijek čuva stojeći. Gospodinov grob se jedno kraće vrijeme čuvao sjedeći. Jedno je vrijeme bio običaj pranja nogu na Veliki Četvrtak, ali ni to nije bilo duga vika. Po starom običaju zvona bi se zavezala na Veliki Četvrtak u podne, i tada je nastupala prva straža. U svakoj straži nastupaju po dva stražara koja su se u stara vremena mijenjala svako pola sata, a danas se mijenjaju svakih petnaest minuta. Stražari stoje jedan nasuprot drugomu u stavu *mirno*, tako mirno da ne bi okom trepnuli. Kad je smjena, razvodnik straže dovodi drugu dvojicu stražara, postavlja ih paralelno s prvom dvojicom, pogleda lijevo i desno

---

²⁵⁸ http://www.katolici.org/kolumne.php?action=c_vidi&id=9425

²⁵⁹ Miji Gojsalić 11. rujna 2007. g. ispričao je Ivan Gojsalić, sin Matije, rođen 1954. Rkp. FF Split, 64/07, (E), str. 9.

je li sve u redu, i zatim udari kundakom puške o pod. Tada prva dvojica idu korak unatrag, a nova dvojica, jedan lijevo a drugi desno, dolaze na njihovo mjesto. Nakon toga razvodnik straže vodi prvu dvojicu na mjesto gdje straža boravi - to bi prije obično bilo u mrtvačnici, a otkako je u kolovozu 1970. godine otvorena nova crkva, uvjeti stražarenja su znatno poboljšani i stražari imaju svoju prostoriju na koru crkve, i tu se okupljaju i borave kada nisu na dužnosti. Isto je tako bio običaj da onaj tko prvi put čuva Gospodinov grob dade nešto simbolično, čisti bakalar i krumpire i cijepa drva. Stražari su nosili kapu s frontinom, a na lijevoj strani kape svaki je stražar imao po maslinovu grančicu, jer je to znak da čuvaju Isusa iz Nazareta. Za vrijeme straže uvijek se postilo. Kako bi počela straža, pa dok bi završila, jeo se bakalar, riba, *ušćipci* i *prisnac*, kojeg bi nekoliko stražara pripremalo. Po iskazima stražara, nikad nije bilo ni najmanjih izgreda jer se čuvanje Gospodinova groba uvijek smatralo najvećim zavjetom na svijetu.

Na Veliki Četvrtak se stražarilo navečer za vrijeme obreda, a onda bi svi išli kući na spavanje. Straža je opet počinjala na Veliki Petak ujutro, oko sedam sati, i trajala cijeli dan do navečer oko devet sati, dok bi završio obred Velikog Petka, koji je počinje *Gospinim plačom* popodne u tri sata. Za vrijeme Plača, kad bi župnik rekao: "*Udrimo Barabana, branimo Gospodina!*", narod bi stao udarati po zidovima šibama koje su se donosile od kuće. Kasnije se i taj običaj ukinuo. Za vrijeme obreda bi bilo toliko svijeta da bi po nekoliko stražara moralo praviti red u crkvi, jer je tada župa bila još naseljenija, a i stara je crkva bila puno manja nego ova današnja. Svi su bili radoznali i svatko je htio vidjeti svoga kako stražari pa bi se stvorila velika gužva.

Djeca bi jedva dočekala Veliki Petak jer bi ponijela *škrhajice*, kojima bi onda *škrhajala* do mile volje. I crkva je imala svoje *škrhajice*, kao i danas, a jedan je stražar bio zadužen za njih. Djeca su živjela za taj dan, takmičili bi se čije su *škrhajice* bolje, i zato su djeca jedva čekala Veliki Petak da ih isprobaju.

Na *Bilu Subotu* straža je također počinjala ujutro. Uskrsna misa bi počela već u osam navečer i trajala bi do deset, kada bi zazvonio *Slava Vični*, i tada stražari padaju i već se slavi Uskrs. Na vratima crkve stražarima bi se davala uskrsna jaja jer je toga dana bio blagoslov hrane i pića. Tako je po starom običaju proslava Uskrsa započinjala već u subotu.

U naše vrijeme, stražari nastupaju na Veliki Petak uvečer oko devet sati i čuva se cijelu noć.

Čuvari Kristova groba u staroj crkvi u Katunima

Na Bilu Subotu čuva se cijeli dan, sve do ponoći, kada zvoni *Slava Vični* i stražari padaju, i time započinje proslava Uskrsa. Sam događaj padanja izgleda ovako: u ponoć manje pet minuta dolazi dupla straža, dakle četiri stražara. Svi ostali stražari se poredaju po sredini crkve, zdesna i slijeva, okrenuti jedni prema drugima. Tada dolazi svećenik, i kada on zapjeva *Slava Vični*, četiri stražara koja su na straži padaju i ostaju ležati nekoliko minuta, pri tome su praćeni znatiželjnim pogledima velikoga broja nazočnih vjernika. Zatim u crkvu dolazi razvodnik straže s dva stražara i budi one stražare koji su popadali: *Stražari Gospodinova groba, zašto spavate? Ustanite!* A oni odgovaraju: *Ne spavamo, prestrašili smo se! Uskrsao je!*

Zatim se dižu i ponizno izlaze iz crkve u njihovu prostoriju na koru crkve, praćeni ostalim stražarima. Tu čestitaju jedan drugome Uskrs i vraćaju se u crkvu u dva reda slušati svetu misu, svaki red sa po jedne strane oltara. Ranije, po starom običaju, padala bi dva stražara, a po

novom padaju četiri – to se običava od 1952. godine. Također, u ta starija vremena narod je sa sobom u crkvu donosio malo vode kojom bi se umio kad župnik zapjeva *Slava Vični*. Ni to danas više nije običaj.

Kako bi se približavao pad stražara, to jest *Slava Vični*, nekoliko sati unaprijed bi se znalo koje su smjene na redu za padanje. Neki su stražari onima što su bili na redu za padanje nudili po sto litara vina i dva pečena janjca da im prepuste svoje mjesto, jer je to bila velika čast koga bi zapalo da padne. Al uvijek je sve išlo pravim redom i padali su oni što su i bili na redu za padanje.

Grob se čuvao s pravim lovačkim puškama do 1953. godine, kada je došla UDBA i uz velike probleme pokupila sve puške. Od tada, pa sve do naših dana, čuva se s drvenim puškama, koje je izradio pokojni Špiro Zečić, stanovnik Blata na Cetini. Za divno čudo, vlasti tada nisu zadavale velike probleme, iako je bilo sitnih provokacija na račun čuvanja.

Važno je napomenuti da su mnogi župljani dolazili iz Europe kao i iz prekomorskih zemalja kako bi izvršili taj veliki zavjet. Uvijek, a posebice za gladnih godina, župnik bi davao hranu i piće, a također bi i novčano pomogao kako bi se održao taj drevni običaj. Posebno je bilo teško u poslijeratnim godinama, kada su komunisti na sve načine to pokušavali iskorijeniti, ali čak ni u najtežim trenucima nije se posustalo, običaj se nije ukinuo i održao se sve do današnjih dana.²⁶⁰

Uskrsno scensko prikazanje *Čuvanje Gospodinova groba* srednjovjekovnoga je podrijetla. Danas se osim u Katunima, Vodicama, Baškoj Vodi, Vrlici, Metkoviću i dr.

(O tome će još biti riječi i u poglavlju *Folklorno kazalište*.)

USKRS (VAZAM)

Uskrs je najveći kršćanski blagdan jer je Isus Krist svojim uskrsnućem spasio i otkupio Svijet. Prvotno se Uskrs slavio svake nedjelje, a od 2. stoljeća slavi se jedanput godišnje nakon prvog proljetnog punog mjeseca, između 21. ožujka i 25. travnja. Podrijetlo mu je u židovskom blagdanu Pashe. Židovi su *Pashom* slavili čudesna Božja djela koja je on

---

²⁶⁰ Kristini Matić kazao je u Katunima 2008. godine župnik don Većeslav Šupuk. Rođen 28. rujna 1936. u Slimenu. U Splitu stječe osmogodišnju naobrazbu u Klasičnoj gimnaziji (sjemeništu), a nakon toga završava Teološki fakultet u Zagrebu. Svećenikom postaje 1963. godine. Šest godina je djelovao u Australiji, a već 28 godina je župnik u župi Uznesenja Blažene Djevice Marije u Katunima. Omiljen je među župljanima. Rkp. FF Split 2008, E.

pokazao posebno izlaskom Izraelaca iz egipatskoga ropstva. Kršćanska se vjera usredotočuje na Isusovo Uskrsnuće, odnosno prijelaz iz smrti u život.

Uz blagdan Uskrsa vezani su u Hrvata mnogi drevni pučki običaji. Svako dijete hoće da mu se obuče najljepša roba. Djevojke i domaćice u crkvu na blagoslov nose jaja, sirnice, soli, mlade ljutike, mlada sira, a mladići i domaćini nose na blagoslov u vrču vina. Za ručak se jede blagoslov. Ne smije se ništa baciti da se ne poljubi prije, a ne smije se ni dati *živini*. Velika je misa pred podne, a ljudi se sastaju lijepo obučeni. Poslije uskrsnjega objeda mladež se veseli igrajući i pjevajući.

Nekada se Uskrs slavio tjedan dana, a od 19. st. slavi se samo dan poslije Uskrsa - **Uskrsni ponedjeljak**.²⁶¹ Na taj dan u crkvama se spominje put uskrsloga Isusa Krista u Emaus s dvojicom učenika koji su ga prepoznali tek kada je lomio kruh.

Na taj dan tradicionalno se održava *Festival žudija*.²⁶² Žudije su mladići koji glume rimske vojnike koji su čuvali Kristov grob. (O tome je riječ u poglavlju *Folklorno kazalište*.)

U Poljskoj, Češkoj i Slovačkoj tradicija je da mladići na Uskrsni ponedjeljak probude djevojke prskajući ih svetom vodom koja je blagoslovljena na Uskrs.

Sljedeća molitvena pjesma molila se na sam Uskrs trideset i tri puta:

GOSPE MOJA

*Gospe moja,
ti meni daj lip dar,
ja ću tebi lip glas.
Tvoj je sinak uskrsnuo
na današnji dan
Blažena Gospe,
ti nam ga daj*

---

²⁶¹ To je službeni blagdan u gotovo svim europskim zemljama, te Kanadi, Argentini, Čileu, Novom Zelandu, Australiji, kao i u nekim afričkim i srednjoameričkim državama.

²⁶² Ove je godine (2008.) održan 8. festival u Šipurinama na otoku Prviću kod Vodica. Festival je posvećen vatrogascima poginulim na Kornatima, a smotru je izvršio jedini preživjeli iz kornatske tragedije Frano Lučić. Na Festivalu je sudjelovalo oko četiri stotine žudija iz dvadeset dvije župe u Republici Hrvatskoj te iz Vareša u Bosni i Hercegovini. Sljedeće godine (2009) domaćin ta manifestacija bit će Kninu.

*na umrli dan.
Isuse, smiluj nam se.*²⁶³

O ISUSE, ISUKRSTE

*O Isuse Isukrste,
uskrsnulo tijelo tvoje
na jutrašnji dan,
o Isuse Isukrste,
uskrsnula duša naša
na današnji dan.*²⁶⁴

Mali Uskrs je tjedan dana iza Uskrsa. Jedu se jaja, *komu je priteklo*. Ali nikakva slavlja u kući nema, ni velike spreme.

UZAŠAŠĆE (SPASOVDAN)

Uzašašće (Spasovo, Spasovdan) je blagdan koji je četrdeset dana nakon Uskrsa, a slavi Kristov uzlazak u nebo. U stolačkom kraju taj se blagdan nekoć obilježavao:

Prije je bio običaj da se na Spasovdan kolje nešto živo, i na taj dan bi se janjci bilježili, uši bi im se zarezivale makazama kako tko hoće.

*Onda ti ima nekavije običaja koji su više Srbi čvarovali ali su i neki naši uz nji prifatili. Tako bi ko je imo puno tog živa, ovaca, odredio jedan dan u sedmici kad se ne bi ni klale ovce nit bi se ispod nji' đubre izbacalo. To su ko radili ako su se bojali vukova ili bolesti pa bi čvarovali u to. (To je na neki način bio zavjet ili možda čak i žrtva.)*²⁶⁵

---

²⁶³ Zapisala je Mirjana Čališ u siječnju 2008. po kazivanju Ruže Džalto, 1959., Ustirama. čula od svoje pok. majke. D str. 28.

²⁶⁴ *Isto.*

²⁶⁵ Mariji Brać ispričala je na Dubravama kod Stolca Cvija Brać (djev. Pazin) rod. 1942. Rkp. FF Mostar, 2007, D.

KIĆENJE STOKE

U vareškom je kraju, primjerice, bio običaj uoči Spasova da pastiri, koji su gonili stoku na pašu u okolna brda u šumu, od prvoga proljetnog cvijeća naprave vjenčiće koje su stavljali na stoku; kravama i volovim' oko rogova a ovcama oko vrata. Navečer bi dotjerali nazad u selo tako nakićenu stoku.

Sutradan bi na Spasovo nosili u šumu dobar ručak, igrali se pastirskih igara i ručavali. Potom bi pomuzli krave i međusobno se polijevali mlijekom i moli se Bogu da tako bude i dogodine.²⁶⁶

DUHOVI

Tim *pomičnim*²⁶⁷ blagdanom, koji je pedeset dana nakon Uskrsa, završavaju se uskršnji blagdani. Na taj su dan svi Isusovi učenici bili zajedno. S neba se začuo šum, kao kad se digne silan vjetar, i napunio svu kuću u kojoj su apostoli sjedili. Pokazali su se razdijeljeni jezici kao od vatre i na svakog od njih sišao je po jedan. Napunili su se Duha Svetoga i počeli govoriti tuđim jezicima “kako im je Duh Sveti davao govoriti”. Budući su Židovi toga dana obilježavali Pedeseticu u Jeruzalemu je bilo mnoštvo naroda različitih narodnosti. Mnoštvo je bilo zbunjeno kada su čuli apostole kako govore njihovim jezicima. Neki su se podrugivali govoreći da su se apostoli ponapijali. Petar je među apostolima ustao i rekao da se ispunilo obećanje proroka Joela: “Izlit ću duha svojega na svako tijelo”. Petar je rekao Izraelcima da je Isusa, kojega su oni razapeli, Bog oživio od mrtvih i uzdignuo na nebesa gdje je primio Duha Svetoga i izlio ga, “kao što svi vi vidite i čujete (...)”.

Zbunjeno je mnoštvo pitalo što im je činiti, a Petar im je rekao da čine pokoru i pokrste se jer će tako primiti Duha Svetoga i spasiti se. Tada ih se tri tisuće pokrstilo i to je bio rođendan Kristove Crkve.²⁶⁸

---

²⁶⁶ Katarina Pejčinović zapisala je u srpnju 2007 godine od Jelene Rodić i Kazimira Džoje. Rkp. FF Mostar, 2007, D, str. 57.

²⁶⁷ Taj blagdan nema određen datum, kao što nema ni Uskrs.

²⁶⁸ Janko Oberški, *Biblijska povijest Staroga i Novoga zavjeta*, Marjan tisak, Split 2005, str. 206.-207.

3. MOLITVENE USMENE LIRSKE PJESME

Mnogobrojne su molitvene pjesme koje i danas kazivači kazuju. Te se molitve upućuju svecima i sveticama Božjim kao molbe za zdravlje, sreću, uspjeh, blagoslov; kao zahvala za uslišane molitve; kao preporuka.

SVETA, KATO, KATARINO

*Sveta, Kato, Katarino,
Bole li te tvoje rane?
“Ne bole me moje rane,
tuga mi je oko srca
za Isuson, Isukrston.
Sinoć jesan ja vidila
čudnim puton proletiše,
vruće čavle pronesoše,
na putu ga uvatiše
na križ gori razapeše.
Isus gleda i pogleda
ne bi l' koga svog ugleda.
Nikog svoga ne ugleda
nego Ivu slugu svoga.
Oj, ti Ivo, slugo moja,
dosad si mi sluga bija,
oslen si mi bratac mija,
ti otidi tamo doli,
nit je blizu ni daleko.
Tužno plaćuć kroz gradove
nać ćeš Divu pokraj grada
di raspravlja duge vlase
i kaži joj tužne glase,
da je zvizda uvaćena,
u tamnicu postavljena.
Tute j' Diva k zemlji pala,
otolen se j' podizala:
“Ajme sinko, ajme diko!”
“Biž otolen, Božja ženo,
za ne reći moja mati.
Teže su mi suze tvoje
neg na križu muke moje.
Teže mi je tvoje uzdisanje*

*neg na križu moje umiranje.*²⁶⁹
(Zadar)

ZDRAVO ROKO PRIČESTI

Zdravo Roko pričesti,
Bog ti hoće milost dati
Sve od kuge ozdravljati
Moli za nas sveti Roče
Po velikoj tvojoj milosti
Amen.²⁷⁰

(Pučišće na Braču)

Sveti Rok je bio bogat i svoje bogatstvo je dijelio sa siromašnima. Propovijedao je po gradovima riječ Božju. U jednom gradu u kojem je bio, izbila je kuga, od koje je i on obolio, te je bio potjeran iz grada. Sakrio se u drugom gradu gdje je živio jedan bogati čovjek. Njegov pas je pronašao sklonište sv. Roka i donosio mu hranu. Vlasnik je zapovjedio slugama da slijede psa i otkrili su gdje se skrivao sv. Rok. U tom mjestu je tada izbila kuga. Sv. Rok je molio za to mjesto i otjerao bolest. Otada se štuje kao **zaštitnik od kuge**.

* * *

U knjizi *Duša tilu besidila* 120 je suvremenih zapisa starinskih usmenih molitvenih pjesama iz Bosne i Hercegovine. U knjizi *Molitvice* Ante Jurić Arambašić navodi molitvene pjesme iz Kijeva i uspoređuje ih s molitvama iz knjige *Duša tilu besidila*.

²⁶⁹ Studentici Filozofskoga fakulteta u Splitu, č. s. Katarini Nekić, u Zadru 2004. godine kazala Nekić (djev. Baričević, rođena 1924. godine u zaseoku Zelenikovac pokraj Jasenica). Kazivačica je šezdesetih godina 20. st. preselila u Zadar. Pjesme je uglavnom naučila od svoje majke, na seoskim prelima i čuvajući ovce. Rkp. FF Split, 2004, sv. 11.

²⁷⁰ Studentici Filozofskoga fakulteta u Splitu, Branki Čičerić, u Pučišću na Braču 2005. godine kazala Tonka Martinić (rođ. 15.10.1919. god., u Pučišći na Braču). Rkp. FF Split, 2005, sv. 1.

4. PRENJA (NADMETANJA)

Prenja su moralno-didaktička nadmetanja, a poznavale su ih najstarije civilizacije. **Didaktička** sumerska poezija ogleda se u prenjima *Emeš i Enten*, *Inanna odabira zemljoradnika*, *Pronalazak i posvećenje trnokopa* i dr. Odjek sumerske pjesme *Čovjek i njegov bog* opaža se u biblijskoj knjizi o pravednom Jobu. Sumerska je književnost trajala koliko i Sumerani. Oko 1600. g. pr. Kr. tisućljetna je sumerska civilizacija nestala pod naletom Amorićana.

Počeci staroegipatske književnosti vezuju se uz *Staro kraljevstvo*. Procvat je te književnosti bio od 2300. do 2100. g. pr. Kr. Antologijski je primjer staroegipatskog **prenja** *Razgovor čovjeka i njegove razočarane duše* (oko 2250. g. pr. Kr.). Čovjek se u toj pjesmi razočarao nepravdama i sudbinom te je priželjkivao smrt. Uzalud ga je duša odvrćala. Razočarani je čovjek odabrao smrt.²⁷¹ Istovjetno je intonirana mezopotamska pjesma *Razgovor gospodara i sluga* (oko 1000. g. pr. Kr.). (Velik je broj suvremenih zapisa hrvatskih prenja o razgovoru čovjeka i njegove duše.)

Od asirsko-babilonskih prenja valja istaknuti *Razgovor tamarisa i palme*, a od refleksivnih pjesama poemu *Hvalit ću Gospoda mudrosti*. Babilonska *Pripovijest o siromahu iz Nipura* (XIII.-VIII. st. pr. Kr.) je jedna od najstarijih **humoristično-satiričnih pjesama** u svjetskoj književnosti.²⁷²

U *Osorsko-hvarskoj pjesmarici* (oko 1530. g.) nalazi se pjesma *Kako se tuži duša svrhu tila*. Pjesma je dvodijelna i napisana je osmeričkim dvostihovima i zasigurno je nastala davno prije XVI. st. U toj pjesmi duša upozorava i prekorava tijelo da će brzo iz njega ići te mora ispovjediti grijeha jer je uživalo u strastima, a na dušu nije mislilo. Duša tijelo upozorava da smrt nema milosti i da drage rastavlja u žalosti.

Duša savjetuje tijelo da se odluči pokoriti i da se ne goji jer će u smrdećem grobu u smradu izgnjiti, a grob će tijelu biti svo stanje i imanje, palače i postelje.

U *Osorsko-hvarskoj pjesmarici* je i pjesma *Tužen'je zločestoga tila ko preminuje [s] sega svita* u kojoj tijelo govori da će pribivati u zemlji do *Sudnjega dana*. Smrt ga je zatekla, sva lipost odbjegla. Tijelo se tuži gdje mu je: ljepota i mladost, dika i užitak, druzi dok je ono u tuzi; gdje su mu stanja i imanja, blago koje ljubi vele drago; gdje su mu mladost i jakost.

---

²⁷¹ Nevenka Košutić Brozović, *Čitanka iz stranih književnosti I*, Školska knjiga, Zagreb 1996, str. 3-4.

²⁷² *Isto*, 10-12.

Tijelo nastavlja tuženje i obraća se družbi miloj i upozorava žive da će i oni umrijeti.²⁷³

Prenje đavla s Isusom (*Kako se je prel đaval s gospodinom Isuhristom*) razgovor je između Isusa i đavola. U tome prenju đavao nije mogao slušati Isusove riječi te je sa svojom vojskom navalio na Isusa koji je zapovjedio da se oblak spusti na zemlju, zahvati đavola “i objesi ga glavom dolje”.²⁷⁴

Velik je broj prenja koja se i danas kazuju.²⁷⁵

U suvremenim zapisima duša (umirućem) tilu besidi:

.....
“Ej ti tilo, gnjilo bilo,
što me nisi pridisalo,
čistim postom, suvom žedom.
Za drugim si mramoralo,
žive ljude pritresalo,
.....

Suvremeni zapis prenja *Oj divice, sveta slavna* čini 113 stihova.

DI SE DUŠA S TILON KARA

*Brnjada spašen biše,
na molitvi svetoj staše,
sebi Boga otijaše.
Novo greblje načinjeno,
skoro tilo pokopano.
Tu se dara naslušalo,
di se duša s tilon kara:
“Kam’ ti sada amir konja?
Kam’ ti sada plug volova?
Kam’ ti sada krd ovaca?*

---

²⁷³ *Hrvatska književnost srednjega vijeka*, priredio Vjekoslav Štefanić i suradnici Biserka Grabar, Anica Nazor i Marija Pantelić, knj. 1., PSHK, Zora, MH, Zagreb 1969, str. 414.-420.

²⁷⁴ Mihovil Kombol, *Povijest hrvatske književnosti do preporoda*, MH, Zagreb 1945., str. 13.

²⁷⁵ Vidi: Marko Dragić, *Duša tilu besidila* (hrvatske pučke molitvene pjesme iz Bosne i Hercegovine) Mala nakladna kuća Sv. Jure, Baška Voda, 1997. i: *Molitvice* (nabožne pjesme u selu Kijevu) Ante Jurić Arambašić, Župni ured Kijevo, Zagreb 2001.

*Kam' ti žena uzorita?
Kam' ti dica plemenita?
Čime si se ponosio,
kad si k misi polazio,
ispod sela zalazio,
s kutju se zanosio,
da te sunce ne ograne,
da te vitar ne zapune.
Crne kite ogrizoše,
goli šljuci ostadoše.
Maglica se sva stiskaše,
crnu zemlju pritiskaše.
Strašni đadri doletiše,
iz zemlje iznikoše,
rogi su in ko u magarca,
jadnu dušu poljamiše,
duša gori k nebu gleda.
Gospa kleče na kolina
prid Isusa Gospodina:
"Oj Isuse lipi sine,
moli ti se jedna duša,
da je primiš gori k sebi."
Isus tada 'vako reče:
"Oj Marijo, majko moja,
nije duša naka bila,
kad je na onom svitu bila.
Već se duša krivo klela,
krivo klela mukan mojin,
krivo klela ranan mojin,
krivo klela dragin Bogom.
Kad se kune mukan mojin,
mene muke uzimaše.
Kad se kune ranan mojin,
mene rane povriđuju.
Kad se kune dragin Bogom,
sve se trese nebo, zemlja.
Prostiću joj tamo doli,
di gori vatra i žerava.
Nit će moći prigoriti,
nit će moći izgoriti,*

već će nako potamnit zauvike.²⁷⁶
(Polog kod Širokoga Brijega)

Dijaloške su pjesme vezane i uz pasionsku tradiciju, a nalaze se u *Trogirskoj pjesmarici*, Lucićevu *Vrtalu*, *Pjesmarici* Miše Vrančića, *Budljanskoj pjesmarici* i dr.²⁷⁷ U drugoj polovici XV. st. dramatizirana je srednjovjekovna vjerska dijaloška pjesma *Muka Isusova*. Do naših dana sačuvao se običaj *kantanja Muke Isusove* na Veliki petak. Izvorni pučki napjev *Gospinog plača* prvi je put izveden na Hvaru 1510. godine.²⁷⁸

5. VERSIFICIRANE LEGENDE

Kroz minula stoljeća do naših su dana u usmenoj komunikaciji sačuvane versificirane legende: *Sveti Jure i zmaj ognjeni* i *Sveta Kate, velevlasti*. Od srednjega su vijeka u usmenoj komunikaciji legende o Svetom Juri, kao i o kralju Vladimiru.

SVETI JURAJ

Po tradiciji je sveti Jure bio rimski časnik. Mučen je i pogubljen u Kapadociji (Mala Azija) 23. travnja 303. godine za vrijeme Dioklecijanova progona kršćana. Pokopan je u Palestini u Lidu. Na njegovom je grobu izgrađena katedrala. Iznimno je štovan svetac kod mnogih naroda. Hrvati sv. Juru posebno štuju, a o tome svjedoči i gradnja crkve u čast toga sveca u Putalju kod Solina već u IX. stoljeću. Sv. Juri posvećena je i crkva u *Podbrežju* kod *Zenice* za vrijeme Kulina bana (1193.). Sv. Jure je bio zaštitnik srednjovjekovnoga bosanskog kraljevstva, Poljičke Republike, Visa, Senja, Lovrana; Barcelone, Genove; Engleske, Portugala, Armenije, Gruzije i td.

---

²⁷⁶ *Hrvatska usmena književnost Bosne i Hercegovine: lirika, epika, retorika*, priredio Marko Dragić, Hrvatska književnost Bosne i Hercegovine u 100 knjiga, knjiga 4, Matica hrvatska i HKD Napredak, Sarajevo 2006, str. 312.-313.

²⁷⁷ Dubravko Jelčić, *Povijest hrvatske književnosti*, (drugo znatno prošireno izdanje), Naklada P. I. P. Pavičić, Zagreb 2004, str. 23.

²⁷⁸ HTV, Dnevnik, 06. ožujka 2005. g., 12 sati.

Od **6. st. legende** pripovijedaju o njegovoj mučeničkoj smrti. Od 12. st. pripovijeda se o čudesima koja su se dogodila po zagovoru sv. Jure, a od tada do danas u usmenoj je komunikaciji motiv sv. Jure koji je kopljem proboo zmaja.²⁷⁹ **Godine 1380.** nastala je prva hrvatska lirska pjesmarica, a u njoj je prva pjesma *Pisan svetoga Jurja*. Ta je pjesma “transkribirana i objavljena početkom” XX. st. Daniele Farlati (1690.–1733.) u djelu *Illyricum sacrum* (sv. I.-VIII. Venecija, 1751.–1819.) navodi da se pokatkad običavalo prije svete mise u “Jurjevoj crkvi u Kaštel Sućurcu recitirati vrlo zbijenom mnoštvu s povišenog mjesta (...) ugodnim ritmom hrvatski pisanu povijest o životu i mučeništvu sv. Juraja, o glasovitoj njegovoj pobjedi u kojoj je ubio zmaja”.²⁸⁰ Ta se legenda kod Dalmatinaca skoro od VII. st. običavala izvoditi svake godine na Dan sv. Jure u njegovim svetištima. Versificirana legenda o sv. Juri koji je kopljem probo zmaja i tako spasio Širin grad, pridodana je Kačićevu *Razgovoru ugodnomu*. Diljem Bosne i Hercegovine i Hrvatske Hrvati i danas kazuju (prozne i stihovane) legende o sv. Juri, među kojima je i ova:

SVETI JURE I ZMAJ NEMILI

*Oćemo li jednu zapjevati,
od staroga fakta i zemana.
Veseli se Bosno slavna,
koja si no na glasu odavna.*

*5. Eto tebi lijepo proljeće,
Jurjev danak ide
i još će ti ljepša radost doći,
koju će ti Jurjevdan donijeti.
Tebi nosi ugodne darove,*

*10. tiha rosa zeleni livada
i još će ti ljepša radost doći,
koju će ti Jurjevdan donijeti.
Kod Širen grada bjeloga,
tu zeleno jezero bijaše,*

²⁷⁹ *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva i Uvod u ikonologiju Radovana Ivančevića*, uredio Anđelko Badurina, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 1990, str. 308.-310.

²⁸⁰ Miroslav Palameta, *Diljem književne baštine*, Sveučilište u Mostaru, Mostar 1996, str. 13.-14.

15. *tu nemili zmaj prebivaše.*
Od naglosti pram gradu idaše,
iskakaše gradu na bedeme.
Pa padaju mrtve na stotine,
al' od tuge i nevolje one,
20. *grad mu dade mita i darove:*
Na dan ovcu i mladu djevojku,
ne gledajuć uciviljenu majku.
Ako njemu mita ne dadoše,
on skakaše gradu na bedeme
25. *i padaju mrtve na stotine.*
Sav se Širen redom obredio,
pa je redak kralju dolazio,
da on dade ćercu jedinicu,
koja tješe biti za kraljicu.
30. *Kad se kralj dobro naplakao,*
lijepo svoju ćercu obukao
i dao joj širensku gospodu,
da je vode preko bila grada.
Djevojka je i od sebe lipa,
35. *mlađena je i visoka lipa.*
Kad su bili nasred polja ravna,
tu se grozno skupa naplakaše,
pa gospoda natrag pobjegoše,
a djevojku cvileć ostaviše.
40. *Buduć Jure, roda viteškoga,*
što pogubi zmaja ognjenoga.
Božju je pomoć zazivao:
“Božja pomoć, gizdava djevojko.”
Ona njemu rukama odgovara:
45. *“Bjež odatle, neznani junače,*
sad će izać zmaj proždera,
iz onog zelenog jezera,
pa će t' sa mnom prožderat zajedno.”
Govori joj vojvoda Jurko:
50. *“Muč, ne boj se, gizdava djevojko.”*
I još joj reče vojvoda Jurko:
“Oćeš moju viru virovati,
mojim se krstom pokrstiti,
ja ću tvoga zmaja pogubiti,

55. ja ću tebe od njeg izbaviti.
Oćeš moju viru virovati
i mojim se krstom pokrstiti.”
“Kad su tebi to dala nebesa,
kad moreš činiti takva čudesa,
60. ja ću tvoju viru virovati
i tvojim se krstom pokrstiti.”
Istom oni u riječi biše,
zmaj nemili jezero zamuti,
u naglosti prema njima ide.
65. A da vidiš vojvode Jurke,
ne izmiče junačkoga oda,
pa povika Isus i Marija.
Bojnim kopljem zmaja ubio,
pa je svilen pas otpasao,
70. pa je tude on zmaja svezao.
Pojas dade gizdavoj djevojci,
ljuta zmaja da vodi u ruci.
Kad su preko polja išli,
ranjen zmaj zviždi straovito,
75. a Jure viče tanko glasovito:
“Pokrsti se, o Širen kralju
i prevari akarona svoga,
priznaj kripost Boga istinoga.”
“Vidim Jure tvoje hrabrosti
80. i da imaš nebeske kriposti.”
I krsti se nasrid bila grada
i s njim vojske dvadeset iljada.
Sve se krsti što u gradu biše
i pravom se Bogu pokloniše.
85. Kralj ga vodi u svoje dvorove,
da mu dadne velike darove.
Al’ mu Jure dara ne htjedoše.
“Dajem ti prsten s ruke svoje,
pristojan je te desnice tvoje.
90. I evo ti draga ćerca moja,
neka bude zaručnica tvoja.
I evo ti pola kraljevstva moga,
mala plaća dostojanstva tvoga.”
Al’ mu Jure dara ne htjedoše,

95. već mu Jure vako govorio:
*“Ti obori, sve idole stare,
 pa sagradi crkve i oltare.
 A ja idem od mista do mista,
 propovidat viru Isukrsta.”*
100. Tere Jure u Perziju ode
*i on mnoge obrati narode
 i obrati gospoju kraljicu,
 Aleksandru rimskom cesaricu*
105. i krv proli za svog Isukrsta
*i podnese vele muke dosta
 A mi da smo zdravo i veselo,
 da pjevamo, da se veselimo,
 sve u strahu Boga velikoga.²⁸¹*
 (Majdan kod Mrkonjićgrada)

Neki toponimi baštine ime po sv. Juri. Tako, primjerice, kod Kraljeve Sutjeske (stolnoga mjesta srednjovjekovnih bosanskih kraljeva) nalazi se *Jurjevo vrelo*; vrh Biokova zove se Sveti Jure i td.

U Bosni i Hercegovini sv. Juru (Đurđa) štiju Srbi. Muslimani su posebno štovali sv. Juru.²⁸² (O sv. Juri bit će još riječi u ovoj knjizi.)

SVETA KATARINA

Sveta Katarina Aleksandrijska rođena je u 3. st. u Aleksandriji u Egiptu. Potječe iz plemićke obitelji koja je kraljevskoga podrijetla. Prema legendi Katarina je prije krštenja u snu vidjela Djevicu Mariju kako u naručju drži dijete Isusa. Djevica je zamolila Isusa da uzme Katarinu za svoju službenicu, ali je dijete okrenulo glavu rekavši da ona nije dosta lijepa. Katarina je, međutim, na daleko bila poznata po svojoj ljepoti i učenosti. Kad se probudila, pitala se kako bi se svidjela malome Isusu i do krštenja se nije smirila. Nakon krštenja Krist joj se ponovno pokazao u snu, stavio joj prsten na ruku i uzeo je za svoju nebesku zaručnicu. Kad se Katarina probudila, vidjela je prsten na svojoj ruci i nosila ga je do kraja života.

²⁸¹ *Hrvatska usmena književnost Bosne i Hercegovine: lirika, epika, retorika*, priredio Marko Dragić, Hrvatska književnost Bosne i Hercegovine u 100 knjiga, knjiga 4, Matica hrvatska i HKD Napredak, Sarajevo 2006, str. 321.-324.

²⁸² FTV, 9. IV. 2004. 12,45.

U to je vrijeme car Maksimin II. izabrao Aleksandriju za glavni grad svoga dijela carstva. Odlučio je iskorijeniti sve kršćane. Katarina je odlučila posjetiti cara i odvratiti ga od njegove odluke. Iznenadeni car pozvao je najučenije filozofe da pobiju vjeru. Katarina ih je zasjenila, te su se obratili na kršćanstvo. Car je naredio da se filozofi pobiju, a Katarina utamniči. Uzalud je car glađu pokušavao na pokornost prisiliti Katarinu. Anđeli su joj donosili hranu, a ona je carevu ženu s pratnjom obratila na kršćanstvo. Razjareni car je tada donio smrtnu presudu za sve kršćane osim Katarine. Zanesen njezinom ljepotom ponudio joj je brak, ali je ona to s gnušanjem odbila. Očajnički je naredio da je svežu između četiri kotača optočena oštricama, te da je tako iskidaju na komade. Međutim, dok se presuda izvršavala, snažan je plamen s neba uništio kotače. Tada su Katarini odrubili glavu.

U kršćanskoj ikonografiji sveta Katarina se obično prikazuje s krunom na glavi, koja predstavlja kraljevsko podrijetlo, s palmom koja simbolizira pobjedu te s mačem koji simbolizira mučeništvo i pobjedu. Mnoge slike prikazuju zaruke sv. Katarine i Krista. U nekim je slikama sv. Katarina s knjigom koja predstavlja njezinu učenost.²⁸³

Zapis legende o sv. Katarini potječe iz latiničnog rukopisa časnih sestara Sv. Marije u Zadru s konca XV. st. Tu su legendu zadarske redovnice u koru recitirale na Dan Sv. Katarine. Versificirane legende o sv. Katarini nalaze se u *Korčulanskoj pjesmarici* (XV. st.) i u *Budljanskoj pjesmarici* (XVII. st.).²⁸⁴

U kršćanskoj je tradiciji sveta **Katarina zaštitnica djevojaka**. Početkom 21. st. mnoge Hrvatice u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini kazuju lirske pjesme o starokršćanskoj mučenici sv. Katarini kojoj je otac, kralj, rano umro. U Katarinu se zaljubio poganski kralj. Htio je Katarinu dovesti u svoj dvor, ali pod uvjetom da ona napusti Kristovu vjeru. Katarina je radije odabrala smrt i kralj je naredio da joj odrube glavu, a tada:

*Divičanska krv se lila,
u ruže pritvorila.
Rumene su ruže cvale,*

---

²⁸³ *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva i Uvod u ikonologiju Radovana Ivančevića, priredio Anđelko Badurina, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 1990, str. 324-325.*

²⁸⁴ *Hrvatska književnost srednjega vijeka, priredio Vjekoslav Štefanić i suradnici Biserka Grabar, Anica Nazor i Marija Pantelić, PSHK, knj. 1., Zagreb, 1969, str. 274.-277.*

*cilom svitu mirisale.*²⁸⁵

.....

(Danas u Dalmaciji kazivačice kazuju i stihovane legende o sv. Nikoli Taveliću, sv. Ceciliji i dr.)

SVETA KAJA, SVETA BILA

*Sveta Kaja, sveta bila
pa se ne ti udavati,
ni za grije poznavati.
Seser prosi na sve strane
od otalen Irudane.
“Vidiš tute vaik stati
neg se moja žena zvati.”
“Volim ode vaik stati
neg’ se tvoja žena zvati.
Mene j’ Gospa zaručila,
A Isus mi prsten dava
Da ga nosim u raspašću.”
Kad je kralj razumija
On je slugan naredija:
“Ajte, sluge, odšetajte
I kola naperite,
I ustre naoštrite,
I Kaju na ustre raznesite,
I u tavnicu je stavite.
Neka tavni devet ravni.”
Kad se navršilo devet
godinica ravni:
“Ajte, sluge, odšetajte
One kosti izvadite.
Nek’ se sunca nasunčaju
I miseca nagledaju.”
Kad su sluge došle prid tavnicu
Sva j’ tavnica ka danica.*

---

²⁸⁵ *Hrvatska usmena književnost Bosne i Hercegovine: lirika, epika, retorika*, priredio Marko Dragić, *Hrvatska književnost Bosne i Hercegovine u 100 knjiga, knjiga 4*, Matica hrvatska i HKD Napredak, Sarajevo 2006, str. 324.-326.

*U njoj sidi Kaja ka divica.
Misecon se opasala,
zvizdon kapu napuljala.
Anđeli joj svićon svitle.
Prid njon puna trpezica
Kruva pribiloga i mesa debeloga.
Kad su tako opazile
one natrag usprednile.
“A, moj kralju, gospodaru,
Da ti kažem jedno čudo.
Kad smo došli prid tavnicu
sva tavnica ka danica
u njoj Kaja ko divica.
Anđeli joj svićon svitle,
A ona bile knjige štije.
Misecon se opasala,
zvizdon kapu napuljala.”
Kad je kralj razumija
on je slugan naredija:
“Ajte, sluge, odšetajte
I vi peć ugrijte
Kaju u peć zaprećite.”
Kad to Kaja oču,
Kaja Boga zavapija:
“Bože mili, ako gine tilo moje
Nek’ ne gine duša moja.
Al’ ti pusti tio rosu
Da zaladi oganj vatre.”
Kad joj ništa ne mogaše
U more je uvališe,
A oko nje se anđeli savijaše
Na nebesa je odnesoše.
Sinu Božji budi ‘valjen
Po sve vika. Amen.”²⁸⁶*

(Zadar)

---

²⁸⁶ Zapisala je Katarina Nekić, u Zadru 2004. godine. Kazala joj je Marija Brković rod. Perković, rođena 1921. godine. Rkp. FF Split, 2004.

SVETA KATE, VELEVLASTI

*Sveta Kate, velevlasti,
velevlasti i oblasti,
daj i nama svete masti,
da se njome namažemo
i za grijehe pokajemo.
Umri Kati, otac kralj,
pogodi je kao malj.
Osta Kata sirotica,
u matere jedinica,
u Isusa zaručnica.
Isus ju je zaručio,
na blag danak u nedilju.*

*Livom rukom prstenova,
desnom rukom znamenova.
Sveti znamen čar joj daje,
a prsten joj srcem sjaje.
Kata cvita u milosti,
u lipoti i kriposti.*

*Kralj poganski za nju čuje,
pa slugama poručuje:
“Brzo na put požurite
i ni časa ne kasnite.
Kata mora prije zore,
doć u moje bile dvore.
Da mi bile dvore krasi
i milinom srdžbu gasi.”
Virne sluge potekoše
Katu u dvor dovedoše.*

*Od lipote Kata cvala,
bile dvore očarala.
Od mudrosti Kata sjala,
bile dvore obasjala.
Kralj joj tada progovara
i pogodbu strogu stvara:*

*“Moraš Krista ostaviti,
da bi mogla slavna biti.
Kad ostaviš zaručnika,
cilom dvoru bit ćeš dika.
Ako ne će tako biti,
ja ću tebe pogubiti,
tvoju glavu odrubiti,
tvoju slavu oblatiti.”
Na to Kata progovara
kralju vako odgovara:
“Ni za slavu, ni za glavu,
neću gazit viru pravu.
Radije ću mrtva biti,
nego Krista ostaviti.
Najveća je moja dika,
imat Krista zaručnika.”*

*Kada kralju biše jasno,
da će Kata umrit časno,
on je dade pogubiti
i glavu joj odrubiti.
Divičanska krv se lila,
u ruže pritvorila.
Rumene su ruže cvale,
cilom svitu mirisale.
Anđeli se okupili,
u raj Katu tad odnili.
Blista Kata, Božja dika.
pokraj Krista zaručnika.*

*O Isuse budi valjen,
po sve vike vikov. Amen.²⁸⁷
(Dragićina kod Gruda)*

---

²⁸⁷ *Hrvatska usmena književnost Bosne i Hercegovine: lirika, epika, retorika*, priredio Marko Dragić, *Hrvatska književnost Bosne i Hercegovine u 100 knjiga*, knjiga 4, Matica hrvatska i HKD Napredak, Sarajevo 2006, str. 324.-326.

VLADIMIR I KOSARA

*Procмили' je sužanj Vladimire
u tamnici krája bugarskoga;
cmili teško i nevolja mu je.
Začula ga Kosara divojka,
lipa ćerca kraja bugarskoga.
Ona mu je besidila mlada:
"Što ti mi je, moj sužnji nevojni?
Što niz obraz grozne suze roniš?
Oli ti je stanje dodijalo
u tamnici lošoj kući mojoj?"
Odgovara sužanj Vladimire:
"Duše moja, Kosara divojka,
stanje mi je dodijalo teško
u tamnici lošoj kući tvojoj.
Jur je ovo devet godinica,
nisam vidi' mile majke moje,
ja se nisam junak oženio;
Od tega mi ni na pamet nije,
nego sam se majke uželio
i mojega dvora bijeloga.
Moli babu tvoga velikoga,
da me pusti do dvora mojega,
a na viru opet ću mu doći."
Besidi mu Kosara divojka:
"Spovidi se, moj sužnji nevojni,
tiho zboriš, ponizno govoriš,
rek bi da si roda gospuskoga?"
Govori joj sužanj Vladimire:
"Ma ja nisam roda gospuskoga,
neg sam sinac kraja slovinskoga,
a sužanj sam starca babe tvoga
Samojila, da ga bor ubije!
Na božju me viru privario,
u tamnicu mene postavio."
Kad to čula Kosara divojka,
mili Bože, ža' ti joj je bilo,
i šeta se babi u kamari,
i njemu je tiho besidila:*

*“O moj babo, velo dobro moje,
svi ti sužnji u tamnici cmile,
ma najveće sužanj Vladimire.
Pusti mi ga, babo dobro moje,
za mojega draga zaručnika!” -
- “Vele luda Kosara divojko,
ti vazimaj ključe od tamnice,
i pusti mi sužnja do jednoga
ma ne sužnja moga Vladimira!” -
- “O tako ti, babo dobro moje,
ja ti ne ću od krajestva ništa,
neg mi pusti sužnja Vladimira
za mojega draga virenika!”
Više mu se s manjim ne mogaše,
jer se babi vije o grjavce,
on joj dade ključe od tamnice,
da puščiva sužnja Vladimira,
a za nje je draga virenika.
Ona pojde tamnici na vrata,
u tamnicu nogom udarila:
“Ustani se, sužanj Vladimire,
i otari grozne suze tvoje,
jer te draga zaručnica zove!”
Muči sužanj, kako da ne čuje.
Opet mu je mlada govorila:
“Ustani se, moj sužnji nevojni,
i izajdi tamnici na vrata,
jer te zove Kosara divojka,
lipa ćerca kraja bugarskoga.”
Kad izajde tamnici na vrata,
hitila ga za bijele ruke,
i vodi ga u kamare svoje.
Mili Bože, velika ti hvala,
tri barbira ona nahodila;
jedan brije, a drugi ga striže,
a treći mu nojte obrižuje.
Žuta mu je do pojasa brada,
žuti su mu brci do za uho,
kraj mu dava ćercu jedinicu
za njegovu dragu zaručnicu.*

*I dava mu po krajestva svoga,
pa ga šaje dvoru bijelomu,
da pozdravi milu majku svoju.*²⁸⁸
(Smokvica, Korčula)

* * *

Usmeno-književni žanrovi se pokatkad preoblikuju. Legendu o kralju Vladimiru fra Andrija Kačić Miošić u *Razgovoru ugodnomu* navodi i u proznom i versificiranom obliku (150 stihova). Navedena lirski pjesma *Vladimir i Kosara* nalazi se u *Hrvatskim narodnim pjesmama*, knj. VI. 1914. g. Ta pjesma ima 81 stih, dakle, skoro upola manje od Kačićeve pjesme. Stihovane legende o kralju Vladimiru obuhvaćaju epizode: usunjenoga Vladimira, susreta s Kosarom, oslobođanje Vladimira i njegovu ženidbu s Kosarom.

*

Višestruke su interferencije usmene i pisane književnosti. Usmenu legendu o kralju Vladimiru, dakle, prvi je zapisao pop Dukljanin. Ta je legenda nadahnula Kačića Miošića da narodnim stilom spjeva *Pismu od kralja Vladimira*. (Nema podataka da li je pjesma o kralju Vladimiru bila u usmenoj komunikaciji prije Kačića.) Vjerojatno je Kačićeva pjesma prešla u usmenu komunikaciju.²⁸⁹ (O kralju Vladimiru bit će još riječi u poglavlju *Povijesne predaje*.)

6. ROMARSKE PJESME

Romarske su vjerske pjesme koje su pjevale skupine hodočasnika.

ZACVELA VINSKA JAGODA

*Zacvela vinska jagoda,
prelepa vinska jagoda
pred Majkom Božjom Bistričkom.
Vesela bodi Maria,*

---

²⁸⁸ Stipe Botica, *Hrvatska usmenoknjiževna čitanka*, Školska knjiga, Zagreb 1995 str. 119-120.

²⁸⁹ *Povijest hrvatske književnosti*, knj. 1, napisale Maja Bošković – Stulli i Divna Zečević, Liber, Mladost, Zagreb 1978, str. 72.

*veseli tvoji romari,
veselo k tebi odiju,
vesele dare nosiju.
Prelepo drobno čiselce,
prelepe žute križece.
Mariu mi darujemo
z jednom zelenom kiticom:
Mariu mi darujemo
z lepimi drobnimi čiselci;
Jezuša mi darujemo
z lepimi žutimi križeci.
Ponizite se vse gore
kaj bomo vidli Zagorje,
Majku Božju Bistričku.
Pred njom cvete jagoda
s kem se meše služiju,
grešna tela napajaju.
Vesela bodi Maria
Majka Božja Bistrička.²⁹⁰*
(Zbelava)

U Bosni i Hercegovini nisu zabilježeni primjeri romarskih pjesama.

Bronzin na kominu

---

²⁹⁰ Vidi: Stipe Botica, *Hrvatska usmenoknjiževna čitanka*, Školska knjiga, Zagreb 1995, str. 27.

IZVORI I LITERATURA

1. *100 najvećih djela svjetske književnosti*, VI. izdanje, uredio Antun Šoljan, Znanje, Zagreb 1972.
2. Bakotić, Petar, *Pogled na ideologiju narodne poezije*, Split 1961.
3. Bortulin, Andrija, *Božić, običaji u Belom na otoku Cresu*. Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena, Zagreb, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, knjiga XI, sv. 1., urednik dr. D. Boranić, Zagreb 1906.
4. *Bosanski prijatelj*, sv. III. Urednik I. F. Jukić, Matica ilirska, Zagreb 1861.
5. *Bosansko-hercegovačka književna hrestomatija*, knjiga II., *Narodna književnost*, dr. Hatidža Krnjević, Đenana Butorović, dr. Ljubomir Zuković, Zavod za izdavanje udžbenika, Sarajevo, 1972.
6. Bošković-Stulli, Maja, *Usmeno pjesništvo u obzorju književnosti*, MH, Zagreb, 1984.
7. Botica, Stipe, *Andrija Kačić Miošić*, Školska knjiga, Filozofski fakultet Zagreb, Zbornik Kačić, Zagreb 2003.
8. Botica, Stipe, *Biblija i hrvatska kulturna tradicija*, VI. nakl., Zagreb 1995.
9. Botica, Stipe, *Biserno uresje* (izbor hrvatske usmene ljubavne poezije), drugo izmjenjeno i dopunjeno izdanje, Školske novine d.o.o Zagreb 1994.
10. Botica, Stipe, *Hrvatska usmenoknjiževna čitanka*, Školska knjiga, Zagreb 1995.
11. Botica, Stipe, *Lijepa naša baština* (književno-antropološke teme), Sveučilišna naklada, Zagreb 1998.
12. Botica, Stipe, *Usmene lirske pjesme*, SHK, Zagreb 1996.
13. Čapo-Žmegač, Jasna, *Hrvatski uskrсни običaji, Korizmeno-uskrсни običaji hrvatskog puka u prvoj polovici XX. stoljeća, pučka pobožnost, zajednica*. Golden marketing, Zagreb 1997.
14. Čubelić, Tvrtko, *Lirske narodne pjesme (Antologija)* IV. izdanje, Školska knjiga, Zagreb 1963.
15. Čubelić, Tvrtko, *Lirske narodne pjesme*, V. izdanje, Zagreb 1978.
16. Čubelić, Tvrtko, *Povijest i historija usmene narodne književnosti*, Zagreb 1990.
17. Delorko, Olinko, *Istarske narodne pjesme*, Institut za narodnu umjetnost, Zagreb 1960.

18. Delorko, Olinko, *Ljuba Ivanova*, Hrvatske starinske narodne pjesme sakupljene u naše dane po Dalmaciji, MH, Split 1969.
19. Delorko, Olinko, *Narodne pjesme otoka Hvara* (prema zapisima osmorice sabirača Matice hrvatske u devetnaestom stoljeću), Čakavski sabor, Split 1976.
20. Delorko, Olinko, *Narodne pjesme s otoka Brača*, Narodna umjetnost, br. 11.-12., Zagreb 1975.
21. Delorko, Olinko, *Narodne pjesme s otoka Zlarin*, Narodna umjetnost, br. 17., Zagreb 1980.
22. Delorko, Olinko, *Otimanja zaboravu (Dojmovi, Sjećanja, Osvrti)*, MH, Zagreb 1988.
23. Delorko, Olinko, *Zanemareno blago*, MH, Zagreb 1979.
24. Delorko, Olinko, *Zlatna jabuka, Hrvatske narodne balade i romance*, II. knjiga, Zora, Zagreb 1956.
25. Dr. Šurmin, Đuro, *Povijest književnosti hrvatske i srpske*, Zagreb 1908.
26. Dragić, Marko, *Drvo badnjak u kršćanskoj tradicijskoj kulturi*, Crkva u svijetu br. 1 (1-196), Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, Split 2008, str. 67-91.
27. Dragić, Marko, *Apotropejski obredi, običaji i ophodi u hrvatskoj tradicijskoj kulturi*, Croatica et Slavica Iadertina, br. 3, Sveučilište u Zadru, Odjel za kroatistiku i slavistiku, Zadar 2007, str. 369-390.
28. Dragić, Marko, *Ladarice, kraljice i dodole u hrvatskoj tradicijskoj kulturi i slavenskom kontekstu*. Hercegovina, godišnjak za kulturno i povijesno naslijeđe br. 21, Mostar 2007, str. 275-296.
29. Dragić, Marko, *Sveta tri kralja u hrvatskoj tradiciji*, Crkva u svijetu br. 1 (1-192), Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, Split 2007, str. 96-117.
30. Dragić, Marko, *Duša tilu besidila* (hrvatske pučke molitvene pjesme iz Bosne i Hercegovine), Mala nakladna kuća Sv. Jure, Baška Voda 1997.
31. Dragić, Marko, *Tuj tunja tu jabuka* (Hrvatske narodne lirske pjesme iz Rame), Mala nakladna kuća Sveti Jure, Baška Voda 1995.
32. Dragić, Marko, *Hrvatska usmena književnost Bosne i Hercegovine: lirika, epika, retorika, Hrvatska književnost Bosne i Hercegovine u 100 knjiga*, knjiga 4. Matica hrvatska i HKD Napredak, Sarajevo 2006.
33. *Erlangenski rukopis* (Zbornik starih srpskohrvatskih narodnih pesama), priredili Radoslav Medenica i Dobrilo Aranitović, Univerzitetaska riječ, Nikšić 1987.

34. Frangeš, Ivo, *Povijest hrvatske književnosti*, MH, Zagreb – Ljubljana 1987.
35. Gavazzi, Milovan *Godinu dana hrvatskih narodnih običaja*. III izdanje, Hrvatski sabor kulture, Zagreb 1991.
36. Glazier, Michael; Helwing, K. Monika *Suvremena katolička enciklopedija, A – E*. Slobodna Dalmacija, Split 2005.
37. Gluhak, Alemko, *Hrvatski etimološki rječnik*. August Cesarec, Zagreb 1993.
38. Grgec, Petar *Hrvatske narodne pjesme*. Hrvatska državna tiskara, Zagreb 1943. Genette, Gerard, *Fikcija i dikcija*, s francuskoga preveo Goran Rukavina, Ceres, Zagreb 2002.
39. Grgec, Petar, *Razvoj hrvatskog narodnog pjesništva*, Zagreb 1944.
40. Gurevič, Aron, *Problemi narodne kulture u srednjem veku*, s ruskog prevela Lidija Subotin, Grafos, Beograd 1987.
41. Havelock, Eric A., *Muza uči pisati, Razmišljanja o usmenosti i pismenosti od antike do danas*, AGM, Zagreb 2003.
42. Heffler, Ferdo, *Krisnice i Zeleni Jure u karlovačkoj okolini u XIX stoljeću*. *Narodna starina*, 26. X. knjiga, 2. broj, vlasnik, glavni i odgovorni urednik Dr. Josip Matasović, Zagreb 1931, str. 278-280.
43. *Hrvatski običaji, Zbornik studentskih radova*, priredili doc. dr. sc. Vanda Babić i mr. sc. Josip Miletić, Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar 2006.
44. *Hrvatska književnost srednjega vijeka*, priredio Vjekoslav Štefanić i suradnici Biserka Grabar, Anica Nazor i Marija Pantelić, PSHK, knj. 1., Zagreb 1969.
45. *Hrvatske narodne balade i romance*, uredio Olinko Delorko, Zora, Zagreb 1951.
46. *Hrvatske narodne pjesme*, knjiga peta, (ženske pjesme), sveska prva, (romance i balade), uredio dr. Nikola Andrić, MH, Zagreb 1909.
47. *Hrvatske narodne pjesme*, Knjiga šesta, *Odio drugi, Ženske pjesme*, Sveska druga, (Pričalice i lakrdije), uredio dr. Nikola Andrić, MH, Zagreb 1914.
48. *Hrvatske narodne pjesme, knjiga prva*, priredio Stipe Botica, Književni krug Split, Split 2007.
49. *Hrvatske narodne pjesme, knjiga druga*, priredio Stipe Botica, Književni krug Split, Split 2008.
50. Ilić Oriovčanin, Luka, *Narodni slavonski običaj*, Zagreb 1846.
51. *Jačkar hrvatske narodne jačke iz Gradišća*, sabrao Martin Meršić, redakcija i komentari Vinko Žganec, Novinsko-izdavačko i štamparsko poduzeće Čakovec 1964.

52. Jelčić, Dubravko, *Povijest hrvatske književnosti*, (drugo znatno prošireno izdanje), Naklada P. I. P. Pavičić, Zagreb 2004.
53. *Junačke narodne pjesme (hrvatske i srpske)*, priredio dr. Milan Strašek, Izdanje hrvatskih srednjoškolskih profesora, Zagreb 1925.
54. Kajmaković, Radmila, Maskirani ophodi. *Glasnik zemaljskog muzeja, Etnologija*, NS, SV. XV-XVI. Sarajevo 1961, str. 229-231.
55. Kajmaković, Radmila, Narodni običaji stanovništva Lištice. *Glasnik zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine*. Etnologija, NS, sv. XXIV/XXV, Sarajevo 1969/1970, str. 299-318.
56. Karadžić, Stef. Vuk, *Srpski rječnik, istumačen njemačkim i latinskijem riječima*. Beč u štampariji jermenskoga namastira. 1852.
57. Karaman, Dujam Srećko, Marjanska vila ili Zbirka narodnih pjesama sakupljenih u Spljetu, Split 1889.
58. Kašić, Bartol *Život Gospodina našega Isukrsta*, u: *Zbornik proze XVI. i XVII. stoljeća*, priredio Jakša Ravlić, PSHK, knjiga 11, Zora i Matica hrvatska Zagreb 1972.
59. Klaić, Bratoljub, *Rječnik stranih riječi*. Nakladni zavod MH, Zagreb 1980.
60. Kekez, Josip, *Bugaršćice*, III. izdanje, Organizator, Zagreb, 1996.
61. Kekez, Josip, *Usmena književnost*, u: Škreb – Stamać *Uvod u književnost*, IV. poboljšano izdanje, Globus, Zagreb 1986.
62. *Kolo* (Almanah), Zagreb, od 1842. do 1953. knj. I.-IX.
63. Kombol – Novak, *Hrvatska književnost do narodnog preporoda*, Školska knjiga, Zagreb 1996.
64. Kombol, Mihovil, *Povijest hrvatske književnosti do preporoda*, MH, Zagreb 1945.
65. Komulović, Aleksandar *Zrcalo od ispovijest, (1704), Razmišljanja od Muke Gospodinove poglavlje XII*, u: *Zbornik proze XVI. i XVII. stoljeća*, priredio Jakša Ravlić, PSHK, knjiga 11, Zora i Matica hrvatska Zagreb 1972.
66. Košutić – Brozović, Nevenka, *Čitanka iz stranih književnosti 1.*, Školska knjiga, Zagreb 1996.
67. Košutić-Brozović, Nevenka, *Čitanka iz stranih književnosti 2.*, V. neizmjenjeno izdanje, Školska knjiga, Zagreb 1977.
68. Krnjević, Hatidža, *Antologija narodnih balada*, Srpska književna zadruga, Beograd 1978.
69. Kuba, Ludvik, *Pjesme i napjevi iz Bosne i Hercegovine*, Svjetlost, Sarajevo 1984.

70. Kulišić, Špiro, Značaj slovensko-balkanske i kavkaske tradicije u pručavanju stare slovenske religije. *Godišnjak*. Knjiga XI, Centar ZA balkanološka ispitivanja, knjiga 9, Sarajevo, 1973, str. 109-184.
71. Kulišić, Špiro, *Stara Slavenska religija u svjetlu novijih istraživanja posebno balkanoloških*. Sarajevo 1979.
72. Lahner, Juraj, *Hrvatske narodne pobožne pjesme*, Jeronimska knjižnica, knj. 23. i 25., Zagreb 1926.
73. *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva i Uvod u ikonologiju Radovana Ivančevića*. Uredio Anđelko Badurina, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 1990.
74. Lozica, Ivan, *Poganska baština*. Golden marketing, Zagreb 2002.
75. Lozica, Ivan, *Folklorno kazalište*. MH, Zagreb 1996.
76. *Leksikon hrvatskih pisaca*, autor koncepcije Krešimir Nemeč, Školska knjiga, Zagreb 2000.
77. Macan, M. Tomislav, Čaranje i gatanje. *Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena*. Knjiga XXIX, sv. 1, urednik dr. D. Boranić. JAZU, Zagreb 1932, str. 224-234.
78. Marjanović, Stanislav, *Katančić, Matija Petar izbor iz djela*. Erasmus naklada, Zagreb 2004.
79. Mažuranić, Stjepan, *Hrvatske narodne pjesme*, III. izdanje, Crikvenica 1907.
80. Medini, Milorad, *Povijest hrvatske književnosti u Dalmaciji i Dubrovniku*, knj. 1, MH, Zagreb 1902.
81. Mijatović, Anđelko, *Gange*, III. izdanje, Duvno 1973.
82. Mikac, Jakov, Godišnji običaji (Brest u Istri). *Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena*. Knjiga XXIX, sv. 1, urednik dr. D. Boranić. JAZU, Zagreb 1933, str. 215-223.
83. Milanović, Božo, *Hrvatska istarska pjesmarica*, Društvo Sv. Mohora za Istru, Gorica 1925.
84. *Molitvice* (nabožne pjesme u selu Kijevo) Ante Jurić Arambašić, Župni ured Kijevo, Zagreb 2001.
85. *Narodna književnost* (izbor studija i članaka o narodnoj književnosti), priredili dr. Đenana Buturović i dr. Vlajko Palavestra, Svjetlost, Sarajevo 1974.
86. *Narodne lirske pjesme*, priredio Olinko Delorko, PSHK, knjiga 23, Zora, MH, Zagreb, 1963.
87. *Narodne pjesme (O 1000-godišnjici kraljevstva hrvatskog 925.-1925.), II. lirske*, Zagreb 1926.
88. *Narodne pjesme srpsko-hrvatske*, pripremio Branko Vodnik, IV. izdanje, Zagreb, 1924.

89. *Narodne satirično-zanimljive Podrugачice*, Skupio ih po Boki Katorskoj, Crnoj Gori, Dalmaciji a najviše po Hercegovini, Vuk vitez Vrčević, II. izdanje, Dubrovnik 1888.
90. *Neven* (časopis), u Zagrebu i na Rijeci, od 1852. do 1858.
91. Oberški, Janko *Biblijska povijest Staroga i Novoga zavjeta*, Marjan tisak, Split 2005.
92. Orbini, Mavro *Kraljevstvo Slavena*, (priredio Franjo Šanjek), Zagreb 1999.
93. Palameta, Miroslav, *Diljem književne baštine*, Sveučilište u Mostaru, Mostar, 1996.
94. Perić-Polonijo, Tanja, *Šum šumi, grm grmi*, Izbor iz usmene poezije, Školska knjiga, Zagreb 1986.
95. Perić-Polonijo, Tanja, *Tanahna galija*, Književni krug Split, Split 1996.
96. Petre, Fran, *Izvori europske književnosti*, u: *Uvod u književnost* (urednici Fran Petre i Zdenko Škreb), Znanje, Zagreb 1961.
97. Pilar, Ivo, O dualizmu u vjeri starih Slovjena i o njegovu podrijetlu i značenju. *Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena*. Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, knjiga XXVIII, sv. 1, urednik dr. D. Boranić. Nadbiskupska tiskara Zagreb, Zagreb 1931, str. 1-86.
98. *Povijest hrvatske književnosti*, knj. 1, napisale Maja Bošković – Stulli i Divna Zečević, Liber, Mladost, Zagreb 1978.
99. Rihtman-Auguštin, Dunja, *Knjiga o Božiću, Božić i božićni običaji u hrvatskoj narodnoj kulturi*. Golden marketing, Zagreb 1995.
100. Rodić, Milivoj, *Ogledi iz usmene književnosti*, Univerzal, Tuzla 1991.
101. Rudan, Ive, *Hrvatske narodne pjesme Istre i Kvarnerskih otoka*, "Istra kroz stoljeća", knj. 21., Pula-Rijeka 1983.
102. Sova, Matej, *Pregled narodne književnosti s primjerima i teorijom*, Školska knjiga, Zagreb 1955.
103. Suton, Jerko, *Vjerski život i običaji Zapadne Hercegovine*, Mostar 1968. (Umnožen rukopis. Primjerak se nalazi u Franjevačkoj knjižnici Mostar, inv. br. 3912, sign. 39.)
104. *Suvremena katolička enciklopedija, A – E*, priredili Michael Glazier i Monika K. Helwing, Slobodna Dalmacija, Split 2005.
105. Šenoa, August, *Antologija pjesništva hrvatskoga i srbskoga narodnoga i umjetnoga sa uvodom o poetici*, Zagreb 1876.

106. Tomašević, fra Luka, *Između zemlje i neba, (Vjera i moral u životu kršćana Sinjske krajine u 18. stoljeću)* Knjižnica "Gospa Sinjska" knjiga br. 6, Sinj 2000.
107. Topić, fra Mato *Ramske starine*, Franjevački samostan Rama – Šćit, Svjetlo riječi Sarajevo, Rama – Sarajevo 2005.
108. Topić, fra Mato, Rama i Ramljaci u zavičaju i iseljeništvu, Knjiga prva, Gornja Rama, Franjevački samostan Rama – Šćit, Šćit 2007.
109. Tordinac, Nikola, *Hrvatske narodne pjesme i pripovijetke iz Bosne*, II. izdanje, Vukovar 1883.
110. Ujević, Mate, *Hrvatska narodna pjesmarica*, Zagreb 1938.
111. Višić, Marko, *Književnost drevnog Bliskog istoka*, Naprijed, Zagreb 1993.
112. *Zbirka narodnih popievaka (iz Dalmacije)*, sakupio ih, zapisao napjev i tekst Vladoje Bersa, HAZU, Zagreb 1944.
113. Zečević, Slobodan, *Elementi naše mitologije u narodnim obredima uz igru*. Izdanja muzeja grada Zenice, Radovi V, Zenica 1973.
114. Zima, Luka, *Figure u našem narodnom pjesništvu*. Globus, Zagreb 1988.
115. *Zlatna knjiga hrvatske narodne lirike*, sastavio Krešimir Mlač, MH, Zagreb, 1972.
116. Ženet, Žerar, *Figure*, odabrala i prevela Mirjana Miočinović, Beograd 1985.
117. Žganec, Vinko, *Hrvatske narodne pjesme kajkavske*, MH, Zagreb 1950.
118. Žganec, Vinko, *Hrvatske pučke popijevke iz Međimurja*, Zbornik jugoslavenskih pučkih popjevaka, knj. I., JAZU, Zagreb 1924.

* * *

1. Rkp. FF Split, (Rukopisne zbirke Katedre za Hrvatsku usmenu književnost, Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Splitu)
2. Rkp. FF Mostar, (Rukopisne zbirke Katedre za Hrvatsku usmenu književnost, Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Mostaru)
3. VI. rkp. (Vlastita rukopisna zbirka.)

Te su rukopisne zbirke nastale kao rezultat izvornih terenskih zapisa studenata kojima sam bio mentorom pri izradi golemoga broja seminarskih i diplomskih radova iz Hrvatske usmene književnosti.

(Oznaka D znači diplomski rad, oznaka E znači da je rukopis u elektroničkom obliku. Rukopisne zbirke nalaze se kod mene.)

1. <http://www.lado.hr/lado.htm>
2. <http://www.marusevac.hr/kultura-obicaji.htm>

II. EPSKA POEZIJA

SVJETSKA USMENA EPSKA POEZIJA

Epska pjesma epskom tehnikom pripovijeda ili opisuje sudbonosne pojave, događaje i osobe. Usmena epska poezija razvijala se (s oscilacijama) od najstarijih civilizacija do danas. Što su epske pjesme starije, u njima je jače izražen mitski svijet. U hrvatskoj se usmenoj epici od konca 15. st. najviše pjeva o znamenitim junacima i sudbonosnim povijesnim događajima. Odnos usmene epike i zbilje je objektivan. U usmenoj se epici zrcali život ljudi, naroda i čovječanstva.

Korijeni **sumerske književnosti** sežu u 2600. g. prije Krista. Procvat je te književnosti bio od 2000. do 1800. g. prije Krista. Drevni su Sumerani, Babilonci i Asirci u epskim pjesmama opjevali svoje junake božanskoga ili ljudskoga podrijetla, stvorivši tako nacionalne epove: *Enmerkar i gospodar Arate, Gilgameš i Agga od Kiša, Ep o boginji Agušaji, Ep o bogu Erri*, kao i mitske epove: *Lahar i Ašnan, Postanje i posvećenje trnokopa, Enkidu i donji svijet, Ep o stvaranju svijeta, Poema o potopu* i druge.¹

Najznačajniji je sumeranski ***Ep o Gilgamešu*** (oko 1700. g. pr. Kr.). (Neki povjesničari književnosti pripisuju taj ep Babiloncima i Asircima, datirajući ga u XX. ili XVIII. st. prije Krista, dakle, u vrijeme procvata sumerske civilizacije.) *Ep o Gilgamešu* je zapisan na dvanaest ploča, a “pronađen je u biblioteci asirskog cara Asurbanipala (668.-630. g.)”. U prvom dijelu (1.-7. ploča) ep govori o prijateljevanju sumersko-babilonsko-asirskoga kralja Gilgameša i Enkidua, čovjeka iznimne snage koji je odrastao među divljim životinjama u prirodi. Drugi dio epa (8.-12. ploča) pripovijeda o Gilgamešovoj tuzi i strahu od smrti nakon Enkiduove smrti. **Ep o Gilgamešu sadrži motive koji se nalaze u Bibliji (čovjek napravljen od gline, zmija koja je ukrala besmrtnost, čovjek pretvoren u prah, opći potop, silazak u podzemlje – pakao i dr.).**²

Počeci **staroegipatske književnosti** vezuju se uz *Staro kraljevstvo*. Procvat je te književnosti bio od 2300. do 2100. g. prije Krista, a njezin vrhunac bio je za vrijeme Osamnaeste i Devetnaeste dinastije (1567.-1200. g.).

---

¹ Marko Višić, *Književnost drevnog Bliskog istoka*, Naprijed, Zagreb 1993, str. 5.-6.

² Nevenka Košutić – Brozović, *Čitanka iz stranih književnosti 1*, Školska knjiga, Zagreb 1996, str. 10.

Mezopotamska epska poezija pripovijeda “o uređenju Zemlje i utemeljenju civiliziranog života na njoj” čemu su posvećeni mitovi *En-lil i Nin-lil*; *Pothvati i djela boga Ninurte*; *En-Ki i Sumer* i dr. Mezopotamci su u epskim pjesmama opjevali svoje mitsko viđenje zagrobnoga života. Takav je “mit o bogovima donjeg svijeta nazvan *Nergal i Ereš-ki-gal*.”³

Staroegipatske epske pjesme spjevane su u čast najboljih vladara i njihovih podviga. Takve su, primjerice: *Pobjednička pjesma* faraona Tutmesa (Tutmozisa) Trećeg iz 15. st., kao i pobjednička pjesma *Bitka kod Kadeša* (13. st.) koju neki egiptolozi smatraju egipatskim nacionalnim epom.⁴

* * *

U nekim sumersko-akadskim, staroegipatskim i mezopotamskim himnama epskom su naracijom opjevani vladari i njihove pobjede.

Antička grčka književnost počinje s glasovitim epovima *Ilijada* i *Odiseja* koji se pripisuju Homeru (oko 800. g. pr. Kr.). Uzalud homerolozi od konca XVIII. st. pokušavaju rasvijetliti trilemu oko nastanka *Ilijade* (15 696 heksametara) i *Odiseje* (12 110 heksametara). Po jednim je slijepac Demodok kazivač tih epova, po drugima ih je Homer napisao (zapisao), a po trećima su bila dva Homera od kojih je jedan započeo, a drugi završio epove.

Ilijada i *Odiseja* pjevaju o trojanskom ratu iz XII. st. pr. Krista. Uz pomoć epigrafije utvrđeno je da je grčko društvo Homerova doba bilo potpuno usmeno.⁵

U duhu usmene klasične epske poezije nastala je *Enejida* Publija Vergilija Marona (70.-19. pr. Kr.). *Enejida* je junački nacionalni ep Rimljana. Eneja je pobjegao iz uništene Troje, silazio je u podzemlje, bio je preodređen da osnuje rimsku državu. Susreo se s Didonom, kraljicom Kartage; napušta je, a ona prokune njega i njegove potomke i ubije se. Eneja se iskrcava na ušću Tibera i ondje se zaljubi u kraljevu kćer Laviniju. Božica Junona je neprijateljica Trojanaca, dakle, i Eneje te nagovori Turna, bivšeg Lavinijina udvarača da se tomu usprotivi. Eneja u pripremljenoj bitci ubije Turna i zasnjuje grad nazvavši ga prema supruzi

---

³ Marko Višić, *nav. dj.*, str. 6.

⁴ *Isto*, str. 6.

⁵ Eric A. Havelock, *Muza uči pisati, Razmišljanja o usmenosti i pismenosti od antike do danas*, AGM, Zagreb 2003., str. 40.

Laviniji. Vladao je tri godine, a nakon Enejine smrti njegovi potomci odsele u Albu Longu gdje se rodiše Romul i Rem, osnivači Rima.⁶

U svetoj staroindijskoj knjizi *Veda (Usmeno znanje)*, XVI.-VI. st. prije Krista) nalaze se i epske pjesme.

Staroindijski ep *Mahābhārata* (IV. st. pr. Kr. – IV. st. po. Kr.) obuhvaća preko 200 000 stihova u 18 knjiga i najopsežnije je djelo u svjetskoj književnosti. Po predaji, *Mahabharata* se pripisuje slijepcu *Vjasu (Vyās)*, zajedničkom predku “obiju vladarskih kuća u zapadnoindijskom plemenu *Bharata*.”⁷ Ep pripovijeda o ratu među *Bharatama*. U *Mahabharati* je mnogo umetnutih epova među kojima se ističe *Pjesma o kralju Nalu* koja se nalazi u trećoj knjizi a obuhvaća 26 pjevanja ispjevanih u šesnaesteračkim dvostihovima.⁸

Ramajana (IV. st. pr. Kr. – II. st. po. Kr.) drugi je znameniti indijski ep. U 48 000 stihova opjevani su doživljaji idealiziranog kraljevskog para Rame i Site. Predaja *Ramajanu (Ramin udes)* pripisuje *Valmikiju*. Ep je bajkovit i basnovit. Rama je pobijedio uz pomoć majmunskog kralja; u početku je opisan kao *ljudski junak*; reinkarniran je u boga *Višnu*⁹ itd.

Ostatci starohebrejskih junačkih pjesama nalaze se u *Bibliji* (XIII. st. pr. Kr. – I. st. po. Kr.), “npr. u priči o Davidu i Golijatu (Prva knjiga Samuelova, gl. 17.), u Deborinoj pjesmi (Knjiga o sucima, gl. 5.) u priči o Samsonu (Knjiga o sucima, gl. 13.-16.)”¹⁰ i dr.¹¹

Ši king (*Knjiga pjesama*, 1300.-500. pr. Kr.) najstariji je zbornik usmenih kineskih pjesama koji sadrži 305 pretežito lirskih pjesama, ali ima i mitsko-povijesnih epova kao i dužih moralno-refleksivnih pjesama.

Najznačajniji su srednjovjekovni epovi: *Beowulf*, *Edda*, *Walter snažne ruke*, *Pjesan o Rolandu*, *Pjesan o Cidu*, *Slovo o vojni Igorevoj* i *Pjesan o Nibelunzima*.

Beowulf je staroengleski junački ep koji vjerojatno potječe iz VIII. st. a obrađuje anglosaksonsku predaju o gotskom junaku Beowulfu iz VI.

---

⁶ Milivoj Solar, *Povijest svjetske književnosti* (kratak pregled), Golden marketing, Zagreb 2003., str. 87.-88.

⁷ Nevenka Košutić – Brozović, *nav. dj.*, str. 56.

⁸ *Isto*, str. 56.

⁹ Milivoj Solar, *nav. dj.* str. 47.-48.

¹⁰ Vladimir Vratović, i Mate Zorić, *Epika i epske pjesme*, u: *Uvod u književnost* (uredili Fran Petre i Zdenko Škreb), Znanje, Zagreb 1961., str. 412.

¹¹ Vidi: Stipe Botica, *Biblija i hrvatska kulturna tradicija*, VI. nakl., Zagreb 1995., str. 95.-106.

st. Radnja epa odvija se u Danskoj i južnoj Švedskoj, a pripovijeda o surovom životu germanskih plemena.

Edda (IX.-XIII. st.) je zajednički naslov za dva staroislandska zbornika pjesama. *Starija Edda* sadrži nordijske junačke i mitske epske pjesme koje su nastale od IX. do XIII. st. u Norveškoj i Islandu, a obrađuju nibelunske predaje koje će u XII. st. biti u starogermanskoj *Pjesmi o Nibelunzima*. *Mlađa Edda* je “prozni priručnik nordijske mitologije i poetike (...).”¹²

Iz X. st. potječe germanska junačka pjesma *Walter snažne ruke*.

Najpoznatija starofrancuska junačka epopeja je *Pjesan o Rolandu* (XII. st.) koja u 4 000 stihova kazuje o napadu Baska na vojsku Karla Velikoga koji se 778. g. vraćao iz Španjolske. Roland je carev nećak i simbol je srednjovjekovnoga viteštva.

Epska *Pjesma o Cidu* (oko 1140.) je najstarije književno djelo na španjolskom jeziku. Ep je podijeljen u tri dijela i sadrži 3 730 stihova koji pripovijedaju o junaku zvanom Cid (oko 1040.-1099.) koji je bio hrabar ali prevrtljiv feudalac. Narodna ga je tradicija idealizirala i od njega stvorila “savršenog kršćanskog viteza”.¹³ Neki povjesničari književnosti *Pjesmu o Cidu* pripisuju nepoznatom kastiljanskom pjesniku. Ep je nadahnuo mnoge književnike među kojima je i Pierre Corneille (1606.-1684.) koji je 1636. g. napisao tragikomediju *Cid*.

Staroruski ep *Slovo o vojni Igorevoj* (kraj XII. st.) kazuje o neuspjelom pohodu novgorodsko-severskog kneza Igora na Polovce (1185.). Neki povjesničari književnosti taj ep smatraju najstarijim spomenikom ruske pisane književnosti.

Finski svojevrsni nacionalni ep *Kalevala* (nastao pretežito u XII. st.) u 50 pjevanja s 23 000 osmeraca pjeva o borbama Finaca s Laponcima. Ep pripovijeda o životu, običajima, mitologiji i pretkršćanskom vjeronjavanju Finaca. (Neki povjesničari književnosti smatraju da je *Kalevala* zbornik finskih usmenih pjesama.)

Njemački nacionalni ep *Pjesma o Nibelunzima* (oko 1200.) obrađuje mitsku i povijesnu tematiku germanskog plemena Burgunda. Ep je komponiran od 39 pjevanja pisanih parno rimovanim katrenima. (I taj ep neki povjesničari književnosti pripisuju pisanoj književnosti.)

Snažan je utjecaj usmene epike na epove: *Bijesni Orlando* (1516., 1532.) *Lodovica Ariosta* (1474.-1533.), *Oslobodeni Jerusalem* (1575.)

---

¹² Nevenka Košutić – Brozović, *nav. dj.*, str. 214.

¹³ *Isto*, str. 218.

Torquata Tassa (1544.-1595.), *Luzitanci* (1572.) Luisa Vaza de Camoesa (1524.-1580.) i dr.

Usmena je književnost doživjela svoj procvat u vrijeme romantizma. Tada su europski književnici tražili uzore u usmenoj književnosti, a ne u antičkoj grčkoj i rimskoj književnosti kao do tada. Romantičari su usmenu poeziju smatrali najboljim odrazom narodne duše. Zanimanju za usmenu poeziju znatno je doprinio škotski pisac **James Macpherson** (1736.-1796.) svojim epovima *Fingal* (1762.) i *Temora* (1763.). Macpherson te epove pripisuje keltskom narodnom slijepom pjevaču Ossianu koji je bio Fingalov sin. Te su pjesme s oduševljenjem primljene u Engleskoj i Europi.

Njemački pjesnik **Klopstock** građu za svoje drame uzima iz germanske usmene epske poezije. Njemački je znanstvenik **F. A. Wolf** 1795. g. u *Predgovoru k Homeru* ustvrdio da su *Ilijada* i *Odiseja* zbirke usmenih pjesama.¹⁴

HRVATSKE USMENE EPSKE PJESME U POVIJESNOM KONTEKSTU

Vatroslav Jagić je ustvrdio da je *Kronika dukljanska* nastala na narodnoj poeziji.¹⁵ Ostatci srednjovjekovne usmene epske poezije opažaju se u natpisima na stećcima. Versificirana legenda o sv. Juri ima elemente epske poezije.¹⁶ (O toj pjesmi bilo je riječi u poglavlju o usmenoj lirici.)

Ivan Gundulić (Dubrovnik, 1589. – Dubrovnik, 1638.) u svojim djelima često spominje bugarkinje. Isto čine i mnogi drugi. Spomenimo, primjerice, **Silvija Strahimira Kranjčevića** (Senj, 1865. – Sarajevo, 1908.) koji je svoje prvo djelo naslovio *Bugarkinje* (Senj, 1885.).

Značajnije podatke o hrvatskoj usmenoj epskoj poeziji 1531. g. navodi Slovenac Benedikt Kuripešić u svom, putopisu *Itinerarium*. B. Kuripešić je zapisao da Hrvati u Bosni i Hercegovini mnogo pjevaju o

---

¹⁴ *Junačke narodne pjesme (hrvatske i srpske)*, priredio dr. Milan Strašek, Izdanje društva srednjoškolskih profesora, Zagreb 1925., str. V.

¹⁵ Vatroslav Jagić, *Historija književnosti naroda hrvatskoga i srpskoga*, knjiga prva, Staro doba, Zagreb 1867., str. 113.

¹⁶ Usp. *Usmene epske pjesme I.*, priredio Davor Dukić, SHK, MH, Zagreb 2004., str. 14.-15.

junacima: Radosavu Pavloviću, Malkošiću i Milošu Obiliću (Kobiliću, Kobiloviću).

U izvješću grada Splita mletačkom senatu 1547. g. spominje se da je neki slijepac u Splitu pjevao pjesme o Marku Kraljeviću a narod ga je pratio.

Hanibal Lucić u svojoj drami *Robinji* (koja je izvedena vjerojatno prije 1530.) piše kako narod pjeva o banu Derenčinu, vojvodi Janku i Vuku despotu. Nastanak te pjesme datira se u XV. st., a David Bogdanović navodi da je u usmenoj komunikaciji bila tridesetih godina XX. st.¹⁷

Oko 1720. godine u okolici Požege nastao je *Erlangenski rukopis* koji sadrži 217 uglavnom lirskih i epskih pjesama. Zbirku je otkrio Nijemac Gerhard Gesemann u njemačkom gradu Erlangenu.

Filolog **Đuro de Matei Matijašević** (Dubrovnik, 1670. – Rim, 1728.) sakupljao je usmenu poeziju. Njegov rad nastavili su Josip Betondić (Suđurad, otok Šipan, Dubrovnik, 1764.), Ivan Matijašević i dr. Rezultat njihova rada je zbirka *Popijevke slovinske skupljene 1758. u Dubrovniku* koje sadrže 38 bugarsčica i 46 drugih uglavnom deseteračkih pjesama.¹⁸

Neizmjeran je doprinos usmenoj epskoj poeziji dao **fra Andrija Kačić Miošić** (Brist kraj Makarske, 1704. – Zaoštrog, 1760.) napisavši svoj *Razgovor ugodni naroda slovinskoga* (1756., 1759.) u stilu usmene poezije. Neki smatraju da su Kačićeve: *Pisma od vojvode Janka, Pisma od Sekule i Pisma od grada Zadvarja* izvorne usmene epske pjesme.

Matija Antun Reljković (Svinjar, danas Davor, 1732. – Vinkovci, 1798.) svoje djelo *Satir iliti divji čovik* (1762.) pisao je narodnim desetercem; zapisao je usmenu pjesmu *Jakšići kušaju ljube*. Reljković je, kao prosvjetitelj, zamjerao narodu što je pjevao o osmanskome vazalu Marku Kraljeviću.

Izniman je doprinos hrvatskoj tradicijskoj kulturi fra Matije Petra Katančića (Valpovo, 1750. – Budim, 1825.).

Nezaobilazan je rad **Julija Bajmontija** (Split, 1744. – Split, 1800.) koji se bavio proučavanjem Morlaka i pomagao je Albertu Fortisu (1741.-1803.) pri sakupljanju i zapisivanju hrvatske duhovnosti. Dragocjen je, dakle, Fortisov *Put po Dalmaciji* (1774.) kao i djelo njegova osporavatelja Ivana Lovrića (Sinj, oko 1754. – ? 1777.).

---

¹⁷ *Izabrane narodne pjesme, hrvatske i srpske*, priredio dr. David Bogdanović, Zagreb 1930., str. 4.

¹⁸ *Usmene epske pjesme*, priredio Davor Dukić, SHK, MH, Zagreb 2004., str. 35.

Koncem XVIII. st. nastao je *Požeški zbornik* (Kraljevićev 1796. i Babukićev 1798.) u kojem se nalaze i epske pjesme.

O *Okružnici* zagrebačkoga biskupa **Maksimilijana Vrhovca** kao i *Pozivu Matice hrvatske* već je bilo riječi u poglavlju “Usmene lirske pjesme”. U Makarskom primorju epsku poeziju i balade zapisivali su: Ante Franjin Alačević te njegovi sinovi Frane i Jerko, i unuk Miroslav. U *Danici ilirskoj* 1836. g. tiskano je desetak zapisa usmene epske poezije. Intenzivnije zapisivanje epske poezije započinje polovicom 19. st. U *Zori dalmatinskoj* 1845. i 1846. g. objavljeno je više usmenih epskih pjesama koje su zapisivali Hvaranin Šime Ljubić i dr. U *Narodnim slavenskim običajima* (1846.) **Luke Ilića Oriovčanina** (Oriovac, 1817. – Novska, 1878.) ima 13 epskih (junačkih) pjesama. I u pretežito lirskoj zbirci *Pesme* Ivana Kukuljevića Sakcinskog (Varaždin, 1816. – Puhakovec, Hrvatsko zagorje, 1889.) ima nekoliko epskih pjesama.

Polovicom XIX. st. u Bosni i Hercegovini su usmene pjesme prikupljali **fra Ivan Franjo Jukić** (Banja Luka, 1818. – Beč, 1857.), **fra Grgo Martić** (Rastovača kod Posušja, 1822. – Kreševo, 1905.) i **fra Marijan Šunjić** (Bučići kraj Travnika, 1798. – Beč, 1860.) te ih objavljivali u *Kolu* i *Bosanskom prijatelju*. Godinu dana nakon smrti I. F. Jukića objavljena je zbirka epskih usmenih pjesama *Narodne pjesme bosanske i hercegovačke* koje su prikupili I. F. Jukić i G. Martić.

O don Mihovilu Pavlinoviću, Andru Muratu, Vinku Palunku i Antunu Radiću već je bilo riječi u prethodnom poglavlju.

Godine 1867. osnovana je u Zagrebu *Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti* te su u njezinim publikacijama objavljivali ugledni znanstvenici: **Vatroslav Jagić**, **Franjo Rački**, **Tomo Maretić**, **Stjepan Banović** i dr. Taj časopis ima golem značaj za očuvanje i promicanje hrvatske usmene književnosti kao i Napretkov *Kalendar* (Sarajevo) i dr.

* * *

Najveći su hrvatski pjesnici XIX. st. svoju epsku poeziju pisali po uzoru na usmenu epiku. Spomenimo Mirka Bogovića, Ivana Mažuranića, Augusta Šenou, Luku Botića, Josipa Eugena Tomića, Grgu Martića (Ljubomira Hercegovca), Silvija Strahimira Kranjčevića itd.

O Nikoli Andriću i Petru Grgecu također je bilo riječi u prethodnom poglavlju ove knjige. U rujnu 1912. g. **Stjepan Banović** je u zaostroškom Brdu od Mate Banovića Trliša zapisao najdulju hrvatsku usmenu epsku pjesmu (**1635 stihova**) *Kako je Ilija Primorac postrijeljao ženine prosee*. U ožujku 1999. g. **Petar Gudelj** je tu pjesmu nadahnuto

popratio predgovorom i u reprezentativnom izdanju objavio naslovivši je *Hrvatska Odiseja*.

Branko Vodnik (Drechsler) (Varaždin, 1879. – Zagreb, 1926.) u Zagrebu je 1924. g. priredio *Narodne pjesme (srpsko-hrvatske)* IV. izdanje I. dio junačke pjesme. *Junačke narodne pjesme (hrvatske i srpske)* priredio je dr. **Milan Strašek**, a objavilo je 1925. g. u Zagrebu “Društvo hrvatskih srednjoškolskih profesora”. Povodom tisućite godišnjice kraljevstva Hrvatske u Zagrebu su 1926. g. otisnute *Narodne pjesme (herojske)* koje sadrže 48 usmenih epskih pjesama. Nepotpisani je priređivač uvrstio najviše pjesama o Marku Kraljeviću.

Povjesničar književnosti **David Bogdanović** (Brod na Savi, 1869. – Zagreb, 1944.) priredio je *Izabrane narodne pjesme hrvatske i srpske* koje je 1930. g. u Zagrebu objelodanila *Knjižara Kraljevskog sveučilišta Jugoslavenske akademije*.

Među najvećim terenskim istraživačima hrvatske i srpske usmene epike je profesor praškog sveučilišta, Slovenac **Matija Murko**, koji je od 1909. do 1932. g. više puta boravio u središnjoj Hrvatskoj i Dalmaciji i fonografski snimao epske pjesme. Taj je rad rezultirao dvotomnim djelom *Tragom srpsko-hrvatske narodne epike* (1951. g.). Njegov su rad nastavili **Millman Parry** i **Albert Bates Lord**.

Golem je doprinos zapisivača **Stjepana Grčića** (Sinj – Podvaroš, 1879. – Radunić, Zlopolje kod Muća, 1932.) i **Silvestra Kutleše** kao i kazivača **Bože Domnjaka** (Potravlje kod Sinja, 1844. – Potravlje, 1922.). Od njega je S. Grčić zapisao tridesetak tisuća stihova i nekoliko priča.

Najvažnija izdanja usmenih epskih pjesama u drugoj polovici 20. st. objavila je *Matica hrvatska* u edicijama *Pet stoljeća hrvatske književnosti* i *Stoljeća hrvatske književnosti*. (Uz MH i Zora je nakladnica za PSHK.)

Olinko Delorko (Split, 1910. – Zagreb, 2000.) u PSHK knj. 24. priredio je 1964. g. *Narodne epske pjesme I*. **Maja Bošković – Stulli** je iste godine i u istoj ediciji (knj. 25.) priredila *Narodne epske pjesme II*.

Andelko Mijatović je 1969. g. u Zagrebu priredio *Narodne pjesme o Mijatu Tomiću*. Godine 1975. u Zagrebu su objavljenje *Narodne pjesme iz Hercegovine i duvanjsko-livanjskog kraja* koje je priredio Andelko Mijatović.

Književni krug u Splitu je objavio je 1990. g. *Epske pjesme Bože Domnjaka* priređivača **Ivana Mimice**. Isti je izdavač 1992. g. objavio djelo *Zmaj, junak, bila. Antologija usmene epike iz Dalmacije* koju je

odabrao i uredio Davor Dukić. U ediciji SHK 2004. g. objavljena su 2 sv. *Usmenih epskih pjesma* koje je priredio Davor Dukić.

Znameniti arheolog Pavao Anđelić (Sultići kraj Konjica, 1920. – Sultići, 1985.) u rodnomu mjestu 1957./1958. godine zapisao je 22 pjesme od kojih je 4 naznačio nedovršenima.¹⁹

*

Hvale je vrijedan terensko-istraživački rad studenata kroatistike filozofskih fakulteta u Zagrebu, Mostaru, Splitu, Osijeku i Rijeci koji su zapisali mnogobrojne usmene epske pjesme. Među tim pjesmama je i **Pogibija Nakića svatova** (586 stihova) zapisana u Vinovu Gornjem 2004. godine.²⁰

U hrvatskoj usmenoj epskoj poeziji opjevani su najznačajnije povijesne osobe među kojima su: Marko Kraljević, Juraj (Skenderbeg) Kastriotić, hajduci, uskoci, vladari.

MARKO KRALJEVIĆ

Marko Kraljević (? – Rovine, 1395.) sin je **srpskoga kralja Vukašina** kojega je na vrelu, dok je pio vodu, umorio njegov sluga kako bi se dokopao zlatnoga lančića koji je kralju visio o vratu. Nakon Vukašina za kralja Srbije, Bosne i Zapadnih strana okrunjen je Tvrtko Kotromanić, ban (1353.-1377.) te kralj (1377.-1391.). Marko Kraljević poginuo je na Rovinama 1395. g. boreći se na strani Osmanlija protiv vlašskog (rumunjskog) vojvode Mirče.

JURAJ KASTRIOTIĆ (SKENDERBEG, IVANBEG)

Juraj (Đurad, Skender-beg, Ivan-beg) Kastriotić (1405.-1468.), **albanski knez**, koji je kao talac turskog cara u Carigradu islamiziran. Za vrijeme ugarskoga rata protiv Osmanlija koji je 1443. g. vodio Janos Hunyadi (Janko Sibirjanin), Juraj Kastriotić je pobjegao od Osmanlija. Istaknuo se u borbama protiv Osmanlija te je omilio narodu koji i danas o njemu pjeva i pripovijeda. O njemu pjeva i Andrija Kačić Miošić u

---

¹⁹ Ta je zbirka objavljena 2006. godine, a priredili su je mr. sc. Tomislav Anđelić i dr. sc. Marko Dragić.

²⁰ Vidi: Marko, Dragić, *Književna i povijesna zbilja*, Napredak, Split 2005., str. 214.-232.

Razgovoru ugodnomu naroda slovinskoga. (O povijesnim osobama bit će riječi i u poglavlju Povijesne predaje.)

SMRT MIJATA TOMIĆA

- Divan čini care u Stambolu,
Sve mu lale po divanu stale.
Care daje agam agaluke
A pašama d'jeli pašaluke,*
5. *Spahijama potvrdi berate.
Sehidiji care govorio:
"Sehidijo, moja lalo mila!
Digni, paša, svoju tevabiju,
Hajde paša na Bosnu ponosnu,*
10. *Ti ćeš mojom Bosnom upraviti!"
A veli mu paša Sahidija:
"Čestit care, iza gore sunce!
Bogu fala a i tebi fala!
Nemoj mene Bosni kalovitoj,*
15. *Ne mogu ti Bosnom upraviti,
Jer na Bosni dv'je paše imadu:
Na Saraj'vu paša Smahilpaša,
A na ravnom Duvnu i Lijevnu,
Ondi kažu Mihat harambašu."*
20. *Govori mu care gospodine:
"Sahidija, sve moje uzdanje!
Der podigni svoju tevabiju,
Valja t' sići na Bosnu ponosnu,
A evo ti dva katal fermana,*
25. *Te pogubi dv'je paše bosanske."
Al' se paši na ino ne može,
Već podiže svoju tevabiju,
Ode vezir na Bosnu ponosnu.
Dan po danak, b'jeloj Bosni dođe.*
30. *Dođe paša šehar Sarajevu.
Ne htje paša past u Sarajevo,
Veće prođe šehar Sarajevo,
Na Gorici pope čadorove,
Pa doziva mlade Sarajlije:*

35. *L'jepo ih je paša dočekaio,
Pod čadorom misto načinio,
Kavu piju, eglenišu l'jepo,
Reče njima paša Sahidija:
"Sarajlije, sivi sokolovi!*
40. *Jeste l' mukti Bogu velikomu
I carevom bijelom fermanu?"
Rekoše mu mlade Sarajlije:
"Gospodine, paša Sahidija
Mi smo mukti Bogu velikomu*
45. *I carevom bijelom fermanu,
A i tebi, paša gospodine."
Sahidiji vrlo milo bilo,
Zagrnu im ćurke i binjiše,
Pa odoše šeher Sarajevu.*
50. *Pa zaziva pašu Smahilpašu,
Smahilpaša na Goricu dođe,
L'jepo ga je vezir dočekaio,
Pod čadorom misto namistio,
Kavu piju, eglenišu l'jepo.*
55. *Onda reče vezir Sahidija:
"Smahilpaša od sve Bosne glavo!
Jesi l' mukti Bogu velikomu
I carevom bijelom fermanu?"
A veli mu paša Smahilpaša:*
60. *"Ja sam mukti Bogu velikomu
I carevu bijelu fermanu,
Al' nijesam takom murtatinu,
Koji dođe prodat Bosnu ravnu,
Ha! prodati Bosnu u kaure."*
65. *Sahidiji vrlo mučno bilo,
Pa namače očim na kavaze,
A kavazi jedan na drugoga,
Smahilpaši glavu odsikoše,
Pokriše ga divan kabanicom.*
70. *To se čudo po Saraj'vu čulo,
To začula Smahilpašinica.
Uze svoga sina nejakoga,
Nejakoga, od po godinice,
Te veziru na Goricu dođe,*

75. Pa govori paši Sahidiji:
"Sahidijo, gorska haramijo!
Što pogubi Smahilpašu moga?
Tko će moga othraniti sina
Nejakoga od po godinice?"
80. A govori vezir Sahidija:
"Ja, kaduno, Smahilpašinice!
Nijesam ti paše pogubio,
Zgubiše ga tvoje Sarajlije
Hrzeći ga bijelu Stambolu
85. Sve u devlet caru čestitomu,
Pa ti ga je devlet pogubio,
I mal mu je begluk okrenuo.
Molit ću se caru čestitomu,
Mal će tvomu pokloniti sinu."
90. Pa se maši rukom pod serdžadu,
Izvadi joj stotinu dukata:
"Haj kaduno, Smahilpašinice,
Sina hrani i oda zla brani!"
Pa s' odatle vezir podignuo
95. I on ode Duvnu širokomu.
Paša prvi konak učinio
U Crnićim kod hana novoga,
A drugi je konak učinio
U Kruščici, u Abihodžića.
100. Paša dođe Duvnu bijelomu.
Kada dođe, pope čadorove
Pa doziva duvanjske knezove.
Dođoše mu duvanjski knezovi
Pa je paša njima govorio:
105. "Rajo prava, od Duvna knezovi!
Brže da ste Tomić Mihovila
Ja njegovu glavu odsičenu,
Ja će otić vaša za njegovu!"
Kad vidiše duvanjski knezovi,
110. Onda bilu knjigu nakitiše
Pa je šalju Mihi u planinu:
"Harambaša, Tomiću Mijate,
Brže da si u Duvnu b'jelomu!
Tebe ište paša Sahidija,

115. *Jali tebe, jali tvoju glavu,
 Jal' odoše sve naše za tvoju."
 A kad Mihi tanka knjiga dođe,
 Knjigu gleda Tomić Mihovile
 Pa družini svojoj govorio:*
120. *"Hej družino, draga braćo moja!
 Pijte vino ne opijajte se,
 Valja ići Duvnu bijelomu,
 Mene ište paša Sahidija,
 Jali mene, jali moju glavu,*
125. *Povezo je duvanjske knezove,
 Pa će otić sve njihove glave
 A za moju glavu sa ramena.
 Nije pravo, moja braćo draga,
 Oh, da ginu pravi siromasi,*
130. *Već hajdete pred pećinu donju,
 Oprem'te se, što ljepše možete,
 Ko da ćete, dico u svatove!"
 To družina Mihi poslušala
 I siđoše pred pećinu donju,*
135. *Svaki svoj je sepet otvorio.
 Oni vade đuzel đeisiju,
 Sve oblače svilene košulje,
 A ni tkane, ni predane kose
 Od bijele svile opletene,*
140. *Popunjene zlatom žeženijem;
 Pa po njima čohane ječerme,
 U kog dvoje, u kog troje toke,
 A po tokam morkaste dolame,
 Niz njih puca s obadvije strane*
145. *Sve od srme, zlatom ožežene,
 Iz njih vise zlatni sindžirići;
 U svakoga kovče i čakšire:
 Više im je pod kolinom zlata
 Nego im je čohe od pojasa!*
150. *Na nogama hrvatski čorapi,
 A na njima pleteni opanci;
 Sve podveze, kako guje ljute;
 Oko pasa nozi i sindžiri
 A za njima sv'jetli vedenici,*

155. *Među njima pale zakovane
Sve u srmu i u zlato suho;
Oko glave poše zamotali,
Iz poša se čisto zlato sjaše,
Prema žarkim odgovara suncem;*
160. *Zavrgli su dugim granalijam;
Sve se sjaju kako misečina.
Pa pođoše niz Vran, niz planinu,
Četrdeset i dva druga više.
Pred njima je Tomić Mihovile,*
165. *Dugačkom se zametnuo šarom,
Sjaše mu se kano sunce žarko,
I siđoše na Ljubušu ravnu,
A na pogled Duvnu bijelomu.
Ugleda ih paša Sahidija*
170. *Pa govori duvanjskim knezovim:
“Rajo prava, od Duvna knezovi!
Čij’ su ono kićeni svatovi,
Svi pješice, vrlo odiveni?”
Govore mu duvanjski knezovi:*
175. *“Gospodine, paša Sahidija!
Nisu ono kićeni svatovi,
To je Mijat sa družinom svojom;
Eno za njim četres i dva druga.”
Tude Mijat društvo zastavio,*
180. *Tude Mijat društvu govorio:
“Hej družino, draga braćo moja!
Kad budemo pašinu čadoru,
Valja meni pod čador unići,
I veziru ruku poljubiti.*
185. *Vi stanite okolo čadora,
Na duge se puške naslonite
A metnite ruke na balčake.
Ako meni do nevolje bude,
Radite vi čador pogaziti,*
190. *Barem mene mrtva osvetiti.”
Pa dođoše pašinu čadoru.
Paši Mijat Božju pomoć viče,
Paša njemu pomoć prifatío:
“Bog t’ u pomoć, gorska haramijo!”*

195. *Kraj sebe mu misto načinijo.
Sjede Mijo pod tijem čadorom
A družina čador opkolila,
Na duge se puške naslonila,
A metnuli ruke na balčake.*
200. *Kafedžija kafu iznosio,
Pa je daje Tomić Mihovilu.
Mijat meće a na prsa ruke:
“Fala tebi, mili gospodine,
Bogu fala a i tebi fala,*
205. *Neću kafe najpri, gospodine,
Prije tebe, paša Sahidija!
Da ti meni u pećinu dođeš,
Najprije bih tebi nazdravio
Pa ti, paša, čašu potkućio,*
210. *Kafedžiji vezir govorio:
“Kahfedžija, promini nam kafu!”
Pa im zdravu kafu donosio;
Kafu piju, eglenišu l'jepo.
Tako reče paša Sahidija:*
215. *“Ja, Mijate, haran harambaša!
Je l' istina, što mi ljudi kažu,
Da ti fataš tursku dicu, Miho,
Te prodaješ, bolan, u kaure?”
A veli mu Tomić Mihovile:*
220. *“Lažu, paša, viru ti zadajem!
Kad se bijah ja jako odbio
O, odbio, paša, u hajduke,
Bijah se ja zurđut dogodio
Te ufatih dvoje Cigančadi,*
225. *Obadvoje dadoh u kaure;
Potle nisam nikad nikadare
Ni vlašškoga a ni turskog sina.”
Al' govori paša Sahidija:
“Ja, Mijate, haran harambaša!*
230. *Je l' istina, što mi kažu ljudi,
Da ti ljubiš lijepo divojke
I neviste skoro dovedene
A po Duvnu i okolo Duvna?”
“Lažu, paša, viru ti zadajem!*

235. *Toga, paša, ne traže junaci.*”
Opet paša Miji govorio:
“Je l’ istina, što mi kažu ljudi,
Da razbijaš bale i toware,
Trgovačko da otimaš blago?”
240. *“Istina je, paša gospodine,*
Ne orema, paša, ne kopamo,
Trgovačko blago otimamo,
Hranimo se i od’jevamo se.”
Opet paša Miju zapituje:
245. *“Kaži pravo, tako bio zdravo,*
Sa šta ti se odbi u hajduke?”
A veli mu Tomić Mihovile:
“To ti, paša, i sam znati možeš!
Turski zulum kad dotešča raji:
250. *Bog visoko a car je daleko,*
Nitko nama pomoć ne imade!
Ja imado l’jepe podvornice
I livadu zelenu Jabuku;
Sve mi ote od Duvna kadija.
255. *Tripot idoh do turskoga suda,*
Sve je meni uzaludu b’ilo
Vlaška vira ne prije Turčina:
Pa ja odoh potražiti pravdu
U bogaze i tijesne klance,
260. *Gdino sude gorske kosovice,*
Pa sam Turke sudit naučio,
Ponajbolje Suzicu kadiju.”
Opet paša Miji govorio:
“Reci društvu, nek ti se odmori!”
265. *“Čestit paša mili gospodine,*
Mlada dica, ni umorna nisu,
Neka dvore i tebe i mene.”
Pa je Mijo paši govorio:
“Gospodine, paša Sahidijo,
270. *Što s’ povezo duvanjske knezove?*
Mrve im je muke i nevolje,
Kad im i ja na užinu dođem
A sa svoja četres i dva druga!
Valja tražit, šta doma nemaju,

275. *Odveži ih ljeba ti careva!*
Zapovidi paša pašalijam,
Odvezaše duvanjske knezove,
Pa se maši rukom pod serdžadu,
Izvadi mu pedeset dukata:
280. *“Na, Mijate, te se napij vina*
Sa družinom gdjegod u mehani;
Pak ja odoh u šehar Saraj’vo,
Evo tebi Duvno i Lijevno!”
Ode vezir k šehar Sarajevu,
285. *Ode Mijat u Vran u planinu.*
Kako vezir u Saraj’vo dođe,
Kako se je sačin učinio,
Pusti vezir po šehru telala:
“Nije l’ majka rodila junaka
290. *Jal’ sekuna brata odnijala,*
Muškim ga pasom opasala,
Tko b’ otiša u Vran u planinu
Te donio glavu Mijatovu,
Ja doveo rukuh svezanijeh?
295. *Dao bi mu punu kulu blaga*
A iz hasne cara čestitoga.”
Telal vika tri pune nedilje,
Da se junak naći ne mogaše,
Jer svak znaše, tko Tomić bijaše!
300. *Kad četvrta nastade nedilja,*
Tu se nađe Klišanin Arape
I on ide carevu veziru,
Pa govori Klišanin Arape:
“Gospodine, paša Sahidija!
305. *Evo majka rodila junaka*
I sekuna brata odnijala,
Koj’ će otić u Vran u planinu
Te doniti glavu Mijatovu,
Ja dovesti ruku svezanijeh,
310. *Jer ja znadem, paša gospodine,*
Sve ja znadem, staze i bogaze
I jatake, gdi dohodi Mijo,
Jer sam bio devet godin dana
U hajduštvu s Tomića Mijatom,

315. *Pa mu bijah nešto sakrivio,
Htijaše me Mijat obisiti
Pa ne dade ostala družina,
Već onako mene otisnula.
Već daj meni jednu čizmu blaga*
320. *I daj meni dvanaest delija”
Vezir dade ne reče ni rječi.
Otle Arap društvo podignuo,
Dan po danak, u Doljane dođe
Ka bijelu dvoru Bobovčevu,*
325. *Pa Iliju na oranju nađe,
Zastavi mu ralo i volove:
“Bogom brate, Bobovac Ilija!
Daj mi izdaj Tomić Mihovila,
Da nosimo glavu u Saraj’vo,*
330. *Ja svedemo ruku svezanijeh,
A evo ti puna čizma blaga.
Kad siđemo u šehar Saraj’vo,
Bolje će nas vezir darovati,
Dat će nama punu kulu blaga.”*
335. *Prevari se Bobovac Ilija,
Prevari se, ujede ga guja
On zastavi ralo i volove
Pak otiđe dvoru bijelomu
Te je bilu knjigu nakitio:*
340. *“O moj kume, Tomić Mihovile!
Dva si meni okumio sina,
Hodi siđi u selo Doljane,
Okumi mi sina i trećega,
Taman mi je d’jete za kumljenja.*
345. *Al’ ne vodi ti puno družine,
Nejman puno vina i rakije.”
Kad Mijatu tako knjiga dođe,
Knjigu gleda a na nju se smije.
Pa govori Vidu Žeravici:*
350. *“Žeravico, moja vjerna slugo,
Opremi se što god lipše moreš:
Hajdemo mi u selo Doljane,
Da okumim d’jete Bobovčevo
S nama hoće Mali Marijane”*

355. *A veli mu Tomica hajduče:
 “Ja moj striče, Tomić Mijovile,
 Ne idi ti, Mijo brez družine,
 Da ne bude kakva prijevara!”
 Na to mu se Mijat razljutio,*
360. *Samo uze Malog Marijana,
 Ode s njime u selo Doljane,
 Bijelomu dvoru Bobovčevu.
 L’jepo ga je kume dočekaao,
 Na bašči mu vatru naložio,*
365. *Na odaji pendžer prorezao,
 U odaju Klišanin Arapa
 Zatvorio Bobovac Ilija
 I još s njime dvanaest delija.
 Na bašču mu čedo iznosio,*
370. *Te mu Mijo čedo okumio,
 Kose mu je zlatom pozlatio.
 Daruje ga ljuba Bobovčeva,
 Iznosi mu b’jela boščaluka
 Te darova Tomića Mijata*
375. *Boščalukom krvlju pokapanim,
 A staje mu nogom po nogama,
 Ne bi li se Mijat ositio.
 Al’ se Mijat osititi ne može,
 Već premisslja misli svakojake:*
380. *Što se moja kuma pomamila,
 Te mi staje nogom po nogama?
 Pa siđoše hladno piti vino.
 Uze Mijo čašu od biljura.
 Poče junak čašom nazdravljati.*
385. *Ama Arap, od Boga mu bilo!
 Na pendžer je pušku naslonio
 I dobro je pušku napunio,
 Po dva drama praha latinskoga,
 A dva zrna, jedno za drugijem,*
390. *I obadva zrna na sindžiru.
 Poče Mijat hladno piti vino.
 Pušci Arap vatru dobavio
 I pogodi Tomić Mihovila,
 Pogodi ga u grlo bijelo,*

395. *Zaklaše ga dva sindžirli zrna.
Kad Mijata puška udarila,
Jednoć reče: Jezus i Marija!
Drugoć reče: Pomozi mi Bože!
Treće reče: Drž' me, Marijane!*
400. *A četvrto: Biži, Marijane,
Pa ga uze Mali Marijane,
Njega baca na pleća široka,
Bježi s njime momak uz planinu.
Ama Arap, od Boga mu bilo!*
405. *Znadijaše stazu naprečicu
A uzjaha debela jagaza
I dostiže Malog Marijana
Pa se za njim buzdovanom baci
I u zlo ga misto pogodio,*
410. *Pod koljeno u nogu lijevu.
Mar'jan pade a Arap dopade
Mijatovu odsiječe glavu,
Marijanu on saveza ruke,
Pa ga vrati u selo Doljane.*
415. *Pa digavši Bobovac Iliju
I odoše šehar Sarajevu.
Kad su bili u šehar Saraj'vo,
Pokloniše glavu Mijatovu,
Marijana ruku svezanijeh*
420. *I dadoše paši Sehidiji.
A da vidiš Tomice hajduka!
Sve cvijeli po gori zelenoj
A ne smije u selo Doljane,
A sve krije suze od družine.*
425. *Jedno jutro Toma uranio
Pa cvijeli pod omarom vitom.
Njemu dođe vila Prigorkinja:
"Ja bora ti, Tomica hajduče,
Što cvijeliš, muka koja ti je?"*
430. *"Kako, vilo, cvijeliti neću,
Kad imadoh dva najbolja druga,
A, Mijata i s njim Marijana,
Pa otišli u selo Doljane,
Da okumi d'jete Bobovčevo,*

435. *Pa ih nejma, vilo posestrimo!
Ne možeš mi kakav haber kazat?"*
A veli mu vila Prigorkinja:
"Ja, Tomica, dragi pobratime!
Rada bih ti dobar haber kazat,
440. *Al' ne mogu, veće kakono je.
Ja sam vila u planini bila
U Igmanu niže Sarajeva,
Vidjela sam svojijem očima:
Mijatovu glavu pronesoše,*
445. *Marijana živa provedoše,
Dovedoše u šeher Saraj'vo,
Dadoše ih paši Sehidiji.
Pita paša Malog Marijana:
'Otkud tebi takvo odijelo?'*
450. *A veli mu Mali Marijane:
I sam znadeš, milom Bogu fala,
Otkud meni ovo odijelo:
S takih sadro a na se nadero."*
Njemu paša opet besidio:
455. *Marijane, iz gore hajduče,
Da mi hoćeš viru založiti,
Da me, bolan, ne ćeš ostaviti,
Dovijeka ja moga, ja tvoga,
Tvoju bih ti glavu poklonio!'*
460. *A Marjan mu riječ progovara:
'Gospodine, paša Sehidija,
Pokloni mi moju rusu glavu,
A evo ti tvrdu viru dajem,
Tebe pašo, ostaviti neću,*
465. *Dovijeka ja svoga, ja tvoga.'*
I pušća ga paša Sehidija.
Bog ubio mlade Sarajlije,
Bezerdžane i trgovce mlade,
Ubiše ga iz ruku kamenjem."
470. *Kad je Toma vilu razumio,
Cvili junak kao guja ljuta.
Onda Toma društvu govorio:
"Ja, družino, draga braćo moja!
Hajdemo mi u selo Doljane,*

475. *Da mi naše kume upitamo,
Što je bilo, što l' se dogodilo.”
Pa odoše u selo Doljane
Bijelomu dvoru Bobovčevu.
Sve im kaže ljuba Bobovčeva*
480. *Pa odoše u Vran u planinu.
Al' se Arap hasi učinio
U Saraj'vu hladno pije vino
Po Varoši i po Latinluku.
Al' da vidiš mlade Sarajlije,*
485. *Bezerđane i trgovce mlade
Gdje odoše paši Sehidiji:
“Gospodaru, paša Sehidija,
Zaludu si zmaja pogubio,
Ostala je guja u kamenu,*
490. *Osto ti je Tomica hajduče
S Mijatovih druga četrdeset.
Dobavi nam Mijatovo društvo!”
Zove paša Klišanin Arapa
I pobru mu Bobovca Iliju:*
495. *“Brže da ste Mijatovo društvo
Pa se oni na noge skočili
I uzeše šezdeset delija
I pođoše u Vran u planinu,
Dan po danak na Ljubišu b'jelu.*
500. *Desile se babe na stanovam
Pa pitaju bake na stanovma:
“Jeda, babe, društva Mijatova?”
A govore babe ostarile:
“Kako nam je Mijat poginuo,*
505. *Veće mu se ne zna ni za društvo.”
Tu se oni rahat učiniše
I golemu vatru naložiše,
Vino piju a pripiču janjce,
Jadne babe masnu prevrtušu.*
510. *A sve gleda Tomica hajduče,
Sve on gleda iz Vrana planine.
Kad se tamna ufatila noćca
On ugleda oganj, vatru živu,
Gdino gori oganj na Ljubuši,*

515. Pa družini svojoj govorio:
*“Hej družino, draga braćo moja:
 Kako nam je Mijat poginuo,
 Mi nijesmo ništa zadobili.
 Golem gori oganj na Ljubuši,*
520. *Jal’ su svati, jali su trgovci!
 Vi sjedite pred pećinom st’jenom
 A ja, braćo, odoh na Ljubušu,
 Da ja vidim ko j’ kod vatre žive.”
 Uze dugu po srijedi pušku,*
525. *Hajduk brže na Ljubušu siđe,
 Primaće se ognju, vatri živoj,
 Al’ kod vatre Klišanin Arape
 I kod njega Bobovac Ilija,
 A oko njih mlade pašalije,*
530. *Vino piju, a janjce pripiču.
 Biše Toma pušku položio,
 Položio po studenoj stini,
 Na Arapu nišan sastavio:
 Pa se misli Tomica hajduče:*
535. *Da b’ ubio Klišanin Arapa,
 Uteče mi Bobovac Ilija.
 Već on diže pušku sa stijene
 Pa se vrati hajduk uz planinu.
 Pred pećinu do družine dođe,*
540. *Sve družini po istini kaže:
 “Već hajdemo, braćo, na Ljubušu,
 Osvetiti Mijat harambašu
 I našega Malog Marijana!”
 Skočiše se na noge lagane,*
545. *Četrdeset, jedan za drugijem,
 I siđoše na ravnu Ljubušu
 Al’ se oganj vatra potrnula
 A pospale mlade pašalije.
 Napadoše gorske haramije,*
550. *Isikoše šezdeset delija,
 A Arapu ruke savezaše
 I đidi Bobovcu Iliji,
 Pa goleme ražnje donesoše,
 Obadva ih na ražnje nadiše,*

555. *Oganj živu vatru potakoše,
Pa ih ognju živom primakoše,
Obadva ih žive ispekoše.
Od Ilije meso odrezuju
Te ga daju Klišanin Arapu,*
560. *Od Arapa odrezuju meso
Te pitaju Bobovac Iliju.
Na živu ih ognju ispekoše
Pa odoše u selo Doljane,
Bobovčeve dvore zapališe.*
565. *Kako su ti onda izgorili,
Ni danas se nisu načinili!
I tako ti Miju osvetili
I svojega Malog Marijana.²¹*

²¹ Anđelko Mijatović, *Narodne pjesme o Mijatu Tomiću*, Sinj – Duvno 1985, str. 200.-215; *Usmene epske pjesme I.* (priredio Davor Dukić) SHK, MH, Zagreb 2004, str. 377.-391. Dukić na 406. str. piše da je pjesma navedena prema I. F. Jukić i Lj. Hercegovac (fra Grgo Martić) 1858., br. 50, te da je varijanta te pjesme objavljena u HNP VIII, br. 42. O posebnom metku “koji jedini može ubiti junaka” pjeva i pjesma br. LVIII., knj. 2 u Hörmannovoj zbirci kao i u članku Maje Bošković Stulli *Postojanost epskog modela u dvije pjesme iz dubrovačke okolice*, u: *Usmena književnost kao umjetnost riječi*, Zagreb 1975, str. 77.-91. Ta je motiv i danas prisutan u povijesnim predajama o pogibiji harambaše Mijata Tomića. O tomu vidi: Marko Dragić, *Od Kozigrada do Zvonigrada*, Baška Voda – Mostar – Zagreb 2001.

PISMA O SMRTI STOJANA JANKOVIĆA

*Vino pije Stojan Jankoviću
u Kotarim u pjanoj mehani.
Do njeg sidi Tintor barjaktare,
A do njega trideset serdara.*

5. *Onda Stojan besidio riči:*

*“Moj Tintore, vrstan barjaktare,
daj nam skupi četvu u kotaru,
Po Kotaru i oko Kotara:
Jednu četvu pet stotin drugova,*

10. *Da idemo u tursku krajinu,*

*Ama brate Duvnu u ravnine,
Ravno ćemo porobiti Duvno,
Sve do kule Jusuf Begovića;
I još ćemo porobiti Livno*

15. *I livanjsko polje do Grahova.*

*Ako Bog da, pa srića donese,
Ako zdravo bilom Livnu sajdem,
pa ufatim setru Atlagića,
A ufatim Bajagić Aliju*

20. *I kopile Bojčić Delaliju,*

*Barjaktare, sve moje uzdanje,
Hoću tebe čirak učiniti!
Svoju ću ti ćordu pokloniti,
Koja jeste u Mlecim kovana*

25. *Trim kovačim za pun misec dana.*

*Ona siče pancir po junacim,
Pod pancirom šipke od čelika.
Ona valja trista mađarija.”
Kad to čuje Tintor barjaktare,*

30. *Kupi junak četvu po Kotaru.*

*On sakupi pet stotin junaka,
Dovede ih do oblice kule,
A do kule Stojan Jankovića.
Kad je Janko četvu opazio,*

35. *I junaka pod svitlim oružjem,*

*On dozivlje Pavla barjaktara:
“Opremi mi mog dobrog putalja,
Dok obučem svijetlo odilo!”*

- A da vidiš Pavla barjaktara!*
40. *Sađe junak do konja putalja
Hladnom vodom i raki-safunom,
Istire ga pamukli-čaršafom,
Na njega je ćebe nabacio,
Po ćebetu sedlo sedefliju,*
45. *A na sedlo zlatnu abaiju.
Sve su iz nje kite udarile,
Po kolinim pucaju putalja.
Priteže mu četiri kolana,
Zauzda ga rešmalijom uzdom,*
50. *Na njegov meće puške s kuburama,
Izvodi ga na mermer avliju.
Eto Janka niz bojali kulu
Pripaso je okovanu čordu,
Sva se sjaje kako ledenica.*
55. *Janko dobra uzjaši putalja,
A za njime Tintor barjaktare,
krstaš barjak nosi u desnici.
A za njime četa plemenita,
Zdravo dođe do vode Kosinca.*
60. *Priđe Janko vodu na Kosincu,
Svu je svoju četvu privodio,
Zdrav u Buško blato dohodio.
Tude Janka noćca ufatila.
Svojom četo noćcu prinoćio*
65. *Ran ujutro Janko podranio,
Svu je četvu otle podignuo,
Svu spremljenu, ljuto oružanu
Zdravo sađe Duvnu u ravnine.
Robi, pali sela i varoš*
70. *Sve do kule Jusuf Begovića.
Čudno jesu plina zadobili,
A još više roblja zarobili:
Udovica, mladih divojaka,
I nevista skoro dovedenih.*
75. *Tu je četa noćcu prenoćila
Svi u jutro rano podraniše,
Poje vodom sve konje hatove,
Bratac Jankov povede putalja,*

- Da mu dade studene vodice.*
80. *Ma da vidiš čuda velikoga,
Prigoda se prigodila tude,
Di s' izvlači zmija iz kubura,
Zaskače se na dobra putalja,
Pa s' uvlači u grivu putalju.*
85. *Guja grli plemića putalja,
Na perčin mu naslonila glavu.
Jankov bratac opazio biše,
Pa se junak poplašio biše,
Da će guja ujesti putalja.*
90. *On poteže mača zelenoga,
Pa posiče strahovitu guju.
Kaca krvca niz dobra putalja,
Saliva se konju niz kopite
Studene ga vode napojio,*
95. *Povrati ga i metnu mu zobi,
Bratu Janku imenom kaziva:
"Ne znaš brate, čuda velikoga,
Posiko sam strahovitu guju.
Izvuče se iz tvojih kubura,*
100. *Pa s' uvuče u grivu putalju,
Zagrli ga oko svega vrata,
Na perčin mu naslonila glavu.
Ja se, brate poplašio biše,
Pa posiko guju strahovitu.*
105. *Otišće se krvca niz putalja,
Sve se sliva konju niz kopite."
Kad je Janko razumio riči,
On se plesnu rukom po kolinu:
"Ajme, brate, grdna rano moja!*
110. *Svu mi uze sriću i junaštvo.
To si meni pogubio, brate,
Vilu moju, moju posestrinu,
koja mi je u pomoći bila,
Sad si meni odlomio krila,*
115. *Danas ću ti junak poginuti,
Jal' od puške jal' od sablje britke."
Di je srića, tu je i nesrića,
Tu se turčin prigodio biše,*

- Baš iz Prusca Nadžaković Mujo.*
120. *Sašlo ture kupit desetinu;
Potira ga Stojan Jankoviću.
Biži turčin glavom bez obzira,
Nosi dugu pušku o ramenu.
Priko sebe od stra' izbacio.*
125. *Di je srića tu je i nesrića,
Njegova ga puška pogodila,
Pogodi ga u prsa junačka,
Dino Janku melem ne treba,
Janko konja obrnu putalja,*
130. *Do svoje ga čete dogonio.
Pa dozivlje barjaktara svoga:
"Moj Tintore, vrstan barjaktare,
Od puške sam ranu prifatilo,
Di junaku melem ne tribuje.*
135. *Od' uzjaši mog junaka putalja,
Moje svitlo obuci odilo,
Zadij, brate, moje sjajno krilo,
Pa uzjaši mog dobrog putalja,
Svrćaj četvu do mrkloga mraka,*
140. *Ne daj nikom na juriš otići.
Ak' doznadu krajišnici turci,
Da sam junak dopanuo rana,
Svi hoćete izginuti listom.
Ne daj glasa društvu ni četici.*
145. *Dok se mrkla ne ufati noćca,
Biži, brate, kamenu Kotaru."'
A da vidiš Tintor barjaktara!
Di uzjaha Jankova putalja,
A obuče njegovo odilo,*
150. *Svitlu mu je pripasao ćordu,
A pripinje Jankovića krilo,
Svrće svoju do akšama vojsku,
Svoju četvu natrag povratio.
Zdravo dojde do vode Žbanice,*
155. *Onde Janko vode zaiskao.
Tu odleti Tintor barjaktare,
Donese mu vode u maštrafi,
Dok se Janko napio vodice,*

- Namah svijet junak prominio.*
160. *Umre Janko, pokojna mu duša!
Nestalo mu sile i junaštva,
A kako je poginuo Janko,
Tu se piva i govore ljudi,
Da ne biše Tintor barjaktara,*
165. *Ostalo bi Jankovića krilo,
Kod turčina Nadžaković Muje.
Odnese mu tilo u Kotare.
Zdravo došo Tintor barjaktare,
i saveo četu u Kotare.*
170. *Mnogo plina zarobio biše
I doveo roblje i robinje.
Zdravo došli Jankovića kuli,
Tu ukopa pokojnoga Janka.
A u crkvi svetoga Stipana.*
175. *A da vidiš Tintor barjaktara!
Sve ti plino po družini dili,
A divojke po mladim junacim,
Udovice po pjanim mehanam,
Neka služe i dodaju vino,*
180. *Kad serdari čaše ispijaju.
Onda bilo, kadno se činilo.*²²

U razdoblju između dva Svjetska rata stagnira usmena epska poezija, a razvija se pučka usmena poezija. U čitlučkom kraju kazivači kazuju pučku epsku pjesmu o pogibiji svatova Ivana Rozića. Svatovi su izgorjeli u požaru 10. veljače 1938. godine.

U epohi SFRJ represivnim mjerama sprječavalo se nacionalno i vjersko dostojanstvo. Epske pjesme se sve manje pjevaju, a u onima koje su se izvodile prevladavaju mitski elementi i Josip Broz Tito.

Iz tog perioda zabilježena je 2004. g. u Stepenu kod Tomislavgrada epska pučka pjesma koja opisuje pogibiju Ivana Dodiga i Ante Bagarića 23. travnja 1945. g. u Mirčetu kod Glamoča.

---

²² *Narodne junačke pjesme iz Bosne i Hercegovine*, skupio fra Marijan Šunjić, izdao Zbor franjevačkih bosanskih bogoslova "JUKIĆ", II. izdanje, Hrvatska tiskara d. d., Sarajevo 1925, str. 69.-73.

Buđenjem nacionalne svijesti devedesetih godina XX. st. dolazi do velikoga interesa za tradicijsku kulturu. U ovom vremenu cvjeta pučka usmena epika, a od zaslužnijih za to valja istaknuti guslara Željka Šimića iz Gruda.

BUGARŠĆICE

Bugaršćice su starinske pjesme. Najviše je bugaršćica koje pripadaju epskoj poeziji. Neke su bugaršćice lirske pjesme a neke se mogu promatrati kao lirsko-epske pjesme. Karakteriziraju ih dugi stih (dvanaesterac – šesnaesterac) i tugaljiv ton. Te su pjesme *specificum Croaticum*. Zapisivane su kod Hrvata, ponajviše u priobalnim krajevima. Prve je tri bugaršćice zapisao i u svom ***Ribanju i ribarskom prigovaranju*** (1586.) objavio Hvaranin Petar Hektorović.

Znanstveni interes za bugaršćice potaknuo je 1851. g. Franz Miklošič objavivši *Popevku od Svilojevića*. U XIX. st. doprinos izučavanju bugaršćica dali su još Valtazar Bogišić, Stojan Novaković, Armin Pavić i dr. U drugoj polovici XX. st. bugaršćicama se bavio i Miroslav Pantić.²³ Najveći znanstveni doprinos u proučavanju bugaršćica dali su Josip Kekez (Katuni iznad Omiša, 1937. – Zagreb, 2003.) i Maja Bošković Stulli (Osijek, 1922.).

Mnogo je riječi napisano o podrijetlu naziva bugaršćica. U narodnoj je uporabi u Rami i drugdje glagol ***bugariti*** a znači ***kroz plač govoriti, jadikovati, žaliti se, tražiti pomoć, tražiti milost*** i sl. Bugaršćice (bugarštice) u povijesti književnosti su se nazivale i pjesmama dugog stiha.

Burna je povijest Hrvata uzrokom što je najstariji zapis bugaršćice nastao u Molissama u Italiji kod Hrvata koji su onde našli utočište bježeći od Osmanlija iz Bosne i Hercegovine.

---

²³ O tome više: Maja Bošković – Stulli, *Od bugarštice do svakidašnjice*, Konzor, Zagreb 2005, str. 5.-65.

TAMNOVANJE VOJEVODE SIBINJANIN JANKA

Bugaršćica, najčešće naslovljena *Tamnovanje vojvode Sibinjanin Janka*, pjeva o Janku Sibinjaninu (Janošu Hunyadiu, Hunyad, Erdelj, 1387. – Zemun, 1456.) jednom od najistaknutijih i najuspješnijih boraca protiv Osmanlija. Godine 1448. prodro je na Kosovo, ali je izdajom raškoga despota Đurđa Brankovića usuznjen. Oslobođen je uz veliku otkupninu. Obranio je 1456. godine Beograd i 11. VIII. te godine umro. Otac je ugarskoga kralja Matije Korvina. Omiljen je kod Hrvata i Srba koji i danas o njemu pripovijedaju. O njemu pjeva najstarija bugaršćica zapisana 1. VI. 1497. kod Hrvata u Molissama u Italiji. Pjesmu je zapisao *Ruggero de Paziensa* 1. lipnja 1497. g. (četvrtkom) u mjestu *Gioia del Colle* nedaleko od Barija. Plešući su je pjevali prognani Hrvati iz Bosne i Hercegovine u čast kraljice *Izabele del Bolzo*.²⁴

*Ora` vija` se nad gradom Smederevom.
Nitkore ne čaše s njime govoriti,
nego Janko vojvoda govoraše iz tamnice:
- Molim ti se, orle, sidi malo niže
da s tobome progovoru. Bogom te brata zimaju,
pođi do smederevske gospode da s` mole
slavnomu despotu da m` otpusti iz tamnice smederevske.
I ako mi Bog pomože i slavni dispot pusti
iz smederevske tamnice, ja te ću napitati
črvene krvce turečke, beloga tela viteškoga.*²⁵
(Mollisse, Italija, 1497. g.)

MAJKA MARGARITA

Bugaršćica *Majka Margarita* pjeva o majci Margariti kojoj su sin Ivan i brat Petar otišli u borbu protiv Osmanlija.²⁶ Poginuli su. Majku

²⁴ Josip Kekez, *Bugaršćice*, III. Izmijenjeno izdanje, Organizator, Zagreb 2000, str. 69.-71.

²⁵ *Isto*, str. 69.

²⁶ U Mletačko-turskom ratu od 1499.-1503. godine Turci (Osmanlije) su opustošili splitsko, šibensko i zadarsko područje, a 1500. godine osvojili Makarsku i luku Busoljinu kraj Trogira. Sljedeće su godine (1501.) osvojili trogirsko i šibensko područje. Premda se ne spominje da su Margaritini sin i brat otišli u rat protiv osmanske vojske slijedom tih povijesnih događaja kao i stih *ako bi ti oba dva turske uze dopadnuli* upućuju na to da su otišli boriti se protiv osmanske vojske. Kandijski rat (1645.-1669.)

Margaritu tješila je vila. Majka Margarita je simbol hrvatske žene – supruge, žene – majke, žene – sestre. Njezina sudbina reprezentira četrnaeststoljetne sudbine neizbrojivih znanih i neznanih Hrvatica. U pjesmi *Plač Margarite* mletački pjesnik **Zuan Polo Lionpardi** (1541.) pjeva o majci Margariti, cvijetu slavenske zemlje.²⁷ Bugaršćicu *Majku Margaritu* zapisao je **Juraj Baraković** (Plemići kraj Zadra, 1548. – Zadar, 1628.) i ukomponirao u svoju *Vilu Slovinku*. **Vladimir Nazor** (Postire na Braču, 1876. – Zagreb, 1949.) u svojim je *Pjesmama u šikari, iz močvare i nad usjevima* (1931.) objavio i svoju bugaršćicu *Majka Margarita*. Majka Margarita nadahnula je grandioznog slikara i kipara **Ivana Meštrovića** koji ju je naslikao u svojoj *Povijesti Hrvata*. Skladatelj **Krsto Odak** (Siverić kraj Drniša, 20. ožujka 1888. – Zagreb, 4. studenoga 1965), skladao je (1952/53) radijsku operu *Majka Margarita*.

MAJKA MARGARITA

*Cvilu to mi cviljaše drobna ptica lastovica,
ona mala ptica;
cvilu to mi cviljaše drobna ptica lastovica,
ona cvilu cviljaše Zadru gradu na pridvratju,
ona mala ptica.
Ona cvilu cviljaše Zadru gradu na pridvratju,
biše mi se cvileći drobna ptica zakasnila,
ona mala ptica,
Biše mi se cvileći drobna ptica zakasnila,
ter ju biše pustilo žarko sunce na zapadu,
onu malu pticu,
ter ju biše pustilo žarko sunce na zapadu,
a biše ju zaskočio sjajni misec na istoku,*

---

započet je turskim napadom na mletački otok Kandiju (Kretu). Turska vojska se iskrcala na otok ali je mletačka vojska blokirala Dardanel i tako spriječila opskrbu te je Kandija kapitulirala 6. rujna 1669. g. Turci 1646. g. zauzimaju Novigrad i napadaju područje od Zadra do Šibenika. Venecija 1647. g. poduzima napad na Turke i zauzima Zemunik, Novigrad, Vranu, Obrovac i Skradin a turski napad na Šibenik propada. Na stranu Mlečana prelaze Poljica i niz hercegovačkih plemena.

U tursko – mletačkom *Kandijskom ratu* Osmanlije su potisnuti iz Makarskoga primorja, Poljica, Klisa, Solina i šibensko-zadarskog zaleđa. U tom ratu istaknuli su se zapovjednici: Sorić, Mandušić, Miljanići, Milković i Janković. Glavni junak najdulje hrvatske usmene epske pjesme Ilija Primorac bio je zarobljen u tom ratu.

²⁷ Josip Kekez, *Bugaršćice*, III. Izmijenjeno izdanje, Organizator, Zagreb 2000, str. 82.

onu malu pticu;
 a biše ju zaskočio sjajni misec na istoku,
 ali ono ne biše drobna ptica lastovica,
 ona mala ptica,
 ali ono ne biše drobna ptica lastovica,
 neg mi ono biše stara majka Ivanova,
 majka Margarita;
 neg mi ono biše stara majka Ivanova,
 ona majka klikovaše sinka svoga i brajenka,
 majka Margarita!
 Ona majka klikovaše sinka svoga i brajenka,
 Na nju mi je našetala bila vila planinkinja,
 ona bila vila,
 Na nju mi je našetala bila vila planinkinja,
 ter mi side bila vila staroj majci besiditi,
 majci Margariti,
 ter mi side bila vila staroj majci besiditi:
 "Ča mi tako cviluješ, stara majko Ivanova,
 majko Margarito?
 Ča mi tako cviluješ, stara majko Ivanova,
 Koja ti je nevolja grozne suze prolivati?
 majko Margarito?
 Koja ti je nevolja grozne suze prolivati?'
 side to mi stara majka biloj vili besiditi,
 majka Margarita,
 side to mi stara majka biloj vili besiditi:
 "Ostaf me se, bila vilo, jadi te se ostavili,
 planinkinjo vilo!
 Ostaf me se, bila vilo, jadi te se ostavili,
 dvi su meni ljute rane na mojemu željnom srcu,
 planinkinjo vilo!
 Dvi su meni ljute rane na mojemu željnom srcu,
 obe su mi, jadovi, ljute rane otrovane,
 planinkinjo vilo!
 Obe su mi, jadovi, ljute rane otrovane,
 i ovo ih ne mogu, jadna majka, priboliti,
 posestrino vilo!
 I ovo ih ne mogu, nikakore priboliti,
 a ove su ljute rane na mojemu željnom srcu,

posestrino vilo!
 A ove su ljute rane na mojemu željnom srcu,
 ja t' sam majka imila mlada Petra bratca moga,
 posestrino vilo!
 Ja t' sam majka imila mlada Petra bratca moga
 a Ivana hranila, mila sinka, od srdašca,
 jedno malo dite,
 A Ivana hranila, mila sinka, od srdašca,
 i kad sam ih jadna bila do viteštva dohranila,
 posestrino vilo!
 I kad sam ih jadna bila do viteštva dohranila,
 po njih mi je svitla zora od istoka poručila,
 posestrino vilo!
 Po njih mi je svitla zora od istoka poručila,
 obih sam ih, jadna majka, svitloj zori otpravila,
 majka Margarita,
 Obih sam ih, jadna majka, svitloj zori otpravila,
 da li evo ne znadem za njih smrti ni života,
 vilo posestrino!
 Da li evo ne znadem za njih smrti ni života,
 neg su mi se zli bilizi, jadni majci, ukazali,
 majci Margariti:
 Neg su mi se zli bilizi, jadni majci, ukazali,
 gdi se gavran vijaše nad merli od Zadra grada,
 ona črna ptica,
 gdi se gavran vijaše nad merli od Zadra grada,
 a bihu mu crna pera sva od krvi ustrapana,
 onoj črnoj ptici.
 A bihu mu crna pera sva od krvi ustrapana,
 sila sam ga, jadna majka, kumiti i bratimiti,
 onu kobnu pticu,
 sila sam ga, jadna majka, kumiti i bratimiti:
 "Kaži meni, gavrane, te bilige do istine,
 ptice zlokobnice,
 Kaži meni, gavranče, te bilige do istine,
 a ja ti se, jadna majka, virom mojom obituju,
 moj črni gavranče,
 a ja ti se, jadna majka, virom mojom obituju,
 da ti hoću trudna pera sva suzami prehladiti,

ptice zlokobnice.
 Da ti hoću trudna pera sva suzami prehladiti,
 da li ne hti na mene huda ptica ni gledati,
 ona huda ptica,
 da li ne hti na mene huda ptica ni gledati,
 nego to mi odleti u planinu črnu goru,
 ona huda ptica,
 nego to mi odleti u planinu črnu goru,
 mene, majku, ostavi grozne suze proljući,
 majku Margaritu!”
 Mene, majku, ostavi grozne suze proljući,
 side to mi bila vila staroj majci besiditi,
 planinkinja vila,
 side to mi bila vila staroj majci besiditi:
 “Ovo ću te, stara majko, radi boga uprašati,
 majko Margarito;
 ako bi ti oba dva turske uze dopadnuli
 kojom bi jih ti spenzom iz tamnice iskupila?
 majko Margarito,
 kojom bi jih ti spenzom iz tamnice iskupila?”
 Side to mi stara majka biloj vili besiditi,
 majka Margarita,
 side to mi stara majka biloj vili besiditi:

 “Ako su mi, bila vilo, turske uze dostignuli,
 posestrino vilo,
 ako su mi, bila vilo, turske uze dostignuli,
 lasno ću ih, jedna majka, iz tamnice iskupiti,
 posestrino vilo,
 lasno ću ih, jedna majka, iz tamnice iskupiti:
 za bratca ću mojega dati moju rusu glavu,
 posestrino vilo,
 za bratca ću mojega dati moju rusu glavu,
 a za sinka Ivana živim ognjem izgoriti,
 za to mlado dite!”
 A za sinka Ivana živim ognjem izgoriti,
 sila mi je bila vila staroj majci besiditi,
 majci Margariti,
 sila mi je bila vila staroj majci besiditi:
 “Nisu ti jih, stara majko, turske uze dopadnule,

starice nebogo!
Nisu ti jih, stara majko, turske uze dopadnule,
da li ću ti istinu, jedna majko, povidati,
starice nebogo,
da li ću ti istinu, jedna majko, povidati:
bratca ti je obljubila mlada moma Grkinjica,
majko Margarito,
bratca ti je obljubila mlada moma Grkinjica,
ter ti ga je napojila mrzle vode zabitljive,
starice nebogo,
ter ti ga je napojila mrzle vode zabitljive,
da se nigdar od tebe, sestre svoje, ne spomene,
majko Margarito;
da se nigdar od tebe, sestre svoje, ne spomene,
a kada si od sebe sinka svoga otpravila,
ono mlado dite,
a kada si od sebe sinka svoga otpravila,
onda se je u tebi srdašce okamenilo,
starice nebogo,
onda se je u tebi srdašce okamenilo,
jer kada mi on dojde u Primorje valovito,
ono mlado dite.
Jer kada mi on dojde u Primorje valovito,

na njega se namiri lipa Cvite Primorkinja,
na to mlado dite.
Na njega se namiri lipa Cvite Primorkinja,
ona venac vijaše od primoga vilovita,
mlada Primorkinja,
ona venac vijaše od primoga vilovita,
ondi mi se oni bihu očicami sagledali,
mladi i gizdavi,
ondi mi se oni bihu očicami sagledali,
očima sagledali a srdašci saljubili,
mladi i gizdavi.
Očicami sagledali a srdašci saljubili,
biše mi ga lipa Cvite onim vencem okrunila,
ono mlado dite,
biše mi ga lipa Cvite onim vencem okrunila,
da se nigdar nikadare k tebi majci ne zavrati,

starice nebogo!

Da se nigdar nikadare k tebi majci ne zavrati,
cvili, majko, i žali i prolivaj grozne suze,
majko Margarito!

Cvili, majko, i žali i prolivaj grozne suze,
i da ti se nikadare, od suz' lišca ne osuše,
majko Margarito!

I da ti se nikadare, od suz' lišca ne osuše,
nit ćeš bratca dozvati, nit ćeš sinka dočekati,
starice nebogo!

*Nit ćeš bratca dozvati, nit ćeš sinka dočekati!*²⁸

U rukopisnoj je ostavštini Petra Zrinskoga (Vrbovec, 1621. – Bečko Novo Mjesto, 1671.) nađena i bugarščica ***Popivka od Svilojevića*** koja je vjerojatno zapisana u sjevernoj Hrvatskoj 1663. godine.

Maja Bošković – Stulli je s pravom ustvrdila da su sudbine Svilojevića i Zrinskoga slične. I Svilojević i Zrinski su bili usuznjeni. Svilojević je oslobođen. Zrinski je sa svojim šurjakom Krstom Frankopanom pogubljen 30. travnja 1671. godine. (O tome će biti riječi u poglavlju *Povijesne predaje*.)

Kuće u Poljicima za vrijeme Turaka

²⁸ Vidi: Josip Kekez, *Bugarščice*, III. Izmijenjeno izdanje, Organizator, Zagreb 2000, str. 76-83.

PREVOĐENJE USMENE POEZIJE NA STRANE JEZIKE

Početakom XX. st. povjesničar književnosti dr. Đuro Šurmin ustvrdio je da se svijet zanosi našom narodnom epikom, ali se divi nježnim ženskim pjesmama.²⁹ Sustavnije prevođenje hrvatskih kao i srpskih i bošnjačkih pjesama počinje s **Albertom Fortisom** i njegovim djelom **Put po Dalmaciji** (1774.). Baladu o *Hasanaginici* najprije je na njemački jezik preveo Johann Wolfgang von Goethe (1749.-1832.).

Već smo kazali da je J. G. Herder (1744.-1803.) u svoj *Volkslieder* (1778. i 1779.) uvrstio Goetheov prijevod *Žalosne pjesamce o Asanagici* kao i **tri pjesme iz Kačićeva razgovora ugodnoga**. Od tada se naše usmene pjesme prevode najprije u Francuskoj a potom u mnogim drugim zemljama. Već je kazano da je Đuro Ferić Gvozdenica hrvatske usmene pjesme prevodio na latinski jezik.

U Njemačkoj su nakon Goethea prevodili **Johanes von Müller**, **braća Jakob i Wilhelm Grimm**, a **W. Gerhard** je objavio zbirku usmenih pjesama Hrvata, Srba i Bošnjaka. Po Goetheovom nagovoru Therese Albertine Luise von Jakob pod pseudonimom **Talvj** prevela je i objavila Vukove pjesme pod naslovom *Volkslieder der Serben* (I. 1825., II. 1826.).³⁰ (**Vuk Stefanović Karadžić** je bio kontroverzna osoba. Dao je golem doprinos reformi srpskoga jezika. Međutim, njegova krilatice *Srbi svi i svuda* predvodila je velikosrpsku ideologiju po kojoj su Hrvati – Srbi katoličke vjere. Sukladno tomu on je i hrvatske usmene pjesme podvodio pod srpske. Imao je svoje pristaše u Hrvatskoj među kojima su Matija Ban (1818.-1903.), Medo Pucić (1821.-1882.), Ivo Ćipiko (1863.-1923.). U filološkom pogledu Karadžićev je sljednik i Tomo Maretić (1854.-1938.).

Fortisov *Put po Dalmaciji* nakon Goetheova prijevoda preveden je na francuski jezik. Prosper Mérimée (1803.-1870.) iz Herderova je *Volksliedera* preveo na francuski jezik Kačićevu pjesmu o Milošu Kobiliću i objavio u svom djelu **La Guzla** (1840.) (*Gusle*).³¹ Francuski pjesnik, političar i povjesničar, Alphonse de **Lamartine** (1790.-1869.) nadahnut junaštvom Stojana Jankovića napisao je svoje djelo **La Chute**

---

²⁹ Dr. Đuro Šurmin, *Povijest književnosti hrvatske i srpske*, Zagreb 1908, str. 19.

³⁰ *Junačke narodne pjesme (hrvatske i srpske)*, priredio dr. Milan Strašek, Izdanje hrvatskih srednjoškolskih profesora, Zagreb 1925, str. VIII.

³¹ Stipe Botica, *Andrija Kačić Miošić*, Školska knjiga, Filozofski fakultet Zagreb, Zbornik Kačić, Zagreb 2003, str. 118.

d'un Ange (Pad anđela). Walter Scott (1771.-1823.) je prema Goetheovu prijevodu na engleski jezik preveo *Asanagicu*. Na engleski je jezik prevodio i John Bowring. Na ruski jezik prvi je prevodio **Aleksandar Sergejevič Puškin** (1799.-1837.). Puškin se divio junaštvu harambaše Stanka Sočivice iz Imotskoga. Nakon Puškina na ruski su jezik prevodili naše pjesme Berg, Vostokov i dr.

Poljak **Adam Mickiewicz** (1798.-1855.) u Parizu je predavao o našim narodnim pjesmama. Mnogi su Poljaci prevodili našu poeziju, a poslije II. svjetskog rata objavili su zbirku naših narodnih pjesama. Tommaseo je hrvatske lirske pjesme prevodio na talijanski jezik. U Padovi je 1949. g. objelodanjena zbirka naših narodnih pjesama koju je uredio Arturo Cronia.

Naše su usmene pjesme prevodili i Česi, Slovaci, Rumunji, Mađari, Šveđani i dr. U XX. st. golem doprinos našoj usmenoj poeziji dali su **Millman Parry** i **Albert Bates Lord** koji je 1953. izdao na hrvatskom (i srpskom) i engleskom jeziku zbirku naše usmene poezije.³² A. B. Lord je s prekidima, prikupljao i izučavao usmene pjesme u Bosni i Hercegovini i u 70-tim godinama XX. st.³³

³² Najveći dio podataka o prevođenju usmene poezije na strane jezike navodim prema: Tvrтко Čubelić, *Povijest i historija usmene narodne književnosti*, Zagreb 1990, str. 123.-124.

³³ *Bosansko – hercegovačka književna hrestomatija*, knjiga II., *Narodna književnost*, dr. Hatidža Krmjević, Đenana Butorović, dr. Ljubomir Zuković, Zavod za izdavanje udžbenika, Sarajevo 1972, str. 9.

IZVORI I LITERATURA

1. *100 najvećih djela svjetske književnosti*, VI. izdanje, uredio Antun Šoljan, Znanje, Zagreb 1972.
2. Banović, Stjepan, *Kad je živio Mijat Tomić*, ZZNŽO JS, knjiga XXIX., sv. 1., Zagreb 1938.
3. *Bosanski prijatelj*, sv. III. Urednik I. F. Jukić, Matica ilirska, Zagreb 1861.
4. *Bosansko-hercegovačka književna hrestomatija*, knjiga II., *Narodna književnost*, dr. Hatidža Krnjević, Đenana Butorović, dr. Ljubomir Zuković, Zavod za izdavanje udžbenika, Sarajevo 1972.
5. Bošković-Stulli, Maja, *Od bugarštice do svakidašnjice*, Konzor, Zagreb 2005.
6. Botica, Stipe, *Andrija Kačić Miošić*, Školska knjiga, Filozofski fakultet Zagreb, Zbornik Kačić, Zagreb 2003.
7. Botica, Stipe, *Biblija i hrvatska kulturna tradicija*, VI. nakl., Zagreb 1995.
8. Čubelić, Tvrtko, *Povijest i historija usmene narodne književnosti*, Zagreb 1990.
9. Dragić, Marko, *Književna i povijesna zbilja*, Napredak, Split 2005.
10. Dragić, Marko, *Hrvatska usmena književnost Bosne i Hercegovine: lirika, epika, retorika*, priredio Hrvatska književnost Bosne i Hercegovine u 100 knjiga, knj. 4, Matica hrvatska i HKD Napredak, Sarajevo 2006.
11. Dukić, Davor, *Sultanova djeca (Predodžbe Turaka u hrvatskoj književnosti ranog novovjekovlja)*, Thema I.D. Zadar 2004.
12. *Epske narodne pjesme*, priredio dr. Tvrtko Čubelić, peto prošireno izdanje, Školska knjiga, Zagreb 1965.
13. *Epske pjesme Bože Domnjaka Bojana*, (Izbor), priredio Ivan Mimica, Književni krug Split, Split 1990.
14. Frangeš, Ivo, *Povijest hrvatske književnosti*, MH, Zagreb – Ljubljana 1987.
15. Grgec, Petar, *Hrvatske narodne pjesme*, Hrvatska državna tiskara, Zagreb 1943.
16. Grgec, Petar, *Razvoj hrvatskog narodnog pjesništva*, Hrvatska školska knjižica, Zagreb 1944.

17. Havelock, Eric A., *Muza uči pisati, Razmišljanja o usmenosti i pismenosti od antike do danas*, AGM, Zagreb 2003.
18. *Hrvatska književnost srednjega vijeka*, priredio Vjekoslav Štefanić i suradnici Biserka Grabar, Anica Nazor i Marija Pantelić, PSHK, knj. 1., Zagreb 1969.
19. *Hrvatska odiseja*, smislio, priredio i uredio Petar Gudelj, Mala nakladna kuća Sveti Jure, Baška Voda 1999.
20. *Hrvatske narodne pjesme*, knjiga deveta, Odio prvi, sveska šesta (historijske, krajiške i uskočke pjesme). Uredio dr. Nikola Andrić, MH, Zagreb 1940.
21. *Hrvatske narodne pjesme*, knjiga druga, Odio prvi, *Junačke pjesme*, uredio dr. Stjepan Bosanac, MH, Zagreb 1897.
22. *Hrvatske narodne pjesme*, knjiga osma, Odio prvi, sveska peta (Uskočke i hajdučke pjesme), uredio dr. Nikola Andrić, MH, Zagreb 1939.
23. *Hrvatske narodne pjesme*, knjiga prva, Odio prvi, *Junačke pjesme*, uredili dr. Ivan Broz i dr. Stjepan Bosanac, MH, Zagreb 1896.
24. *Hrvatski leksikon*, sv. I. i II., Naklada Leksikon, Zagreb 1996.
25. *Hrvatska usmena književnost Bosne i Hercegovine: lirika, epika, retorika*, priredio Marko Dragić, *Hrvatska književnost Bosne i Hercegovine u 100 knjiga*, knj. 4. Matica hrvatska, HKD Napredak, Sarajevo 2006.
26. *Izabrane narodne pjesme, hrvatske i srpske*, priredio dr. David Bogdanović, Zagreb 1930.
27. *Jačkar hrvatske narodne jačke iz Gradišća*, sabrao Martin Meršić, redakcija i komentari Vinko Žganec, Novinsko-izdavačko i štamparsko poduzeće Čakovec, 1964.
28. Jagić, Vatroslav, *Historija književnosti naroda hrvatskoga i srbskoga*, knjiga prva, Staro doba, Zagreb 1867.
29. Jelčić, Dubravko, *Povijest hrvatske književnosti*, (drugo znatno prošireno izdanje), Naklada P. I. P. Pavičić, Zagreb 2004.
30. *Junačke narodne pjesme (hrvatske i srpske)*, priredio dr. Milan Strašek, Izdanje društva srednjoškolskih profesora, Zagreb 1925.
31. *Junačke narodne pjesme (hrvatske i srpske)*, priredio dr. Milan Strašek, Izdanje "Društva hrvatskih srednjoškolskih profesora", Zagreb 1925.
32. Kekez, Josip, *Bugaršćice*, III. izdanje, Organizator, Zagreb 1996.

33. Kekez, Josip, *Usmena književnost*, u: Škreb – Stamać *Uvod u književnost*, IV. poboljšano izdanje, Globus, Zagreb 1986.
34. Kombol – Novak, *Hrvatska književnost do narodnog preporoda*, Školska knjiga, Zagreb 1996.
35. Kombol, Mihovil, *Povijest hrvatske književnosti do preporoda*, MH, Zagreb 1945.
36. Košutić – Brozović, Nevenka, *Čitanka iz stranih književnosti 1*, Školska knjiga, Zagreb 1996.
37. *Leksikon hrvatskih pisaca*, autor koncepcije Krešimir Nemeč, Školska knjiga, Zagreb 2000.
38. *Leksikon hrvatskih pisaca*, autor koncepcije Krešimir Nemeč, Školska knjiga, Zagreb 2000.
39. Maretić, Tomo, *Naša narodna epika*, JAZU, Zagreb 1909.
40. Medini, Milorad, *Povijest hrvatske književnosti u Dalmaciji i Dubrovniku*, knj. 1, MH, Zagreb 1902.
41. Mijatović, Anđelko, *Iz riznice hrvatske povijesti i kulture*, Školska knjiga, Zagreb 1996.
42. Mijatović, Anđelko, *Narodne pjesme o Mijatu Tomiću*, Sinj-Duvno 1985.
43. Milas, Mijo, *Hrvatski narodni junak* (drugo prošireno izdanje), VI. nakl., Split 1996.
44. Mimica, Ivan, *Mjesto Julija Bajamontija u hrvatskoj usmenoj književnosti-Splitski polihistor Julije Bajamonti*, Zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog 30. listopada 1994. godine u Splitu, Književni krug Split, Split 1996.
45. Mimica, Ivan, *Život i epski svijet Bože Domnjaka*, Logos, Split 1988.
46. Molinie, Georges, *Stilistika*, s francuskoga preveo Goran Rukavina, Ceres, Zagreb 2002.
47. *Narodne epske pjesme*, I. priredio Olinko Delorko, PSHK, knjiga 24., Zora, MH, Zagreb 1964.
48. *Narodne epske pjesme*, II. priredila Maja Bošković-Stulli, PSHK, knjiga 25., Zora, MH, Zagreb 1964.
49. *Narodne junačke pjesme iz Bosne i Hercegovine*, skupio fra Marijan Šunjić, II. izdanje, Hrvatska tiskara d.d. Sarajevo, 1925.
50. *Narodne pjesme bosanske i hercegovačke*, svezak prvi, *Pjesme junačke*, skupio Ivan Franjo Jukić Banjolučanin i Ljubomir Hercegovac (fra Grgo Martić), izdao o. Filip Kunić Kupriješanin, Osiek 1858.

51. *Narodne pjesme (srpsko-hrvatske)* I. dio. *Junačke pjesme* IV. izdanje, priredio dr. Branko Vodnik, Izdanje profesorskog društva sekcije Zagreb, Zagreb 1924.
52. *Narodne pjesme iz Luke na Šipanu*, zapisao Andro Murat, priredila Tanja Perić Polonijo, MH, Zagreb 1996.
53. *Narodne pjesme o 1000-godišnjici kraljevstva hrvatskoga (925.-1925.)* I. herojske, Zagreb 1926.
54. *Narodne pjesme o Mijatu Tomiću*, uredio prof. Ivan Rendeo, HKD Napredak, Sarajevo 1931.
55. *Povijest hrvatske književnosti*, knj. 1, napisale Maja Bošković – Stulli i Divna Zečević, Liber, Mladost, Zagreb 1978.
56. Radetić, Ivan, *Pregled hrvatske tradicionalne književnosti*, IV. izdanje, Globus, Zagreb 1986.
57. Rihtman Auguštin, Dunja, *Etnologija i etnomit*, Zagreb 2001.
58. *Rukopisna zbirka (1957./58.)* Pave Anđelića.
59. Slamming, Ivan, *Sedam pristupa pjesmi*, Rijeka 1986.
60. Solar, Milivoj, *Povijest svjetske književnosti* (kratak pregled), Golden marketing, Zagreb 2003.
61. *Usmene epske pjesme I. i II.*, priredio Davor Dukić, SHK, MH, Zagreb 2004.
62. Višić, Marko, *Književnost drevnog Bliskog istoka*, Naprijed, Zagreb 1993.
63. Vladić, Jeronim, *Uspomene o Rami i ramskom franjevačkom samostanu*, Zagreb, 1882., reprint MH ogranak "Rama" Prozor, 1991.
64. Vratović, Vladimir i Zorić, Mate, *Epika i epske pjesme*, u: *Uvod u književnost* (uredili Fran Petre i Zdenko Škreb), Znanje, Zagreb 1961.
65. *Zbornik radova Andrija Šimić izuzetna pojava među hajducima*, uredili Mijo Milas i Ivan Mimica, Logos-tours, Split 2005.
66. Zima, Luka, *Figure u našem narodnom pjesničtvu, s njihovom teorijom*, JAZU, Zagreb 1880.
67. *Zlatna knjiga hrvatske narodne lirike*, sastavio Krešimir Mlač, MH, Zagreb 1972.

III. PRIČE (PRIPOVIJETKE)

NAZIVLJE

Usmene priče obuhvaćaju: **bajke, basne, predaje, novele, anegdote, šale i legende**. Raznovrsnost usmenih priča svjedoče i njihovi nazivi na raznim jezicima. U starogrčkom *mit, apologos* (novela); latinskom *fabula*; engleskom *story, legend*; njemačkom *Märchen, Sage, Legende, Novelle, Schwank*. Zanimljivo je da su se usmene priče u slovenskom, slovačkom, češkom, bugarskom jeziku nazivale **povesti**. U portugalskom jeziku se zovu: *fabula, historia, lenda, caso* itd.¹ Usmene priče se, primjerice, u talijanskoj, engleskoj, američkoj filologiji nazivaju legendama.

U hrvatskom jeziku poznati su nazivi: *priča, pripovijetka, pripovijest, bajka, basna, kazavica (kazalica), vjerovanja*. (Kazavicom ili kazalicom nazivane su i epske pjesme.) Narod usmenu prozu naziva: *priče, beside, legende*.

Legenda je latinska riječ i znači *ono što valja čitati, ono što treba čitati*. Na našim prostorima rijetko se koja riječ toliko suprotno tumačila kao riječ legenda. U minulim ideološko-tendencioznim sustavima pod tom riječju podrazumjevalo se nešto što je izmišljeno i što je lažno. Istovremeno se za mnoge *velikane* govorilo da su ušli u legendu i da su otišli u legendu. Kada je netko u nečemu iznimno dobar i zaslužan, naziva ga se živom legendom, a kada se, primjerice, govori o hajducima, onda se kaže da su to samo legende, to jest, izmišljeni junaci i izmišljene priče o njima itd.

Nipošto se ovim ne želi reći da su sve legende i druge vrste priča istinite. Ima ih istinitih i izmišljenih. Usmene su priče književnost, a književnosti nije da pripovijeda o onome što se dogodilo, već o onom što bi se moglo tipski dogoditi, kako su to već rekli veliki filološki autoriteti.

SVJETSKE USMENE PRIČE

Svaka je kultura na sebi svojstvene načine oblikovala bitne motive koji su postali (usmeno) književni. Trajne su antologijske vrijednosti staroegipatske usmene priče: *Sinuheova priča, Istrebljenje ljudskoga roda, Dva brata, Unamunovo putovanje u Fenikiju, Bajka o ukletom kraljeviću, Legenda o faraonu Khufu* (Keopsu). Sumersko-babilonsko-

---

¹ Tvrtko Čubelić, *Povijest i historija usmene narodne književnosti*, Zagreb 1990, str. 209.-210.

asirske predaje (mitovi) su: *Lahar i Ašnan*, *En-Ki i Nin-mah*, *En-lil i Nin-lil*.

Pored *Veda* iznimne je vrijednosti indijska zbirka *Pančatantra* (III. st. pr. Krista). Sastavljena je od pet knjiga: *Razdvajanje prijatelja*, *Stjecanje prijatelja*, *Vrane i sove*, *Gubitak stečenoga* i *Nepromišljeno djelovanje*. U zbirci su priče, bajke i basne prožete didaktičkim stihovima. U njoj se priča o glupim sinovima kralja Amarašaktija koje mudrac Višnušarman pomoću priča uči umjetnosti vladanja. U *Pančatantri* se nalaze i motivi iz *Mahabharate* (IV. st. pr. Kr. – IV. st. po Kr. Neki povjesničari književnosti završetak nastanka toga najopsežnijega djela u svjetskoj književnosti /215 000; 18 knjiga/ nastajanje toga djela lociraju u IV. st. pr. Kr.-II. st. po Kr.) *Pančatantra* je jedna od najvažnijih zbirka svjetske usmene književnosti a motivi iz nje nalaze se i u hrvatskim usmenim pričama.²

Na značaj usmenih priča ukazivao je **najstariji grčki povjesničar Herodot** (V. st. prije Krista). Grčki povjesničar i vojskovođa iz Atene, **Tukidid** (r. oko 460. pr. Krista umro oko 396. prije Krista), u svom djelu *Spis o ratu Peloponežana i Atenjana* (8 knjiga) navodi velik broj usmenih priča koje je zabilježio kod zaraćenih strana. (U to doba i riječ *historija* znači priča). Usmene priče, među ostalima, spominje **Platon** (IV. st. prije Krista), a njegov i Zenonov učenik **Aristotel** (384.-322. prije Krista) istaknuo je da je poezija (podrazumijevajući pod tim nazivom književnost) istinitija i povjesnija od povijesti i da je treba ozbiljnije shvatiti od povijesti.

Usmenim pričama bavio se i Ciceron (I. st. prije Krista). **Apulej** (oko 125.-180.) u svoj fantastično-satirički roman *Metamorfoze* ili *Zlatni magarac* inkorporirao je bajke i predaje među kojima je najpopularnija *Priča o Amoru i Psihi*.

Djelo *Gesta Romanorum (Junačka djela Rimljana)* nastalo oko 1300. godine sadrži usmene priče i anegdote. U tome je djelu više priča o Aleksandru Velikom Makedonskom (IV. st. prije Krista).

Arapski zbornik priča *Tisuću i jedna noć* (IX.-XIV. st.) pripovijeda o mudroj i lijepoj *Šahrazadi*. Snažan je utjecaj toga zbornika na svjetsku književnost.

Za oblikovanje hrvatske usmene proze iznimno su važna djela: *Fiore di virtu*; *Aurea legenda Jakoba Voragine*, *Sermones discipuli*

---

² Nevenka Košutić-Brozović, *Čitanka iz stranih književnosti I*, Školska knjiga, Zagreb 1996, str. 60.-61.

Ivana Herolta te srednjovjekovne hagiografije i legende. (O tim djelima bit će više riječi u daljnjem tekstu.)

Mnogi su renesansni i barokni književnici veliku pozornost davali usmenoj prozi i stvarali svoja djela uzimajući građu iz usmene proze. Takvi su, primjerice, Miguel Cervantes (1547.-1616.) i William Shakespeare (1564.-1616.). **Shakespeare** je dramu *Mletački trgovac* napisao na temelju priče *Dram jezika* koja je poznata i kod Hrvata u BiH. (Dva stoljeća nakon Shakespearea zapisao ju je I. F. Jukić i objavio u Vrazovom *Kolu*.)³

U XVII. st. o usmenim pričama piše **Jean la Fontaine** (1621.-1695.). Francuz **Charles Perrault** (1628.-1703.) postigao je velik uspjeh zbirkom priča koje je zabilježio ili sam izmislio. Perraultov sunarodnjak **Antoine Galland** (1646.-1715.) skrenuo je veliku pozornost pripovijetkama iz zbirke *Tisuću i jedna noć*.

Nijemac iz Slovenije **Johann Weichard Valvasor** (Ljubljana, 1641. – Krško, 1693.) sudjelovao je u Austro-turskom ratu (1663.-1664.) kao i u vojnim pohodima Nikole Zrinskoga u Slavoniji. Od velike je važnosti njegova *Geografska karta Hrvatske* (1688.). Njegovi zapisi iz Hrvatske govore o narodnim vjerovanjima, pričama, folklornom kazalištu.

U klasicizmu su mnogi pisci značajnu pozornost pridavali usmenim pričama. **Daniele Farlati** (1690.-1773.) u djelu *Illyricum sacrum* (sv. I.-VIII, Venecija 1751-1819), između ostaloga, bilježi legendu o sv. Juri.

Od velikoga je značaja *Put po Dalmaciji* (1774.) Alberta Fortisa (1741.-1803.). Fortis piše o običajima, vjerovanjima, pričama iz okolice: Zadra, Skradina, Šibenika, Trogira, Splita; Cetinskoga kraja, primorja; otoka Visa, Palagruže, Hvara, Braća, Raba, Kvarnera, Paga. Njegove informacije o Morlacima utemeljene su i na usmenim pričama.

U romantizmu je općenito snažan interes za usmenu književnost. Tomu je mnogo doprinio **Johann Wolfgang von Goethe** (1749.-1832.). U romantizmu se javlja interes i za narodno pripovijedanje. Goethe spominje pripovijedanje svoje majke, a **Aleksandar Sergejevič Puškin** (1799.-1837.) spominje svoju dadilju Arinu Rodonovu od koje je čuo bajke i pjesme.

Braća Jakob i Wilhelm Grimm započinju novo razdoblje u teoriji usmenih priča. Oni su u tri sveska objavili *Dječje bajke* (1812. god. prvi, 1815. drugi i 1822. treći svezak). Polazište braće Grimm je odnos između bajke (*Märchen*) i predaje (*Sage*).

---

³ *Narodna šala, sv. prvi*, uredio Josip Pasarić, MH, Zagreb 1923, IX.

Veliki znanstveni interes za usmene priče pobudio je Nijemac **Theodor Benfey** 1858. g. petosveščanim prijevodom staroindijskih priča. To je djelo nastavio **Johannes Hertel** 1909. g. i kasnije.⁴

U komparativnom pristupu proučavanja usmenih priča značajna je *zemljopisno-povijesna metoda* tzv. **Finske škole** koju su utemeljili **Kaarle Krohn** i **Antti Aarne**. Ti su znanstvenici utvrđivali nastanak i migraciju bajki. Sljedbenik *Finske škole* **Amerikanac Stith Thompson** je sa suradnicima sastavio katalog u kojemu su pripovijetke razvrstane po tematskom i motivskom indeksu.⁵ Međutim, taj katalog ima manjkavosti, a najveća je što se u njemu ne vide osobitosti nacionalnih kultura.

Švicarac rumunjskoga podrijetla **Andre Jolles** 1929. godine u *Jednostavne oblike* pogrešno uvodi i manjkavo tumači bajke, predaje i legende.

Nakon braće Grimm najznačajniji doprinos u proučavanju usmene proze dao je **Vladimir Jakovljevič Propp** (1895.-1970.) knjigom ***Morfologija bajke***.

Tridesetih godina XX. st. u usmenu prozu uvodi se termin *švank* kojim su se označavale šaljive priče. Tom su se problematikom najviše bavili **Erich Strassner** (*Schwank*, Stuttgart, 1968.) i Max Lüthi.⁶

Američki filolog **Richard Cavendish** u djelu ***Legende svijeta*** pod pojmom legende podrazumijeva usmene priče i ističe da *legende izdržavaju probu vremena bolje nego prava povijest*.⁷ (Slično je i u filologijama drugih naroda.)

Usmene priče često se koriste i u druge neknjiževne svrhe. Njima se koriste najveći menadžeri i motivatori. Tako, primjerice, jedan od najbogatijih ljudi i jedan od najvećih motivatora **Zig Ziglar** u svojoj knjizi ***Pogled s vrha*** (2000.) navodi basnu koja govori o dva zrna koja su se našla u zemlji i razgovaraju. Jedno zrno se uplašilo i nije smjelo izniknuti, a drugo je naraslo u prekrasnu biljku. Ono plašljivo zrno ostalo je u zemlji. Ptica ga je pozobala.

---

⁴ Tvrтко Čubelić, *Povijest i historija usmene narodne književnosti*, Zagreb 1990, str. 210.-212.

⁵ Josip Kekez, *Usmena književnost*, u: Zdenko Škreb-Ante Stamać *Uvod u književnost*, Zagreb 1986, str. 151.

⁶ *Isto*, str. 187.

⁷ Richard Cavendish, *Legende sveta*, Beograd 1984, str. 9.

HRVATSKE USMENE PRIČE

Usmene su priče poslužile piscima i propovjednicima, a nalaze se u glagoljskim knjigama, brevijarima i misalima. Krajem XIV. i početkom XV. st. nastao je *Cvet vsake mudrosti* u kojem se, između ostaloga, spominju kazivanja o vili morskoj, o lukavoj lisici koja se pretvara mrtvom kako bi pohvatala ptice. U tomu djelu zapisana je legenda o propasti Sodome i Gomore. Od 1996. do 2005. godine sa studentima sam zapisao pedesetak legenda o propasti Gavanovih dvora. Po tim legendama Gavanovi dvori su se nalazili na mjestu: *Boračkoga jezera* kod Konjica, *Hutova blata* u Trebimlju, jezera Kutu kod Neuma, *Crvenog* i *Plavog* jezera kod Imotskoga, jezera u Rijeci Dubrovačkoj, *Prukljanskog jezera* kod Šibenika, *Plitvičkih jezera*, *Miloševa jezera* ispod Krinja u Hrvacama kod Sinja, te jezera kod Pleternice i Vinkovaca. U Mađarskoj se pripovijeda da je tako nastalo *Blatno jezero (Balaton)*.

Sramotan pad Bosanskoga kraljevstva krajem svibnja 1463. g. ostavio je najdublji trag u hrvatskoj književnosti i povijesti. Marin Držić (Dubrovnik, 1508. – Mleci, 1567.) u *Dundu Maroju* navodi izreku *Šaptom Bosna poginu* koja je do danas sačuvana u izričaju *Bosna šaptom pade*.

Dubrovačke priče nalaze se u anonimnoj *Kronici, Zborniku* koji je 1507. g. počeo sastavljati Nikša Ranjina, *Libru od mnozijeh razloga* (1520.) te *Povijesti Dubrovnika* (1595.) dominikanca Serafina Razzia (Firenca, 1531. – Firenca, 1611.).

Usmene su priče parafrazirane i u Hektorovićevoj *Ribanju i ribarskom prigovaranju* (1568.) i Zoranićevim *Planinama* (1569.).

Za hrvatske usmene priče iznimno su važne bosanske fratarske knjige mada nemaju izvornih narodnih priča. Usmene su priče temelj *Besida* (1616.) fra **Matije Divkovića** (Jelaške kod Olova, 1563. – Olovo, 1631.).⁸ Divković je građu crpio iz legenda, hagiografija, usmenih

---

⁸ Matija Divković u franjevački je red stupio najvjerojatnije u Olovu. Školovao se u Italiji. Bio je franjevac u Sarajevu, Kreševu, Olovu. Njegova su djela vjersko-didaktičkoga karaktera, a namijenjena su narodu. Svoj prvi katekizam *Nauk karstjanski* (tzv. Veliki 1611.) objavio je sa zbirkom pripovijesti o čudima Presvijetle Djevice Marije (*Sto čudesa aliti znamenja blažene i slavne Bogorodice, divice Marije*) prevedenom iz popularne zbirke Ivana Herolta *Sermones discipuli de tempore et de sanctis* (1476.). *Nauk karstjanski* doživio je 10 izdanja. U *Malom katekizmu* (1616.) osim katehetskog dijela, u drugom su dijelu knjige stare hrvatske vjerske pjesme i dramski tekstovi, među kojima je i inačica *Posvetilišta Abramova* Mavra Vetranovića.

predaja i legenda koje je čuo od naroda kao i iz Heroltovih *Sermones discipuli* (Odgovori učenika) te iz *Gesta Romanorum* (Junačka djela Rimljana). Divkovićeve *Rajska ptica* nalazi se u glagoljskom rukopisu popa Mihovila iz 1558. godine:

KAKO SU SLATKE PJESNI NEBESKE

Bijaše jedan redovnik dobra i sveta života i moljaše Gospodina Boga da bi mu očitovao kojugod slast nebeske slave. Kad je redovnik bio na molitvi pred njim zapjeva jedna ptičica i on je pokuša uhvatiti te ona pred njim pobježe u gaj koji bijaše blizu samostana, zaustavi se na jednom drvu i nastavi pjevati. Redovnik je pod drvetom stajao i slušao pticu a kad ona odletje vrati se u samostan. Kad dođe vidje da su stara vrata zazidana a nova sagrađena na drugom mjestu. Poče kucati i dođe vratar da mu otvori te ga počeo pitati: odakle je, tko je i što ište? Redovnik mu reče da je izišao iz tog samostana. Vrtar se vrati i sve ispriča starješini. Starješina pitaše redovnika tko je i povede ga drugim fratrima te ga pitaše tko je starješina bio kad je on izišao vani. Redovnik ispriča, a tada fratri shvate da je on iz tog samostana izišao prije 340. g. Stadoše se čuditi da je toliko živio gladan, žedan, na vrućini, na hladnoći, bos i gol. Od slatkosti pjevanja ptičice nije se ničeg sjećao.

Ako je tolika ljepota i razgovor jednog anđela, kolika je radost i veselje i koliko uživanje biti u kraljevstvu nebeskome u kojem je devet kora anđeoskih, blažena Gospa i svekoliko mnoštvo svetaca Božjih koji slave Gospodina dan i noć govoreći: Svet, svet, svet Gospodin Bog Sabaot!

* * *

Divkovića *Besjede svarhu evanđelja nedjeljnih priko svega godišta* (1616.) prijevodi su i kompilacije iz nekoliko latinskih autora 15. i 16. st. Prvi je bosansko-hercegovački Hrvat koji je pisao narodnim jezikom. Osnova njegovog jezika bio je štokavski ijekavski-ikavski narodni jezik. Djela je tiskao bosančicom (zapadnom inačicom ćirilice). **Smatra se ocem bosanske književnosti (hrvatske književnosti u Bosni i Hercegovini).** Svoj jezik zvao je *bosanskim, slovinskim, naškim, našim*. Sva je djela objavio u Veneciji. Njegov je rad pridonio širenju štokavštine. Bio je vrstan propovjednik i veoma popularan narodni pisac. Neki povjesničari književnosti ističu da ga je jedino nadmašio Andrija Kačić Miošić. Vidi: Marko Dragić, *Hrvatska književnost katoličke obnove i prvoga prosvjetiteljstva (Hrvatska barokna književnost)*, Fakultetski priručnik, Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split 2006. www.ffst.hr str. 74-77.

Narodno je pripovijedanje i u bosanskim fratarskim knjigama: *Cvit od kriposti* iz 1647. g. fra Pavla Posilovića (Glamoč, oko 1600. – Ščit u Rami, 1651.) (koji je građu crpio i iz *Gesta Romanorum*); *Vrata nebeska i xivot viečni* (1678.), *Svietlost karstianska i naslagenye duovno* (1679.) Ivana Ančića (Lipa kod Duvna, 1624. – Ancona, 1685.).

Pisac, govornik, leksikograf, svećenik **Juraj Habelić** (Staro Čiče u Turopolju, 1609. – Zagreb, 1678.) u svojim religiozno-moralnim djelima *Zrcalo Marijansko* (1662.) i *Prvi oca našega Adama grijeh* (1674.) koristio je i usmene priče.

Pored navedenih bosanskih fratarskih knjiga iz XVII. st. dragocjene su u XVIII. st.: *Prilike* (1701.) **fra Stipana Jajčanina**, *Ispovid krstjanska* (1710.), *Fala od svetih* (1708.) te rukopisi vrsnog propovjednika Stjepana Margitića Markovca (Jajce, 1650. – Fojnica, 1730.), latinskim jezikom pisana *Kratka povijest Bosne srebrne* fra Bernardina Nagnanovića (Brotinjo-Čitluk u zadnjem kvartalu XVII. st. – Zaostrog, 1717.) sadrži u sebi više usmenih priča preuzetih od Orbinija i iz naroda. Nagnanović je pisao o stradanjima bosanskih samostana, pogibeljima svećenstva i njihova puka, o mučenicima za vrijeme osmanske vlasti.

Fra Nikola Lašvanin (Dolac kod Travnika, 1703. – Jajce, 1750.) u svom *Ljetopisu* bilježi više priča a među njima i spomenutu Porfirogenetovu o Hrvatima koji su, iza *Babinih gora*, došli u današnje krajeve predvođeni petoricom braće i dvjema sestrama. Među mnogobrojnim predajama u Lašvaninovu *Ljetopisu* je i demonološka predaja o kugi. (Lašvanin je umro od kuge.)

Djela **fra Filipa Lastrića** (Očevija, 1700. – Kraljeva Sutjeska, 1783.) *Nediljnik dvostruk* (1766.) i *Svetinjak* (1766.) također, su važna za širenje usmenih priča. Usmene su priče i u *Pripovidanju nauka krstjanskoga* u tri knjige (1750) fra Jeronima Filipovića (Rama, 1688.? – Sinj, 1765.).

Značajan doprinos hrvatskoj usmenoj književnosti dao je liječnik, glazbenik i pisac **Julije Bajamonti** (Split, 1744. – Split, 1800.) koji se bavio proučavanjem Morlaka i veoma je zaslužan što je svom prijatelju Albertu Fortisu pomagao pri sabiranju i zapisivanju hrvatske duhovne kulture. Dragocjen je, dakle, Fortisov *Put po Dalmaciji*, kao i djelo njegova osporavatelja Ivana Lovrića (Sinj, oko 1754. – ? 1777.).

O značaju *Okružnice* koju je uputio zagrebački biskup Maksimilijan Vrhovac, kao i o Stanku Vrazu već je bilo riječi. U Narodnom je preporodu i romantizmu velik interes za sve vrste usmenih

priča. **Prvu je pravu zbirku narodnih usmenih priča** objelodanio **Matija Valjevac** 1858. g. Priče su zapisane u Varaždinu i okolici.

Fra Ivan Franjo Jukić (Banja Luka, 1818. – Beč, 1857.) u *Kolu* i *Bosanskom prijatelju* objavljuje priče iz Bosne (Jukić je prepravljao priče, a nije navodio mjesto, vrijeme zapisa i kazivače). Dragocjeni su, međutim, Jukićevi zapisi poslovice i zagonetki. Kamilo Blagajić objavio je zbirku bošnjačkih priča. Zbor redovničke omladine sakupio je i 1870. objavio sv. 1. **Bosanske narodne pripovijetke**.

Svećenik **Nikola Tordinac** (Đakovo, 1858. – Đakovo, 1888.) objavio je 1883. g. **Hrvatske narodne pjesme i pripovjedke iz Bosne**. Iako je Tordinac vršio manje jezične preinake, njegova je zbirka (62 str.) do danas jedina prava zbirka usmenih priča bosansko-hercegovačkih Hrvata. Tordinac je zabilježio i hrvatske narodne običaje, pjesme i pripovijetke iz Pečuha.

Filolog **Vatroslav Jagić** (Varaždin, 1838. – Beč, 1923.) u svojoj *Historiji naroda hrvatskoga i srpskoga* (1867.) prvi se sustavnije bavi interferencijama hrvatske usmene i pisane književnosti. Jagić je skrenuo pozornost na bosanske fratarske knjige.⁹

Premda je **don Mihovil Pavlinović** (Podgora, 1831. – Podgora, 1887.) uglavnom zapisivao i sabirao usmenu poeziju, on u svom djelu **Puti** navodi i etiološku predaju o kulturnom mjestu *Petričevac* u Banjoj Luci. Predaju su mu kazali muslimani koji su iznimno štovali to sveto mjesto. (Na tome je mjestu Sv. otac Ivan Pavao II. 2003. beatificirao Ivana Merza).

Mnogobrojni su se hrvatski književnici i u predrealizmu i realizmu nadahnjivali usmenim pričama. **August Šenoa** (Zagreb, 1838. – Zagreb, 1881.) u svom paradigmatskom članku **Naša književnost** (1865.) ističe snagu i važnost narodnoga duha: “U puku stoji prava sila naroda, on je od svega naroda najviše spojen sa zemljom, a bude li u njega obrazovanja i samosvijesti, ni sve sile svijeta ne će narod krenuti s puta kojim udariti mora; zaman su sve tuđe spletke, zaman svi vanjski pokušaji da navuku narod na svoje – on stoji tvrdo kao dub, jer je puku silan korijen, a taj korijen je puk.”¹⁰ Trajno su poticajna Šenoina načela po kojima književnost mora imati nacionalnu, socijalnu i književno-kritičku dimenziju.

⁹ Maja Bošković-Stulli, *Narodne pripovijetke*, PSHK, knj. 26. Zagreb 1963, str. 11.

¹⁰ *August Šenoa I* priredio Šime Vučetić, PSHK, knj. 59, Matica hrvatska, Zora, Zagreb 1964, str. 46.

Filolog i književnik Rudolf Strohal (Lokve, Gorski Kotar, 1856. – Zagreb, 1936.) objavljuje u tri sveska kajkavske i čakavske priče (XIX./XX. st.). Strohal je 1916. g. *na svijet izdao Cvet vsake mudrosti*.

O značaju Antuna Radića i Nikole Andrića već je bilo riječi. U 20. st. iznimnu su ulogu u očuvanju hrvatske tradicijske kulture imali časopisi *Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena* kao i Napretkov *Kalendar* (Sarajevo) u kojem nalazimo i *dokonice* (šale, anegdote i viceve); *Narodna umjetnost* (Institut za etnologiju i folkloristiku Zagreb) i *Glasnik zemaljskoga muzeja Bosne i Hercegovine* (Sarajevo). Narodno je blago i u katoličkoj periodici: *Svjetlo riječi*, *Kalendar Sv. Ante*, *Dobri pastir*, *Bosna Franciscana* (Sarajevo); *Crkva na kamenu* (Mostar) i *Naša ognjišta* (Tomislavgrad). U istom smislu važni su časopisi Matice Hrvatske u BiH: *Motrišta* (Mostar) i *Hrvatska misao* (Sarajevo).

Josip Pasarić (Pušća, 1860. – Zagreb, 1937.) književni kritičar, profesor u Zagrebu i Osijeku, a od 1906. g. ravnatelj Klasične gimnazije u Zagrebu, sljedbenik “zdravog realizma” Franje Markovića (Križevci, 1845. – Zagreb, 1914.), objavio je 1923. *Hrvatske narodne šale* (sv. 1.) koje je započeo Nikola Andrić (Vukovar, 1867. – Zagreb, 1942.).

Balint Vujkov (Subotica, 1912.) objavio je tri zbirke usmenih *Bunjevačkih pripovijedaka* (Subotica, 1951., knj. prva).

Hrvoje Hitrec 2007. godine objelodanio je *Hrvatske legende*. Izdavač je te monografije *Školska knjiga*, a u njoj je Hitrec, nadahnut hrvatskim predajama i legendama, napisao trideset sedam predaja i legenda među kojima su: *Dolazak Hrvata*, *Zvonimirova kletva*, *Ramska kraljica*, *Crna kraljica*, *Mila Gojsalić*, *Gospa Sinjska*, *Majka Božja Bistrička*, *Miljenko i Dobrila*, *Trenkova djeca* i dr..

* * *

Goleme su vrijednosti terenski zapisi u seminarskim i diplomskim radovima studenata filozofskih fakulteta u Zagrebu, Mostaru, Splitu, Osijeku, Rijeci.

* * *

Cijela je plejada velikana pisane riječi koji su u svoja djela utkali usmene priče ili pak pisali o usmenoj književnosti. Pored spomenutih navodimo i sljedeće: **Dinko Šimunović**, **Božo Lovrić**, **Milutin Cihlar**, **Nehajev**, **Vladimir Nazor**, **Ivo Andrić**, **Miroslav Krleža**, **Novak Simić**, **Mehmedalija Mak Dizdar**, **Nikola Šop**, **Ivan Raos**, **Dubravko**

Horvatić, Ivan Aralica, Stjepan Džalto, Jozo Vrkić, Petar Gudelj i mnogi drugi.

Među mnogima povjesničarima i arheolozima u čijim djelima nalazimo usmenu prozu jesu: **Tadija Smičiklas, Ferdo Šišić, Vjekoslav Klaić, Ćiro Truhelka, Hašim Šerić, Julijan Jelenić, Nikola Bilogrivić, Marko Perojević, Milenko S. Filipović, Pavao Anđelić, Krunoslav Draganović, Miroslav Džaja, Ignacije Gavran, Ljubo Lucić, Andrija Nikić, Franjo Šanjek** i drugi.

Najveći doprinos u sakupljanju, zapisivanju i izučavanju hrvatskih usmenih priča imaju: Maja Bošković-Stulli, Tvrtko Ćubelić (Bihać, 1913. – Zagreb, 1995.) Josip Kekez (Katuni, 1937. – Zagreb, 2003.), Ivan Mimica, Stipe Botica, Estela Banov Deppope.

Najveći doprinos do sada u zapisivanju i izučavanju usmene proze Hrvata Bosne i Hercegovine dao je Vlajko Palavestra. Vrijedi spomenuti i Irmu Čremošnik, Huseina Đogu, Radmilu Fabijanić i Nadu Milošević Dorđević.

(Relevantna djela za ovaj rad spomenutih autora kao i djela iz navedene periodike bit će navedena u bilješkama i literaturi).

MOTIVSKI SVIJET HRVATSKIH USMENIH PRIČA

Usmena proza obuhvaća vrste priča: bajke, basne, predaje, novele, anegdote, šale, viceve i legende.

Usmene priče mogu se razvrstati i prema njihovom odnosu prema zbilji. Po toj klasifikaciji priče bi bile: zbiljske (realistične) i fiktivske (izmišljene, mistične, fantastične).

Usmena proza može se razvrstati prema motivima, temama i oblicima.

Žanrovi usmenih priča:

- 1. Bajka.**
- 2. Basna.**
- 3. Predaja:** *Povijesne predaje. Etiološke predaje. Eshatološke predaje. Mitske predaje. Dmonske predaje. Pričanja iz života.*
- 4. Legenda.**
- 5. Novela.**

6. *Anegdota.*
7. *Sitni oblici: Šala. Vic.*

1. BAJKA

Bajka je najdulja usmeno-prozna vrsta. Ona je ageografična i ahistorična te se u njezinom izučavanju koristi monogenetski pristup. *Genus specificum* bajke je fantastično ili čudesno. Čudesno u bajkama sudjeluje i rješava nerješivo. Dobro uvijek pobjeđuje zlo. Najpoznatije su bajke *Pepeljuga, Ivo i Marica*.

PASTORKA

Prije je to bilo – tako sam ja čula – da je živila neka sretna porodica. Bili to čovik i žena i njihova mala curica. Lipo su oni živili i bili radosni dok se jednog dana nije razboljela ta žena. Uхватила nju neka teška bolest i nije joj se mogla sakriti. Tako je ležala neko vreme dok nije pripočinila.

Otac i ta ći, ostali sami i nisu se nikako mogli utješiti. Puno su oni patili za njom. Tako je tome čoiku bilo žao njegove male, pa se on onda priženio. Valjda on mislio da će nadoknadiť djetetu mater pa je to i uradio. Mislio on da će se ona brinit za njegovu curicu, al se prevario. Ta je bila ohola i ona je njega htjela samo radi para. Ma, bio on bogat, pa radi toga.

Kad su njia dvoje dobili svoje dite, ona je pastorku zamrzila još više, mada je mala bila dobra, al eto. Tjela se ta maćuha otarasit nje pa je tak dugo vremena ona mislila šta će napraviti. Kad su curice obadvi narasle i postale cure, zamrzila maćuha pastorku još više. Va je bila ljepša od njene ćeri, pa je zbog toga nije nikako voljela. Jednog je dana maćuha spremila pastorku i odvela je u šumu. Rekla joj je da će je odvest na njeko fino mjesto pa se pastorka obradovala. U šumi se nekako maćuha odvojila od ove, i sakrila se iza nekog drveta pa pobjegla kući. Pastorka se puno uplašila – maće znala je da ju je ona ostavila samu. Tjela se ona vratit kući, al nije znala puta. Tak je ona odala po toj šumi i odjednoć ugledē ona nekju kolibu pa potrči. Uniđe unutra i ugledē nekog starog djeda, a on bio cili u čirovim. Ona se još više uplašila pa tjela pobjeć. Onda zastane na vrata pa je i primjetila da je djed gleda al ništa ne govori. Ona se sažali na njega pa se približi i pita ga da mu pomogne. Tak je ona njemu pomogla i živila u njegovoj kolibi par dana. Za to vreme postali su oni dobri drugovi. Ona je njemu pričala što joj se

desilo, a on njoj o svom teškom životu i kako je dobio te čireve. Kad je djedu bilo bolje, ona se htjela vratit kući, jer je puno voljela oca i falio joj. Tako se pozdravila sa tim starcem i krenila. Stari joj je rekao da sebi kao nagradu što ga je njegovala uzme jedan od kofera, koji oće. On je imo puno ti neki lipo kofera, a ona je uzela najmanji pa je pošla kući.

Jedva nekako ona je našla put i došla kući. Svi su se iznenadili kad su je vidjeli. Maćuhu je puno zanimo ti mali kofer, pa je pitala odkud joj i šta ima u njemu. Onda joj je pastorka sve ispričala i rekla je da je to ko biva neki dar jer je pomogla tome djedu, ali ne zna ona šta je unutra. Onda je maćuha uzela ti kofer pa ga otvorila. Unutra bilo sve samo zlato. Onda je ona htjela poslat svoju či da i ta dobije zlata od djeda.

Već sutra, rano jutrom, dovede ona svoju či na to mjesto u šumi, pa kad je curica došla do kolibe, mater se odma vrati nazad, ali joj je rekla da uzme što more veći kofer. Tako je ta mala ušla u kolibu i vidila toga djeda. On joj se baš smučio, al se zbog zlata napravila dobra pa ga pitala da mu pomogne. Jedva je ta izdržala i jenu noć tode, pa je rano ujutro krenila. Djed joj je reko da slobodno sebi uzme jedan od kofera, koji god izabere. Tako je ona uzela onaj najveći i jedva š njim izišla na vrata. U šumi ju je mater već čekala, pa joj je došla pomoć nosit ti teret.

Jedva su njia dvi donile ti kofer, koliko je on bio težak. Bile one baš zadovoljne jer su mislile da su se obogatile. Čim su stigle u kuću, odma su one to otvorile, ali iznenadile se one samo tak. Nije unutra bilo zlata, već dvi velike guje – ma goleme su one bile. Odma su iskočile iz kofera i ujele njia dvi. Na mjestu su i usmratile jer su bile otrovne.

Či i otac su nastavili lipo živit u zadovoljštini.¹¹

(Brčko)

ZLATNA LAĐA

Tako su bili čovjek i žena jako siromašni, i nijesu nigdje ništa imali osim jednog djeteta. Jedamput reče čovjek ženi:

– Ženo, evo nam sad ide krsno ime, a mi nemamo nigdje ništa.

Kakoćemo ga proslaviti?

A žena mu reče:

– E moj čovječe, što ću ti ja, kad ni ja ne znam kako?

Potom čovjek zakalal, pa iziđe nekuda van, i idući putem pomisli u sebi:

---

¹¹ *Hrvatska usmena književnost Bosne i Hercegovine: proza, drama i mikrostrukture*, priredio Marko Dragić, Hrvatska književnost Bosne i Hercegovine u 100 knjiga, knj. 5, MH, HKD Napredak, Sarajevo, 2005. str. 59-61.

– Bože moj, da sad imam ikome ono dijete prodati, ja bi ga prodao, pa bih poslužio svoje krsno ime.

On nije nego tako pomislio, al pred njega iziđe star čovjek, pa ga pita:

Šta si ti sad divanio!?

Nijesam ništa, – odgovori on.

Ma jesi nešto, – reče starac, dalje.

Ali nijesam, – reče opet ovaj. A kad ga starac i po treći put upita, reče on:

Ma rekao sam, da imam ikome dijete prodati, da bih ga prodao, pa bih služio krsno ime.

A starac mu reče:

Pa daj ga meni, ja ću ga kupiti. Samo šta išteš za njega?

A šta ćeš mi dati?

Dat ću ti forint, – reče starac. On pristane, a starac još reče:

Za taj ćeš forint sve kupiti i platiti što ti god treba, a on će ti vavijek udžepu biti.

Potom on njemu dade forint, pa uprti dijete i odnese. Čovjek otide, pa kupi sve, što mu je trebalo, pa skupi goste i proslavi krsno ime onako, kako je trebalo. Starac odnese dijete, pa udari preko careva dvora; a taj car nije imao muška djeteta, nego samo jedno žensko. Kad je starac nosio dijete ispod careva dvora, vide ga car, pa ga upita:

Šta ti to nosiš stari?

Evo nosim dijete, – odgovori starac.

Pa bi li ti to prodao? – pita car dalje.

Bih, – reče starac.

Pa šta išteš za njega? – pita car opet, a starac mu reče:

Dat ćeš mi forint, što sam i ja dao. Car reče:

Daj ga amo. – I on donese dijete i preda ga caru, a car mu dade platu, te starac otide. Kad je starac otišao, reče car carici:

Kako ćemo mi sad nadjesti ime onome našem sinu?

E, ja ne znam, kako bi bilo najbolje. – Car reče:

Hajde da mu damo ime Dragan. – A carica reče:

Pa slobodno, neka bude.

I tako ostane Dragan. Kad je Dragan već bio narastao, reče car carici:

– Znaš ti, što je moja volja? Mi ćemo lijepo dati našu kćer za Dragana, pa će nam sve naše dobro ostati skupa.

A carica reče:

– Bome je to i moja volja, – njih su se dvoje još od prije zavoljeli.

Ali, kad je careva kći do udaje dorasla, zaprosi je drugoga cara sin; ali ovaj car reče, da je ne da. Kad onaj to čuje, javi mu:

E pa dobro, a ti ćeš sa mnom ratovati. Kad to čuju carevi ministri, reknu caru:

Mora vijeće suditi, pa komu dosude, onome neka bude.

Car pristane, i tako se skupe ministri, pa sjednu suditi. Kad sudili ovamo, sudili onamo, bome dosude, da njih dva idu u trgovinu, pa koji više istrži za tri godine, neka onome bude. Kad oni tako dosude, dade onaj car svome sinu šestora kola novaca i pošalje ga u svijet, a ovaj dozove svoga Dragana, pa mu reče:

– Vidiš, moj sine, sad se uprav na silu rastati moramo. Onaj jedognao šestora kola novaca, a tebi evo sedmora, pa hajde i ti, patrži, i gledaj, da više od njega istržiš.

Onda Dragan otide k djevojci, pa joj reče:

Ja sad moram otići, i bogzna hoćemo li se igda vidjeti. A ona reče:

Evo ti moga prstena s ruke, pa ako se igda vidimo, bar ću te poprstenu poznati.

Kad Dragan pođe, reče mu car:

– Evo ti sedam kola blaga, pa hajde, te samo pogađaj i kapariši, paako ti pofali novaca, piši mi, poslat ću ti koliko budeš trebao.

A on mu reče:

– Na ne ću toliko novaca, nego ti meni daj samo onaj forint za koji sime kupio, pa će mi to biti dosta. Kad to car čuje, dade mu forint, i onuze još komadić kruha, pa otide.

Idući on tako, dođe u jednu planinu, i tu nađe jednoga starca, gdje sjedi i loška vatru. Kad on dođe k njemu, reče mu:

Pomozi Bog, djedo!

Bog pomogao! – reče mu starac.

A otkud ti ovamo?

Idem po svijetu, – reče Dragan, – da tržim, ne bih li što dobio, da micar dade svoju kćer.

A starac mu reče:

– Dobro sinko, dobro. Sjedi tu, pa ćemo spavati.

Ali Dragan reče:

– A moj djedo, kako bi mi spavali ovdje u planini, pa da nas štoujede?

Ali starac reče:

– Ne boj se ti ovdje ništa. Ja ovuda hodam, hodam, pa još ništanijesam vidio.

Potom mali Dragan sjede, a kad omrkne, legnu oni i prespavaju. Kad je ujutro svanulo, reče mu starac:

– Sad ti hajde preko one planine u grad, pa štogod prvo sretnoš, kupiga. Kad kupiš, onda dođi k meni i dovedi da i ja vidim, pa ću ti još nešto kazati.

Potom Dragan ode uz planinu, a kad bio na vrh planine, srete ga čovjek i vodi crna ćenu, a on ga pita:

Bi li to prodao?

Bih, – reče onaj.

Pa šta išteš za njega? – pita on dalje.

Dat ćeš mi forint, – reče ovaj.

On mu izvadi onaj forint i daje i uzme ćenu te se vrati nazad starcu pa mu reče:

Evo, djedo, što sam kupio.

Dobro si to kupio, – reče starac, – samo ga priveži tu za taj trnić, pahodi amo k vatri. On priveže ćenu i dođe k starcu, pa sjede, te tu opetnoći. Kad ujutru svane, reče mu starac:

Hajde, sinko, vidi šta si kupio, šta ti ono radi.

A kad Dragan tamo, al ćene nema. On onda dođe k starcu i kaže mu:

Ma, djedo, nema ondje ništa.

Kako to, da ne bi bilo ništa? Hajde, pa grebenaj ondje, možda ćešda što iskopaš.

On otide, pa začeprika noktima, kad al iskopa rukavicu masti, uzme je, pa odnese starom, pa mu reče:

Evo djedo, šta sam našao. A stari mu reče:

Dobro je to sve, sinko. Sad uzmi tu mast, pa hajde preko te planine, pa ćeš doći do jedne velike vode, grdne kao more. Onamo preko vode vidjet ćeš careva krmara, pa ga zovi, neka ti preveze lađu, a on će ti reći da ne more, jer da ne vidi, a i da ti ne smiješ onamo, jer je ono gubava zemlja, i car je gubav. Ali ti njemu reci, neka ti preveze unamjerice lađu, pa da ćeš ga sretna načiniti. On će tebi pregnati lađu, a ti onda uzmi te masti, pa ga samo pomaži po čelu i on će biti zdrav, pa će te onda odvesti k caru, pa onda izliječi i cara. A kad cara izliječiš, onda nemoj više nikoga, dok ne prospava, a kad prospavaš, onda ćeš pola sna i platu primiti.

Kad Dragan to čuje, zakala, pa otide od staroga. A kad prijede preko planine, dođe do one rijeke, pa pogleda onamo i vidi careva krmara, pa ga stane zvati, a kad ga dozove, reče mu:

– Daj mi tu lađu prevezi amo, da prijedem tamo, pa ću te sretna načiniti.

Ali mu on reče:

– Ja ti ne mogu lađe prevesti, jer te ne vidim, a ti ne smiješ amo, jer smo mi svi gubavi.

Ali mu Dragan reče:

– Ma daj ti meni prevezi lađu, ja ću učiniti, pa ćeš progledati.

Kad to krmar čuje, preveze mu lađu, a Dragan onda uzme one masti, pa ga pomaže po čelu, i on progleda. Kad ovaj to vidi, odvede ga k caru, pa mu kaže, da ga je on izliječio; i da će izliječiti svu carevinu. Kad car to čuje, reče mu:

– Hajde mene izliječi, dat ću ti, štogod zaišteš.

Dragan uze one masti, pa pomaže cara po čelu, i on odmah progleda. Kad car vidi, da je zdrav, reče mu:

Hajde liječi moju družinu. Ali mu dragan kaže:

Ne mogu, dok ne prospavam, jer sam trudan. Car mu to dopusti, a on otide i leže, a kad odspava i ustane, nađe pod uzglavačom knjižicu, a u njoj piše, da mu car načini zlatnu lađu, koja će ići posuhu, i da mu dađe u lađu četiri zlatna soldata, pa će mu onda izliječiti zemlju. On sada reče caru:

Ako ćeš mi dati zlatnu lađu i u nju četiri zlatna soldata, onda ću tizemlju izliječiti.

Car mu reče:

– Hoću, samo najprije izliječi zlatare, neka kuju lađu, i onda liječi nas druge.

On tako uradi: najprije izliječi zlatare, a oni onda uzmu kovati lađu.

Dragan stane liječiti, i za mjesec dana izliječi svu carevinu, pa se vrati k caru. Car mu reče:

Jesi li gotov?

Jesam.

Dobro, evo ti zlatne lađe, pa hajde.

Dragan sjede u lađu, i ona pođe.

Idući tako dođe u jedan grad, a kad tamo, al se u gradu čuje velika graja.

Dragan pita dalje, šta to tamo galame, a oni mu rekoše:

– Eno uhvatili nekakva trgovca, zakupio silno blago, pa nema čim daisplati, te će ga sad objesiti.

On kad čuje, reče:

Idem ja sad, da ga vidim. Ali mu oni rekoše:

A šta bi imao, kad mu pomoći ne možeš.

Ali on svejedno ode. Kad on tamo, al to onaj carev sin, pa došao i nakupovao silno blago, pa nije imao čim isplatiti, te ga zato optuže, pa evo došao do vješanja. Kad Dragan dođe tamo, reče im:

– Dajte ga meni, ja ću za njega platiti.

Ovi na to pristanu. On onda reče carevu sinu:

– Daj ti, da te ja popipam po leđima, pa ću sve za te platiti, a ti ondahajde kući, pa se ženi. Ja ne ću kući nigda doći.

Onda carev sin podigne košulju, a Dragan mu zapiše, da on njega ispod vješanja otkupljuje, pa onijem prstenom pritisne kod onoga pisanja, i to se sve dobro pozna, kao da je na njegovoj koži izraslo. Potom ovaj zakala, pa otiđe kući, a Dragan sjede u svoju lađu (kad je platio za njega dug), pa hajde lagaško.

Kad onaj dođe kući, sastavi nekako što kakve teskere i napiše, da je taj Dragan obješen, pa kaže tako i ocu one cure i one mu teskere pomoli. A car, kad to vidi, daje mu svoju kćer. I tako se skupi svadba. Potom dođe Dragan u zlatnoj lađi, pa stane u polje niže dvora, a od lađe udari svjetlosti, da se je sve okolo sjajilo. Najedamput uđe u dvor među svatove jedan sluga carev, pa mu kaže:

– Junaci, il će biti posve dobro il posve zlo: evo nešto u polju sja se, kao da je s neba sašlo.

Kad to oni čuju, iziđu van pa gledaju, ali niko ne smije k Draganu, a on ne će k njima. Najposlije dadu onome jednom slugi novaca, pa on zakala te na koljenima klečeći ode k njemu i reče mu:

Ako si sveti čovjek, car te moli, da dođeš k njemu dvor. A Dragan ga pita:

A šta je to u dvoru? Sluga mu odgovori:

Careva se kći udaje, pa su svatovi. A on reče:

– Neka car dođe po mene, pa ću onda doći.

Sluga otide, te kaže caru, šta je ovaj rekao, a car zakala, pa dođe. Kad i on blizu dođe, klekne, pa pođe k njemu, ali mu Dragan reče:

Nemoj ti ići klečeći k meni, jer ti si mi otac. Ali to car ne razumije, van ga stane zvati. A on mu reče:

Hajde ti, hajde, doći ću ja.

Potom car otide, a on zakala, pa za njim. Kad dođe gore, uđe u sobu pa sjede do đuvegije i metne ruku na sto tako, kako će careva kći moći poznati prsten. Oni ga stanu nuditi da jede, i pije, ali on reče da ne će ništa, dok ne dođe djevojka, da je vidi. Oni otidu brže po nju pa je dovedu, a ona kako uđe, vidi prsten, pa vikne:

– Ma, to je naš Dragan, eto mu moga prstena na ruci!

Kad svatovi to čuju, pitaju ga otkuda je, a on im reče: ja sam taj i taj. Ali onaj đuvegija reče, da on laže, pa pokaže one teskere, i oni mu povjeruju, pa sude, da će ga objesiti. Dragan reče:

– Odmah me objesite, ali samo neka on pokaže svoja leđa, pa pročitajte šta piše na njima i ako ovijem prstenom ne bude pečatudaren, onda me objesite.

Đuvegija se stane nečkati, ali svi navale na njega, i on skine košulju, a onda pročitaju svi i vide prsten i dosude da njega treba objesti. Ali im Dragan reče:

– Ja ga ni sad ne dam vješati, samo neka ide van, a vi svatovi ostanite pa budite moji svatovi.

Oni tako učine i njega išćeraju, a on se vjenča s carevom kćeri, pa tako s jednim forintom ostane sretan.¹²

(Mostar)

MUDRA ŽENA

Bio je čaća koji je ima ćer. Jednog dana dođe kraljev glas da će nagradit onoga ko donese tri najlipša cvita. I svi tako tražili i birali koji bi cvit moga bit najlipši. Tako i ova ćer ubere u polju jedan cvit od pšenice, onda cvit od masline i cvit od loze. Donese to cviće čaći i kaže mu da ode s tim na kraljev dvor. Kralj ga pohvali da je najpametniji na svitu jer takve cvitove niko nema. On mu odgovori da je to njegova ćer poslala.

Kralj mu onda da zadatak da odnese ćeri tri svitka pamuka i da mu ona od toga oplete sve konope za brod i sva jedra. Na to ćer da to čaći i reče da vrati to kralju i nek joj on izdjelje vreteno i držač za igle, a kad ga on upita kako je to moguće, nek mu odgovori da je jednako nemoguće kao i od tri svitčića napraviti svu opravu za brod. Bilo je tako kako je ona rekla.

Sad je kralj da novi zadatak - tribala je doć k njemu ni gola ni obučena, ni na konju ni bez konja. Ona se skine gola i stavi mrižu priko sebe, uze konja za povodac i pusti da je vuče za sobom. Kad je kralj vidija takvu uzme je za ženu i da joj na znanje da nikome nesmi odat svoju mudrost.

Sve je bilo dobro dok ona jedan dan ne ode u kraljevu tamnicu di je sve bilo puno zatvorenika. Upita ih zašto su zatvoreni, a oni joj odgovore da ih tako kralj tjera da mu vrate dugove. Njoj ih bilo žaj pa im odluči dat savjet kako će se izbavit. Tako su oni svaki put kad bi dobili hranu, uvijek kuvani bob, bacali ga kroz prozor. Kralju nije bilo jasno zašto to rade pa mu oni reknu da to čine kako bi bob izniknija. Kad im je on reka

---

¹² *Hrvatska usmena književnost Bosne i Hercegovine: proza, drama i mikrostrukture*, priredio Marko Dragić, Hrvatska književnost Bosne i Hercegovine u 100 knjiga, knj. 5, MH, HKD Napredak, Sarajevo 2005, str. 61-67.

da je nemoguće da kuhani bob iznikne, oni mu uzvrate da je nemoguće da i oni njemu vrata dugove u uzdama.

Kraljica se složi s tim i on ih pusti, al čim je stiga doma reče kraljici da može ić ća jer je izdala svoju mudrost, da uzme sa sobom najdraže iz dvorca i ode. Ona ga zamoli da samo pripreme gozbu za oprostaj jer su puno skupa živili. Na toj gozbi ga napije i kad je zaspao odvede ga u kočiji sebi na selo. Ujutro kad se probudija nije mu bilo jasno di je i ona mu reče da joj je reka da uzme najdraže iz dvorca i da je ona zato uzela njega. Opet se uvjerija kakva je mudrica i oni se skupa vrata u dvorac.¹³

(Hvar)

PEPELJUGA

Prele djevojke kod goveda oko jedne duboke jame, a dođe nekakav starac bijele brade do pojasa, pa im reče:

– Djevojke! Čuvajte se vi te jame, jer da kojoj od vas upadne vreteno u nju, one bi se mati odmah pretvorila u kravu.

Ovo rekavši starac otide, a djevojke onda, čudeći se njegovijem riječima prikuče se jami još bliže i stanu se u nju nadvirivati i razgledati je, dok se jednoj, koja je bila najljepša između njih, izmakne vreteno iz ruke i padne u jamu.

Kad ona u veče dođe kući, a to joj se mati pretvorila u kravu i stoji pred kućom. Po tom ona stane ovu kravu goniti na pašu s ostalijem govedima. Poslije nekoga vremena otac se ove djevojke oženi udovicom, koja dovede jednu svoju kćer. Maćeha stane odmah mrziti na svoju pastorku osobito za to, šta je ona bila ljepša od njezine kćeri: zabranjivala joj je da se umiva, češlja i preoblači, i svakojako je tražila uzroke, da je kara i muči. Jednom joj dade u jutru punu torbu kudjelje, pa joj rekne:

– Ako ovo sve danas ne opredeš i u kokošku ne smotaš, ne idi mi doveče kući, ubit ću te.

Djevojka sirota idući za govedima prela je koliko je mogla. A kad na podne goveda poliježu u plandištu, ona videći da se na kudjelji ne poznaje, što je oprela, stane plakati. Kad je vidi ona krava, što joj je bila mati, gdje plače, zapita je, što joj je; a ona joj kaže sve redom, što je i kako je. Onda krava tješeci je rekne joj, da se za to ne brine ni malo:

---

¹³ Ivoni Šabić 2007. godine kazala Anita Matić, rođ. 1987. g. u Hvaru, koja je dio života provela u Splitu, a sad živi u Zagrebu. Rkp. FF Split, E, 2007, str. 98.

– Ja ću, – veli, – kudjelju uzimati u usta i žvatati, pa će se na moje uho pomoliti žica, a ti je uhvati pa odmah motaj na kokošku.

Tako i učine: krava stane kudjelju u usta uzimati i žvatati, a djevojka na uho njezino žicu izvlačiti i motati, i odmah budu gotove. Kad djevojka u veče maćesi da veliku kokošku, maćeha joj se vrlo začudi, pa joj sjutridan da još više kudjelje; a kad ona i ovo oprede i smota kao i ono prije i u veče donese kokošku gotovu, ona pomisli u sebi, da to njoj pomažu njezine drugarice, pa joj treći dan da još više kudjelje. Ali kradom pošalje za njom i svoju kćer, da gleda, ko to njoj pomaže presti i motati. Kad se ova poslana djevojka privuče, te vidi kako krava kudjelju uzima i žvače, a pastorka na njezino uho pređu mota, ona se vrati kući kaže sve materi svojoj. Po tom maćeha navali na svog muža, da se krava zakolje. Muž je iznajprije ženu od toga odvraćao, ali najposlije, kad se žena nije šćela okaniti, pristane i on na to, i kaže joj, da će je u taj i taj dan zaklati.

Kad pastorka za to dozna, ona stane jednako plakati, a kad je krava zapita, zašto plače, i ona joj kaže sve što je i kako je, reče joj krava:

– Muči ti, ne plači, već kad mene zakolju, da ne jedeš od mene mesa, već kosti moje pokupiš, pa da ih za kućom pod tijem i pod tijem kamenom zakopaš u zemlju; pa kad ti bude kaka nevolja, dođi na moj grob i naći ćeš pomoć.

Kad kravu zakolju i meso joj stanu jesti, djevojka nije šćela okusiti izgovarajući se, da nije gladna i da ne može, nego pokupi sve njezine kosti, pa ih zakopa, đe joj je krava kazala.

Djevojci je ovoj bilo ime Mara, ali kako je poslije toga najviše radila i slušala u kući: nosila vodu, gotovila jelo, prala sudove, mela kuću i radila sve ostale kućevne poslove, i kako se tako najviše oko vatre nalazila, prozovu je maćeha i njezina kći Pepeljgom.

Jednom u nedjelju maćeha, opremivši se sa svojom kćeri u crkvu, prospe po kući punu kopanju prosa, pa reče pastorci:

– Ti pepeljgo! Ako ovo sve proso ne pokupiš i ručak ne zgotoviš, dok mi iz crkve dođemo, ubit ću te.

Pošto one otiđu u crkvu, djevojka sirota stane plakati govoreći u sebi:

– Za ručak mi nije brige, lasno ću ga zgotoviti, ali ko će toliko proso pokupiti!

U tom joj padne na um, što joj je krava rekla, ako kad bude u nevolji, da ide na njezin grob i da će naći pomoć; pa otrči odmah onamo. Kad tamo, ali, šta da vidi! Na grobu stoji velikački sanduk otvoren pun

svakojakijeh dragocjenijeh haljina, a na zaklopcu njegovu dva bijela goluba, pa joj reknu:

– Maro! Uzmi iz sanduka haljine, koje hoćeš, pa se obući i idi u crkvu, a mi ćemo proso pokupiti i ostalo sve urediti.

Ona veselo uzme prve haljine s vrha sve od same svile, pak se obuče i otide u crkvu. U crkvi sve se, i žensko i muško, začude njezinoj ljepoti i njezinijem haljinama, a najviše, što niko nije znao, ko je ona i otkuda je; a osobito joj se začudi i oko na nju baci carski sin, koji se ondje desio. Kad bude ispred svršetka leturđije, ona se iz crkve iskrade pa bježi kući; pa svukavši svoje haljine ostavi ih u sanduk, a on se sam zatvori i nestane ga. Ona brže k vatri, kad tamo, a to proso pokupljeno, ručak gotov, i sve uređeno.

Malo postoji, al' eto ti joj maćehe sa kćerju svojom iz crkve, i vrlo se začude, kad vide sve uređeno, pa i proso pokupljeno.

Kad bude u drugu nedjelju, maćeha se sa svojom kćerju opet spremi u crkvu i na pohodu prospe još više prosa po kući; pa kaže pastorki kao i prije: – Ako to sve proso ne pokupiš i ručak ne zgotoviš i ostalo sve ne urediš, dok mi dođemo iz crkve, ubit ću te.

Pošto njih dvije otidu u crkvu, pastorka odmah k materinu grobu, kad tamo, a to sanduk opet otvoren kao i prije i na zaklopcu stoje dva bijela goluba, pa joj reknu: – Obuci se ti, Maro, pa idi u crkvu, a mi ćemo proso pokupiti i ostalo sve urediti.

Onda ona uzme iz sanduka haljine sve od čistoga srebra, pak se obuče i otide u crkvu. U crkvi joj se opet začudi sve još više nego prije, a carev sin očiju ne smetaše s nje. Ali kad bude ispred svršetka leturđije, ona se između naroda nekako ukrade, te bježi kući, pak se brže bolje svuče i haljine ostavi u sanduk, pa k vatri.

Kad joj maćeha sa svojom kćerju dođe iz crkve, još većma se začude kad vide proso pokupljeno, ručak gotov i ostalo sve uređeno, i nikako se nijesu mogle dočuditi.

Kad bude u treću nedjelju, one se opet spremi u crkvu, pa na pohodu maćeha prospe još više prosa po kući i kaže pastorki kao i prije: – Ako ovo proso sve ne pokupiš, ručak ne zgotoviš i ostalo sve ne urediš, dok mi dođemo iz crkve, ubit ću te.

Pošto one otidu iz kuće, pastorka odmah k materinu grobu i nađe opet sanduk otvoren i na zaklopcu dva bijela goluba, koji joj reknu, da se obuče i da ide u crkvu, a da se ne brine ni za što u kući. Onda ona uzme iz sanduka haljine sve od suha zlata, pak se obuče i otide u crkvu. U crkvi joj se svi začude još većma, a carev sin bio namislio da je ne pušta kao i prije, već da je čuva da vidi, kuda će.

Kad bude ispred svršetka leturđije, te ona pođe da ide, a carev sin za njom ustopice. I tako ona između naroda provlačeći se i bježeći, nekako joj spadne papuča s desne noge, i ona, ne imajući kad tražiti je, pobjegne bosonoga, a carev sin uzme joj papuču. Došavši ona kući svuče se i haljine ostavi u sanduk, pa odmah k vatri kao i prije. Carev sin po tom zađe s onom papučom njezinom, da je traži po svemu carstvu ogledajući svakoj djevojci papuču na nogu, ali kojoj duga, kojoj kratka, kojoj uska, kojoj široka, ne može ni jednoj da pristane.

I tako idući od kuće do kuće, dođe i kući njezina oca. Maćeha njezina, kad je vidjela, da će carev sin doći i njihovoj kući da traži onu djevojku, ona nju pred kućom sakrije pod korito. Kad carev sin dođe s papučom i zapita, imaju li kaku djevojku u kući, ona mu kaže da imaju i izvede mu svoju kćer. Kad joj papuču on ogleda na nogu, ali joj papuča ne može ni na prste da se navuče. Onda carev sin zapita, imaju li u kući još kaku djevojku, a ona mu kaže, da nemaju više nikake.

U tom pjevac skoči na korito, pak zapjeva: – Kukurijeku! Evo je pod koritom!

Maćeha poviče: – Iš, orao te odnio!

Carev sin čuvši to potrči brže bolje ka koritu, ta ga digne, kad tamo, a to pod njim ona ista djevojka, što je bila u crkvi i u onijem istim haljinama, u kojijem je treći put bila, samo bez papuče na desnoj nozi. Kad je carev sin ugleda, on se gotovo obeznani od radosti, pa joj brže bolje papuču nazuje na desnu nogu, i videći, da joj je ne samo taman na nogu nego da je upravo i onaka kao i ona, što joj je na lijevoj nozi odvede je svome dvoru i oženi se njome.¹⁴

(Zagreb)

2. BASNA

Basna je vrsta priče u kojoj životinje, biljke ili stvari govore o ljudskim osobinama. Dijalog joj je glavno sredstvo. *Novele* o životinjama mogu se svrstati kao podvrsta basni. Pod **Ezopovim** (VI. st. prije Krista) imenom do naših je dana došlo 400 basni. **Đuro Ferić Gvozdenica** (Dubrovnik, 1739. – Dubrovnik, 1820.) u svoja je djela uvrstio mnoge

---

¹⁴ Tini Marasović 2007. godine kazala je u Zagrebu Jadranka Živković, rođ. 1944. Rkp. FF Split, E, 2007, str. 85-87.

narodne basne, a za naslove svojih latinskih basni uzimao je hrvatske poslovice.

JAZAVAC I LISICA

Sastanu se jednoč jazavac i lisica na putu, pak upita lisica jazavca: "Kud ćeš ti jazvo?" A jazavac će: "Idem tražiti koga pametna i mudra, da mi bude do pomoći, ako kad dopadnem nevolje. Već ja sam teto čuo, da si ti toliko pametna i mudra, da se tvoja pamet i mudrost pripovieda i u pjesmah kiti po cielom svijetu." "Pa kaži ti meni, upita teta jazvu, koliko ti imaš mušterija, s kojim bi se, ako bi gdjegod u nevolju pao, izbaviti mogao?" Imam ja, odgovori jazvo, tri i to sasvim dobre; već kaži mi teto, koliko imaš ti načina i mušterija, s kojim bi se mogla kotarisat nevolje? "Imam devet" odgovori teta. A jazavac poskoči od dragosti, pak će teti: "Taman sam i tražio tebe, ti imaš devet, a ja tri, pak ćemo se moći od svake nevolje izbaviti, već da se sjaranimo." "E, dobro", rekne lisica, i upute se u društvu dalje. Kud godi ide lisica, vavjek svoje provodi, preskače preko puta tamo amo, premeće se, đisa, dok se jednom ne strpa u gvožđe, pak će iz gvožđa jazvi: "Ej jazvo, po Bogu brate, evo ja dopadoh nevolje, već što ću sada raditi, daj između tvojih mudrolija kaži jednu, ne bi se izbavila zla." "Neću teto, rekne jazvo, ne budi te tvoj belaj tamo nositi." A teta će: "Bolan jazvo, brate mili, nemoj tako već kad znaš, kaži mi kako ću se izbaviti." Onda će jazvo: "Znaš teto, da se nismo sjaranili, ne bi te izbavio, al eto za staro jaranstvo kazat ću ti. Dok dođe onaj čovjek čija su gvožđa, odmah se počmi umiljavat i propinjati uz njega, on će misliti da si ti pitoma, pak će te pustiti. Ali ti nemoj odmah bježati, dok te pusti, jer će te pripamarit čim, pak ne će biti fajde, što si se izbavila iz gvožđa, nego popoiđi za njim nekoliko, pa kad vidiš zgodu podaj vatru tabanima. Dok oni razgovarali, eto ti čovjeka gdje ide. Jazvo dok ugleda čovu, ta u šišljagu, a teta ostade u gvožđu. Kad dođe čovjek odmah se poče lisica propinjati i umiljavati oko njega. On misleći, da je pitoma, pusti ju i zapne gvožđe, pak se opet natrag povrati. Kad pođe kući, napotekne za njim i lisica, al kad bude blizu šumice, a lisica dade vatru nogama pak u šumu. On putujući nekoliko, obazre se i vidi, da nema lisice pak će: "Uteče jednoč, al ne ćeš više." Lisica bavrļajuć po šumi tamo amo, opet u ista gvožđa upade, pa počme misliti šta će učiniti. Al eto ti jazavca i zapita ju: "Što je to teto?" "Evo pobratime", odgovori lija, "opet sam upala u gvožđa, već te molim da mi kažeš od one dvie mudrolije jednu i da se izbavim." Dobro, odgovori jazvo, kad dođe onaj čovjek, onda se ti učini kao mrtva, pak će te on od sebe baciti, međutim nemoj odmah bježati, već kad on počme gvožđa zapinjati, a ti

onda, ako možeš u noge se pouzdati, bježi. Do malo vremena, eto čovjeka, i kad dodje, vidi u gvođju mrtvu lisicu, pak odapne gvoždja i baci je daleko od sebe.

On počme gvožđa zapinjati, a lisica skoči, pak put pod noge, kad se obazre, a lija struže uz brdo, a on ništa drugo ne znajuć što će, samo odmane glavom i smrmlja nešto u sebi, a jazvo sve gleda ispod brežuljka, što se čini. Međutim, čovjek kad zapne gvožđa ode kući. Poslie nekoliko vremena, sreća il nesreća jazvina, nanese ga, te i on upadne u ista gvožđa, a sve teta gleda iza grma, i dok jazvo dopade nevolje, ona izlit. Jazvo sjeroma, kad vidi tetu, počme moliti i kumiti: "Posestrimo ako Boga znadeš, daj od devet mudrolija i načina, jedan meni i izbavi me od ovoga zla." Lisica vavjek o nevjeri radeć i tude kao preko sjekire odgovori: "E, eto mi je drago, ja sam se prije mučila i patila, a ti si gleda, sada se ti pati i mudruj, što znaš, a ja ću sebi svoju mudrost ostaviti za posljedku." To čuvši jazvac, kao žalostan rekne teti: "A ti posestrimo hodi barem da se oprostimo, ja već vidim, da me svakako nije." Prevari se lija, pa se prikući jazvi, a jazvo kao pomaman zgrabi liju i pritisne ju uza se. U taj čas se pokaže onaj isti čovjek, od koga se lija izmakla dvaput i dok vidi šta se radi, ta i zaviče: "Drži, jazvo, dok ja dođem, pak ću tebe pustiti, a s njom ću račune polagati, jer me je već dva put prevarila." Pridržavši jazvo tetu, dok on dođe, preda mu je, te on njega izpusti iz gvoždja, a lisici izbroji sjekikom na glavi devet mudrolija i načina.¹⁵

3. PREDAJA

Predaja je vrsta priče koja se temelji na vjerovanju u istinitost njezina sadržaja. Golem je broj usmeno-proznih oblika u svetim knjigama. **Vede (usmeno znanje)** je sveta staroindijsko-sanskrska sveta knjiga a nastajala je od XVI. do VI. st. prije Krista. Zahvaljujući usmenoj predaji u Indiji i danas živi sveto pleme Veda.

U **Bibliji** (XIII. st. prije Krista – I. st. poslije Krista) je mnogo usmenih predaja i legendi. Takva je, primjerice, potresna priča *Judita* (II.-I. st. prije Krista). Na značaj i ulogu usmene predaje, starozavjetni su pisci više puta ukazivali i poticali njegovanje vjerne usmene predaje, a

---

¹⁵ *Hrvatske narodne pjesme i pripovijetke iz Bosne*. Skupio N(ikola) Tordinac. Drugo popravljeno izdanje. Tisak i naklada ERN Jančika, Vukovar 1883, str. 38-40.

uzorno je Pavlovo učenje: **“Prema tome, dakle, braćo, budite postojani i držite predaje kojima smo vas poučili bilo usmeno, bilo pismom!”** (2 Sol 2, 15.)¹⁶ Sveti Pavao nastavlja **“Naređujemo vam, braćo, u ime Gospodina, Isusa Krista, da se klonite svakoga brata koji neuredno živi i ne drži se predaje koju ste od nas primili.”**¹⁷

Usmena proza nalazi se i u *Talmudu* (*usmenoj znanosti*) sastavljenom na temelju židovskoga tumačenja *Staroga zavjeta*.

Tipitaka (*tri košare*) sveta je knjiga budizma koji je utemeljio Gautama Buddha (563.-483. pr. Kr.). Ta knjiga sadrži Budine govore, komentare, filozofsko-religijske traktate i lirsku poeziju. U *Kur'anu* (612.-653.) su, također, prisutne usmene priče.

Žanrovi predaja

Mjerila po kojima se predaje klasificiraju su motivska, tematska, funkcionalna i druga. U poetici književnosti najčešće se prihvaća *Proppova tematska podjela* na pet vrsta: 1. etiološke predaje (rasskazy), 2. povijesne predaje, 3. mitološke predaje (byval'sčine, byličke), 4. legende (religiozne) i 5. pričanja iz života (skazi).¹⁸ Ta klasifikacija ima svojih manjkavosti: 1. nedostaju eshatološke predaje, 2. nedostaju demonske predaje, 3. legende su zasebna vrsta priča.

Eshatološke predaje ne mogu se svrstati u mitološke (mitske) predaje jer su se eshatološka bića, po predaji, iz groba ustajala kako bi ukazala na zločin počinjen na njima. Demonološka bića su uvijek zla i razlikuju se od eshatoloških kao i od mitskih koja su uglavnom dobra i rijetko čine zlo.

Temeljem dosadašnje relevantne literature i posebice terensko-istraživačkoga rada predaje ću klasificirati na:

1. Povijesne predaje.
2. Etiološke predaje.
3. Eshatološke predaje.
4. Mitske (mitološke) predaje.
5. Demonske (demonološke) predaje.
6. Pričanja iz života.

---

¹⁶ *Novi zavjet*, ZIRAL, Mostar; Hrvatsko ekumensko biblijsko društvo, Zagreb 2000, str. 615.

¹⁷ *Isto*, str. 616.

¹⁸ Maja Bošković-Stulli, *Usmena književnost kao umjetnost riječi*, Mladost, Zagreb 1975, str. 128.

Legende ćemo promatrati kao zasebnu vrstu usmene priče.

POVIJESNE PREDAJE U POVIJESNOM KONTEKSTU

Epske su pjesme opjevale sudbonosne povijesne događaje i osobe. Prema povijesnome slijedu hrvatske povijesne pjesme, epske pjesme i povijesne predaje mogu se klasificirati na:

1. Agrafijsku epohu.
2. Doba drevnih Grka.
3. Ilirsko i rimsko doba.
4. Starohrvatsko doba.
5. Epoha od ujedinjenja Hrvatske do kraja vladavine narodnih vladara (925.-1463.).
6. Epoha osmanske vladavine (1463.-1878.).
7. Period od konca 19. st. do 1914. godine.
8. Razdoblje između dva Svjetska rata (Jugoslavija 1918.-1990.).
9. Epoha SFRJ (1945.-1990.).
10. Period od osamostaljenja Republike Hrvatske i Bosne i Hercegovine (1990.-).

U mnogim je epskim pjesmama i predajama prisutna mitska tematika iz agrafijske i pretkršćanske etape.

DREVNI GRCI

Opće je narodno mišljenje da su na ovim prostorima najprije živjeli Grci i da su bili goleme veličine. Po nekim pričama bili su toliko veliki da nisu cijeli mogli leći u kuću te im je za vrijeme spavanja pola tijela bilo u kući a pola vani:

A jesu, brte, bili krupni ti ljudi. Ja sam tamo bio, kad su Švabe štangle radili i tamo se zvala mašeta. I bila su dva mašeta i na jednom konjska ploča utisnuta, a na drugom nije ništa. Kad su oni te kamenice odvalili i onda otvorili taj grob. (Tu je štanga dvojstruka). I glava čoeaka,

*samo jedan zub kraj nje ispo, a ovde mu moreš lišnjak metnuti, di je jagodica.*¹⁹

(Gorica u Rami)

Po pričanju žestoka je zima trajala sedam godina te su Grci izumrli ili napustili Bosnu i Hercegovinu.

ILIRSKO I RIMSKO DOBA

Iliri su indoeuropski narod. U prapovijesnoj i antičkoj epohi živjeli su na zapadnomu Balkanu. Prema rimskom povjesničaru Apijanuu (2. st. prije Krista) Iliri su nastanjivali područja iznad Makedonije i Tracije do Dunava. Smatra se da Ilirima pripadaju: Taulanti, Enheleji, Labeati i dr. u Albaniji; Dokleati u Crnoj Gori; Ardidejci, Daorsi, Delmati, Liburni, Japodi, te vjerojatno Histri u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini; Peligni, Dauni, Japigi i dr. koji su s Balkana doselili u Italiju. Ilirska su plemena, također, Autarijanci, Dardanci, Mezeji, Breuci, Kolapijani.

Zbog zemljopisne udaljenosti i vanjskih utjecaja ilirska su plemena razvila različite kulture. Vjerovali su u različite bogove. Govorili su sličnim jezicima. Najveći su utjecaj na Ilire imali Kelti i Grci. Iliri su bili razjedinjeni. Međusobno su ratovali. Ratovali i s Grcima, Makedoncima i Rimljanima. Grci su u 8. st. prije Krista osnovali svoje kolonije na ilirskoj obali (*Epidamnos*), a u 4. st. prije Krista osnovali su kolonije na istočnoj Jadranskoj obali (*Issa, Pharos*). Enheleji su stvorili moćnu državu u južnoj Iliriji koja je na vrhuncu moći bila u 8./7. st. prije Krista. Državu su stvorili i Taulanti i Dardanci. Nakon toga stvorena je moćna ilirska država koja se prostirala od srednjodalmatinskih otoka na sjeveru do Epira na jugu te Dardanije i Makedonije na istoku.

Česti su ratovi uništili moćnu ilirsku državu 168. godine prije Krista. Najžešći otpor pružili su Delmati i Japodi. Delminij je spaljen 156. g. pr. Kr.²⁰ Od tada su Delmati bili skoro stalno u ratu protiv Rimljana sve do općega ustanka protiv Ilira (6. – 9.g.). Taj je ustanak surovo ugušen. Brojne su grandiozne ilirske *gradine* do naših dana nijemi

---

¹⁹ *Hrvatska usmena književnost Bosne i Hercegovine: proza, drama i mikrostrukture*, priredio Marko Dragić, Hrvatska književnost Bosne i Hercegovine u 100 knjiga, knj. 5, MH, HKD Napredak, Sarajevo 2005, str. 99.

²⁰ Usp. *Šematizam hercegovačke franjevačke provincije*, Mostar 1977, str. 164; i Marko Dragić *Zakopano zvono*, 1996. Mala nakladna kuća Sv. Jure Baška Voda (1. izdanje) i 1997. (2. izdanje), str. 103.

svjedoci ilirske materijalne kulture. Ilirskoga su podrijetla rimski carevi, primjerice: Aurelijan, Prob, Dioklecijan, Konstantin.²¹ Sveti Jeronim je Ilirac iz Stridona.²²

KRALJICA TEUTA U POVIJESNIM IZVORIMA

Nedostatni su povijesni podatci o podrijetlu najljepše kraljice Teute.

---

²¹ Najviše je podataka o Ilircima navedeno prema: *Hrvatski leksikon*, sv. 1. A-K, urednik Antun Vujić, Naklada Leksikon d. o. o. Zagreb 1996, str. 495.-496.

²² Slavni Jeronim (oko 347. – 422.), crkve naučitelj, vjere branitelj, kruna redovnikov i dika slovinskoga jezika, rodi se u Stridonu, blizu rijeke Drave od poštenih roditelja. Kao mladić uputio se na školovanje u Rim te ubrzo svojim znanjem postade govornik da mišljaše da u njemu Ciceron uskrsnu. Jerolim se odluči u svijet krenuti. S Pavlinom i Bonoziom ode u Francu i u mjestu Concordie od Friula (odmori se) počinu neko vrijeme i odatle posla život prvog pustinjaka Sv. Pavla. Odatle ode u Treveru i našavši neke knjige Sv. Hilarija, rukom ih svojom ispisa, vrati se i dođe u Aquileju. Potom je prošao gore koje dijele latinsku zemlju od Panonije ili Banovine dođe na svoju djedovinu i ondje svoju sestru preporuča nekim ženama jer mu otac i majka bjehu umrli. Uputi se prema Grčkoj i Siriji te uđe u Antiochiju, gdje s Svetim Agariom ostade neko vrijeme. U to je vrijeme puna Sirija bila pokornika pustinjaka. Sv. Jerolim se odluči slijediti ih. Četiri ljeta ostao je u pustinji hraneći se biljkama i korijenjem. Zemlja gola bila mu je postelja, nebo pokrivalo, zvjerinje i škorpioni bjehu njegova družba.

Nakon četiri godine poželi Sv. *Mjesto* pohoditi gdje nauči židovsko pismo. Pozvao ga je biskup carigradski Grgur koji je Jeronimu bio učitelj. Papa Damaso naredio mu je da dođe k njemu te mu je dodijelio jednu parokiju i zato se Jerolim piše kardinalom. U Rimu je ostao tri godine propovijedajući i pišući ondje. Ponovno ode u Jerusalem te pored jasala gdje se Isus rodio ozida jedan Kloštar i ondje nastavi činiti pokoru. Četrdeset godina je ondje u pokori živio. Mnogi su mu vladari slali pisma da ih tumači. Sve je nevjernike zbunio i hrabro protjerao. Jednom mu je lav došao te nogu u koju se trn zabio pokaza sv. Jeronimu, a on ga izliječi. Zato se kod Sv. Jeronima *piše* to zvjerinje. Bibliju je preveo iz židovskoga a Novi zavjet iz grčkoga. Mnogo je još napisao navlastito maternjim jezikom. Umro je u osamdeset šestoj godini života 30. rujna 422. i bi pokopan pored Gospodinovih jasala. Kasnije prenesen u Rim i po njemu Bog mnoga čudesa učini.

PRILIKA: Djevojka neka zavjetovala se Sv. Jerolimu. U djevojku se zaljubio neki mladić ali ju nije mogao pridobiti te ode Negromantu da on djevojku smuti nekim čarolijama. On posla đavola da djevojku osvoji ali se đavao kričeći vrati govoreći da ga je Sv. Jeronim istepao. Vidjevši to mladić i čarobnjak (Negromant) i djevojka udruže se i zavjetuju Sv. Jeronimu. Njih dvojica postadoše fratri, a djevojka časna sestra (koludrica).

Navodim prema: Bartul Kašić, *Život S. Jeronima naučitelja crkve*, u: *Zbornik proze XVI. i XVII. stoljeća*, priredio Jakša Ravlić, PSHK, Zora i Matica hrvatska, Zagreb 1972, str. 213.-216.

Teuta je stupila na prijestolje 231.g. prije Krista nakon smrti supruge Agrona. Po nekim suvremenim predajama u Boko-kotorskom zaljevu Agrona je otrovao njegov vojskovođa Demetrije Hvaranin koji mu je u znak dobrodošlice nakon izvršene pobjedonosne vojne akcije dao da ispije vrč s vinom u koje je usuo otrov.

Po povijesnim izvorima kraljica Teuta vladala je u ime svoga malodobnoga pastorka Pinesa. U to vrijeme moćna Ilirska država prostirala se od lijeve obale Neretve do Epira obuhvaćajući sve otoke osim Visa.

Nakon pokušaja da zavlada Visom zaratila je s Grcima koji su u pomoć pozvali Rimljane 229. g. pr. Krista. Poražena je u tomu ratu (229. pr. Kr. – 228. pr. Kr.). Povukla se u Rhizon (Risan, mjesto u današnjoj Crnoj Gori) i bila prisiljena plaćati ratnu odštetu i danak te ograničiti kretanje naoružanih brodova. U Risnu je pravila brodove.²³ Rimljanima je pripao prostor do ušća Drima, a Hvarom i susjednim otocima zavladao je rimski vazal a Teutin nekadašnji vojskovođa Demetrije Hvaranin.²⁴

Umrla je na otoku u Jonskom moru.²⁵

PODRIJETLO KRALJICE TEUTE

Po nekim predajama bila je kćerka ljekaruše iz Metkovića. Za vrijeme sajma ilirski ujedinitelj, kralj Agron razbolio se na sajmu i došao toj ljekaruši vidjevši njezinu kćerku, ljepoticu Teutu. Zaljubio se, isprosio je i oženio.

Po drugim predajama Teuta je bila kćerka kralja Agrona kojom se on oženio jer su kraljevi kod Ilira kao i kod drugih civilizacija od sumerske, akadske, staroegipatske i druge. smatrani božjim potomcima te im je bilo sve dopušteno. Radoslav Katičić navodi da je Teuta bila Agronova kćerka.²⁶

Po narodnom pripovijedanju ne zna se je li Teuta ime ili je kraljevsko ime kod Ilira.

---

²³ SAT RT CG, 01. ožujka 2005, 17,15.

²⁴ *Hrvatski leksikon*, sv. 2, L-Ž, urednik Antun Vujić, Naklada Leksikon d.o.o. Zagreb 1996, str. 565.

²⁵ SAT RT CG, 01. ožujka 2005, 17,15.

²⁶ Radoslav Katičić, *Litterarum studia, književnost i naobrazba ranoga hrvatskog srednjovjekovlja*, MH, Zagreb 1998, str. 42.

AGRONIUM

Ilirski grad *Agronium* nazvan je po kralju Agronu. Po kotorskim predajama ilirski su bogovi preklinjali Agrona da ne oženi Teutu: “Lijepa jeste, isticali su, no je i zlokobnica koja će sigurno donijeti nesreću cijelom kraljevstvu. Već u godinama ali vrele krvi.”

Agron je postupio suprotno volji svemogućih. Oženio je Teutu. Volio ju je, vodio sa sobom, darivao poklonima i počastima. Sudjelovala je Teuta s Agronom u mnogim ratovima. Stvorili su moćnu državu. Potom je Agron sagradio prelijepi grad Agronium u kojem će stolovati njegova supruga. Grad je opasan bedemima. U gradu su izgrađeni cvjetni trgovi i arene. Izgrađeno je i pristanište u kojem je “planirano da prvi privezani jedrenjak bude onaj koji će Agrona dovesti kada ovaj dođe na proslavu otvaranja grada”.

Agronu je stigla vijest da mu supruga Teuta živi raskalašenim životom. Odlučio je vratiti se i osobno ustvrditi što je istina.

Kraljica ga je dočekala na pristaništu “u svoj svojoj ljepoti, u raskošnim kočijama”. Prišla je kralju i u znak dobrodošlice ponudila mu *pehar* da ispije. Umoran od dugoga putovanja i zadovoljan razvojem događaja Agron je ispio tečnost *na iskap*. Napravio je nekoliko koraka i pao na tepih prostrt njemu u čast. Bio je mrtav.

Tako je jedan od uglednih Agronovih vojskovođa usmrtio kralja i preuzeo zapovjedništvo nad ilirskom flotom i vojskom.

Zbog toga umorstva bog Posejdon je naredio da se iz grada sklone robovi i sirotinja. Počelo je strašno kažnjavanje. Zemlja se otvorila, a u njenu utrobu propao je tek izgrađeni Agronium. Zatim je morski val za sva vremena sakrio nekadašnju ilirsku prijestolnicu.

Po predajama Teuta nije bila kažnjena jer nije znala da se pripremalo ubojstvo njezinoga supruga. Pripovijeda se i da je Posejdon nije htio kazniti zbog njezine iznimne ljepote.²⁷

* * *

Hrvati iz Crne Gore u svojim predajama *zamjeraju* Teuti jer je i ona bila u svečanoj povorci kada joj je muž otrovan. Hrvati joj *nisu*

---

²⁷ Predaju je 2006. godine snimila Iva Brguljan u Kotoru od tamošnje nastavnice koja je želila ostati nepoznata. (Kazivačica je Hrvatica.) Kazivačica ističe da je ova predaja po svome nastanku najstarija predaja koja govori o postanku Kotora.

oprostili ni njezin kukavičluk jer “je bila jedna obična gubitnica koja je u Risan došla skloniti glavu a ne imati prestolnicu”.²⁸

Međutim, Crnogorci i danas mnogo pripovijedaju o kraljici Teuti mistificirajući i glorificirajući je.²⁹

AGRON I TEUTA U RATTKAYEVU SPOMENU NA KRALJEVE I BANOVE

Juraj Rattkay³⁰ piše da je kralj Agron nakon uspješno svršenog rata s Etolcima 221. godine prije Krista³¹ umro nakon nekoliko dana zbog pretjeranog slavlja i pijančevanja i kraljevstvo ostavio na upravljanje svojoj ženi Teuti.

---

²⁸ Predaje iz kotorskoga kraja snimila je na diktafon studentica Fakulteta filozofsko-humanističkih znanosti Sveučilišta u Mostaru Iva Brguljan i dala ih meni. Iva je pod mojim mentorstvom napisala diplomski rad *Suvremene povijesne i etnološke predaje; legende; paremiografija i običaji u kotorskom kraju*. Rad je obranila 19. svibnja 2006. godine. Iva Brguljan zapisala 2005 god. od Tomislava Grgurevića.

²⁹ SAT RT CG, 1. ožujka 2005, 17, 45.

³⁰ *Juraj Rattkay* (Velikotaborski) (Veliki Tabor, 1612. – Zagreb, 1666.) iz velikaške je barunske obitelji mađarskog podrijetla kojoj je pripadao posjed Veliki Tabor, a u njihovom su vlasništvu bila i imanja u varaždinskoj i zagrebačkoj županiji. Bio je isusovac, zagrebački kanonik, tajnik biskupov, kandidat za zagrebačkog biskupa. Uz bana Ivana Draškovića te Petra Zrinskoga i Krstu Frankopana ratovao protiv Turaka te u Češkoj, Saskoj i Türginiji protiv Šveda. Kad mu nije pošlo za rukom postati zagrebačkim biskupom, imao je problema s izabranim biskupom Petrom Petretićem. I dalje je ratovao protiv Turaka, što će opisati u *Memoria regum*. Ta mu je knjiga donijela dosta neprijatelja i stvorila zavist i pakost kod protivnika te je lišen kanoničkog čina. Povod za to bila je jedna žena s kojom je živio i od koje se morao odvojiti, a ona je preselila u Krško, gdje ju je on i dalje posjećivao. Poslije je posrijedi bila neka druga žena. Njoj je pisao pisma koja su došla u ruke biskupu, tako da je izgubio sve časti i crkvene prihode (1664.). Ipak je dobio novu župu u Novoj Vesi. Bolestan od kostobolje umro je 1666. godine i pokopan kao kanonik.

Rattkayevo djelo *Memoria regum Regnorum Dalmatiae, Croatiae et Slavonije* posvećeno je Ferdinandu IV. i braći Nikoli i Petru Zrinskom. Podijeljeno je u šest knjiga. U prvoj počinje općim potopom, pa ide do rimskih bojeva s Teutom; svršava knjigu zemljopisnim opisom Hrvatske i Slavonije svoga vremena. (...)

Navodim prema: *Juraj Rattkay*, V(ladimir) R(ezar), u: *Leksikon hrvatskih pisaca*, autor koncepcije Krešimir Nemeć, urednici: Dunja Fališevac (Starija hrvatska književnost), Krešimir Nemeć (Novija hrvatska književnost), Darko Novaković (Hrvatski latinizam), Školska knjiga Zagreb 2000, str. 615.

³¹ Svi drugi povijesni izvori navode da je kralj Agron umro 231. g. pr. Kr. i da ga je te godine naslijedila njegova žena Teuta.

Zbog velike pobjede Teuta se ponašala oholo te je svojim dopustila da gusare na štetu Grka i Rimljana i plijene njihove lađe i flote. Dok je Teuta opsjedala Issu, stigli su Rimljani kako bi s njom razgovarali o nanesenim nepravdama. Za vrijeme njihova govora Teuta je prkosila, ali je obećala da Iliri više ne će činiti nepravde i dodala da se nikome ne može priječiti da iz mora izvlači korist. To je naljutilo najmlađeg rimskog poslanika koji joj je rekao da je rimski običaj kažnjavati one koji čine nepravde i pomagati onima kojima se čine nepravde.

Kraljica je prezrela tu opomenu i poslala *neke svoje* da sjekirom ubiju rimskoga poslanika koji je izrekao opomenu. Neki tvrde da je ubijen jedan poslanik, a neki da su ubijena obojica s cijelom pratnjom.

Kad je to vidio Demetrije, koji se nakon Agronove smrti bojao kraljice jer su ga pred njom optuživali, sjekirom je poubijao sve dalmatinske prvake kako bi pružio zadovoljštinu Rimljanima zbog njihovih ubijenih poslanika.

Tada je Teuta poslala poslanike Rimljanima i s njima sklopila mir obećavši im plaćati danak koji oni odrede te da će se povući iz Ilirika osim iz nekoliko mjesta. Rattkay piše da je Teuta umrla 179. godine prije Krista.³²

PROPAST RIZINIUMA

Što su stariji usmeno-književni oblici, u njima je element mitskoga izraženiji. Vile su najčešća mitska bića. (O vilama je riječ u poglavlju *Mitske predaje*.)

Usmenom je komunikacijom do naših dana u kotorskom kraju u Crnoj Gori sačuvana predaja o vili koja je voljela rimskoga kapetana Horacija. Ali, Horacija je voljela i Teuta.

Jednog dana dođe u Rizinium, gdje je stolovala ilirska kraljica Teuta, svojom galijom mladi i naočiti kapetan Horacije. Uplovio je u Crnoduboku rijeku da bi se zaštitio od velikog nevremena koje je bjesnilo Adriaticom. Iako je namjeravao isploviti čim se nevrijeme stiša, ostao je mnogo duže. Kada je ovdje došao, u njegovom srcu pojavila se, sasvim iznenadno, jedna druga oluja, ovoga puta ljubavna.

Mladog pomorca zavoljela je ilirska kraljica Teuta koja je stolovala u Risnu. Naslijedivši veliko blago svoga supruga Agrona, ova

---

³² Juraj Rattkay, *Spomen na kraljeve i banove Kraljevstava Dalmacije, Hrvatske i Slavonije*, prevela Zrinka Blažević, Hrvatski institut za povijest, Zagreb 2000, str. 130.-131.

žena izuzetne ljepote provodila je svoj život na način koji ne dolikuje kraljici. Nije birala sredstva kako da dođe do muškarca koji bi joj se svidio. Čim je vidjela kapetana Horacija, koji je zapovijedao pristajanjem jedrenjaka u risansku luku, njeno srce je jače zakucalo. Zaljubila se na prvi pogled što joj se rijetko dešavalo.

Na Horacijevu nesreću u mladog pomorca se zaljubila i jedna vila koja je u Krivošijama imala dvorac od slonove kosti, sakriven u stoljetnoj šumi. Vili Rizini svidje se došljak na prvi pogled. Tog trenutka počelo je nadmetanje dvije suparnice: kraljice i vile za ljubav Horacija. Saznavši da ima konkurenciju, Teuta je u više navrata pokušala ukloniti vilu s ljubavne scene. Međutim, Rizina je bila blagovremeno obavještavana od svoga prijatelja boga Nedaurusa.

Kada su vili dojadile sve spletke razuzdane kraljice, jednom preletje preko zidina Riziniuma i preko bedema kraljičinog dvorca i uputi se u njenu ložnicu. Bijesno je prekori:

“Kraljice, kako se ne stidiš, imaš sina Parisa, koji ti je mlađi od ljubavnika. Ostavi se Horacija! Ako to ne učiniš, izmoliću bogove da ti grad prekrije more!”

Teuta nije ozbiljno shvatila upozorenje, jer je ova žena-ratnik uspješno odolijevala svim velikim opasnostima, pa i napadima rimskih legija i ostalih neprijatelja. Smatrala je da će lako izaći na kraj sa ljubomornom vilom. Međutim, ovoga puta njene procjene bile su pogrešne.

Jedne noći, iz vedrog neba, počеше sijevati munje, počē tutnjati zemlja i otvarati se njena utroba. Gruvali su gromovi i zapomagali nesretni žitelji Riziniuma. Čulo se i zapomaganje građana dok su kapetani jedrenjaka pokušavali da na brzinu isplove.

Uskoro, prestala je sudbonosna nepogoda. Narednog jutra sve je bilo mirno. Na zaprepašćenje ljudi, koji su živjeli na okolnim brdima i odozgo posmatrali, dolje u zalivu nije bilo grada.

Tako je propao Rizinium. Te noći nestao je i lijepi kapetan Horacije. Ostao je u gradu koji se preselio pod more.

Od tada se vila Rizina, koja je izbliza pratila nestajanje grada, više nikada nije vratila u svoje dvore na Krivošije. Spustila se u morske dubine da traži mladog pomorca. I danas ona obilazi ruševine potonulog grada i ne da nikome da tamo zađe plašeći se da ne uznemire njenog dragog.³³

(Prčanj kod Kotora)

---

³³ Vidi: Marko Dragić, *Ilirske teme u suvremenom narodnome pripovijedanju u: "Osmišljavanja" Zbornik u čast 80. rođendana akademika Miroslava Šicela*, ur. Vinko Brešić, Zagreb, Sveučilište u Zagrebu Filozofski fakultet, FF-PRESS, 2007. str. 153-171.

STIJENA KRALJICE TEUTE

Iznad Risna, na padinama Orjena, koje se strmo spuštaju u more, na nadmorskoj visini od oko 5000 metara, postoji stijena za koju se vjeruje da se s nje sunovratila ilirska kraljica Teuta, kako ne bi pala u ruke Rimljanima koji su bili opkolili Rizinium.

Kad je opkoljena kraljica vidjela da joj spasa nema sazvala je svoje zapovjednike i rekla im: “Radije ću u smrt nego u ložnice komandanata rimskih legionara.”

Zatim su počele sijevati munje i udarati gromovi. Kad je nevjere prestalo Teute više nije bilo među Ilirima.”

Vjetar je odnio, suglasno njezinoj želji, do jedne stijene iznad grada. Rimljani su gledali kako oluja nosi ženu u bijelom. Teuta se spustila na vrh stijene, a Rimljani su začuli odjek kraljičine odluke: “Ja ću kako moram!”

Vjetar je stao i nebo se razvedrilo. Kraljice Teute više nije bilo. Sunovratila se niz liticu i nestala.

Rizinium je predat bez borbe. Nastala je potraga za dva blaga: za dragocjenostima i za tijelom kraljice Teute. Bio je to dan kada je prestala postojati moćna ilirska država.³⁴

Crnogorci su u svojim pričama kraljici Teuti pripisali osobine svetice. Po tim je pričama kraljica Teuta sa stijene, koja se danas zove *Stijena kraljice Teute*, uzletjela na nebo.³⁵

TEUTINO BLAGO

Postoje i mnoge predaje vezane za Teutino blago koje govore kako je ono sakriveno iznad Morinja, u pećini Lipcima, na čijim stijenama i danas stoje crteži stari nekoliko milenija: jeleni, lovci u trku i lađe s razapetim jedrima.³⁶

Po nekim predajama Rimljani su u Risnu našli mrtvo tijelo kraljice Teute, ali nisu našli njezinoga sina Pinesa niti pet galija s blagom. Po narodnom vjerovanju Pines je blago sakrio i ostavio poruku ispisanu

---

³⁴ *Isto.*

³⁵ SAT RT CG, 1. ožujka 2005, 17, 45-.

³⁶ Vidi o tomu više: Miraš Martinović, *Mitologija*, Uljks, Kotor, 2003., str.262.

“čudnim znacima”. Narod vjeruje da će blago nekada moćne kraljevine pripasti onomu koji razriješi “svojevrni Pinesov rebus”.

Mnogi su uzaludno pokušavali razriješiti taj rebus. Za protekla dva milenija i dvije stotine godina još ga nitko nije riješio. “Pines se želio osvetiti onima koji su žudjeli za blagom te je tako postavio težak zadatak da ga mogu razriješiti samo bogovi.” Kako bogovi nisu zainteresirani za zemaljske blagodati, sve do danas blago nije pronađeno.

Teutino blago nalazi se na sigurnome mjestu, a nad njim stoljećima bdiju velike zmije otrovnice koje se nalaze na ulazu u veliku riznicu na kojoj su petora vrata.³⁷

TEUTINE SUZE

U Boko-kotorskom kraju mnogi toponimi i danas u svom nazivu imaju Teutino ime kao što je *Teutina pećina*, odakle izvire Sopot, vrelo koje se javlja samo dva puta godišnje.

*Taj bujni izvor koji je doduše kratkoga vijeka od svega par dana, to su ti suze kraljice Teute. To ti ona plače za vojnicima poginulim protiv Rimljana. Kad je Agron umro, bio je strašan potres i mnoge rijeke koje su tad tekle njegovim kraljevstvom postale su ponornice zauvijek. Ispod risanskih planina postoji sedam podzemnih jezera. Niti jedna od rijeka nije još izbila na površinu a to će se desiti jedino kada žena slične božanske ljepote bude stolovala u Risan, na Carine.*³⁸

O Teutinim suzama pripovijedaju i Crnogorci.³⁹ Hrvati u Tivtu pripovijedaju da je taj grad dobio ime po Teuti.

ILIRSKA KRALJICA VIDA U STOLAČKOJ TRADICIJI

Ilirska kraljica Vida stolovala je na Daorsonu, čiji su ostatci i danas vidljivi. Poznata narodna predaja spominje kraljicu Vidu od Stoca po kojoj dobi ime *Vidoštak*, a pripadajuće mu polje nosi ime *Vidovo Polje*.

---

³⁷ Predaju je 2006. godine snimila Iva Brguljan u Kotoru od tamošnje nastavnice koja je želila ostati nepoznata. (Kazivačica je Hrvatica.) Kazivačica ističe da je ova predaja po svome nastanku najstarija predaja koja govori o postanku Kotora. VI. rkp. MO, 2006. sv. D. 37. str. 10.-11.

³⁸ Iva Brguljan 2001. godine zapisala u Prčnju kod Kotora po kazivanju Sonje Nikolić (djev. Nikolić, rođ. 1935. godine). Rkp. FF Mostar, 2006, sv. D. 37.

³⁹ SAT RT CG, 1. ožujka 2005, 17, 45.

BRAĆA KRALJICE VIDE

Kraljica Vida imala je nekoliko braće. Sva su braća poginuli kao svatovi.

Jedan od braće se zvao Livor, a mjesto gdje je poginuo danas se zove Livorska prodo.

Drugi brat, Demil, poginu također u nekim svatovima, a mjesto gdje se to dogodilo dobi ime Demilov krst.

Grdijevci su dobili ime po Vidinom bratu Grdanu.

Na Popratima se nalazi rijeka Radimlja. Tu poginu četvrti brat što se zvao Radovan i po njemu Radimlja dobi ime.

Šćepan Krst dobi ime po bratu Šćepi koji tu u svatovima poginu.

I šesti brat poginu, Jasenko se zvao, a mjesto se prozva Jasena.

Na mjestu njihove pogibije podignuti su križevi, a grobovi su im pored puta, od Popova prema Planini (Morine).

Po nekim drugim predajama postojala su još dva brata, Svitavko po kome dobi ime Svitava i Doman po kome ime dobiše Domanovići.

CRKVA I BLAGO KRALJICE VIDE

Po narodnoj predaji crkvu na Vlaci kod Rivina napravila je kraljica Vida koja je živjela na gradu iznad kanjona rijeke Radimlje. Svakog proljeća okupljala bi kraljica Vida narod ispred crkve i tu bi donosila važne odluke.

Za tu crkvu vezana je još jedna priča. Naime, u selu Rivine, kao i u cijeloj Hercegovini, dolaskom Turaka srušene su mnoge vrednote za koje trenutno zna malo ljudi. Turci su dolaskom u Hercegovinu rušili sve pa i crkve. Crkvu na Rivinama ljudi su od milja prozvali Crkvica. Sazidana od kamena, izvana je izgledala skromno ali je njena unutrašnjost blistala od raskoši svakojakog blaga i dragocjenosti. Dolaskom osvajača crkva je srušena, ali blago je sačuvano. Naime, prije pogibelji stari pričaju, župnik je uspio svo blago sakriti u veliki kazan i zakopati duboko u zemlju. Priča kaže kako na mjestu zakopanog kazana viri kazanska ručka. Ručka svojim izgledom podsjeća na žilu.

Vjeruje se da će jednoga dana proći tuda djevojka, zapet će nogom za žilu i to će biti znak da se na tom mjestu nalazi kazan sa zakopanim blagom.

TOPONIMI NAZVANI PO KRALJICI VIDI

Kraljica Vida bila je vlasnik dva bunara na kojima su se njeni podanici skrbbili vodom iz živih vrela.

Vrela su nazvana po njoj, *Vidoštak* u Popratima i *Vidoljub* na Rivinama. Osim tih vrela, po kraljici Vidi nosila je ime i rijeka *Bregava* (*Vidoštica*) i *Vidovo Polje*.⁴⁰

O POSTANKU PREZIMENA ŠKARE, VATAVUK I STRIZIREP

Iz drevnih su ilirskih vremena do naših dana obiteljskom tradicijom sačuvane predaje o nastanku prezimena Škare, Vatavuk i Strizirep.

Na području današnje Dalmacije obitavala su višebrojna ilirska i ostala domorodačka plemena. Plemena su živjela zajedno i pritom obavljala različite zadatke. Tri veća plemena bavila su se uzgojem ovaca. Područje na kojem su ta tri plemena živjela protezalo se od današnje Podstarne (mjesto danas, južno od Splita) pa do otoka Čiova. Na tom prostoru i najviše na Čiovu nalazili su se pašnjaci gdje su ova tri plemena vodila svoje ovce na ispašu.

Postali su poznati po ovčarstvu (mesu i vuni) i ubrzo su dobili imena ovisno o radovima koje je obavljalo neko pleme.

Jedno pleme je prozvano Vatavuk čiji je zadatak bio tjerati vukove i ostale zvijeri od ovaca te ih čuvati na ispaši.

Drugo pleme je postalo poznato pod imenom Strizirep i oni su rezali i podrezivali repove ovaca.

Treće je pleme šišalo vunu s ovaca i bavilo se općenito s vunom i njihovo je ime bilo Škare.

Plemena Vatavuk, Škare i Strizirep bila su dakle domorodačka plemena ovih prostora. No nakon nekog vremena nastupilo je teško razdoblje ovčje kuge. Stada ovaca su umirala, a ova tri plemena su išla pretežito na istok.

Dio plemena Škare povukao se živjeti u Biorine, gdje su sagradili kuće i ostali pod prezimenom Škare. Naša je i Vesna Škare Ožbolt. Drugi dio plemena ostao je na području Splita, pokrstili su se i prezime im dobiva nastavak –ić. Danas te obitelji žive pod prezimenom Škarić. Treći dio plemena otišao je u Liku, također s nepromjenjenim prezimenom Škare. Danas još postoji mjesto podno Gospića (ucrtano i na zemljovidu

---

⁴⁰ Predaje o kraljici Vidi zapisala je Danijela Bošković 2006. godine u Stocu po kazivanju više kazivača. Rkp. FF Mostar 2006, D.

Hrvatske) koje se zove Škare. Četvrti dio plemena otišao je dublje u prostore današnje BiH, a dio ovih istih prešao je na pravoslavnu ispovijest - neki žive na području današnje Srbije i prezivaju se Škare. Peti dio došao je u Slavoniju i oni se zovu Škoro. Naš je također i Miroslav Škoro.

S plemenima Vatabuk i Strizirep dogodila se slična sudbina.

Pripadnici ovih plemena (i danas) uvijek imaju krvnu grupu 0, najstariju, i uvijek su prepoznatljive i specifične fizičke građe.⁴¹

(Split)

POSTANAK SPLITSKOGA VAROŠA

U predaji o postanku splitskoga drevnog naselja Varoš prepleću se antički grčki i ilirski događaji.

“Još prije nego je sagrađena Dioklecijanova palača, današnji Split imao je svoje živo srce. Danas je Varoš najstariji, skoro pa ruševni, dio grada Splita, no davno je bio najljepši, prvi, i jedini...”

Mnogo prije nego što je car Dioklecijan i kročio na splitsko tlo, današnje Jadransko more bila je veća trgovačka zona i poznata ruta grčkih trgovaca. Međutim, nevjeme je zahvatilo nekolicinu plovećih grčkih trgovačkih brodova i oni su doživjeli brodolom. Oni koji su se uspjeli spasiti, našli su se ubrzo na obali, do koje su plivali. Da bi preživjeli od gladi i sklonili se, počeli su hvatati ribu i napravili su par koliba. No s vremenom nisu htjeli otići iz pitome zavale, počeli su se baviti ribolovom i živjeti i zarađivati od njega. Sagrađili su niz kamenih, nižih i spojenih kuća; danas dobro poznati Varoš. Ženili su se ženama iz prisutnih okolnih plemena, i tako tvorili prvo stanovništvo grada Splita i prve autentične Splicičane.

(Split)

“Ako prošetate starim Varošem, naići ćete zasigurno na kamenu klesanu ploču koja je postavljena u spomen grčkih trgovaca pomoraca, a nalazi se podno samog Varoša; tamo gdje počinju nizovi starih sazidanih kuća, uvučenih u uzvisinu – da im more ne bi ponovno potopilo život.”⁴²

---

⁴¹Vidi: Marko Dragić, *Ilirske teme u suvremenom narodnome pripovijedanju u: "Osmišljavanja" Zbornik u čast 80. rođendana akademika Miroslava Šicela*, ur. Vinko Brešić, Zagreb, Sveučilište u Zagrebu Filozofski fakultet, FF-PRESS, 2007. str. 153-171.

⁴²*Isto.*

Gaj Aurelije Valerije Dioklecijan

Gaj Aurelije Valerije Dioklecijan bio je jedan od naosebujnijih vladara u povijesti Europe. Podrijetlom je iz Dalmacije. Bio je obični vojnik te zapovjednik straže cara Numerijana. Godine 285. proglašen je carem. Svoga prijatelja Maksimijana proglasio je cezarem, dakle podcarem i nasljednikom. Nakon osam godina ratovanja i upravljanja carstvom shvatio je da je golemom *Rimskom Carstvu* potrebno više vladara te je ustanovio tetrarhiju po kojoj su četiri cara vladali podjednakim dijelovima carstva, ali Dioklecijan im je bio poglavar. Car *Zapadnoga carstva* bio je Maksimijan kojemu je Dioklecijan dodijelio naslov augusta. Dioklecijan je ostao carem *Istoka* i vladarem čitavoga carstva. Sebe je *urbi et orbi* proglasio sinom Jupitera, a Maksimijana sinom Herkula davši mu ime Marko Aurelije Valerije Maksimijan

Dioklecijan je potom imenovao i dva podcara i nasljednika: Flavija Valerija Konstancija Herkulova (zvanoga Klor "blijedi") na Zapadu, pod Maksimijanom; a Gaja Galerija Valerija Maksimijana Jupiterova pod njegovim izravnim zapovjedništvom. Oba su podcara imali naslov cezara, dakle niža od augusta. Svaki je cesar oženio kćerku svoga augusta i tako su se stvorile vladajuće dinastije. Dioklecijan i Maksimijan povukli su se nakon dvadeset godina vladavine, a vlast su ostavili Galeriju i Konstanciju. Dioklecijanova zamisao o upravljanju carstvom srušena je građanskim ratovima nakon 305. godine, a uzroci su bili u pohlepi vladara i ambicijama da sami vladaju.⁴³

DIOKLECIJANOVA KĆER

U narodnoj je živoj tradiciji predaja o Dioklecijanovoj kćeri koja je bila naklonjena kršćanima i nije htjela dopustiti da joj otac ubije pet stotina kršćanske djece. Zbog toga ju je prokleo i ona otada dva puta godišnje u sablasnoj kočiji obilazi Solin i traži nekoga da joj pomogne i da je spasi.

Mater i dite pozva car Dioklecijan, a to je značilo da se više dite ne će vratiti. Mater se pripala pa je malome od svog mlika napravila kolač i dala mu da ga ponese.

---

⁴³ Jesus Pordo, *Dioklecijan, veliki poraz cara koji je progonio kršćane*, prevela Linda Palameta, Pro arte papiri, Split 2005, str.5.-7.

I tako joj je sin otiša caru Dioklecijanu koji ga je onda posla da ga se pogubi. On je prije svoje smrti poželiya samo da pojede kolač kojeg mu je mater pripremila.

Onda ga je car pita šta mu je to, a dječak ga ponudi da proba, i pošto je car pojeo komadić, začudi se okusu i pita ga od čega je spravljen. Mali mu je reka da je od materinog mlika i tada je car reka da ga je dječak privariya jer da ga sad ne može ubit.

I pusti ga tako da se vrati doma materi, ali da nikom ne kaže ništa. I još mu je reka da ako ne može izdržat da nikom ne kaže da prišaplje zemlji.

I dite je tako i napravilo. Otiša je iza kuće i prišaplja travi: "U cara Dioklecijana praseća glava, koziji rozi i magareće uši!"

Na tom mistu izrasla je zovina (trstika) i dica su od toga napravila svirala i ona su svirala ono šta je dječak bija reka.

Car Dioklecijan je to čuo i naredio da se pobije pesto dice u Šelima (tu je bija amfiteatar).

To je čula Dioklecijanova kćerka koja je bila naklonjena kršćanima, i ona nije tila dopustit svom ocu da pogubi svu tu dicu. I kad je rekla car joj je tad uzvratija: "Đava te nosa!" I tad je doša vitar i odnija mu ćer skupa sa kočijom i ona se nikad više nije vratila.

Legenda kaže da dvaput godišnje sablasna kočija obiđe Solin. To Dioklecijanova kćer traži nekog da joj pomogne i da je spasi. I jedan od mnogih koji su je pokušali spasit skoro je i uspiya. Kad je kočija došla triba je uhvatit i nije je smiya pustit do zore, a to nije lako jer tada su ga napadali vrazi, zmije su ga grizle, vitrovi su ga nosali. I on je sve to izdrža, i taman prid zoru vidija je svoja crijeva kako ispadaju iz utrobe, pripa se i zgrabija ih obima rukama. I pustija je kočiju, tako da još i danas ta kočija obilazi Solin u nadi da će biti spašena.⁴⁴

(Kaštel Gomilica)

Ta se predaja donekle razlikuje od *Priče o Dioklecijanovoj kćeri*⁴⁵ koju je polovicom 19. stoljeća zapisao Josip Ceresatti i u *Vjesniku*

---

⁴⁴Vidi: Marko Dragić, *Ilirske teme u suvremenom narodnome pripovijedanju* u: "Osmišljavanja" Zbornik u čast 80. rođendana akademika Miroslava Šicela, ur. Vinko Brešić, Zagreb, Sveučilište u Zagrebu Filozofski fakultet, FF-PRESS, 2007. str. 153-171.

⁴⁵Car Dioklecijan imao je jedinu kćer. Za nju su se mnogi jagmili, a otac ju bješe obećao jednom kraljeviću. Ali ona nije htela poč ni za nj ni za nikoga. Zato je otac stao proganjati, pa je napokon baci u tamnicu u Splitu pokraj mora, di je bilo puno vlage i vode. Ipak bi ona, dopušćenjem Božjim, svake godine izlazila iz tamnice jedanput na

arheološkoga društva 1919. godine objavio Fr(ano) Bulić. Predaju je kazao Mato Čović.⁴⁶

Po toj predaji car Dioklecijan utamničio je u Splitu blizu mora svoju jedinicu kćerku jer je odbila ispuniti očevu želju i udati se za jednoga kraljevića. Kćerka je Božjom voljom iz tamnice izlazila jednom godišnje *i to sva u zlatu i sjaju u zlatnoj karoci sa vilovitim konjima*. Vjerovalo se: tko bi tada mogao susresti nju i poljubiti je, taj bi zauvijek ostao sretan. To nije odgovaralo Dioklecijanu pa je naredio slugama da po gradu čine veliku grmljavinu i tako zastraše sve kako se ne bi približavali njegovoj kćeri. Caru je sve to dodijalo i odlučio je *smaknuti kćer. Najedanput nestane nje iz tamnice*.

Po toj predaji ona ni danas nije umrla. U istoj zlatnoj karoci pojavljuje se svakih tisuću godina i to u Splitu i Solinu, u Mravinskom polju *pod Kamen* i u Srinjinam “*pod Baščom*”. Pripovijedalo se da ona u Srinjinama traži jednu ženu koja je nju jako voljela i zato je bila proganjana od Dioklecijana. Vjerovalo se da je mogu zaustaviti i

---

godinu i to sva u zlatu i sjaju u zlatnoj karoci sa vilovitim konjima. Ko bi tada moga nju susrist pa zaustavit konje i nju poljubit, bio bi čestit za vavik. To Dioklecijanu nije bilo drago, pa bi zato, kad bi ona izišla iz tamnice, naredio svojim slugam da s latom čine po gradu naokolo veliku grmljavinu, neka bi se pripao svaki oni koji bi pokušao nju zaustavit i poljubit. Napokon to je više bilo dodijalo Dioklecijanu, pa je odluči smaknuti. Kad je on to bio odlučio, najedanput nestane nje iz tamnice. Ona još ni danas nije umrla. Ona se prikazuje i sada svaki hiljadu godina isto u zlatnoj karoci, i to u Splitu i Solinu, u Mravinskom polju pod Kamen i u nas u Srinjinam “pod Baščom”. Pripovidali su stari ljudi da ona traži u Mravinskom polju jednu ženu koja ju je puno ljubila i bila je zato progonjena od Dioklecijana. U nas u Srinjinam dolazi “ pod Baščom” gdi je bio Dioklecijanov ribnjak, a ona se tu igrala kad je bila malena i bacala ribicam mrvice od kruva i mesa.

Ko nju i sada vidi, pa zaustavi konje i karocu i nju poljubi, ostao bi čestit za vavik. Bijaše se našao jedan naš Srinjanin od srca - ovo mi je kaziva moj pokojni otac - pa je odlučija pokušati sriću, pa šta Bog da, da da. Ode zato u Split, ali je nije naša. Vratu se natrag da će kući u Srinjine, kad eto ti nje pod Kamen, gdi je kupina, a još se nije bilo svanulo. Sva u sjaju i zlatu kao zvizda Danica, u zlatnoj karoci sa vilovitim konjima, lipa ka ružica, stasita ko jela, da je se ne mogu dva oka nagledati od velike plemenitosti, a leti, brate, ka vila. Skoči on prida nju, ufati konje za uzde, ali ona ošine konje, konji upropanj, on se pripade, problidi i onesvisti, a ona pobiže. Ona je bila ošinula konje samo da njega kuša. Ne bi ga bili konji satrli, jer je ona puno dobra. Vidi se da mu nije bilo dano da je poljubi pa da bude čestit za vavik. Nju je sigurno moga zaustavit i poljubit pokojni don Nikola Mužinić, ali se nije na nju namirio. (Srinjine kraj Splita) Navodim prema: Usmene pripovijetke i predaje, priredila Maja Bošković Stulli, SHK, MH, Zagreb 1997, str. 345-346.

⁴⁶Isto, str. 454.

poljubiti samo dobri ljudi kakav je u to vrijeme bio župnik don Nikola Mužinić (umro 1856. godine.).⁴⁷

U *Priči o Dioklecijanu i njegovoj kćeri* biblijski je motiv ptice koja samo jednom u tisuću godina dotakne zemlju.

* * *

Motiv praseće glave i tajne koja se ne može sakriti nalazi se i u priči o kralju Norunu⁴⁸ i kralju Trajanu.

U Kistanju (Dalmatinska zagora) pripovijeda se o caru Kliktijanu koji je imao kozju bradu i praseću glavu. Cara su vojnici po redu išli brijati, ali se od njega nijedan nije vraćao. Jednom je vojniku majka svojim mlijekom *ukovala* kolač. Kad je taj vojnik obrijao cara, zamolio ga je da pojede kolač. Car mu je dopustio i zamolio ga da i on uzme kolača. Kolač mu se dopao te je upitao vojnika od čega je tako sladak. Kad mu je vojnik rekao da je od majčinoga mlijeka, car je uzviknuo: “Ta mi smo braća kad od iste matere uživamo mliko”. Car mu je dao štapić i pustio ga. Vojnik je od štapića napravio *sviru koja je svirala*: “*U cara Kliktijana kozja brada i praseća glava.*”⁴⁹

DIOKLECIJANOVI PODRUMI

U Splitu i okolici u usmenoj su komunikaciji i predaje o Dioklecijanovim podrumima.

Nedavno su otkrili da jedan od njih poveziva Solin, Sinj i Split, sve do palače, i tim tunelima i podrumima služili su se vojnici i sam car.

Tridesetih godina 19. stoljeća do Drugog svjetskog rata vršena su ispitivanja tih tajnih podruma i katakombi. I svi istraživači, svi oni koji su sudjelovali u tim ekspedicijama nisu se vratili živi.

Govori se da su te katakombe i podrumi puni zamki – koplja koja probadaju, ploče koje se okreću i tako gutaju sve koji se usude tuda

---

⁴⁷ Isto, str. 454.

⁴⁸ Vidi: Stipe Botica, *Hrvatska usmenoknjiževna čitanka*, Školska knjiga, Zagreb 1995, str. 194; *Usmene pripovijetke i predaje*, priredila Maja Bošković Stulli, SHK, MH, Zagreb 1997, str. 336-337.

⁴⁹ Ivana Hrga zapisala svibnja 2006. g. u Koprnom (Dalmatinska zagora). Kazala joj je Božica Hrga (djev. Rajčić, rođ. 1925. g. u Koprnom). Rkp. FF Split, 2006, sv. 45, str. 15.

prolazit, svi nestanu u bezdan. Jedna je ekspedicija pošla sa arijom kako bi se mogli čut sa drugim članovima na površini, ali i oni su se u jednom trenu prestali javljat.

Od tada više nije poznato da je neko iša istraživat te podrume i katakombe.⁵⁰

(Kaštel Gomilica)

PODZEMNI PROLAZI

Razne su vlasti na području Hrvatske gradile tajne podzemne prolaze koji su služili za komunikaciju i za bijeg u slučaju potrebe. Takvi prolazi postoje i na Pagu:

Po jednoj priči, ti prolazi greju od kule Skrivanat, ispod Benediktinskog samostana do Zborne crkve Marijina Uznesenja. Jedan dil gre do kneževog dvora, a drugi do Župnog dvora.

Po drugoj priči, sredina tih podzemnih prolaza je na pijaci, odakle se putevi dile prema Župnom dvoru i Dominikanskom samostanu, prema palači Matasović i Zornoj crkvi Marija Uznesenja i dalje prema kuli Skrivanat.⁵¹

(Kaštel Gomilica)

BOJČUŠE

Duvno je dugo bilo središte otpora protiv Rimljana. Delmati su, također, pljačkali i uznemiravali grčko-rimska naselja i trgovce na obalama. Rimljani su zauzeli i spalili Delminium 156. g. prije Krista.

Uspomenu na žestoki duvanjsko-rimski boj čuvaju: povijest, toponim Bojčuše, kosti koje su se ondje izoravale i živa predaja:

U nas u Letki imaju njive i zovu se Bojčuše. Tuden su Rimljani boj bojevali i zato se i zovu Bojčuše. Eno ji doli, odman spram gradine. S

---

⁵⁰Vidi: Marko Dragić, *Ilirske teme u suvremenom narodnome pripovijedanju* u: "Osmišljavanja" Zbornik u čast 80. rođendana akademika Miroslava Šicela, ur. Vinko Brešić, Zagreb, Sveučilište u Zagrebu Filozofski fakultet, FF-PRESS, 2007. str. 153-171.

⁵¹ Na Pagu 2005. g. zapisala je Petra Jakovčević, a kazao joj je Jure Kaurlo. Rkp. FF Split, 2005, sv. 52, str. 6.

*onu stranu, di je njihov, rimski put bijo, žito je uvik slabije. Svake godine oruč stine izvaljujem. Put je bijo sve od gradine pa amo.*⁵²

(Letka kod Tomislavgrada)

RIMSKI PUT

Mnogobrojni ostatci *Rimskih puteva* i priče o njima i danas svjedoče moć toga carstva.

Kao i danas, Duvno je se i u rimsko doba nalazilo na raskrižju cesta. Tragovi tih rimskih cesta mogu se vidjeti i u polju i po okolnim brdima.

*Od gradine priko njiva Mukišnica do Lužina ima konjski put, kažu rimski, to su sve stine ko kaldrmene bile priko polja i vidile se vazda dok nisu potopoli polje.*⁵³

(Korita kod Tomislavgrada)

* * *

SVETA ANASTAZIJA (STOŠIJA)

Sveta Anastazija u narodu je poznata kao Stošija, Staza, Stažija, Staža, Stajka, Stana, Stoja, Nasta. Bila je srijemska mučenica (djeвица) ili udovica patricija Publija koji ju je radi njezine želje za djevičanstvom zatvorio u kućnu tamnicu. Usužnjenu ju je tješio sveti Krizogon (hrv. Krševan). Nakon Publijeve smrti pratila je Krševana u Akvileju i ondje prisustvovala njegovoj mučeničkoj smrti. Nastavila je slijediti svete mučenike idući u Sirmij, Solun i ponovno u Sirmij gdje je 25. prosinca 304. godine spaljena na lomači. Pokopana je u vlastitoj bazilici, uz baziliku svetoga Dimitrija. U 5. stoljeću njezine relikvije su prenesene u Carigrad. Zadarski biskup, sveti Donat oko 804. godine dobio je te

---

⁵² Marko Radoš, rođ. 1933. godine, u Letki 2003. godine kazao Danijeli Ančić. Rkp. FF Mostar 2003, D.

⁵³ Predaju je zapisala Tatjana Čuić po kazivanju Dragice Čurić rođene 1931. god. u Koritima. VI. rkp. zb. 2004. sv. 2. d. str. 30.

relikvije i pohranio ih u crkvi svetoga Petra koja se od tada naziva Sveta Stošija.⁵⁴

SVETI VLAHO (BLAŽ), ZAŠTITNIK DUBROVNIKA

Sveti Blaž bio je biskupom Sebaste u Armeniji u 3. stoljeću. Po zanimanju je bio liječnikom. Nadaren božanskim nadahnućem povukao se u pećinu i ondje živio među divljim životinjama koje ga nisu napadale, već su ga mirno susretale i mazile se uz njega, te mu ranjene i bolesne dolazile. Otkrili su ga kraljevi lovci te su ga, pomislivši da je vrač, zarobili. Kad je doveden pred Licinija, on je naredio da ga raskidaju željeznim grebenima i bace ga u jezero. Božjom pomoću zacijelile su mu rane te je hodao po vodi propovijedajući mnoštvu. Na koncu mu je odrubljena glava.⁵⁵

O svetome Vlahu Hrvati i danas pripovijedaju:

Jednom davno su pred grad Dubrovnik doplutale vlasi svetoga Vlahu. Sjale su poput zlata. Opazivši ih, čuvari su dali znak za uzbunu. Pučani su potrčali prema obali da vide čudo. Neki su se barkom odveslali i izvadili vlasi iz mora. Znali su da su to svetačke vlasi pa su ih odnijeli u Crkvu. Sveca čije su vlasi bile nazvali su Vlaho i uzeli ga da im bude parac (zaštitnik).⁵⁶

Kao zaštitnik Dubrovnika u ruci drži model grada. Zaštitnikom je divljih životinja. Zavjetuje mu se za ozdravljenje grla, jer je prema legendi spasio dijete koje se gušilo progutavši riblju kost.⁵⁷

PRENOŠENJE MOĆI SVETOGA DUJMA

Solinski biskup i mučenik sveti Dujam živio je u 3. stoljeću. Splitska predaja ga stavlja u prvo stoljeće. Prema toj predaji podrijetlom

---

⁵⁴ *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva i Uvod u ikonologiju Radovana Ivančevića, priredio Anđelko Badurina, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 1990, str.112-113.*

⁵⁵ *Isto, str. 161.*

⁵⁶ Anđela Gilić zapisala je 2006. godine u Splitu. Kazala joj je Ivana Radovani, prof. povijesti i diplomirani etnolog (rod. 1979. g.). Rkp. FF Split, 2006, sv. 46/06, str. 4.

⁵⁷ *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva i Uvod u ikonologiju Radovana Ivančevića, priredio Anđelko Badurina, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 1990, str. 211.*

je iz Sirije, preobratio se na kršćanstvo i krstio u Antiohiji. Bio je učenik svetoga Petra, kojega je s Pankracijem i Apolinarom pratio u Rim. Pankracije je krenuo na Siciliju, Apolinar u Ravennu, a Dujam u Salonu. Ondje je osnovao crkvenu zajednicu i mnoge obratio na kršćanstvo radi čega je podnio mučeničku smrt. Prije njega ubijeno je četrdeset pet mučenika. Svetom Dujmu je odrubljena glava.⁵⁸

Ivan Ravenjanin je u 7. stoljeću prenio moći Svetoga Dujma iz Solina u Split, a o tome se pripovijedalo:

Kad se svijet, sakupio da ga prenose, izabraše nekoliko ljudi, koji ponosno pristupiše i htjedoše ga podići, ali ni maći s mjesta.

Narod mišljaše, da se svetac ne da od grješnih ljudi nositi, pa povjeriše taj časni posao svećenicima, a kad tamo ni oni ne mogoše.

Neko napokon smisli, da izaberu nevinu djecu da ona pokušaju nositi, jer djeca nisu grješna. I zaista čim se djeca prihvatiše, podigoše i ponesoše sveca. No pošto je velika vrućina bila, ožednješe djeca, a i drugi pratioci, pa pred Spljetom, sjedoše kraj ceste, da se odmore, ali pošto ih žeđ žestoko morila, pomoliše se svecu i u taj čas izbi iz zemlje lijepa hladna voda, a oni se napiše i pođoše dalje. Na tom mjestu, gdje je voda izbila, sagrađiše Splječani kapelicu, koja i danas stoji, a pod njom je izvor bistre i hladne vode, koja je, vele, i ljekovita.⁵⁹

ILIRI OSNOVALI VAREŠ I VISOKO

Prema kazivanjima naših starih djedova i pradjedova prostor Vareša prije nije bio nastanjen a 'vamo na drugoj strani je postojalo jedno pleme Ilira koje je u bijegu pred kugom i raznim nedaćama krenulo u potragu za boljim mjestom. Tako su oni išli za jednom zvijezdom, i putovali su samo noću, nisu putovali danju, tad' su se odmarali i dok je išla zvijezda toliko su i oni putovali, kad bi zvijezda stala, stali bi i oni.

To se baš desilo na području naše planine Zvijezde, po tom' je ona i dobila ime. Kad je zvijezda stala na tom mjestu, od nje se otkinuo jedan dio koji je sjao a njeg' je uzeo kralj tog plemena. Oni su otad' vjerovali u taj kamen, vjerovali da će im bit' dobro sve dok njega imaju. Napredovali su jer sve što im je trebalo kralj bi poželi i zazivaj uz pomoć

---

⁵⁸ Isto, str. 211.

⁵⁹ Stjepan Štrodl-Srijemac, *Đački izlet u Bosnu, Dalmaciju i Hercegovinu za jedanaest dana*, Školski vjesnik, VIII., Sarajevo, 1901., str. 452-453.

tog kamena koji je svijetlio. A ustvari su oni imali i jednu zlatnu jabuku koju su stavili na vrh kule pa im je ona služila k'o putokaz jer je davala odsjaj od sunca po danu i od mjeseca u noći. Tu je zemlja bila plodna, mogla se obrađivati, ljudi su mogli od svoga rada tu živjeti pa su tu napravili i grad, zvao se Zvezdan-grad.

Al' zbog zavisti i ljubomore mitsko biće Huri koje je živjelo pod zemljom, pusti jak vjetar koji istrgnu od kralja taj kamen te on pade u podnožje planine. Kralj naravno naredi da se kamen nađe ali pošto Huri pusti gustu maglu u podnožje Zvijezde, nisu ga mogli naći pa ga je odnio sa sobom pod zemlju i došlo je do nji'ove propasti a legenda kaže da je tada nastala nekakva kletva, jer se Huri krio s kamenom od kralja i da bi bio sigurniji zavi on Zvijezdu u snijeg. Nije se moglo sijat' više jer je bila velika studen pa su oni morali pobjeć' i selit se jer nisu imali više šta jest'. Kako su silazili s Zvijezde tako su nastanjivali Vareš i Visoko. Kralj je otiš'o u Visoko a neki su se samo spustili u Vareš 'dže su isto tražili tog Hurija i kopali zemlju i tako otkrili golema rudna bogatstva.⁶⁰

SVETI JERONIM

Slavni Jeronim (oko 347. – 422. g.), crkve naučitelj, vjere branitelj, kruna redovnikov i dika slovinskoga jezika, rodi se u Stridonu, blizu rijeke Drave od poštenih roditelja.

Kao mladić uputio se na školovanje u Rim te ubrzo svojim znanjem postade govornik da mišljaše da u njemu Ciceron uskrсну.

Jerolim se odluči u svijet krenuti. S Pavlinom i Bonoziom ode u Francu i u mjestu Concordie od Friula (odmori se) počinu neko vrijeme i odatle posla život prvog pustinjaka Sv. Pavla. Odatle ode u Treveru i našavši neke knjige Sv. Hilarija, rukom ih svojom ispisa, vrati se i dođe u Aquileju. Potom je prošao gore koje dijele latinsku zemlju od Panonije ili Banovine dođe na svoju djedovinu i ondje svoju sestru preporuču nekim ženama jer mu otac i majka bjehu umrli. Uputi se prema Grčkoj i Siriji te uđe u Antiochiju, gdje s Svetim Agariom ostade neko vrijeme. U to je vrijeme puna Sirija bila pokornika pustinjaka. Sv. Jerolim se odluči slijediti ih. Četiri ljeta ostao je u pustinji hraneći se biljkama i korijenjem. Zemlja gola bila mu je postelja, nebo pokrivalo, zvjerinje i škorpioni bjehu njegova družba.

---

⁶⁰ Katarina Pejčinović zapisala je u Varešu kolovoza 2007. godine od Liljane Grgić (domaćica, rođena 1953 god.) Rkp. FF Mostar, 2007, D.

Nakon četiri godine poželi *Sv. Mjesto* pohoditi gdje nauči židovsko pismo. Pozvao ga je biskup carigradski Grgur koji je Jeronimu bio učitelj. Papa Damaso naredio mu je da dođe k njemu te mu je dodijelio jednu parokinju i zato se Jerolim piše kardinalom. U Rimu je ostao tri godine propovijedajući i pišući ondje. Ponovno ode u Jerusalem te pored jasala gdje se Isus rodio ozida jedan Kloštar i ondje nastavi činiti pokoru. Četrdeset godina je ondje u pokori živio. Mnogi su mu vladari slali pisma da ih tumači. Sve je nevjernike zbunio i hrabro protjerao.

Jednom mu je lav došao te nogu u koju se trn zabio pokaza *Sv. Jeronimu*, a on ga izliječi. Zato se kod *Sv. Jeronima piše* to zvjerinje.

Bibliju je preveo iz židovskoga, a Novi zavjet iz grčkoga. Mnogo je još napisao navlastito maternjim jezikom.

Umro je u osamdeset šestoj godini života 30. rujna 422. i bi pokopan pored Gospodinovih jasala. Kasnije bi prenesen u Rim i po njemu Bog mnoga čudesa učini.

PRIČA O ČEHU, LEHU I MEHU

Mavro Orbini (Dubrovnik, vjerojatno pol. XVI. st. – Dubrovnik, 1611.) objavio je 1601. godine *Kraljevstvo Slavena*. To je djelo napisano na temelju *Ljetopisa popa Dukljanina*, povijesnih izvora i usmenih predaja. Orbinija su koristili Pavao Ritter Vitezović, Ivan Gundulić, Junije Palmotić, Filip Grabovac, Andrija Kačić Miošić i drugi. To je djelo bitno utjecalo na početke srpske i bugarske historiografije. U 18. st. je prevedeno i na ruski jezik. *Mavro Orbini* u svom djelu piše i o braći Čehu i Lehu, a Meha ne spominje.

Čeh Hrvat nehotice ili hotimice ubije jednog od svojih *čovjeka* velikoga ugleda. Zbog toga ga optužiše i htjedoše ga osuditi te on pobjegne zajedno s bratom Lehom i mnogobrojnom rodbinom, prijateljima, slugama i drugim ljudima. Došli su u Moravsku kojom upravljahu Slaveni. Moravci im kazaše da je Bohemija prazna i da je u njoj tek šačica Vandala, također slavenskog roda. Kada je Čeh stigao u Bohemiju, ondje zatekne više ovaca i goveda nego ljudi. Ljudi su bili zapušteni dugih kosa mahom pastiri. Ljudi su vidjeli da su Čeh i njegovi ljudi iste narodnosti te se pozdraviše i izgrliše dajući Čehu poklone: meso, mlijeko i sir. Čehu se ondje svidjelo, te se popeo na planinu i ondje ubi žrtve i prinese bogovima. Vratio se u polje svojim i reče im da ondje sagrade kuće i počnu obrađivati zemlju. Hrvati bjehu vješti gradnji i

ratarstvu. Dalmatinci su pristizali u Bohemiju. Leh napušta brata i osniva Lešku (Poljsku). Česi se pokazaše hrabrim ljudima i vrsnim strijelcima. Bili su ratoborni. Valaska sedam godina vladaše Češkom nakon što je poubijala 7 protivnika. Starije su žene ranjavale neprijatelje a djevojke ih gađahu lukom i strijelom. Kad to ne bi učinile, kazna im je bila gubitak djevičanstva. Papa Pio II. bijaše češkog roda.⁶¹

Ljudevit Gaj (Krapina, 1809. – Zagreb, 1872.) zabilježio je predaju o braći Čehu, Lehu i Mehu koji su stolovali u Krapini. Kada im je otac umro, odlučili su zbaciti rimski jaram. Njihova sestra Vilina bila je zaljubljena u rimskoga namjesnika i izdala mu je braću. Čeh, Leh i Meh zazidali su sestru u toranj koji se i danas zove *Vilin toranj*. Braća su pobjegla na sjever i tako je Čeh osnovao Češku, Leh *Lešku* (Poljsku) a Meh *Mešku* (Rusiju).

Dražen Kovačević je na temelju starijih zapisa (ili priča koje je slušao) kao pripovjedač 1993. godine objelodanio dvije stotine hrvatskih predaja i legenda među kojima je i ova o Čehu, Lehu i Mehu:

U zemlji Hrvatskoj kako kažu stari kroničari, živjelo nekad davno svo plemstvo slavensko.

Knezom im bijaše Hrvat stolujući u starom gradu Krapini. Pokoravao se on rimskom caru i njegovom namjesniku u Hrvatskoj. U dubokoj starosti umre knez i ostavi za sobom tri sina: Čeha, Leha i Meha, te kći po imenu Vilina.

Sinovi uz Krapinu sagrade još dva grada – Psari i Šabac i vladaše njima.

Dokora dozlogrdilo braći rimsko godpodarstvo pa odluče rimski jaram zbaciti. Njihova se sestra zagledala u rimskog namjesnika te mu, bojeći se za nj, ispriča što braća snuju.

Doznajući sestrinu izdaju, braća je uzidaju živu u toranj krapinskog grada kojeg i danas nazivaju Vilinim tornjem.

Uvidjevši da se ne će moći obraniti od rimskog cara, odluče braća poći na sjever.

Krenuše braća preko triju rijeka, put sjevera: Čeh utemelji Češku, Leh osnuje Poljsku, a Meh Rusiju.⁶²

⁶¹ Mavro Orbini, *Kraljevstvo Slavena*, prevela Snježana Husić, priredio i napisao uvodnu studiju Franjo Šanjek, Golden marketing Zagreb, Narodne novine Zagreb 1999, str. 110.-114.

⁶² Dražen Kovačević, *Legende i predaje Hrvata*, Zagreb 1993, str. 9.

Radnja predaje dogodila se u vrijeme Ilira i Rimljana, a ne kako je navedeno u predaji.

* * *

U vrijeme romantizma bilo je rasprostranjeno vjerovanje da su Rusi, Poljaci i Česi ilirskoga podrijetla.

STAROHRVATSKO DOBA

Hrvati su današnje krajeve nastanili od 610. do 630. g. (U isto su se vrijeme Englezi nastanili u Engleskoj.) Hrvati su došli iza *Babinih gora* iza *Karpata*. Vrlo rano su primili kršćanstvo o čemu, između ostalog, svjedoče bazilike u Zenici, Brezi, Srđu, Lepnici, Šuici, Duvnu, Marindvoru u Sarajevu, Doboju kod Kaknja, Blagaju na Sani, Majdanu kod Mrkonjić Grada, Ričici kod Kaknja, Komjenovcima (Jabuci) kod Ustikoline na Drini i drugdje.⁶³

Već je kazano da je Konstantin VII. Porfirogenet u svomu djelu *De administrando imperio (O upravljanju carstvom)* prvi naveo povijesne predaje o dolasku Hrvata u današnje krajeve koje su predvodili petorica braće i dvije sestre.

*Dojdoše iz priko Babinih gora Hervati najprvo u Dalmaciju i ove sadanje hrvatske i slovinske strane, s mlogim bojem istiravši Abare, ovdje se nastaniše. Prid ovim bijaše pet bratje: Kluka, Klobej, Kožočeš, Muklo, Hrvat i dvi sestre: Tuga i Buga. I od njih Dalmacija, koja je od mora do Dunava dosegla, hrvatsko ime prija, i zove se do današnjega dneva. – Upade u turske ruke Peršija; Turci se odvojiše od oblasti rimskih cesara.*⁶⁴

Kraljica Buga

U Dučiću, u Prisoju, bila je gospodarica, neka Buga i po njoj je nazvano Buško jezero i narod, mi ovde, Bužani. Tu u jezeru ima neka

---

⁶³ Đuro Basler, *Arheološki spomenici kršćanstva u Bosni i Hercegovini do XV. stoljeća*, u: *Kršćanstvo srednjovjekovne Bosne, radovi simpozija povodom 9 stoljeća spominjanja bosanske biskupije (1089.-1989.)*, Vrhbosanska visoka teološka škola, Sarajevo 1991, str. 3.

⁶⁴ Nikola Lašvanin, *Ljetopis*, (priredio dr. fra Ignacije Gavran), IRO "Veselin Masleša", Sarajevo 1981, str. 67.

*gradina, najprije da je rimska, ali sad se ne vidi. Kad je sušna godina dobro se vidi. Veliki je to bijo grad i tu je bilo groblje, sićam se da sam jednom vidila kad su te mrtve iskapali.*⁶⁵

(Korita kod Tomislavgrada)

Uspomenu na *gospodaricu* Bugu čuvaju etnološke predaje i toponimi *Bužana grad*, *Buško jezero* i prezime *Bužana*. Ivan Zovko je koncem 19. stoljeća zapisao da je prezime Bužana uvijek u ženskom rodu.⁶⁶

Kraljica Tuga

Daleko, daleko odakle pušu ladni vetrovi i snig vije, nalaze se visoke gore, di su u davna vrimena stolovali naši pradiđovi. To se gorje zove Karpati. Naši su pradiđovi čuli kako je toplo u krajevima blizu sinjih vali, pa su pod vodstvom petero braće i dvi sestre krenili na dalek put. Jedan od braće, najstariji zva se Hrvat, a sestre su bile Tuga i Buga. Hrvat je ka najstariji brat bija snažan i jak i duž puta je branija svoj narod od zviru i neprijatelja.

Tuga je bila divojka duđe zlatne kose i crnih očiju. Govorilo se da je biloj vili druga. Ona je svake večeri i jutru uveseljavalala ljude svojom pismom. Onda im je bilo lakše putovati kroz šume i nizine, dok nisu napokon ugledali more. To je bila njihova nova domovina koju podilili među sobon. Bilo je dvanaest plemena. I Tuga je dobila lip kraj, ravnicu podno Mosora – Poljica. Ona je tu sagradila svoje dvore, a oko njena dvora plemići su sagradili palače. I tako je nastala gradić koji su zvali Tugini dvori, a danas se zovu Tugari. Bila je Tuga pobožna i dobra i činila svima lipega. U Policin se nije smilo govorit ružno, ni svađat ili štogod jedno drugom uzet. Svi su radili, trudili se i punu su kuću svega imali. Svi su živili u ljubavi.

A kad je Tuga umrla, svi su za njon plakali i nisu je Poljićani ni dan danas zaboravili. Ona i danas zna, za misečine, u biloj haljini i duđe

---

⁶⁵ *Hrvatska usmena književnost Bosne i Hercegovine: proza, drama i mikrostrukture*, priredio Marko Dragić, Hrvatska književnost Bosne i Hercegovine u 100 knjiga, knj. 5, MH, HKD Napredak, Sarajevo 2005, str. 100.

⁶⁶ GZM, BiH, Sarajevo 1892, str. 455. (Po narodnom kazivanju priopćio Ivan Zovko).

*plave kose proći priko ruševina svoga dvora u Tugarima bdijući nad Pojičanima i Pojicama.*⁶⁷

U livanjskom kraju i danas pripovijedao da je planina Tušnica nazvana po kraljici Tugi koja je ondje dolazila u posjete svojoj sestri Bugi.

SARACENI U PRAŽNICAN

Saraceni je bizantski i latinski naziv kojim su u ranom rednjovjekovlju nazivani sredozemni arapski islamizirani narodi. Iz sjeverne Afrike su prodrli i osvojili: Maltu, Siciliju, Korziku, Sardiniju i Kalabriju, te se učvrstili u Ulcinju. U narodnom je pamćenju Bračana i danas predaja:

*Ne znam kako su Saraceni došli do Brača, ali postoji legenda o njihovome napadu na Pražnice. Logično je da su to bile baš Pražnice, jerbo su one na samom vrhu Brača, a mista u sredini otoka su nastala puno pri onih uz more. Ni bilo puno Bračana za obranit misto, ali onima ča su bili, na pamet je pala izvrsna ideja. Da se spase, pobrali su duge šibe od jasena i primazali ih lojem. Borba je bila u cik zore, ča je Bračanima savršeno odgovaralo zbog položaja sunca. Kako je ti loj bliska na suncu, Saracenicima se pričinilo da vide ogromnu vojsku, puno veću od njihove, pa su utekli.*⁶⁸

(Selca na Braču)

EPOHA OD UJEDNINJENJA HRVATSKE DO KRAJA VLADAVINE NARODNIH VLADARA (925.-1463.)

U usmenoj su komunikaciji do naših dana sačuvane povijesne predaje⁶⁹ i pjesme o: kralju Tomislavu, Marku Kraljeviću, Janku Sibinjaniću, Skender-begu, hercegu Stipanu Vukčiću Kosači.

⁶⁷ Mirni Trgo 2006. godine u Sumpetru (Jesenicama) kazao je Jure Klarić. Rkp. FF Split, 2006, sv. 39, str. 4.

⁶⁸ Studentici Filozofskoga fakulteta u Splitu, Dijani Mišetić, u Selcima na Braču kazala Doris Bošković (rođ. 27. srpnja 1965. g. u Splitu.). Po zanimanju učiteljica, živi i radi u Selcima na otoku Braču. Rkp. FF Split, 2004, sv. 31.

⁶⁹ Vidi o tome: *Hrvatska usmena književnost Bosne i Hercegovine: proza, drama i mikrostrukture*, priredio Marko Dragić, Hrvatska književnost Bosne i Hercegovine u 100 knjiga, knjiga 5, MH, HKD Napredak, Sarajevo 2005., str. 97.-172. i: Marko

SVETI DONAT

Donat je, za vrijeme kralja Karla Velikoga na Zapadu i Nicefora na Istoku, bio zadarski biskup (9. st.). Podrijetlom je bio iz ugledne zadarske obitelji. Htijući spriječiti sukobe između carstava krenuo je s mletačkim duždem Benenatom u Carigrad. Ondje je otkrio posmrtno ostatke svete Stošije. Ponijeo je sa sobom moći svete Stošije i kuda god se kretao mnoštvo naroda je ozdravljalo. Benenato je htio Stošijine relikvije ponijeti u Mletke, ali se pojavila silna oluja. Tada je Donat upriličio svečani prijenos Stošijinih kostiju u biskupsku crkvu svetoga Petra, dao je izraditi kameni sarkofag i oltar i crkvu je posvetio svetoj Stošiji.⁷⁰

KRALJ TOMISLAV

Prema izvješću u *Hrvatskoj kronici*, prvi hrvatski kralj okrunjen je na Duvanjskom polju, najvjerojatnije u blizini planine Liba, gdje su nekoć i Delmati imali svoj glavni grad. Dominik Mandić drži da se taj događaj zbio godine 753. i da se okrunjeni kralj zvao Budimir. Neki drugi povjesnici drže da se krunidba zbila krajem 9. stoljeću. Ako je kralj Budimir kraljevao 40 godina i preminuo 917. godine koja se spominje u *Kronici*, znači da je krunjen godine 877. ili otprilike tada.

U narodu je najraširenije i najprihvaćenije mišljenje Kukuljevićevo i Klaićevo, prema kojem se na Duvanjskom polju za kralja okrunio Tomislav godine 925. Duvnjaci vjeruju da Tomislavgrad baštini ime po kralju Tomislavu.⁷¹

Tomislav je, vjerojatno, sin Mutimirov kojega je naslijedio oko 910. g. Bio je jak, hrabar i vrlo poduzetan. Kad je proglašen knezom, oslobodio je Posavsku Hrvatsku među Dravom i Savom. Dok se bugarski car Simeon borio s Grcima, Tomislav je otkazao poslušnost Grcima i Hrvatsku učinio samostalnom. Zauzeo je nakon toga Bosnu i Hum. Grgur

---

Dragić, *Od Kozigrada do Zvonigrada (hrvatske povijesne predaje iz Bosne i Hercegovine)* Mala nakladna kuća Sv. Jure i Ziral, Baška Voda-Mostar-Zagreb 2001., str. 57.-93.

⁷⁰ *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva i Uvod u ikonologiju Radovana Ivančevića, priredio Anđelko Badurina, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 1990, str. 209.*

⁷¹ Robert Jolić, *Duvno kroz stoljeća, Naša ognjišta, Tomislavgrad – Zagreb, 2002. str. 493.*

Ninski ga je zlatnom krunom ovjenčao na Duvanjskom polju između 920. i 925. g. Na *Splitskom saboru* oko 925. g. ustanovio je 15 točaka kojima se moralo srediti stanje u državi. Potukao je vojsku bugarskoga cara Simeona dočekavši ga sa 100 000 pješaka, 60 000 konjanika te 80 velikih i više malih brodova. Ne zna se kada i gdje je umro kralj Tomislav niti gdje počiva.

KRUNIDBA KRALJA TOMISLAVA

*Kraljo Tomislavo, kada je u stara vremena vlado Rvackom, bio je krunisan u Kongori pod čvorovim rastom, a i danas se zna gdje je bila crkva u kojoj se Tomislav krunio. Kako stari ljudi pamte i pripovijaju, ukopan je Tomislav na Jabuci njivi (na Čondraku) i pored Tomislava ukopana su još tri poglavita rvacka kralja. Najprvo je na cilom svitu od svih svitskih vladara onoga staroga vakt, najprvo je Tomislav okrunjen. Stari su naši pripovijali da je naroda bilo za vrime krunisanja Tomislava tri i po milijuna i od Stržnja do Sovički vrata ispod kapka mogo si proć da čovik pokiso ne bi.*⁷²

CRKVA U KOJOJ SE VJENČAO KRALJ TOMISLAV

*Legenda kaže da je na Gradini poviš Petrovića bila crkva koja se zvala Ružica. U toj se crkvi, kazivali su brte stari, vinča kralj Tomislav. A njegova žena je bila rodnom iz Zauma.*⁷³

(Stepen kod Tomislavgrada)

CRKVA U KOJOJ SE POSVETIO KRALJ TOMISLAV

*U Mesijovini se nalazi Gradina i tu je bila crkva Sv. Ilije i kazivali su da je se tu kralj Tomislav doša posvetit poslje krunisanja. I danas se to misto zove Crkvina. Tu su nađeni neki grebovi i kaže se ako se kopa po strani od Duvna da odma počme nevrime. To je sveto misto i ne smi se dirat u grebove.*⁷⁴

(Stepen kod Tomislavgrada)

---

⁷² Vjekoslav Klaić, *Narodni sabor i krunisanje kralja na Duvanjskom polju* u: *Zbornik, u susret trećem tisućljeću, Prvi hrvatski kralj, Tomislav*, Zagreb 1998, str. 71.

⁷³ *Hrvatska usmena književnost Bosne i Hercegovine: proza, drama i mikrostrukture*, priredio Marko Dragić, Hrvatska književnost Bosne i Hercegovine u 100 knjiga, knj. 5, MH, HKD Napredak, Sarajevo 2005, str. 101.

⁷⁴ *Isto*, str. 101.

SVETI IVAN TROGIRSKI

Sveti Ivan Trogirski podrijetlom je iz plemićke rimske obitelji Orsini (11. st.). Za vrijeme kralja Krešimira IV. Papa ga je poslao u Trogir i u tom je mjestu izabran za biskupa. Provodio je pokornički život, ističući se miroljubivošću, blagošću i pomirljivošću. Riješio je spor između Zadrana i kralja Kolomana.

O njemu postoji više legendi: Po jednoj od njih biskupu Ivanu je za vrijeme mise s neba sletjela golubica na glavu kao znak Duha svetoga i njegova mirotvorstva. Druga legenda kazuje kako je jednom tuča uništila vinograde, a Ivan je naredio da se ono malo preostalog grožđa stavi u tijesak iz kojega je potekla golema količina mošta. Prema trećoj legendi Ivan je za vrijeme oluje putovao u Šibenik doživješi brodolom kod rta Planke. Ivan je hodao po valovima i po njegovom je zagovoru spašeni su mornari i teret.

Poslije Ivanove smrti Mlečani su htjeli njegovu ruku prenijeti u Mletke. Međutim, uoči godišnjice njegove smrti ruka je zrakom došla i spustila se na svečev grob.⁷⁵

DMITAR ZVONIMIR

Dmitar Zvonimir kraljevaio je od 1075-1089. godine. Pripadao je dinastiji Svetoslavića. Prvi put se spominje kao ban u slavonskom dukatu šezdesetih godina 11. stoljeća. U nerazjašnjenim okolnostima naslijedio je kralja Petra Krešimira IV. Papinski legat Gebizon okrunio ga je kraljevskom krunom u bazilici Svetoga Petra u Solinu. Ime kralja Zvonimira zabilježeno je na Bašćanskoj ploči. Za njegova kraljevanja hrvatski narod je živio u blagostanju.

U XIV. st. zapisana je predaja o silovitom umorstvu najboljega hrvatskog kralja Dmitra Zvonimira. Arheolog i povjesničar Frane Bulić (Vranjic kraj Splita, 1846. – Zagreb, 1934.) zabilježio je u rujnu 1886. godine kod Rotne gomile, između Drniša i Muća, predaju o umorstvu kralja Zvonimira i poslao je povjesničaru Ferdi Šišiću (Vinkovci, 1869. –

---

⁷⁵ *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva i Uvod u ikonologiju Radovana Ivančevića, priredio Anđelko Badurina, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 1990, str. 284.*

Zagreb, 1940.). Prema predaji umoren je od svojih podanika na Saboru u Kninu, na lokalitetu Pet crkava, sredinom 1089. godine.

Na Kosovu polju kninskom zavadio se neki kralj s vojskom te se pognali. Kralj već ranjen bježao sa Kosova polja, a vojska ga stigla gdje je sada Rotna gomila. Tu ga je izmrcvarila i ubila, i svaki je vojnik na mrtvo tijelo bacio po kamen. Vojska se potom pobila između sebe i izmrcvarila, a od puste krvi prolivene nedaleko ove gomile pocrvenila je zemlja i zato se zove Crljenica. Kralj se zvao Rotando.⁷⁶

Istinitost te predaje negira povjesničar Vjekoslav Klaić (Garčin kraj Slavenskog Broda, 1849. – Zagreb, 1928.).⁷⁷ Talijanaši su to umorstvo zlorabili tvrdeći da Hrvati nisu u stanju vladati sobom jer su ubili najboljega kralja zaboravljajući pri tom da su Brut i Kasije 6. ožujka 44. g. prije Krista noževima izboli najboljega imperatora i prijatelja Cezara. (Takvih je zločina bilo i kod drugih naroda.)

ZVONIMIROVA KLETVA

Prema predaji zadnje su Zvonimirove riječi upućene Hrvatima: *nigdar ne imali gospodina od svoga jazika, nego vazda tuju jaziku podložni bili*. Po drugoj verziji Zvomirova je kletva glasila: Dabogda nad vama tisuću godina vladao tuđi jezik. Po nekim izvorima ta je kletva trebala trajati devet stotina godina do 1989. godine, što se, dakle i ostvarilo.⁷⁸

---

⁷⁶ Ferdo Šišić, *Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara*, Zagreb 1990, str. 587.

⁷⁷ Vjekoslav Klaić, *Povijest Hrvata, knjiga prva*, MH, Zagreb 1974, str. 144.

⁷⁸ Hrvatski leksikon, II. svezak, L – Ž, glavni urednik Antun Vujić, Naklada Leksikon d. o. o. Zagreb 1997, str. 724.

Crkva svetoga Jure u Poljicima

VLADIMIR

Sveti Ivan Vladimir, mučenik, bio je dukljanskim knezom. (Duklja se u vrijeme popa Dukljanina zvala Crvenom Hrvatskom, potom Zetom, te Crnom Gorom.) Stolovao je u Krajini kod crkve Prečiste Krajinske, na zapadnoj obali Skadarskoga jezera.

Katolički biskup iz Bara, **pop Dukljanin**, u svomu je *Ljetopisu* (XII. st.) zabilježio legendu o Vladimiru (oko 978.-1016.), kralju Crvene Hrvatske. Tu legendu navode Mavro Orbini (Dubrovnik, sredina XVI. st. – Dubrovnik, 1611.) u *Kraljevstvu Slavena* (1601.) i Pavao Ritter Vitezović (Senj, 1652. – Beč, 1713.) u *Životu i mučeništvu Sv. Vladimira, hrvatskoga kralja* (1705.). Fra Andrija Kačić Miošić (Brist kraj Makarske, 1704. – Zaostrog, 1760.) u *Razgovoru ugodnomu naroda slovinskoga* (1756., 1759.) navodi proznu i versificiranu legendu o kralju Vladimiru:

Vladimir bijaše lijep, mudar i svet. Za njegove vladavine u Dalmaciju prodre bugarski car Samuilo (oko 938.? – 1014.). Želeći sačuvati vojsku, Vladimir se s vojskom povuče na planinu Oblik na kojoj su zmije otrovnice ubijale ljude i životinje. Vladimir se molitvom obrati Bogu da ga oslobodi od zmija. Bog usliša njegovu molitvu. Samuilo uvidi da se ne može domaći Vladimira te ga počne mamiti da dođe do njega i da mu ne će naškoditi. Kad Vladimir to ne prihvati, jedan njegov župan, kojega je Samuilo obećao nagraditi, počne nagovarati Vladimira da ode k Samuilu. Vladimiru bude žao vojske te se uputi Samuilu koji pak pogazi obećanje

te ga utamniči u Prespu kod Ohrida. Samuilo nastavi harati Dalmacijom i pohara je sve do Zadra. U tamnici se Vladimiru ukaže anđeo i navijesti mu da će biti oslobođen; da će ga Gospodin izbaviti iz zatočeništva i da će mu mučeništvo osigurati kraljevstvo nebesko.

Kosara (oko 978. - ?), kći kralja Samuila, zatraži od oca dopuštenje da zatočenicima opere noge. Vidjevši ljepotu, skromnost, milinu riječi i razboritost Vladimirovu, Kosara zamoli oca da oslobodi Vladimira iz tamnice. Samuilo oslobodi Vladimira, zagrne ga kraljevskom odorom i dade mu za ženu Kosaru i povrati mu kraljevstvo kojemu pridoda Drač.

Samuilo umre i naslijedi ga Radomir koji zauze sve grčke zemlje do Konstantinopola. Car Bazilije Radomirovu bratiću obeća dati veliku nagradu ako ubije Radomira i tako osveti smrt svoga oca i strica koje je dao ubiti Samuilo. Vladislav u lovu ubije Radomira.

Vladislav misli kako njegovo kraljevstvo ne će biti mirno dok je Radomirov svak (zet) Vladimir živ te ga počne mamiti sebi. Kosara ne dopusti Vladimiru da ide Vladislavu te ona ode vidjeti kakve su mu namjere. Vladislav je dočeka sa svim počastima.

Vladislav posla svoje ljude sa zlatnim križem kunući se da mu ne će naškoditi. Vladimir povjeruje, ali zatraži da mu Radomir pošalje drveni križ i da nad križem prisegne da mu ne će učiniti nikakvo zlo.

Kad su k Vladimiru došli biskupi i pustinjak, Vladimir sa šačicom svojih ljudi krene Vladislavu koji mu je putem bio postavio zasjede, ali ga ne uspije ubiti. Naime, oni koje je Vladislav poslao da ubiju Vladimira vidješe da je uz njega mnoštvo vojske s krilima i kopljem u ruci. Bijahu to anđeli. Oni koji su poslani da ubiju Vladimira, vidjevši anđele Božje, pobjegoše. Vladimir sretno stigne u Preslav Vladislavu koji je bio za objedom. Vidjevši da Vladimir nije ubijen, naljuti se i naredi da mu odrube glavu. Kad to vidje Vladimir, okrene se biskupima i reče: “O časni ljudi, zašto me izdaste? Što vas je nagnalo da prisegnete nad križem Gospodnjim, što ga donijeste sa sobom, da mi nećete nanijeti nikakva zla?” Biskupi su stajali pognute glave. Vladimir ishodi pričest prije nego mu odrube glavu. Poljubi križ rekavši: “Prečasni ovaj križ nek’ mi zajedno s vama bude svjedokom u ovaj dan Gospodnji da ću umrijeti nevin.” Rekavši to iziđe iz crkve i preda se svom krvniku.⁷⁹ Pred crkvom mu je 22. svibnja 1016. godine javno odrubljena glava. Biskupi mu tijelo pokopaše u crkvi, a na grobu njegovu mnogi bolesni ozdraviše. Vidjevši to, Vladislav ostane zgranut i dopusti Kosari da muža danonoćno opla-

---

⁷⁹ Mavro Orbini, *Kraljevstvo Slavena*, (priređio Franjo Šanjek), Zagreb 1999, str. 288-289.

kuje i da ga pokopa gdje god hoće. Ona ga prenese u Krajinu i pokopa ga u crkvi Svete Marije. Njegovo tijelo je i dandanas neraspadnuto i iz njega isparava blag miris, a u rukama drži onaj križ koji mu bješe poslao bugarski car. Na dan njegova blagdana mnoštvo hodočasnika hodočasti njegovom grobu. Kosara se u toj crkvi zaredi.

Vladislav zauze Vladimirovo kraljevstvo. Dok je jedne noći obje-dovao za stolom, pojavi se pred njim čovjek nalik Vladimiru i s mačem u ruci. Vladislav se poplaši, stane dozivati vojsku, no anđeo ga udari i on ostane mrtav.

KRIVOVJERSTVO

Oduvijek su prelasci na drugu vjeru bili sudbonosni za Bosnu i Hercegovinu. Hrvati su, nastanivši tu zemlju, vrlo rano primili kršćanstvo. U X. stoljeću u toj zemlji se širi krivovjerstvo. Godine 1227./1232. papa šalje misionare dominikance kako bi krivovjerce pre-obratili na katoličanstvo. Papa 1291. godine šalje franjevce kako bi nastavili misionarski rad. Do 1404. godine na katoličanstvo se preobrati-lo 500.000 krivovjeraca. U trenutku pada Bosne i Hercegovine pod Osmanlije u njoj je bilo 80.000 – 90.000 krivovjeraca. Pod otomanskom vladavinom događaju se mnogobrojni prelasci na islam i malobrojni prelasci na kršćanstvo.

Najtajnovitije i najzamršenije mjesto u bosanskohercegovačkoj povijesti je krivovjerje. Čini se vjerojatnim da su u Bosni i Hercegovini živjeli bogumili, patareni (krstjani bosanske crkve) i manihejci.

BOGUMILI

Bogumilstvo je nastalo u Bugarskoj u X. stoljeću za vrijeme vladavine cara Nikole, kada su se u toj zemlji nastanili mnogi pavličani i masalijanci, koje je bizantijska vlast protjerala iz Male Azije i kolonizirala u okolicu Plovdiva. Nazvano je prema utemeljitelju popu *Bogumilu*. Vjerojatno je bogumilstvo bilo karika u lancu pokreta koji su se u XII. stoljeću razvili do sjeverne Italije i južne Francuske (patareni, boni homines, katari, albigenzi, tiseranci itd.).⁸⁰

---

⁸⁰ Ivo Andrić, *Razvoj duhovnog života u Bosni pod uticajem turske vladavine* (doktorska disertacija), Beograd 1997, str. 21.

Bogumilstvo se, zbog snage Nemanjića, nije moglo ukorijeniti u Srbiji pa je zahvatilo Bosnu i Hercegovinu i u njoj se razvilo. Bogumili su se u Bosni voljeli nazivati bosanskom crkvom.

Burna povijesna događanja u Bosni i Hercegovini uništila su bogumilske knjige pa se njihov život može jedino rekonstruirati na temelju protivničkih spisa.⁸¹

Prema tim spisima bogumili su vjerovali u dva božanstva. Jedno je veće božanstvo Isus Krist, koji je stvorio sve što je duhovno i nevidljivo, a drugo je manje božanstvo Lucifer, koji je stvorio sve što je tjelesno i vidljivo.

Krist je imao nestvarno tijelo u obliku zraka, te po njihovu učenju nije stradao, umro i uskrsnuo. Blažena Djevica Marija je bila anđeo.

Odbacili su Stari zavjet, osim Psalama. Osuđeni su svi oci iz Staroga zavjeta, patrijarsi i proroci kao i svi drugi koji su postojali prije Krista. Ivan Krstitelj je smatran prokletim. Prezirali su Mojsijev zakon kao i Rimsku crkvu. Za sebe su tvrdili da su Kristova crkva i potomci apostola te da u svojoj sredini imaju Kristova namjesnika i nasljednika sv. Petra. Odbacivali su krštenje vodom i tvrdili da djeca prije zrelosti ne mogu steći blaženstvo. Nisu vjerovali u uskrsnuće. Odbacivali su, također, svetu pričest, krizmu, svetu tajnu braka, svetu tajnu ispovijedi i posljednje pomazanje. Govorili su da se svatko tko griješi mora ponovno krstiti. Sve su grijeha smatrali smrtnim grijesima i smatrali kako nijedan od tih grijeha ne će biti oprostjen. Učili su kako nema čistilišta. Vjerovali su da je Lucifer uzletio na nebo i pobunio anđele, pa su svi sišli na zemlju, gdje ih je Lucifer zatvorio u ljudska tijela, te bi tako u jednom ili više tijela okajali grijeha i vraćali se na nebo.⁸²

Bogumili su, također, osuđivali materijalnu crkvu, svete slike, kipove i križeve. Zabranjivali su davanje milostinje smatrajući kako nije nikakva zasluga ako se daje milostinja. Govorili su kako se ne treba zaklinjati ni u istinu ni u neistinu.

Osuđivali su duhovnjačko sudstvo i kazne tjelesne i duhovne ne dopuštajući da se tko kazni, ubije ili progoni. Ubijanje životinja smatrali su smrtnim grijehom. Osuđivali su i proklinjali sve one koji su jeli meso, sir, jaja ili slično.

---

⁸¹ *Isto*, str. 19.-26.

⁸² O vjeri kršćana bosanske crkve sačuvana je legenda o postanku svijeta iz 14. stoljeća (Franjo Šanjek, *Kršćanstvo na hrvatskom prostoru*, Zagreb 1996, str. 201.-202.). Također su sačuvane legende: *Kako je satana stvorio ovaj svijet* (druga polovica 12. stoljeća), *Blagodat i istina* i *Početje svijeta* (Mak Dizdar, *Antologija starih bosnaskih tekstova*, Sarajevo 1997, str. 28.-31., str. 211., str. 296.-299.)

Vjernici su bili podijeljeni u dvije skupine. Manju skupinu su činili savršeni (*perfecti, electi*) koji su se strogo pridržavali svih propisa svoje vjere. U drugoj skupini je bila većina običnih vjernika (*credentes*), koji su se smjeli ženiti, stjecati bogatstvo, jesti kako žele, voditi ratove itd. Jedino su javnom ispovijedi morali priznati svoje grijehе i morali su makar pred smrt prijeći u redove savršenih.

Na čelu bosanske crkve nalazio se *djed* (*senior, anzianus*); njemu je bilo potčinjeno dvanaest strojnika među kojima su bili: *redari, učitelji, magistri*. Bogoslužjenje se sastojalo u molenju Očenaša i čitanju Svetog pisma, u javnoj ispovijedi, primanju novih vjernika i posvećivanju strojnika. Crkve su bile jednostavne kuće, bez ukrasa, slika, kipova, križeva, zvona i svete vode.

Tako pišu Rački, Andrić i drugi. Ćiro Truhelka to negira tvrdeći da su u Bosni i Hercegovini živjeli patareni (krstjani bosanske crkve) i da su stećci njihovi nadgrobni spomenici.⁸³

PATARENI (KRŠĆANI BOSANSKE CRKVE)

Orbini piše da “krivovjerje bosanskih patarena (kako piše *Pietro Livio* iz *Verone*) potječe od Rimljanina Paterna koji je sa svojim sljedbenicima bio protjeran iz Rima i čitave Italije. Ne mogavši naći utočišta, stigli su u Bosnu, gdje su se neki od njih zadržali, a drugi su nastavili put i nastanili se na obalama *Dunava*, nedaleko od Nikopolja. Živjeli su bez sakramenata, bez prinošenja žrtve i bez svećenstva, a nazivali su se kršćanima, posteći petkom i štujući svetu nedjelju kao i sve ostale kršćanske blagdane. Nisu pristupali krštenju i zazirali su od križa. Nazivali su se patarenima, prema sv. Petru. U svojoj su vjeri ustrajali do posljednjeg rata između cara *Transilvanaca* i Turaka, kada su, vidjevši da ih kršćani napadaju i odvoде u zarobljeništvo kao da su Turci, odlučili istinski prigrliti kršćansko bogoštovlje.⁸⁴

Orbini piše da je papa *Klement VI* skupinu Male braće “ljudi sveta života”, među njima i fra *Pelegrina* i fra *Ivana* iz kraljevine Aragona, 1349. godine poslao u Bosnu kako bi oni iskorijenili tu “krivovjernu kugu.”⁸⁵

---

⁸³ Usp. Ćiro Truhelka, *Bosanska Narodna (Patarenska) crkva*, u: Povijest Bosne i Hercegovine, Napredak, Sarajevo 1942.-1991.-1998., str. 767-793.

⁸⁴ Mavro Orbini, *nav. dj.*, str. 414.

⁸⁵ *Isto*, str. 413.

MANIHEJCI

U Bosni su pored bogumila i patarena bili i krivovjerci manihejci. Orbini piše: “Ovi posljednji (kako izvješćuju *Voloterano* i *Sabellico*) nastanjivali su samostane smještene u dolinama i drugim udaljenim mjestima, kako bi žene koje su ozdravile od kakve bolesti običavale na zavjet otići služiti na određeno vrijeme, prebivajući s redovnicima (krivovjercima). Krivovjerci manihejci su potrajali do 1520. godine. Opata samostana su zvali *djed*, a priora *strojnik*. Njihov bi svećenik, ulazeći u crkvu, uzeo kruh u ruku, okrenuo prema puku i uglas izgovorio: ‘Blagoslovit ću ga’, a puk bi mu odgovorio: ‘Blagoslovi ga’, da bi zatim dodao: ‘Prelomit ću ga’, a puk odgovorio: ‘Prelomite ga’, zatim bi tim kruhom pričestio puk u crkvi.”⁸⁶

BOGUMILSKI PUT

Ispod Kalavure se nalazi Bogumilski put koji su pravili Bogumili. Taj put ide od Blazina, ispod Kalavure prema Mečetu, Matinu gradu do Crvenički parnica.

*A ima još jedan put koji ide kroz Crkvinu, iza vrtla; nailazi kraj Stepenjskog greblja, između Mujinovca i Ploča.*⁸⁷

(Stepen kod Tomislavgrada)

MISIONARI

Veliki broj starokršćanskih bazilika i starokršćanskih crkava u Bosni i Hercegovini dokaz je da je kršćanstvo na ovim prostorima bili vrlo rano prisutno i da su Hrvati u ovim krajevima vrlo rano primili kršćanstvo.

Gotovo u isto vrijeme kada je albanićanski biskup Belesmemca uspostavio u Bosni bogumilsku crkvenu organizaciju s djedom Rastudijem na čelu, u Bosnu dolaze misionari dominikanskoga reda. N. Pfeiffer, pisac kritičke povijesti početaka ugarskih dominikanaca, stavlja njihov dolazak u 1226./32. Povijesni dokaz tome imamo u pismu pape

---

⁸⁶ *Isto*, str. 415.-416.

⁸⁷ *Hrvatska usmena književnost Bosne i Hercegovine: proza, drama i mikrostrukture*, priredio Marko Dragić, Hrvatska književnost Bosne i Hercegovine u 100 knjiga, knj. 5, MH, HKD Napredak, Sarajevo 2005, str. 129. Bogumilstvo je najzamršenije i najtajnovitije područje bh. povijesti te se u novije vrijeme zlorabi.

Grgura IX. koje je 10. listopada 1233. upravio “braći bosanskim propovjednicima”.⁸⁸

Na molbu mačvansko-bosanskoga vojvode Stjepana Dragutina, papa Nikola IV. 23. ožujka 1291. godine službeno je povjerio dvojici franjevaca hrvatske provincije dužnost istražitelja krivovjerja i pobijanje bogumilskih zabluda u Bosni.⁸⁹ To je obnovio papa Bonifacije VIII. pismom od 29. travnja 1298. proširivši djelokrug franjevačkih istražitelja na Srbiju, Rašku, Dalmaciju, Hrvatsku, Bosnu, Istru i Slavoniju. Godine 1339. osnovan je bosanski vikarijat, a u njemu su se našli najbolji propovjednici iz europskih zemalja, među kojima je bio i sveti Nikola Tavelić (1372.-1383.). Godine 1402. fra Bartul iz Alverne (u Bosni boravio od 1366. – 1375. i od 1378. – 1408.) javio je papi Bonifaciju IX. da su franjevci do te godine obratili ili pokrtili u Bosni oko 500.000 bogumila.⁹⁰ Franjevci su tada imali u svojem vikarijatu više od 40 samostana s 500 članova, od Novoga u Boki Kotorskoj do Omiša na Cetini, te od Jadranskoga mora do Drine na istoku i Drave na sjeveru.⁹¹

Od tada do danas narod pripovijeda o svojim ujacima (fratrima). Zato je povelik broj mjesta koja su po fratrima dobila imena: Pratrovac, Pratarska čatrnja, Pratarska cesta, Pratarska šuma.

SVETI NIKOLA TAVELIĆ

Nikola Tavelić potječe iz šibenske plemićke obitelji. S dvadeset pet godina postao je franjevcem. Jedno je vrijeme boravio u samostanu u Bribiru, a s trideset godina došao je za misionara u Bosnu. S fra Nikolom je u Bosnu došao i fra Deodat iz Rutcinija (Rodeza). U Bosni je dvanaest godina obraćao na vjeru katoličku poglavito krivovjerce. Iz Bosne je fra Nikola zajedno s Deodatom otišao je 1387. godine u Svetu zemlju kako bi ondje bio misionar. (Papa je 1342. povjerio franjevcima skrb za Svetu zemlju.)

Postojala su dva samostana u Jeruzalemu: jedan kod Isusova groba i drugi na brdu Sionu. Nikola je s Deodatom bio smješten u Sionski samostan, gdje se povezao s još dvojicom braće - fra Petrom iz Narbone i fra Stjepanom iz Turellija. Njih su se četvorica zanosili idejom

---

⁸⁸ Dominik Mandić, *Sabrana djela 4*, Bogumilska crkva bosanskih krstjana, 2. izdanje, ZIRAL 1979., str. 182.-183.

⁸⁹ Isto, str. 203.

⁹⁰ Isto, str. 213.

⁹¹ Isto, str. 214.

mučeničkog svjedočanstva za Kristovu vjeru. Dokument koji je napisao gvardijan fra Gerald Calveti govori o njima kao o ljudima “posebno ukrašenim krepostima” jer su bili “vrlo odani Bogu, poslušni starješinama, uzor puku, vrlo strogi u životu, prokušani i savršeni u svakoj kreposti”.⁹²

Nikola i njegova subraća odlučili su početi svoje misionarsko djelovanje među Saracenima i obratiti ih na kršćanstvo. Svojim uzornim životom željeli su privući pozornost arapskog stanovništva u Palestini, posebice u Jeruzalemu. Kad im se to učinilo presporo, nakon dugoga razmišljanja, molitve i savjetovanja, odlučili su se “uvjeriti” jeruzalemskog kadiju da se mora obratiti na kršćanstvo ako želi spasiti dušu.

Kada su muslimani 11. studenoga 1391. godine slavili četvrti dan Kurban-bajrama, Jeruzalem je bio pun Arapa pa su Nikola i braća iskoristili prisutnost mnoštva kako bi im se obratili. Pojavili se u devet sati ujutro pred veličanstvenom Omarovom džamijom (sagrađenom na mjestu Salamonova hrama!) tražeći kadiju i predstavnika mjesne vlasti, tvrdeći kako mu žele reći nešto “vrlo korisno i spasonosno za njegovu dušu”. Kako kadija nije bio u džamiji, odveli su ih njegovoj kući. Kada ih je primio oni su pročitali svoj govor kojim su prisutne pozvali da se obrate na kršćanstvo.

Čuvši to kadija je pozvao starješinu Sionskoga samostana i njegovu braću. U međuvremenu se skupilo mnoštvo muslimana (kažu da ih je bilo oko 30.000) tražeći da se izazivači ubiju.

Kadija je pred gvardijanom i drugim franjevcima upitao fra Nikolu i njegovu braću jesu li oni svoj govor izrekli kao normalni i razboriti ljudi ili kao luđaci; ili ih je poslao papa ili neki kršćanski vladar kako bi izazvali rat. Na to su fra Nikola i njegova subraća odgovorili kako ih nije poslao nikakav čovjek, nego ih je poslao Bog. Kadija je fratre osudio na smrt, ali im je pružio mogućnost da sačuvaju glavu, pitajući ih hoće li opozvati sve što su rekli. Fratри su ostali pri izrečenom: “Spremni smo radije umrijeti za ovu istinu, za katoličku vjeru, čvrsto je braneći.”⁹³

Osuđene fratre na smrt svjetina je izudarala sve dok nisu izgubili svijest. Kada su nakon sat vremena mučenici došli svijesti i progovorili, kadija ih je dao svezati i držati tako do pola noći, podvrgnuvši ih ponovno mukama: gole su ih privezali uz stupove i udarali.

Tri su dana bili okovani u tamnici neprestano moleći i tješeći se.

---

⁹² *Dobri pastir*, Kalendar 1991, Sarajevo 1990, str. 56.

⁹³ *Isto*, str. 58.

Iz Gaze je 14. studenoga došao Emir, upravitelj pokrajine, i obnovio sudski proces na glavnom trgu. Emir je potvrdio smrtnu kaznu. Okupljeno je mnoštvo s isukanim mačevima i noževima navalilo na fratre kako bi ih potpuno iskomadali. Izmrčvarena tjelesa bacili su u veliku vatru koja je gorjela na trgu. Međutim, tri puta je paljen sve veći oganj, ali tjelesa su ostala neizgorena. Da ne bi ostavili traga svoje okrutnosti i mogućnosti kršćanima da štiju ostatke mučenika, Arapi su potajno zakopali zemne ostatke mučenika.

Odvažno svjedočanstvo promatrali su muslimani ali i kršćani, a među njima i dvanaestorica franjevac čija se imena spominju u izvješću što ga je gvardijan Sionskog samostana u Jeruzalemu poslao na neke samostane franjevačkog reda, a jedan je prijepis stigao i u Šibenik, gdje se i danas čuva. Sve je dirnula činjenica što oganj nije htio progutati tjelesa mučenika. U tome su kršćani vidjeli znak da je Bog primio žrtvu umorene braće kao svjedočanstvo za vjeru.

Proglašenje svetim Nikole Tavelića trebalo je biti o proslavi tisuću tristote obljetnice veze Hrvata sa Svetom Stolicom, 1941. godine, ali su ratne prilike spriječile tu svečanost. Tek je 21. lipnja 1970. papa Pavao VI. proglasio Nikolu Tavelića i njegovu subraću svetima. To je prvi kanonizirani Hrvat svetac.

MLETAČKA OKUPACIJA HRVATSKE

U IX. i X. stoljeću bili su mnogobrojni sukobi Mlečana s hrvatskim vladarima. Nakon neuspješnih mletačkih prodora 839., 840., 865. i pogibije dužda Petra Candiana I. kod Makarske 887. godine Mlečani su plaćali Hrvatima danak kako bi slobodno plovili Jadranskim morem. Od 991. do 1009. godine Mlečani su zauzeli: Zadar, Trogir, Split, Dubrovnik, Osor, Krk, Rab, Korčulu i Lastovo. Tada su se mletački duždevi titulirali i kao dux Dalmatiae.

Hrvatska je 1102. godine stupila u državnu zajednicu s Ugarskom. Od tada do XV. st. bili su neprestani sukobi Mlečana i hrvatsko-ugarskih vladara. U drugoj polovici XIII. st. mletačku vlast priznaju: Poreč, Umag, Novigrad, Sveti Lovreć, Motovun i Rovinj. U XV. st. Mlečani su ovladali teritorijem od Istre do Albanije osim Dubrovačke Republike. U to je vrijeme Mletačka Republika brojila 200.000 stanovnika, a vladali su nad 2.500.000 žitelja.

SREDNJOVJEKOVNI BOSANSKO-HUMSKI VLADARI

Kulin ban

Kulin je bio ban Bosne od 1180. - 1204. godine. Nepoznata je podrijetla. Jedan je od najlegendarnijih bosanskih banova. Do danas je u narodu sačuvano mišljenje kako je u vrijeme njegove vladavine bilo blagostanje. U vrijeme njegova banovanja nastaju prvi sačuvani pisani spomenici (tri primjerka njegove povelje 29. VIII. 1189. pisane latinskim i hrvatskim jezikom). Tom ispravom Kulin ban je sklopio mir i prijateljstvo s Dubrovčanima dajući im povlastice, slobodu kretanja i boravka u Bosni. Prema invokaciji toga dokumenta razvidno je da je Kulin ban bio katolik.

Papa Aleksandar III. pisao je: “Kulinu, velikom bosanskom banu”.

Kada je, pak, Kulin ban u svoju zemlju primio heretike koje je iz Splita i Trogira protjerao biskup Bernard, tada je (1200. godine) papa Inocent III. tražio od ugarskoga kralja Emerika da povede križarski rat protiv Kulina. Međutim, Kulin je pisao papi kako se radi o pravim katolicima.

Od tada je često Kulin ban nazivan kršćaninom bosanske crkve. Uzroke tomu je moguće tražiti u ugarskim pretenzijama na Bosnu.

Kada su Kulin ban i bosanski kršćani bili osumnjičeni da su krivovjernici, ban je u travnju 1203. na Bilinom polju kod Zenice skupio “prvake — priore bosanskih krstjana” koji su prisegnuli na pravovjernost. Od tada se često spominju “krstjani crkve bosanske” ili, pak, kršćani bosanske crkve⁹⁴ koje će mnogi proglasiti hereticima. Protiv njih su vođeni križarski ratovi, zbog njih su se sporili bosanski velikaši, ali o njima se vrlo malo zna.

Optužbe iz inozemstva uveličavale su “krivovjerje” bosanskih krstjana i njihov broj, a njih je pri kraju bosanske samostalnosti moglo biti najviše 40.000 u Bosni i možda toliko u Hercegovini.⁹⁵

---

⁹⁴ Usp. dr. fra Leon Petrović, *Kršćani bosanske crkve*, drugo izdanje, Sarajevo-Mostar, 1999.

⁹⁵ Dominik Mandić, *Sabrana djela 4*, Bogumilska crkva bosanskih krstjana, II. izdanje, Ziral, Chicago-Roma-Zürich-Toronto 1979, str. 42.

Prijezda I., ban bosanski

Prijezda I., bosanski ban (1254.-1287.), naslijedio je bana *Ninoslava*. Bio je ugarski vazal u središnjoj Bosni. Poznat je po svojoj povelji knezovima *Babonićima*, (1287.), kojom im daruje župu *Zemljenik*. Imao je tri sina: *Stipana I. Kotromanića* (1284.-1310.), *Prijezdu II.* (– 1287.–) i *Vuka* (– 1287. –) te jednu kćer koja se udala za Stipana Vodičkog. Njegovi su potomci kraljevi bosanski.

* * *

CAR DUŠAN I POSESTRIMA VILA

Sin kralja Stefana Dečanskog, Stefan Uroš IV. Dušan Nemanjić (oko 1308 - 20. prosinca 1355). Srpski kralj (1331-1345) i prvi srpski car (1346-1355). Po nekim je izvorima pao u osmansko ropstvo i ondje umro. Po predaji ubio ga je sin te je on prokleo sina i njegovo potomstvo. Prokletstvo se ostvarilo na njegovom unuku Urošu koji je izgubio kraljevstvo i, potom, kada je knez Lazar izgubio boj na Kosovu, a Srbija pala u osmansko ropstvo. Pokopan je u svojoj zadužbini manastiru Svetih Arhanđela kod Prizrena. Godine 1927. preneseni su mu zemni ostatci u crkvu Svetoga Marka u Beogradu.

Među prvim europskim vladarima ukazivao je na opasnost od osmanske najezde te je omililo narodu koji i danas o njemu pripovijeda.

*U ponoćno jedno doba,
Dušan car se riješi groba.
Te naloži ko i prije,
promijenilo se ništa nije.
Pa dozivlje sebi vilu,
posestrimu nekad milu:
«Kaži der mi, što je moje,
što od carstva propalo je?»
Razumi ga posestrima,
za desnu ga ruku prima
i obiđe grob sa njime,
pa mu veli posestrime:
«Obidosmo carstvo tvoje,
sve ostalo, propalo je.»*

*Zapanji se care Dušane,
od žalosti u grob pane.
Nit ga želja više sjeti,
da bi htio oživjeti.⁹⁶*
(Široki Brijeg)

* * *

Stipan Tvrtko, kralj Bosne, Srbije i Zapadnih zemalja

Stipan Tvrtko je sin Vladislava Kotromanića i Jelene Šubić, a unuk Stipana I. Kotromanića i Elizabete, kćeri kralja Dragutina. Tvrtko je zavladao 1353. godine u petnaestoj godini života. U početku mu se nisu pokoravali u svemu, ali uvidjevši njegovu mudrost i dobrotu, poštovaše ga i slušaše. Majka mu je bila razborita žena i on ju je poštivao i slušao. Međutim, neki bosanski plemići, Tvrtkovi rođaci, su se odmetnuli jer nisu mogli podnijeti da ih vodi neiskusni mladić i još k tomu što sluša majku. *Pavle Kulušić* je tako zauzeo Usoru i proglasio se banom. Tvrtko ga s vojskom porazi i zatvori u tamnicu u kojoj Kulušić umre. Poslije toga Tvrtko odlazi u Ugarsku, gdje ga kralj ljubazno primi. Međutim, kada se Tvrtko htio vratiti u Bosnu, kralj mu to ne dozvoli dok mu ne prepusti Hum od *Neretve* do *Cetine* kao i gradove *Imotski* i *Novi*. Tek kada je to učinio, vratio se u Bosnu. Tada je kralj potvrdio Tvrtkovu vlast u Bosni. Kada je Tvrtko ponovno otišao u Ugarsku i ostavio majku da upravlja zemljom, bosanski plemići su se pobunili te za bana izabrali Tvrtkova mlađega brata Vukića, a majku mu protjerali iz Bosne. Čuvši za to, Tvrtko se vrati u Bosnu, porazi brata, uhvati i oslijepi Vladislava Dabišića, gospodara Neretve.

Tvrtko, ban bosanski, 1373. godine zidao je grad Novi (Herceg Novi), u kojemu je rođen sv. Leopold Bogdan Mandić. Tri godine kasnije raškoga kralja *Vukašina* umori njegov sluga kako bi se domogao zlatnoga križa koji je visio kralju na prsima. Poslije Vukašinove smrti Tvrtko Stipan postade bosanskim kraljem. Okrunjen je kraljevskom krunom *Bosne, Srbije i Zapadnih strana* 26. listopada 1377. godine u crkvi franjevačkog samostana sv. Nikole u mjestu *Mile* kod *Visokoga*.

---

⁹⁶*Hrvatska usmena književnost Bosne i Hercegovine: lirika, epika, retorika*, priredio Marko Dragić, *Hrvatska književnost Bosne i Hercegovine u 100 knjiga*, Matica hrvatska i HKD Napredak, Sarajevo 2006, str. 60.

Prije krunidbe Tvrtko se oženio *Dorotejom*, kćerkom vidinskoga cara *Stracimira*, koja je bila dvorska dama ugarske kraljice. Orbini piše da je vrlo kratko živjela s mužem, ne rodivši mu djece. Umrula je skoro istodobno kad i majka kralja Tvrtka. On se potom oženio bosanskom plemkinjom *Jelicom*. Na molbe i preklinjanja svoje majke kralj Tvrtko je vratio svoga brata *Vukića* iz Ugarske i oprostio mu.

Kralj Tvrtko je proširio svoje kraljevstvo do Save, a na jugu je posjedovao Kotorski zaljev. Kada je *ban Ivaniš*, s drugim odmetnicima ugarskoga kraljevstva, zarobio *kraljicu Mariju* i pogubio njezinu majku *Elizabetu*, kćerku umrloga kralja Ludovika, napali su ga sin i rođaci ugarskoga nadvornika. Ban je pobjegao u Bosnu. Kralj Tvrtko mu nije mogao dati dostatnu zaštitu pa su ugarski vojnici zarobili *Ivaniša*. Vezali su ga konju o rep i tako uokolo vukli, a zatim mu usijanim kliještima kidali meso, raščetvorili ga i objesili na četvera vrata grada *Pelengera*.⁹⁷

Tada je kralj Tvrtko stupio u savez s napuljskim *kraljem Karlom*, a protiv Ugara. Šibenik i Split su se predali kralju Tvrtku.

Za vrijeme Tvrtkova kraljevanja u Bosnu prodre turski *vojskovođa Šain* s osamnaest tisuća vojnika i navale pustošiti zemlju. Tvrtkove vojskovođe *Vlatko Vuković* i *Radić Sanković* sa sedam tisuća vojnika ustanu u obranu zemlje. Sukobe se na *Rudinama* a zatim u *Bileći* i sasjeku i poraze tursku vojsku uz neznatne vlastite gubitke. Poslije toga poraza Turci se nisu usuđivali napadati Tvrtkovu zemlju.

Orbini i Lašvanin pišu da kralj Tvrtko ni s drugom ženom *Jelicom* nije imao poroda, te da je imao nezakonitog sina Tvrtka kojega mu rodi bosanska plemkinja *Vukosava*.

Perojević piše da je kralj Tvrtko imao zakonitoga sina *Tvrtka* i nezakonite *Ostoju* i *Vuka*.⁹⁸ Kralj Tvrtko je umro 10. ožujka 1391. godine.

Dabišino proročanstvo

Kralja Tvrtka I. naslijedio je 1391. g. Stipan Dabiša⁹⁹, nezakoniti sin Ninoslavov. Umro je 8. rujna 1395. g. Naslijedila ga je na prijestolju njegova žena Jelena Gruba. Znakovito je Dabišino proročanstvo:

⁹⁷ Mavro Orbini, *nav. dj.*, str. 423.

⁹⁸ Marko Perojević, *Kralj Stjepan II. Tvrtko*, u: Povijest Bosne i Hercegovine, Sarajevo 1942.–1991.–1998., str. 349.

⁹⁹ Kralja Tvrtka je iste godine naslijedio Dabiša, nezakonito dijete, najvjerojatnije Vladislava koji se oženio *Jelenom*, kćeri *Jurja Šubića*. Želio je zagospodariti Dubrovnikom. Oženio se Hrvaticom *Cvjeticom*, iz plemićke kuće *grofova Nelipića*. Kad je

*Doći će vrijeme kad će kršćanske vladare mučiti silna tuga što, sapeti svojim nevoljama, nisu u prikladno vrijeme pritekli u dužnu pomoć Bosancima u nevolji.*¹⁰⁰

Hrvoje Vukčić Hrvatinić, vojvoda splitski i ban hrvatski i dalmatinski

Hrvoje Vukčić Hrvatinić (1350.-1416.), sin je *Vukca Hrvatinića* i dubrovačke plemkinje iz kuće *Lukarić*.

Povjesničar Ferdo Šišić smatra da se *Hrvoje Vukčić Hrvatinić* rodio u *Kotoru* (Kotor Varoš) i da je ondje često boravio u svom tvrdom Bobasu, čije zidine još i danas strše iznad Jakotine, dvadesetak minuta hoda daleko od grada. U narodu do današnjih dana živi predaja kako je Hrvoje skočio na svome vrancu čak s *Ravnog Čepka* preko *Jakotine* “do svojih dvorova i pokazuje se na otiske konjskih kopita utisnute u tvrdom kamenu.

U drugoj predaji se kaže da su se ovdje u vrijeme Hrvoja legli sokolovi, koji su lovili ribu po jezerima od Ohrida do Plitvica, dok se nisu raselili, a u njihova se gnijezda uselile vrane.”¹⁰¹

Kralj Stipan Tvrtko I. 1380. godine imenovao ga je vojvodom bosanskim. Kralj *Ladislav Napuljski* imenovao je njega i brata Vukca banovima Hrvatske i Dalmacije. Imao je veliki ugled na dvoru bosanskih kraljeva Tvrtka I., Dabiše i Tvrtka II. Hrvoje je htio Hrvatsku i Dalmaciju pridružiti Bosni. Kralj Ladislav mu je dao titulu *hercega splitskog*, dodijelivši mu Split, Brač, Hvar i Korčulu. Preko svoje žene Jelice dobio

---

njegovim šurjacima *Grguru* i *Vladislavu Kurjakoviću* zaprijetila opasnost, oni se skloniše u Bosnu, a kralj Dabiša s vojskom krenu u Hrvatsku i razruši nekoliko utvrda koje su pripadale naprijateljima njegovih šurjaka. Potom se kralj Dabiša vrati u Bosnu, napadnut groznicom, od koje nakon samo nekoliko dana napusti ovaj svijet 8. rujna 1395. godine bez potomaka, a njegova žena se povuče u samostan i tamo dočeka smrt. Tako pišu Orbini, Ivan Franjo Jukić i dr. dok Rački, Klaić, Šišić, Stanojević, Perojević, Čirković i dr. pišu da je Dabiša najvjerojatnije nezakoniti sin Ninoslavov i da mu se žena zvala *Jelena*, nadimkom *Gruba*.

¹⁰⁰ Rattkay dodaje: “A zbog toga ovo naše doba uistinu lije suze. I to jao! Kolike: *No poput Trojanaca*, prekasno.”

Juraj Rattkay, *Spomen na kraljeve i banove kraljevstva Dalmacije, Hrvatske i Slavonije*, Zagreb, 2001.

¹⁰¹ Anto S. Kovačević, *U zemlji punoj povijesti*, Kalendar sv. Ante 1994., Svjetlo riječi, Sarajevo 1993, str. 107.

je i Omiš. Hrvoje je s prijestolja skinuo kralja Ostoju i postavio na prijesto Stipana Tvrtka II. Tvrtkovića.¹⁰² Hrvoje je imao silnu moć pa su ga zvali *neokrunjenim kraljem*.

Hrvoje je bio prijatelj s kraljem Žigmundom, ali je s njim ušao u rat jer ga je ugarski ban *Pavao Čupor* na Žigmundovu dvoru pozdravio mukanjem. Kažu da je Hrvoje bio i “izgledom i ponašanjem nalik biku”.¹⁰³ Vjekoslav Klaić navodi predaju prema kojoj je “Pavao Čupor jednom na kraljevskom dvoru hercega Hrvoja ljuto uvrijedio, pozdravivši ga volovskim mukanjem da se naruga njegovu hrapavu i krupnom grlu”.¹⁰⁴ Klaić također navodi predaju da je Pavao Čupor “nekom zgodom Hrvoja pogrdio ovim riječima: ‘Slovinac nije čovjek, pogača nije kruh’.”¹⁰⁵

To se razglasilo po dvoru, pa je Hrvoje postao predmetom ismijavanja. Hrvoje je zbog toga bio uvrijeđen; te se, ne mogavši to podnositi, pobuni protiv Ugara. Tada je u pomoć pozvao tursku vojsku i s njom poharao Bosnu. Ugarski se kralj u to vrijeme nalazio u *Konstanzu* kako bi iskorijenio husitsko krivovjerje. Vidjevši kako Hrvoje s turskom vojskom hara Bosnu, ugarski plemići *Ivan Gorjanski*, *Ivan Morović* i *Pavao Čupor* s vojskom krenu na Hrvoja. Ugarska vojska je nanosila goleme gubitke Hrvojevoj i turskoj vojsci, a tada su se Hrvojevi vojnici popeli na obližnja brda i vikali kako bježi ugarska vojska. To je izazvalo pomutnju među Ugrima pa su povjerovavši Hrvojevim vojnicima počeli bježati. Tako Hrvoje pobijedi i zarobi mnogo plijena i plemića, a među njima i Pavla Čupora, koji bijaše uzrok tome ratu. Hrvoje naredi da Čupora zašiju u govedu kožu, “obasipajući ga pogrdama i govoreći mu: Vi, koji ste u ljudskom obličju oponašali glas goveda, sad isti taj glas zaodjenite u obličje i kožu njegovu”.¹⁰⁶ Utopio ga je vezana u rijeci.

To je bio prvi pristup Turaka u Bosnu. Tada je *Mehmed* prvi put postavio svog sandžaka u gornjoj Bosni, *Isaka*, kojega je ubio *Nikola Slaven* po nalogu cara Žigmunda. Kada je Hrvoje vidio da su ga Turci izdali, umro je od očaja¹⁰⁷ u travnju 1416. godine.

Hrvoje je za sobom ostavio udovicu Jelenu, sestru cetinskoga kneza Ivaniša Nelipića, i sina Balšu (1400.-?). Balša se prozvao Hercegović naslijedivši bosanske oblasti i gradove s Jajcem. Oko Omiša i Krajine u

---

¹⁰² *Znameniti i zaslužni Hrvati*, Zagreb 1925, str. 284.

¹⁰³ Mavro Orbini, *nav. dj.* str. 426.

¹⁰⁴ Vjekoslav Klaić, *Povijest Hrvata* (knjiga treća), MH, Zagreb 1974., str. 79.

¹⁰⁵ *Isto*, str. 79.

¹⁰⁶ *Isto*, str. 426.-427.

¹⁰⁷ *Isto*, str. 427.

Hrvatskoj nastala je “prava jagma” između Mlečana, Dubrovčana, Splitskana i Trogirana. Međutim, udovica Jelena je predala Omiš svome bratu Ivanišu Nelipiću i tako je Omiš s Krajinom pripao Hrvatskoj i rodu Nelipića.¹⁰⁸ Jelena se dva-tri mjeseca nakon smrti Hrvoja udala za kralja Ostoju.

**Hrvoje Vukčić Hrvatinić ostavio nam je znamenita djela
*Hrvojev misal i Hvalov zbornik.***

Turci su Kotor Varoš zaposjeli 1519. godine, a do tada je bio u sastavu Jajačke banovine, osnovane s nakanom da se zaustavi prodor Turaka prema zapadu. Turci su u Kotor Varoš smjestili svoju posadu koja je tu ostala sve do 1838. godine. Za vrijeme turske okupacije Kotor Varoš pripada jajačkom kadiluku, a vojnički kobaškoj kapetaniji.

HERCEG STIPAN VUKČIĆ KOSAČA

Herceg Stipan Vukčić Kosača (Kosača kod Foče, 1405. – Herceg Novi, 1466.) naslijedio je 1435. g. od svog strica Sandalja Hranića Hum, Podrinje, dio Zete, Krajinu (Makarsku) i Poljica. Ženio se tri puta. Prva mu je žena *Jelena*, kći *Balše* III; druga je bila parmska plemkinja *Barbara de Raugo*, a treća *Cecilija* iz Senja. U prvom je braku imao kćeri *Katarinu*, buduću bosansku kraljicu, i Maru; te sinove Vladislava (Ladislava) i Vlatka. Treći sin Stipan rođen je u braku s Barbarom de Raugo. Stipan je nakon očeve smrti iz nepoznatih razloga prešao na islam i ostvario blistavu karijeru. Stipan (Ahmet) Hercegović bio je sedam godina veliki vezir.

Herceg Stipan 1448. g. se prozvao hercegom i od tada se Hum zove Hercegovina; 1450. g. zaratio je s Dubrovčanima. Živio je razuzdanim životom: Doveo u dvor pohotnu Firetinku zbog koje ga je napustila žena Jelena, objubio sinovu nevjestu zbog čega je sin (Vladislav) zaratio protiv njega. Prešao s bogumilstva na katoličanstvo.

O hercegu Stipanu Vukčiću Kosači ispjevane su lirske i epske pjesme. O njemu narod i danas pripovijeda. Još uvijek je u narodnom je pamćenju priča o hercegovom blagu.

---

¹⁰⁸ Vjekoslav Klaić, *Povijest Hrvata* (knjiga treća), MH, Zagreb 1974, str. 93.

KULA HERCEG STIPANA

Kulu Herceg Stjepana zidali su Turci i to puno puta, jer vazda je se sorila. Čim je oziđu, ona se sorije. I undana su ti oni čuli da trebaju ujit mladu katolkinju sa diteton i da je zazidaju u tu kulu i da se ta kula ne će više sorit.

I oni su ujtili tu ženu i to dite, i to muško dite.

I oni su nju zazidali odvojeno od diteta, zazidali u zid, živu. I kroz taj zid njoj je iz prsiju proteklo, kažu, mliko. I kula se više nije rušila.¹⁰⁹

(Crveni Grm kod Ljubuškoga)

HERCEGOVO BLAGO

Dok je Stjepan vlada Hercegovinom njegov mlađi sin se s njim svadi, ode u Bosnu i iskupi vojsku, te objavi Stjepanu rat.

Kada je Stjepan uvidio da mora napustiti grad on utovari sedam mazgi zlata, pobjegne u Dubrovnik. Htjede kasnije Stjepan uzeti svoje zlato da ode u Herceg Novi, ali zlato su prisvojili Dubrovčani i napisali na ulazu u grad: "Doša Stjepan i dotjera zlato", a na izlazu: "Proša Stjepan i otjera zlato".¹¹⁰

(Proboj kod Ljubuškoga)

Hercegovino blago spominje, primjerice, i Ignjat Đurđević u *Marunkovim suzama*.

Stećci, srednjovjekovni nadgrobni spomenici

U naše se vrijeme u Bosni i Hercegovini politizira. Bespotrebne se polemike vode oko srednjovjekovnih nadgrobnih spomenika – stećaka. Nedvojbeno je da pod tim monumentalnim nadgrobnim spomenicima

---

¹⁰⁹ *Isto*, str. 106.

¹¹⁰ *Hrvatska usmena književnost Bosne i Hercegovine: proza, drama i mikrostrukture*, priredio Marko Dragić, *Hrvatska književnost Bosne i Hercegovine u 100 djela*, knj. 5, MH, HKD Napredak, Sarajevo 2005, str. 107. Predaju je magnetofonski snimila i Maja Bošković – Stulli (1963: 303.) Motiv potkivanja konja naopako bilježimo u predajama o bježanju kraljice Katarine; baba je u Drežnici i Rami nagovorila Turke da konje potkuju naopako i tako zavaraju domaće i poraze ih. *Priča se da su herceg Stjepana tražili Turci, ali ga nisu mogli naći jer on je svoga konja naopako potkova. I oni će po tragu, snjig je bija, mislili su ga po tragu uvatit. Ali, mudri Stjepan ostavlja je krive tragove, jer je konja naopako potkova i nisu ga našli.*

počivaju srednjovjekovni kršćani - Hrvati. O tomu svjedoče mnogobrojni povijesni i arheološki izvori.

Ja ne znam, i sam se mislim, kako je one stećke navuklo i na čemu i' je navuklo. Kaže neko da je bila voda pa i' vodom navuklo. To je sve kamen krečnjak. Neko kaže da su i' žene na leđima navukle.

*Sestra Marta vuče stećak za brata Marka,
prika polja Svinjače, a miseca veljače.*

*Kamen je vuklo sto volova,
a sestra Marta zakla sto ovnova.¹¹¹*

(Bukovica kod Tomislavgrada)

Nekropola na Radimlji kod Stolca

OSMANSKA OKUPACIJA

Mnogo je povijesnih izvora i predaja o sramotnome padu moćnoga Bosanskoga kraljevstva pod osmanlijsku vlast, stradanjima, progonima i pogibeljima kršćana i uništavanju njihovih crkava i samostana. Predaje

---

¹¹¹ Predaju *Kako su stećci navučeni* kazao mi je Pero Ćurdo na Gorici 1997. godine. VI. a. z. 1997.

kazuju o mnogobrojnim mučenicima i mučenicama. Njihovim grobovima narod stoljećima hodočasti. Nekim grobovima i crkvama hodočaste i muslimani i pravoslavci. Među predajama su i one koje govore o prelascima na islam; o domaćim muslimanima koji su pomagali kršćanima. Zanimljiva su pripovijedanja o tvrđavama, mostovima, čatrnjama i blagu.

Za razumijevanje povijesnih predaja i etioloških predaja koje su nastale na povijesnoj razini važno je uz ukratko izložiti i sljedeće:

Stalne su bile pretenzije Ugarske i Turske na Bosnu i Hercegovinu zbog njezinoga bogatstva (olova, srebra, skupocjene tkanine i dr.) i slabile su moć domaćih banova i kraljeva. Ugari su zbog toga kod papa optuživali domaće vladare da u Bosni i Hercegovini kriju i šire krivovjerstvo. To je dovelo do velikih svađa i obračuna između vladara. Sukobi su se događali i u samim obiteljima vladara poput onih između hercega Stipana Vukčića Kosače i njegovog najstarijeg sina Vladislava 1450. godine.

Sve to dovelo je do sramotnoga pada nekoć moćnoga Bosanskoga kraljevstva (koje se za vrijeme bana te kralja Tvrtka od 1353. g. do 1391. g. prostiralo na sjeveru do Save, a na jugu od Herceg Novoga do Ravnih Kotara).

Osmanlije su koncem svibnja 1463. g. za tjedan dana pokorili Bosnu. Mehmed je s vojskom, koja je brojala sto pedeset tisuća konjanika, osim pješaštva, prešao Drinu bez ikakva otpora, a potom i rijeku Bosnu, napadnuvši *Bobovac*. Dugo ga je tukao, ali ga nije mogao osvojiti. Tada je poglavar Bobovca *Radič (Radak)*, kojega je sultan podmitio, izdao taj grad.

Radakova izdaja Bobovca

Radakova izdaja je jedna od najfatalnijih izdaja u povijesti a o njoj se i danas pripovijeda:

Bosanski kralj, zna se kako je on završio, izd'o ga neki vojvoda Radak. Zato postoji i sad stijena malo dalje od naše crkve, tamo, zove se Radakova stijena i iz nje izvire voda koja se isto zove Radakova voda a drvenim je olucima odvedena na grad Bobovac. Ta je stijena ime dobila prema predaji o izdajstvu vojvode Radaka rad' kojeg je pao grad Bobovac. Inače ne bi nikad bio osvojen jer je bio što'no kažu neosvojiv, izgrađen na strmini s tvrdim bedemima, jedanaest kula. Da nije Radaka i

*njegovog izdajstva nikad Bobovac pao ne bi. A kad je predao ključeve caru, ovaj mu je dao odrubit' glavu na nekoj stijeni koja je po tom' dobila ime Radakova stijena.*¹¹²

Kad su osmanlije obmanom od Radaka dobili ključeve Bobovca, zarobili su ga. Radak je imao posebnu želju napiti se vode s vrela s kojega je često pio vodu. Osmanlije su mu dopustili i potom ga odveli na stijenu iz koje izvire ta voda. Rekavši mu: *Kad si izdao svoje izdat ćeš i nas*, odrubili mu glavu i strmoglavili ga niz liticu. Od tada se vrelo zove *Radakovo vrelo*, a stijena *Radakova stijena*.

Potjera za bosanskim kraljem

Kada je osvojio Bobovac, Mehmed je zapovjedio Muhamedu da krene u potjeru za bosanskim kraljem koji je već bio pobjegao u *Klaviju* (*Ključ*). Predaja kaže kako je prije bijega ostavio dvojici svojih povjerenika krunu koju po njegovoj zapovijedi morahu sakriti negdje oko jezgre starog grada.

Čim je sultan stigao u *Jajce*, grad mu se predao nagodbom prema kojoj je domaćinima dozvoljeno da gradom upravljaju na domaći način.

Nakon predaje Jajca sultan Mehmed zapovjedi Muhamedu, vođi janjičara, da krene u potjeru za odbjeglih kraljem. Sultan je ostao u Jajcu vidjeti kako će se razvijati događaji u Bosni. Mehmed je saznao da s bosanskim kraljem boravi spomenuti Radivoj koji se s njim ponovno sprijateljio posredstvom modruškog biskupa. Muhamed je s vojskom savladao Sanu. Tada je Marija, žena kralja Stipana, po savjetu svojega muža, krenula prema Dubrovniku.

Predaja kralja Stipana Tomaševića

Muhamed je opsjedao Ključ paležom strašeci njegove građane i vojsku, a oni su uvidjeli da se ne mogu dugo odupirati turskoj sili, pa su molili milost za kralja nudeći njegovu i svoju predaju. O tome je s Turcima sklopljen ugovor i sačinjene isprave, potvrđene zakletvom. Tako je zarobljen zadnji bosanski kralj Stipan Tomašević i stric mu Radivoj.

---

¹¹² Katarina Pejčinović zapisala je u srpnju 2007. u Varešu od Kazimira Džoje. Rkp. FF Mostar 2007, D.

Radivoju su Turci odsjekli glavu, a sa zarobljenim kraljem Muhamed je obilazio gradove u Bosni i Hercegovini podlažući ih pod tursku vlast.

Uz Muhameda u osvajanju Bosne isticao se i *Omer, poglavar Tesalije*. Mehmed je poslao izaslanike Dubrovčanima tražeći ženu bosanskoga kralja, a kako je ondje nisu našli, Mehmed je provalio u Hercegovinu i strahovito je opustošio.

Vojnici hercega Stipana Kosače zaposjeli su gorske vrhunce. S brda su navaljivali na tursku vojsku, čak su provalili i u turski tabor, nanosili su poraze Turcima pa se povlačili na brda.

Mehmed je podignuo tabor i okružio tvrđavu *Blagaj*. Iz toga tabora poslao je “glasnike obližnjim knezovima i plemićima s naredbom da svaki preda svoju zemlju sultanu pa će od njega u Europi dobiti drugu”. Neki od njih predali su sebe i svoju zemlju u ropstvo, međutim kada su otišli na sultanovu portu, zavedeni tim prijedlogom, neki bijahu bačeni u okove i odvedeni u Bizant, a neki su okrutno smaknuti.¹¹³

Smaknuće kralja Stipana Tomaševića

Muhamed nije uspijevao osvojiti Blagaj pa je pozvao kralja Stipana preda se. Kralj je shvatio da ga ne zove od naklonosti te je stupio pred njega, držeći u ruci pismo u kojemu je bila Muhamedova zakletva. Proklinjao je tursku nevjeru, odlučan prihvatiti smrt hrabrije nego što je branio kraljevstvo i slobodu. Ubrzo ga Muhamed predade svom učitelju Perzijancu da ga ubije. Predaja kazuje kako je sultanov kuhar kralja oderao živa pa su od kože napravljeni bubnjevi u koje su udarali dok su ga nosili pokopati. Neki kažu da je Stipanu odsječena glava, a drugi, pak, da su ga privezana uz stablo ubili strjelicama.¹¹⁴

---

¹¹³ Nikola Lašvanin, *nav. dj.*, str. 207.

¹¹⁴ Usp. Marko Dragić, *Deset kamenih mačeva*, Mala nakladna kuća Sv. Jure, Baška Voda 1999, str. 168. – 170.

Grob posljednjega bosanskoga kralja Stipana Tomaševića

U jajačkom kraju i danas se pripovijeda o smaknuću Stipana Tomaševića:

A znaš, oni su ti tog kralja mučenički ubili. Ufatile ga kod Ključa, doveli vamo. Kažu da su mu oderali kožu i od nje napravili bubnjeve. Onda su ti ga posuli sa soli i nabili na kolac. Kažu da gore smrti nije bilo. Al su ti Turci bili životinje. Pokoj mu duši al se napatio. Nije lako ni umrit. Sve bi bilo dobro kad se čovjek ne bi patio.

*Onda su ga odlučili pokopat tamo gore iznad borova oklen se ne vidi Jajce tako da mu to bude kazna. Ko ono odavle grob moš vidit, a odozgor ne moš Jajce.*¹¹⁵

---

¹¹⁵ Predaju je Katici Lozić Radielović u Jajcu travnja 2007. godine kazao Stipo Crnkić, rođ. 1936. godine. Kuća u selu Šibenica mu je srušena i sad živi u Jajcu. Rkp. FF Mostar 2007, D. Dr. Ćiro Truhelka je 1888. godine pretražio grob i zabilježio:

„U dubini od 88 centimetara naišlo se pod slojem crnice na sloj krupnog kamenja, koji je i onako istruli kostur mjestimice zdrobio. Kosti ležahu na sloju ilovače, što ju je kišnica iz gornjih slojeva splavila, te se ovdje slegla na dno. U tom sloju bila je položena lešina.

Mrtvac bijaše okrenut smjerom zapada prema istoku, tako da je lice gledalo prema izlazećem suncu. Lubanja bijaše odijeljena od trupa, jer nije ležala na vratnim kralješcima nego na desnoj strani grudnih kostiju. Ruke kostura bijahu na prsima prekršćene, a noge ispružene. Lijevo stegno pokazivaše tragove, da je prelomljeno, a oba prelomljena kraja nisu ležala jedan tik do drugoga u istom pravcu nego u razmaku kakvih 8 cm razdaleko.

Od priloga se našao komad gvožđa nalik na polukružnu kuku, kako služe kao zapon katanaca ili možda kao kuke na negvama, a osim toga i dva mala srebrena ugarska

Pad Bosne

U roku od osam dana turski car Mehmed pokorio je sto sedamnaest gradova, dvoraca i utvrda; domogao se bosanskoga kraljevstva i kraljevskih riznica, pretopljena zlata u vrijednosti više od milijun dukata. “Tada su silovane čiste gospođe, obeščašćene djevice, poklani časni starci, nevina djeca nogama pogažena, oskvrnjene bogoštovne zgrade, vatrom nagrđeni oltari, posvećeni muževi ili mačem pobijeni ili osramoćeni. Bezbrojni ljudski plijen odveli su u barbarske krajeve – Trakiju i Aziju – da odsele rađa Turke.”¹¹⁶

Velik broj Hrvata iz Bosne i Hercegovine spasio se bježeći u kršćanske zemlje Hrvatsku, Italiju i Ugarsku. Neki su ponijeli sa sobom veliki drveni kip, posvećen štovanju Blažene Djevice Marije, u Trsat. Turci su zarobili sto tisuća kršćana, a trideset tisuća mladića učinili janjičarima.¹¹⁷

Od Osmanlija je pobjeglo 400 000 Hrvata a od toga ih je 200 000 izginulo i pomrlo bježeći u Hrvatsku, Italiju (Molisse), Austriju (Gradišće), Rumunjsku i drugdje. Zarobljeno je i u hareme i janjičare odvedeno 100 000 kršćanskih djevojaka i mladića.¹¹⁸

SMRT KĆERKI BANA RADIVOJA

Ban Radivoj je brat kralja Tomaša (1443.-1461.) i stric zadnjega bosanskoga kralja Stipana Tomaševića (1461.-1463.). U Bilaju pod Ključem koncem svibnja 1463. g. Turci su ga na prevaru zarobili

---

novca iz dobe Ljudevita Velikoga. Ove novce možemo smatrati kao neku vrstu obola, što ga u srednjem vijeku davahu pokojniku kao poputbinu na drugi svijet,- običaj koji je po Bosni bio vrlo raširen.

Odiјelu i što bi k njemu spadalo kao pucetima, kopčama i dr. nije u tom grobu bilo ni traga.

Iz ovih opažanja slijedi da je tu bila sahranjena lešina, sasječena i izmučena čovjeka, kojeg pokopaše u vrijeme koje je slijedilo vladi Ljudevita Velikoga, dok su još njegovi novci Bosnom kolali. (...)

Kostur, koji je iz groba izvađen bi sastavljen, koliko je bilo moguće te pohranjen u staklenom lijesu u samostanskoj crkvi u Jajcu. Dr. Ćiro Truhelka, Kraljevski grad Jajce, povijest i znamenitost, J. Studničke I druga, 1904., Sarajevo, str: 14.

¹¹⁶ Nikola Lašvanin, *nav. djelo*, str. 208.

¹¹⁷ Vjekoslav Klaić, *Povijest Hrvata* (knjiga četvrta), MH, Zagreb 1974, str. 58.

¹¹⁸ Dominik Mandić *Sabrana djela 5, Etnička povijest Bosne i Hercegovine*, ZIRAL, Toronto-Zürich-Roma-Chicago 1982, str. 173.

zajedno sa kraljem Stipanom Tomaševićem. Banu Radivoju su Turci u Bilaju odsjekli glavu, a sa Stipanom su obilazili gradove u Bosni kako bi kralj naredio predaju bez otpora. Nakon toga su kralja Stipana okrutno ubili u Jajcu.

Kad je ban Radivoj krenuo u bijeg s kraljem Tomaševićem sakrio je svoje kćeri u jednu pećinu kako bi ih sačuvaio od osmanskih napasnika:

U onaj vakat, kad je Turčin navaljivo sa svi strana da zauzme Jajce, uz kralja Stipana u gradu je bio i ban Radivoj. Bojeći se silno da Turci ne bi učinili kakvo zlo njegovim lipim ćerama, jer nadaleko se pričalo o njihovoj nemilosti prema ženskoj ćeljadi, sakri ih on u jednu pećinu ispod koje bijaše veliki i duboki ponor, nadajući se da ih tu niko ne će nać. Al kako su Turci sve više jaćali i jurišali naprid, uvatiše kralja a s njim i bana Radivoja, te ujođe u trag njegovim ćerima i najdoše pećinu. Tili ih oni uvatit i povest sa sobom al divojke, ne tijuć bit sužnjevi Osmanlijama i osramotit se prid Bogom i svitom, skoće sa stine u ponor. Bile su tolko ćedne i bogobojazne, da su rađe saćuvale svoje poštenje i ćist obraz nego pustile da ih Turska ruka obeščasti. Narod i dan danas prića da se od tad sa te stine širi miris ruža.¹¹⁹

OBRANA KREŠEVA

Kraljica Katarina se jedno vrijeme krila od Turaka na Bedemu, jednom mjestu na brdu poviš Kreševa. Krila se gore sa kćerkom i sinom, a kad su Turci saznali gdje se nalazi krenuli su prema Bedemu.

Katarina Kosaća, kćerka i sin nakupili su riže u mješine (žake) i ozgor su zavaljali riže niz brijeg. Riža je sletila niz cestu, prije nego što su Turci došli do njih i rasula se.

---

¹¹⁹ Hrvatska usmena književnost Bosne i Hercegovine: proza, drama i mikrostrukture, priredio Marko Dragić, Hrvatska književnost Bosne i Hercegovine u 100 knjiga, knj. 5, MH, HKD Napredak, Sarajevo 2005, str. 171.

Tu je predaju zapisao Ćiro Truhelka: *Ban Radivoj sakrio je svoje kćeri, da ih saćuva od ratne nepogode u jednu pećinu, pod kojom bijaše duboki ponor. Kada ga sa kraljem uhvatiše, udoše Turci skrovištu djevojaka i htijahu ih uhvatiti. Djevojke, da se izbave turskog sužanjstva i sramote, skoćiše u ponor, te tako svoje volje poginuše, a od ovoga se vremena još i danas širi oko pećine i ponora miomiris ruža.¹¹⁹*

Ćiro Truhelka *Kraljevski grad Jajce, povijest i znamenitosti*, Nakladna knjižara J. Studenićke i Druga u Sarajevu 1904. (Pretisak Općinsko poglavarstvo Jajce, 1996.), str. 17.

*Turci su tad rekli: “Kad imaju toliko riže a što još ne imaju.”
Onda su Turci pobjegli, a Katarina Kosača i njena djeca ostala su na
sigurnom.¹²⁰*

POSLJEDNJA BOSANSKA KRALJICA, KATARINA KOSAČA

Posljednja bosanska kraljica *Katarina*, kćerka hercega Stipana Kosače, rođena je 1424. godine u Blagaju kod Mostara. Prešla je s bogumilstva na katoličanstvo i postala franjevkom Trećega reda. Do pada Bosne pod Turke ova je kraljica izgradila šest samostana i crkava.¹²¹ Doživjela je tužnu i tragičnu sudbinu i umrla u izgnanstvu, daleko od domovine i svoje djece koju su Turci odveli u ropstvo u Carigrad. Grob kraljice Katarine u Crkvi Araceli u Rimu Hrvati obilaze više od pet stoljeća, a kraljica je prešla u vječnu predaju što je pripovijedaju njezini zemljaci.

U lipnju 1995. godine boravio sam u Kraljevoj Sutjesci i slušao više kazivačica i kazivača koji su mi kazivali kako je: “U gradu Bobovcu živila kraljica Katarina. Ona je bila Kosača. Ona je naše žene odavde podučavala vest, plesti – sve domaćinske radove koji su se obavljali u kući.” Također su mi pripovijedali: “Naše su žene veoma mnogo nju cijenile. Ona ih je svemu podučavala. U znak poštovanja prema kraljici i zbog žalosti, one i dan-danas nose crne marame na glavi.” Te žene nazivaju se Katarinke.

U sutješkome samostanu su sačuvani plašt, stola, svileni ubrus, kvadratična svilena vrećica, uškrobljeni rubac za misu i jedan dio misnice. “Sve je to izrađeno i satkano najčišćim zlatom po cijeloj površini, na divan frizijski način. Trajna predaja tvrdi da je te stvari izradila blažena Katarina, kraljica bosanska.”¹²²

BIJEG IZ BOSNE

U fojničkome kraju predaje o kraljici Katarini kazuju:

---

¹²⁰ Tanji Topić 2004. g. u Kreševu kazala Ana Topić (rođ. 1940.) Rkp. FF Mostar, 2004., sv. 49. str. 3.

¹²¹ Temelji crkve koju je kraljica sagradila u Otinovcima kod Kupresa 1447. godine otkopani su i vide se i danas.

¹²² Bono Benić, *nav. dj.*, str. 96.

Pripovijeda se da su Turci ovaj grad (Kozograd) najposlije osvojili i da je ispred njih potonja kraljica pobjegla otalen. Turci opkole grad, ali mu tvrđi ne mognu za dugo vremena ništa učiniti. Pošto su se na sve načine uzalud mučili, reći će im jedna baba: 'Zatvorite konja pastuha pa mu ne dajte za tri dana vode, a onda ga puštajte i dobro gledajte gdje će zakopati nogom! Ondje kopajte pa ćete naći vodu što ide u grad, pa im je presijecite. Kad vodu presijecete, grad će se predati.' Tako oni i urade. Kada u gradu nestane vode, naredi kraljica, te konje potkuju naopako, natovari blago i pobjegne. Pripovijedaju da je pri toj prilici ubila kraljica sa Kozograda iz topa turskog zapovjednika spram sebe u Ostružnici, 4 sata daleko. Kada zapovjednika svukoše da ga okupaju, vidješe da je žensko.¹²³

Predaja kaže da je brdo *Vis* s kulom i sjevernim bedemima grada u cjelini umjetni nasip. Nastao je za jednu noć sa svrhom da od turskih topova, koji su tukli s *Meteriza*, zaštiti kraljicu u glavnoj kuli – dvoru. Te se noći tako brzo i naporno radilo da je 77 trudnih žena pobacilo djecu i 77 se kobila oždrijebilo. Povijesno jezgro te predaje sastoji se u činjenici da je cijeli sjeverni dio grada izgrađen silovito, s dugim bedemima i brojnim kulama, i da je to, bez sumnje, bio velik teret za okolno stanovništvo.¹²⁴

Postoji, također, i sljedeća predaja: “Priča se da je Katarina bježeći od Turaka, bježala iz *Jajca*, preko brda u *Varoš*, pod Kozogradom. Kad se nisu mogli obraniti, potkovali sve konje naopako i jednu noć iščezli, prebjegli u Dalmaciju, Livno i Duvno.”¹²⁵

Povijesni izvori kazuju da se kraljica Katarina godine 1446. udala za kralja *Stipana Tomaša*. Malo iza vjenčanja, na Milodražu, papa Eugen IV. dao joj je dozvolu da može sebi izabrati dva kapelana među bosanskim franjevcima.¹²⁶

Nakon smrti *Stipana Tomaša* 1461. novi kralj *Stipan Tomašević* priznao je Katarinu kraljicom majkom, koja je ostala udovica s dvoje nejake djece – *Sigismundom* i *Katarinom*.

Pavao Ritter Vitezović u svome djelu *Bosna captiva* piše da je kraljica Katarina napustila utvrdu Kozo u Fojnici i pobjegla u Konjic.

---

¹²³ Luka Grđić, “Kozigrad”, “Zvonigrad” i “Gradina” u kotaru fojničkom, GZM IV., Sarajevo 1892, str. 91.

¹²⁴ Pavao Andelić, *Bobovac i Kraljeva Sutjeska*, “V. Masleša”, Sarajevo 1973, str. 146.

¹²⁵ *Isto*, str. 121.

¹²⁶ Bazilije Pandžić, *Katarina Vukčić Kosača (1424.-1478.) Bosna Argentina*, Böhlau, Verlag Köln-Weimar-Wien 1995, str. 139.

Odatle je pješice stigla u Ston, odakle se lađom prevezla u Dubrovnik. Tu je provela neko vrijeme, a potom prešla u Rim.¹²⁷

Nemamo povijesnih dokaza da je kraljica Katarina bježala preko Fojnice kako to predaja kazuje. Poznato je kako je kraljica Katarina već u srpnju 1463. bila na Lopudu, u području Dubrovačke Republike. Iako joj je Dubrovački senat dopustio doći u Dubrovnik, prema kraljici Katarini nisu pokazivali sklonost jer su se bojali turske osvete.¹²⁸ Tom prigodom kraljica je u Dubrovniku ostavila mač kralja Tomaša s nakanom da bi se on dao njezinu sinu ako se oslobodi iz turskog ropstva. U jajačkom je kraju o kraljičinu bijegu živa tradicija:

*Turci su najprije došli na Suhi vrh u Pougarju. I tu su deset kula napravili od katoličkih glava. U Melni je bila kula za vrijeme Turaka, i tu su naše cure poslije vjenčanja išle spavat s begom prvu bračnu noć. Tada su došli na opštine na Ranče, pa se spuštali na Komotin. Kad je naša kraljica Katarina viđala da će Turci napast na Jajce ona je svoju vojsku nared'la da potkuju konje naobratno i ona je pobjegla na Sutjesku. Sa Sutjeske u Visoko, iz Viskokog u Rim, a dvoje su joj djece oteli Turci. Ona je mislila da svoju kraljevinu ostavi djeci, ali se djeca nisu vratila i ona je poklonila Papi svoju kraljevinu.*¹²⁹

U RIMU

Kako bi i sama poradila na oslobođenju svoga kraljevstva, Katarina je iz Dubrovnika otišla papi u Rim. Poznato je da je papa *Pio II.* (1456. - 1464.) nagovarao sve kršćanske vladare da zajedničkim silama protjeraju Turke iz Europe. Pad Bosne i umorstvo njezinog kralja rezultirali su 21. listopada 1463. pismom *Ezechielis prophetae*, u kojem je Pio II. najavio kršćanskom svijetu da je odlučio staviti se na čelo križarske vojne protiv Turaka i pozvao da se u lipnju 1464. okupe u Ankoni. Papa je 12. kolovoza 1464. doputovao u Ankonu, ali ga je tri dana kasnije zadesila smrt te se odustalo od oslobađanja Bosne i Hercegovine.

Kraljica Katarina u oporuci spominje samo *Pavla II.* i *Siksta IV.*, te je vjerojatno da se s Piom II. nije sreala.

---

¹²⁷ Nikola Lašvanin, *nav. dj.*, str. 203.

¹²⁸ Bazilije Pandžić, *nav. dj.*, str. 140.

¹²⁹ Predaju je Katici Lozić Radielović 2007. g. u selu Barevu kazao Jure Crnoja, rođen 1932. godine, selo Barevo. Rkp. FF Mostar 2007, D.

U Rimu je Katarina dobivala izdašnu pomoć kako bi mogla živjeti prema svom kraljevskom dostojanstvu. Njezina mjesečna pomoć iznosila je 100 dukata i još 20 dukata mjesečno za stan. Katarina je najprije stanovala u kući građanina Jakova Mentebona, a potom je prešla u drugu kuću gdje je živjela do smrti i gdje je sastavila oporuku. Ta se kuća nalazila u gradskom predjelu Pigna u blizini crkve sv. Marka. Pretpostavlja se da je taj stan pripadao hrvatskoj *Bratovštini sv. Jeronima*. Uzalud je Katarina više puta činila sve kako bi svoju djecu oslobodila iz ropstva.

OPORUKA

Kraljica Katarina je svoju oporuku sastavila u nazočnosti sedam svjedoka od kojih je šest bilo franjevaca. U svojoj oporuci “imenovala je papu Siksta IV. i njegove zakonite nasljednike baštinicima bosanskog kraljevstva i zamolila ih da ga u potpunosti predadu njezinu sinu Sigismundu, ako se vrati na kršćanstvo, a ako Sigismund ne bi ponovno postao kršćaninom, da kraljevstvo predaju njezinoj kćeri Katarini, bude li se ona ponovno vratila na kršćansku vjeru. Ako bi, pak, oboje ustrajalo u muslimanskoj vjeri, Sveta Stolica postaje vlasnica bosanskog kraljevstva i o njemu može odlučivati prema svojoj uviđavnosti.”¹³⁰

GROB

Pet dana poslije sastavljanja oporuke (25. listopada 1478.) kraljica Katarina je umrla. Pokopana je po vlastitoj želji u franjevačkoj crkvi Araceli. Grob joj je bio postavljen pred glavnim oltarom crkve. Nadgrobna ploča bila je urešena reljefnim kipom kraljice u naravnoj veličini (1,78 m) s krunom na glavi. S jedne i druge strane glave urezan je po jedan grb, kraljevski bosanski i obitelji Kosača. Ispod nadgrobne ploče bio je postavljen i natpis bosančicom.

Na tom je mjestu Katarinin grob ostao više od 100 godina. Oko godine 1590. franjevci su odlučili popraviti oltar i pomaknuti ga naprijed, kako bi kor oltara bio viši. Zbog toga je kraljičin grob morao biti premješten. Zato je skinuta nadgrobna ploča i stavljena na najbliži stup.

Otada franjevci posjetiteljima svoje crkve pripovijedaju burnu povijest kraljice Katarine, koja za života postade uzor kršćanskog

---

¹³⁰ Bazilije Pandžić, *nav. dj.*, str. 144.

življenja. Sunarodnjaci kraljice Katarine već pet stoljeća dolaze u crkvu Araceli kako bi pred grobom svoje kraljice iskazali duboku odanost i zahvalnost.

SUDBINA DJECE

Kraljičinu djecu Sigismunda (12-14 godina) i Katarinu (10 godina) oteli su Turci na vrelu rijeke Bosne, gdje se kraljica zaustavila da još jednom vidi to vrelo na kojemu su se zaustavili i njezini svatovi dok ju je kralj vodio u Sutisku. Djeca su tom prigodom ubrala cvijeće i igrala se. Tada su Turci oteli kraljičinu djecu odveli ih u Carigrad i islamizirali.¹³¹

Sigismund je poznat kao *Ashak Kral Oglu – Isak Kraljević*. Katarina se udala za turskog velikaša. Pokopana je u Skopju (Makedonija) gdje se dugo pokazivalo na njezino turbe kao mjesto počinka bosanskog kraljevskog potomka.

* * *

Kraljica Katarina je naomiljenija žena kod Hrvata u Bosni i Hercegovini i šire. Izgradila je šest crkava; pomagala je sirotinji i ženama; borila se za slobodu svoga kraljevstva itd. Njezina sudbina reprezentira sudbinu mnogobrojnih bosanko-hercegovačkih kršćanki i kršćana.

PAD DREŽNICE

Čuvari su vazda dolazili i čuvali Drežnicu. Nitko nije mogo proć pored stražara jer su bila dva ulazna bloka, jedan s gornje, a drugi s donje strane. Turske zaptije su znali da je tuda nemoguće proći pa su pitali jednu babu: 'Kako bi mi mogli proć u Drežnicu?' Baba odgovori: 'To vam je sinko lako: potkujte konje naopako i u zoru, kad stražari zaspu, prođite mimo stražara, a stražari će mislit da su konji iz Drežnice izašli.' Turci su tako i uradili.

Kad je izašo Petar i sa brda pogledo doli, vidio je da po Sveći odaju turski konji i njiove zaptije. Petar je od muke na mistu crko.

---

¹³¹ Mladen Anto Molinar, *U čekanju oporuke (Istina o kraljici Katarini Kotromanić Kosači)*, Hrvatsko slovo, petak 25. srpnja 2008, Zagreb 2008, str. 12-13.

*I danas se to misto na brdu zove po njemu Petralj, a i dan danas se priča da je Drežnica pala zbog jedne babe.*¹³²

Osmanlije su 15. prosinca 1481. godine zauzeli posljednji slobodan hercegovački teritoriji (Herceg) Novi. (Mnogi povjesničari tu okupaciju datiraju u 1482. godinu).

Hrvatski ban Matija Gereb kod Zrinskog Broda na Uni 1483. godine porazio je osmanlijsku vojsku koja se s 10 000 zarobljenika vraćala iz Kranjske i Koruške.¹³³

Veliko je hrvatsko stratište na **Krbavskom polju** pokraj Udbine. Hrvatske snage, predvođene jajačkim banom Emerikom Derenčinom, **9. rujna 1493.** godine, nespremno i strateški nesložno, sukobile su se s osmanlijskim snagama koje je predvodio Sandžak-beg Hadum Jakub-paša. Derenčin je uoči bitke zagovarao da se Osmanlije dočekaju na polju, a Ivan Cetinski je predlagao da se presretnu na šumskim klancima. Do okršaja je došlo na otvorenom polju. **Izginuo je “Cvijet hrvatskoga plemstva” (Ivan Cetinski, Juraj Vlatković i dr.). Bernardin Frankapan se spasio. Zarobljeni su Karlo Gusić i ban Derenčin koji je usuznjen u Carigradu. Nakon tri mjeseca sužanjstva ban Derenčin je od žalosti umro.**

Prema Juraju Rattkayu na Krbavskom je polju **izginulo 5 077 Hrvata**, a prema drugim povjesničarima, primjerice A. Mijatoviću, **izginulo je 13 000 Hrvata.**

BORBE PROTIV OSMANSKE, MLETAČKE I UGARSKE OKUPACIJE

U Mletačko-turskom ratu od 1499.-1503. godine Osmanlije pustošili su splitsko, šibensko i zadarsko područje, a 1500. godine osvojili su Makarsku i luku Busoljinu kraj Trogira. Sljedeće (1501.) godine Osmanlije su osvojili trogirsko i šibensko područje.

Čačvinu i Nutijak u Cetinskoj krajini Osmanlije su osvojili 1513. g. Osam godina kasnije (1521.) osvojen je Beograd. Tako je osvajačima otvoren put prema Srijemu, Slavoniji i Ugarskoj.

---

¹³² Kazala mi je 2001. godine Helena Čarapina, studentica Pedagoškog fakulteta u Mostaru, a ona je predaju čula od Zvonka Čarapine iz Vrđi kod Mostara, rođ. 1953. godine. VI. rkp. 2001.

¹³³ Anđelko Mijatović, *Iz riznice hrvatske povijesti i kulture*, Školska knjiga, Zagreb 1996, str. 137.

IVAN KARLOVIĆ I KMETOVI

Ivan Karlović, hrvatsko-slavonsko-dalmatinski ban (? 1485-Medvegrad 1531), posljednji je potomak Kurjakovića. Cijeli je život posvetio borbi protiv Turaka, za što je zalagao i svoje posjede. U narodnoj je tradiciji hrvatski vitez. U epskoj poeziji opjevani su *Karlovića dvori*.

*Ivan Karlović bježe spajja u Kumiću, bježe mudar, vrag ga zatra!
Unda s mu kmetovi davali trećinu od svega. To njim bilo teško, nis
mogli izlaziti nikako kraju. Oni se dogovore nji sedam da će ići k njemu
žalit se, da im bude što bolje. A kad došli oni na vrata, onda oni
najprvi stoje bježe do vrata, uša, a oni utekli svi. Kad on vide da onizi
nema, on se onda uplaši. Pita ga Ivan da što je doša, on od stra reka,
nije zna što će, pa reka:*

– Dosad smo davali trećinu, sad ćemo polovicu.

– Dobro – on reka, on pristaje na to.

Kad oni doša tamo, vratije se kući, oni ga pitali što je napravije.

Veli:

*– Od stra nisam zna što ću, manj od stra reka da ćemo davat
polovicu.*

*A uni unda prikonoć popale sve kuće i sve što nis mogli ponit ono
popalili i izbigli u svit.*

*A Ivan onda kad vide da je sve opustilo, nije više ima o čem živiti,
unda j doša u Karlovac pa pita oće 1 mu dat Karlovca kolko bivolska
mišina svati. On unda dobro rastegne mišinu i daje krojaču što god
moga tanje da iskroji, a un unda s onom oputom oko svega Karlovca
opaše. Onda kad tamo on veli:*

*– Potpisali ste da šte mi dat Karlovca kolko svati mišina
bivolska.*

I osta njegov Karlovac.¹³⁴

(Vranik kraj Lovinca u Lici)

---

¹³⁴*Usmene pripovijetke i predaje*, priredila Maja Bošković Stulli, SHK, MH, Zagreb 1997, str. 356.

MEDVEDGRADSKI TOP

Prigodom jedne s Turci bitke pripetilo se je, kad su naime Turci, preobladavši naše, doparli čak do Save i tamoka se naselili, najviše pako oko Lukavca grada u kojem je njihov vođa obitavao, dao je varhovni vođa veliku čast u gradu na koju je odličnije pozvao. Kod stola kad su svi veseli bili, nut što se dogodi! Basa donesenog preda nj pečenog kopuna tak je lijepo i vješto porezao da kad bi sve falate skup opet spravio i složio, nije poznati bilo je li kopun prije porezan bio ali ne. Nadut ovom vještinom, basa uzdigne se, daržeći u rukuh kopuna, rekne:

– Kao što ja sad ovog kopuna u ruci daržim, za nedjelju danah moj će parip na žartveniku Svetoga Kralja u Zagrebu zob zobati!

Tek što zadnju riječ poče izgovarati, nut zaruži nekaki gromoviti glas, pukne top u Medvedgradu i tane udari u kopuna, kog svega na drobne komadiće razmarvi. To Turci videc'i i za zlu kob uvažavajući, dadu se kud koji u bijeg, a za njimi onda svikolici karstjani pohite, koji vilami, koji sjekirom koji baltom. I tako domovinu od turske okrutnosti izbaviše.¹³⁵

* * *

Knin i Skradin su osvojeni 1522. g., a 1523. g. osvojeni su Sinj i Ostrovica kraj Bribira. U to vrijeme bila su užasna stradanja Hrvata u Bosni i Hercegovini.

OBRANA KLISA POD ZAPOVJEDNIŠTVOM PETRA KRUŽIĆA

Od 5. ožujka do 10. travnja Osmanlije su jurišali na Klis ali su ih porazili branitelji predvođeni Petrom Kružićem i Grgurom Orlovčićem.

Petar Kružić (? – Solin, 12. ožujka 1537) postao je kliškim kapetanom 1520. godine, a 1522. senjskim kapetanom. Pobijedio je Turke kod Klisa 1524. i kod Senja 1525. i doveo pomoć okupiranom Jajcu. Četiri godine kasnije (1529) odrekao se dužnosti senjskoga kapetana i posvetio se obrani Klisa. Oslobodio je Solin 1532. Ratovao je i na moru protiv Mlečana i Turaka. Poginuo je braneći Klis od Turaka.

---

¹³⁵ *Usmene pripovijetke i predaje*, priredila Maja Bošković Stulli, SHK, MH, Zagreb 1997, str. 352.

Jedan je od najvećih hrvatskih ratnika protiv osmanske vojske. O njemu se i danas pripovijeda:

Tamo negdi u pentaestom-šesnaestom stoljeću, dok su Turci tili osvojiti Klis, bio je jedan uskok koji je branio naročito Klis i Senj, a zva se Petar Kružić. On je bio od Zvečaja, a to ti je gori u okolici Karlovca, a u Klisu je bio kaštelan i kapetan. Ima je i ženu i sina, ali o njima se ne zna nešto puno. Bio je pao u tursko ropstvo, ne zna se kako, bar ja ne znam to, ni kako se izbavio, ali znam da se nakon toga borio protiv Turaka i posta kliški knez, i kad god bi Turci napali Klis on je uvijek sudjelovao u njegovoj obrani. Onda je još, nakon toga, posta i senjski kapetan.

Jedan od, ovako, poznatijih Turskih napada na Klis bio je onaj 1523., i tada je Petar Kružić zajedno sa drugim senjskim kapetanom Grgurom Orlovčićem, kod Solina pobjedio Turke i onda im je kralj obojici na poklon dao Brezovicu da ih nagradi. Kralj je bio neki od Jagelovića.

A nije samo s njime Kružić surađiva. Pomaga je on i Krsti Frankopan, kad su Turci napadali Jajce, dok se ovaj borio s Turcima, Kružić je vodio opskrbu hranom i oružjem.

Onda, kad je došao Ferdinand Habsburški na vlast, Kružić je od njega dobio Lupoglav, ali se kralj nije baš iskaza po pitanju pomoći njemu i njegovim uskocima. Oni su trebali dobivati od kralja plaću, a i od pape bi ponešto dobili, jer je i u njihovom interesu bilo da se Turke što dalje od njih zadrži, a za to su imali uskoke.

I onda je Petar Kružić došao u takvu situaciju da on i njegovi ljudi nisu imali od čega živjeti, pa je tražio pomoć od kralja jer su spali na prosjački štapić, kako je i od pape pomoć rijetko kad pristizala, pa su oni i uskoci bili prisiljeni živjeti od onoga što bi neprijatelju oteli. A kralj bi obećao, samo kako to uvijek ide, ništa od tog obećanog nije ostvario, i onda je zbog toga Klis spašeno samo pedeset uskoka, dok su se turske vojske brojale u stotinama, pa čak i tisućama! A cilo to vrijeme borio se Kružić, kako protiv Turaka, tako i protiv Mlečana, jer su i oni tili osvojiti dio našeg mora, a kako su živili u lošim uvjetima i broj uskoka se smanjio, i odma to nije ona ista sila koje su se prije Turci bojali. Tako je on jednom prilikom, braneći Klis sa četrdeset konjanika i četrdeset pješaka, pao u mletačko zarobljeništvo, ali se brzo oslobodio zahvaljujući nekom prijatelju.

Eto, toliko o kraljevoj pomoći, a to da su uskoci bili razbojnici, gle, to je, a valjda kako ko na to gleda. Sad se nama čini nevjerovatno to

kako su oni morali otimat da bi preživili, i to od toliko moćnijeg neprijatelja ka šta su Turci bili, ali to je tako tada bilo. Ljudi su se manje i bojali ić u rat, jer nije se branila samo zemlja, branilo se i kršćanstvo, a kršćani koji bi pali u turske ruke bili bi ili ubijeni ili prodani u roblje, to se zna.

1530. Turci su napali Klis i Kružić je doša s tri broda vojske koju mu je papa posla da ga oslobodi. Nakon toga znam da je iša u Lorett, kako se zavitova Gospi, a tada je Klis napala turska vojska od deset tisuća. Tražio je on bio pomoć i od pape, i u Rimu je bio di je od pape dobio potporu, i u Ankoni. Za to vrime su Turci i Mlečani na prijeveru zauzeli Klis. I onda je on, kad se vratia, potuka Turke u Bosni i uništio turske utvrde u Solinu. Onda su 1533. Turci opet opčeli napadat na Klis, a samo u proliće 1534. su tridesetsedam puta navaljivali na nj da će ga osvojiti! ta je opsada tako trajala par godina, pa su Turci u Solinu sagradili dvi kule da im je lakše nadgledat Kliško područje, tako da seon sad moga oslobodit samo s mora, budući da je kopno bilo ili pod Turcima ili pod Mlečanima. Tako da je Kružić napa njihove tri utvrde u Solinu, koje su imali i to pomoću Ferdinandovih i papinih vojnika i svojih ljudi, a kako su Turci bili jači, Kružićeva vojska počela povlačit prema moru, na lađe, i na jednoj od tih lađa je on i poginia.

Turci su mu odrubili glavu, a kad su je njegovi ljudi vidili i sami su se predali.

Njegovo tijelo je onda prevezeno u Senj, a odande u Trsat, di je on sagradio za zavjet crkvu Blažene Djevice Marije u kojoj je na kraju i pokopan. Onda, kako su Turci još uvik imali njegovu glavu, onda je njegova sestra Jelena otkupila njegovu glavu za sto dukata.

Računa se da je Klis pao 12.03.1537, na dan kad je sam Petar Kružić poginuo.

I eto, to je bio slavni uskok Petar Kružić!

A imaš i Klišku kulu, a u njoj se rodila ćer Bele četvrtog, Magdalena se zvala.¹³⁶

* * *

Osmanlije su 1526. g. sa dvjesto tisuća vojnika i tri stotine topova osvojili Srijem i Osijek.

---

¹³⁶ Ivana Vukadin zapisala je 2008. godine u Klisu. Kazao joj je Marko Sabljčić (1958., Sabljčići kod Imotskog). Živi u Klisu. Rkp. FF Split 2008, E.

Hrvatsko-ugarski kralj Ludovik II. je 29. kolovoza 1526. g. na *Mohačkom polju* s oko 30.000 započeo bitku s Osmanlijama ne čekajući glavninu hrvatske vojske koju je predvodio Krsto Frankopan. Kralj nije čekao ni Erdeljsku vojsku pod zapovjedništvom Ivana Zapolje. U okršaju je poginulo 22.000 vojnika. Kralj se utopio u potoku *Čeleju*.¹³⁷

Jajce i Banja Luka su osvojeni 1528. g. Sulejman II. Veličanstveni je 29. rujna 1529. g. s oko 100 000 vojnika i 300 topova opkolio Beč.

Od 1530. do 1541. g. u Žumberak su se naseljavale prve skupine uskoka. Oko 10 000 Hrvata iz Pokuplja odselilo je 1532.-1533. g. u okolicu Beča, a više od 100 000 Hrvata zapadno od Vrbsa, Pounja, Like, Krbave i zapadne Slavonije naselilo je oko 200 sela u Gradišću.¹³⁸ Po Sanudu, autoru *Diaria*, Turci su do 1533. g. iz hrvatskih zemalja u ropstvo odveli 600 000 žitelja.¹³⁹

Požega je osvojena 1536. godine. Od 1536. do 1537. g. završeno je osvajanje Slavonije. Osvojeni su: Klis 1537. g., Našice 1541. g. Voćin, Stupčanica, Bijela Stijena, Orahovica, Valpovo, Brezovica, Pakrac i Petrovina 1543. g. Kostajnica 1556. godine. Nikola Zrinski, hrvatski ban (1543.-1556.) junački se borio protiv Osmanlija.

* * *

Legendarna obrana Đurđevca

U Đurđevcu se, pred nekoliko tisuća gostiju iz Hrvatske i inozemstva, od 1968. godine tradicionalno održava *Picokijada*. U manifestaciji sudjeluje više od dvjesto pedeset amatera. Jedini su profesionalci redatelj i glumac, koji oživljava silnika Ulama-bega. U scenskoj izvedbi na livadama *Picoki* varaju i pobjeđuju veliku tursku vojsku predvođenu silnikom Ulama-begom. Manifestacija se održava u spomen na pobjedu nad osmanskom vojskom 1552. godine. Po povijesnoj predaji, koja se temelji na stvarnoj obrani Đurđevca 1552. godine, starica je predložila da se posljednji zalogaj hrane, mršavo pile-picok, topom ispucava u turski tabor silnika Ulama-bega kako bi ga se prividom izobilja prevarilo i prisililo da odustane od opsade đurđevačke utvrde.¹⁴⁰

---

¹³⁷ Anđelko Mijatović, *Iz riznice hrvatske povijesti i kulture*, Školska knjiga, Zagreb 1996, str. 167.

¹³⁸ *Isto*, str. 178.

¹³⁹ *Isto*, str. 178.

¹⁴⁰ www.djurdevac.com/index.php?option=com_content&task=view&id=226&Itemid=

Misleći da u utvrđi ima još toliko hrane da se njome oni iz grada mogu i razbacivati i na taj način izrugivati, Ulama-beg odustaje od opsade i napušta bojište. Kao neku vrstu kletve, Ulama-beg Đurđevčane naziva “Picokima”. Tako i završava ova scenska igra:

“A vi tamo, pernati junaci, što picokima bojeve bijete, ime PICOKA dovijeka nosili! PICOKIMA vas djeca zvala, a unuci vaši ostat će PICOKI!”¹⁴¹

Ta predaja svjedoči o hrabrosti i mudrosti Đurđevčana koji su stoga ponosni na svoju povijest i nadimak.

* * *

Marko Horvat Stančić je sa svojom malobrojnom posadom 1556. g. obranio iznimno važan grad Siget u jugozapadnoj Mađarskoj. Sultan Sulejman II. i vezir **Mehmed paša Sokolović** početkom kolovoza 1566. g. sa sto tisuća vojnika napali su **Siget** koji je sa dvije i pol tisuće vojnika, uglavnom Hrvata, branio Nikola Šubić Zrinski. Osmanlije su 7. rujna zapalili utvrdu i skoro svi vojnici su izginuli. To stratište opisao je sudionik Franjo Črnko.

U Ciparskom ratu (1570.-1573.) Osmanlije su osvojili Ulcinj, Bar, Spič, Budvu. Boka je bila ugrožena, a Korčula i Hvar su napadani (1571. g.); Solin je osvojen. Mlečani su 1572. g. osvojili Klis, Zemunik i Makarsku.

PORAZ OSMANLIJA KOD LEPANTA

Bitka kod Lepanta 1571. g. zaustavila je Turke i oni više nisu bili pomorska velesila. To je bila najveća pomorska bitka galija za Ciparskog rata. Flotu sv. Lige činile su: Venecija, Španjolska, Malta, Papinska država, a zapovjednik joj je bio Don Juan Austrijski. Turci su izgubili 200 galija i oko 40 000 ljudi; oslobođeno je 12 000 robova i veslača. Kršćanska flota izgubila 15 galija i 10 000 ljudi. U sastavu mletačke flote borile su se galije hrvatskih gradova: Sv. Nikola – Cres, Uskrsli Isus –

---

¹⁴¹ kulturniturizam.croatia.hr/Home/Legende.aspx?idDocument=2545 – Potpredsjednik Vlade Damir Polančec je 2007. godine na svečanom otvaranju predao je gradonačelniku Đurđevca Mladenu Rošanu rješenje Ministarstva kulture kojime je Legenda o Picokima dobila trajni status nematerijalnog kulturnog dobra Republike Hrvatske.

Krk, Sv. Ivan – Rab, La Donna – Trogir (zapovjednik A. Cipiko teško ranjen), Sv. Jerolim – Hvar, Sv. Tripun – Kotor (poginuo zapovjednik Bizanti).

Levant je čest u usmenim lirskim povijesnim pjesmama, a označava Istok, sve zemlje oko Sredozemnog mora, istočno od Italije, dakle, obale Male Azije, Sirije i Egipta:

TANAŠNA GALIJA

*Tanašna galija,
po moru brodila,
jidra su joj bila
od sunca gorila,
od sunca gorila
i Nike vojvode,
koji put Levanta
vodi svoje brode
i u njima Anu,
lipu divojčicu,
juče divojčicu,
danas robinjicu.¹⁴²*

(Neviđeni na otoku Pašmanu kod Zadra)

TRAGEDIJA MARINA KJUDUSA NAKON POVRATKA IZ LEVANTA

Marin Kjudis se vratio u Trogir iz Levanta. Dugo vremena se na Čipikovoj galiji bio borio protiv Turaka, koji su bili silno ojačali na moru. I mrko lice i snažno tijelo bili su mu prekriveni ožiljcima iz pomorskih okršaja. Tek je bio navršio tridesetu, ali iako je bio još mlad, smatrao je da čovjek mora zatomiti vlastite osjećaje i potrebe kada treba braniti čast i slavu svoga grada. Ni nakon svečane pohvale zbog svojih junačkih djela se nije uzoholio, već je govorio da je samo izvršavao svoju dužnost prema kršćanstvu i rodnom mjestu.

---

¹⁴² Tanja Perć-Polonijo, *Tanahna galija*, Književni krug Split, Split 1996, str. 97.-98; *Zlatna knjiga hrvatske narodne lirike*, sastavio Krešimir Mlač, MH, Zagreb, 1972, str. 277.

Sa Istoka je donio roditeljima i prijateljima mnogo skupocjenih darova, a najviše svojoj zaručnici, Mariji Jurjevoj. Uživao je pri pomisli kako će se plavokosa Marija radovati svim haljinama koje joj je kupio na Kreti.

Nije se prevario. Marija je bila izvan sebe od veselja i iznenađenja, a njezino zadovoljstvo usrećivalo je Marina. Često bi je dugo promatrao i sa zadovoljstvom razmišljao o njihovom budućem braku i potomstvu.

No, Marija uskoro oboli, a gradski liječnik ustanovi da se radi o kugi (koju joj je Marin zacijelo prenio s darovima iz Krete). Glas o tome se uskoro proširi po čitavom gradu, a ljudi se počnu kloniti kuće Jurjevih. Svi osim Marina. On je, gotovo lud od boli i grižnje savjesti, svakodnevno posjećivao zaručnicu ne bojeći se bolesti. Nakon što mu je Marija umrla u naručju, pao je u nesvijest, a nakon što se osvijestio, odbijao je govoriti i jesti. Uskoro i on oboli, a kuga zahvati čitav grad. Imućniji građani su, usprkos zabrani gradskog vijeća, stali bježati u okolice Trogira, ostavljajući grad bez obrane od Turaka, koji su prijetili i s kopna i s mora. Sami Turci se, u svojoj želji za plijenom, nisu obazirali na smrtonosnu bolest koja je harala gradom.

Marin naposljetku ozdravi, ali ne i njegova duša: sebe je krivio za gubitak zaručnice i golemu nesreću koja je zadesila Trogir. Kao da se smetnuo s uma, lutao je ulicama grada i bičevao se. Ne mogavši naći mir, čitav imetak je ostavio crkvi Sv. Sebastijana (zaštitnika od kuge), napunio lađu drvima i u njoj otplovio do rta Sv. Ciprijana, gdje se nalazila crkvice Sv. Tome. Nedaleko od crkvice nalazilo se Groblje kužnih, gdje je u jami, među stotinama drugih, ležalo i tijelo njegove Marije.

Drva iz svoje lađe Marin je složio u hrpu na hridini iznad jame s kužnima, a potom je, šapćući psalme, zapalio lomaču i popeo se na sam njen vrh, pjevajući sve glasnije. Neki pustinjač koji je tu prolazio se približi vidjevši vatru. Zgrozi se nad strašnim prizorom, pomislivši da čovjek pred njim mora biti velik grešnik kad na takav način umire. Pade na koljena i stade moliti, dok se pjesma umirućeg Martina pretvarala u bolne krikove koji su čitav nesretni grad ispunjali stravom.¹⁴³

(Vrsine kod Trogira)

---

¹⁴³ Tereza Karabatić zapisala je 2008. godine u Vrsinama kod Trogira. Kazala joj je Kaja Čarija (rođena 1928.god. u Seget Vranjici, živi u Trogiru.) Rkp. FF Split, 2008. E.

Voda Seljačke bune, Matija Gubec

Matija Gubec (pravim imenom Ambroz) spominje se 1556. g. u selu Hižakovcu (Vrhovcu). Bio je vođa *Seljačke bune* 1573. godine. Uhićen je i odveden u Zagreb gdje je prema narodnoj tradiciji i M. Istvaffyju mučen užarenim kliještima, okrunjen užarenom željeznom krunom te raščetvoren.

Matija Gubec je u hrvatskoj tradiciji simbol borbe za slobodu, pa o njemu narod i u naše dane pripovijeda povijesne, mitske, etiološke i eshatološke predaje. Šezdesetih godina 20. stoljeća Nikola Bonifačić Rožin zapisao je predaju u kojoj se prepleću mitski, eshatološki i povijesni motivi. Po toj je predaji jedan čovjek išao na *Mladu nedjelju* u šumu ubrati drva. Dok je on sabirao drva, pred njim se ukazao vojnik (soldat) koji je stajao kao da je na straži. Čovjek se uplašio, ali ga je vojnik ohrabrio i rekao mu da ide naprijed po njegovim savjetima. Čovjek je nastavio put i opet ugledao drugoga vojnika koji je također stajao kao da je na straži. I taj je vojnik dao savjete čovjeku i uputio ga dalje. Čovjek je nastavio dalje i došao u jedan grad te po soldatovim uputstvima našao jednu kuću u koju je ušao. U kući su bile tri hrpe zlata, a za stolom je sjedio sijedi starac i šuteći nešto pisao. Čovjek je sa svake hrpe uzeo po jednu šaku zlata i vratio se natrag.

Po povratku mu je soldat rekao da dođe i iduće nedjelje. Čovjek je poslušao. Ponovno je vidio soldate na straži, staroga kako piše i uzeo po jednu šaku zlata sa svake hrpe. Vratio se i opet su mu soldati rekli da dođe i u treću nedjelju. Kad je došao treće nedjelje, soldat mu je rekao da ne će lako proći kao prethodne dvije nedjelje. Zaista, kaže predaja, kada je čovjek uzeo po šaku zlata i uputio se nazad, nije mogao izaći jer bi se pred njim pojavila kuharica. Kad se učinilo da će izići na treća vrata, pred njim se pojavila silna vojska, a bilo je vojnika “više nego crvi na siru”.

Tada se dignuo onaj starac i umirio vojsku. Bio je to Matija Gubec, a ona vojska bila je njegova *zakleta vojska*.

Vjerovalo se da će Matija Gubec sići na zemlju i da će tada biti zadnji rat i konac svijeta. Također se vjerovalo da će kralj Matija Gubec sa svojom vojskom izvesti pravi rat i da će se tada živu tući s mrtvima.¹⁴⁴

U toj su predaji i motivi biblijske provenijencije (konac svijeta, živi i mrtvi – Sudnji dan).

(O Matiji Gubecu August Šenoa piše u romanu *Seljačka buna*.)

---

¹⁴⁴ Vidi: *Usmene pripovijetke i predaje*, priredila Maja Bošković Stulli, SHK, MH, Zagreb 1997, str. 349.-350.

MATEJU SJELA KORUNA NA GLAVU

No, to su bili gospođini, kralja su hteli imat. A pak ti gospođini su si pripravili želiezne stole, a da pri želieznih stolah su se bavili, lebo ta koruna komu upadie na glavu, ta će bit kraljem. A pak oni su tamo jili, obiedvali tr su čakali tu korunu, komu će koruna na glavu upast. Ale uov sedljak, to je bil Matej kralj, on je bil siromak, on je na lapti uoral. A kad je uoral, pak si je riekal: no, a ja ću si siest. Je si obrnul plug želiezni i na njega se siel. A ja ću na želieznom plugi obiedvat, kot ti na stolu želieznom.

Ale pak najednuć je vidil da ruoj včel lieti. Pak da na njega je to išlo, a uon je ziel uotku želieznu ča š njom plug pucuje. On je pak naganja! da te včele kraju, a je to jako vrcalo, kot pčele. A on je štimal da su to včele, je začel odganjat ovako z uotku, a najednuć je udril po tuom uotkom, a je mu to sjelo na glavu. To je bila ta koruna, njemu je siela na glavu. Kad s tu uotku je udril, on je ta križ na toj koruni udril, tr je ga zugnul. I ta križ je od toga časa zugnul na toj koruni, to je pamietka.

Tako je se zibrat, tr išal domuom, se odviezal, korunu na glavi je imal, tr on je pak ostal Matej kraljem.

Ta žije još koruna, ona je v Bieči v muzeome, to je hazburska koruna. To ja znam od moje maljučkosti, kad su rodici povidali, ai tata, viećinom mama.¹⁴⁵

(Devinsko Novo Selo, Slovačka)

O MATIJI GUPCU

Matija Gubec je bil seljak iz Stubice. On se sa seljaki spuntal na gospodu grofove. U Stubici je još velika lipa pod kojom je Gubec skupljat narod. Ali grofovi su seljake potukli, a Gupca su uhvatili i otpelali u Zagreb. Govorili su da se je proglasil seljačkim kraljem, pa su ga za kaznu okrunili užarenom krunom na Markovom trgu. Tam gde su oni kameni na sred trga, tamo je bilo prijestolje Gupčevo. Kad su ga okrunili, on je rekel:

– Sad ste okrunili mene i sa mnom sav narod, ali još će doйти stara pravica!

Onda su Gupca osudili na smrt i vubili.

Pokljem toga gospoda su napravili od kamena Gupčevu glavu i da mu se narugaju, kaj je štet da muži budu svoji gospodari, tu glavu

---

¹⁴⁵ Isto, str. 350.

su stavili nuz zemlju na vugel Markovog trga i Gospodske vulice, današnja Ćirilometodska, da cucki na njega pišaju. Ali su dugo, dugo pokljem naši narodni ljudi tu Gupčevu glavu dignuli i stavili je više gore na onom vuglu.

*Još i sada tamo stoji, a narod priča da će Matija Gubec još dojt. Onda će bit pravice i kruha na zemlji.*¹⁴⁶

(Zagreb)

Petrica Kerempuh

Petrica Kerempuh, pučki šaljivac, satiričar, buntovnik i tribun, iz narodne je predaje ušao u pisanu književnost i postao nadahnućem značajnih djela hrvatske umjetnosti. Prvi put se spominje u knjizi Jakoba Lovrenčića, tiskanoj 1834. godine u Varaždinu. Lik je iz hrvatske književnosti sličan pučkim likovima u europskoj književnoj tradiciji, poput Tilla Eulenspiegela ili junaka pikarskih romana.

(Till Eulenspiegel bio je seljački sin iz sjeverne Njemačke koji je živio u 14. st. O njemu je sačuvana zbirka usmenih priča.)

U hrvatskoj su književnosti o Petrici Kerempuhu, pored Lovrenčića, pisali: Miroslav Krleža, Slavko Mihalić i dr.

Ivo Senjanin

Ivo Senjanin (Ivan Vlatković), **uskočki vojvoda** (? – Karlovac, poslije 24.VII.1612.). Kao kapetan ratovao po Albaniji, Bosni i Hercegovini i Hrvatskoj. Istaknuo se u borbama za Klis i Petrinju u *Dugom ratu* (1593.-1606.). Optužen za krađu žita i pogubljen. Uzalud je senjski kapetan svjedočio da mu je dao žito za njegove vojnike. Pomilovan je nakon pogubljenja.

* * *

Godine 1577. Osmanlije su osvojili mnoga mjesta u Bihačkoj krajini. Hrvati su 1591. g. potisnuli Osmanlije iz Moslavine. Godine 1592. osvojen je Bihać, posljednje hrvatsko uporište na Uni. Legendarna

---

¹⁴⁶ *Isto*, str. 355.-356.

je bila obrana Siska 1593. godine. **Hrvatska je 1594. g. od Medimurja do Primorja obuhvaćala samo 16 800 četvornih kilometara.**

Hrvati su 1595. g. oslobodili Petrinju, Hrastovicu i Gore, i potukli osmanlijsku vojsku kod Čakovca. Senjski su uskoci uz pomoć vojske iz okolice Splita 1596. g. od Osmanlija oslobodili Klis ali su ga iste godine morali vratiti.

Senjski uskoci su 18. prosinca 1604. g. potukli mletačku, a potom i osmansku vojsku. Mlečani su ih 23. prosinca napali kod Ugljana. Uskoci su se povukli na uzvisinu i utaborili. Noć, a sutradan nevrjeme spriječili su Mlečane da napadnu uskoke. Uskoci su od drveta i životinjske kože napravili stazu, privukli brodove, napustili utvrdu, a na utvrdu ostavili štapove i kape kako bi zavarali Mlečane. Uzaludno su Mlečani jurišali misleći da su uskoci u utvrdu.

U tridesetogodišnjem protestantsko-katoličkom ratu (1618.-1648.) sudjelovalo je 30 000 Hrvata.

* * *

POGIBIJA SULTANA OSMANA

U bitci kod Hoćima ubijen je (1622.) sultan Osman II. Ivan Gundulić opjevao je taj događaj u povijesnom spjevu *Osman*. Spjev je komponiran od 20 pjevanja s oko 11.000 pretežito osmeračkih katrena *abab*. Gundulić je to djelo pisao od 1621. godine pa do svoje smrti. Epu su nedostajala XIV. i XV. pjevanje koja je dopjevao Ivan Mažuranić. Neki smatraju da je Gundulić i ta dva pjevanja završio ali da su se zagubila ili ih je pak Senat uništio bojeći se da će uvrijediti Turke.¹⁴⁷

Osman je nastao pod utjecajem Tassova *Oslobođenog Jeruzalema* (1575. g.).

Gundulić spjev počinje stihovanim usmenim mudroslovicama:

*Ah, čiem si se zahvalila
tašta ljucka oholasti !
sve što više stereš krila,
sve ćeš paka niže pasti.*

Vjekovite i bez svrhe

---

¹⁴⁷ 100 djela književnost jugoslavenskih naroda, sastavio Vlatko Pavletić, MH, Zagreb 1980, str. 17.

*nie pod suncem krepke stvari;
a u visocieh gora vrhe
najprije ognjeni tries udari.*

*Bez pomoći višnje s' nebi
svieta je stavnos sviem bjeguća;
satiru se sama u sebi
silna carstva i moguća.*

*Kolo od sreće u okoli
vrteći se ne pristaje:
tko bi gori, eto je doli,
a tko doli, gori ustaje.*

*Sad vrh sablje kruna visi,
sad vrh sablje kruna pada,
sad na carstvo rob se uzvisi,
a tko car bi rob je sada.¹⁴⁸*

U spjevu je opjevan događaj u vezi s turskim sultanom Osmanom. Njegovu je vojsku kod Hoćima 1621. godine porazila vojska poljskoga kraljevića Vladislava. Osman je bio prisiljen bježati prema Istoku kako bi prikupio nove snage i s njima ponovno udario na kršćanski Zapad.

Međutim, kod kuće je Osman prihvatio da se oženi i sklopi primirje s Poljacima. Na pregovore je poslao Ali-pašu koji je susreo Krunoslavu, zaručnicu turskoga sužnja Korevskog. Krunoslava je odlučila obući se u ugarsko odijelo i poći u Carigrad kako bi oslobodila svoga zaručnika. U isto je vrijeme Kazlar-aga tragao za budućim Osmanovim ženama te je oteo lijepu Sunčanicu.

Vladislav je spasio život turskoj junakinji Sokolici koja je bila zaljubljena u Osmana. Sokolica je obećala da se više ne će boriti protiv kršćana pa se vratila Osmanu u Carigrad kamo je stigao i Ali-paša s ugovorom o miru s Poljacima. Krunoslava je usužnjena i pogubljena zajedno s Korevskim. To je na svoju ruku iz osvetničkih razloga učinio Rizvan-paša.

---

¹⁴⁸ *Stari pisci hrvatski, Djela Iva Frana Gundulića, Na sviet izdala Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, u Zagrebu 1877, str. 284.-285.*

Međutim, oslobađanje Korevskoga bilo je uvjet za mir s Poljacima. Sunčanica je uspjela pobjeći, a Osman se oženio Sokolicom i još dvjema Turkinjama.

U Carigradu je 1622. g. došlo do pobune u kojoj je svrgnut Osman i ponovno ustoličen sultan Mustafa. Osman je izvrgnut ruglu i zadavljen.¹⁴⁹

U *Osmanu* se prepleću povijesni, mitski i eshatološki svijet. Gundulić je imao prethodnika u Marku Maruliću. Gundulićev je osjećaj barokne pravde i “suda općenoga” odgovarao potrebama ilirizma, pjevao je o neizbježnoj propasti turske tiranije a moglo se to primijeniti i na Austriju.¹⁵⁰

* * *

Hrvati su 1638. od Osmanlija oslobodili Topusko. **Trideset Vodičana i Vodičanki 1646. g. odbili su napad Osmanlija na Vodice.**

HAJDUCI I USKOCI

Padom Bosne i Hercegovine i Hrvatske u njoj se javljaju uskoci i hajduci. Uskoci su bili kršćani koji su iz Bosne i Hercegovine pobjegli od osmanske vlasti nastanivši se ponajviše u Dalmaciji. Na poticaj Mlečana *uskakali* su u susjedne hrvatske krajeve i borili se protiv Osmanlija. Hajdučiju i četovanje prvi put 1550. g. spominje putopisac Zeno. Vrhunac djelovanja uskoka i hajduka bio je za vrijeme Kandijskog rata (1645.-1669.). Uskoci su djelovali u skupinama na poticaj ili sa znanjem vlasti, a hajduci su bili samostalni.

Oprečna su mišljenja o hajducima. Jedni ih smatraju razbojnicima, a drugi ih mistificiraju i glorificiraju. Do suprotstavljenih mišljenja dolazi jer su postojale četiri kategorije hajduka: ***Hajduci zulumčari (turski hajduci)*** činili su strašna zlodjela nad kršćanima. Šeh Gaibija predvodio je “kupreške turske hajduke” koji su 4. siječnja 1557. g. u Rami zapalili i opljačkali samostan, a franjevce pobili.

---

¹⁴⁹ *100 djela književnost jugoslavenskih naroda*, sastavio Vlatko Pavletić, MH, Zagreb 1980, str. 17.

¹⁵⁰ Frangeš, Ivo: *nav. dj.* str. 97.

HARAMBAŠA MALETA, POGUBIO SVATOVE STIPANA NAKIĆA

Postojali su i hrvatski i srpski *hajduci razbojnici*. Takav je, primjerice, bio harambaša Nikola Maleta koji je zaprosio Anđu Bailovu¹⁵¹ iz Livna, a kad ga je ona odbila, on joj je zaprijetio da ne će ni drugoga ljubiti i da će je od svatova oteti.

Svatova je *bilo koliko je u godini dana*. Bailovi su svatove častili *nedjeljicu dana*. Starješina svatova zahvalio je na gostoprimstvu, a Anđinim roditeljima zahvalio je što su lijepo snahu odgojili.

335. *Roditelji blagoslove daju,
Radosnice niz lice padaju.*

Svatovi su iz Livna putovali preko *Buškoga Blata, Aržanova, Sinjskoga polja*. Kad su ugledali *Šibenik* i more:

353. *Puhnu vjetar s Velebita jako,
Okrene im barjak naopako.
To svatovim nije drago bilo,
Nešto im se loše predočilo.*

Svatovi Stipana Nakića i Anđe Bailove stigli su do vrela *Vijanjac* u Vinovu i odlučili ondje prenoćiti. Zlo je nanijelo trgovca Stipu Tadina iznad Kambelovca koji je na dva konja u mješinama gonio vino i nastavio put kroz *Petrovo polje, Krstaš* i *Selinu*. Kad je trgovac Stipe pogled bacio na brdo *Gradinu* pred njim se ispriječio harambaša Nikola Maleta s trideset hajduka i zatražio od njega da mu dade vino i rakiju. Tada je trgovac kazao Maleti da su svatovi Stipana Nakića *puni zlata, nakita i para* vode mladu od *bosanskih strana*.

Maleta nije *vidio stvora zgodnijega* niti mu je srcu išta milije bilo od Anđe Bailove. Pružila mu se prilika da je otme od svatova i tako ostvari prijetnju koju je izrekao Anđi.

---

¹⁵¹ Ibro je, također, silno volio Anđu i maštao da će je poturčiti i dovesti u svoj dvor. Turčinu delibaši javio se *Mujo, ture mlado* i tješio ga da će na megdanu pogubiti Stipana Nakića. Delibaša Stipanu Nakiću pripisuje mitsku snagu i junaštvo i upozorava Muju da je pamet izgubio jer da znade Nakića Stjepana *ne bi ima ni u glavi sana*. Turčin nadalje Muji besjedi o Stipanu koji je prije šest godina porazio dvanaest tisuća Turaka. Mujo sluša kako Stipan s obadvije ruke siječe Turke a ruka mu je deblja u mišici *nego ženska noga pri bedrici*.

Svatovi su zaspali, a stražu nisu postavili. Mislili su da su sigurni jer u blizini nije bilo Turaka.

479. *Cvrčci cvrče u noćnoj tišini,
San sanjaju svati po ledini.
Maleti se prilika pružila,
Hajdučka se želja ispunila.*

Maleta je prvi *trgnuo zlatna jatagana*, a hajduci su skočili sa svih strana te su *svatim* sjekli glave po ledini.

487. *Jadne glave odsječene plaču,
Mrtva tijela po ledini skaču.*

Djever i nevjesta su pobjegli s mjesta, ali ih je sustigao Maleta i rekao Anđi da je prvoga pogubio Stjepana i da će ona biti njegova. Kad je to čula *nevjesta gizdava* preklinjala je svoga djevera:

502. *“Zaklinjem te mlijekom od matere,
Odsijeci mi moju rusu glavu,
Pa je baci u zelenu travu.
Crna krvca moja prosta ti je,
Od nevjeste tvoje Anđelije.
Volim časno ovdje poginuti,
Neg Maletu krvnika ljubiti.”*

Djever je nevjestu poslušao *pa joj sabljom glavu otkinuo*. Maleta je djevera rasjekao *na dvije polovine* i pobjegao u Moseć planinu.

Za vrijeme pogibije svojih svatova Stjepan Nakić je bio u pivnici i pravio troškovnik. Kad je *očuo pucnjeve* trčao je do svojih svatova. Svatovi su svladali hajduke i ubili ih dvadeset sedam.

Stjepan je izbrojio dvije stotine trideset ubijenih svatova. Kada se taj zločin dogodio *u Vinovom strašan potres bio*. Cijela se Zagora u crno zavila. *Iz Drniša i Polja Petrova, sve je došlo do sela Vinova.*

564. *Najzdanje se pročuše kočije.
Iz žalosnih Bajilovih dvora,
Majka Anđi u pohode mora.
Žali majka nariče u bolu,
I proklinje Maleta Nikolu.*

*Kune majka tu hrđu gubavu,
570. Da mu sablja otkinula glavu.
Kad je majka Anđu ugledala,
Od žalosti na zemljicu pala.
Pita majka zelenu Dubravu,
Tko joj kćeri otkinuo glavu.
575. Narod plače i suze se liju,
Majka ljubi mrtvu Anđeliju.*

Stjepan Nakić je predložio da se kod Vijanjsca, *hladne vodice, iskopaju u zemlji grobnice*. Najprije su pokopali mladu a zatim svatove i hajduke. Fratar ih je svetom vodicom natopio.¹⁵²

* * *

Hajduci osvetnici borili su se protiv osmanske okupacije. U tim su družinama bili zajedno Hrvati, Srbi i Muslimani. Od XVII. st. snažni su bili **muslimanski hajduci osvetnici**. Harambaša Abdurahman je 1639. g. u Ravnom (na putu iz Splita preko Duvna, Rame do Visokog) sa svojim hajducima napao karavanu trgovaca od 400 ljudi i ubio 19 trgovaca.¹⁵³

Hrvati i danas kazuju povijesne predaje i epske pjesme o uskocima: Ivi Senjaninu, Stojanu Jankoviću, vitezovima Vučkovićima te o hajducima Mijatu Tomiću, Roši harambaši (Ivanu Bušiću) i Andrijici Šimiću.

Mijat (Mihat, Mijovil) Tomić

Od svih narodnih junaka *Mijat (Mijovil) Tomić* najomiljeniji je kod naroda, koji i danas o njemu pjeva i priča. Objašnjavajući to, don Mijo Pavlinović u bilješci uz pjesmu o smrti Mijata Tomića piše: "Tomić Mihovio, ovo je naš najglasovitiji junak u osamnaestom vieku. Rođen u Duvnu, odbio se u hajduke od turskog zuluma, i obično stanovao u Vranić-planini više polja duvanjskoga. Imao je liepu kitu od četrest i dva druga, pravu četetu... Hercegovinom i Primorjem mnogo se o Mihatu pjeva i pripovieda. On je imao svoje najvjernije jatake u Primorju u selu Drašnicama (kod Makarske), koji su mu prah, olovo i opanke nabavljali,

---

¹⁵² Vidi: Marko Dragić, *Književna i povijesna zbilja*, HKD Napredak, Split 2005, str. 195-198; 214-234.

¹⁵³ *Isto*, str. 54.-56.

pa i dolazili u četu: i nema vele godina da su se posmicale crljene ječermice, koje je on svojim prijateljima darivao. Mihata zakloni ženu u Primorje, pa se podigao na Turke, kad su oni najokrutnije bjesnili po Bosni i po Hercegovini; i on je najveće narodu omilio, jer je bio od onih hajduka, koji ne imadu ništa hajdučkoga, do svoje junačke slobode. Cio život hajduka Tomića Mihata bio je najsajjniji izgled, kako da se sveti poganskom zulumčaru narod, kojemu ne ostaje zaštedena nikakva svetinja: pa ga je zato narod i obljubio, i tako ga je čuvao od svake izdaje, da je i danas poslovice: *tko te pita za Mihatove konake*; (tko te pita za ono što se ne pristoji? Za ono što kazati nemaš? Za ono o čem nije govora?). *Ne pitam te ja za Mihatove konake*; tj. za stvari, o kojima nije govora. Smrt Mihatova drugi nam je izgled, čega se ima najviše bojati podjarmljeni narod: lakomosti za blagom i za gospodstvom. Lakomost Ilije Bobovca izdade kuma svoga; lakomost nas izda Turčinu, pa i danas pod njim drži njeke naše liepe pokrajine.”¹⁵⁴

Mijata Tomića nalazimo i u *Erlangenskom rukopisu* (1716. – 1733.), kao i u *Cvitu razgovora naroda i jezika iliričkoga aliti rvackoga* (Mleci, 1747.) od fra Filipa Grabovca.

Na str. 486. piše Grabovac ovo: “Samo ovo oču spomenuti: kako posli Tomića Mijata iz Duvna nije bilo već pravoga ajduka niti će već ni biti. Rečeni poginu oko prvi(h) godina mira od Kandije. Izdade ga Bobovac Ilija od Doljana; njegov bi kum, sapelo ga. Pogibe malo prije žetve.”¹⁵⁵

Postoji mišljenje da je Mijata ubio azap (tur. žandar) pa je kod epskoga pjevača došlo do zamjene glasa *z* u *r*, pa otuda Arap.

HAJDUKOVANJE

U Hercegovini smatraju da je prezime Naletilić postalo tako što je nekoj djevojci “naletilo” Mijatovo dijete. U Orlacu (Raštanima donjim kod Mostara) nalazi se *hajdučka pećina* koju narod zove *Pećina Mijata Tomića*.

Martić-Jukićeva pjesma *Mijat Tomić i kadija tešanjski* spominje kako je Mijat Tomić po raznim stranama Bosne i Hercegovine gradio česme za putnike i prolaznike. To potvrđuju predaje koje se i danas kazuju.

¹⁵⁴ Stjepan Banović, *Kad je živio Tomić Mijovil*, u Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena, JAZU, knjiga XXIX, sv. 1., Zagreb 1938, str. 74. – 75.

¹⁵⁵ Citirano prema: Stjepan Banović, *nav. dj.*, str. 81.

Pjesme i predaje kazuju kako je Mijat-harambaša zimovao kod svojega pobre Kopčić Džafer-bega, gdje je već *tri zime zimovao* i gdje mu je lijepo bilo u pobratima i kod *pomajke k'o u mile majke*. U hajduke je Tomić krenuo u Vran planinu, jer mu je duvanjski kadija *Suzica* preoteo dio očevine, *Jabuku livadu*.

Druga predaja dovodi odmetnuće Mijata Tomića u hajduke u svezu s njegovim gospodarom begom Kopčićem. Po toj predaji Mijat čuva begove ovce do svoje dvadesete godine, ide umjesto svoga gospodara na mejdan zulumčaru Arapu, koji je ucijenio bio sve Duvno, i zatim, kad mu se gospodar ženi iz kasabe (Duvna ili Županjca) nosi barjak u njegovim svatovima. To je krivo Turcima svatovima i jedan od njih natjera konja na Mijata, ali ga ovaj ubije i, kad su doveli djevojku u begovu kulu, pobjegne noću u planinu i postane hajduk.¹⁵⁶

Mnoge pjesme u narodu su opisane o ajduku Mijatu Tomiću. Mijat Tomić bio je iz Duvna iz sela Kongore, a otac mu je bio Tomić Ivan. Ivan je imo na Duvanjskom polju kosnicu livadu. Livadu mu je pod turskim zulumom oteo Suzica kadija i naredio je Suzica kadija seljacima iz sela Kongore i drugih okolnih sela da kose livadu, a da pred njima kosi Mijat Tomić. Mijat nije htio nositi kose. Bio je mladić od dvadeset godina. Nosio je na sebi bijele gaće i bijelu košulju, a za pasom malu pušku. Kad je došo, vidio je da livadu kosi trideset kosaca, a uz njih je bio Murat, subaša Suzice kadije. Čim je ugledo Mijata, odmah ga je mislio prisić, jer ne nosi kosu na ramenu.

Mijat je prid njega došo i reko mu: 'Šta to radiš, Murate subaša, zašto kosiš moju livadu? Livada je moja babovina, moja djedovina, pa i čukundjedovina, a ti mi je danas oduzimlješ.'

A Murat mu ništa ne odgovori, nego poteže sablju od pojasa, hitro manu i rukom i sabljom da prisiće Mijata Tomića, ali je Mijat, mlado momče, hitar na nogama pa od sablje Mijat odskočio. Poleće mu ruka do silaja, puče šarak ko nebesko vrime i u prsa pogodi murata. Na pleće mu pendže napravilo. Pade Murat na glavu u travu, to ugleda tridesetak kosaca iz ruku im ispadoše kose, iz očiju suze udariše:

'Šta uradi Tomiću Mijate, žalosna ti majka dovijeka, svi ćemo glave pogubiti.'

---

¹⁵⁶ Ante Šimčik, *Begovi Kopčići* u: Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena, JAZU, knjiga XXIX, sv. 1., Zagreb 1933, str. 57.

‘Čujte me trideset kosaca povratka vam kući nema ni kućištu. Koji ne će u Vran u planinu da tražimo pravo od Turaka, onda ćemo Turke suditi i naučiti kako će se s nama ponašati. A ko od vas u planinu ne će, kuća mu se kućetinom zvala, a u njoj mu pasja braća stala, prid kućom mu stado ne blejalo, a u kući čedo ne plakalo. Što mu se u kući rađalo sve manito bilo, sin mu sina na mejdan pozivao, jedan drugom odsijecali glave. Od mene vam takav ultimatum.’

Te Mijat u Vran okrenu u planinu. To je bilo prvo društvo Mijatovo. Prvi bijaše Leventa Marijan, od rođene mu sestre sin. Svakom Mijat novo ime daje, tako Mijat stvara četu i družinu. Zatvori Turcima klance te napravi počivališta i odmarališta pokraj puta da se mogu ljudi odmarati i popušiti lulu duvana. Tute prostri divan kabanice, ko prolazi mora ostaviti žute madžarije. Takav ultimatum Mijat Turčinu stavi. Ne bi Turci darivali kabanice da nije ajduk za jelom il' za bukvom il' za studenom stinom kamenitom. Budno prate kud prolaze trgovci i Turci i provode pljačku i zakone. Dvadeset godina je ajdukovo po planinama dok nije izdaja došla, dok ga nije izdo kum Bobovac Ilija. Ubio ga Klišanin Arap iz puške ispod krova kad je sjedio pred kulom Bobovac Ilije, kad je nazdravljo. Ne bi nikad Mijat pogino da sam sebe nije odo. Kad mu je kuma krvav rubac pokazala da je izdaja, on je reko:

‘Ne boj se kumo ne more me sablja presicat nit puška probijat jer je na meni sedam pancira, samo me može probit zrno kositra.’

To je čuo Klišanin Arap i odma otkinuo pucu sa prsiju (zrno kositra) i pripunio pušku. Kad je Mijat nazdravio Bobovcu Iliji i počeo piti iz čaše vino, ukazala mu se tad jabučica pod vratom, gdje se kopčaju panciri i tu ga je arap iz puške pogodio. I opet je uspio reći:

‘Jezus Marija, drži me, Marijane, i biži, osveti me, drago dite moje.’

Tako bi pobjego Marijan sa Mijatom da nije prijekim putem doletio Klišanin Arap i tu opalio iz puške i prisiko Marijanu nogu u koljenu. Tada su Turci odnijeli Levantu u Sarajevo i tu mu se gubi svaki trag, a Mijatov grob se tu nalazi i za njega se zna i dan današnji.¹⁵⁷

Mijat Tomić spada među one plemenite hajduke koje je u planinu otjerao turski zulum. U njegovoj je družini bilo i muslimana i pravo-

---

¹⁵⁷ U ožujku 2001. u Mostaru zapisala Ivana Kvesić, studentica kroatistike iz Mostara, a kazao Franjo Tomić, rođ. 1941. u Mostaru. Rkp. FF Mostar, 2001.

slavaca. Ivan Rangjeo je pomoću epskih narodnih pjesama pokušao rekonstruirati njegov životopis.¹⁵⁸

Nakon svega ovoga može se zaključiti: Mijat Tomić se rodio oko početka XVII. stoljeća u selu *Brišniku* kod Duvna, a poginuo je 1656. godine ili svakako između 1656. i 1659. godine izdajom trostrukog kuma Ilije Bobovca iz Doljana kod Jablanice (za kojeg moji kazivači kažu da je bio pravoslavac) za vrijeme vladanja Seidin-paše. Ubojica je bio Hadžizukićev rob (Arap) ili azap (žandar).

Pjesme o Mijatu Tomiću zapisane su u Bosni, Hercegovini, Dalmaciji, Slavoniji, a desetak ih je tiskano i u 8. knjizi edicije *Hrvatske narodne pjesme*.

POGIBIJA MIJATA TOMIĆA

Postoji 28 pjesama koje govore o smrti Mijata Tomića. U 19 pjesama se govori da je Mijata izdao njegov kum *Ilija Bobovac*, a ubio ga neki Arapin. Mijatov sestrić *Marijan* je ranjenoga Mijata pokušao odnijeti u Vran, ali je Mijat izdahnuo pod Sovićkim vratima. Tu se, na njivi *Pošćeci*, kažu, nalazi grob hajduka Mijata Tomića. Predaje i pjesme kazuju zatim da je mali Marijan uspio osvetiti Mijata ubivši "Arapina" u duvanjskoj župi u mjestu *Jankovac*.¹⁵⁹

Mnoge pjesme u narodu su opisane o ajduku Mijatu Tomiću. Mijat Tomić bio je iz Duvna iz sela Kongore, a otac mu je bio Tomić Ivan. Ivan je imo na Duvanjskom polju kosnicu livadu. Livadu mu je pod turskim zulumom oteo Suzica kadija i naredio je Suzica kadija seljacima iz sela Kongore i drugih okolnih sela da kose livadu, a da pred njima kosi Mijat Tomić. Mijat nije htio nositi kose. Bio je mladić od dvadeset godina. Nosio je na sebi bijele gaće i bijelu košulju, a za pasom malu pušku. Kad je došo, vidio je da livadu kosi trideset kosaca, a uz njih je bio Murat, subaša Suzice kadije. Čim je ugledo Mijata, odmah ga je mislio prisić, jer ne nosi kosu na ramenu.

Mijat je prid njega došo i reko mu: 'Šta to radiš, Murate subaša, zašto kosiš moju livadu? Livada je moja babovina, moja djedovina, pa i čukundjedovina, a ti mi je danas oduzimlješ.'

---

¹⁵⁸ Ivan Rangjeo, *Narodne pjesme o Mijatu Tomiću*, Sarajevo 1931.

¹⁵⁹ Anđelko Mijatović, *Narodne pjesme o Mijatu Tomiću*, Sinj-Duvno 1985, str. 31.

A Murat mu ništa ne odgovori, nego poteže sablju od pojasa, hitro manu i rukom i sabljom da prisiče Mijata Tomića, ali je Mijat, mlado momče, hitar na nogama pa od sablje Mijat odskočio. Poleće mu ruka do silaja, puče šarak ko nebesko vrime i u prsa pogodi murata. Na pleće mu pendže napravilo. Pade Murat na glavu u travu, to ugleda tridesetak kosaca iz ruku im ispadoše kose, iz očiju suze udariše:

‘Šta uradi Tomiću Mijate, žalosna ti majka dovijeka, svi ćemo glave pogubiti.

‘Čujte me trideset kosaca povratka vam kući nema ni kućištu. Koji ne će u Vran u planinu da tražimo pravo od Turaka, onda ćemo Turke suditi i naučiti kako će se s nama ponašati. A ko od vas u planinu ne će, kuća mu se kućetinom zvala, a u njoj mu pasja braća stala, prid kućom mu stado ne blejalo, a u kući čedo ne plakalo. Što mu se u kući rađalo sve manito bilo, sin mu sina na mejdan pozivao, jedan drugom odsijecali glave. Od mene vam takav ultimatum.’

Te Mijat u Vran okrenu u planinu. To je bilo prvo društvo Mijatovo. Prvi bijaše Leventa Marijan, od rođene mu sestre sin. Svakom Mijat novo ime daje, tako Mijat stvara četu i družinu. Zatvori Turcima klance te napravi počivališta i odmarališta pokraj puta da se mogu ljudi odmarati i popušiti lulu duvana. Tute prostri divan kabanice, ko prolazi mora ostaviti žute madžarije. Takav ultimatum Mijat Turčinu stavi.

Ne bi Turci darivali kabanice da nije ajduk za jelom il’ za bukvom il’ za studenom stinom kamenitom. Budno prate kud prolaze trgovci i Turci i provode pljačku i zakone. Dvadeset godina je ajdukovo po planinama dok nije izdaja došla, dok ga nije izdo kum Bobovac Ilija. Ubio ga Klišanin Arap iz puške ispod krova kad je sjedio pred kulom Bobovac Ilije, kad je nazdravljo. Ne bi nikad Mijat pogino da sam sebe nije odo. Kad mu je kuma krvav rubac pokazala da je izdaja, on je reko:

‘Ne boj se kumo ne more me sablja presicat nit puška probijat jer je na meni sedam pancira, samo me može probit zrno kositra.’

To je čuo Klišanin Arap i odma otkinuo pucu sa prsiju (zrno kositra) i pripunio pušku. Kad je Mijat nazdravio Bobovcu Iliji i počeo piti iz čaše vino, ukazala mu se tad jabučica pod vratom, gdje se kopčaju panciri i tu ga je arap iz puške pogodio. I opet je uspio reći:

‘Jezus Marija, drži me, Marijane, i biži, osveti me, drago dite moje.’

Tako bi pobjego Marijan sa Mijatom da nije prijekim putem doletio Klišanin Arap i tu opalio iz puške i prisiko Marijanu nogu u

koljenu. Tada su Turci odnijeli Levantu u Sarajevo i tu mu se gubi svaki trag, a Mijatov grob se tu nalazi i za njega se zna i dan današnji.¹⁶⁰

* * *

U tursko-mletačkom Kandijskom ratu (1645.-1669.) Osmanlije su potisnuti iz Makarskoga primorja, Poljica, Klisa, Solina i šibensko-zadarskog zaleđa. U tom ratu istaknuli su se zapovjednici: Sorić, Mandušić, Miljanići, Milković i Janković. Glavni junak najdulje hrvatske usmene epske pjesme Ilija Primorac bio je zarobljen u tom ratu. (O Mletačko-turskom ratu bilo je govora u poglavlju *Povijesne pjesme.*)

Osmanlije su 1647. g. silovito napali Šibenik i Split. Uz velike su gubitke odustali od Šibenika, a 1648. g. odbijeni su od Splita. Trideset Vodičana i Vodičanki 1646. g. odbili su napad Osmanlija na Vodice.

* * *

Knezovi i vitezovi Vučkovići

Vučkovići su potomci duvanjske obitelji Nemanović. Spominju se 1506. g. **Andrija Kačić Miošić** u *Razgovoru ugodnomu* navodi da su Nakići pod mletačko okrilje, zajedno s mnogim kršćanima doveli “pridostojnu kuću Vučkovića, iz koje izadoše vrsni na oružju vitezovi”.¹⁶¹ Petar Bakula piše da Vučkovići nisu mogli podnositi turski zulum pa su pribjegli u mjesta pod vlašću Mletačke republike, gdje su postali prvi mletački četovođe, pa su poput pravih vukova junački tukli Turke u više od petnaest okršaja.¹⁶²

Potomak Vučkovića je i legendarni fra Pavao Vučković (1658.-1735.) koji je organizirao bijeg Ramljaka i Duvnjaka u Cetinsku krajinu i Dalmaciju 1687. g. kako bi ih spasio od osmanlijske odmazde nakon poraza pod Bečom 1684. g. Fra Pavao Vučković bio je jedan od

---

¹⁶⁰ *Hrvatska usmena književnost Bosne i Hercegovine: proza, drama i mikrostrukture*, priredio Marko Dragić, *Hrvatska književnost Bosne i Hercegovine u 100 djela*, knj. 5, MH, HKD Napredak, Sarajevo 2005, str. 114.

¹⁶¹ Andrija Kačić Miošić, *Razgovor ugodni naroda slovinskoga*, Reljković, Matija Antun *Satir iliti divji čovik* (priredio Josip Vončina) Zagreb 1997, str. 522.

¹⁶² *Hercegovina prije 100 godina ili Šematizam fra Petra Bakule*, Mostar 1970., str. 133.

zapovjednika obrane Sinja 1715. g. kada su malobrojni branitelji, uz čudotvornu pomoć *Gospe Sinjske*, obranili Sinj od mnogobrojnih osmanlijskih vojnika. U čast na tu pobjedu od tada se trči Sinjska alka. O fra Pavlu Vučkoviću piše **Ivan Aralica** u romanu *Put bez sna*. O Vučkovićima je i sada živa tradicija. (O Vučkovićima će biti još riječi.)

Obrana Splita

Osmanlije su 1647. g. silovito napali Šibenik i Split. Uz velike su gubitke odustali od Šibenika, a 1648. g. odbijeni su od Splita.

Kada su Turci osvajali Solin, došli su do pola puta u Split do kule¹⁶³, u kojoj je bilo nešto malo kršćanskih branitelja. Ovi od straha pred golemom turskom silom počеше se moliti svetom Dujmu i ostalim zaštitnicima grada Spljeta, kad na jedan put pred kulom proviri ispod svakog kamena po kalpak kršćanskoga vojnika, a Turci se poplaše i pobjegnu ne osvojivši Spljeta.¹⁶⁴

Mila Gojsalić

Hrvatska heroína Mila Gojsalić 27. ožujka 1648. g. zavela je Topal-pašu te zapalila barutanu žrtvujući svoj život za slobodu Poljica. (Neki povjesničari taj događaj lociraju u 1530. godinu.)

Mila Gojsalić je velika poljička junakinja. Kad su Turci osvojili Kostanje, taj glavni Turčin je vidija Milu i kako je bila puno lipa, naredija je da mu je dovedu. Njena momak se bunija, ali ona je rekla da će doć i da joj je vrlo drago šta ju je ovi zva. Ona je ušla u njegov šator u kojem je bila i njihova sva municija i taj glavni Turčin. Mile je uzela

---

¹⁶³ Hrvatska heroína Mila Gojsalić 27. ožujka 1648. g. zavela je Topal-pašu te zapalila barutanu žrtvujući svoj život za slobodu Poljica. (Neki povjesničari taj događaj lociraju u 1530. godinu.) Trideset je žena 1657. g. od Osmanlija herojski obranilo Marinu kod Trogira.

¹⁶⁴ Stjepan Štrodl-Srijemac, *Đački izlet u Bosnu, Dalmaciju i Hercegovinu za jedanaest dana*, Školski vjesnik, VIII., Sarajevo, 1901., str. 452-453.

*baklju i zapalila sve, i šator i Turke i municiju, ali i sebe je žrtvovala za Poljica. Kako se Turci nisu imali više s čim borit, morali su pobić ća.*¹⁶⁵
(Srijani)

Trideset je žena 1657. g. od Osmanlija herojski obranilo Marinu kod Trogira.

Spomenik Mili Gojsalić

* * *

U Habsburško-turskom ratu (1663.-1664.) posebno se istaknuo ban Nikola Zrinski.

PETAR ZRINSKI I FRAN KRSTO FRANKOPAN

Petar Zrinski (Vrbovec, 1621. – Bečko Novo Mjesto, 1671.) potomak je “plemićke obitelji Šubić-Zrinski, praunuk legendarnoga sigetskog branitelja Nikole Šubića Zrinskog, muž Katarine Frankopan, polusestre Frana Krste Frankopana. Zajedno s bratom Nikolom školovao se kod gradačkih isusovaca” i u slovačkoj Trnavi, a nakon očeve smrti

---

¹⁶⁵ Studentici Filozofskoga fakulteta u Splitu, Sanji Markić, u Srijanima 2004. g. kazala Marija Ćurlin (djev. Periš, rođena 26.09.1933. u Srijanima). Rkp. FF Split, 2004, sv. 5.

putovao je u Italiju. U savezništvu s Mlečanima istaknuo se u borbi protiv Turaka: u Dalmaciji 1654., 1655. kod Perušića, 1663. kod Jurjevih stijena.

Godine 1664. pristupio je protuhabsburškoj uroti koju je vodio Nikola Zrinski, a u kojoj je sudjelovalo i nekoliko mađarskih plemića i crkvenih velikodostojnika. Nakon Nikoline pogibije, kojega je 1664. g. smrtno ranio vepar (*divjak*), izabran je iste godine za hrvatskoga bana. (*Nikola Zrinski* je poginuo u lovu na veprove kraj Čakovca. “Je li ta smrt namještena? Je li to političko ubojstvo smišljeno u Beču?”)¹⁶⁶ Urotom se htjelo s Mlečanima, Francuzima, Poljacima i na kraju Turcima poraziti apsolutističkog austrijskog cara Leopolda I. Turci su prokazali urotu.

Zrinski je sa šurjakom Frankopanom 13. IV. 1670. krenuo u Beč kako bi od cara izmolili oprost. Uhićeni su i osuđeni na smrt odsijecanjem glave što je izvršeno 30. travnja 1671. godine.

Preveo je s mađarskog jezika djelo svoga brata Nikole *Adrianske mora sirena* (1651.). Glavni je sadržaj toga povijesnoga epa u petnaest pjevanja *Opsada sigecka*. To se Nikolino djelo smatra klasičnim djelom mađarske književnosti. Služio se čakavštinom u koju prodiru kajkavski i štokavski. Stolovao je u Ozalju.¹⁶⁷

Fran Krsto Frankopan (1643? – Bečko Novo Mjesto, 1671.) djetinjstvo je proveo u Italiji. Vjerojatno 1658. godine oženio se Giuliom di Naro, nećakinjom kardinala Barberinija čija je obitelj u prvoj polovici XVII. st. dala papu Urbana VIII. Bio je: plemić, pjesnik, ogulinski kapetan. U vojsci Petra Zrinskoga sudjelovao je u borbama protiv Turaka. Sudionik je urote. Frankopan je sa zetom Petrom Zrinskim 13. IV. 1670. krenuo u Beč kako bi od cara izmolili oprost. Uhićeni su i osuđeni na smrt odsijecanjem glave što je izvršeno 1671. godine.

Za Frankopanom su u Bečkom Novom Mjestu ostali brojni rukopisi. Najznačajnije mu je djelo *Gartlic za čas kratiti* (zbirka 18 vjerskih i 109 svjetovnih pjesama), *Dijačke junačke* (8 usmenih epskih pjesama). Prvo mu je poznato djelo *Divoto pianito* (1656.). To je prigodna elegija o kipu Djevice Marije prenesenu s Trsata u Loreto. Velik je Frankopanov doprinos hrvatskoj usmenoj književnosti. U tom smislu golem je doprinos dao zbirkom poslovice *Sentencije vsakojaške* i

¹⁶⁶ Jelčić, Dubravko: *nav. dj.* str. 107.

¹⁶⁷ *Petar Zrinski*, J(osip) V(ončina) i D(unja) F(ališevac), u: *Leksikon hrvatskih pisaca*, autor koncepcije Krešimir Nemeč, urednici: Dunja Fališevac (Starija hrvatska književnost), Krešimir Nemeč (Novija hrvatska književnost), Darko Novaković (Hrvatski latinizam), Školska knjiga Zagreb 2000, str. 807.

zбирком zagonetaka *Zganke* u kojima se nalaze i one opscenog sadržaja. Pisao je i pjesme erotskog sadržaja. Jezik njegovih djela pripada jeziku *Ozaljskoga kruga*. U njegovoj je poeziji stih usmenih epskih pjesama (4+6). Prevodio je Moliérea.¹⁶⁸

U Bečkom Novom Mjestu 30. travnja 1671. g. pogubljeni su Petar Zrinski i Franjo Krsto Frankopan.

Higin Dragošić u svojoj tragediji *Posljednji Zrinski* piše o posljednjem Zrinskom, Ivanu sinu Petra Zrinskoga koji je u Beču pokušao osvetiti oca. Međutim, dospio je u tamnicu u kojoj ga posjećuje majka koja mu govori da hoće da ih satru, a s njima i Hrvatsku. Potresne su i vizionarske riječi njezine zadnje riječi:

Za svake tihe noći, kad blagi mjesec po hrvatskim poljanama razlije svoje bajno svjetlo, od cvijeta do cvijeta ići će tajanstveni šapat o veljim osnovama i pokopanim nadama i o jadu, komu primjera nema - - I naći će se, poslije vjekova možda, tko će govor cvijeća razumjeti te priču tu ispričati narodu (...)

Stojan Janković

Ne zna se točno kada je rođen glasoviti uskok *Stojan Janković*, koji se istaknuo u Kandijskom ratu. Godine 1666. zarobljen je i odveden u Carigrad odakle nakon 14 mjeseci bježi. Mletačka ga je vlast odlikovala naslovom “kavaliera” i dodijelila mu u feud imanje u Ravnim Kotarima. U *Morejskom ratu* uspješno je ratovao u Lici. Godine 1685. protjerao je Turke iz *Gračaca*, oslobodio *Kotare* od Turaka (1688.), prodro u *Liku* do *Ribnika* i osvojio kulu u *Lapcu*. Pomažući carsku vojsku, oteo je sa *Smiljanićem Zvonigrad* i *Rakovnik*.¹⁶⁹ Sudjelovao je i u oslobađanju Sinja (1686. godine). Opjevan je u mnogim narodnim pjesmama. Pjesmom *Ženidba Janković Stojana* koristio se francuski pjesnik Lamartine u svojem spjevu *La Chute d’ un Ange*.

Predaja o tome uskoku govori kako “je poslao nekog *Grgu Antunića* s vojskom na Gabelu, da je spali i da onda dođe k Mostaru gdje

¹⁶⁸ *Fran Krsto Frankopan*, Z(oran) K(ravar), u: *Leksikon hrvatskih pisaca*, autor koncepcije Krešimir Nemeć, urednici: Dunja Fališevac (Starija hrvatska književnost), Krešimir Nemeć (Novija hrvatska književnost), Darko Novaković (Hrvatski latinizam), Školska knjiga Zagreb 2000, str. 224.

¹⁶⁹ *Znameniti i zaslužni Hrvati 925. – 1925.*, Zagreb, 1925., str. 119.

će se ujediniti. Spalivši Antunić Gabelu, krenuo je prema Mostaru, ali ga na putu dočekaše katolici *Blaževići* i *Arapovići*, te mu vojsku razbiše tako da se morao vratiti. Ne dočekavši Stojan, koji je već bio u Mostaru, Antunića, isječe pred džamijom četrdeset Turaka, te se vrati preko Goranaca kući u Kotare.¹⁷⁰

U ljeto 1686. Stojan Janković je izvršio poznati pohod na Mostar.¹⁷¹ Godine 1687. ramski gvardijan *Stjepan Matić* zatražio je od sinjskog providura *Mate kapetana* da spasi ramske redovnike i puk. Tada je *Mate kapetan* pozvao u Sinj *Stojana Jankovića* iz Kotara, *Matu Daničića* iz Primorja i *Pavla Mandušića* iz Otoke. Svaki je od njih skupio po tristo momaka te su, okupivši se u Sinju, krenuli prema Rami. Stojan Janković je zapovjedio *Mati Daničiću* da ide uz Neretvu pa preko *Mostarskog blata* i *Rakitna* prema samostanu u *Rami* na *Šćitu*. *Pavlu Mandušiću* je zapovjedio da ide uz Neretvu prema Konjicu i odatle prema samostanu na *Šćitu*. Stojan je krenuo prema Kupresu pa preko *Uskoplja* na *Mejnik* kod *Uzdola* i odatle prema samostanu. Tako su od turske sablje spašeni ramski franjevci sa svojim pukom koji su bili prisiljeni napustiti stoljetna ognjišta naselivši se u *Trilju*, *Sinju*, i *Ravnim Kotarima*. Sa sobom su ponijeli čudotvornu *Gospinu sliku* koja se od tada nalazi u *Sinju* (*Čudotvorna Sinjska Gospa*).

POGIBIJA STOJANA JANKOVIĆA

Stojan Janković je, u pohodu za oslobađanje ramskoga naroda, poginuo 23. kolovoza 1687. godine. Pjesma o tome četovanju i pogibiji *Stojana Jankovića* pjeva o tome kako je Stojan poginuo upravo na *Duvnu*.¹⁷² O tome je događaju spjevana epska pjesma (285 stihova).¹⁷³ Pogibiju *Stojana Jankovića* opisao je *Ivan Aralica* u romanu *Put bez sna*. Dugo je narod u *Hercegovini* pripovijedao o pogibiji *Stojana Jankovića*:

Došavši u Gorance, htjede Stojan malo otpočinuti, i dok je on počivao, dotle mu je momak timario konja. Dok ga je timario, kaže legenda, ispade iz grive zmijičak, a momak ga ubije, pa kada se Stojan probudio, reče mu što se dogodilo. Čuvši Stojan da je zmijičak ubijen,

---

¹⁷⁰ Vljako Palavestra, *Narodne pripovijetke i predanja u okolini Lištice*, GZM BiH, NS. sv. XXIV/XXV, Sarajevo 1969./1970, str. 352.

¹⁷¹ Isto, str. 352.

¹⁷² Marijan Šunjić, *Junačke pjesme iz Bosne*, II. izd., Sarajevo 1925, str. 69. – 73.

¹⁷³ Isto, str. 71.-79.

reče vojsci: “Ja ću poginuti, nu čuvajte me dobro na konju, kao da sam živ, jer inače ne ćete živi kroz Livno proći.

Kako Stojan reče, tako i bi, kaže mitska predaja. Na *Lipi*, kod Duvna, dočeka ga Turčin te ga iz puške ubije, a drugovi mu privezavši ga na konja i pokrivši ga crvenom kabanicom, prođuše sretno kroz Livno, jer nitko ne smjede na vojsku udariti bojeći se Stojana.¹⁷⁴

EPOHA OSMANSKE VLADAVINE

Nakon pada **Bosanskoga kraljevstva** nastupilo je 415 iznimno surovih godina osmanske vlasti. U prvim je godinama od zuluma osmanskoga u Hrvatsku i druge zapadnoeuropske zemlje izbjeglo oko 400 000 Hrvata katolika; uništeno je oko 200 sakralnih objekata, vršeno je nasilno islamiziranje. Gnusno je bilo tzv. **Pravo prve bračne noći** po kojem je kršćanka morala prvu bračnu noć provesti s begom, agom ili pašom.¹⁷⁵ Iznimno je težak bio i **Danak u krvi – odvođenje kršćanskih djevojaka u hareme a mladića u janjičare.**

U jesen 1463. godine ugarski kralj **Matijaš Korvin** (sin legendarnog Janka Sibirjanina / Janoša Hunyadia) sa sjevera i Vladislav Hercegović (sin hercega Stipana Vukčića Kosače) s juga izveli su protuudar na osmanlijske snage oslobodivši više gradova. Osnovana je Jajačka banovina sa sjedištem u Jajcu i Srebrenička banovina sa sjedištem u Srebreniku. U Hercegovini je glavno hrvatsko uporište do 1471. godine Počitelj. Herceg Novi je zadnje hercegovačko uporište.

Nakon pada Bosanskoga kraljevstva Osmanlije često upadaju u hrvatske zemlje te Kranjsku, Korušku i Štajersku razarajući ih i odvođeći mladiće i djevojke u sužanjstvo. Osmanlije su 1474. godine opustošili Turopolje i okolicu Križevaca a u ropstvo je odvedeno 14 000 stanovnika.¹⁷⁶

---

¹⁷⁴ Vljako Palavestra, *Narodne pripovijetke i predanja u okolini Lištice*, GZM BiH, NS, sv. XXIV./XXV., Sarajevo 1969./70, str. 352.

¹⁷⁵ O tomu u svojim djelima između ostalih pišu Pavao Ritter Vitezović, Nikola Lašvanin, Jako Baltić, Bono Benić, Safvet-beg Bašagić, Ivo Andrić, Hamid Dizdar, Husein Đogo, Nedim Filipović, Dominik Mandić, Martin Đurđević, Kasim Gujić, Adem Handžić, Mehmed Handžić, Emile Haumant, Vjekoslav Klaić, Ferdo Šišić, Šukrija Kurtović, Hazim Šabanović, Franjo Šanjek i dr.

¹⁷⁶ Anđelko Mijatović, *Iz riznice hrvatske povijesti i kulture*, Školska knjiga, Zagreb 1996, str. 132.

* * *

Splitski nadbiskup Bernardo Zane 1512. g. zapisao je da je svojim očima gledao kako Turci otimaju djecu s majčinih grudi; siluju žene pred njihovim muževima; starce i starice, kao nepotreban plijen, ubijaju pred djecom i unučadima.

Benedikt Kuripešić 1530. g. je u diplomatskoj misiji, proputovao Bosnom i između ostalog zapisao: "U spomenutom kraljevstvu Bosni rimo-kršćanske vjere.(...) Drugo su Srbi, koje oni zovu Vlasima. (...) našli smo tri naroda i tri vjere. Prvo su starosjedioci Bošnjaci, koji su Treći su narod pravi Turci. Ti naročito, ratnici i činovnici, s velikim tiranstvom vladaju objema prije spomenutim narodima, kršćanskim podanicima."¹⁷⁷

STRADANJA SAKRALNIH OBJEKATA I PREDMETA

Ostatci sakralnih objekata i predmeta do današnjih dana svjedoče o živom kršćanstvu na ovim prostorima još od starokršćanskoga doba. Uz rušenja crkava uvijek su vezane patnje, stradanja i progoni Hrvata.

"Na osnovi papinskih pisama, biskupskih izvještaja i drugih pisanih izvora dade se utvrditi, da je na prostoru današnje Bosne i Hercegovine prije turskoga osvojenja bilo podignuto preko 200 katoličkih crkava. Kada se arheološki istraže mnogobrojne 'crkvine' po svoj zemlji, taj će se broj znatno pomnožiti."¹⁷⁸

Život s Turcima i pod Turcima bio je glavna tema narodnim pričama. Već pet i pol stoljeća žive predaje i legende o porušenim crkvama, samostanima i župnim kućama, o džamijama na temeljima crkava, o civilnim objektima sazdanim od crkvenoga kamenja, o crkvenim zvonima, o čudotvornim slikama i kipovima; o svećenicima, služenju svetih misa, ubijenim biskupima, svećenicima i časnim sestrama; o grobovima hrvatskih mučenika i mučenica; o starim grobljima. Sve to ostalo je i u pisanim dokumentima i u narodnom pamćenju.

---

¹⁷⁷ Anđelko Mijatović, *Iz riznice hrvatske povijesti i kulture*, Školska knjiga, Zagreb 1996, str. 175.-176.

¹⁷⁸ Dominik Mandić, *Sabrana djela 5, Etnička povijest Bosne i Hercegovine*, ZIRAL, Toronto-Zürich-Roma-Chikago 1982, str. 89.

Često su predaje poticale povjesničare i arheologe kako bi ispitivali određeni lokalitet. Takvi su primjerice lokaliteti *Crkvine*, *Crkve*, *Crkvišta*, *Crkovište*, *Crkva*, *Crkvica*, za koje predaje kažu kako se tu nekoć nalazila crkva. Velik je broj takvih lokaliteta na kojima su arheolozi nakon iskapanja našli ostatke negdašnje crkve.¹⁷⁹

Sutješki samostan

Samostan svetog Ivana Krstitelja u Kraljevoj Sutjesci ili Banovu Dvoru, nastao je na samome početku provincije Bosne Srebrene. Sagrađili su ga ondašnji Hrvati katolici, a tijekom vremena proširio kralj Tomaš. Samostan su 1524. godine Turci do temelja razorili “tako da na njemu nije ostao ni kamen na kamenu”. U to vrijeme nastalo je silno progonstvo katolika Hrvata. Neki franjevci su pobijeni, a neki su morali pobjeći.

Uzrok ponovnom rušenju sutješkoga, kreševskoga, visočkoga, fojničkoga i konjičkoga samostana, po predaji i po sačuvanim rukopisima, bio je u tome što starješine konjičkoga samostana nisu tadašnjem kadiji htjeli na dar dati pijetla ili neku ribu zvanu “glavatica”. Taj kadija je došao u Bosnu pa je turskom caru u Carigrad napisao pismo kako ga vodi revnost za Muhamedov zakon te kako muslimanska vjera u Bosni nikada ne će moći biti čvrsta i čista ako se spomenuti samostani ne poruše.

Godine 1596. franjevci su, plativši 900 krunskih zlatnika turskim upravicima, saždali na istome mjestu samostan s prvobitnim imenom. Čitav sutješki samostan, izuzevši crkvu, ponovno je stradao u požaru i bio srušen sa zemljom 1658. godine. Sutješki su ga franjevci ipak ponovno sagrađili 1664. godine.

Prema turskim izvorima sutješki je samostan zapao u najveću bijedu 1682. godine. Tada su franjevci morali dati u zalog: sveto posuđe, crkveni namještaj, kao i samostanski namještaj i sve drugo što je vrijedilo. Morali su izvaditi i sve brave na samostanu kojima su se vrata zaključavala i prodati ih. Nisu mogli uzdržati samostan i u njemu živjeti: nisu mogli odolijevati turskim globama, niti napadima janjičara. Svake je noći neki osmanski pojedinac, ili nekoliko njih koji su prolazili ovuda

---

¹⁷⁹ Vidi: Marko Dragić, *Deset kamenih mačeva*, Mala nakladna kuća Sveti Jure, Baška Voda 1999, str. 21-116.

preko (Kraljeve) Sutjeske, prenoćivao u samostanu čineći mnoge bezobrazluka i razna zlodjela.

Konačno su franjevci za novac dobili dopuštenje od bosanskoga paše da iziđu iz samostana. Izišli su prema danoj dozvoli i za sobom zatvorili samostanska vrata i svuda uokolo podigli ogradu od visokog trnja te sa svih strana zagrađili pristupe. U samostanu je noću stražario neki svjetovnjak da ga neprijatelji ne bi zapalili. Fratri su otišli stanovati u obližnja sela, te idući od kuće do kuće pružali duhovnu pomoć svojim vjernicima. Kako bi se sačuvali od neprijatelja, oblačili su se u seljačka odijela. Turci su ih, međutim, stalno zlostavljali, često ih tukući i kod samoga oltara.

Nakon gotovo sedamnaest godina rata, kada su krune sklopile mir i vremena se poboljšala a broj franjevaca povećao, dobili su dopuštenje od paše da otvore samostan i crkvu. Konačno su se vratili u njega, iako je bio prazan. Svim su se silama trudili otkupiti sveto posuđe i pribor. Sakupljali su milostinju i natjecali se tko će više pridonijeti radeći na toj zadaći.¹⁸⁰

KRIŽ U ROŠKOM POLJU

U Roškom Polju je bila crkva sv. Ilije s dosta velikim kamenim križem.

Crkvu su Turci srušili, ali križu nisu nikada mogli nauditi. Turci nekoliko puta razbijali križ, ali bi se on uvijek ujutro pojavio isti i cil.

Kod križa postoji velika kamena ploča.¹⁸¹

¹⁸⁰ Bono Benić, *Ljetopis sutješkog samostana*, IRO "Veselin Masleša", Sarajevo 1979, str. 95. – 96; str. 106. – 107.

¹⁸¹ Danijela Ančić zapisala je u Vojkovićima kod Tomislavgrada 2003. godine prema kazivanju Ambroze Kelave iz Vojkovića, rođenog 1946. godine. Rkp. FF Mostar 2003. D.

*CRKVA SVETOG LUKE U JAJCU PREGRADENA U CAREVU
DŽAMIJU*

Velik broj katoličkih crkava Osmanlije su pretvorili u džamije, ili su, pak, od kamena srušenih crkava gradili džamije i svoje utvrde. Crkvena zvona zauzimaju posebno mjesto kod Hrvata katolika. Osmanlije su ih nazivali *šejtanskim spravama* zabranjujući im da zvone i naređujući da se skinu. Izloženi čestim progonima i pogibeljima, Hrvati su skidali crkvena zvona i zakopavali ih u zemlju ili bacali u ponore kako ih Osmanlije ne bi našli i uništili. Od tada do danas, po predaji, ostadoše lokaliteti *Zvonaruša, Zvonigrad, Zvonarevo* i sl.

Nakon konačnoga pada Jajca 1528. godine, osmanlije su Crkvu sv. Luke pregradili u džamiju i otada je služila kao carska, Hondavenkjarova džamija. O njoj su se brinuli članovi obitelji Karahodžić iz Bulića koji su zbog toga dobili posjede u Bulićima i Podhumu, pa su s prihodima od tih imanja održavali zgradu. Pretpostavlja se da su i ti posjedi prije Turaka bili franjevačko vlasništvo.

Džamija je nekoliko puta gorjela. Posebno je stradala 15. lipnja 1658. godine, kada je veliki požar uništio čitavo Jajce.

U popravku džamije zazidani su stari prozori te je izgrađen novi mihrab. Ponovno je nastradala 1832. godine. Bilo je to u vrijeme pobune koju je vodio Husein Gradašćević protiv središnje vlasti u Carigradu. Tada se jajački kapetan stavio na stranu Huseina Gradašćevića, pa je car u Jajce poslao vojnike koju su se smjestili u njegovoj džamiji. Nepažnjom tih vojnika došlo je do požara u kojemu su od zgrade ostali samo zidovi.

Austrijskom okupacijom 1878. godine ruševina je ostala bez vlasnika. Zakonom od 27. lipnja 1892. godine proglašena je spomenikom kulture i dana na čuvanje Zemaljskom muzeju u Sarajevu. Hrvati, građani Jajca, nisu uspjeli u svojoj nakani da vrate ruševinu u nekadašnje franjevačko vlasništvo. Zemaljska je vlada ruševinu upisala u zemljišne knjige kao javno dobro pod pokroviteljstvom Zemaljskog muzeja, a u imovinsko-pravnim odnosima kao posjed vakufa.¹⁸²

---

¹⁸² Juraj Kujundžić, *Srednjovjekovne crkve u Jajcu*, Dobri pastir, Sarajevo 1972, str. 280.

RASPELO U ZAHODU

Diljem Bosne i Hercegovine katolički su svećenici još prije dolaska Osmanlija postavili mnoge *znakove pored puta* – križeve. *Kanun-namom* – zakonskom odredbom iz 1516. godine najstrože je naređeno da se poruše svi križevi koji su postavljeni na putovima. U narodnom su pamćenju ostala svetogrđa koja su Osmanlije činili s križevima bacajući ih u zahod.

Fojnički ljetopisac zabilježio je kako je pred očima biskupa Dragičevića 1743. godine u Fojnici Hasan Skender bacio raspelo u zahodsku jamu te zovnuo Martina Čolića i još nekog katolika da čiste zahod. Kada su oni počeli čistiti, skupila su se Hasanova i susjedska djeca da bi se smijali katolicima kada nađu križ. Martin je našao križ i počeo ga čistiti sa štovanjem, a onima koji su mu se smijali reče:

Smijite se, smijite, jeste veliko junaštvo učinili, što ste mog i svog Stvoritelja ovako pogrdili...

Martin je pobjegao s križem kući da izbjegne daljnje poruge.

Hasan se ubrzo razbolio, od muke se valjao po istom izmetu kamo je bacio križ. Nakon tri dana u strašnim je mukama ispustio dušu.

Biskup je uzeo k sebi obeščašćeni križ a Martinu dao drugi dragocjeniji.¹⁸³

Ivan Aralica u romanu *Put bez sna* opisuje ponižavanje ramskoga svijeta prije njegova izгона iz Rame u Sinj (1687) navodeći kako dva kršćanina moraju čistiti turski zahod u kojem su našli bačen križ.¹⁸⁴

ČUDOTVORNA GOSPINA SLIKA IZ OLOVSKOG GOSPINA SVETIŠTA

Osmanlije su svetogrđe činili i s kipovima i čudotvornim Gospinim slikama.

U Gospinom svetištu u Olovu nalazi se čudotvorna slika Blažene Djevice Marije. Tom su svetištu stoljećima hodočastili katolici,

¹⁸³ *Kalendar Dobri pastir* za 1991. godinu, Sarajevo 1990, str. 120.

¹⁸⁴ Vidi: Ivan Aralica, *Put bez sna*, Znanje, Zagreb 2002, str. 20-22.

muslimani i pravoslavci iz Bosne i Hercegovine, Hrvatske, Bugarske i drugih zemalja.

Fra Bono Benić piše kako je Sefer paša 1703. godine dao nekom Ciganinu konja i dva zlatnika da zapali crkvu i samostan. Ciganin, imenom Kotoman, je ubacio baklju kroz prozor samostana i planuo je oganj. Kada su stanovnici Olova vidjeli vatru, bilo je već kasno. Izgorjelo je sve što je moglo gorjeti, ali je čudesno spašena Gospina slika. O tome Benić piše: “Svi koji su naokolo stajali posve su sigurno vidjeli — s one strane gdje je bio oltar i slavna slika Djevice Marije. Očevidci su vidjeli neko sasvim posebno, divno svjetlo kako je odatle izišlo i kako je odmah poput munje, odatle preletjelo prema zapadu. Ovo priznaju čak i sami Turci.”¹⁸⁵

Dugo se nije znalo tko je i zašto zapalio slavno Gospino svetište. Međutim kada je ciganin Kotoman, ležao u strašnim mukama na samrti, ne mogavši umrijeti otkrio je kako je on zapalio svetište po nagovoru Sefer-paše.

“I začetnik i izvršitelj ovoga paleža dugo su vremena bili nepoznati, sve do onoga trenutka kada se sam Kotoman počeo boriti sa smrću. Iako je nekoliko dana proveo u smrtnoj borbi i vlastitim nogama iskopao pod sobom u zemlji gdje je, bijedan, ležao golemu jamu, ipak (taj) zločinac nije mogao crknuti i svoj bijedni život svršiti, prije nego što je – sasvim očajan – ispričao cijelu stvar – zločin i svoj i svojega naredbodavca – pred svima prisutnima.”¹⁸⁶

Tako je nestalo jedno od najznačajnijih svetišta na Balkanu, središte okupljanja vjernika, gdje su u teškim trenutcima progona i beznađa nalazili nadu i utjehu. Od nekada kršćanskog gradića, Olovo je dugo bilo bez katolika, a i u novije vrijeme ima ih vrlo malo. Tek se na Veliku Gospu može vidjeti kako tradicija štovanja olovske Gospe nije zamrla u narodu, da je ona jača od vremena i njegovih promjena.¹⁸⁷

Franjevci koji su pobjegli u Slavoniju, osnovali su samostan u Iloku i ondje čuvali Gospinu sliku i olovsku tradiciju.

---

¹⁸⁵ Bono Benić, *Ljetopis sutješkog samostana*, IRO “Veselin Masleša”, Sarajevo, 1979, str. 101. – 102.

¹⁸⁶ Bono Benić, *Ljetopis sutješkog samostana*, “Veselin Masleša”, Sarajevo, 1979, str. 101. – 102.

¹⁸⁷ *Kalendar Dobri pastir* za 1991. godinu, Sarajevo 1990, str. 120.

Prije prethodnoga rata sve je više oživljavalo obnovljeno olovsko svetište, posebno na Veliku Gospu, kada su ovamo dolazili hodočasnici iz sve većih udaljenosti.¹⁸⁸

Gospino svetište u Olovu oživljeno je 2. svibnja 1999. godine kada je pomoćni biskup vrhbosanski mons. Pero Sudar predvodio svečano euharistijsko slavlje. Na kraju sv. mise vjernicima se obratio i provincijal franjevačke provincije Bosne Srebrene fra Petar Anđelović, izrazivši posebnu zahvalnost kardinalu Vinku Puljiću za oživljavanje Svetišta.

SLIKA ČUDOTVORNE GOSPE IZ CRKVE SVETE MARIJE U ZVORNIKU

Starija povijest slike Čudotvorne Gospe zavijena je u legendu koja opisuje propast samostana i bijeg franjevac 1533. godine. Bježeći iz Zvornika u Gornje Soli, a zatim na Gradovrh, franjevci su ponijeli i ovu sliku. Neki je Turčin presreo bjegunce i Bogorodičinu sliku proboo nožem ispod oka, na što je na tome mjestu potekla krv. Turčin je zatim pao u Drinu i utopio se.¹⁸⁹

Čudotvornost zvorničke Gospe u novome prebivalištu na Gradovrhu opisuje biskup Baličević 1598. godine.” On piše kako u tu crkvu uz katolike hodočaste i muslimani i pravoslavci.

Franjevci su 1688. godine protjerani iz Gradovrha pa su se, noseći sa sobom Gospinu sliku, sklonili u Bač. U tamošnjemu samostanu nalazi se i danas čudotvorna Gospina slika, ali je ona zbog prekida s tradicijom izgubila svoje štovatelje.

POTAJNA SLUŽENJA SVETIH MISA

Svećenici su bili prisiljeni bježati i skrivati se po zabitima i teško pristupačnim mjestima, potajno okupljajući svoje vjernike kako bi na

---

¹⁸⁸ Kada je 1992. godine rat bjesnio u Bosni i Hercegovini, hodočašća čudotvornoj Gospi Olovskoj silom prilika su prekinuta, ali crkveno zvono ni jednoga dana nije prestajalo zvoniti. Tamošnja prva susjeda upravitelja Svetišta fra Berislava Kalfića, Naila Salkanović, postala je zvonarušom crkve olovske. Čak su usred najžešćih granatiranja Olova 1992. godine na Gospojinu došli tamošnji muslimani na misu kako se višestoljetni slijed Gospinih slavlja ne bi prekinuo. Habena, *Oživljeno Gospino svetište*, Slobodna BiH, 3. svibnja 1999, str. 48.

¹⁸⁹ Citirano prema: Juraj Kujundžić, *Crkva sv. Marije u Zvorniku*, Dobri pastir, godina XXIII., sv. I-IV., Sarajevo 1973, str. 208.

ruševinama svojih crkava i po drugim skrovitim mjestima služili svetu misu. Ono malo puka što bi ostalo živjeti na pradjedovskim ognjištima, potajno se okupljalo na tim ruševinama i sa svojim svećenicima služilo svetu misu, strepeći svakoga trenutka da će doći Turci i sasjeći ih. Ali, Hrvati su se, ponekad i nakon nekoliko stoljeća, vraćali pradjedovskim ognjištima i gradili svoje crkve, samostane i župne kuće.

Progonjeni, mučeni i ubijani, Hrvati katolici stoljećima su se morali potajno okupljati na zvuk roga, trube, klepet zvana, na zabitnim i skrovitim mjestima, gdje su sa svojim svećenicima služili svete mise. Kada su pak vrlo rijetko, dajući Turcima mnogo dukata, uspijevali izmoliti odobrenje da od drveta načine kapelicu, tada su Turci zabranjivali da se stavi križ na nju govoreći: "Ovo vaše /križ/ ne smije biti gore!"

SVETE MISE U ŠUPLJEM HRASTU U RANKOVIĆIMA KOD NOVOG TRAVNIKA

U mjestu Rankovići kod Novog Travnika ima stari hrast za koji tamošnji mještani pripovijedaju kako se narod u njegovoj šupljini potajno okupljao služeći svetu misu. Hrast je, po predaji, imao otvor širok jedan metar te ogromnu šupljinu u kojoj se okupljalo po tri stotine vjernika. Također govore kako je hrast star dvije tisuće godina.

Do prije nekoliko godina u blizini je bilo vrelo. Budući su tamošnji mještani vodu s toga vrela odveli u selo, hrast se naglo počeo sušiti tako da se srušio 1998. godine. Na tome su mjestu tamošnji žitelji posadili novi hrast.

Postoji predaja o tome da je Mijat Tomić s obližnjega brda bacio štap iz kojega je narastao taj veliki hrast.¹⁹⁰

POTAJNO SLUŽENJE SV. MISE U BRISTOVICI

U stara vrimena, dok još Turci držaše našu zemlju, naš narod je bio u teškim vrimenima. Turci su prožimali svoj režim kroz vjeru našeg naroda. Nisu dali narodu da ide u crkvu niti da se prekrste. Branila im se vjera i pivanje vjerskih i hrvatskih pjesama. Zbog toga su se naši ljudi,

---

¹⁹⁰ Predaju mi je kazivalo više ljudi u Lašvanskoj dolini krajem prosinca 1994. godine.

koji su bili čvrsti u svojoj vjeri, unatoč tom, sastajali i održavali misu. Usađivali su tako svoju vjeru svojoj duci, koje su učili kršćanstvu ne želeć da se pokolebaju i padnu pod turski režim. Jedno od takvih skrovišta bješe stara ledina u brdu koja se zvala *Bristovica*. Tu su se sastajali i pripovijedali Božiju riječ sve dok to Turci otkriše. Kad ih nađoše, poubijaše dosta našeg naroda. Danas je na tom mjestu podignut spomenik i mali oltar od kamena i jednom godišnje se održi velika misa u čast jake vjere našeg naroda koji nije poklekao ni pod velikim najezdama turskog naroda.¹⁹¹

MISNI DOLAC

Na *Midenoj* u *Plandešiću* se govorila misa. Tu je se narod i pratar krijo od Turaka. Tuden je jedne godine biskup došo dilit krizmu. Toji dolac, di je se misa govorila, zove se *Misni dolac*. Kad je se biskup vraćao kući, Turci ga prisritnu i ubiju i njega i pratra š njim. Tu, di su ga ubili, zove se *Biskupov dolac*.¹⁹²

PRELASCI NA ISLAM

Već je kazano da je u trenutku pada pod osmansku vlast u Bosni i Hercegovini bilo 750 000 Hrvata katolika, 80 000 – 90 000 *krivovjernika* i 30 000 Srba pravoslavaca. Prema turskom defteru iz 1489. godine na islam je u Bosni bilo prešlo 38.000 stanovnika. U Bosni je te godine (1489) bilo 24.068 hrvatskih kršćanskih kuća (u 1.332 kuće su udovice, a u 4.000 bili su neoženjeni, odnosno neudate). Muslimanskih je kuća iste godine bilo 4.485 (u 2.348 bile su neudate, odnosno neoženjeni). Ako se pretpostavi da je u jednoj kući bilo 5 osoba, onda je bilo 130.698 kršćana (80,07 %) i 24.773 muslimana (19,93 %). Ako je bilo prosječno 8 članova u obitelji, tada bi bilo 205.902 Hrvata i 38.248 muslimana. Tim brojem nije obuhvaćena Hercegovina niti Zvornički sandžakat, gdje je moglo biti 160.000 Hrvata i do 20.000 muslimana, jer je u tim krajevima kasnije počela islamizacija. Dakle, na kraju 15. stoljeća u čitavoj je Bosni moglo biti 360.000 Hrvata i 55.000

---

¹⁹¹ *Hrvatska usmena književnost Bosne i Hercegovine: proza, drama i mikrostrukture*, priredio Marko Dragić, *Hrvatska književnost Bosne i Hercegovine u 100 djela*, knj. 5, MH, HKD Napredak, Sarajevo 2005, str. 124.

¹⁹² Isto, str. 124.

muslimana. Prema tome sa sigurnošću možemo ustvrditi kako do konca 15. stoljeća u Bosni na islam nije prešlo više od 13 % stanovništva.¹⁹³

BEGOVI KOPČIĆI

Kopčići su prije turskoga osvojenja Bosne i Hercegovine bili katolici. To tvrdi i Andrija Kačić Miošić u *Razgovoru ugodnomu naroda slovinskoga* "Kopčići od Rame sada su Turci".

O ugledu i moći begova Kopčića svjedoči i njihov grb. Taj grb kojemu su podloga crveno-bijeli kvadrati, svjedoči o njihovom hrvatskom podrijetlu. Prema povijesnim izvorima begovi su Kopčići već u prvoj polovici 16. stoljeća "imali vrlo ugledno mjesto među turskom vlastelom u Bosni". Jedna talijanska kronika u to vrijeme spominje Džafer-bega Kopčića koji je bio poslanik kod Mlečana, a umro je 1541. godine.

Alija Čatić je početkom 20. st. zapisao predaju prema kojoj je beg Kopčić doselio u Ramu "za vrijeme turskih navala na Ugarsku 1525.-1542. godine. Potomci mu vele da je tada bio vojskovođa, istaknuvši se vanrednim junaštvom na bojnom polju, što je uhvatio kneza Rakocija i živa ga doveo sultanu Sulejmanu II."

Više je kazivača koji i danas pripovijedaju o begovima Kopčićima:

Nekaki car ratovo, i ovi Kopčić bio pozvat u vojsku. U ratišću došlo je do ruke ovome Kopčiću da ufati ovoga kralja. I dođe jedan ko kazat ćemo kaplar, otme ga od ovoga. A oni kralj kaže: Pričekajde.

Uzme dolamu svoju, odriže od nje komad i dadne ovome, koji ga je ufatio: - To čuvaj, to će ti valjat. -

Dođe podnarednik pa otme od kaplara, pa narednik od podnarednika, i tako redom ga otimala veća šarža, dok ga od paše otme onaj vojskovođa, dođe caru i kaže: - Ja sam ga ufatio. -

Car pita ovog kralja: - Ko te je ufatio? Je li ovaj?-

Nije, patišahu. -

Onda car pusti telala u vojsku, i oni svi po jedan dolazili, koji ga otimali, a kralj kaže: - Nije nijedan. -

Opet pusti car telala u vojsku, neka dođe caru, ko ga je ufatio, i onda dođe oni redov. A car pita kralja: - Je li te ovi ufatio? -

Kralj njemu: - Ja mislim da jest, - i reče Kopčiću: Daj mi skut, što sam otkinuo od dolame!

---

¹⁹³ *Dobri pastir*, Kalendar 1991. (priredio dr. Ljubo Lucić), Sarajevo 1990, str. 83.-84.

Ovaj izvadi onaj skut, metne ga na dolamu, slaže se. - Evo, patišahu, ovaj me je ufatio. - Onda car pita ovoga: - Šta oćeš, da ti dadnem?

- Ja vala ne ću ništa, nego mi podaj zemlje, što ću ja na mome Mlikoti obletiti za dvaes četiri sata. -

Kaže mu sultan: - Budalo, što ćeš letiti, išći drugo, što ćeš letiti, išći drugo, što oćeš. - A on kaže: - Ništa nego to. Što ja obletim na Mlikoti, koji je devet godina mliko dojio, da je moje. -

Onda mu car dadne, što je htio, ovaj uzo konja, a car dao nalog, da idu za njim kud god on ide. I onda dođe u Kopčić i preko planine u Duvno, di se kosilo i kupilo žito, a težaci ga odbijali, da ne ide preko one zemlje. On je iz torbe kriv baco za biljeg a za njim ko đendari išli i graničili.

Kad je došo u Varvaru selo, babu pito, što je lik umornu čoviku i konju. A baba mu kaže: - Čovjeku umornu lik je kisela mlika, a konju vode dat, - pošto je ona znala, šta on radi. I on konja napoji vodom i napije se kisela mlika i padnu obadva.¹⁹⁴

I sada je na tome mjestu turbe, a u Rami je do naših dana sačuvana izreka *Oblazi ko Kopčić oko Duvna.*¹⁹⁵

Međutim, često se događalo za vrijeme turskih osvajanja da svi članovi neke obitelji nisu primali islam, nego su neki radije ostavljali svoju djedovinu i bježali u susjedne kršćanske zemlje. Takav je bio i Andrijaš Kopčić od Pokupja koji se 1566. godine spominje u Topuskom u Hrvatskoj. Njegov grb nalazi se u Siembacherovu Wappenbuchu IV. BD 13. ABTH Nürnberg 1899. U tome je djelu i grb bosanskih Kopčića

---

¹⁹⁴ Predaju je 2006. godine zapisala Marija Musić po kazivanju Marka Papića, rođen je 1936. godine u Vedašiću kod Tomislavgrada. Rkp. FF Mostar, 2006. D.

¹⁹⁵ Usp. Ante Šimčik, *Begovi Kopčići*, Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena, JAZU, Zagreb, knjiga XXIX, sv. 1., Zagreb, 1933., str. 40. (I danas se pripovijeda predaja: "Begu Kopčiću obećali dati onoliko zemlje koliko za dan s konjem prije. On prije Livno, Duvno, Rumboka... Izmeju Varvare i Rumboka stane da se odmori. Jednu ženu upita šta bi bilo dobro umornu junaku i umornu konju, a ona će: Umornu junaku ljuta mlika i leć u lad ispor oraja, a konju vode koliko oće. On se napije ljuta mlika i legne u lad ispor oraja, a konju dade vode koliko oće. Onda umru obojica. Sazidaju mu turbe izmeju Varvare i Rumboka koje niko nije srušijo ni u ovom sada ratu."

U ožujku 2001. zapisala je Vinka Krezić, studentica kroatistike u Mostaru, a kazala Mara Rajič iz Jablanice, djev. Kovačević, rođ. 1923. u Rumbocima u Rami. Rkp. FF Mostar, D, 2001.

po rukopisu Korjenića-Neorića od 1595. godine. Kavanjin u 12. pjevanju svoje *Velepjesni* među slavnim obiteljima slovinskim spominje i Vladislava Kopčića.

Jedna obitelj Kopčića nalazila se početkom 20. st. u Vukovaru; u Moslavini ima Kopčića brijeg, a na Pelješcu i sada živi obitelj Kopčića.

MEHMED PAŠA SOKOLOVIĆ

Safvet-beg Bašagić u svojoj knjizi *Znameniti Hrvati, Bošnjaci i Hercegovci u Turskoj carevini* (Zagreb, 1931.) piše o mnogobrojnim Hrvatima koji su odvedeni i islamizirani te su potom postigli blistavu karijeru. Posebno mjesto među njima pripada *Mehmed-paši Sokoloviću*, osmanlijskom državniku i vojskovođi, rođenom 1506. godine u Sokolovićima kod Višegrada.

Odveden je s drugom kršćanskom djecom (*danak u krvi*) u Drinopolje. Bio je admiral osmanske mornarice (od 1546.), beglerbeg Rumelije (od 1549.), te veliki vezir (od 1565.). Gotovo je samostalno upravljao Carstvom. Proslavio se u mnogim ratovima (Austro-turskom, 1551. – 62., u Perziji, Sudanu, Sredozemlju itd.). Obnovio je tursku flotu, uništenu kod Lepanta. Planirao je prokopavanje *Sueskog kanala*. Dao je (1571.) sagraditi kamenu *ćupriju* u Višegradu, na Drini. Promicao je književnost i umjetnost. Dok je on bio vezir, na Porti je bilo mnogo Hrvata, a hrvatski jezik je bio jedan od službenih. Pred kraj života je pao u nemilost, pa je ubijen 1579. u Carigradu kao žrtva urote.¹⁹⁶

OMER PAŠA LATAS

Omer-paša Latas, (Jasenica kraj Plaškog 24. IX. 1806. – Carigrad, 18. IV. 1871., podrijetlom Srbin, Mihajlo. Školovao se u Gospiću i Banjoj Luci gdje prelazi na islam i odlazi u Carigrad. Brzo je napredovao u osmanskoj vojsci pa je okrutno gušio pobune protiv reforme Porte (u Srbiji, Albaniji, Kurdistanu, Mezopotamiji i dr.). U Bosni je krvavo ugušio bunu bosanskih feudalaca pogubivši njihovog vođu Ali-pašu.¹⁹⁷ Predaja kazuje kako su begovi Omera-pašu potajno zvali *Vlaše*, pa ih je i zbog toga 52 okrutno smaknuo.

¹⁹⁶ Sokolović, Mehmed-paša, *Hrvatski leksikon* sv. II. Zagreb, 1997., str. 449.

¹⁹⁷ *Hrvatski leksikon*, sv. II., Zagreb, 1997., str. 8.

O Omer-paši Latasu u Varešu pripovijedaju:

Sada ću ispričati jednu zanimljivost koja se dogodila čukundjedu mojih prvih susjeda, Grgićima (koji su potomci kneza Andrije pa ih i sada zovu Knežićima), točnije Frani Grgiću, upravo onda kada je Omer Paša Latas posjetio Vareš da bi se uvjerio o prilikama u svom pašaluku.

U Varešu, u Matijevićima kao i u čitavoj Bosni dojadile narodu sve te daće i nameti pa oni zatrlu. Dođe to do Omer-paše Latasa, pa on odluči da se preobuče u prosjaka i zađe po Bosni da vidi zašto se to raja buni. Tako i bi. Obuče on čađavu i prljavu odjeću, ljeskov šćap u ruku i pjehane po Bosni. Od Tuzle dođe u Vareš do Janjušića kuće gdje sretno neke ljude i pozdravi: Dobar večer, dobri ljudi!

Dobar večer, odakle si putniče?

On ne odgovori, nego zapita: Morel' se gdje noćit?

Na to će oni: Slabo ćeš naći neg' u Knežića!

Hvala dobri ljudi, reče on i krene dalje. Došavši u avliju Kneževiću gdje se kuvala srnetina, jer su toga dana bili u lovu, opet upita:

Dobar večer, morel' se ovdje prinoćit?

Frane Grgića žena odgovori: Nemere, dodijali su mi cigani po kući.

U tom trenutku iz kuće izađe Frano i čuvši ženine riječi, brže bolje reče: Lez' kujo i dosad su noćali i sad će!

Tako u kuću prime samog Omer-pašu Latasa i ne znajući da je to on.

Paša će Frani: Bil' ja mog'o dobit' baška odaju?

Frano se začudi zahtjevima prosjakovim, ali šutke ga odvede u sobu, kad' ovaj opet traži ključ od odaje i štošta iz lonca za večeru jer je kako kaže pješe došo iz Tuzle.

Donese mu Frano večeru, preda mu ključ, a ovaj već bio skino prljavu odjeću, kad ono na njemu čoha i kadifa. Frano se ne može čudu načuditi, al' ne smije ništa prozboriti. Kad' je izašao iz sobe, on će svojoj ženi: Ti kažeš cigan, a on čohu na sebi nosi. Ujutro Frano prosjaku donese doručak, ovaj se zahvali i ključ od odaje sebi stavi za pas, a Frani naredi: Pratićeš' me do izlaza iz Vareša, al' ne uporedo sa mnom. Tako i uradi Frano, jer iako nije znao da je to sam Omer-paša Latas, nije imao dovoljno hrabrosti odbiti prosjakove naredbe. Došli su do Droškovca i prosjak se mane, vrati mu ključ i reče: Ispod jastuka ti je bakšiš (poklon) za konak! Zahvali se još jednom i krene dalje. Frano se vrati kući i

odmah ode u sobu, pogleda pod jastuk, kad ono baksiša da se jedan čitav čifluk (imanje) more kupit.

Poslije nekoliko godina došao je poziv svima da se po cijelom pašaluku mora prijaviti oružje a tako i Frani. On opremi konja i u Sarajevo. Kada je stigao već je bilo puno naroda. Izađe delija pašin pred narod i pita za Franu Grgića. Isti se ne smije javiti, ali delija jače viknu i Frani ne preosta ništa drugo nego da se javi: Ja sam!

Delija ga zdrpi pod ruku i reče: Traži te paša! Odvede ga pred pašu koji Franu upita: Znaš li ti mene, Frano Grgiću? Znam svijetli paša, znam. Ali znaš li me odnekle drugo? Ja sam onaj prosjak što si mu ti dopustio noćit kod sebe. Frano se ne može čudu načuditi i samo izusti: Ako ću stradat, stradat ću zbog ženina jezika! Paša plesnu triput rukama, vrata se otvoriše i uđe delija. Paša mu reče: Ovog mi prijatelja odvedi na moj ručak u aščinicu! Kada je jeo, delija ga vrati pred pašu koji mu reče: Evo ti mazabata (dozvola) koliko god možeš ponijeti oružja, toliko i nosi! Frano se brzo zahvali i izađe. Kada se vratio kući, poče zafrkavati babu: Mal' ja glavu ne izgubi zbog tvog jezika.¹⁹⁸

(Vareš)

PRAVO PRVE BRAČNE NOĆI I DRUGI TURSKI ZULUMI

Mnogi su mi kazivači diljem Bosne i Hercegovne pričali kako su Hrvatice morale prvu bračnu noć provesti s agom (turski dostojanstvenik) ili begom. “Kad su se naši momci ženili, morala je mlada ići prvo spavati s tim njiovim starišinom, valjda se zvao aga, a tek onda svome mladoženji. Čak je i to jedno vrijeme bilo dok se naši nisu snašli pa se jedan đuvegija (mladoženja) obuko u ženske aljine i nije dao svoju ženu. Jedan je tako lego s agom i probo ga je nožom. Tako su se naši ljudi snašli.”¹⁹⁹

Mnogo je Hrvatica tako ostajalo trudno te su tu djecu rađale u braku sa svojim mužem. Neki su mi kazivači navodili takve primjere.

Zbog takvih zločina “mladići su se dosjetili, hajde svi ćemo se skupa jedan dan oženit, pa ko strada – strada. I odatle polazi predanje o

---

¹⁹⁸ Zapisala 2001. u Varešu studentica kroatistike Pedagoškoga fakulteta u Mostaru, Katarina Pejčinović, po kazivanju Jelene Rodić, Anice Grgić, Rozalije Grgić i Tonia Petkovića. Rkp. FF Mostar 2001.

¹⁹⁹ Zapisao sam u lipnju 1995. godine u Kraljevoj Sutjesci.

zajedničkim svadbama u našem kraju. Znalo se za jedan dan vinčat po 60 parova.²⁰⁰

DVIJE SIROTICE

Za vrijeme Turskih prodiranja bio u Jajcu jedan čoek koji je imo dvije 'ćeri. Vido on da su Turci navalili i odluči on skriti 'ćeri od Turčina u podzemne kanale, katakombe. Skrivale se one sirotice, tako u tim mračnim tunelima danima. Nije im ćaća dao ni sunca vidit a ni miseca, već im je dolazio i obavještavo ih kakvo je stanje. Jednom tako umjesto ćaće uleti jedan mladić i reče; „ Bjež'te cure eno i' u gradu; kolju, siluju, ruše i pale. Bjež'te ako Boga znate!“ Izbezumljene cure pođoše prema izlazu ćaću tražit kad i' na vratima dočeka Turčin. Oće Turčin da i' siluje, oće, a one ne daju. Bore se sirotice te se otrgnu i pođu bježat kroz katakombe. Dođoše tako do kraja jednog od tunela gdje ugledaše mutnu Plivu. Il' se bacit u vodu mutnu, il' se Turku u ruke dat? Baciše se tako sirotice dvije. Tijelo svoje vodi dadoše.²⁰¹

DJEVOJAČKA SUZA

To je bilo za vrime turske vlasti. Turci su vazda vodili hrvatske djevojke na Hum i tamo ih silovali i maltretirali. Bila je jedna djevojka, koja nije dala na se pa je pobjegla. Bježuć i trčuć pala je priko jednog kamena i upala u provaliju gdje je poginula. Od tada do danas s tojeg kamena teče voda, kap po kap. Taj se kamen zove Djevojačka suza, a provalija u kojoj je poginula zove se Djevojačka draga.²⁰²

---

²⁰⁰ Također sam zapisao istoga dana u Kraljevoj Sutjesci. Kazivači su mi rekli kako se taj običaj zadržao sve do 1963.-65. godine. Kazivač Ivan Aljinović mi je kazao kako su 1941. godine u jednom danu vjenčana 53 para. Iste sam predaje slušao i u drugim krajevima u BiH. Tako mi je moja pokojna majka Cvita Dragić (1922.-1991.) kazala kako je 1940. godine, kada se ona vjenčala, u Rami bilo 16 vjenčanja.

²⁰¹ Katici Lozić Radjelović 2007. g. kazala je Manda Crnogorac, djev. Pranjić, rođena je 1935. godine u selu Brnjići, općina Dobretići (Pougarje). S dva sina živi u Jajcu. Rkp. FF Mostar, 2007, D.

²⁰² *Hrvatska usmena književnost Bosne i Hercegovine: proza, drama i mikrostrukture*, priredio Marko Dragić, Hrvatska književnost Bosne i Hercegovine u 100 knjiga, knj. 5, MH, HKD Napredak, Sarajevo 2005, str. 139.

MOJANKA

Narod u sinjskom kraju i danas pripovijeda potresni kronikat o nastanku lokaliteta **Mojanka**.

Mojanka je misto na Kukuzovcu, kad se ide iz Sinja prema Splitu na desnu ruku. A to se zove Mojanka što je nekad bila divojka Anka koju su svatovi vodili, a dočekala ji neka jača sila i poubijala svatove i Anku odvela. Za Anku se ne zna šta je od nje bilo, a mater njezina kad je za to čula, išla po Mojanki i tražila Anku među mrtvima i žalila je: "Anka moja, moja Anka, jedna tvoja majka!

I po tomu događaju i kako je ona žalila nadjelo se ime, prozvalo se imenom Mojanaka.²⁰³

(Bitelić kod Sinja)

MARINA PEĆINA

Oko dvanaest kilometara niz dolinu kraj Rame radnici cara Franca Jozipa su probijali put prema Mostaru. Odmah do vode, na početku tog brda, nalazila se pećina u kojoj je stanovala neka sirota Mara sa svoja dva sina i tude se ona krila od Turaka koji su joj ubili čovika na njezine oči. Kad je čuo car Jozip tu njenu priču od svoj radnika, on im je naredio da ne ruše tu pećinu vego da je zaobiđu. Među radnicima je nastala pometnja jer je kamen bio tvrd i nisu nikako mogli ga pribit, jer tada nije bilo razni čuda ko sad već se radilo klinima i rukama.

Franc Jozip nije tio prominit svoju odluku i reko im je: ako more kila zlata odbit kilu kamena, cesta se mora probit za Mostar i more, ali se ne smi dirat pećina. Uz veliki jad su probili tu cestu, ali jedna Mare nije ostala živa. Na nju i njenu djecu se namirili turski odmetnici te nju i sinove pobiju i bace ih u kanjon Rame.²⁰⁴

(Gračanica, Rama)

---

²⁰³ Ana Buljan, djev. Bogdan (rođ. 1919. godine), u Biteliću kod Sinja 2004. g. kazala Ivani Grandić, studentici Filozofskoga fakulteta u Splitu. 2004, Rkp. FF Split, sv. 6, str. 11. Neki kazivači pripovijedaju da su svatove poubijali Turci, a da se Anka strmoglavila u jamu *bezdanku*. Pripovijeda se, također, da ju je majka plačući dozivala sve do svoje smrti. Predaju navodi i Maja Bošković-Stulli (1997, str. 336.)

²⁰⁴ *Isto*, str. 140.

KATIN GREB

U Rakitnu kod Posušja nalazi se Katin greb. Predaja kaže kako su djevojku Katu Turci rastrgali konjima prije dvjesto godina jer je branila svoju katoličku vjeru i nevinost. Grob je ograđen i njemu mnoštvo vjernika sa svojim svećenicima hodočasti na blagdan Svetoga Roka (16. kolovoza) služeći svetu misu.²⁰⁵

ANICA IZ USKOPLJA

Za vrime turske kod nas cure se nisu smile udat za koga su one tile. Ako bi beg koju zabegeniso, morala je poč za njega i protiv svoje volje ili bi bila mrtva.

Tako ti je bila dobra i lipa divojka Anica. Nju je zabegeniso turski beg i jednog dana skupi svatove pa dođe po divojku.

Kad su turski svatovi došli blizu kuće, Anica ih ugleda i pobiže na druga vrata te ode do stine podno Kalina i baci se odozgora. Kad su Turci došli u kuću, a Anice nije bilo, pitali su di je, a niko ne zna te uzeše oružje i pobiše svu čeljad.

*Anicinog oca svezaše konju za rep, odvedoše ga i obisiše.*²⁰⁶

(Gornji Vakuf – Uskoplje)

DIVA GRABOVČEVA

Najčuveniju *ramsku predaju* o Divi Grabovčevoj majke pričaju svojim kćerkama kad treba da postanu cure. Ta je predaja potkrijepljena i povijesnim činjenicama. Utvrđeno je da je prije oko 150 godina u Varvari zaista živjela djevojka po imenu Diva, kći jedinica Luke i Luce Grbavac. Početkom 20. stoljeća dr. Ćiro Truhelka otvorio je *Divin grob* i ustvrdio da tu zaista leže kosti mlade djevojke. Više od 150 godina na obljetnicu njezine pogibije mlade djevojke, ali i stariji ljudi, a u naše vrijeme i tisuće hodočasnika iz Bosne i Hercegovine i Hrvatske, prve

---

²⁰⁵ Predaju sam zapisao 1994. godine u Rakitnu, po kazivanju tamošnjih mještana. VI. rkp. 1994.

²⁰⁶ *Hrvatska usmena književnost Bosne i Hercegovine: proza, drama i mikrostrukture*, priredio Marko Dragić, Hrvatska književnost Bosne i Hercegovine u 100 knjiga, knj. 5, MH, HKD Napredak, Sarajevo 2005, str. 139.

nedjelje u srpnju hodočaste na *Divin grob* na lokalitetu Kedžara na planini Vranu. Mučenica Diva Grabovčeva postala je simbol djevičanstva, ali i simbol cijele Rame.

Moj sinko, kako su meni moji pričali, legenda nije, već istina, živa istina. Ja ti mogu ispričat ako očeš. E vako ti je to bilo. Živila ti u Varvari lipa cura, ma šta lipa, lipše nije bilo. Eto tako lipa da su svi momci obličali oko nje. Obličali oni, ali džaba. A Diva se zvala, to znaš. Zagledo ti se u nju i turski beg. Znaš, Turci su ti onda bili ovde. (Ne znam ti ja, sinko, kako mu je bilo ime. Znaš kako ti je, dušo moja, godine idu, a od ove dobi čovik ne postaje pametniji. Nego, opet ja ode od naše priče).

Pa, zagledo ti se u nju beg, i vidi, draga, oče da je ženi. Diš ženit, jadna ti majka, di će katolička cura za Turčina. Ali on oče pa oče. Pripala se jadna Diva, pripala se jadna, ne zna šta bi. Moli ćaću da je ne da, a jadni ćaća ne zna šta bi, ko ni ona. Tako ti našu Divu snaje nevolja. A imo ti Luka, tako je bilo ime Divinom ćaći, nekog kuma Turčina. On ti se zvao Arslanaga. Je bio Turčin, ali pošten čovik. Nego, kaže ti on našem Luki da on njemu dadne svoju Divu, pa će je on sakrit. Tako Luka i uradi, a ovaj ti je popadne i odvede u Vran.

Čuvala ti Diva gori ovce kumove i mislilo jadno dite da je pobigla begu. Ali zli duša ima svagdi, pa tako, i u planini. Vidili ti Divu drugi seljaci, Turci kažu i znaš kako je i svak bi volio sebi neg drugome, pa poletili begu ne će li dobit štogod od njega. Jesu li dobili, ne znam!

Ali tako ti je beg znao di je sada Diva, i put pod noge pa u Vran, na Kedžaru. Našo je kako čuva ovce. Jadna Diva kad ga ugleda biž, ali beg brži. Stigne je ufatit, a jadno dite se brani, ali džaba. Beg oče pa oče. Mlati Diva i rukama i nogama da se ubrani. Kad joj više ništa nije mogo, beg izvadi nož i s njim u Divu. Ona jadno dite, ali srićom čista i neiskvarena.

Kad je vidio šta je uradio, beg put pod noge. Biž! Kad je stigo kum Arslanaga, već je bilo kasno. Diva umrla. Prosvitli ga Bog da zna kako je zlo zlo, pa ko god ga napravio, Turčin ili Vlah. I krene ti kum za begom i ufati ga, fala Bogu. Probode kum njega baš ko on jadno dite. I et to ti je priča o našoj Divi, diki cile Rame. I da je bogdo svaka cura taka. E! Pokopali Divu di je i umrla, na Kedžari. Eee, kažu, nikad veće žalosti nisi vidio u Rami. A šta ćeš! Fala Bogu, pametno čeljade, pa rađe u smrt nego Turčinu. Od tad ti mlade cure idu gori na zaviti, da i Bog pomogne

da budu ko ona. E, dao Bog, dao Bog! Kod nas se priča da je bila od ovi naši Grbavaca iz Šlimca, ali tko će ti znati.²⁰⁷

(Šlimac, Rama)

IVIN GROB

“Ivin grob” je u osami iznad sela *Ratkovina*, uz sami okrajak šume *Plazenice*, nešto sjeveroistočno ispod “Malih vrata”. Tu je, po predaji, *pastirica Iva* pala žrtvom u obrani svojega djevičanstva od divljega nasrtaja. Dakle, kupreška je *Marija Goretti* 150 godina prije te svete radije izgubila život nego djevičanstvo.

Dr. Matasović bilježi pritužbu (arzeol) kršćana god. 1762. na vezira protiv kliškog muselima, koji “goni kuprešku rajnu radi neke Ivke, što je poginula”, jer mu je pobjegao fratar na kojega je mislio svaliti krivicu kako bi ga oglobio.²⁰⁸

Iva je, dakle, povijesna osoba. Činjenica da joj se više od 200 godina čuva uspomena i hodočasti na grob, jasnim je dokazom kako je poginula mučeničkom smrću.

Ova se djevojka prezivala *Romić*, a ljudi toga prezimena i danas ima u *Strazbenici*, gdje su doselili iz Duvna (Tomislavgrada).

GROB KATE LOZIĆ

Fra Grgo Lozić u svojem *Adnotationes variae A. 1866.* spominje i “jezero više *Osmanlija*, pod planinom *Grguljačom*, kod koga su pašve kupreške isikli živu na komade *Katu* čer pok. *Ante Lozića*, moga rodaka, što nije hotila poturčiti se divojka glavna god. 1816. i bacili sve komade tila u jezero, proklete krvopije, jer u vrime bašaluka glavne cure turčili bi na silu.”²⁰⁹

Otada se to jezero zove *Katino jezero*.

---

²⁰⁷ *Hrvatska usmena književnost Bosne i Hercegovine: proza, drama i mikrostrukture*, priredio Marko Dragić, Hrvatska književnost Bosne i Hercegovine u 100 knjiga, knj. 5, MH, HKD Napredak, Sarajevo 2005, str. 144-145.

²⁰⁸ Miroslav Džaja – Krunoslav Draganović, *S kupreške visoravni*, II. izdanje RKT Župni ured Otinovci-Kupres 1994., str. 217.

²⁰⁹ Isto, str. 237.

KAMENI SVATOVI U BAREVU

Za vrijeme Turaka, iz susjednog sela u selo Barevu, vraćali su se svatovi. Turci su tražili svoj danak za bega na pravo prve bračne noći po njihovom zakonu. Vidjevši šta se sprema, glavni svat je izvukao sablju i osjeko begu glavu. Došlo je do sukoba svatova i begovih podanika u kojem se stradali mlada i mladoženja i kumovi.

I dan danas postoje kameni grobovi koji svjedoče o tome. Svakim diranjem tih grobova nastala bi neka prirodna katastrofa na području Bareva. U većini slučajeva veća klizanja tla. Kažu da u selu Divičani postoji isto tako mjesto gdje su nekad stradali pa se sad tu nalaze kamenja koja su sveta.²¹⁰

DJEVOJKA UBILA AGU

Za vrijeme turske vlasti svaka mlada djevojka je morala leć s agom prije nego s mladoženjom. Jedna se mlada nije dala, već je zovnula agu da iđu u Mostar. Aga je pristo. Mlada ga je ubila na Lučkom mostu i vratila se pješke u Dobriće. Nakon toga počeli su se Hrvati ponovno naseljavati u Mostar i njegovu okolicu, jer ni jedna mlada nije više morala leć s agom.²¹¹

(Mostar)

DOBRETIĆI

Dobreja je imao kćeri Ljiljanku i Katku. Ljiljanku jednom uhvate Turci i caru na dar dadu. Car je upita za roditelje, a ona mu pravo kaza; i on hotijući je razveseliti, nakiti sitan ferman, opremi hitra Tatarina, koji po naputku Ljiljankinu brzo nađe starca ćoru (Dobreju) i izruči mu milost carsku, ako se poturči, daje mu vezirluk; ako li ne, koliko može na konju za dan obaći. Dobreja, kao pravi katolik, odabra drugo, i posvoji ovo mjesto, koje se od njega tako i prozva.²¹²

---

²¹⁰ Katici Lozić Radielović 2007. g. kazala je Marija Crnoja (rođena 1938. godine, selo Barevo kod Jajca) Rkp. FF Mostar 2007, D.

²¹¹ Zapisao sam u Mostaru 2000. godine. VI. rkp. 2000.

²¹² Ivan Franjo Jukić, *Listovi o Bosni*, Bosanski prijatelj, sv. IV., Sarajevo 1870, str. 59-64.

Franjevački provincijal i bosanski biskup fra Marko Dobretić podigao je 1773. godine spomenik na grobu Stjepana Dobrete. Na spomeniku piše da je Dobreta umro 1472. godine doživjevši 98 ljeta. Sjećanje na Dobretu živi i nakon pola tisućljeća u predaji i imenu sela. Selo *Dobretići* "baštini ime od srednjovjekovne bosanske vlastelinske

EMINOVO SELO

Eminovo selo se po starini zvalo Ilijino dobro. Kad je neki paša išo i prigledo sela i gradove sultanove, te postavljio i dilio na agaluke, on je sa sobom vodio tri izmečara, pa sve oni izmečari išli, a gledali kako paša dili onom ono, onom ono, a njima ama baš ništa. Ele, kad su stigli u Duvno reče Ilija: "Amo, dragi paša, eto ti sve diliš onom ono, onom ono, a nama ništa. Daj i nama štogod, da te i mi moremo spomenuti!" Paša mu dade sve selo i polje pod selom, ono sve što seže do duvanjski podvorica i jaučerica. Ilija radio i upravljao svojom zemljom, a i ozendiko ne triba ti pitat. Jednom se skumi s nekim Eminom Korićan, s kojim se dobro pazio. Borme, u to vrime počele izlazit neke nove tapije na zemlju, ele ti onaj Emin pođe u Carigrad da izvadi na svoju zemlju tapije. Ilija začuje da mu se kum sprema po tapije, te to i on ponese kumu stare tapije i dadne da mu promine i donese nove. Emin uzme, i kad se vratio poruči kumu da zakolje nekoliko janjaci i pripravi ručak, da će oni doći i dati mu tapije. Ilija zgotovi i sve naredi kako mu je kum poručio. Oko podne, kad su izišli iz džamije, krene Emin kumu i povede kadiju i nekoliko ljudi, te pošto jili, Emin prišaplje nešto kadiji, kadija na Iliju: kada se je on dobavio turske zemlje i kako smi orat tursko i osudi ga na višala, a zemlju dade Eminu. Iliju obise, a Emin priuzme zemlju i od onda se nazvalo Eminovo, te i danas, a makar da su se ljudi iskupili.²¹³

(Tomislavgrad)

---

obitelji *Dobretića*. Još živa predaja, dobro pomognuta stvarnim povijesnim osnovama, pripovijeda kako je padom Bosne u Osmanlijske ruke 1463. godine zarobljeno i u Carigrad odvedeno oko 30.000 bosanske mladeži. Među njima je bila i *Ljiljana*, lijepa kćerka *Stjepana Dobrete*. U sultanovu haremu zamolila je sultana za pomoć. Sultan, umekšan umiljavanjima svoje robinje, naređuje da se izda ferman (dozvola) kojom se Stjepanu Dobreti daruje vlastelinstvo prije nazivano *Zapadne Vrhovine*. Tu je, proživjevši dug i mukotrpan život s više obiteljskih tragedija (gubitak dviju kćeri, naprimjer), Stjepan Dobreta i umro. Ukopan je u selu *Zapeće*, pokraj stijene na kojoj je u vrijeme prognanstva nalazio utočište." Poslije smrti starine Dobrete razdijeliše njegovi sinovi golemo imanje. Juri pripadoše *Dobretići*, Pavi *Pavlovići*, Boji *Bojtačići* a Vlatku *Vlatkovići*, koji se 1852. godine prozvaše *Zubovićima*." Poslije Drugoga svjetskog rata neki neodgovorni državni činovnik prozvao je to mjesto *Dobratići*. (Karaula, M., 1991.)²¹³ *Hrvatska usmena književnost Bosne i Hercegovine: proza, drama i mikrostrukture*, priredio Marko Dragić, Hrvatska književnost Bosne i Hercegovine u 100 knjiga, knj. 5, MH, HKD Napredak, Sarajevo 2005, str. 131.

ZLOSELA

*Godinama poznato ime Novoselo izgubilo je svoju tradiciju kad je za vrijeme Turaka, jedna djevojka odbila spavati sa turskim begom. Ona je uspila pobići i trčala je priko polja i brda koje su nazvali Poganac pa sve do jednog sela, koje su zbog njenog bijega, nazvali Kukavice. Ali beg ju je uhvatio i vratio nazad. Žalosna djevojka je tu naišla na nekog dobrodušnog bega koji se dogovorio s njom. Otišao je i legao u ambar umjesto nje. Kad je došao beg da spava sa mladom, naišao je na muškarca koji ga je zboo nožem. Zbog ovoga događaja, ali i zbog toga što ništa tursko nije moglo opstati u Novoselu, oni su mu dali ime Zlosela. Jer je ugibala turska stoka, uroda nisu imali, a i zato što je beg ubio drugog bega zbog katolkinje. I danas se Zlosela tako zovu.*²¹⁴

(Kupres)

LETARIĆA GREBLJE

U tom greblju je ukopan Marko Letarić s Lištice i njegova mater. Marko je bijo kršan momak, pravi ajduk. Turci ga uvatili i odveli u Travnik. Undan toji vezir poručijo njegovoj materi da donese pune bisage dukata i dat će joj sina. Nesritna žena počela prosić po selima od ljudi i od rodbine. Kad je skupila sve, pođe u Travnik. Došla prid vezira, sva skapala od gladi, i rukom pokazuje na bisage. Vezir reče: „Idi doli i vodi ga kući.” Dok je silazila doli, nije ni znala šta je čeka. Toji sluga vezirov otvori joj vrata, a ona gleda di je. Ugleda di se nešto u čošku skupilo pokriveno nekakvom rutom. Poleti tamo i ugleda mrtva sina, odrizali mu glavu. Skamenila se ona jadna, ali zamalo dođe sebi. Uze svoje dite i stavi ga na konja alata. Krenula ona pokopat ga na svojoj zemlji. Kad je došla u Bukovicu, stala, osvojijo je konak. Spusti sina na zemlju i zagleda se u nj. Alat zarza, a njoj srce puče. I konj vidi da nema gospodara. Ljudi se skupili i pokopali ji. Neki čovik iz sela napravi križ i stavi ga na greb. Niko se više nikad tu nije ukopo.

*Ima i sad pisma: Zakukala majka Letarića Marka, / zakukala kono sina kukavica, / u srid sela Bukovica.*²¹⁵

(Tomislavgrad)

---

²¹⁴ Isto, str. 132.

²¹⁵ Isto, str. 137.

VRELO BUNE

Vrelo Bune po mnogima spada među deset najjačih u Europi. Pripovijeda se da to nije prvobitno vrelo Bune, nego da ta rijeka izvire u *Gatačkom polju* te ponire i onda izvire u *Blagaju*. Na tome je vrelu otac čekajući otnove dočekao obezglavljeno sinovo tijelo.

Jedan pastir čuvajući ovce nekog age, baci jednom svoju batinu u Zalomsku rijeku, a batina izbije u Blagaj; ovdje je uhvati pastirev otac koji je na Buni mlinar bio. Tu zgodu obojica korisno upotrebiše. Sin je, naime, svaki dan zaklao po jednu ovcu i bacio je u Zalomsku rijeku, a otac je dočekivao, dok napokon agi ne udari u oči da mu stado sve manje biva. Pastir se izgovarao na vukove. No, jedan put mu osvanu crni petak!

Aga potplatio nekoga da pazi na pastira, i zbilja ovaj bude zatečen gdje je baš bacio ovcu u rijeku. Aga mu dade odrubiti glavu, a tijelo baci u rijeku. Otac pak njegov imao je što i vidjeti, kad je mjesto ovce ulovio mrtvoga sina.²¹⁶

Ta je predaja nadahnula Dinka Šimunovića da napiše pripovijest *Kukavicu*. Motivi i strukturalni elementi *Kukavice* u cijelosti odgovaraju navedenoj predaji. Šimunović je može biti predaju pročitao u *Školskom vjesniku* 1901., a osamnaest godina kasnije (1919.) napisao *Kukavicu*. A može biti da je Šimunović boravio u Blagaju na vrelo Bune i sam čuo predaju. Na ovo drugo upućuje Šimunovićev opis vrela:

Orlovi krstaši vijali se povrh jezera i nestajali prema Gradini, a golubovi pećinari, vrane i druge ptice lepršali i krili se u pukotine hridi, s dana na dan sveđer jednako.(...) K tome mlazu podzemne vode usječen je kameni puteljak, i moj babo, svako pet-šest dana, o zalazu Sunca, iđase puteljkom na ono vrelo.²¹⁷

Isti su prizori i danas iznad vrela Bune. Orlovi se pojave i nestanu prema Stjepan-gradu, u kojem je stolovao vladar Hercegovine, herceg Stipan Vukčić Kosača. Šimunović taj grad naziva Gradinom. Također i danas golubovi i vrane ulaze u klisuru iz koje izvire Buna i dugo se ne vraćaju. Vjerodostojno spominjanje puteljka koji vodi do vrela navodi na

---

²¹⁶ Stjepan Štrodl-Srijemac, *Đački izlet u Bosnu, Dalmaciju i Hercegovinu za jedanaest dana*, Školski vjesnik, VIII., Sarajevo 1901, str. 457.

²¹⁷ Dinko Šimunović, *Kukavica*, PSHK, Zagreb 1965, str. 197.-199.

zaključak da je ondje Šimunović uistinu boravio. Taj puteljak i sada postoji, kao i katolička i pravoslavna crkva, a Šimunović ih točno locira.

Šimunovićeви su likovi srasli s prirodom. Oni sliče na svoj kraj i imaju imena iz prirode, primjerice, Muljika, Srna. Vrijeme najavljuje zlu kob koja će zadesiti njegove junake:

(...) Najprije zagrmi, a onda zarominja kiša. Grmi i lijeva, lijeva i grmi; sve se više smrkava, a mi to jače piljimo u ono podzemno vrelo, ali ništa vidjeti. Golubovi pećinari i vrane smušeno lijetali povrh nas htijući se zakloniti u rupe one raspucane hridi, ali se plašili i opet orlovi krstaši, a ne čusmo huke velikih im krila jer pod nama još jače šumila i ključala voda.

U to prestade kiša i vjetar, ali se snoćalo te vrelo postane crno, a i sve drugo potamni (...).²¹⁸

Priroda je tako najavila veliko zlo. Otac je uhvatio bezglavo Spasojevo tijelo, odnio ga u kuću, pokrio suknom i otišao osvetiti sina. Nije se vratio. Beg ga je ubio. Kukavica svoju priču završava: “Amin, sinko, i pođi u miru Božjem, ali se ne daj svakoj rđi!”²¹⁹

KAKO SU MIKULIĆI POSTALI BREŠIĆI

To je bilo još u vrijeme najezde Turaka, kada su oni harali selima. A naši su pradjedovi bili rodом iz Imotskog i zvali smo se Mikulići. I tako ti dođu Turci u naše selo. Bilo je to u prvom misecu a došli oni u jedan sat u pol noći na Tomina vrata pa traže da im žene odma skuvaju zeljak, pitu od zelja ili će ih sve poubijati. A ko će dat zelje u prvom misecu? Ali, Toma je imo jednu pušku na kres(šta se napuni kresivom pa kad pukne sve odjekne) a ta se puška zvala Breša. I Toma ti za pušku, pa izađe prid kuću i opali a Turci biž Bog te vidio! Svi pobigoše. Poslije toga svima bilo drago što su porazili Turke i odluče da se sad prozovu Brešićima za čast puški koja ih je spasila.²²⁰

(Megdan kod Livna)

Brešići i danas žive na selu pod Tušnicom u okolici Livna. Selo se zove Megdan (što znači dvoboj), što ne isključuje mogućnost da je selo

---

²¹⁸ Isto, str. 203.

²¹⁹ Isto, str. 206.

²²⁰ Ivana Brešić zapisala je u Megdanu kod Livna 2006. godine. Vl. rkp. 2006, sv. R.

dobilo ime upravo zbog borbe, tj. dvoboja na brdu na kome su se nekada davno sukobile dvije strane.

PERAGIN KRIŽ

Peraga je živio ispod Zavelima, ispod bivšeg grada Roga, i danas tu postoje njive zvane Peraguše. Peraga je bio dosta bogat domaćin pa je dočeka Turke čiji je pravac kretanja bio iz Ljubuškoga prema Livnu.

Poslije dobra ručka Peragu je pita jedan od Turaka koliko je za ovaj doček mora pozajmiti od susjeda rane i ostaloga što je trebalo za doček gostiju.

Peraga je kaza da bi on bez muke i bez ičije pomoći moga primiti i daleko više gosta i da svi budu zadovoljni.

Turci su poslije ručka nagradili Peragu tako da su mu opljačkali imanje i ubili sina jedinca.

Kad je Peraga vidio mrtvog jedinca, od žalosti se ukočio i umro s rukam na bokovima.

U groblju sv. Ivana postoji kameni križ, Peragin križ, jedinstven u čitavom kraju. On je dokaz kako Turci nisu mogli podniti bogata kmeta pa su ga kažnjavali najokrutnijom smrću.²²¹

HADŽI-BEGOVI ZULUMI

Razna su mučenja Osmanlije vršili nad kršćanskim svijetom. U jugo-istočnoj Hercegovini i danas se pripovijeda o Hadži-begu Rizvanbegoviću koji je bio brat neprikosnovenoga vladara Hercegovine polovicom 19. stoljeća. Zbog velikih opaćina koje je činio Hadži-beg, njegov brat Ali-paša naredio je da ga u Stocu ubiju.

Ali-pašu je 1851. godine ubio Omer-paša Latas koji je pak podrijetlom bio Srbin pravoslavac, Mihajlo, iz Karlovca u Hrvatskoj.²²²

²²¹ Danijela Ančić zapisala je 2003. godine u Roškom Polju prema kazivanju Ambrozea Kelave iz Vojkovića, rođenog 1946. godine. Križ potpočen rukama postoji i u Bukovici na lokalitetu Letarića groblje. Rkp. FF Mostar 2003, D.

Po predaji, Rizvanbegovići su podrijetlom Hrvati katolici Nikolići iz Trebinja. Stocem su upravljali od konca 18. stoljeća.

Moj ded meni prič'o, a njemu njegova majka pričala. Ja sam to sve svatio kako je to moglo biti. Voda je svezala do Trebimlje, a ovamo je Žaba, odakle počima, i svezala do Metkovića. Tu je bio klanac. I on, Hadži-beg, kad su ga malo po nekakvoj kazni progonili u Istambul.

I kaže:

– Pošto si kriv – kaže – gonićemo te nođe, đe te tvoji kazne.

A on je bio vamo, jer im'o je brata u Stocu, a ovi bio u dolini u Počitelju.

Kaže:

– Svukud me gonite, samo na Hutovo nemojte.

I oni njemu kažu:

– Baš 'očeš, pasji sine, na Hutovo.

A on, koliko je bio prefrigan. To je on stio. Gori se nije moglo. Vamo se nije moglo. Iz Neuma i iz Dubrovnika išlo se konjma u Počitelj.

(Sva ova brda i sva ova imanja, kako su kazivali begluci, sve je to kupljeno od njega).

I kaže, moj dragi, do tog i oko toga dana imaš da ogradiš sva ta brda!

Pa naredi, ne smiš 'ranit nego troje goveda, pa se kuća nije smjela nego toliko dizat. A onda, kad bi bilo to zabilježiti, kome je htio, on je imao svu tu vojsku i tije, pa, kad naiđe u Gradac. Bila je i tad župa. I išo je narod na misu.

Kad naiđe neki, on bi rek'o:

– Odi 'vamo, đe si poš'o, pasji sine? – pa kad ga dobro izbode drača iz sijena koje je morao uplastiti, on kaže:

– Đe si poš'o?

– Poš'o sam, beže, k misi.

– Poteci, pasji sine, zakasnićeš.

A puni tabani drača. Otale do u Gradac, dobri' dvanaest kilomentara. (Dok dođe misa je završena.)

– Poteci, pasji sine – kaže beg.

Onda bili tu veliki dubovi. Kad ko naiđe, on naredi da prikuči stablo. A ovaj naš moradne uhvatit za vrh. On pusti stablo i ovaj naš klepne.

Onde su vatali ribu, doli, zove se Hadži-begov jaz.

---

²²² Vidi: Marko Dragić, *Od Kozigrada do Zvonigrada*, Mala nakladna kuća Sv. Jure i Zajednica izdanja ranjeni labud (ZIRAL), Baška Voda-Mostar-Zagreb 2001, str. 97-105.

*I tako je radio te zulume. I nestalo i njega i zuluma.*²²³
(Donje Selo u Hutovu)

KULA NA SLUŽNJU

U tursko doba, u Služnju je bio aga Čerkić. Naredi da treba porušiti crkvu u čitlučkom polju u blizini grada Čitluka. Isto tako naredi da kmetovi nose jedan po jedan kamen od srušene crkve do Služnja da bi se na njemu napravila kula. I tako se napravi velika četverospratna kula, i kad je pokriše, prije nego u nju useliše, smrači se nebo, nastala neviđeno nevrjeme, grom udari u krov i spali ga. Aga ponovo dade pokriti kulu i ona do dana današnjeg stoji tu, a da nikad niko nije stanovao u njoj.

*Aga je imao devet žena i one su rađale djecu, ali nikada nisu uspjele da odgoje ni jedno dijete. Tek na kraju života rodio mu se jedan sin kojega je uspio odgojiti. Kada je aga Čerkić bio na samrti, nije mogao da umre, grizla ga je savjest što je porušio crkvu. Poslao je slugu po biskupa da bi ga ispovjedio. Biskup je poslao svoga zamjenika i aga je tražio da ga ispovjedi. Svećenik mu je rekao da se ne može ispovedit bez krštenja i aga prista. Zamolio je toga zamjenika da mu bude kum, a drugi svećenik dođe i krsti ga. U znak zahvalnosti aga Čerkić, koji je imao u svom posjedu polovicu Mostara, pola svoga imetka darovao je crkvi. Na tom darovanom prostoru napravljena je biskupska kuća, koja se i sada nalazi kod groblja Masline na ulazu u Mostar. Ovih dana neki potomci age Čerkića traže povratak toga posjeda, koji je nekada pripadao toj lozi, a sigurno ne znaju na koji je način to zemljište pripalo Katoličkoj crkvi.*²²⁴

(Služanj kod Čitluka)

---

²²³ Đurđević (str. 22.) opisuje to mučenje: "Tako je on znao narediti da se skući mlad hrast jakim konopcem sve do zemlje, pa bi dao privezati čovjeka za vrh hrasta uzicom oko vrata. Kad bi to bilo gotovo, sluge bi Hadži-begove odsjekle konopac naglo, te bi se hrast svom silom povratio u svoje prvašnje stanje, povukao nesretnika u zrak tako jako, da bi glava odletjela na jednu, a truplo na drugu stranu. Tako bi čovjek iz zraka naglo pao na kamenje i tu se sav zdrobio, a dok bi bio u zraku, padala bi kiša od mučeničke krvi!"

Predaju *Hadži-begovi zulumi* zapisao sam 1997. godine po kazivanju Marka Rajića, rođenog 1929. u Donjem Selu, zaselak Rajići u Hutovu. VI. zb. 1997.

²²⁴ *Hrvatska usmena književnost Bosne i Hercegovine: proza, drama i mikrostrukture*, priredio Marko Dragić, Hrvatska književnost Bosne i Hercegovine u 100 knjiga, knj. 5, MH, HKD Napredak, Sarajevo 2005, str. 119.

PRELASCI NA KRŠĆANSTVO

Dok se na sve načine nastojalo islamizirati katolike, dotle je kažnjavana i najmanja sumnja ili kleveta da je netko nekoga pokrstio.

FRA LOVRO ŠITOVIĆ

Vjerski pisac i epik, fra Lovro Šitović (Ljubuški, 1682. – Šibenik, 1729.), podrijetlom je musliman; rođeno mu je ime Hasan. Otac mu je za vrijeme *Bečkoga rata* 1690. godine skupljao novac za svoj otkup iz zarobljeništva, pa je mali Hasan kao talac dospio u kuću vrgorskoga harambaše Šimuna Talajića Delije koji mu je zarobio oca. Tako je mali Šitović upoznao i zavolio kršćanstvo. Kada se vratio u roditeljski dom, pobjegao je, pokrstio se u sedamnaestoj godini i dobio ime Stjepan. Školovao se u Zaostrogu, a u Našicama stupio u novicijat i dobio ime fra Lovro. Najvjerojatnije je bogosloviju svršio u Italiji. Predavao je filozofiju u Makarskoj, Šibeniku, Splitu te ponovno u Makarskoj. Godine 1727. imenovan je starješinom franjevačkog hospicija u Splitu.

Napisao je djela: *Grammatica latino-illyrica*, Venecija 1713, *Pisma od pakla, navlastito od paklenoga ognja, tamnosti i vičnosti*, Venecija 1727, *List nauka krsijanskoga*, Venecija 1752.

DOMAĆI MUSLIMANI I KRŠĆANI

Postoji više predaja i povijesnih izvora o domaćim muslimanima koji su štitili kršćane. O tome svjedoči pismo fojničkog i visočkog kadije prema kojemu su “franjevci svačiji dobročinitelji”.

Mijo Batinić piše kako je ta izjava lijepa i služi na čast “inovjercima” koji su se svladavali “u svojoj vjerskoj zanešenosti” i davali oduška “svojim čovjekoljubivim osjećajima prema nama, kada bi nas od drugog snašla koja nemila potvora i prijetila nam ozbiljna pogibelj.”²²⁵

Postoji više povijesnih izvora i predaja o čovječnosti begova Kopčića. Iznimka je među njima bio Tahirbeg koji je krvnički ubio Divu

---

²²⁵ Mijo Batinić, *Fojnički samostan*, Zagreb 1913, str. 51.

Grabovčevu. Tu je ramsku ljepoticu i mučenicu osvetio njezin kum Arslanaga Zukić iz Varvare, ubivši Tahirbega.²²⁶

Veliko priznanje begovima Kopčićima odaje don Federico Maroli, tajnik Nikole Biancovicha, biskupa makarskog (1698. – 1730.) koji je 1710. godine s velikom opasnošću vizitirao Duvno i obližnje krajeve. Tadašnji biskup bosanski Juraj Patačić, kao zagrebački kanonik nije mogao stupiti na bosansko tlo, pa je taj apostolski put obavio šezdesetpetogodišnji Nikola Bianković, kojega narod štuje kao blaženoga. Kada je biskup Bianković stigao u Kongoru kod Duvna, dočekalo ga je oko pet stotina ljudi s konjima i isto toliko pješice, kako bi prisustvovali svetoj misi i krizmi. S katolicima je došlo “dosta Turaka i Turkinja, koje su donijele svoju djecu biskupu, da ih blagoslovi.”²²⁷

Kopčići su pružili zaštitu biskupu kako bi bez smetnji obavio svoju misiju.

O tome govori spomenuti Maroli koji u svome talijanski pisanom *Diario II.* izražava pohvalu četvorici braće Kopčića.

Maroli, također, ističe kako su Kopčići “najčovječniji i najmilosrdniji” i da su očitovali svoje “čovještvo i ljubav” te prijaznost i ljubaznost prema kršćanskome svijetu, kao pobožnost i odanost svećenicima i redovnicima “koje prizivaju u svim svojim potrebama. Jedan od te braće, zvan Ibrahim-beg, izrazio se točno ovim riječima veleći: ‘da mnogi i veći od otomanskih mjesta bio bi razoren i pao u propast, kad ih molitve i žrtve svećenika Isukrstovih ne bi podržavale blažeći srdžbu Božju’.”²²⁸

Nikola Lašvanin zabilježio je uz 1690. godinu: “(...) kuga prođe i ja odoh u Fojnicu ali posla po mene Arslan-beg Kopčić. A kad dojdoh, reče:

– Imam jednu oporuku na duši. Imao sam momka krstjanina i umrije od kuge. I reko mi je za života da od njegova najma ukopam ga u grebju krstjanskomu i da mu usadim križ od kamena i ogradim greb. I to sam sve učinio. Al’ je još reko da mu činim reć misu – i dade mi naknadu za mise, govoreći:

– Neka znaš, fra Stipane, neka njegovo pri meni ništa ne ostaje.

---

²²⁶ Vidi: Marko Dragić, *Deset kamenih mačeva*, Mala nakladna kuća Sveti Jure, Baška Voda 1999, str. 183. – 188.

²²⁷ Ante Šimčik, *Begovi Kopčići*, Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena, JAZU, knjiga XXIX, sv. 1., Zagreb, 1933, str. 50.

²²⁸ Isto, str. 50.

I to zabiložih, za pogrdu onih krstjana koji su nepomljivi izvršiti oporuke njihovih mrtvih.”²²⁹

Sarajevski je mula 1. veljače 1781. godine poslao činovnika da s fojničkim kadijom “i s drugim Turcima izvide oni križ prid crkvenim vratim od kog prie prid vezira bi parnica”. Večer prije fratri se posavjetuju međusobno kao i “s istim susidnim poštenim Turcim” te se dogovore da po noći izvade križ kako bi se spasili od “veće napasti i mučenja”. Kada su kadija i mnoštvo Turaka vidjeli da nema križa, povukli su se u mešćemu (sudnicu) i sa sobom povelu gvardijana tražeći od njega 350 groša. Gvardijan ne htjede to platiti, odgovarajući da nije kriv, te ga zatvoriše s fra Jozom Tomićem u sarajevski zatvor. Ipak su morali nakon patnji platiti 400 groša, a gvardijanu je zabranjeno da se u pogrebu nosi kota i križ ispred pokojnika, te da pogreb ne ide preko čaršije “nego stranputicom pored rijeke”.²³⁰

PORAZ OSMANSKE VOJSKE POD BEČOM 1683. G., OSLOBODANJE HRVATSKE

Pod Bečom je **12. rujna 1683. g.** poraženo 250 000 osmanlijskih vojnika. U toj bitci iznimne zasluge pripadaju poljskome zapovjedniku Janu Sobjeskom (te godine pod Bečom gine hrvatski svećenik, otac ruskoga panslavizma, protureformator **Juraj Križanić**). Poraz Osmanlija pod Bečom bio je povod kršćanskim zemljama da se dignu na ustanak. U tom ratovanju oslobođeni su Lika, Slavonija do Une i Save te zapadni dio Srijema.

Eugen Savojski je prodro do Sarajeva a u povlačenju je poveo Hrvate u Hrvatsku. Godine 1687. trideset pet ramskih franjevac bježeći od osmanske odmazde, s katoličkim pučanstvom iz Rame, Kupresa, Glamoča, Duvna, Rakitna i Doljana, bježe u Cetinsku krajinu. U Sinju su sagradili franjevački samostan. Ramljaci su sa sobom ponijeli Gospinu sliku, danas Čudotvornu Gospu Sinjsku.

U Srijemskim je Karlovcima 26. siječnja **1699. g.** sklopljen **Karlovački mir**. Tada je Dubrovačka republika osigurala Turcima izlaz na Jadran u Kleku i Sutorini.

Imotski je kraj oslobođen 1717. g.

²²⁹ Nikola Lašvanin, *nav. dj.*, str. 165. – 166.

²³⁰ Jako Baltić, *nav. dj.*, str. 59.

Užasna je odmazda nad kršćanima nastupila nakon osmanskoga poraza pod Bečom 1683. g. Tada Hrvati masovno bježe iz Bosne i Hercegovine tako da ih 1723. u toj zemlji ostaje samo 23 000.

Bosna i Hercegovina je pod osmanskom vlašću sve do 1878. g. kada tu zemlju anektira Austro-Ugarska. Najmanji je broj Hrvata u Bosni i Hercegovini zabilježen 1723. g. kada ih je bilo samo 25 000.²³¹ Rijetke su zemlje gdje su se toliko ponavljali zločini u kojima su stradali njezini narodi Hrvati, Bošnjaci, Srbi i drugi. Tako je 1991. g. Hrvata u toj zemlji bilo 750 000, dakle, isto kao i 1463. g. U ratu 1992.-1995. g. izbjeglo je i protjerano 400 000 Hrvata kao i 1463. g. Danas prema crkvenim podatcima u Bosni i Hercegovini živi oko 450 000 Hrvata.

Oslobodenje Poljica

Don Juraj Pezelj poginuo je 1686. godine dok je predvodio vojsku u borbi protiv Turaka. Na samrti je hrabrio svoje suborce da nastave borbu:

U tvrđavi Nučak u blizini sela Gardun iznad korita rijeke Cetine bili su janjičari, međutim popustila je disciplina i oni su počeli pit i više puta su se zaljetavali u Gornja Poljica, a tamo je don Jure Pezelj oformio ratnike da se suprotstave Turcima. Don Jure je ima najbržeg konja i bio je na čelu te potjere za Turcima. Ali neki Turčin je nasumce ispalio iz puške i pogodio don Pezelja u stomak. On je pao na pod i znao je da će umrit, ali kad su mu došli suborci on im je reka da mu se odrišio opanak i da oni krenu dalje za Turcima, jer mu je sloboda bila važnija od vlastite smrti.

Oni su nastavili za Turcima do Bišćanske gore i vratili su se nazad i našli don Pezelja mrtvog. Na mjestu njegove smrti danas se nalazi križ "Pezeljev križ".²³²

(Srijani)

Njemu u čast, zbog tog hrabrog čina, Poljičani su u spomen na 300 godina od tog događaja podigli spomenik "navrh puta" (u početku je put bio napravljen samo djelomice i tu je stado prolazilo, a kasnije je

---

²³¹ Franjo Šanjek, *Kršćanstvo na hrvatskom prostoru*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 1996, str. 317.

²³² Sanji Markić, studentici Filozofskoga fakulteta u Splitu, 2004. g. u Srijanima kazao don Mirko Skejić, rođ. 17.01.1947. u Srijanima. Rkp. FF Split, 2004, sv. 5.

omogućen prolaz i vozilima) u Docu Donjem. Na spomeniku, urezano u kamen piše: *(1686. godina) Sloga opća Poljička ovom pobjedom u Docu Tuđinca Turčina zauvijek protjera iz Poljica (1986. godina) u spomen don Jurju Pezelju knezu Ivanu Tomčiću i ostalim mučenicima*.²³³

Oslobođenje Požege

Grgurevo (12. ožujka) posebno se slavi na području požeškoga vinogorja, gdje ga vinogradari slave gromoglasno uz pucnjavu iz topova (mužara). Toga dana vinogradari sa svojim prijateljima odlaze u vinograde i ondje pripremaju tradicionalna jela, kušajući mlado vino i gotovo neprestano pucaju iz topova iz vinogradskih predjela Vranduka, preko Kamena sve do Sokolovca. Ta pucnjava simbolizira pobjedu nad Turcima 12. ožujka 1688. godine kada su hrabri Požežani predvođeni legendarnim fra Lukom Ibrašimovićem²³⁴ oslobodili svoj kraj, porazivši tri tisuće osmanskih ratnika na brdu Sokolovac. Požežanin Miroslav Ivković poklonio je požeškim vinogradarima veći top (mužar) koji je inače bivšem vlasniku služio za obranu od Turaka. Vinogradari su taj top *okrstili* imenom *Grga*, a topovski kum bio je Požežanin dr. Zoltan Bartaky. Međutim, osamdesetih godina dvadesetoga stoljeća top se rasprsnuo na tri dijela.²³⁵ Uz taj top vezuje se istinita anegdota:

*Jedan stariji vinogradar iscrpljen od ispijenoga vina pri odlasku kući pao je i polomio nekoliko rebara, a da bi svojoj supruzi objasnio ovaj nezgodan slučaj, svu krivicu pripisao je topu Grgi, rekavši da su mu rebra popucala od zračnoga pritiska koji je proizveo top.*²³⁶

U novije vrijeme taj običaj poprima i novu dimenziju, te taj dan simbolizira buđenje prirode, početak značajnijih radova u vinogradima i završetak zime.

---

²³³ Ivana Stazić zapisala je 2008. godine od svoje bake Marije Stazić, djev. Bilić, rođ.1940.god. Rkp. FF Split, 2008, str. 60.

²³⁴ Svjedočanstvo toga junaštva nalazi se u u listini cara Leopolda I. u kojoj car slavi junaštvo kršćana, a fra Luku Ibrašimovića naziva Sokolom. O njemu se i danas kazuje epska pjesma. Od 1893. godine Požegu resi krasan spomenik podignut u slavu fra Luke Ibrašimovića.

²³⁵ Požeški pučki kalendar, 1990, I.R.O. «Požeški list», str. 99.

²³⁶ Ivani Đimoti 2008. godine u Požegi kazala je Helena Zima (rođ. 1943. g. u Kutini). VI. rkp. 2008. sv. 30, str. 9.

Oslobodenje Vrgorca

U raznim sukobima s Turcima, isticao se, posebno u toku Morejskoga rata (1684.-1699.) vrgorački fratar i serdar, muslimanskoga podrijetla, Rade Miletić, “koji je za svog života posmicao 99 Turaka”. Oslobodio je Vrgorac na Dan svete Kate (25. studenoga) 1690. godine. O njegovu junaštvu pjevaju Filip Grabovac (u Cvitu) i Andrija Kačić Miošić (u *Korabljici* i u *Razgovoru ugodnomu naroda slovinskoga*). Usmenom je komunikacijom do naših dana sačuvana predaja:

Kao mali gradić, odmah uz granicu, Vrgorac je bio česta meta napada Turaka. Premda su stanovnici pokazivali veliku hrabrost u obrani grada, to nije bilo dovoljno zbog puno većeg broja i snage Turaka. Obrana je pošla za rukom Radi Miletiću kojem je na pamet pala izvrsna ideja. Ujedinio je sve jarce i koze iz grada i privezao im svijeće za rogove. Pustio ih je prema Turcima koji su, vidjevši toliko svijeća u noći, mislili da ljudi trče prema njima. Prepali su se i pobjegli. Rade Miletić je postao junak obranivši svoj grad na tako čudan način.

*Pa kakav je Miletiću Rade,
na Riliću konje nagonio,
na Matokit glavu naslonio,
iz Vrgorca Turke izgonio.
Ni dizdar ga smio dočekati nije.
Od Vrgorca Franić Ulderika,
bijaše vitez od vojnika dika,
koja majka dalmatinska dade,
boreći se ovdje slavno pade.²³⁷
(Vrgorac)*

Fra Rade Miletić je jedina osoba koja je pokopana u vrgoračkoj crkvi.

I danas se pripovijeda o oslobađanju Vrgorca u kojem posebne zaluge imaju zaostroški fratri, Pava Kačić, Gabro Staničić, Mate Bebić, don Nikola, Ivo Marinović. Sveta Kata je zaštitnica Vrgorca.

---

²³⁷ Dijani Mišetić kazala je Jolanda Mišetić (rođ. 12. listopada 1953. g. u Vrgorcu, profesorica u splitskoj Zubotehničkoj školi). Rkp. FF Split, 2004, sv. 31.

Oslobođenje Sinja

Poraz pod Bečom 1683. godine naveo je Osmanlije na još veću okrutnost. Nakon povijesne obrane Beča uslijedio je rat između Turaka i Mlečana (1684.) u kojem su oslobođeni mnogi dalmatinski gradovi. Upadi kotarskih uskoka postaju svakodnevna briga turske vlasti. Sve je to potaklo Turke na nemilosrdne progone domaćih kršćana, a osobito franjevaca u pograničnim područjima (Duvnu, Livnu i Rami). Franjevci iz ramskog samostana u takvim okolnostima odlučili su se na bijeg. Bijeg fratara i njihova puka zbio se krajem listopada 1687. godine. Fratri, ponijevši sa sobom čudotvornu sliku Gospe ramske, pobjegoše preko Duvna u Dalmaciju. Bijeg je pripomogao sinjski kapetan Antonio Zeno, a organizirao ga je fra Pavao Vučković.²³⁸ Gvardijanu ramskoga samo-

---

²³⁸ O bijegu Ramljaka Ivan Aralica piše u romanima: *Put bez sna* i *Duše robova*. Usp. Dr. Anto Šoljić, *Fra Pavao Vučković – pokretač seobe Ramljaka (U povodu 300. obljetnice s osloncem na romane I. Aralice)* u: *Selidba Ramljaka, Rama – Ščit 1687.-1987.*, Sarajevo, 1988., str. 59. - 66. U duvanjskom selu Mokronogama postoji lokalitet, groblje, Vučkovine. Mještani pričaju kako je to mjesto na kojem su braća Vučkovići pobili Turke i otišli u Sinj. O tome se i danas pripovijeda: *Potkraj turske vladavine između Mokronoga i Luga živilo je šestero braće sa svojim ženom, dicom i blagom: konjima, kravama i ovcama. Najmlađi brat bijaše neoženjen. Kad je našo sebi lipu i virnu curu, tide se ženiti. U to doba bio je u Turaka običaj da beg s nekoliko turski momaka dođe, kad se kršćanin ženi, i prispava s mladom prvu bračnu noć. Zbog toga je mladi Ivan Vučković odgao svatove i zajedno s braćom domišljo kako će toji turski običaj izbić, a navrime se oženiti. Odlučili su toga dana kad se pođu vraćat iz crkve, koja se nalazi u Vašeru (Tomislavgrad) da njihove žene s dicom pobignu u kaure. Blago već prija otrali u kaure i ostavili kod svoji kumova. To pridvečerje braća Vučkovići vraćali se priko polja pivajuć i vrišćeć ko da i je pedeset. Mokronoški beg pošo s nekoliko Turaka da ostvari što je naumijo i noć provede s mladom. Kad je došo u kuću Vučkovića, braća ga lipo primila i privatila ko draga svata. Dok s zajedno ili i pili, beg je nekoliko puta pito: "Di je mlada, tijo bi je vidit.", al najstariji brat odgovorio bi: „Brzo će nevista dok pomogne jetrvam ovce i krave pomust.“ Najstariji brat zapovidi svom mlađem bratu da ode i zovne mladu. Ustade on i ode. Izlazeć iz kuće, pogleda dobro di je straža turska. Vidi on da je samo jedan tu pa ga zbode nožom. Kad se vratijo u kuću zavika: „Dolazi nevista!“ Ustala se braća pa udri po Turcim, pobili Turke zajedno s begom. Osikli im glave i nabili na kolje oko tora i uzjahali na konje i pobigli u kaure. Uitra Turkinje pošle vidit što im se ljudi ne vraćaju kući, izdaleka vidile glave uokrug poredane te rekoše: „Eno naši kolo igraju.“ Primakoše se bliže i vidiše glave nabijene na kolac pa rekoše: „Sigurno vlasi nisu begu dali mlade pa i naši pobiše.“ Kad dodoše još bliže, pripoznaše Turkinje glave svoji ljudi pa počele plakat i nabrajat, čulo se u selo pa doletili vidit šta je bilo. Imaš šta vidit, Turci i beg nabijen na kolac. E, odma potira za braćom Vučkovića, ali kasno biše, Vučkovići već u kaurim. Nikad Turci ne stigoše Vučkoviće, a i danas se taj dio sela na kojem je groblje zovu*

stana, fra Stjepanu Matiću, od žalosti se pomutio razum, te se vratio natrag i spalio netom obnovljeni samostan i crkvu da ih Turci ne bi oskvrnjivali.

Fra Pavao Vučković (1658. – 1735.), brat serdara Tadije, 1687. godine organizirao je iseljenje Ramljaka²³⁹ i Duvnjaka u *Cetinsku krajinu*. Turci su ga u okršaju 1697. godine zarobili u kuli u Čitluku kod Sinja. Tamnovao je šest godina u Bagdadu i Carigradu odakle “junački uteče, dođe pod Sinj, načini manastir i crkvu pod Sinjem. Poče vojevati protiv neprijatelju i dosta mu zla učini (...) pomože uzimati gradove (...). Kad Sinj obsidoše Turci (1715. godine), zatvori se u grad, pomože ga braniti slobodeći junake i svaku jim pomoć dajući.”²⁴⁰ O viteškoj obrani Sinja Kačić pjeva u 103. pjesmi str. 703. – 710. Čudotvorna je Gospa sinjska, koju su franjevci i puk odnijeli iz Rame, prema legendi spasila Sinj 15. kolovoza 1715. godine od silne osmanlijske vojske. O tome se i danas pripovijeda:

Vučkovine.“ (Predaju je zapisala Danijela Ančić 2004. godine, prema kazivanju Jele Budimir (djev. Križanac), rođene 1948. godine. Rkp. FF Mostar 2003, D.)

Mjesto Vučkovine nazvano je po plemenitoj obitelji Nemanovići, kojoj je bio rođen sin Vučko (Vuk). Njegovi potomci su nazvani Vučkovići. Prema Bakuli je 1506. godine bilo više Vučkovića u Duvnu. Kako nisu više mogli podnositi turski zulum, prebjegli su u mjesta koja su bila pod vlašću Mletačke Republike, gdje su postali prvi mletački četovođe, pa su poput pravih vukova junački tukli Turke u više od petnaest okršaja. Andrija Kačić Miošić navodi da su Nakići pod mletačko okrilje, zajedno s mnogim kršćanima, doveli «pridostojnu kuću Vučkovića, iz koje izadoše vrsni na oružju vitezovi». (str. 522.) O «pridostojnoj i gospodskoj kući Vučkovića i njezinih vitezova» Kačić pjeva u 65. pjesmi.

²³⁹ O bijegu Ramljaka Ivan Aralica piše u romanima: *Put bez sna* (1982.) i *Duše robova* (1984.). Usp. Dr. Anto Šoljić, *Fra Pavao Vučković – pokretač seoba Ramljaka (U povodu 300. obljetnice, s osloncem na romane Ivana Aralice)*, u: *Selidba Ramljaka, Rama-Šćit 1687.-1987.*, Sarajevo 1988., str. 59.-66. Ivan Aralica piše da je fra Pavlova majka iz Kreševa, da mu je otac poginuo tri dana prije ženidbe te da se majka udala za nekoga siromaha na Orašcu u Rami.

²⁴⁰ Andrija Kačić Miošić, *Razgovor ugodni naroda slovinskoga*, Matija Antun Reljković *Satir iliti divji čovik*, (priredio Josip Vončina), Sveučilišna naklada Liber, Zagreb 1988, str. 538.

Kad se saznalo da prema Sinju dolaze Turci, fra Pava Vučković zovnio Livnjane i Duvnjane da se bore s naman. Jednu vojsku stavili na Han tako kad vide da Turci idu priko Cetine da pucaju mačkule pa će Sinjani znat šta je i kako je. A bilo i' je svakakvi. Kida je jedan iz Sinja uteka tamo na

ooke i u Italiju i pitaj Boga di nije.

A onda opet, neki su se ostali borit jer su fra Pava Vučković i don Ivan Filipović Grčić hrabрили i govorili da će Bog pomoć. Ostalo ti od nemilog svita u tvrđavi sedansto junaka, a Turaka dolazi sto hiljada. Neko kaže da i' je bilo više, neko da i' je bilo manje, šezdeset hiljada, a ko će to znat.

A sedan fratarata šta je bilo, zatvorili se u crkvicu gori na Gradu i jedan ti izvadi iz nike skrinje Gospinu sliku šta su je donili iz Rame i obisi je na oltar svete Barbare. I molili se oni, moj sinko, a di ne će kod noliko dušmana. To je bilo na sedmi jula i poslin toga sedan dana Turci bili oko tvrđave.

Kad došlo jutro na Gospin žežen, zora bila, a Turci ti nasrnili na jadnu tvrđavicu, prvo pješaci, onda konjanici a za njiman i pričuva šta su je imali. Primakli se tako blizu da su svoje barjake zadili blizon zidina. A svaki put kad se primaknu, Sinjani se na nji' obruše svin šta imadu.

Najedanput, iz čista mira, stali Turci bižat glavon bez obzira, utekoše drito priko Cetine. Ostadoše mrtvi' deset hiljada a ostali utekli. Oko Sinja sve srušeno i spaljeno, nova crkva podno Kamička izgorila do temelja.

A zašto su utekli. Vidili po bedemin oda žena cila u bilu. Navalila na nji' srdobolju. Kad se sve svršilo, časnici štano su branili Sinj skupiše osandeset cekina i dadoše Gospi napraviti krunu da joj se slika okruni, a virnici Sinjani i Cetinjani dali svoga zlatnog nakita i šta su imali da se okiti Gospina slika.

A kad su Sinjani tek donili iz Rame Gospu, oni bi je odnili u tvrđavu u crkvicu, a ona stalno bižala doli ispod Kamička u niku kupinicu. Oni je onda vrata, a ona ti opet u kupinicu. I tako stalno ona

bižala. A fratri onda nisu imali šta drugo već sagrađe crkvu tuten di je bila ta kupinica. I tako je nastala naša crkva.²⁴¹

Od tada se, kao spomen na tu pobjedu, svake godine prije Velike Gospe trči Sinjska alka.²⁴² U čast Gospi što je obranila Sinj, podignuta je

---

²⁴¹ Marina Gugić zapisala je 2008. godine u selu Radošiću kod Sinja. Kazao joj je Ivan Gugić (rođ. 1933. rođen u selu Radošić). E str. 5-6. U Sinju se, također, pripovijeda: *Godina 1715. povijesna je godina za Sinj i Sinjane, za cijelu Cetinsku krajinu, ali i za našu kulturnu baštinu. Te ti se godine dogodilo veliko čudo. Za vrijeme velike najezde Turaka u cilju širenja njihovog carstva, skupila se šaćica hrabrih Sinjana da obrani svoj grad i u tome im je pomogla draga Gospa koju svi danas štujemo. Sinj je bio u plamenu, ljudi na izmaku snaga. Turčin je nadirao sve žešće, kad se odjednom na zidinama grada pojavi lik žene s kudljom u ruci. To ti je bila Gospa, Velika Gospa koja je na Turke poslala kugu i protjerala ih iz Sinja preko Cetine na istok. Mnogo se Turaka ugušilo u Cetini, mnogo ih je pomrlo od kuge, a dok su bježali otet im je konj glavnog sultanskog vojskovođe koji se zvao Edek. S konjem je stigla i cijela njegova oprema: sablja, štit i ukrasi na konju. (Edek ti je naziv za glavnu kariku koja se malazi u alci, koja se igra i u današnje vrijeme.)* Martini Lovrić 2006. godine u Sinju kazao je Jakov Đipalo-Ban (rođ. 1952. g.). Rkp. FF Split, 2006, sv. 30/06, str. 12-13.

²⁴² Obrani ga Marija Divica,
kojano je sinjska pomoćnica.
Koliko ji pod grad dolazaše,
toliko ji mrtvi ostaviše.

Njiovi mi dodijaše grisi,
nek jim sindžir oko vrata visi.”
Trikrat majka moli sinka svoga
da ne kara puka cetinskoga.

Bi u Sinju Gospina prilika
koja čini čudesa velika:
trikrat se je u gradu znjojila
moleć sinka, koga je rodila,

Poslušajte veliki čudesa
što će sada pasti iz nebesa!
Na Turčina dođe srdebolja,
teška bolest, velika nevolja.

da pogleda na svoje stvorenje,
koje nosi njegovo zlamanje:
“Zarad, sinko, tvoje gorke muke
ne daj puka u nevirne ruke!

Po trista ji na dan umiraše,
po toliko iz vojske bižaše,
a uoči Gospojine slavne
biže Turci iz Cetine ravne.

Tako t' moje velike žalosti,
nu se smiluj ter grešnikom prosti:
plačna gledat ja ne mogu puka
ni slušati njiova jauka.”

Osta mrtvih trideset iljada
turske vojske oko bila grada:
što pogibe, što bolest umori,
Gospe sinjska posve ji obori.

Ali Isus majci odgovara:
“Njiova je opačina stara.
Pusti mene, moja majko mila,
da pokaram ja njiova dila!

Zafaljujte, od Sinja junaci,
brez pristanka Isusovoj majci,
kojano vas od Turak' obrani!
I da ste mi zdravi, Cetinjani!

Andrija Kačić Miošić, *nav. dj.* str. 709. – 710.

crkvica na starom gradu, na utvrdi iznad Sinja opasanoj zidinama po kojima je hodala Gospa s kudljom u ruci. U Crkvi čudotvorne Gospe Sinjske podignut je oltar na kojem je Gospina slika. U znak zahvalnosti sinjski puk i puk Cetinske krajine okitio je Gospinu sliku mnoštvom zlatnih ukrasa. (Godine 1987. Čudotvorna Gospina slika, u znak sjećanja na tri stotine godina odlaska iz Rame, donesena je u Ramu za blagdan Male Gospe i ponovno vraćena u Sinj.) Dakle, Gospa i Alka zaštitni su znaci Sinja i Cetinske krajine. Alkar može biti samo onaj koji je rođen u Sinju. Najpoznatije je alkarsko prezime Vučković. (Vučković je zarobio Edeka.)

Nakon stalnih osmanlijskih osveta, Bosna i Hercegovina bila je opustošena, a narod masovno prebjegao u Hrvatsku. Tako je 1723. godine u Bosni i Hercegovini ostalo samo 25 000 Hrvata.²⁴³ Koliko je poznato, to je najmanji broj Hrvata u toj zemlji od VII. stoljeća, kada su je nastanili. O bijegu Ramljaka i njihovih fratara Duvnjaci govore:

*Na Privali, povri Prisoja, i sad se vidi kud je Gospa bižala iz Rame u Sinj, osto njezin put i trag od kola. Ljudi to i zovu Gospin put. Mnogi Duvnjaci kazuju predaje o bijegu Ramljaka i putu s tragovima Gospinih kola. Gospin put postoji i na Ljubuši iznad Mandina sela i Lipe.*²⁴⁴

Roša harambaša

Roša-harambaša hajdučki je naziv za Ivana Bušića. Rođen je oko 1745. Premda G. Bujas u *Makarskom ljetopisu od godine 1773. do 1794.* piše da je Roša rođen u Gorici kod Gruda, vjerojatnije je mišljenje A. Ujevića koji u *Imotskoj krajini* (Split, 1953.) piše da je Roša rođen u Donjim Vinjanima kod Imotskoga. To potvrđuje i danas živa predaja u tome kraju.

²⁴³ Franjo Šanjek, *nav. dj.* str. 317.

²⁴⁴ Danijela Ančić zapisala je u Lipi po kazivanju Vinka Rozića, rođenog 1938. godine. Rkp. FF Mostar, 2003., str. 23. D.

Prozvan je Roša jer imao crvenu kosu (tal. *rosso* = crven). Rano je ostao bez oca Jakova. Živio je na turskoj granici slušajući priče o turskim zulumima, pa se u njemu rano javlja strast da se osvećuje Turcima.

Harambaša *Sočivica* (pravoslavac) primio je Rošu u svoju četu s nepunih petnaest godina. Velik je broj predaja koje kazuju o Rošinom hajdukovanju. Petar je Bakula u svome Šematizmu zabilježio predaju koja kazuje kako su babe zatvorile vrelo Turanj zbog Roše-harambaše koji je dolazio na to vrelo radi čega su ondje češće boravili Turci htijući uhvatiti toga hajduka.

Roša je, kaže predaja, po narudžbi ubijao čas sina, čas oca koji su međusobno bili u svađi. Međutim, kada se *Ali-beg Sukljašević* izmirio sa svojim sinom Ahmedom, kojega je prethodno pobratimio sa Rošom, potkupili su šestoricu *Vlaha* da ubiju Rošu. Roša je upao u zasjedu u kojoj mu poginu brat i jedan pratilac, a onda je on sa svoja dva hajduka pobio napadače i oba Sukljaševića. Roša je hajdukovao od Imotskoga do Sarajeva. Priča se da je Roša bio i gusar odlazeći do Amerike i Indije.

Benić piše da je Roša imao trideset tri druga i da je među njima bio musliman Mubašir “i nije bio loš čovik”.²⁴⁵

Predaja kazuje: “U početku je Roša živio u dobrim odnosima s pravoslavicima, a njegov prvi harambaša bio je pravoslavac Sočivica. Međutim, jedne su noći imotski kaluđeri zazvonili i skupili narod obukavši *odeždu* naopako i u *litiji* govoreći neka prokletstva okrenuvši naopako crne svijeće i tako ih pogasiše, a za njima i sav puk. Kada je čuo za to, Roša je pobjesnio pa je makarski ljetopisac zabilježio: ‘Niki arkaći od straha Rošina blagosivaše se i učiniše se katolici!’”²⁴⁶

Pisani dokumenti i predaje kazuju o Rošinom boravku u kreševskom kraju. “Turci su godine 1777. orobili kreševske franjevce za tisuću groša, jer se na *Lopati* kod ‘fratarskih štala’ primijetila Rošina četa. Te je, naime, godine Roša s 30 drugova na *Lopati* (lokalitet *Korča*) dočekaio 12 trgovaca s robom. Ubili su trojicu, a ostali su pobjegli. Svu su robu hajduci raznijeli.”²⁴⁷

Roša je, također, boravio u okolini Tarčina, jer je preko toga mjesta prolazio važan srednjovjekovni put. Zato je u tom kraju poznata izreka: *Ivan planina – hajdučka starina*.

U narodu *Sarajevskog polja* ostala je uspomena na Rošu, pa se nekome tko je nagal kaže da je “k’o Roša”.

---

²⁴⁵ Bono Benić, *nav. dj.*, str. 260-261.

²⁴⁶ Miroslav Džaja – Krunoslav Draganović, *nav. dj.*, str. 96.

²⁴⁷ Isto, str. 96.

Rošinu smrt opisao je Ivo Andrić u pripovijesti *Ispovijed*.²⁴⁸ Andrić priča kako je Roša, hajdukujući po Dalmaciji, Hercegovini i Crnoj Gori, orobio francuskog emisara na putu u Carigrad. Progonjen od Turaka, bježi u Bosnu i tragično završava kod Kreševa.

Hajdučki harambaša Ivan Bušić Roša, živijo ti je u Donjin Vinjanin. Nadimak je dobijo po crljenoj kosi. Ima je brata Mijata, a njega ti je ubijo Rošin pobratim Amet (Ahmet) Sukljažević iz Mostara. Ubijo ga je na kukavički način, iz zaside, dite. Roša se undan naosumio na pobratima i undan ubije njega i nekoliko njegovih ljudi. Poslen toga pobigne on u ajduke. Mostarci Turci su ti undan odlučili osvetit Ameta, pa puklo kud puklo. Undan se umišaju i livanjski Turci i odluče osvetit mostarske, ali ji Roša jopet ubije devet. Urotiše ti se tada svi Turci, al on, ko kad je bijo stoput pametniji od njizi sviju skupa zajedno, on ti lipo pobigne, u Taliju i vrati se za par godina. I dalje je ratova s Turcima, ali je napada i pljačka trgovce i putnike, a zavadija je se i s imockim pravoslavicima. Niki su ti o stra prišli na našu viru, pa ga zato nazvaše "ustaško-križarski preteča". Posta je opasan i za mletačku i za tursku vlast, pa su činili svašta da ga maknu. Roša je nastavijo po svom, a kad mu je više dodija taj ajdučki život, on ti je tražijo pomilovanje. Nije ga dobijo, pa ti je unda jopet oša u Taliju i kašnje se vratijo u Dalmaciju. Svi su se bojali da će jopet izbit neredi, pa su ga ubili, osikli mu glavu, napunili je pamukon i undan su ti je nosali i š njome po turskim gradovima skupljali darove. Znaš ti, dite, Roša ti je meni bijo neki did, pradid, ali ono izvanjski. Ne znan točno po kome, al ja san ti se uvik ponosila s time, a je i moj ćaća. Uvik mi je priča o njemu i govorijo da neka se ponosin s timen.

Neki ti njega fale, neki mu laju, al moj je ćaća, dobar ti je bijo, Bog mu da pokoj, uvik govorijo da je to dobro, da je bitno da je on za života ostavijo traga. Pa šta što mu laju, stara je narodna: "Dobar konj ima sto mana, a loš samo jednu-ne valja!" E, dite moje, nemoj se nikad stidit svoje krvi. I ti se tribaš ponosit š njimen, sa svojim Vinjanin. Nemoj to nikad zaboravit, ti si isto naše gore list! Rošini dvori ti se nalaze u Donjin Vinjanin, ispo crkve sv. Roka, blizu Crne Gore. Područje iznad kuće ti se zove Rošine livade. Tu ti je i njegovo guvno i njegov bunar i kamen na kojem ti je smijo sidit samo on i niko drugi. E, da mi nije ovi stari kostiju, pa da mogu trčat, a trčala san dok san cura bila, sad bi ja

---

²⁴⁸ Vidi: Ivo Andrić, *Sabrana djela VI. Žeđ*, Zagreb 1963, 35-54.

*tebe odvela gori u Rošine livade, da ti to vidiš. A eto, bar vidi njegovu sliku, tuten ti visi na zidu u ganjku!*²⁴⁹

(Crna Gora u Vinjanima Donjim kod Imotskoga)

Ivo Andrić u svojoj pripovijesti *Ispovjed* piše o Roši harambaši. (Međutim, fabula Andrićeve priče ne odgovara stvarnoj smrti Roše harambaše. Roša se 1782. godine nakon višegodišnjega izbivanja vratio u Dalmaciju i udružio se s trojicom drugova. Ivan Vekić, jedan od te trojice drugova, izdao je i ubio Rošu 1. travnja 1783.)

KAPETAN MAVRO

U ožujku 1797. godine u uvalicu čiovskog škvera je pristala Tetida, lađa mletačkog kapetana Mavra. Uspinjući se prema samostanu Dridu, Mavro je sa zadovoljstvom promatrao svoju prelijepu, tek nedavno porinutu lađu, trogirsku luku, te stoljetne masline, rascvale bademe i zelene brežuljke kojima je Trogir bio okružen. Mavro je bio osjetio potrebu za odlaskom do samostana i uživanjem u predivnom pogledu i svježem zraku nakon više tjedana života u škveru i udisanja katranskog dima.

Već desetak godina je plovio između Trogira i Venecije, bio je ne samo mlad i zdrav, već i bogat. Bio bi i sretan, da nije njegove neutažive pohote. Dok je tako u mislima računao koliko zlatnika bi mogao dobiti za konoplju i vino s Tetide (i na koje će venecijanske ljepotice te zlatnike potrošiti), prenuo ga je nečiji predivni glas. Stojeći iza čempresa, Mavro primijeti da glas pripada mladoj djevojci u crvenom prsluku. Koračala je putem pjevajući, a da ga nije primijetila. Mavro izađe pred nju, a djevojka se skameni poput prestrašene ptice.

Nakon što joj se približio, Mavro uvidi da je djevojka ne samo jako lijepa, nego i vrlo mlada. Na glavi je nosila vrč, a za prslukom zadjenutu grančicu punu bijelih latica. Već od prvog trenutka Mavro je bio očaran njome; činila mu se čistom i neiskvarenom poput vile.

Iako je bio Mlečanin, Mavro je zbog svog čestog boravka u Dalmaciji tečno govorio hrvatski, pa se obrati plahoj djevojci i pokuša saznati ponešto o njoj. Crvenjevši se, Marija (tako se zvala) mu odgovori

---

²⁴⁹ Crna Gora je područje, zaseok u Donjim Vinjanima, ispod crkve sv. Roka. Studentici Filozofskoga fakulteta u Splitu, Antoneli Rebić, u Vinjanima Donjim kod Imotskoga kazala Iva Rebić, rođ. Bušić 1919. Rkp. FF Split, 2004, sv. 13, str. 7.-8.

da prodaje mlijeko, a na svijetu ima jedino baku (roditelji su joj bili mrtvi već duži niz godina).

Vidjevši priliku, prepredeni Mavro nagovori Mariju da mu svako jutro donosi vrč svježeg mlijeka na brod. Plaćao joj je u zlatu, a nevina djevojka je, misleći na bolesnu baku i ništa ne sumnjajući, prihvatila.

Mavrina strast za Mariju je rasla iz dana u dan, ali je uspijevao ničim to ne pokazati – imao je nevjerojatnu snagu volje i strpljenje, koji su bili rezultat njegova iskustva kao pomorca i kapetana broda.

Iako se trudio biti ravnodušan prema njoj, pobrinuo se da nitko na brodu ne bude zao prema Mariji; nije dopuštao da joj itko kaže koju ružnu riječ. Nakon kraćeg vremena, djevojka je stekla potpuno povjerenje u njega, a upravo to je bilo ono što je Mavro želio.

Nekoliko dana prije proljetnog ekvinocija, Tetida je već bila nakrcana robom koju će prodati u Veneciji, pa je kapetan zapovijedio da sve bude spremno za polazak. Marija je, kao i inače, donijela i toga jutra mlijeko u Mavrinu kabinu, ni ne sluteći njegov zao naum.

Ovog puta Mavro joj je dao nekoliko zlatnika, ali poštena djevojka ih nije htjela primiti, već je zadržala jedan, a ostalo mu vratila. U tom trenutku osjeti nekakav mirisni dim kako je obavija, te se onesvijesti i padne na pod kabine. Na Mlečanina trave nisu djelovale, budući da se on na njih davno bio priviknuo. Djevojka se pomalo osvijesti, ali nedovoljno da pobjegne ili se obrani, a Mavro skoči na nju poput pohlepne zvijeri, potrga joj cvijeće i oskvrne tijelo, a zatim je izbaci na obalu i otplovi.

Tako slomljena i oskvrnjena, Marija se dovuče do samostana Drida i u suzama ispriča fra Andriji, svome zaštitniku, o nesreći koja ju je zadesila. Njene riječi su natjerale i svećenika u gorak plač. Baš u tom trenutku ugledaju Mlečaninovu brodicu kako brzo plovi za Veneciju, gonjena jakim vjetrom. Fra Andrija zatim iznese iz crkve križ i počne se moliti.

Za manje od pola sata, veliki crni oblaci su nadvisili Tetidu, a zapuhao je suprotni vjetar, ometajući joj plovidbu. Mavro uskoro uvidi da ne može nastaviti po ovakvom vremenu, ali ne želeći se vratiti u Trogir zbog svog zlodjela, pokuša skrenuti prema uvali u Drveniku, no zbog jake oluje se uopće nije moglo upravljati brodom. Odjednom jak nalet vjetra zahvati jedro, koje odbaci Mavra daleko u more. Njegova posada ga nije ni pokušala spasiti, budući da su i sami bili u smrtnoj opasnosti. Oluja se uskoro toliko pojačala da je brod odbacila sve do rta

Cumbrijana. Tetida je bila potpuno uništena, a mornari su se jedva uspjeli spasiti.

Nakon tri dana, leš kapetana Mavra je nađen na žalu blizu crkvice Gospe Pokraj Mora ispod Vilina Doca u okolici Trogira.²⁵⁰

FRANCUSKA I AUSTRIJSKA OKUPACIJA HRVATSKE

Napoleonova osvajanja označila su kraj tisućljetne vladavine Mlečana. U svibnju 1797. odstupio je zadnji mletački dužd, a 10.000 hrvatskih vojnika uzaludno je branilo čast kolebljivih Mlečana. Teritorij Mletačke Republike pripao je Francuskoj i Austriji. Napoleon 1805. godine Austriji oduzima Dalmaciju, a njegova vojska 1806. ulazi u Dubrovnik. Tri godine kasnije (1808) i formalno je Napoleon ukinuo Dubrovačku Republiku. (Propast Dubrovačke Republike opisuje Ivo Vojnović u *Dubrovačkoj trilogiji*.)

Poljička Republika²⁵¹ je, nakon šest stoljeća opstojnosti, ukinuta 10. lipnja 1807. godine. Englezi su 13. ožujka 1811. kraj Visa porazili Napoleonovu vojsku i utvrdili Vis.

Bečkim kongresom 1815. hrvatska obala je ponovno dodijeljena Austriji.

PLANINA BLIZNA

Marija Terezija (1717.-1780.) provodila je politiku prosvijećenog apsolutizma. Ukinula procese protiv vještica. Nastojala je poboljšati položaj kmetova. Godine 1745. obnovila je *Virovitičku*, *Požešku* i

---

²⁵⁰ Tereza Karabatić zapisala je 2008. godine u Vrsinama kod Trogira. Kazao joj je Blaž Korčulanin (rođen 1937.god. u Vrsinama). Rkp. FF Split, 2008. E.

²⁵¹ Na području istočno od Splita, od Žrnovnice do Blata na Cetini i Omiša, od mora do Zamosorja; na području zvanom *Poljica*, rodila se u 13. st. Poljička Republika. To je administrativno područje pod samoupravom puka Poljičke Republike koji je svoju samostalnost baštinio od 13. st. sve do barbarskog upada Napoleonove sile početkom 19. st. Za razliku od Dubrovačke Republike, ova je Republika bila seljačka, a ne aristokratska. Na čelu je bio knez, kojeg se biralo svake godine. Slojevi plemstva su bili *ugričiči i didiči*, a bili su u nešto povoljnijem položaju od ostalog pučanstva. Temelj Poljičke Republike je bio *Poljički statut*, dokument iz 1440. pisan bosančicom, koji je donosio zakone i običaje Republike. Nekada je bio od životne vrijednosti za stare Poljičane, a danas je od povijesne vrijednosti za Hrvatsku.

Srijemsku županiju i vratila u sklop Hrvatske. O Mariji Tereziji u Žepču se pripovijeda:

Blizu Zavidovića ima planina Blizna. Kažu nju tako zovu jer je kraljica Marija Terezija kad je onuda prolazila bila trudna i konj pod njom poklekne i ona se porodi i rodi blizance. A nju još zovu Marija Bljuzga, al' ne znam zašto. Znam samo da u nas bljuzak znači pljusak, a bljuzgavicom zovu kad ono pada krupan, mokat snijeg pa se sve raskaljuži i stopi i nema nigdje suva il' u proljeće kad se ono snijeg otapa.²⁵²

(Žepče)

KAD JE FRANCEZ PROBIJA CESTU

Kad je Francez probija cestu od Pariza do Turiđa i ne potroši pare ni parića, kad je narod silom radija to, na silu, onda je podignuta kula norinska.

Kad je Austrija zauzela Dalmaciju, Francez je pita da mu plati trošak za cestu, ali kad su našli spomenik đe je upisano, tamo kod Turiđa, da nije potrošio pare ni parića, zato nije moga dobiti Francez ništa.²⁵³

MARMONTOVA CESTA

Marmont je iša sagradit ceste koz našu zemlju, al' nije to moga napraviti uz obalu jer su tamo bili Rusi nego je iša iza brda i planina. Tako je ta cesta išla od Knina, dolinom Cetine priko Sinja, prišla je Cetinu kod Trilja i stigla do Neretve priko Turije. Da bi šta brže to dovršila, uposlia je i veći broj seljaka kojima je tako dava kruva i neki mali iznos, šta je njima odgovaralo jer se živilo u oskudici. Cesta se gradila po načelu kuluka, koje su još Turci u naše krajeve doveli. Samo šta se u doba Turaka kulučilo besplatno, a Francuzi su ipak te naše seljake kruvom naranili.²⁵⁴

---

²⁵² Hrvatska usmena književnost Bosne i Hercegovine: proza, drama i mikrostrukture, priredio Marko Dragić, Hrvatska književnost Bosne i Hercegovine u 100 djela, knj. 5, MH, HKD Napredak, Sarajevo 2005, str. 132.

²⁵³ Usmene pripovijetke i predaje, priredila Maja Bošković-Stulli SHK, MH, Zagreb 1997, str. 358.

²⁵⁴ Aniti Stanić 2007. godine kazao je Ivanko Franić (1962.), policijski službenik u mjestu Blato na Cetini (Omiš). Rkp. FF Split, 2007, E.

GOSPA NA HLADI

U doba francuska je zaposjela sva mjesta u tako i Kaštela. volio ljetovati s njim je dolazilo i četrnaest 1810. godine vladala velika Sućurcu šest pala ni kap svećenik Gospe na prenijeti u župnu crkvu u isprositi kišu. procesije običaju, dugo sutrašnji ophod.

Marmonta vojska znamenitija Dalmaciji, pa Marmont je u Kaštelima, a najčešće njegovih generala. u Dalmaciji je suša. U Kaštel mjeseci nije kiše. Tada je odlučio sliku Hladi procesiji u mjestu te tako Noć prije zvona su, po navješćivala svečani

Zapovjednik francuske posade, šetajući rivom, sreo je skupinu mještana te ih namrgođen upitao čemu ta predugačka zvonjava. Kad su mu mještani rekli razlog zapovjednik se počeo podrugljivo smijati.

Sutradan je bila procesija. Dan je bio vedar, nigdje ni jednog jedinog oblaka. Na samom kraju procesije, kad je puk noseći sliku Majke Božje ulazio u crkvu, nebo se odjednom zamračilo, udarilo nekoliko gromova te je počela padati kiša cijeli taj dan i cijelu noć. Zapovjednik francuski, svladan od očevidnog čuda, sutradan bosonog, a s njim cijela posada, puk i sila naroda iz okolice, uz najveće slavlje povratit će sliku Majke Božje u njezino svetište.²⁵⁵

²⁵⁵ Čudotvornoj Gospi na Hladi, posvećena je crkva na groblju u Kaštel Sućurcu. Kaštel Sućurac ima pet crkava: župna crkva Sv. Jurja mučenika, župna crkva u mjestu od koje

FRA ANDRIJA DOROTIĆ

Fra Andrija Dorotić (Sumartin na Braču, 25. 10. 1761. – Sumartin, 1837.) Bio je političar, filozof i književnik; profesor filozofije i prirodnih znanosti u Peruuggiji, Rimu i Veneciji. Nakon propasti Mletačke Republike 1797. godine vratio se u Dalmaciju i izdao proglas kojim je pozivao na ujedinjenje s Hrvatskom. Francuska vlast optužila ga je da je austrijski agent. Radi toga bio je prisiljen pobjeći u Bosnu i Slavoniju. Godine 1809. stupio je u austrijske postrojbe, a francuska vlast ga je 1810. godine osudila na *smrt u odsutnosti*. U Zagrebu je bio glavnim upraviteljem policijskoga ureda, te je putovao po Bosni, Albaniji, Rumeliji i Krfu. Nakon uspostavljanja austrijske vlasti odlikovan je, ali se razočarao jer Dalmacija nije pripojena Hrvatskoj. Povukao se iz politike i otišao u samostan u rodnom mjestu. U narodu je ostalo sjećanje na fra Andriju Dorotića.

Po legendi je fra Andrija Dorotić biža ispid Francuza jer ga nisu volili ka borca za narodni jezik. E, kad je vidi da in ne će uteć, zasta je kraj kuće koja se i zove fra Andrijina kuća, u dijelu Vranji Ratac, sjaši, i dok je stigla potjera, primiri se i pričini ka težak koji tu radi. Kad su ga ovi iz potjere pitali je vidi fra Andriju, on je reka:

*“Evo, baš je proša”, i pokaza suprotni smjer od onega u kojenu je zatin odjaha.*²⁵⁶

(Selca na Braču)

Ban Josip Jelačić Bužimski

Josip Jelačić Bužimski (Petrovaradin 1801 – Zagreb 1859) bio je grof, ban dalmatinsko-hrvatsko-slavonski. Otac mu Franjo bio je podmaršal. Josip se školovao na Theresianumu u Beču, a nakon toga postao je potporučnikom u konjičkoj pukovniji u Galiciji. Potkapetanom imeno-

---

je ostao samo zvonik jer je 5. prosinca 1943. godine bombardirana od savezničke vojske pri čemu je poginuo velik broj mještana uključujući i svećenika, zatim crkva Gospe na Hladi, crkvice Sv. Luke na Kozjaku te Sv. Jurja na Putalju). kazivač: pok. Ivanko Sokol pok. Ivanko Sokol (1930.-2007.) – Ivanko je moj djed.

²⁵⁶ *Isto.*

van je 1830. g., a 1831. kapetanom 3. graničarske pukovnije u Ogulinu s kojom je ratovao u Italiji i kod Velike Kladuše protiv Osmanlija. Od 1837. g. majorom je pješačke pukovnije i pobočnikom dalmatinskoga guvernera. Potpukovnikom 1. banske pukovnije u Glini postao je 1841. g., a sljedeće godine pukovnikom i zapovjednikom te pukovnije. Bio je pristašom Hrvatskoga narodnoga preporoda. Pisao je pjesme na hrvatskom i njemačkom jeziku i objavljivao ih u *Danici ilirskoj*.

Revolucionarna 1848. godina potaknuta je Ožujkim prevratom u Beču od 13. do 15. ožujka 1848. godine.

Josip Jelačić Bužimski je 23. ožujka 1848. izabran za bana, a dva dana nakon toga (25. ožujka 1848) postavljena su *Narodna zahtijevanja*. Od 8. travnja 1848. godine ban Jelačić je bio podmaršalom i vrhovnim zapovjednikom obiju banskih pukovnija, a 19. travnja ban prekida Uniju s Ugarskom. Patrijarh Stefan Rajačić ustoličio je 5. lipnja 1848. g. bana Jelačića. Time se htjelo simbolizirati jedinstvo Hrvata i Srba. U svojem govoru ban je iskazao ponos “što ga je rodila hrvatska majka u hrvatskoj zemlji.” Ban 7. rujna objavljuje rat Pešti i 11. rujna prelazi Dravu i Hrvatskoj pripaja Međimurje. Ban Jelačić 2. prosinca postaje guvernerom Rijeke i Dalmacije. Bio je sklon savezu s Vojvodinom i Slovenijom.

Car Franjo Josip je 4. ožujka 1849. godine proglasio *Oktroirani ustav*. *Silvestarski paket* objavljen je 31. prosinca 1851., a Bach uspostavlja apsolutizam.

Nakon smrti jedinoga djeteta, jednogodišnje kćerke Ane, i dulje bolesti ban je umro u Zagrebu 1859. g. Pokopan je na svome imanju Novi Dvori kod Zaprešića. Za života je postao simbolom hrvatstva te mu je 17. prosinca 1866. godine postavljen spomenik na glavnom zagrebačkom trgu, koji je tajno uklonjen 1947. g. i ponovno vraćen 1990. godine.

BAN JELAČIĆ UKIDA TLAKU

Na Kamenjaku jedno mjesto se zove Groblje jer je tu bilo groblje onih koji su za vrijeme klake vešani. Ti su ljudi bili kmetovi grofovima. Ako su malo zakasnili na rad, onda su ih batinali, a ako je bil više kriv, da je malo prigovaral njima, onda je bil osuđen na galge. A galge su bile na bregu blizu ovoga groblja, pa se danas to mesto zove Galženjak.

Kad je klaka ukinuta, posle klake još su ti grofovi tlačili. Onda se puno ljudi sakupilo i išli su pred bana Jelačića u Zagreb, na Gornji grad. Kad je tamo narod došel, izašel je ban Jelačić na balkon. I pita

narod kaj hoče. Oni kažeju da više ne moreju baviti ovu klaku. Oni su mislili daje ban Jelačić tomu kriv. On je bil ban hrvatski. A ban odgovori narodu:

– Narode, nisam ja kriv. Ako se želite osigurati da ja nisam kriv, idem s vama u Beč pred cara i kralja Franju Josipa.

I narod je pristal na to. Ban Jelačić je išel na konju, a narod za njim pešice. Putovali su četiri dana do Beča. I kad su došli pred taj kraljevski dvor, straža je javila kralju daje došel ban Jelačić s narodom iz Hrvatske. I onda je zišel kralj van, opet na balkon. I ban gaje pozdravil i rekel mu je da narod je došel k njemu u Zagreb na banovinu i zatražil da već ne more baviti klaku.

Onda je kralj zvadil beli rupček i rekel je:

– Od danas više nema klake.

A tam su bili novinari i odmah dali u novine. Vratio se narod s Jelačićem u Zagreb i više ih nisu grofovi tlačili.

Kad je klaka ukinuta, podigli su Stubičani križ na Galženjaku da bude uspomena na sve one koji su stradali za vreme klake.²⁵⁷

(Kamenjak)

Andrijica Šimić

Rodio se 2.10.1833. u Alagovcu kod Gruda. Već u 10. godini otišao je u Mostar agi *Tikvini* u službu i služio ga punih 10 godina. Zulum i nepravde otjeraše ga u planinu godine 1859. Oteo je oružje nekom begu, kome je iznenada sasuo šaku prašine u oči. Hajdukovao je po Rakitnu, Doljanima, Imotskom, Kupresu, Livnu, Glamoču i Vrlici. U okolici Livna ima nekoliko lokaliteta koji podsjećaju na njega. Narod ga opisuje kao branitelja sirotinje i zaštitnika potlačenih. Progonio je i bogatije kršćane.

Andrijica Šimić uhićen je izdajom 1866. godine, te je izručen turskim vlastima. Nakon dvije godine tamnovanja u Splitu, Imotskom, Duvnu, Livnu i Ljubuškom, uspio je, prepilivši okove, pobjeći iz ljubušskog zatvora 1868. godine nakon čega se ponovno odmetnuo u hajduke.²⁵⁸

---

²⁵⁷ *Usmene pripovijetke i predaje*, priredila Maja Bošković Stulli, SHK, MH, Zagreb 1997, str. 357.

²⁵⁸ *Župa Tihaljina*, Sveta baština, Duvno 1989, str. 130.

HAJDUKOVANJE

Godine 1869., 18. studenoga, dočekala je hajdučka družina Andrije Šimića, harambaše, u *Karamanovcima Derviš-bega Huseinova Kopčića* s njegovih 30 čivčija i *Halila Osmanova Muratbegovića* iz Žovnice i ogulila ih na putu. Predaja i povijesni izvor kažu da je u svoj toj družini Šimić bio najčovječniji te ga Derviš-beg i Halil Muratbegović nisu htjeli optužiti pred okružnim sudom u Splitu.²⁵⁹

O tome poznatom hajduku i hajdučkome harambaši postoji više predaja, a neke i danas žive u njegovu rodnom kraju, ali i u drugim mjestima.

Narod u Drežnici kod Mostara o njemu još pripovijeda:

“Hajduk Šimić Andrija je često dočiko trgovce u Raiča klancu, a slazio je i u Drežnicu, ali nikomu nije nudio ni za šibicu. Jednom banduri drežanski zanoćili u Konjskom, u jednoj pojati doli, a gori bio Šimić Andrija sa svojim drugom na sijenu. I slušao on što banduri pričaju. Pitali banduri jednog Drežnjaka: ‘Što bi ti Šimiću Andriji uradio?’ A on rekao: ‘Ne bi mu ništa, već da imam u torbi šta, sio bi s njim i poio.’ I tako Šimić Andrija nije nikada napao Drežnjake.”²⁶⁰

BANDURI O ANDRIJICI ŠIMIĆU

Hajduk Šimić Andrija je često dočiko trgovce u Raiča klancu, a slazio je i u Drežnicu, ali nikomu nije nudio ni za šibicu. Jednom banduri drežanski zanoćili u Konjskom, u jednoj pojati doli, a gori bio Šimić Andrija sa svojim drugom na sijenu. I slušao on što banduri pričaju. Pitali banduri jednog Drežnjaka: ‘Što bi ti Šimiću Andriji uradio?’ A on rekao: ‘Ne bi mu ništa, već da imam u torbi šta, sio bi s njim i poio.’ I tako Šimić Andrija nije nikada napao Drežnjake.²⁶¹

(Drežnica kod Mostara)

---

²⁵⁹ Usp. Ante Šimčik, *nav. dj.*, str. 51. – 52.

²⁶⁰ Vlajko Palavestra, *Pripovijetke i predanja iz Drežnice*, GZM, NS, sv. 37./1982., str. 184.

²⁶¹ Vlajko Palavestra, *Pripovijetke i predanja iz Drežnice*, GZM, NS, sv. 37./1982., str. 184.

U *Ružićima* kod Gruda, pak, i danas žive predaje o junaštvu i neustrašivosti toga hajduka. Tako se u jednoj od njih govori kako su Turci Andrijicu opkolili u kući jednog njegova prijatelja i tražili da se preda. Prijetili su da će zapaliti kuću ako on ne iziđe iz nje. On im je odgovorio kako je sramota i grijehota tuđu kuću zapaliti, nego da će on uskoro sam pred njih izići. Stavio je na glavu naćve u kojima se kuha kruh, u jednu ruku uzeo svojega vjernog “džeferdara” (pušku) te pucajući izjurio među Turke koji su se razbježali glavom bez obzira, a on pobjegao u obližnju šumu i tako se spasio.

Druga predaja govori o tome kako je Andrijica nakon izlaska iz tamnice, u kojoj je odležao punih trideset godina i četrdeset dana, sa svojih šezdeset osam godina života još uvijek bio snažan, te je preskakao magarca s mjesta, a kako bi onima mladima od sebe, koji su se junačili, pokazao što je pravo junaštvo, u jednom je “dućanu” u pod stavio nož, s oštricom okrenutom prema gore. Sjeo je na pod, uhvatio se rukama za nožne palce i tako preskočio nož, što se nitko drugi nije usudio učiniti.²⁶²

SAN ANDRIJICE ŠIMIĆA

Snieg mete kao lopatom. Gazim ga do koljena, a na nekim mjestima do pasa. Primih se gore. Obijem se na pomrki o drvlje i kamenje. Noge su mi izranjene i otekle. Iznemožen, stignem u selo Runović i pokucam na vrata u Garca. Sami su u kući muž i žena. Je li vjera? Jest! Tu mi naložili vatru, pa se raspokojih. Založih, napih se i zaspah kao zaklan na Garčevoj slamici. U snu vidim rieku Vrliku, oko nje mnoštvo kokošiju, pataka i pilića. Nad njima se naviju orline. Život mi je težak. Svaka mi se noga čini kao greda. U tom se probudim, pa da ću skočiti, ali, što vide jadne oči moje? Imade ih dvadeset oko mene, pa me drže za ruke, za noge i za trup.

*Tako propade Šimić na tvrdoj vjeri.*²⁶³

---

²⁶² Predaju sam zapisao 1999. prema kazivanju Zdravka Nikića iz Ružića kod Gruda.

²⁶³ To je Andrijica Šimić ispričao 2. siječnja 1902. g. novinaru *Pučkoga lista* Juraju Kapiću u Splitu. Za izdaju Garci su dobili 477,40 fiorina i kupili nekoliko volova, ali su im pokrepali. (Milas, M., 1996: 58.)

SUŽANJSTVO

U proljeće 1878. godine nedaleko od Imotskoga pao je u zasjedu, u kojoj mu je izginula sva družina, a on se jedva spasio. Stigao je u *Runoviće* kod Imotskoga nekom *Anti Garcu*, koji ga je okrijepio umorna, ali pogazio vjeru da ga ne će izdati. U snu ga sveza i predade austrijskim vlastima za ucjenu koja je raspisana za njegovu glavu. Vidjevši da je prevaren Andrijica je kumu Anti Garcu izrekao kletvu: *Dabogda moje noge nad tvojom glavom bile.*

Iste godine Andrijica Šimić osuđen je na doživotnu robiju. Odležao je nešto preko 29 godina u tamnici u Kopru.

SMRT

U 68. godini života 16. prosinca 1901. pomilovao ga je car Franjo Josip. Mnoštvo naroda dočekalo ga je na *Splitskoj rivi*. Neki kažu da je NK Hajduk nazvan po njemu. (Rođak je Antunu Branku i Stanislavu Šimiću, Dariju Šimiću.)

Slobode se nije nauživao; 5. veljače 1905. naglo umre i to baš u kući svog izdajice Garca, koji je umro dva dana prije Andrije, pa su obojica ukopana u isti grob.²⁶⁴ Andrijičina kletva se ostvarila. U groblju u Runovićima počivaju Andrijica i njegov izdajnik, a Andrijičine noge su nad Garčevom glavom.

HERCEGOVAČKI USTANAK

Za vrijeme *Hercegovačkog ustanka* (1875.-1878.) konzuli su nastojali ishoditi mir pa su pozivali vođe ustanika u Mostar. Međutim, ustanici su bili oprezni i nisu htjeli doći u Mostar, bojeći se da će ih Turci pohvatati i poubijati. Do sastanka je došlo na drugom mjestu na kojemu vođe dočekaše konzule s mnoštvom vojske. Kada su ih konzuli upitali zašto je vojska dovedena na vijećanje, vođe im odgovoriše kako nikome ne vjeruju. Konzuli su upozorili kako ustanak nije opravdan i kako sultan ima silnu snagu i vojsku pa će ih sve smrviti. Ustanici su na to odgovorili: “Dugovječne mukotrpnje opravdavaju naš ustanak [...] Mrvi nas i tare već od 500 godina, pa evo nas još ima živih, da krv do zadnje

---

²⁶⁴ Tu predaju i danas pripovijedaju u Grudama.

kapi prolijemo za slobodu.”²⁶⁵ Na to konzuli rekoše kako će pomrijeti kad pojedu malo kruha što ga nose u torbi. Tada je *Mijo Ljuban* iz *Sjekoša* zgrabio šaku zemlje ispred sebe, stavio u usta, prožvakao i progutao rekavši: “Evo ove Božje hrane neće nam nikad nestati.”²⁶⁶ Priča se da je engleski konzul *Holmes* zaplakao, vidjevši taj prizor.

* * *

Povijesne predaje kazuju se kao *kronikati* (kratka priopćenja povijesnog sadržaja); rijetko kao *fabulati* (predaje koje imaju razvijenu fabulu); a nikada kao *memorati* (predaje koje kazuju o osobnim doživljajima).

Najviše je povijesnih predaja koje kazuju o višestoljetnom ropstvu pod osmanskom vlašću.²⁶⁷

ETIOLOŠKE PREDAJE

Etiološke predaje nastaju na temelju povijesnih događaja i osoba i iz ljudske potrebe za objašnjenjem uzroka i podrijetla nastanka naziva pokrajina, mjesta, lokaliteta, grobova, grobalja, prezimena; nastanka i nestanka jezera, vrela, bunara, čatrnja, virova, ponora te uzroka različitih pojava u prirodi i među ljudima. Težnja k objašnjavanju i tumačenju etioloških predaja stara je koliko i ono što one tumače.

Etiološke predaje nastaju na povijesnoj, mitskoj, eshatološkoj, demonološkoj, legendnoj razini. Neke su etiološke predaje nastale na temelju pričanja iz života poput one o *Svekar-vodi*. U tim su predajama sačuvana sjećanja na znamenite ljude i događaje iz najstarije povijesti. Uspomene na znamenite osobe i sudbonosne događaje čuvaju i mnogobrojni toponimi.

Baltazar Adam Krčelić (Šenkovec kod Zaprešića, 1715. – Zagreb, 1778.) povjesničar i svećenik bilježi etiološku predaju o nastanku imena grada Zagreba. U svojim *Annuama* (1748.) Krčelić navodi više priča.

Njive *Bojčuse* u selu Letki kod Tomislavgrada nazvane su tako jer su na tom mjestu izginuli mnogi Rimljani i Duvnjaci 155 g. prije Krista. U Splitu je i danas u usmenoj komunikaciji etiološka predaja iz ilirskoga doba koja pripovijeda o nastanku prezimena: *Škare*, *Vatavuk* i *Strizirep*.

---

²⁶⁵ Martin Gjurgjević, *Memoari sa Balkana 1858.-1878*, Stolac, 2000., str. 84.

²⁶⁶ Isto, str. 84.

²⁶⁷ O tim predajama govori se u mojim knjigama *Deset kamenih mačeva* i *Od Kozigrada do Zvonigrada*.

U narodnom je pamćenju krunidba prvoga hrvatskoga kralja Tomislava, a u njegovu čast Duvno je prozvano Tomislavgrad. Uspomenu na najlegendarnijega bosanskoga **bana Kulina** (1180.-1204.) čuvaju predaje i lokaliteti *Kuline* u Uzarićima kod Širokoga Brijega, u *Koritima* kod Tomislavgrada, u *Prebilovcima* kod Čapljine. U Stepenu kod Tomislavgrada postoji *Bogumilski put*. Opće su poznate predaje o nastanku imena: **Zagreb**, **Manduševac**, **Cavtat**, **Buje** i mnoge druge.

Velik je broj djevojačkih lokaliteta na kojima su stradale mučenice. Često su predaje o lokalitetima i grobovima potaknule arheologe da ih istraže i uvjere se u istinitost priča. Tako je, primjerice, Ćiro Truhelka (Osijek, 1865. – Zagreb, 1942.) istražio *Kraljev greb* u Jajcu i ustvrdio da je ondje ukopan zadnji bosanski kralj Stipan Tomašević (1461.-1463.). Kostii kralja prenesene su u samostansku crkvu u Jajcu gdje se i danas nalaze. Pavao Anđelić (Sultići kraj Konjica, 1920. – Sultići, 1985.) istražio je kraljevski grad Bobovac i okolicu Konjica. Na mnogim lokalitetima zvanim *Crkvine*, *Crkve*, *Crkvišta*, *Crkovišta*, *Crkvica*, *Ćelara* (u Posavini) otkriveni su ostatci starih crkava. U tom smislu iznimne su zasluge Đure Baslera (Sijekovac kraj Slavonskoga Broda, 1917. – Sarajevo, 1990.).

TRAVA ZABORAVA

Danas je naša planina Zvijezda nepristupačna, neplodna, obrasla šumom ali naši preci su kazivali kako je Zvijezda prije bila puno drugačija to jest čista suprotnost Zvijezdi kakva je dan danas.

Postoji tu jedna priča o Mari koja je pred udaju, eto išla brat' cvijeće po Zvijezdi, kako je to običaj bio, ali ne osta zdrava, kažu da je dok je brala cvijeće, ubrala nekakav cvijet oko kojeg se bila oplela trava zaborava i mirisala ga pa se nikad jedna više nije mogla povratit' k' o što'no kažu u prisebno stanje. Njen je dragan rad' toga gorke suze lio i Zvijezdu prokleo jer je takav otrov iznjedrila a pjesma kaže:

*Zvezdan-goro, ti prokleta bila,
kao i ja teške suze lila ,
momačka te noga ne gazila
što si mene s dragom rastavila.
Moja draga po teb' cvijeće brala,
cvijeće brala pa ga mirisala,
među cvijeće uplela se trava,
uplela se trava zaborava.*

*Zbog te trave ti prokleta bila,
ledenim se dahom okitila,
'mjesto cvijeća po teb' rasle strijele,
tanki bori i visoke jele.
Sedam godin' u ledu živjela,
sunčeva te svjetlost ne vidjela,
dah ledeni nek' ti dušu steže,
studen vjetar nek' ti lice reže.*

*Tako se kažu i ostvarilo. Snijeg se nije topio sedam debelih godina a kad se otopio po njoj izraste šuma, gusta i eto, zato je kažu, zbog te kletve Zvijezda ovak'a kakva je danas.*²⁶⁸

LUCIN PONOR

U mistu ima jedna stina, ponor četrdeset metara dubok. Već odavna niko ne zahodi tamo. A u vrime kad je od moje matere baba bila dite, u najbogatijoj kući, bila je divojka najlipša od svih.

U nju ti se zagleda momak iz sirotinjske fameje ni ima ništa svoga. Ali ju je volija. I on se njoj sviđija, priresta joj srcu jer je bio šestan. Ali znali su oni da jin nikad ne će dat da se uzmu jerbo kako bi ona gospojska cura za sirotinju pošla. I tili su pobić, ali nisu znali kako.

A kako je njoj bilo vrime od udaje otac joj je naša bogata čovika puno starijega.

I na dan kad su se tribali uzest, ona uteče sa svojim dragin. Pobigli su na uranku, ali kad su svatovi vidili da je mlada utekla, svi svati su je pošli tražit. Luce je tad sa svojim momkom došla do litice i znali su da se više nema di. Čuli su da su im blizu.

Ali Luce ni tila nazad, a znala je da je naprid čeka smrt.

*Zajedno su skočili. Litica se i sad zove Lucin ponor, a ljudi kažu da se prije virovalo da su im samo postoli bili u ponoru, da im tila nikad nisu našli.*²⁶⁹

(Bogomolje na Hvaru)

---

²⁶⁸ Katarina Pejčinović zapisala je u Varešu kolovoza 2007. godine od Liljane Grgić (domaćica, rođena 1953 god.) Rkp. FF Mostar, 2007, D.

²⁶⁹ Studentici Filozofskoga fakulteta u Splitu, Ljubici Rudan, u Bogomoljama na Hvaru 2004. g. kazala Jelena Rudan, rođ. 1940. g., djevojačko prezime Godinović. Udala se s osamnaest godina. Danas živi s mužem, sinom Zvonkom i njegovom obitelji. To je jedina obitelj u mistu koja ima troje male dice. Rkp. FF Split, 2004, sv. 49.

LJUBAVNA STINA

Prija ti, lipa moja, nije bilo da ti moreš, ko danas, ašikovat s kim ti hoćeš. Prije su ti ćaća i mater, ali oni iz bogatih kuća, čim se cura rodi, dogovarali udaju za momka iz druge bogate kuće. A kod onih siromašnih je već bilo drugačije, oni su se uzimali među sobom bez dogovaranja. Pa oni i nisu imali nikakve koristi od ženidbe. A ako bi se bogat momak zaljubio u siromašnu curu ili siromašan momak u bogatu curu, onda bi bilo svačega. Mater i ćaća onog što je bogat bi se bunili i branili im kako god bi znali. Bilo je toga prije puno.

Tako ti se jednom momak lip ali siromah zagledo u ćer nekog bogatuna. Kažu da su bili s Pidriša oboje, a neki opet govore s Gmića, pa ti ja ne znam. I tako zaljubio se on u nju, a i ona, brate, u njega. I tila se dica uzimat, ali njezini ne daju ni da se priča o tomu, a kamoli da se uzmu. Tili nju dati za nekog bogatunčića, ali ona nije tila. Ona bi jadna volila siromaka pa makar s njim i prosila, nego s onim bogatunom pare brojala. Sastajali se oni gori na Makljenu. Gori, sad kad se ide prema Sičajinim kućama, ima jedna velika stina, a iza nje put. Oni su se sastajali iznad te stine. Mislila dica uzimat se, ali stari ne daju, pa ne daju. Zakleli se njiju dvoje volit jedno drugo i radije u smrt nego da se rastanu. Kad više nisu znali šta bi, njezini već dogovorili svadbu, ufate se njih dvoje za ruke i skoče u provaliju iza stine. Oboje umru, a onda se ćaća i mater ufate za glavu što ih ne pustiše da se uzmu. Od tada su se i drugi mladi sastajali kod te stine i kleli jedni drugima, a možda se to i danas radi. Vi mladi to najbolje znate. Stinu od tada zovu Ljubavna stina.²⁷⁰

(Šlimac, Rama)

KAMENI SVATOVI

U naselju *Gračanica*, uz rječicu *Buntu* prema *Kordićima*, nalazi se jedno od najstarijih spominjanih naselja na ovim prostorima, *Susid* ili *Susid-grad* (koji se spominje 19. veljače 1442. g. u povelji aragonskog kralja Alfonsa V. koji je hercegu Stjepanu Vukčiću Kosači potvrdio taj posjed). *Susid* je po važnosti treća srednjovjekovna utvrda Uskoplja, a predaje ga povezuju uz kraljev dvor, uz kraljicu Katarinu, Jelenu...

---

²⁷⁰ *Hrvatska usmena književnost Bosne i Hercegovine: proza, drama i mikrostrukture*, priredio Marko Dragić, Hrvatska književnost Bosne i Hercegovine u 100 knjiga, knj. 5, MH, HKD Napredak, Sarajevo 2005, str. 142-143.

Predaja o kamenim svatovima je usko vezana uz kamene stupove u Susidu. Na udaljenosti od tri kilometra od Susida, iza velike krivine koju pravi rječica Bunta, na desnoj strani nalaze se monumentalni blokovi koji dominiraju cijelim krajolikom. Okamenjena kolona stoji zaustavljena usred uspona na brdo. Nijemo kamenje izaziva divljenje.

Predaja kaže da se tada počeo raspadati i grad Susid. Stanovnici su bježali iz grada i raseljavali se po okolnim mjestima prepričavajući priču o nesreći. Danas, kamene stupovi, izbrazdani zubom vremena slušaju kletvu koju ponavlja Bunta. Često se pojavi, i u izrazito vedrom danu, koprena magle koja zastire kamene stupove.

Zanimljivo je i to da stoka u velikom krugu zaobilazi ove stijene, a i lovački psi se uopće ne približavaju tom području. Žice dalekovoda iznad dijela kamene kolone sasvim drugačije zvone i nekako čudno trepere. Ptice na kamene gromade nikad ne slijeću, iako vrlo često kruže iznad i grakću kao da opominju.

Jednog lijepog jutra listopada tisuću i neke skupiše se svatovi naočitog ženika Ante Bandulovića ispred bijele kule Susida i krenuše po lijepu Janju Grgurevićevu, krasoticu još ljepšeg grada Vesele straže. Konji bijesni, svati veseli, kod Čoban-kamena pregaziše rijeku Buntu. Mnogi svati Buntu mute, Buntu mute, a nesreću ni ne slute. Na Bunti je rublje prala, cura stara, oholica Mara. Mutnu vodu Mara gleda, a svate klete i proklinje:

*Dabogda vam puti bili pusti
pratio vas vrag i mrak gusti
Kud hodili, staze ne vidili
u kamen se ladni pretvorili
Kamenom se okamenili
Tko meni vodu zamuti
prokleti im bili puti
Ljuto kune Mara, cura stara
Žuboreći Bunta odgovara:
Muč, ne kuni Mare oholice
Zar ti, nije, Mare žao dice.*

I prošli su svatovi po lijepu Janju ništa ne sluteći. Veselo se svati kući vraćali s krasoticom mladom i stasitim ženikom. Kad su došli na Susid stranu i prvi jahači se spuštaše prema Bunti, nebo se zamračilo i iznenada zapuha jak sjeverac Kalinjanin. Zavlada tama, a iz tame je

samo dopirao otegnut plač i jecaj koji je ledio krv u žilama. Kad se tama razišla, jeziv prizor iskrsnuo je pred očima. Kolona okamenjena, zaustavljeni bijesni konji s tužnim svatovima. U blistavom sjaju popodnevnog sunca treperila je kletva stare cure, a u blistavo plavo nebo dizao se plač, očaj koji je stezao srca okupljenih stanovnika Susida koji su čekali svatove. Od njihovih suza Bunta je nabujala, a stara cura Mara, kada je uvidjela koliko je zla učinila svojom kletvom, bacila se u mutnu Buntu i nestala u njoj. Njezino tijelo nikada nije pronađeno.²⁷¹
(Bugojno)

OLUJA OSTVARILA KLETVU

Narod je vjerovao u moć kletve. Najviše se vjerovalo u moć majčine kletve i u moć kletve prevarene, obljubljene i ostavljene djevojke. U Brusju na Hvaru pripovijeda se o dvoje siromašnih mladih koji su se zaljubili. Mladić je uvijek obećavao djevojci da će se pobrinuti za njihovu budućnost. Djevojka je vjerovala mladiću i odbijala je sve druge mladiće. Zaljubljena je djevojka ostala trudna.

Mladić je počeo razmišljati kako bi bilo bolje da nađe bogatiju djevojku i tako riješi budućnost. Našao je drugu djevojku kojoj je zanijskao dijete sa siromašnom djevojkom. Prevarena je djevojka proklela mladića: “*Do Bog da se utopi prid mojim očima*”.

Jednoga je ljeta djevojka bila u polju sa svojim roditeljima. Počeo je puhati snažan vjetar, a na moru je bila oluja. Ostavljena je djevojka pogledala prema moru i vidjela veliki oblak koji se nadvio nad jednim brodom. Prepoznala je svojega bivšega mladića i vidjela je kako se brod izvrće i kako more guta taj brod i sve ljude u njemu.

U toj predaji krajolik najavljuje ostvarenje kletve – bila je velika žega i strašno sunce; počeo je strašno puhati vjetar; na moru je bilo nevrijeme; a kad je djevojka pogledala prema moru, vidjela je veliki oblak koji se nadvio nad brodom; brod se izvrtao i more je progutalo brod i sve ljude u njemu. Na utjecaj krajolika na identitet, mentalitet pa i sudbinu ljudi prvi su ukazali irski kulturolozi početkom dvadesetoga stoljeća. Isto je i kod hrvatskih modernista, primjerice, Dinka Šimunovića, Ksavera Šandora Gjalskoga i mnogih drugih.

Živa predaja i toponim *Kleti Oblak* čuvaju uspomenu o tragičnoj ljubavi vjerne djevojke i lakomislenoga mladića koji ju je obljubio i

---

²⁷¹ *Hrvatska usmena književnost Bosne i Hercegovine: proza, drama i mikrostrukture*, priredio Marko Dragić, *Hrvatska književnost Bosne i Hercegovine u 100 djela*, knj. 5, MH, HKD Napredak, Sarajevo 2005, str. 148.

ostavio. Žanrovi usmenih priča se prepleću. Priča o *Kletom Oblaku* može se promatrati kao etiološka predaja i kao novela. Poanta te priče ističe njezinu didaktičnost – mladića je zbog njegovoga grijeha zauvijek progutalo more.

KLETI OBLAK

U selu Brusje bili su dvoje mlodih koji su se zajubili. Mladić je stalno divojci govori kako će je oženit i da je njegova ljubov tolika da ih niko nikad ne će moć rastavit. I njih dvoje bili su kruto siromašni s velikon famejon, al mladić je uvik obećovo da će se pobrinit za njihovu budućnost i da će se skoro zaručit. Virujući njegovim obećanjima divojka je odbijala sve druge mladiće koji su joj mogli ponudit puno veće od njega. Uskoro je ta njihova ljubov urodila plodon, divojka je ostala noseća. U njezinemu zaručniku probudile su se ambicije, poče je pensat o njihovemu siromaštvu, misli da je može noć divojku koja je bogatija i s kojom bi mu budućnost bila sigurija.

Svojoj divojci i cilemu selu reko je da to dite ni njegovo i da nema čo činit s njon. Divojka je ostala u svojoj kući sa materon i ocen di se dite rodilo. Svojega bivšeg mladića uvik je proklinjala istom kletvom: “Do Bog da se utopi prid mojim očima.”

Jednega lita bila je u poju sa svojim storima, bila je velika žega i strašno sunce kad je poče strašno puvat vitar, na moru je bilo nevrime. Kad je divojka pogledala pud mora vidila je jedon veliki oblak kako se nadvi nad jednin brodom. I ona je odma pripoznala brod svojeg bivšeg mladića, i vidila kako se izvarće i kako je more progutalo tin brod i sve jude u njemu. I tad njezina kletva se ostvorila; on se utopi prid njezinima očima.

*A danas se to misto di se ti brodovi izvarni zove „Kleti oblak”.*²⁷²

(Brusje na Hvaru)

PLANINE BABE

Jedne godine nakon tvrde zime odmah prvih mjeseci nekim je babama nestalo sijena za stoku. U veljači se prohorilo (vrijeme je postalo ljepše) i babe su odlučile ranije nego obično potjerati stoku u

---

²⁷² Zapisala je u Brusju na Hvaru 2006. g. Katarina Mišković, a kazala joj je Katica Hraste. Rkp. FF Split, 2006, sv. 1, str. 5.

planinu (obično se ovce gone u planinu početkom 6. mjeseca). Pošle su zadnja tri dana u veljači, a kako nisu mogle za to kratko vrijeme izaći na planinu, govori se da je veljača molila ožujak da se nastave lijepi dani:

*“Ožujače, po Bogu rođače
daj mi zajmi dva-tri bijela dana
da ispratim babe u planine.”*

Dok su babe gonile ovce pjevale su:

*Veljačo, veljačice, dok je mojih
ovnova kolorošćića i
jarčića vitorošćića, ja
se ne bojim tvoje
oštre zime.”*

*Taman babe izašle na
planinu, zima se
vratila. Od silne
hladnoće babe su se
jednoga jutra smrzle
i pomrle. I danas
postoje njihove figure
u kamenu, likovi triju
baba kako muzu ovce
na strugi i uz njih*

stoje kablovi u koje su muzle mlijeko. Po tome se ta planina zove Babe.

Postoji uzrečica u našem narodu koja se tiče velikog nevremena, a vezana je za taj događaj. Naime, kada počne kihati (padati snijeg) pri kraju veljače ili na početku ožujka kaže se: Danas su ti huke babe!²⁷³

(Stolac)

ČIOVO

Često su me judi pitali kako je naš otok dobia ime. Meni je moj dida kaza da kad se dilia Split i Trogir, osta je jedino naš otok. Nisu znali

---

²⁷³ Hrvatska usmena književnost Bosne i Hercegovine: proza, drama i mikrostrukture, priredio Marko Dragić, Hrvatska književnost Bosne i Hercegovine u 100 djela, knj. 5, MH, HKD Napredak, Sarajevo 2005, str. 166.

*kome ćedu pripast pa su judi jedni druge pitali: “A čije je ovo?” Tako su onda nazvali naš otok Čiovo ili kako naši susidi Trogirani kaŹiju Ciovo.*²⁷⁴

(Slatine)

ŽRNOVNICA

*Žrnovnica je postala po Źrnjevim. U njoj nije bilo mlinova već samo Źrnjeva. Źrnjevi su veliki kameni koji bi se vrtili rukom, pod njih bi stavili Źitiju i tu bi ispadalo brašno. Prije je u Źrnovnici bilo puno Źrnjeva.*²⁷⁵

(Źrnovnica)

BUJE

Stari Slavinci su prišli tote kada ni bilo hiŹ. Bile su samo boški. Na brege poli Buj, kade zovemo Stare Buje, su se fermali i su rekli:

— Tu će bit buje.

*Tamo su Źiveli. Nekad su tamo kmeti skopali kameni škaf, razbijeni lonci, stari šoldi. Naš slavinski svit je od vaik va Bujah. Samo poklin su napravili nove Buje.*²⁷⁶

(Selo Bibala u Istri)

O POSTANKU GRADA ZAGREBA

Ljudi kazuju u Stupniku, da na mjestu, gdje je sada Zagreb, nije bilo nigdje vode ni zdenca. Jednog dana je onuda prošao neki biskup sa jednim svećenikom i slugom. Kad je putem oŹednio, ne našav nigdje vode, dođe do mjesta, gdje je sada Jelačićev trg. Tu stane, udari biskupskim štapom po zemlji, i najedanput proključa voda. Tada reče svome slugi: zagrabi.

*Od toga doba zove se ono mjesto Zagreb. Onaj zdenac se zove Manduševac.*²⁷⁷

---

²⁷⁴ Studentici Filozofskoga fakulteta u Splitu, Andrei Pavičin, 2004. godine u Slatinama kazala RuŹa Nakir (rođ. 01.01.1930.g., u Slatinama). Rkp. FF Split, 2004, sv. 2.

²⁷⁵ Studentica Filozofskoga fakulteta u Splitu Luiza-Katica Bouharaoua zapisala 2004. godine po kazivanju Agate BlaŹević. Vl. rkp. ST, 2004, sv. 3.

²⁷⁶ *Usmene pripovijetke i predaje*, priredila Maja Bošković Stulli, SHK, MH, Zagreb 1997, str. 333.

²⁷⁷ *Isto*, str. 334.

(Zagreb)

KAK SE PROZVALO VRAPČE

Jednom je, vele, sv. Franjo, kad je putovao u Zagreb, projašio i kroz Vrapče. Tu su ga seoski derani nabacivali kamenjem, našto im je on viknuo:

“Vrabec vas dal!”

*Otada da se selo prozvalo Vrapče.*²⁷⁸

(Zagreb)

CAVTAT

Kako je bio porušen Epidaurus, nije nikoga bilo više tu, samo stijene, hridi, razvaline. U montanji, u brdima su neki ljudi bili ijedan čovjek je gledao dole i ugledao je drače, kapinike i kako neko gorsko cvijeće će cavti u ruševini. I govori:

— Gledaj kako cavti.

*I tako su prozvali to mjesto Cavtat.*²⁷⁹

(Cavtat)

IME SLANO

Ja sam slušala da je došla kraljica neka na kobili tuj u Slano. Kobila bila žedna, pa je dovela kala mora, a kobila ne čela pit. Ona provala rukon i rekla:

– Slano je, ah što je slano!

*I tako se prozvalo Slano.*²⁸⁰

(Slano)

KUMOVA SLAMA

U vedre noći priko ciloga nebavidi se navlaka koju narod zove Kumova slama. Ta Kumova slama nastala je poslin zvizda koje je Bog prije stvorio.

---

²⁷⁸ Isto, str. 335.

²⁷⁹ Isto, str. 335.

²⁸⁰ Isto, str. 335.

Doli na zemlji bila su dva kuma, od kojih je jedan bia nepošten i zavidan onome drugome. Živili su na dva kraja sela i među njima je bilo veliko polje. Nepošteni kum je uvik po noći kra slamu iz plasta poštenoga kuma. Dok je prinaša slamu priko polja tako se ona za njin razasipala.

Kako se odavna Zemlja zaklela Raju da se sve tajne doznaju, tako je Bog na nebu razasuja svitleću slamu.

I svi sa Zemlje mogu vidit kako se nepoštenomkumu rasula slama po polju.²⁸¹

(Otok kod Sinja)

DUGA

U davno doba Bog je učinija tu šaru na nebu da ostvari želju onima koji nisu zadovoljni onim šta su.

Pa ako se koji muški želi pritvorit u žensko mora pribacit svoju kapu priko duge, protrkat ispod nje i na drugoj strani uvatit kapu.

Ako bi pak koja ženska se tila pritvorit u muško mora svoj šudar pribacit priko duge i kad ga na drugoj strani privati odma muško postaje.

Ali nikome to nije uspilo do danas, jer taman kad ti se učini da si poda njon i da je moš pribacit ona ode dalje od tebe i nikad je moš doseć.²⁸²

(Otok kod Sinja)

SVATOVNA PEĆINA

U dolnjem Zagorju, varh tako nazvanoga sela Jablanovca u župi bistranskoj, stoji jedna visoka klisura, o kojoj narod sledeca pripovijeda:

U starodavno doba zaljubio se je neki mladić u krasnu djevojku, želeći je, svim protimbam uparkos, za svoju suprugu uzeti. Ovoj namjeri

---

²⁸¹ Marina Perojević svibnja 2006. g. zapisala u Otoku kod Sinja. Kazala joj je Mila Perković Tabak (rođ. 1968. g. u Rudi. Mila je tu i druge predaje upamtila od svoje bake Vinke Kamber (djev. Varvodić, rođ. 1925. g. u Rudi. Rkp. FF Split, 2006, sv. 46, str. 2. Predaju *Kumova slama* (zapisanu u Dalmaciji) navodi i Maja Bošković-Stulli u *nav. dj.* str. 330.

²⁸² *Isto*, str. 1. Predaju *Duga* (zapisanu u Otoku i Brnazama kod Sinja) navodi i Maja Bošković-Stulli u *nav. dj.* str. 331.

*protivljahu se roditelji njegovi, ali on, slijedeći nagon šarca, uze obljublenu djevojku. Kada su mladići na gori varh rečenoga mjesta svadbu opslužavali, prokleo ih je otac mladoženje, sa svimi svatovi, djeveri, dodaši i ostalom družbom na što se svi na kamen obratiše i pećinom postadoše.*²⁸³

(Jablanovac kod Bistrice)

TRI SUNCA

Uvik je baba govorila da je drijota ubit lastu, jer da nije lasta ne bi nas Sunce grijalo i uvik bi nan pripovidala kako je to bilo u davno doba kad se Zemlja tek stvorila.

*Prvo su bila tri sunca. Dva je zmija koja je bila sam đava popila. Treće sunce je lasta sa svojih krilima visoko na nebo podigla i otlan nas i danas grije.*²⁸⁴

(Otok kod Sinja)

* * *

Povijesne i etiološke predaje koje su nastale na povijesnoj razini isprepleću se s poviješću i teško ih je razlučiti. Te se predaje mogu nazvati *usmenom poviješću, domaštanom poviješću, literariziranom poviješću.*

ESHATOLOŠKE PREDAJE

Eshatološke predaje pripovijedaju o potresnom pojavljivanju ubijene tek rođene vanbračne djece, umrle nekrštene djece i ubijenih odraslih osoba. Ubijena i umrla nekrštena djeca pojavljivala su se noću, kriveći se u bijelim haljinicama sa svijećom u ruci. U zapadnoj Hercegovini tu djecu nazivaju *krivljavcima*, u istočnoj Hercegovini

---

²⁸³ *Usmene pripovijetke i predaje*, priredila Maja Bošković Stulli, SHK, MH, Zagreb 1997, str. 339-340.

²⁸⁴ *Isto*, str. 2. Predaju *Tri sunca* (zapisanu u Brnazama kod Sinja) navodi i Maja Bošković-Stulli u *nav. dj.* str. 330.

drekavcima, u dubrovačkom kraju *tintilinićima* ili *tintama*.²⁸⁵ U nekim mjestima u Dalmaciji i na otocima ta se djeca nazivaju *mačićima*, a to dovodi do zabune jer se *mačićima* nazivaju demonska bića – đavao pretvoren u mačku koji noću sve do prvih pijetlova čini strašna zlodjela ljudima koje sretne na putu.

Eshatološke predaje govore i o pokojnicima koji su se ustajali iz groba jer nisu ispovjedili sve grijeha. Te bi se osobe prikazivale samo svojim ukućanima i čim bi kazale neispovjeđeni grijeh, zauvijek bi nestajale. Te se predaje kazuju kao memorati. (Razlika je između eshatoloških i demonoloških bića, a o tomu će biti riječi i u daljnjem tekstu.)

MÁŠKA U KAMPANEL

U Postirama se pripovijeda o djevojci koja je prije dvije stotine godina u ljubavi zatrudnjela. Uz pomoć prijateljice rodila je, te prestrašena za svoju sudbinu, stavila dijete u košaru i odnijela ga u zvonik crkve. Od tada se ta predaja veže za Sutivanjane, a preoblikovana je i u izreku: “Máška van je u kampanel!”²⁸⁶

Pri' dvisto godin' u Sutivan je živila divojka jedinica u roditelja. Bilo je to vrime kada se puno vodilo računa o poštenju žene. Ona je u jubávi zatrudnila i sedam miseci to svima krila. Kada je rodila uz pomoć prijátějice, bila je očajna i pristrōšena za svoju sudbinu. Tada su novorođeno dite stavile u košaru visoko u kampanel crikve.

Ujutro kad se svit digo i ču' plač, govorili su: “Máška u kampanel, odakle máška u kampanel? Kako se popela gori?”

*Kad se svit digo gori, vidili su da je to dite.*²⁸⁷

(Postire na Braču)

MALI S CRVENOM KAPICOM

Išo neki čovjek putem i na križanju sreo malog s crvenom kapicom. Sustavi on čovjeka i rekne mu:

---

²⁸⁵ Nevjerojatno je koliko hrvatskih prodavaonica dječjom odjećom i obućom nosi takve nazive.

²⁸⁶ Zapisala je 2005., u Postirama na Braču Tea Fabris, a kazao joj je Ante Bižaca (rod. 1954. g. u Postirama, po zanimanju elektrotehničar). Rkp. FF Split, 2005., sv. 77, str. 8.

²⁸⁷ *Isto.*

– Očeš ti mene primiti k sebi? Dat ćeš mi jesti prosenu kašu, a ja ću tebi prenašati žito, pa buš bogat i prebogat.

Uzeo čovjek malog k sebi i hranio ga kako su se dogovorili, a i mali se držo obećanja. Bilo navjek u kući kod njih žita a nitko nije znao otkud. I čovjek se bogatio sve dok nije neka baba vidla kako kroz travu iz susjedovog ambara putuje žito - zrno po zrno, ko mala stazica prst debela - pa ravno u ambar toga čovjeka. Baba digla viku, spuntala ljude i navalili oni na čovjeka da otjera malog. Nije se moglo drugačije i on ga potjera.

Kako je mali otišo, prestalo žito dolaziti - a čovjek uskoro posto bogac kakav je i prije bio.²⁸⁸

(Grginac, Bilogora)

TINTILINIĆ POD CRVENOM KAPICOM

Pričala mi moja baba kako je jednom kad je bila u paši ugledala za ovcama jednog tintilinića, mali je bio pod crvenom kapicom. Ona je prišla, a tintilinić je vikao:

– Daj mi vode, ni iz neba ni iz zemlje!

Tako je išao dugo za njom, ali ona se pripala i pobjegla je ispred ovaca. Kad se približili selu, tintilinić je pobjego.²⁸⁹

(Ponikve na Pelješcu)

GORI VATRA I DITE PLAČE

U Filipovića je bila cura Pava. Kod nje na silo je dolazio Ante iz Osoja. Ante je iša na silo priko Dočića i niko nije zna za to jer prije se išlo krijomice na silo. Kad je Ante doša do Gradine, bilo mu je nešto čudno. Čuju je kako neko dite plače. Jadan on, nije mu se dalo ni naprid ni nazad. Pava se bila zabrinila, ali nije smila nikom reć da će on doć na silo.

Kad je Ante otiša gori poviše, jopet je čuju dite kako plače. Kad je doša do Pave, reka joj je da poslušaj čuje li išta. Ona je isto čula taj plač. Kad se Ante vratijo kući, pita je babe šta je to. Baba mu je rekla da se uvik triba prikrstit i izmolit virovanje kad vidi tako nešto. Potlen ga triba pitat: “Ko si i šta očeš?”

---

²⁸⁸ *Usmene pripovijetke i predaje*, priredila Maja Bošković Stulli, SHK, MH, Zagreb 1997, str. 370.

²⁸⁹ *Isto*, str. 415.

Ante je tako i uradio. Potlen deset dana, kad je jopet iša na silo, vidijo je nešto još gore. Gori kod Gradine gori vatra i dite plače. Ante se prikrstijo i izmolio virovanje i eto vatre nestade. Ante poša naprid, kad dite opet poče plakat. Kad je Ante upita diteta šta je, dite se ušutilo. Dite mu je reklo da je ono izgubljena duša. Mater ga je udavila i zato mu je vrat crven. Dite je reklo Anti da moli za njega i da svin curan i udovican i prattrin kaže da mole za nj. Ante ga je poslušā. Potlen toga ni Ante ni niko drugi ništa slično nije vidijo.²⁹⁰

(Batin kod Posušja)

MITSKE PREDAJE

Mitske predaje pripovijedaju o vilama i povijesnim osobama kojima je narod pripisao nadnaravnu moć. Pomagale su junacima i samo noću dolazile u sela. Priča se da su zavodile mladiće javljajući im se u snu. Jedni pripovijedaju da su ih vile izliječile; drugi da su siromašnim djevojkama pomagale brže istkati ruho za udaju; treći da su pomagale nejakim pastirima; četvrti da su mlade prenijele preko jezera u planinu, a stare pred crkvu itd. Činile su zlo jedino ako bi im se tko zamjerio izdavši tajnu da im je jedna noga magareća, konjska ili kozja. U narodnoj percepciji vile su bajkovite ljepotice, gotovo uvijek u dugim bijelim, rjeđe plavim haljinama, dugih zlatnožutih počesljanih kosa, s modrim ili zelenim očima i imale su nadnaravnu moć. Narod pripovijeda i o vilenjacima i vilinčetu. Od povijesnih osoba kojima narod pripisuje mitsku moć najčešće su Marko Kraljević, Janko Sibirjanin, Stojan Janković, Mijat Tomić i Andrijica Šimić.

Mitske predaje često imaju razrađenu fabulu, a pripovijedaju se kao memorati.

Vile u VI. st. spominje bizantski pisac **Prokopije iz Cezareje**. Vile se spominju i u *Zlatnoj legendi* Ivana Zlatoustog s početka XII. st.²⁹¹ **Vraz** u Kolu (br. 5., 1847.) piše o vilama. Ivan Kukuljević Sakcinski (Varaždin, 1816. – Puhakovec, Hrv. zagorje, 1889.) o vilama piše u

---

²⁹⁰ *Hrvatska usmena književnost Bosne i Hercegovine: proza, drama i mikrostrukture*, priredio Marko Dragić, Hrvatska književnost Bosne i Hercegovine u 100 knjiga, knj. 5, MH, HKD Napredak, Sarajevo 2005, str. 177.

²⁹¹ Špiro Kulišić, *Stara Slavenska religija u svjetlu novijih istraživanja posebno balkanoloških*, Sarajevo 1979, str. 139.

Danici (1847.). Nekoliko je autora koji pišu o pričama svoga kraja (Lovreć, Makarska, Varaždin, Ivanić-grad, Karlovac, Lonja).²⁹²

VILE JEZERKINJE

Nekad davno, u staro doba, u brzacima pored vodenica kupale su se vile jezerkinje. Kao i sve vile bile su lijepe i mlade. U jednu takvu, lijepu i mladu, zaljubio se jedan mlinar. Želeći stalno biti s njom, baci se on u brzace pod vodenicama. Nikad se više nije vratio niti su ga našli. Svi su znali koliko je mladi mlinar volio

*vilu, tako da nitko nije plakao niti je pisao osmrtnicu. Svi su znali da je otišao sastati se sa svojom dragom i da su sad sretni.*²⁹³

Predaje o vilama jezerkinjama nadahnule su su i Nikolu Šopa da napiše antologijsko djelo *Božanski pastir*.

VILA I PASTIR

U stara vremena dica su uglavnom koja su bila nejaka da rade čuvala stoku po planinama i ledinama. Bio jednom jedan čoban kojeg su dica zvala Čelo. On je bio mal i nekaj i sva su ga druga dica zafrkavala i tukla. Čelo jadan moro šutiti i trpiti, jer je bio nejači.

Ali jednoga dana čuvo Čelo stoku i vidio kako se u grmlju vila zapetljala. Čelo bio onako strašljiv i nije znao što da uradi, al kako ga je vila sve više dozivala, otiđe on i otpetlja je. Kad je to uradio, reče mu vila da će mu ispunit jednu želju, on odma reče da bi tio bit najjači među svim čobanima. I ispuni vila njemu želju, a on šutio i čekao da ga netko

²⁹² *Usmene pripovijetke i predaje*, priredila Maja Bošković Stulli, SHK, MH, Zagreb 1997, str. 27.-28.

²⁹³ Katica Lozić Radielović zapisala je 2007. g. u Jajcu 2007. g. Rkp. FF Mostar 2007, D.

*napadne. Tako, jednom zgodom, djeca opet navališe na Čelu, a on ih spreman dočeka i obrani se od njih nekoliko, a oni se razbježaše. Kad su ovi vidjeli da se nešto čudno s njim desilo, nikad ga više ne dirnuše, a čak ga se počеше i bojat.*²⁹⁴

(Ustirama u Rami)

MUDRI SALAMUN I SESTRA

Salamun je bi mudri čovik i ima je sestru. Govoru da je bila lipa, lipa kako perla. Ali govorilo se i da ima noge o tovara. Tako su i mudrom Salamunu govorili da mu je sestra vila, bo ima noge o tovara; a un ni virova. Više su mu bili dodijali s otin govorenjem! Ča će učiniti da vidi je li oli ni istina? A un bi mudar i pametan, pa učini crikvu, pa je posaliža mramorun i učini kako marete, da se vidi kako da je voda.

I kad mu je sestra čula da je je brat, mudri Salamun, učini novu crikvu, šla je viti otu lipotu kakove jošće ni bilo na svitu. Un, kaje vidi di ona gre i da će dojt u crikvu, un se hrani zada vrat. Ona gre i došla na vrata: pari da pliva voda. Unda je digla njevi abiti, da ih ne smoči. (Bila je sva u svili do tloha.) Ka je došla nutra - to ni voda nogo mramor. Ka je vidila da je mramor, pustila je abiti i rekla sama sobun:

*Di je mudrosti,
tote j i ludosti.*

A mudri Salamun zada vrat govori:

*Di je liposti,
tote j i sliposti.*

*– I unda je se povidi.*²⁹⁵

(Sali na Dugom Otoku)

GRAD VID

U Vidu se okrunilo devet krajeva. Tu je bija velki grad i, kako kažu, drugi odma iza Rima. Rim pa on bio, zvao se Vid. Tu se usio čitavi grad, samo mala crkvica je ostala. Kutije isto bija veliki grad. Usilo se istoga

---

²⁹⁴ Hrvatska usmena književnost Bosne i Hercegovine: proza, drama i mikrostrukture, priredio Marko Dragić, Hrvatska književnost Bosne i Hercegovine u 100 knjiga, knj. 5, MH, HKD Napredak, Sarajevo 2005, str. 184. Sličnu je predaju zapisala i Maja Bošković Stulli u Radešinama kod Sinja.

²⁹⁵ Isto, str. 224.

vremena kao i Vid i sada se vide u vodi razvaline, kupe na kućama, kad je čista voda i fino vrime.

*I unda bi se kladili monci, bili su vele silni ljudi: ko bi dojezdija iz Vida do Kuti na konju, a ne posrnut, onda bi onaj dobija neku nagradu. I kad bi od velike svoje sile, od oholosti, kad ne bi ništa mogli, unda bi skuhali pogaču za metu i u nju bi gađali. A kašnje se usilo sve.*²⁹⁶

(Opuzen)

VIDOVSKA KRALJICA

Ima put Neuma jezero Kuti. Kažu da je govorila vidovska krajica:

– Moji Kuti, moji zlatni skuti.

Tako san ja čuja. U trupici danas kad se čovik vozi po tom jezeru Kuti, vidu se porušeni zidovi u dubini od nekadašnjeg grada. Od Kuti do Vida sve je bija grad. I ta krajica kad je išla kočijom od Vida do Kuti, zato bi ona rekla:

– Jest Vid Vid, ali moji Kuti moji zlatni skuti. To sam čuja kad sam bija dite.

*

Druga žena dodaje:

*O, moj Vide, moj očinji vide,
moji Kuti, moji zlatni skuti.*²⁹⁷

(Opuzen)

DIVOVI GRADE TORANJ

Su bili neki veli i jaki judi. Kad su zidali turan u Mutunu i u Buzetu i crekvu pod grotu, da su si bat posujivali jedan drugomu. Jedan je bi u Mutunu, a drugi u Svetom Štefanu i su si preko drage davali bat.

*I žene su bile jake, pa su na glavi nosile kolonu od crikve, a na hrbatu otroka i još su po putu plele hlače.*²⁹⁸

(Beletićev Brijeg u Istri)

---

²⁹⁶ *Usmene pripovijetke i predaje*, priredila Maja Bošković Stulli, SHK, MH, Zagreb 1997, str. 337.

²⁹⁷ *Isto*, str. 338.

²⁹⁸ *Isto*, str. 364.

DIVIĆ

*Vile su sagradile arenu u Puli. Su nosile na glavi grote i prele. Kad je peteh zakukurika, više nisu mogle dalje graditi, pa je prez krova. Stari su govorili da je to Divić.*²⁹⁹

(Loborika u Istri)

ČRNA KRALJICA

Mnoge su predaje zapisane o Crnoj kraljici. Neki misle da je Crna kraljica udovica Ulricha Celjskoga, a neki da je udovica Vlatka Hercegovića, drugoga sina hercega Stipana Vukčića Kosače koji je bio oženjen rođakinjom Ulricha Celjskoga. Te su predaje nadahnule Josipa Freudenreicha i Higina Dragošića da napišu istoimena djela.

Bila jena žena koja je bila jako zločesta svojim slugem. Kak se je navek nosila vu crnom rubju, zvali su ju "crna kraljica". Cez nejni grund nije nišče smel, jer bi sakega kerega bi na svojem gruntu vlovila dala hititi pred lave kere je baš za t posel hranila, ili bi pak na njega napustila dva orle keri su bili tak izvežbani da bi mam čoveku iskopali oči.

No kad je Turčin haračil po hrvatskoj zemli, nije zabil ni na Medvedgrad vudriti. Kad se je Turčin približaval k festungu, pozove kraljica svoje sluge vu festung da ga brane, ali joj se ni ni jen odzval. Kraljica je bila sad vu nepriliki i pomisli si da se zakune vragu te veli:

– Pukni, vrag, dam ti Medvedgrad — ali joj se ni nišče odzval.

Ona opet i po drugi put veli:

– Pukni, vrag, dam ti Medvedgrad i sve zlato - ali joj se opet ne

javi.

Sad se ona i po trejti put zakune i veli:

– Pukni, vrag, dam ti Medvedgrad i sebe!

I zaistinu sad vrag pukne i potera Turčina iz Hrvatske.

No kraljica je sad tela da se resi zakletve, te da proglasit po celoj zemlji da keri ju triput oko nejnog grada odnese, da mu bu dala bedenj dvanajst veder pun zlata. To čuje jen vuglenar i on otide k kraljici te se joj javi da ju bu on nosil triput okol grada, pa makar si noge do kolena znucal, ali mu onda mora dati bedenj od dvanajst veder pun zlata. Kraljica je na to pristala i sad njemu veli:

---

²⁹⁹ Isto, str. 365.

– *Ja se bum, da me buš lakše nosil, pretvorila vu gavrana, a ti me skri pod nadre od tvoje rubače, da me gdoj ne vzeme, i kaj god buš videl i zestal, naj se niš bojati, neg samo ujdj furt naprvo, je oni tebi ne moreju nikaj napraviti.*

Kraljica se i zbilja pretvorila vu gavrana, a vuglenar ju zeme i dene vu nedre kak mu je kraljica naložila i otide okol grada. Kad je prvi put išel, ni niš videl, več je samo čul kak juriju kočije. Dojde ti on prvi put na meju, ali več vidi gde stojiju kočije, a iz njih izlaziju sama velika gospoda se cilinderi na glavi. Ide on i po drugi put okol grada, no ali sad ni mirno išel, je su ga napali vukovi i lavovi. On seje malko preplašil al je sejeno išel naprvo, dok ni došel i po drugi put na mejo. Kad je krenul po trejti put okol grada, dojdu pred njega velike kace i ne puščaju ga naprvo. Vuglenar se još ne stavi, neg samo ide naprvo. Još je faljelo samo nekih par korakov da ju i po trejti put donese do meje, ali sad dojdu pred njega vragovi sa vilami te ih zapiknu pred njega i ne puščaju dalje. Sad se je zaistinu vuglenar preplašil, hiti kraljicu i hoče vujti, ali ga kraljica prime za rukaf i veli mu:

– *Sad si mi još devet puti gorje napravil.*

Kraljica ni niti sad bila spašena, neg je bila još devet puti gorje zakleta. No ne projde dugo cajta, javi se jen razbojnik keru seje takaj polakomil za zlato i veli joj daju bu on nosil, ali mu mora dati dvanajst veder zlata. Kraljica je na to pristala i rekla mu se isto kak i prvomu. I zaistinu on jo je nosil tak kak i on vuglenar i se iste napasti su pred njega došle, ali ni on je ni donesel do meje, neg ju je pri kraju hitil kak i vuglenar. Njemu je pak kraljica rekla:

– *Sad si mi petnajst put gorje napravil neg sem prije bila.*

I tak ti kraljica vumre zakleta. Taki za nekuliko dan kak je kraljica vumrla dojde jen sluga k nje da ju prosi penez, jer mu budu drugač deca pomrla od gladi. Dojde ti on pred njejnu hižu gde je ona stanovala, pokuči na vrata, ali se nišče ne javi. On na to otpre vrata i vidi gde kraljica mrtva leži, a kraj ne jena velika kaca. On se vu prvi mah preplašil, ali sije mam vu sebi premislil da zakaj si ne bi on sam zel penez kad je več kraljica mrla i ni nikoga bilo pri hiže gde su bili penezi. On otide vu hižu s penezi i tu ti najde tri bednja penez, vu prvem bednju je bilo zlato, vu drugem srebro, a vu trejtem kufer. On bedenj z zlatom bil je čist v kutu i on hoče da ide po zlatne peneze, ali kad dojde blizu, vidi jeno veliku kacu kera leži na penezih i njega gleda. On se ni htel dirat vu t bedenj, neg si nameće pune nadre srebrnih penez i odleti sav vesel vun. Kad je bil več prilično dalko, htel je ipak znati kulko sije zel i hoče da prebroji; kad je počel vaditi iz nedrih, a to ti je se sam

vuglen. On ni htel verovati da su penezi bili, mislil si je da se je morti zabunil i otide da si i po drugi put nameće, ali samoga zlata. Kad ti on dojde pred vrata, to ti ga kaca ne pusti v hižu. On se vrne domov, ali bez penez.

*I dandenešnji leži kaca pred vrati i ne pusti nikoga nutri.*³⁰⁰

(Remete kraj Zagreba)

DIVLJAN

U sljedećoj je priči antički grčki motiv o *Polyphemu*.³⁰¹

Pop i đak hodali kroz jednu veliku planinu pa ih ondje uhvati noć. Videći oni da već ne mogu taj dan prispjeti kuda su bili naumili, stanu gledati kroz planinu gdje bi prenočili i ugledaju oganj daleko u jednoj pećini. Primaknu se oni blizu i povikaše da vide ima li tko tamo. Kad tamo ni ljudi ni ikog drugog, do jednog divljeg čovjeka s jednim okom navrh glave. Pitaju ga hoće li ih pustiti u kuću i on ih pusti. Ali na vrata pećine bijaše privaljena velika ploča koju sto ljudi ne bi moglo pomaći. Divljan ustane, digne ploču, pusti ih unutra, pa opet ploču na vrata privali. Potakne im veliki oganj i oni se sjednu grijati. Pošto se malo zagriju, počne ih Divljan pipat iza vrata da vidi koji je pretiliji da ga zakolje i ispeče. I napipa popa pretilijega, spopane ga i ubije, navrti na ražanj i stavi kraj ognja da se peče. Kad to đak vidi dosjeti se svome jadu ali uteći iz pećine nikako nije mogao. Kad se pop ispekao, zovne Divljan đaka da s njim jede, a jadni đak ne htjede, već mu odgovori da nije gladan. A hoćeš, reče mu Divljan, i na sramotu ako ne ćeš na lijepo. Bez izbora đak sjedne s njim. Divljan prokleti jede, a đak stavlja u usta, pa opet baca u kraj. "Jedi" stane vikati Divljan, jer ću i tebe sutra ovako. Pošto se Divljan najede, legne kraj ognja, a đak počne diljati jedan mali šiljak. Upita ga Divljan: "Šta diljaš taj šiljak?" Đak odgovori da se kod ovaca sjedeći besposleno naučio tako diljati, pa da ga je i sad ta volja dopala. Divljan zatvori oko i zaspi, a đak jadni, vidjevši da se sutra i njemu nožić pod grlo sprema, domisli se te oni šiljak zavrti Divljanu u oko i oslijepi ga. Divljan slijep skoči kao mahnit i đaku reče: "Neka, da je Bogu hvala! Izvadi ti meni ovo jedno oko, kad ne umijeh ja tebi obadva, al mi uteći ne ćeš."

³⁰⁰ *Usmene pripovijetke i predaje*, priredila Maja Bošković Stulli, SHK, MH, Zagreb 1997, str. 353-355.

³⁰¹ Usp. Vatroslav Jagić, *Historija naroda hrvatskoga i srbskoga*, knjiga prva, *Staro doba*, Zagreb 1867, str. 111.

Kad ujutru svane, napipa Divljan vrata od pećine i vidjevši da su zatvorena počne po pećini brbati tamo-amo da đaka uhvati, ali ga ne mogne nikako naći, jer je imao u pećini mnogo stoke te se đak domisli i oguli jednog ovna, pa se obuče u onu kožu i izmješa među ovce. Divljan već vidi da mu od mnoge stoke ne može ništa, pa pođe na vrata od pećine pa otvori jedan kraj vrata i počne stoku vabiti da jedno po jedno izbaci. Đak u ovnovoj koži stade se s ovcama približavati ne bi li i njega izbacio i tako malo po malo primičući se, dođe do njega. Divljan ga uhvati i izbaci vani među ostale ovce. Kad se đak dohvatio poljane i vidi svu stoku pred sobom, vikne Divljanu: “Ne traži me više, ja sam već napolju.”

Divljan kad vidi da mu je utekao, domisli se što će, otvori vrata sasvim i pruži mu štap govoreći:

“Kad si mi već utekao na ti ovaj štap da tjeraš stoku, jer ti bez njega nijedna ne će krenuti.”

Đak nesretni prevari se i pođe da uzme štap, ali kako ga se prihvati, prijau mu jedan prst pri njemu. Vidjevši da je poginuo, stane skakati oko Divljana, tamo-amo da ga ne dohvati. U to, padne mu na um britvica koju je pri sebi imao, izvadi je i odsječe oni prst što mu pri štapu prijau bio i uteče. Onda se počne Divljanu rugati i smijati tjerajući pred sobom stoku. Divljan, onako slijep, pristane za njim, te tako dođu do jedne velike vode i đak vidi da će ga već moći u vodu utopiti, pa počne zviždjeti okolo njega rugajući mu se. Divljan, primičući se malo po malo da bi ga uhvatio, primakne se uprav nad vodu, a đak mu onda pritrča iza leđa i tisne ga u vodu, te se Divljan utopi. Onda đak s mirom i Bogom otjera stoku i dođe zdravo kući, ali bez popa.³⁰²

(Čitluk)

DEMONOLOŠKE PREDAJE

*Demonološke (demonске) predaje u osnovi imaju osobni doživljaj, susret s demonološkim (onostranim) bićem. Najčešći demoni u toj vrsti naših predaja su: **vještice, stuhe, irudice, kuga, kučibabe, vukodlaci (kodlaci, kudlaci, kozlaci), čaratani, đavao (vrag-crni ovan, crni pas),***

---

³⁰² *Hrvatska usmena književnost Bosne i Hercegovine: proza, drama i mikrostrukture, priredio Marko Dragić, Hrvatska književnost Bosne i Hercegovine u 100 knjiga, knj. 5, MH, HKD Napredak, Sarajevo 2005, str. 194.*

orko, mačić; zloguke ptice (gavran, kukviža), te razna plašila, prikaze, utvare.

VJEŠTICE

Po narodnom vjerovanju *vještice* su stupile u savez s đavolom pogodbom koja se potpisivala krvlju. Konkretna ženska osoba bi đavlu prodala dušu, a đavao bi njoj dao *nadprirodne moći*. Zamišljane su kako jašu na metli s grbom na leđima i dugim nosom. Ulazile su kroz ključanice, spolno bludničile s đavolom, jele djecu, držale tajne sastanke, spremale masti za ljubavne napitke, izazivale razne bolesti i ludilo, gušile pri spavanju itd. Prva je vještica spaljena 1275. g. u Tuluzi, a zadnja 1793. g. u Posanu. Neki misle da je u tom razdoblju spaljeno do milijun vještica. U Hrvatskoj je spaljivanje vještica zabranila Marija Terezija 1758. g. Vjerovalo se da ima i lijepih vještica jer i đavao voli što je lijepo. Razlikuju se vještice u bajkama i demonološkim predajama. Vještica u bajci je bezimena i zla, a u predaji je to stvarna osoba koja nanosi zlo.

Vještice se još nazivaju: *more, štrige (štringe) coprnice, babe*. More su po narodnom vjerovanju djevojke koje su se povještice.

OD BABE KA JE COPRALA I POSLALA SRŠENE NA FRANCUZE

Bili so negda v naše zemli Francuzi pak so štoli da pejo prek Turovoga pola na Zagreb. Onda je nekakva baba dala dovesti na pole dvanajst vaganov peska. Kad so ludi to naredili, zišla ona gore i počela štrmenkuvati. Copruvala ona morti jeno vuru kad ti najenpot z onoga peska počeli se sršeni leći. Od sakoga je zrna peska postal po jen sršen, a baba onda ne poslala na Francuza.

E, Majka Buža, kad so sršeni počeli klati vojsko, bile je dobre bežati. I bež - ki je kak i ki kam mogel.

*Nigdar više neso odonda Francuzi bili v naše zemli.*³⁰³

(Lupoglav kod Dugog Sela)

---

³⁰³ *Usmene pripovijetke i predaje*, priredila Maja Bošković Stulli, SHK, MH, Zagreb 1997, str. 358.

MORA

Mora je cura zle krvi, željna mlade krvi. Kad ne more da se mladosti drukčije dočepa, tare i mori mladost pri spavanju. Voli mladu mušku krv nego žensku. Muško mori od želje, a žensko od zavisti.

Pričalo se da se nekog momka dovezala mora. Svaku noć dok on zaspi, ona pritisni. Nit je mogo čim krenuti, nit glasa dati. Kaziva ćaći, kaziva materi, svejedno. Snažan je bio, al opet nije je mogo nikako uvatit. Pane mu na pamet, da ode u crkvu, nožem ustruže malo klačarde s Gospina oltara, metne u karticu, zašije u krpu i metne na se. Nikad više nije došla. Niko mu to nije virova, al se od tad uvik pričalo o tome.

Po narodnom vjerovanju postojali su i **višci** (vještci).

Po narodnom vjerovanju *štriguni* ili *čarobnjaci* mogu začarati čovjeka i baciti na njega uroke. “Mogu ga i posve izluditi.”

Stuhe su slične vješticama. U Stocu se vjerovalo da su se stuhe prikazivale u obliku vatre i plamena. Pričalo se i o *stuhacima*.

Irudice su demonološka bića koja su predvodila olujno nevrijeme. Nestalo je priča o irudicama. Ostale su molitve (basmе) protiv njih.

KUGA

Kuga se, po narodnom vjerovanju, pokazivala kao kostur djevojčure u bijelim haljinama, a nestajala je u obliku vatre. Svojim dodiranjem izazivala smrt. U srednjem vijeku od kuge u Europi umrla trećina pučanstva.³⁰⁴ U Bosni i Hercegovini mnogo je kužnih *grebova* i *grebalja*.³⁰⁵

KUŽNO GROBLJE U SELU MILE

U selu Mile, zaseok Podlice, postoji Kužno groblje. Tu su kugari umirali i kako nisu mogli doći do groblja, tu su ih odmah sahranjivali. I

³⁰⁴ HINA/AFP, Teletext, 28. 10. 2004. str. 179.

³⁰⁵ Bolest – kuga povremeno se pojavljuje u Kini i drugim dijelovima svijeta. Ako se rano poduzme liječenje, moguće ju je brzo zaustaviti, a ako se ne liječi, smrtonosna je u 60 % slučajeva. HINA/AFP, Teletext, 28. 10. 2004. str. 179.

dan danas ima jedna kamena ploča u tom groblju. Sada je groblje zaraslo u šumicu, a kako mi je mama pripovijedala prije su ga ljudi čistili i održavali jer su se bojali da i oni ne bi dobili kugu, u to vrijeme neizlječivu bolest.³⁰⁶

SVETI ROKO I KUGA

O svetom Roku bilo je riječi u poglavlju *Molitvene usmene lirske pjesme* (str. 163).

Da je bila kuga u Supetru i da je harala po Supetru, Bože sačuvaj, i da je išla da će put Nerežišć. I došla je do crkvice svetoga Roka, a sveti Roko vaze šćop pok udri po njon, iskoveda je vrlo, a ona se ope vratila pu Supetra i govori:

*– Šukadare, bukadare, vej nikad u Nerežišća.
I eko la!*

(Pražnica na Braču)

KUKUDARE, BUKUDARE

Čuo sam priču od naših starih ljudi da je nekad bila došla u naše selo kuga, kao ženska neka, i da je pravila pomoritad. I kad je ona s time bila gotova, tražila da je prevezu na Pelješac. I kad je iz sela išla, iz Bogomolja, da je na velikoj stini slomila nogu. Onda je kazala:

– Kukudare bukadare, u Bogomolju nikadare.³⁰⁷

(Blace na Neretvi)

Kučibabe (babaroge) su, po narodnom vjerovanju, živjele u vodi, bunarima, čatrnjama i tamo odvlačile djecu koja bi se približila vodi. U Hrvatskoj ta demonološka bića nazivaju se *babaroge*.

---

³⁰⁶ Katici Lozić Radielović 2007. g. kazala je Anda Tokić, djev. Svalina (rođena 1949. godine, selo Bulići) Živi u selu Mile. Rkp. FF Mostar 2007, D.

³⁰⁷ *Usmene pripovijetke i predaje*, priredila Maja Bošković Stulli, SHK, MH, Zagreb 1997, str. 384.

VUKODLACI

Demonske predaje o **vukodlacima** pripovijedaju o mrtvacima koji su se zbog teških grijeha četrdeset dana nakon smrti ustajali iz groba. Ako su za života bili pijanice, pojavljivali su se kao mješina puna vina, a ako nisu bili pijanice, pojavljivali su se u obliku mješine pune vodom. Nestajali bi kada bi bili probodeni glogovim kocem (ili sa sedam glogovih kolaca).

U nekim krajevima (primjerice Hrvatskomu Zagorju) vjerovalo se da će se pokojnik povukodlačiti ako preko njega prijeđe mačka.

Kudlaci su zli i uvijek nastoje naškoditi čovjeku, a često uzimaju različite životinjske oblike. Prema pričama oni se okupljaju na raskrižjima putova od dvadeset tri do dvadeset i četiri sata. Za čovjeka nije dobro da se u to doba zatekne na putu jer bi mu se moglo dogoditi svakakvo zlo. Zbog toga se na raskrižjima putova postavljalo raspelo kao obrana od zlih sila, ali i pomoć u rasuđivanju pravih smjerova putovanja.

U Vinišću kod Trogira vjerovalo se u **kodlake** (*vukodlake*) koji su posebno mogli naškoditi djeci, pa kad bi djeca, a i odrasli, hodali noću (pogotvo kraj groblja), držali bi palac u ruci i tri puta izgovarali:

*Zapori kozlakov,
Isus prid nan,
Gospe za nan.*

Ili:

*Isusova brado,
Marijino mlako,
tri mise Božićne,
tri mise Uskrsne,
slavno sveto Vodokršće.³⁰⁸*

(Vinišće kod Trogira)

---

³⁰⁸ Ivan Marić, travnja 2006. g. u Vinišću kod Trogira, zapisao je po kazivanju bračnoga para Joze i Zorke Marić. Jozo je rođen u Vinišćima 1932. g., a Zorka 1936. g. u Okrugu Gornjem. Rkp. FF Split, 2006, sv. 18, str. 12.

ĐAVAO

Đavao se po narodnom vjerovanju pretvarao u: magarca (*orko*, *maminjorga*, *pakleni magarac*), mačku (*mačić*), crnoga ovna, psa i ljudima činio zlo. U Istri se *orko* naziva *mrak*.³⁰⁹

U nekim krajevima Dalmacije narod pod pojmom mačić (macić) podrazumijeva i ubijenu djecu koja su se noću pojavljivala.

Orko, *maminjorga*, *pakleni magarac*, *mačić* po narodnom pričanju pojavljivali bi se pred ljudima noću, podvlačili im se pod noge te kada bi ih ljudi bili prisiljeni uzjašiti, nosali su ih po selima, planinama, bespućima, najčešće sve do prvih pijetlova.

Te su priče biblijske provenijencije.

DIVOJKA I VRAG

Bila divojka nika već stara i roditelji nisu joj bili dobri. Una je rekla da je oće vrag, da b očla za nj. To rekla tak odnamirke, nije mislila da b to napravla. Ona očla donit vode na vrilo i našla momka kod vode, bija fin, lip. Unda on njoj rekada bi l ona za nj. Ona je rekla da bi, nije znala da je un vrag. Unda je očla š njime i doveja je u šumu u pećinu. Sedam godinaje š njim živila.

Iz njezinog sela bije lugar, onda taj lugar zabasa kroz šumu, bilo slabo vrime. Onda naša vrilce vode i snig je bije i naša trag di je boso čeljade dolazilo na vodu po snigu (nije je on obuva). Taj lugar mislije da je tamo kuća di u šumi. On iša i iša njeznim tragom i doveja ga trag u pećinu. I nju opazije kad je doša i začudije se:

— Jes ti tute?

Ona je bila već sva orepana, ništ već nema, sve spalo š nje, tamo nije tkala ni prela. Onda je rekla ona lugaru da nju vragodve tamo u pećinu i rekla je lugaru da što god vrag bude pitaima l on, un nek reče da ima, da ne bi nik reka, da ne bi rekada nema, jer brag voli to. Vrag će njega sve pitat, a on nekvajik viče: Imam sve, imam sve. “Onda najzad će te – veli -upitat: Imaš li luga kolko? A ti reci: Imam više neg ti.”

I sve je onda tako bilo i vrag onda puka od žalosti, kad senije moga ništ koristit, konda je grum puka u pećinu. Unda ona rekla lugaru da nose dukata kolko god budu mogli ponit, jer su tu pune bačve dukata, sve

---

³⁰⁹ Vidi: *Usmene pripovijetke i predaje*, priredila Maja Bošković Stulli, SHK, MH, Zagreb 1997, str. 410.

*od nika, kroz duge im vire dukati, kako s duge rastrošne. On je onda njoj da polak svoje obuće s nogu, pola njemu ostalo, da ide lakše. Onda s odnili dukata koliko s god više mogli. Čiča miča gotova priča.*³¹⁰

(Vranik kraj Lovrinca u Lici)

POSTOLAR I ORKO

Jen kaligar je dela cija dan i ga je uhitilo škuro za doć doma. Po putu ki gre, nojde jenega tovara i je reka:

– A to si tovar, jušto lipo, ki šan trudan, ćeš me pejat doma.

I on ga zajaše. I lipo kada je ša gori, to je počelo se zdižat u visok, invecce tovar je bija orko. Kaliger še je prestrasija, ni zna ca, je sa u rucak i je uže šilo van i ga je poceja ubadat kadi je uhitija, i inšoma ti tovar se je poceja nažad kolivat doli. Ga je razjaha i on je poceja teć tako do doma i je reka:

*– Orko, si me kojina jen bot, ma ne boš već.*³¹¹

(Picuda u Istri)

PAKLENI MAGARAC

*Jedan je iša iz gostionice kući, bio je malo i umoran. I kad je iša, govori: “Da mi je sad đava, uzjašio bi na nj, samo da dođen prije kući.” Međutin, kad je on to reka, nije stalo malo, razmiš, eto jedan magarac kraj puta. I on uzjaši na nj. I kad je taj magarac doša, gonio ga je cilu noć, nije on moga sać s njega! Tako da je on, kad su prvi pivci zapivali...onda moć ti mračni sila prestaje da važi. Kad je taj prvi pivac zapiva oko tri i po sata, on je jednput osta na mistu...bio je malo dalje od kuće, u nekon šumici, tako da je ipak došo kući.*³¹²

(Neorić)

MAČIĆ

Mačić se pojavljivao na seoskim putevima u noći i ako bi sreo čovjeka, nastojao bi da mu se podvuče pod noge tako da bi ga taj čovjek morao uzjahati. Tada bi mačić počeo rasti, a čovjek bi na njemu nemoćno jahao i podizao se u visine. Kada bi dosegao kuće, mačić bi ga zbacio na

---

³¹⁰ *Isto*, str. 183.

³¹¹ *Isto*, str. 411.

³¹² Studentici Filozofskoga fakulteta u Splitu, Mariji Dukić, u Neoriću 2005. godine kazao Marko Bazina (rođ. 1927.g.). Rkp. FF Split, 2005, sv. 13.

krov i pobjegao. Čovjek bi cijelu noć ostao tu dok netko po danu ne bi naišao i izbavio ga.³¹³

Zmajevi žive u *škujinama* (jamama, pećinama) u blizini naselja gdje su čekali žrtvu koju će pojesti. Iz usta su rigali vatru i pustošili ljudima polja te ih tjerali da im povremeno za hranu dovode lijepe djevojke.

Mrka gušterica po narodnom vjerovanju ima posebnu moć. Ako se čovjeku dogodi da na putu sretne *kušćericu* (guštericu), ne treba je ubijati, a ponajmanje onu koja ispod vrata ima *čajevno* (crveno) jer bi mogla prokleti toga čovjeka. Takav čovjek, po narodnom vjerovanju, više nikada ne bi imao sreće.

Masmalić (malik) je, u narodnom vjerovanju, malen, vrlo lijep čovjek. Odjeven je u *blavitene* (plavkaste) *bagešice* (hlačice) i ima crvenu kapicu. Dobrodošao je i rado će pomoći čovjeku u nevolji. Živi u *škujinama* (rupama) pod zemljom. U takvim rupama odzvanja kada se u njih baca kamenje. Tu masmalić čuva veliko bogatstvo. Ako mu netko baca kamenčiće u njegovu kuću, onda se zna ljutiti i čovjeka navesti na krivi put. Na Cresu se običajilo govoriti za nekoga tko se obogati da ima masmalića na *čufitu* (u potkrovlju). U šumi pokraj Belog ima nekoliko panjeva oko bijele stijene. Narod vjeruje da je to stol kojim se služe masmalići.

“Gad zes čavjenu rožu” je zmija koja se glasa poput pijetla. Najradije prebiva u gustoj šumi. Zna lijepo pjevati i oponašati glasove. Ispod jezika skriva vrlo lijep i velik dijamant koji ima takvu moć da čovjeku, koji bi ga imao, može sve želje ostvariti. Gad skida taj dijamant samo onda kada se ide napiti vode u lokvu da ga slučajno ne bi progutao. Tada je prilika da mu ga se ukrade, ali samoga gada ne smije se ubijati jer bi dijamant izgubio moć. Takvih stvorenja više nema. Pojavit će se jedino ako *peteh* (pijetao) snese jaje iz kojeg bi se izlegao zmaj. Jaje pak valja odmah razbiti kako na svijetu ne bi bilo nesreća.³¹⁴

---

³¹³ Jelena Lijić siječnja 2006. g. zapisala u Kaštel Sućurcu po pripovijedanju Matije Vladović (djev. Carev, rođ. 1932. g.). Rkp. FF Split, 2006, sv. 11, str. 9.

³¹⁴ Predaje o: štrigunima, štrigama, kudlacima, zmajevima, mrkoj gušterici, masmaliću i gadu zapisala je 2005. godine Tina Ivanišević, a kazivali su joj volonter *Eko centra caput insulae* Beli na otoku Cresu. Rkp. FF Split, 2005. ST, sv. 13, str. 1.-4.

Zloguke ptice kukviža (sova ušara) i gavran po narodnom vjerovanju predskazuju tragediju ili smrt.

Pritvara (utvara, prikaza, sablast, strašilo, avet, mindice) je po pučkom vjerovanju rugobno čudovište koje se čovjeku priviđa noću u obliku nakazne životinje: crnoga ovna, crnoga (ali i žutoga) psa, zeca, mačke i sl.

*

Demonske predaje plaše i upozoravaju slušatelje i čitatelje, ali i objašnjavaju uzrok pojavljivanja demona. Po narodnom vjerovanju demonska su se bića pojavljivala u gluho doba noći između ponoći i tri – tri i po sata poslije ponoći. Kada se, oko tri i pol sata poslije ponoći oglase prvi pijevci, nestaju sva demonska bića.

PRIČANJA IZ ŽIVOTA

Pričanja iz života su najčešće kratke i podrugljive predaje u kojima se ismijavaju stanovnici pojedinih krajeva i sela, pripadnici određenih društvenih slojeva (seljaci, malograđani) i zanimanja (činovnici, policajci). Isprepleću se novelama, anegdotama, šalama i vicevima.

U *pričanjima iz života* nalaze se didaktička pričanja o *ubijanju staraca*; metaforično pričanje, primjerice, o *sedam prutova*; šaljiva i druga pričanja.

MUDRA DIVOJKA

Bi jednom jedan kralj i zapovidi da mu se donesu tri najlipša cvita. I jedna divojka govorila svom ocu: Poj ti oče! I odnese mu tri cvita: masline, ružmarina, levande. Kad kralj vidi to, bi mu drago i on poruči starom da kaže svojoj kćeri da dođe na dvor ni gola ni obučena, ni na konju ni pješke. I kad to ču, divojka je dugo pensala i dositi se. Na se stavi ribarske mreže, i kaže svom ocu da je veže za konja. I dođe tako pri kralja. Kralj se obradova i uze je za ženu. A kralj je ima i zatvor. Zatvorio je tu mnoge ča mu nisu mogli platiti prinose. Kad kraljica to vidi, ona ih je savitovala: da svaki dan bacaju bob što su ga tribali obidovat, a kad ih kralj pita zač to rade samo nek mu odgovore:

“A kako će skuvan bob rodit, isto tako ćemo ti mi zatvoreni vratit dugovanja.”

*Kralj je zna da ih je kraljica savitovala. Njih pusti, a kraljici reče:
“Hod ča od mene, vazmi sa sobom ono ča ti je najmilije!”*

Tu su večer obidovali i vina pili. Kad je kralj lega u odaje onako pijan, kraljica ga stavi na konja i odvede svojoj kući. Kad je sunce bilo još na uranku kralj se probudi. Ni zna di je ni ča mu se zbilu. Vidi svoju ženu, pa je upita da di su? A ona će njemu: “Ti si mi reka da vazmem ča mi je najmilije.” Od tada su navik živili sritno, u blagostanju, i kralj je sluša svoju mudru ženu.³¹⁵

(Bogomolje na Hvaru)

NI GOL NI OBUČEN

Književnost karakteriziraju didaktičnost i edukativnost. Neki bogataš nije htio udati svoju kćerku. Obećao ju je udati za onoga tko dođe u njegovu kuću ni gol ni obučen misleći da se takav nikada ne će pojaviti. Međutim, jednoga je dana u njegovu kuću došao ribar, a na sebi je imao samo ribarsku mrežu. Bogataš je tako kćerku udao za ribara koji se domogao velikoga bogatstva.

Zahtjev bogataša da će udati kćerku za onoga tko u njegovu kuću dođe ni gol ni obučen ima elemente bajke.

NE LAVURO TIN NE JI KO

Lijenost je čest motiv u hrvatskoj tradicijskoj kulturi i književnosti. Živjeli su tako otac, majka i kćerka. Otac i majka su bili vrijedni i stekli su veliko bogatstvo, ali su kćerku pogrešno odgojili. Kćerka ništa nije htjela raditi te je otac njezinom budućem mužu rekao da joj ne će ništa dati od bogatstva sve dok ne počne raditi.

Kćerka je počela raditi tek kad je ogladnjela. Didaktičnost je glavna karakteristika te priče, a ogleda se i naslovom (paremiologizmom) *Ne lavuro tin ne ji ko* (*Tko ne radi, taj ne jede*).

Bila je jedna bogata fameja, otac, mat i čer. Otac je cili život lavuro kako beštija tako je steko veliko bogatstvo. Svega su imali i ničega njima ni falilo. Al ocu je uvik bilo krivo ča je čer odgoji nopoko.

Ona je bila strašno lina, i nikad ni ništa činila. Kad je došlo vrime da se udo, otac je odlučio da je vrime da ispravi ča je učini. Njezinemu budućem mužu je reka da joj ništa ne će ostavit ako ne počme lavurat.

---

³¹⁵ Ljubici Rudan Bogomolji 2004. g. kazala je Tihana Rudan, Tiha rođ. 1930. g., djev. Rudan. Rkp. FF Split, 2004, sv. 49, str. 10.

Kad se udola, kako je naučila tako je i nastavila, po cili don ni ništa činila. Muž i njegova mater su po poju hodili i lavurali a ona ih je gledola. I tako je to bilo dok jednega dona ni muža doša doma i pita mater: "Rec mi, ko je danas lavuro?" A ona mu je na to odgovorila: "A sine moj, bome jo i ti."

*I tad je i kad nevista ni cili don okusila ništa, rano ujutro se ustala i došla pitat: "Ča je potriba lavurat?"*³¹⁶

(Brusje na Hvaru)

UBIJANJE STARACA

*Zakon je od vladara izišao da svaki sin svog oca ubije, ako je prešo pedeset godina. Jednom čovjeku to bude žao, pa iskopa za ćaću rupu pod ognjištem i tu skloni ćaću. A žena mu sve to pratila. Kad su se jednom on i žena posvadili, ona rekla čovjeku: 'Tu ti je ćaća!' I on se ocu požalio kako ga je žena otkrila, a otac mu rekao: 'Ti mene ubi pa ti car ne će ništa'. I on ne htjedne, a žena se potuži caru. Car zovne čovjeka k sebi i zada mu dvi zadaće: da mu dozove najdraži i najgrđe, tj. najvećeg prijatelja i neprijatelja. I on se zamisli što će, a otac mu savjetuje da povede kučku i ženu. I kad je pred carem udario kučku, ona opet k njemu leti, a kad je udario ženu, ona caru sve kaže kako je oca sakrio. I car se onda uvjerio da ne treba ubijati starce, svjesne ljude.*³¹⁷

***

*Sinovi ponesu starog oca u šumu da ga ubiju. On ih zamoli da ga nose što dalje jer je on svog oca donio na ono mjesto gdje su njega donijeli. Sinovi ga vrate kući.*³¹⁸

***

Za vrime turske vlasti došlo je naređenje od sultana da se ubiju svi ljudi stariji od pedeset godina. Jednom je sinu žao bilo ubit svog oca pa ga je sakrio u vinsku bačvu. Kada su svi stari ljudi bili ubijeni, sultan je

---

³¹⁶ Katica Hraste je u Brusju na Hvaru 2006. g. kazala Katarini Mišković. Rkp. FF Split, 2006., sv. 1, str. 5.

³¹⁷ Vlajko Palavestra, *Narodne pripovjetke i predanja iz Drežnice*, GZM BiH, Etnologija, NS sv. 37, Sarajevo 1982., str.173.

³¹⁸ Vlajko Palavestra, *Narodne pripovjetke*, GZM BiH, Etnologija, NS, sv. XV./XVI., Sarajevo 1961., str. 280.

naredio da tri čovika uđu u najdublju dragu i obećo da će onome koji prvi ugleda izlazak Sunca poklonit svoje kraljevstvo.

I sad se misle kako i šta, ko će prije ugledat! Ovi što je oca sakrio u bačvu, pito ga je kako da prvi ugleda Sunce. A otac mu odgovori: "Sine, kad uđete u veliku dragu, ti se okreni i tamo i vamo i istok i zapad, ali pretežno gledaj na zapad da ostali ne primjete. I kad Sunce baci zrake na najvišu planinu na zapadu, ti ćeš ga prvi ugledat, jer će svi ostali gledat na istok."

Oni svi gledaju istok, a ovi se okreće i na istok i na zapad. Kad je Sunce bacilo zrake na najvišu planinu, on ga je prvi ugledo. Sultan ga pito otkud je znao za to, a ovaj mu reče da je svog oca sakrio u bačvu, jer mu ga je žao bilo ubit, te da mu je otac to reko. Od tada sultan nije ubijo stare ljude, jer godine donose mudrost.³¹⁹

SEDAM PRUTOVA

Imao otac sedam sinova, sedam svađalica. Malo po malo, pa se prepiru i svađaju. Ako nemaju kakva uzroka važna onda se svađaju oko sitnice, samo da ne bude Bogu lijepo i milo. Bilo je opakih susjeda koji se radovahu njihovu svađanju. Lako je grabiti ondje gdje nema tko čuvati. Otac se njihov zabrine vidjevši da će sve biti zlo i naopako. Jednom prikupi sve sinove pa im dade sedam štapova svezanih u snop da ih prelome. Jedan po jedan probaše ali nitko ne mogaše prelomiti štapove. Čudim se što ne možete pa to je tako lako reče otac. Odrezao je udicu i prelomio štapove jedan po jedan. Oni se nasmijaše i rekoše pa tako smo i mi mogli, pa to može i nejak o dijete. Ove je riječi njihov otac i htio čuti iz njihovih usta. Eto vam djeco slike i prilike vaše, vi ste kao ovih sedam prutova. Ako hoćete da vas drugi ne slomi opasite se uzicom sloge da vas Bog vidi ako ne ćete tako, bit ćete kao ovih sedam prutova, koji kao što sami rekoste, može slomiti i nejak o dijete.³²⁰

---

³¹⁹ *Hrvatska usmena književnost Bosne i Hercegovine: proza, drama i mikrostrukture*, priredio Marko Dragić, Hrvatska književnost Bosne i Hercegovine u 100 knjiga, knj. 5, MH, HKD Napredak, Sarajevo 2005, str. 215.

³²⁰ *Isto*, str. 219.

4. LEGENDA

Legenda je vrsta priče koja ima vjerski karakter. U njezin se sadržaj vjeruje. U legendama su sudionici Isus Krist, sveci, svetece, crkveni dostojanstvenici, mučenice i mučenici. Legenda se dugo poimala kao pripovijest iz života svetaca, te o Božjim i svetačkim čudesima. Legende su fakturom bliske predaji i katkad su teško odvojive od njih, ali je ipak element čuda njihov *genus specificum* što ih donekle izdvaja. Legende unose red i harmoniju u život. Božja i svetačka čuda ispravljaju nepravde, nagrađujući dobro, a kažnjavajući zlo.

Fra Andrija Kačić Miošić u *Razgovoru ugodnom* navodi legendu o kralju Vladimiru koji je s malo svoje vojske morao pobjeći u planinu jer je bugarski kralj Samuel zaratio protiv njega. U planini je bilo mnogo otrovnih zmija koje su *klale njegovu vojsku*. Vladimir je od Boga izmolio milost i zmije više nisu mogle ujedati. (Godine 2005. na Cresu je zapisana legenda po kojoj je na tom otoku *Osorski* biskup Gaudencije protjerao otrovne zmije.) Kačićevu je *Razgovoru ugodnom* pridodana versificirana legenda o sv. Juri. Ta se legenda i 2006. g. kazuje u Sinju, Trogiru, Metkoviću, Širokom Brijegu i Jajcu. Mjesto *Tišina* kod Borskog Šamca prema legendi baštini ime jer je ondje misionar fra Jakov Markijski (XV. st.) ušutio žabe jer su ometale puk za vrijeme mise.

Fra Jakov Baltić (Bukovica kod Travnika, 1813. – Ovčarevo, 1887.) u svomu *Godišnjaku* navodi legendu o čudotvornom fojničkom križu. **Ksaver Šandor Đalski** (Gredice kraj Zaboka, 1854. – Gredice, 1935.) u svoju je pripovijest *Legenda iz K. Br. 15.* utkao legendu o dvoje siročadi koji su se smrznuli pored jezera u kojem se njihov otac utopio. Siročad su otišla u kraljevstvo Božije, a na mjestu njihove tragedije pojavila se crkva.

Hrvati najviše pripovijedaju spomenute legende o propasti Gavanovih dvora i o Isusu Kristu i sv. Petru kad su hodali po zemlji. Mnogo je proznih i versificiranih legenda o sv. Juri, čudotvornim grobovima mučenika i mučenica, čudotvornim svetim slikama, kipovima, križevima, crkvama.

LEGENDA O GAVANOVIM DVORIMA

Hrvatske legende o propasti Gavanovih dvora biblijske su provenijencije. Njihovo je izvorište u biblijskoj priči o propasti Sodome i

Gomore koje su stradale zbog opaćina svojih žitelja. Dva su anđela išla u Sodomu provjeriti ljudsku pobožnost i milosrđe. Dočekalo ih je jedino Lotovo gostoprimstvo, dok su se ostali stanovnici htjeli izivljavati na njima. Anđeli su se zato Lotu odužili: “Onda ona dvojica upitaju Lota: ‘Koga još ovdje imaš: sinove i kćeri, sve koje imaš u gradu, iz mjesta izvedi! Jer ćemo mi zatrti ovo mjesto: vika je na njih pred Jahvom postala tolika da nas Jahve posla da ga uništimo.’” (Post 19, 12-13)

“Kad ih izvedoše u polje, jedan progovori: ‘Bježi da život spasiš! Ne obaziri se niti se igdje u ravnici ne zaustavljaš! Bježi u brdo da ne budeš zatrt!’ Jahve zapljušti s neba na Sodomu i Gomoru sumpornim ognjem, i uništi one gradove, i svu onu ravnicu, sve žitelje gradske i sve raslinstvo na zemlji. A Lotova se žena obazre i pretvori se u stup soli.” (Post 19, 24-26).

Još u XIV. st. zapisana je ova priča u glasovitom *Fiore de virtu*. Opširniji rukopis iz XV. st., također, sadrži legendu o propasti Gavanovih dvora. Na značaj ovakvih priča ukazao je u XIX. st. Vatroslav Jagić. U legendi je ostala snažna slika da se nakon spaljivanja “dim diže nad zemljom kao dim kakve klačine (...) (a) Bog (...) zatirao gradove u ravnici u kojima je Lot boravio.” (Post 19, 28-29). Bitan utjecaj na ove legende ima Isusova priča o siromašnome Lazaru. Lajtmotiv legende je Gavanova škrtost, oholost i nemilosrdnost. Uz te Gavanove osobine uvijek je vezana propast njegovih dvora.³²¹

Bijo ti je u davna doba u Imockom, jedan bogati čovik zvan Gavan. Bijo je u liku čovika, a po duši Gavan. Ima je svega, samo duše nije ima. Para je ima da nije zna koliko, drža ga je u soban, na tavanu, ma svakudan. Čije brdo? Gavanovo! Čije polje? Gavanovo! Ima je i kmeta i slugu, ma ima je i sedamdeset i sedam čobana. I imaše i ženu i jedno muško dite, nejako. Žena je bila još gora od njega, jerbo biše još o'olija. Težake prezirala, a prosjake protravala s vrata. Prid njihovim je dvorin proliveno vele sirotinjski suza.

Dodijaše i Bogu ti pusti uzdasi i suze. Jednon Isus-milosnoga bila. Dođe k'o prosjak, prid istočne dvore Gavanove.

U dvorima bijaše samo žena, Gavan je bijo u drugim dvorima, brojio pare. Dođe Isus i pokuca sa svojim šćapićen njojzi na vrata, pa priupita: “Dajder štogod prosjaku, Bog ti da! Pogledaj na me, siromaja,

---

³²¹ O legendama o propasti Gavanovih dvora vidi više: Marko Dragić, *Legende o propasti Gavanovih dvora*, u: *Zbornik Ivana Mimice u povodu 70. rođendana*, Split 2003, str. 69.-82.

nako te Bog pogleda! Utiši, gospodarice, gladne, utišijo tebe Bog!” Kad dodija Gavanovici, iziđe ona na vrata i reče prosijaku: “Biž’ ća s moji vrata! Vi skitančine i linčine ne date mira ni meni ni mome ditetu.”

“Daj zalogaj kruva, Bog ti da!” proslidi prosjak.

“Šta će meni Bog tvoj dok je meni Gavan moj!” kaza njemu oštrokondža. Al’ da ga se otarasi, donese joj sluga iz kuće koru kruva, metne joj na papuču od noge i ona nabije nogon onaj krov prosjaku prid nos, jerbo joj se činila sramota da mu dade rukan.

Prosjak jopet upita: “Daj mi, gazdarice, i jedan trs kupusa, kad ti ga je Bog da u vrtlu. Pomozi mi, nako te Bog dragi pomoga!”

Ona naredi slugi da odriže trs kupusa, ali oni trs što je uz put, što su se na nj ćukenja zapišala. Sluga ode i odriza zdravi trs, jerbo se Boga boja.

Prosjak šćapi i ode ća, al’ prije toga reče slugi: “Noćas će biti svašta, ti se ničeg ne boj! Gromovi će pucat, zemlja će se trest, a jezera otvarat. Ali ništa od toga tebi ne će naškodit jerbo si pomoga ćovika u nevolji!” Kad se prosjak oprostijo od sluge, obaša je sve Gavanove ćobane i kmetove. Od svi 77 sluga samo dva imadoše dušu i srce i žrtvovaše ono svoje malo sirotinje za prosjaka. Isus ne tide uzet ništa od njizi, nego nestade, a uto se i smračilo. Tako Gavan ostade na konaku u zapadnin dvorima, a Gavanovica s ditetom u istočnin dvorima. Gavan nije ni gleda šta se dešava vanka. Crne se oblačine spuščale do zemlje, ne vidiš prst prid očima. Od Bijakove do Zavelina siva i grmi gromovi pozivlju Gavana zadnji put na obraćenje. Ali džabe, on viruje samo u pare. Pod zemljon se začu tutnjavina, zemlja se trese, al’ Gavan jopet samo pare broji.

Potrese se zemlja dva puta, a treći put prosiće se zemlja. I dvori Gavanovi, i vas novac, i Gavan i sluge sve ode u crnu zemlju. Stvori se Crljeno Jezero. Kako su zidovi bili uokrug, nako je i jezero okruglo. Kad je lipo, vedro nebo i mirna voda, i dandanas moreš vidit obrise zidina dvorski. Te iste noći propuntali se i istočni dvori, skupa sa Gavanovicom.

Dok je ta stravota se tu zbivala, prosijak (Isus) se ukaza onome slugi i reče mu: “Uzmi tu zobnicu što visi o gredi, u njoj ti je vas najam. I odma biži, ovo će sve otići u propuntu. U elać! Ovo je prokleta kuća i prokleta misto!” Sluga, prije nego pođe, uzme ono nejako dite iz bešike, stavi ga u narućaj i ponese sa sobon, jer je njega najvolio od svega blaga Gavanova. Ćin on izađe iz dvora, utonuše dvori i Gavanovica s njima skupa. Kako je sluga s diteton biža, nako se za njin otvarala zemlja i stvaralo jezero. Tako ti je nastalo Modro Jezero, zvano i Imocko i Gavanovo. Kako je sluga biža najprvo polju, pa onda na zapad, rođenoj

kući (jerbo se u Kamenjaku rodija), tako ti je se i jezero propuntalo u duljinu, a ne uokrug.

Kad je doša u Proložac, začuje glas iz oblaka: "Baci dite ako misliš svoju glavu iznit!" Sluga se ustavi i baci dite. Kako ga baci nako se zemlja otvori i proguta dite. Iz te rastvorene zemlje udari velika voda. Tako ti nasta "Utopišće". Sluga se za ditetom raskaja, ne da mu se ni koraka naprid. Al' unda očuti glas iz oblaka: "Biži dalje, ne žali diteta! Od zla roda nek' nije poroda!" Poviše Gospine crkve u Prološcu imaju dva okrugla jezerca. Zovu i Grbavčeva jezera. Tu su ti bila dva Gavanova guvna. Ispod Donji Vinjana imadu dvi bare, zovu i Krenice i Udovica. Tu se nisu otvorila jezera, al' su se otvorili virovi i voda mu podušila svu marvu iz torova. I Krenice i Udovica nesritna su i prokleta mista. Krenice provriju svake godine i unda čine šćetu jadnim ljudima. A Udovica je dosta žena u crno zavila. U Prološkom Blatu tri su jezera: Provalija, Krenica i Postranjsko jezero. Tu su ti isto bila guvna Gavanova i pojate. Te iste noći i to ti se sve propuntalo. Te strašne noći, sve što je Gavan ima, zemlja proguca i voda pokri, a pokriva i danas.

Pogini tada i 75 Gavanovi sluga, al' ji ne pokri voda. Samo se zemlja nad njima propuntala. Ta je manja kazna, prid Boga su manje krivi. Od svega blaga Gavanova ostadoše živi jedino kokoši i kokošinjac, između Modrog i Crljenog jezera. Pokrila je kupina, ma'ovina i bršljan te zidine, al' one su još uzgarite i ne daju se. Narod ji zove "Gavanov kokošinjac".³²²

---

³²² Studentici Filozofskoga fakulteta u Splitu, Antoneli Rebić, u Imotskome 2004. godine kazao fra Vjeko Vrčić. Rkp. FF Split, 2004. sv. 13. Usp. Fra Silvestar Kutleša, *Život i običaji u Imockoj krajini*, Matica hrvatska ogranak Imotski, Imotski 1997, str. 420-423. *Ovden ti vas narod o Gavanu pripovida. Svak znade nešto, al' niko ne zna sve i neće nikad ni znat! To će ti uvik bit misterija. k'o što je misterija i Crljeno i Modro jezero. Ta dva imocka oka bude znatiželju, stra' i straopoštovanje. Vele su života nevini odnila jezera, ma ji isto svaki Imočanin voli, štuje i s njiman se vali. Ta dva imocka oka drže sve na mistu, budno prate pošćenje svoji Imočana, jer su oni živi svidoci kako Bog pedipsaje olost i lakomost! Al' to ti jopet nije sve, dite moje!*

Modro jezero

CASKA

Na Pagu se pripovijeda da je na tome otoku bio bogat grad, Caska, u kojem su ljudi dobro živjeli. Međutim, ljudi su se s bogatstvom sve više udaljavali od Boga. Radi toga je Bog poslao anđela prurušenoga u siromaha da vidi ima li u Caski poštenih ljudi. Anđeo se u Caski osvjedočio o velikom grijehu koji se nastanio u tom gradu. Našao je dvije sestre Bonu i Malu. Bona je bila dobra te je anđeo po Božjoj zapovijedi upozori na ono što će slijediti. Anđeo je izveo Bonu iz grada i odveo je daleko na južni dio grada Paga, a tada Bog spusti vatru, jak vjetar i potres

na Casku koja u ruševinama i plamenu potonu u dno mora. Sve zlato i dragulji s Caskom su potonuli na dno mora.

Dakle, prema toj legendi Pag su osnovali dobra sestra Bona i mladi čobanin za kojega se ona udala, a u književno-teorijskom pogledu završetak navedene legende ujedno je i etiološka predaja.

Legenda govori da je Caska bila bogat grad u kojem su živili dobri ljudi. Ali, kako se bogastvo povećalo, tako su se judi sve više udaljavali od Boga. Radi toga je Bog odlučio kazniti Casku. Posla je svog anđela koji je u obliku furešta, slučajnog prolaznika, triba vidit ima li u Caskoj poštenih judi koje bi trebalo spasiti od strašne smrti koja je pritila svim njenim judima.

Anđel se, kad je došao u Casku, osvjedoči o velikom grihu koji se nastani u tom gradu. Naša je dvi sestre Bonu i Malu. Bona je bila jedina poštena i anđel ju je po Božjoj zapovidi upozori na ono ca se sprema. Taj dan kad je Caska trebala biti kažnjena, anđel je izve Bonu iz grada i odve je daleko, na južni dil otoka Paga.

Tad je Bog s neba spusti vatru, jak vitar i potres na Casku. Caska je, u ruševinama i plamenu potonula u dno mora, a s njom i sve zlato i dragulji koje su judi imali u izobilju.

Bona je na južnom dilu otoka našla mladega čobana za kega se i udala. Zajedno su osnovali grad Pag.

Danas se Caska, nakon potresa, nalazi na dnu mora.³²³

(Pag)

RIJEKA KRKA

Krka je 1985. godine proglašena Nacionalnim parkom. Na njezinu se toku nalazi veliki broj slapova i brzaca. Njen proboj kroz krški kraj na kraju završava prekrasnim, Roškim slapom i Skradinskim bukom.

Nekad u davna vremena živio je bogati Gavan čije se nepregledno bogatstvo prostiralo ponad Kninskog polja. Živio je veoma raskalašeno i bio je veliki proždrljivac. Prema svima je bio veoma

---

³²³ Zapisala je na Pagu 2005. g. Petra Jakovčević, a kazao joj je Jure Kaurlo (rod. 1932. u mjestu Pagu na otoku Pagu. Tu je završio osnovnu školu, a srednju tehničku u Puli. Nakon toga vratio se u Pag, gdje i danas živi. Kao dijete često je od svojih roditelja slušao razne priče o Pagu i njegovim mještanima, a i sam je bio svjedok nekih od njih. Neke je priče zapamtio, a neke je zapisao). Rkp. FF Split, 2005, sv. 52, str. 5.

naprasit i nemilosrdan, osobito prema siromašnima; nije poznavao nevolju i njegova su vrata za sirotinju uvijek bila zatvorena, a kad bi ih otvorio, to bi bilo zato da ih se isprebija i otjera.

Imao je ženu Gavanušu koja je bila još i gora, opakija i lakomija. Ona nije znala za Boga, a siromašnima nikad nije pomagala. Gavan je imao mnogo sinova i kćeri s kojima je uživao provoditi vrijeme i kojima je namjeravao ostaviti čitavo svoje bogatstvo. Ni oni nisu bili mnogo drugačiji od oca i majke. Sirotinju su izrugivali i ismijavali ih, tjerajući ih pred vratima dvora kada bi se usudili zaprositi malo kruha ili vode.

Jednog dana Gavan odluči napraviti veliku gozbu za svoje prijatelje koji su, kao i on, bili iznimno raskalašeni i proždrljivi. Za vrijeme te gozbe na vrata Gavanovih dvora je pokucala siromašna žena sa svoje sedmero djece, noseći najmlađe, bolesno u naručju. Svi su redom bili veoma mršavi, u dronjcima i vidno iscrpljeni dugim putom.

Ugledavši siromahe u svome dvoru kako mu ometaju gozbu, Gavan se razbjesnio i naredio da se puste psi iz vežnje. Gavanova djeca, sva sretna, otrčala su da ispune očevu naredbu. Međutim, trudna Gavanuša u posljednji trenutak odluči ih spriječiti. Nije se ona bila sažalila nad siromašnom ženom i njenom djecom. Takva osjećanja ona nije poznavala. Bila je trudna i bojala se da joj sirotica ne naškodi. Sa stola punog izobilja dala joj je koricu kruha, gurnući ju prezrivo i sa gnušanjem, nogom po podu. Ozarena od sreće sirotica taj komad kruha raspodijeli svojoj gladnoj djeci. Potom sirotica ponizno zamoli malo vode, preklinjući Gavanušu Bogom, jer su im se usta od duga puta svima bila osušila.

Na Gavanovom posjedu nalazio se mlin, a znala je da je Gavanovo sve dokle pogled seže, pa je zamolila malo te vode. Gavanuša se na to razbjesnila i zamahnula rukom prema siromašnoj ženi, vičući kako za nju postoji samo jedan Bog, njen Gavan i da svoje bogatstvo ne želi uzaludno raspršivati na nezahvalne bijednike. Tužna sirotica pokupi svoju djecu i ode iz Gavanovih dvora. Popevši se na obližnji brežuljak, baci prokletstvo na njih.

U tom su trenutku munje proparale nebo, gromovi zatutnjili, zemlja se zatresla, iz Gavanovih mlina potekla je voda i natopila mu čitavo imanje. Potopila mu je dvor, njega, ženu, djecu i sve prijatelje proždrljivce. Kad mu je voda već bila toliko potrebna, neka im ju je na izobilju.

Prekrasni slapovi i sedrene barijere usjekli su rijeku Krku sa sedam pritoka, za svako sirotičino dijete po jedan. Bogatstvo stola kojim su se

*proždrljivci gostili postalo je dijelom bogatstva Krke. Siromašno stanovništvo iz okolnih naselja počelo je naseljavati to područje formirajući staru Scardonu i Šibenik. Otada je vode bilo za svakoga, a Gavanovi dvori i danas se vide potopljeni pod njenim bogatim slapovima.*³²⁴

SVETI VALENTIN

Valentin je povijesna osoba o kojoj nema detaljnijih podataka. Prema legendi bio je svećenik. Mučen je (269/70) za vrijeme cara Klaudija II. Ozdravio je padavičavu djecu, te mu je atribut padavičar. Zaštitnikom je očiju. Njegov je blagdan 14. veljače.³²⁵

Mnogobrojna su mjesta kojima narod hodočasti tražeći u njima utjehe u svojoj tjelesnoj i duševnoj boli. Na Pagu se pripovijeda o jednoj ženi koja se u crkvi molila sv. Valentinu za ozdravljenje djeteta. Crkva se najednom napunila jakom svjetlošću, a kada je žena došla kući, našla je zdravo dijete.

Legenda govori o ženi, koja se molila svetom Valentinu prid njegovim oltarom u crkvi Marijinog Uznesenja, za ozdravljenje svog bolesnog djeteta. U jednom trenu cila se crkva napunila jakom svitlošću. Kad se žena vratila doma svoje je dite našla zdravo.

*Postoji još takvih štorija o mirakulu svetog Valentina pa mu se u čast danas čuva njegov kip u obliku djeteta u toj crkvi gdje se žena molila za svoje dite.*³²⁶

(Pag)

GOSPE OD GORME

U hridini s desne strane uvale Trstene iza Postira nalazi se stotinjak godina stara kapelica *Gospe od gorme*. U njoj se nalazi mali Gospin kip, a na vratima je željezna rešetka. Pripovijeda se da je kapelicu u stijeni

---

³²⁴ Marita Tabula zapisala je 2006. godine u Šibeniku. Kazali su joj Jure Tabula (rod. 1936. g. u Gaćelezama) i Tereza Tabula (rod. 1937. g., djev. Brusana u Grabovcima). Kazivači su bračni par od 1955. godine. Žive u Šibeniku. Rkp. FF Split, 2006.

³²⁵ *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva i Uvod u ikonologiju Radovana Ivančevića, priredio Anđelko Badurina, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 1990, str. 580-581.*

³²⁶ Zapisala je na Pagu 2005. g. Petra Jakovčević, a kazao joj je Jure Kaurlo. Rkp. FF Split, 2005., sv. 52, str. 5.-6. *Blago* - stoka

izdubio Stipan Biočina jer se ondje za vrijeme oluje sakrio i opazio neku svjetlost. Približio se da vidi što je to, ali je odjednom udario grom i s hridi je pao veliki kamen baš gdje je on netom bio.

I ta legenda u osnovi ima etiološku predaju jer pripovijeda o uzroku gradnje kapelice i nastanku njezinoga naziva *Gospe od gorme*.

Stipan Biočina sakri se ispod hridi za vrime jedne oluje. Opázi je nikù svitlost. Priblíži se kako bi vidi će je to, kad u isti moment, udre grom i s hridi pàde veliki kamen baš di je on malo pri' bi'.

*Iz zahvalnosti izdube u kamenu, u hridi, kapelicu.*³²⁷

(Postire na Braču)

SAMOSTANSKI BUNAR

Naziv Pag dolazi od grčke riječi “pege” koja znači izvor. Na cijelom području grada Paga, kao i na većem dijelu otoka, postoje brojni izvori vode, a na otoku postoje čak tri jezera: *Velo blato*, *Malo blato* i *Blato Rogoza*. Danas postoje toponimi koji potvrđuju da je vođeno bogatstvo za Pažane bilo iznimno važno: npr. *Vodice*, jedan dio paške uvale zove se *Janjeće vode* i slično.

Kod hrvatskoga je puka snažna vjera u moć molitve. Na Pagu je bila velika suša i sva ljetina, stoka i ljudi bili su u opasnosti. Pažani su se molili Majci Božjoj u Starom Gradu i nakon nekoliko dana molitve i posta samostanski se bunar napunio vodom do vrha.

Jednog godišća u Pagu je bila velika suša. Zbog nje je u opasnosti bilo sve ca su seljaci posadili, vinova loza, blago, a i judi. Misecima ni dažilo, pa su u pojima prisušila sva vrela. Strahujuć od nedaće koja je zaprtila zbog suše, Pažani su se molili Majki Božjoj u Starom Gradu.

Posli nekoliko dan molitvi i odricanja od jela, samostanski bunar se napuni do vrha. Bez obzira koliko su judi uzimali vode, visina vode u bunaru se ni smanjivala. Kad su se svi judi napili i doma odnili za napraviti zalihe, težaci su počeli uzimati vode za polivanje polja, a čobani za napojiti svoje stoke. Vode u bunaru taman toliko da se ni prelivala priko korniča po samostanskom dvorištu. Tako je bilo danima i nedijama. Vode se uzimalo stalno, a uvijek je bilo dovoljno za sve. Bi je to jedino vrelo koje ni presušilo na otoku i judi su dolazili iz svih mista da bi se napili.

---

³²⁷ U Postirama na Braču 2005. g. Lina Bižaca je kazala Tei Fabris. Rkp. FF Split, 2005, sv. 77, str. 11.

*Nekoliko nedija posli, kiša je pala i sva poljska vrela su se napunila. Voda u samostanskom bunaru se vratila na razinu na koju je uvijek bila, a priča se da će tako i zavik ostat.*³²⁸

(Pag)

KAPELA U PODMILAČJU

U Podmilačju bila kapela i uz kapelu pravila se crkva. To je bilo kada nikad nije bilo nikakvih vozila, samo se išlo konjima. Tu je bila pustika i kad bi bilo neko nevrime, kad bi putnici okasnili, ne bi imali di nego u kapelu. A s druge strane Vrbasa bila je neka muslimanska bašća. I di ko da je kasnio, svraćo se u kapelu.

U kući od jednog bega, od koga je bila bašća, je ćer obolila i odala je tuda po bašći i ona je gledala di se tu u kapelu sve svraća. I ona je mislila da Bog dâ da ozdravi, i da je onu kapelu u njenu bašću, ona bi nju oprala i očistila i ne bi je dala prljati. Bog je dao da ona ozdravi, a jednu noć su anđeli prinili kapelu u njenu bašću. Prag je osto u Vrbasu i dan danas se more viditi kako voda ide priko njega. On je još gori, a uz kapelu napravljena je crkva i tuda su se čudesa stvarala i bolesni se ličili do, eto, ovog rata, dok je nisu srušili.

*Prija se moglo vidit u nekim molitvenjacima slika anđela kako nose kapelu priko Vrbasa.*³²⁹

5. NOVELA

*Novela je priča o običnim ljudima i njihovu životu. Karakterizira je realističan književni pristup. Giovanni Boccaccio (1313-1375) napisao je **Dekameron** koristeći priče sedam djevojaka i tri mladića koji su 1348. godine pobjegli iz, kugom poharane, Firence. Boccaccio je u pisanoj književnosti afirmirao novelu. U **Straparolinoj talijanskoj zbirci novela Ugodne noći** (XVI. st.) nalazi se ljubavna priča o Margareti Spolatini koja je noću s Lopuda “plivala svome ljubavniku redovniku na*

---

³²⁸ Petri Jakovčević kazao je Jure Kaurlo to na Pagu 2005. g.. Rkp. FF Split, 2005, sv. 52, str. 6.

³²⁹ Legenda je zapisana 1994. godine po kazivanju Mare Kolende, djev. Didak, rod. 1923. godine u Novoj Biloj. VI. rkp. 1994.

otočiću Sveti Andrija” kod Dubrovnika. Braća je prevare zapaljenom svijećom na pogrešnom mjestu i ona se utopi.³³⁰

U naše vrijeme Hrvati najčešće pripovijedaju didaktične, šaljive i baladne novele.

MILJENKO I DOBRILA

Tragična romansa veronskoga para Romea i Julije kojima roditelji nisu dozvoljavali da se viđaju poznata je u cijelom svijetu. Gotovo da i nema osobe koja nije čula za njihovu tragičnu sudbinu. Takve situacije događaju se i danas, no tragedija je rijetkost. Tako barem svi misle, a malo je onih koji znaju da se ista sudbina već dogodila, i to baš u Hrvatskoj.

Također je pitanje postoji li sličan slučaj u još nekoj zemlji. Tragičnu sudbinu istovjetnu talijanskoj nalazimo u Dalmaciji, točnije u Kaštel Lukšiću.

U drugoj polovini XVII. st. u plemićkoj obitelji Vitturi rođena je kći Dobrila, a u obitelji Rušinić sin Miljenko. Dvoje mladih zaljubilo se, no nisu se smjeli viđati zbog neprijateljstva između svojih obitelji. Od trenutka kada su roditelji saznali za njihovu vezu, Dobrila je bila pod strogim nadzorom, a Miljenka su roditelji poslali u Veneciju. No nije sve ostalo na tomu. Dobrilin otac ugovorio je vjenčanje svoje kćeri sa starijim trogirskim plemićem.

Miljenko je za to saznao i došao iz Venecije upravo u trenutku kada su mladenci izgovarali zavjete te je spriječio vjenčanje. Kako bi je kaznio zbog sramote koju mu je nanijela, Dobrilu je otac poslao u samostan u Trogir, a kako bi spriječio Miljenka da je pronađe, naručio je njegovo ubojstvo koje zbog Miljenkove domišljatosti (prerušio se u fratra) nije uspjelo. Pokušavajući pronaći Dobrilu, Miljenko je došao u sukob sa zakonom i zbog toga su ga osudili na zatvor u Visovcu. Tamo je upoznao bolničarku preko koje je Dobrili slao poruke i ugovorio bijeg. Bijeg mladih natjerao je Dobriline roditelje na popuštanje te su im stoga poručili da se vrate u Kaštel Lukšić kako bi se obavilo vjenčanje. Nakon što je u kolovozu 1690. godine obavljena vjenčana ceremonija, Dobrilin je otac, ne mogavši podnijeti da se njegova kći udala za Miljenka, iz

---

³³⁰ *Usmene pripovijetke i predaje*, priredila Maja Bošković-Stulli SHK, MH, Zagreb 1997, str. 24.

osvete na mostu ispred dvorca ubio svojega zeta. Dobrila je nakon toga izgubila zdrav razum, razboljela se i nedugo potom umrla. Posljednja želja bila joj je da bude pokopana zajedno s Miljenkom u crkvi Sv. Ivana u Kaštel Lukšiću nasuprot dvorca.

Na njihovu vječnom počivalištu zauvijek je uklesana poruka “Pokoj ljubovnicima”, a u Kaštel Lukšiću još uvijek postoje oba dvorca, i Vitturijev i Rušinićev.³³¹

(Kaštel Lukšić)

O sudbini dvoje mladih napisane su: novela, opera te kazališna predstava, a dječji dom u Kaštel Lukšiću, smješten nedaleko od njihova posljednjeg počivališta, nosi naziv Miljenko i Dobrila.

TORANJ LJUBAVI

Silba je jedino selo na otoku. U prošlosti su na ovom otoku žene, starci i djeca bili uglavnom pastiri, a muškarci su cijeli svoj život uglavnom živjeli na moru, plovili svim morskim putevima i pod starost se vraćali na otok, ako ih more prije toga ne bi progutalo. Vraćali bi se da umru. Poznavali su obje Amerike, zemlje Dalekog istoka, hridi sjevernih mora, obale Afrike i Australije, ali nikada ne bi zaboravili pjesmu o otoku nalik raji i predaju vezanu za toretu na Silbi. U sredini Silbe, na istoimenom otoku, visoko se diže *Marinićev toranj*. To je okrugla, uska kula na čiji vrh vode vanjske kamene stepenice. Zovu je još i “Toranj ljubavi”.

A taj toranj na vrhu sela, smješten usred parka, silbanski je spomenik jedne ljubavi koji je to mjesto učinio čuvenim. Toranj se visoko uzdiže i s njega se pruža prekrasan vidik. Uz njega se vezuje priča o ljubavi jednog morskog vuka koji je za sobom ostavio kuću, toranj i grob na kojemu je još za života dao uklesati natpis: “Petar Marinić, kapetan, 1891. jao onomu tko makne ove kosti”.

Bio je mlad, kaže priča, još mornar. I mlada, lijepa bila je njegova zaručnica Antonija Mauro. “Kad se vratim s ovog dugog putovanja” rekao joj je jednog dana prije odlaska – vjenčat ćemo se! “Zasadit ću vrt oko kuće, a usred vrta sagrađit ću tornjić s kojeg će se vidjeti cijeli otok i more”. Poljubio je djevojku i otplovio.

---

³³¹ Studentici Filozofskoga fakulteta u Splitu, Karmeni Carev, u Kaštelima 2005. godine kazala teta Marija. (Ona je dio loze de Michelli Vitturi.) Rkp. FF Split, 2005. sv. 21.

Dugo je plovio oceanima, a kada se konačno vratio, mnogo je djece dotrčalo na silbansko pristanište. Među njima je bila i jedna posebno ljupka djevojčica. Petar Marinić joj se nasmiješi, uzme je u naručaj, pomiluje je i upita ljude okupljene na pristaništu:

– Čije je ovo dijete?

– To je kći Antonije Maruo, tvoje zaručnice, koja se udala za tvog prijatelja. Djevojčica se također zove - Antonija!

Rastuži se pomorac, zagrli djevojčicu i zakle se:

“Antonija me nije čekala, ali ako majka nije mogla postati mojom ženom, postat će to kći. Čekat ću dok se ovo dijete ne razvije u ženu”.

Bio je uporan i čekao dugih dvadeset godina. Dao je sagraditi tornjić usred sela, uz svoju kuće, na najvišoj uzvisini Silbe. Sagradio ga je od živog kamena i kamenim je zidom opasao vrt oko njega. Antonija Maruo nikada nije tamo zakoraknula. Ušla je u tu ogradu njezina kći – s rukom u ruci kapetana Petra Marinića, s vjenčanim prstenom na prstu. Ona u cvijetu mladosti, guste crne kose, velikih sjajnih očiju; on – trideset godina stariji, s prorijeđenom kosom, ali krepak, uspravan, još lijep u ozbiljnoj zrelosti svoga života.

I gledali su s tornja otok, brodove i more. Toranj na uzvisini vrta, poštropljen slanoćom mora koju vjetar nosi za olujnih dana, stoji i danas kao spomenik ljubavi. Mještani ga zovu – Marinićeva toreta!³³²

(Silba)

BRUŠKA GOJČICA

U usmenim je pričama od drevnih staro-egipatskih vremena motiv tri brata. U tim su pričama dva brata bila dobra, a treći je brat bio loš. Ti su motivi u usmenoj komunikaciji prisutni preko četiri tisuće godina. Pokatkad je motiv dva brata od kojih je jedan bio dobar, a drugi loš. Taj je motiv i u glasovitom djelu *Sermones discipuli* Ivana Herolta kao i u djelima bosanskih franjevac koji su djelovali u razdoblju katoličke obnove od kojih valja istaknuti Matiju Divkovića i njegovu besjedu o dvojici braće.

U suvremenoj hvarskoj noveli pripovijeda se o trojici braće. Dvojica su braće bili vrijedni i sa svojim sinovima su išli na more ukrcati drva. Zadesilo ih je nevrjeme i bura je prevrnula njihov brod. Jedan je brat našao komad drveta i na njega stavio svoga sina i gurnuo ga prema

---

³³² Jeleni Braović 2007. godine kazala je Ruža Brnas (djev. Pandžić, rođ. 1938. u Ričinama kod Imotskoga). VI. rkp. 2007, sv. E, str. 33. Usp. Tomislav Đurić, nav. dj.

obali. Kad je htio izići, začuo je vapaj svoga brata te se vratio kako bi ga spasio. Nevrijeme je bilo jače. More ih je progutalo. Spasilo se jedno dijete koje je otrčalo kući kazati što se dogodilo.

Kući su ostali treći brat i njegove dvije nećakinje od nastradale braće. Od cijeloga imanja ostale su im dvije mazge. Treći je brat bio lijenčina i nikada ništa nije htio raditi i bio je ljubomoran na svoje nećakinje koje su bile vrijedne i nisu živjele u oskudici. *Vrag* trećemu bratu nije dao mira i odlučio je od nećakinja posuditi mazge i otići u polje. Međutim, išao je što dalje od sela i u nekom masliniku objesio je mazge i probao ih kolcem. Optuženi su krivi ljudi koji su poslani na galiju gdje su i smrt dočekali.

Pravi krivac, treći brat se izvukao i doživio je preko stotinu godina. Zločin koji je napravio stalno mu je bio pred očima i progonio ga je. Ostao je nepokretan i trpio je velike bolove. Jedina mu je želja bila ispričati zločin koji je počinio i potom umrijeti. Jednoga je dana pozvao svećenika i muža svoje nećakinje kako bi se ispovjedio i kazao svoju tajnu koju nije mogao u grob odnijeti. Tada su svi čuli ono što nitko nije mogao ni promisliti. Međutim, ni to mu nije pomoglo da pođe s ovoga svijeta. Sutradan je zamolio da ga privežu na jednu stolicu i nose kroz selo kako bi svi saznali za grozotu koju je učinio. Kad od bolova nije mogao zaspati zamolio je da stolicu privežu za stropnu gredu i njega stave na nju te ga njišu onako kako je i on njihao one mazge.

U toj je noveli tragična sudbina dvojice braće i zloća njihovoga trećega brata. Novelom je uspostavljena harmonija jer su sirotice od nastradale braće bile vrijedne i svojim su trudom uspijevale živjeti bez oskudice. Harmonija je uspostavljena i zasluženom kaznom koju je doživio treći brat te je u strašnim mukama priznao svoj grijeh i molio da ga njišu na stolici privezanoj o stropnu gredu – jer je i on objesio mazge i njihao ih.

U selu Brusje živili su tri brata, dvojica braće sa sinovima išli su na more ukarcat darva u brod i u temu momentu čapilo ih je nevrime. Bura je bila sve jača i jača a brod se sve veće njihao te se na kraju privarni a dvo brata sa svojim sinovima su se nošli u moru. Jedon od braće uspi je noć komad darva na kojega je stavi svojega sina pa ga je gurni prima kraju, kad je iti izoć iz mora spriči ga vapaj njegovoga brata pa se vroti u more da bi sposi brata i njegovog sina. Al, nevrime je bilo jače od njih i barzo ih je svih more progutalo.

Jedno dite ča se sposilo, tarčalo je doma reć svoje dvi sestre koja dežgracija ih je strefila. To je teško pogodilo cilu fameju, al valo je hodit naprid, da bi prihronili fameju.

Ostale su dvi sestre i brat koji je imao deset godišć. Jedino ča su te dvi sestre imale bile su dvi mazge, s njima su hodili u pašu i gonili.

Treći brat od dvo, ča su se utopili nikad ni imo ništa, cili život bi je linac i živi na račun svoja dvo brata. A sad kad njih već ni bilo, ni ga imo ko hronit poče je bit ljubomorán na svoje zermone, ni se moga pomitit s tin kako one, dvi ženske, imaju a on ne. Kako se u to vrime živilo od poja, te dvi mazge su čudo vridile. Al trećem bratu vrog ni do mira, on je iša do svojih zermonih i pito ih bi mu one posudile te mazge za u poje, a kako su ga one čudo volile, droge voje su mu ih zojmile. S tima mazgama iša je ča daje od što daje od sela, odve ih je u niko poje maslinih i tamo ih je obisi na masline, probo kolcen i tamaliso sve dok nisu krepale.

Vroti se doma i reka zermonima da su mazge u njihovemu poju. Sutradon su one išle pud poja a tamo ničega, u čudu su stale pensat di su njihove mazge. Iskali su ih svukud i cilo selo je pomoglo, al mazgih ni bilo nikud. Nakon ča je pasalo pad don, nošli su mazge obišene na maslinama.

Judi ka judi, barzo su nošli koga će okrivit. Blizu su bili niki judi iz drugEGA mista i oni su plotili za tuju zločin. Poslali su ih na galiju di su i smart dočekoli.

A provi krivac se izvuka i duboku starost doživi, a ono ča je napravi nikad ni zaboravi, to ga je uvik progonilo i to mu je bila kazna za ono ča je napravi. Bi je stor, priko sto godišć je imo, nepokretan je osto i velike bolove tarpi. Iz dona u don budi se ogorčen ča je još živ. Somo je želi umrit, a ta žeja nikako da mu se ispuni. I tako je jednega dona odluči zvat popa i muža svoje zermone kako bi se ispovidi jer svoju tajnu nikako u greb ni moga odnit. I tad su svi čuli ono ča nikad niko ni ni propenso. Niko ni moga virovat da jedon čovik to more napravit nikome ko ga je toliko voli. Al, ni to mu ni pomoglo da porti s ovega svita. Sutradon je naredi da ga stavidu na jednu katridu i nosidu po cilemu selu, tako da svi znaju koju grozotu je učini. Kad od bolovih ni moga već ni zaspāt, zaželi je svoju zodnju želju da katridu privežedu za stropnu gredu i da njega stavidu sest na nju, i onda da ga tamalisaju kako i on one mazge dok ne porti s ovega svita. I tako je i bilo.³³³

---

³³³ U Brusju na Hvaru zapisala je 2006. g. Katarina Mišković, a kazala joj je Katica Hraste (djev. Hraste, rod. se 1929. g. u Brusju na otoku Hvaru gdje je provela cijeli život i gdje živi još i dan danas. Završila je osnovnu školu na Hvaru. Davno su u njenoj obitelji svi muškarci bili neobično snažni i visoki (kao hrast), otkuda dolazi i prezime

Emocionalni je efekt novele postignut lirskim slikama i lirskim tonom. Time su pojačane poanta i didaktičnost novele.

BOŽO I KAJA

Za mnoge novele pripovijedači kazuju da su istinite. Takva je i sljedeća:

U malom selu Mlakvi živio je jedan momak koji se zvao Bože. Bože je bio na izgled viđen i imućan momak pa se u njega zagledale mnoge cure iz tog kraja. Bože je imo veliko stado ovaca što je u no vrijeme bilo veliko bogatstvo. I dok je čuvo ovce spazi on Kaju iz susjednog sela koja je bila lipa ali iz siromašne kuće. Zaljubi se Božo u nju, a i Kaja u njega. Sastajali bi se oni svaki dan kod ovaca i ašikovali. Nakon nekog vremena odluče da se vjenčaju, ali Božini mater i ćaća ne dadoše o tom ni govoriti. Pošto je Kaja bila siromašna, oni su za Božu našli drugu curu koja je bila imućna. Bože je izbjegavao tu imućnu curu koja se zvala Marta. I dalje se potajno viđao sa Kajom. Njegova obitelj odlučila ga na silu natrati da oženi Martu. Jedan dan njegov ćaća otišo po curu Martu i doveo je u kuću. Sidoše Božu i Martu u kola i vjenčaše ih u crkvi. Poslije vjenčanja vratili se u Mlakvu i pozvaše sve selo na slavlje. Skupiše se svi seljani i otpoče pjesma i kolo. Kad čude Kaja za to, od puste žalosti spjeva pjesmu, i odluči doći u kolo i zapivati. Dođe Kaja, ufati se do mladoženje u kolo i započe:

*Sinoć meni karli haber dođe
Da mi je se dragi oženio.
Nek se ženi ženila ga mati,
Da me oće u svate pozvati.
Donila bi što bi kajder bila,
Svekru babi svilenu košulju,
Svile mu se kosti od bolesti,*

Hraste koje je uzela ta obitelj. Kao djevojčica slušala je od svoje bake Marije stare bruške pjesme od kojih je većinu zapamtila a neke i zapisala. Kao djevojka poslije mise nalazila se s drugim mladima iz Brusja ispred crkve kod starog bora, gdje su starim pričama kratili svoje vrijeme. Priče koje su njoj prenijeli u nasljeđe njezini preci ona je uvijek rado prenosila drugima). Rkp. FF Split, 2006., sv. 1, str. 2.

*Ko no moje srce od žalosti.
Svekrvici crnu jameniju,
Smrklo joj se a ne svanulo joj se.*

Seljani se zagledaše na to, a Bože okrenu u plač i pobježe iz kola prema šumi. Kaja se vrati kući a svatovi se razidoše. U šumi su bile staje gdje su spracali ovce. Bože se sakrio u njih. Niko nije znao di je Bože otišo. Kaja je naslućivala da bi on moga biti u stajama, jer su se tu i prije sastajali. Krenu ona prema tim stajama da vidi je li Božo tamo. Martu i njegove roditelje pogodi velika sramota zbog svega toga što se desi. Odluče da ga pođu tražit. Tražili su dan i noć ali nisu mogli ni slutiti da je Božo bio u stajama sakriven u sjenu.

Kad je Kaja došla do staja pođe da traži Božu, vikala je iz sveg glasa ako je tu da se javi. Božo skoči s pojate pred Kaju i čvrsto je zagrlji. Oboje su plakali gromkim glasom. Tu su ostali u sjenu skriveni tri dana, sve dok ih nije spazio jedan od čobana što je tu spraco svoje ovce. Ode on do Božine matere i ćaće pa im kaže da je vidio Božu i Kaju u staji. Diglo se cilo selo da ide u staju po Božu, da ga vrate na silu kući. Kad su upali u štalu, Božini roditelji, Marta i ostali seljani zatekoše ih kako side zagrljeni. Marta mu prva priđe i reče: “Ako ti Kaju voliš ja ću se vratit svojoj kući makar to bila velika sramota!” A na to Bože reče: “Ti slobodno ajde odakle si i došla, ja ostajem sa Kajom, samo nju oću za svoju ženu pa makar prosjak posto!”

Mater, ćaća i braća ga opet prisile da se vrati kući, samo da to ne bude velika sramota za njihovu obitelj. Jadni Božo se vratio svojoj kući, Kaja svojoj, jer ni njezina mater nije tila te sramote. Kad se vratio nije sa nikim pričio, a pogotovo sa Martom.

Treći dan on opet ode u iste staje i obisi se. Kad su čobani došli da sprate ovce, zgladaše Božu kako visi, pripadoše se i izletiše iz staje. Otišli su odma u selo da kažu kakvo se zlo dogodilo. Kad Kaja ću za to da se Božo obisio, pade odma u nesvist. Kad je malo došla sebi, od velike tuge i žalosti, spremi se i krene Božinoj kući. Kad je ušla mrtvac je bio donesen iz staje i položen na daske. Ona je prišla Boži, pala po njemu i počela nabrajati. I Božina mater je plakala i kroz plač govorila: “Jadna ti sam do Boga svoga što uradi od diteta svoga?” Odgovor joj na to Kaja

*dala: "Dabogda ti prokleta bila što si ovu ljubav uništila!" Sahraniše Božu i završi se priča o tragičnoj Božinoj i Kajinoj ljubavi.*³³⁴

(Kupres)

7. ANEGDOTA

Anegdota je kratka priča koja najčešće na šaljiv način kazuje o određenim osobama. U anegdotama je humorističan i satiričan ton. Strukturom i tematikom bliska je nekim *pričanjima iz života* i šalama.

VRGORČANIN UKRAO KOTAO

U kandijskom ratu, vođenom i na vrgoračkom području, bio je teško ranjen i Hasan-aga Arapović, gazda područja od Župe preko Grabovca do Zagvozda, uz čije je ime vezan događaj opjevan u pjesmi o Hasanaginici. O tomu događaju predaja i danas postoji u Vrgoračkoj krajini, a govori da je nesretna Hasanaginica na putu iz Ljubuškog za Imotski sa svadbenom pratnjom prošla kroz Vrgorac i prenočila u kući predaka narodnog pjesnika i serdara (vojvode) Ante Pervana Prže u Kokoricima.

Kod tog Pervana 1772. godine više dana je gostovao putopisac i prirodoslovac, venecijanski opat Alberto Fortis, koji je za svoga domaćina kazao da je "vrstan pjesnik odličnih lirskih i epskih pjesama". Da li je Ante Pervan *Žalosnu pjesmu o Asanaginici* kazao svomu gostu Albertu Fortisu ili je Julije Bajamonti tu pjesmu zapisao i dao Fortisu – do danas se ne zna. U svom putopisu *Viaggio in Dalmazia* (1744. g.) Fortis je, osim te balade na hrvatskomu jeziku i u talijanskom prijevodu, navodi i anegdotu "Vrgorčanin i kotao".

Krađe Vrgorčana obično padaju na teret Turaka; ali u slučaju nužde, kažu, ne štede ni kršćane. Između domišljatih i smionih poteza u prijevarama, što sam ih čuo pripovijedati o jednome od njih, sljedeći je, čini mi se, karakterističan. Lupež se nađe na sajmu; neki siromah kupio kotao, pa došavši blizu njega, spustio ga na zemlju zajedno sa

---

³³⁴ *Hrvatska usmena književnost Bosne i Hercegovine: proza, drama i mikrostrukture*, priredio Marko Dragić, Hrvatska književnost Bosne i Hercegovine u 100 knjiga, knj. 5, MH, HKD Napredak, Sarajevo 2005, str. 243-245.

zavežljajem sa strane. Dok je on s jednim svojim znancem nadugo i naširoko razgovarao o poslovima, Vrgorčanin zgrabi kotao sa zemlje i metnu ga na glavu ne mijenjajući položaja. Kad se onaj drugi, završivši razgovor, okrenuo, ne videći više kotla na njegovu mjestu, upita upravo toga što ga je imao na glavi, je li vidio koga da mu gaje odnio. Ovaj odgovori iskreno:

*– Nisam na to pazio, brate; ali morao si ga metnuti na glavu, kako sam ja učinio, pa ti ga ne bi ukrali.*³³⁵

(Vrgorac)

PAŠA I CAR

Neki paša ratovo oda oko Čapljine. Sva mu vojska izginula. Jadani se mora vratiti svom caru u Carigrad i kazati šta je bilo. Car mu je trebalo otkinuti glavu, kadli paša skoči i ovako reče caru: “Čestiti care, tamo gdje sam ja ratovo ima jedan grad u kojem šever puše s juga, a južina sa severa”, to je mislio na Počitelj. Dalje reče: “Ima rijeka jedna koja pogodine teče uzvodno, pogodine nizvodno”, to je ko Krupa, “A ima” kaže, “još jedna rijeka. Ona sedam puta ponire, pa izvire, pa izranja tako i tako pravi plodnu zemlju, a ona je kod svog ušća”, ko Trebižata, “najplodnija, pa sam šćeo” kaže, “to sve imat za vas i tako sam svu vojsku izgubio. Sad mi” kaže, “sudi.” “Ovaj kad je to čuo, nije ga ubio.”³³⁶

(Čapljina)

BABA IZ DOLJANA

Turci ufatili neku babu i pitali je oklen je.

Baba im kaže:

– Ondalen di sunce tri puta zapne i tri puta odapne, ondalen dino ima kameni most.

Turci vide da je baba iz Doljana, jerbo tamo se sunce tri puta pojavljuje i tri puta nestaje za brdima i jerbo je tamo bio kameni most.

---

³³⁵ Dijani Mišetić kazala je Jolanda Mišetić (rođ. 12. listopada 1953. g. u Vrgorcu, profesorica u splitskoj Zubotehničkoj školi). Rkp. FF Split, 2004, sv. 31.

³³⁶ Dijani Paponja ispričala Janja Buntić, djev. Brkić, rođ. 1031., živi u Čapljini. VI. rkp. zb. 2004. sv. 1. d. str. 19.

*Tako Turci babu puste.*³³⁷

(Doljani kod Jablanice)

OBRANA LISKAVCA OD TURAKA

Kažu da je na brdu Liskavac nekad davno postojao grad. Kad su Turci zaposjeli cijelu Imotsku krajinu, došli su i do tog grada. Čekali su u docu da stanovnici grada ostanu bez hrane i sami se predaju. Vidjevši to, pučani se dosjetiše da zakotrljaju velike kolutove sira na Turke. Kada su Turci vidjeli da ih narod gađa hranom, pomisliše kako je imaju napretek i odustaše od svoje namjere.

*Tako su pučani Liskavca izbjegli svoju propast.*³³⁸

(Kula kod Lovreća)

OBRANA KAŠTEL SUĆURCA

Po predaji na jednoga Turčina pao je sirac koji je domaćica sušila na kućnom krovu, pa joj je sirac nepažnjom ispao iz ruke, a ona nije znala da su Turci opsjeli Kaštel. Turci su zaključili da ih Sućurani sirom tuku i da imaju hrane u izobilju, te ih gladom ne će prisiliti na predaju.³³⁹

AVION – TVRĐAVA

Za vrime II. svjetskog rata priko Brōča su prolazili engleski avioni, zvani avioni – tvrđave koji su odlazili u rat na Njemačku. U povratku jedān avion se pokvārī i pa' na jedno brdo u unutrašnjosti Brōča. Na svu sriću svi Englezi iz aviona su ostali živi i zahvaljujući padobranima. Tadašnja vojska na otoku, partizani, su ih prihvatili i pomogli im da se vrate u Englesku. Kako je u to vrime vladala neimaština, júdi su navalili na avion ko mravi i skupili sve iz aviona (deke, hranu, pribor za jelo), pa

---

³³⁷ Zapisao sam u Doljanima kod Jablanice 1997. godine po kazivanju Jure Lebe rođ. 1914. u Doljanima. VI. zb. 1997.

³³⁸ Studentici Filozofskoga fakulteta u Splitu, Tamari Treskavici, 2004. godine u Kuli kod Lovreća kazala Ana Mustapić (rođ. 1945.). Rkp. FF Split, 2004, sv. 12. str. 6.-7.

³³⁹ Jelena Lijić zapisala je 2006. godine u Kaštel Sućurcu. Kazala joj je Matija Vladović (djev. Carev, rođ. 1932. g.). Rkp. FF Split, 11/06, str. 9.

čak kidali i komade aluminijske od kojeg je bio sagrađen te ga iskoristili za razne potrepštine.³⁴⁰

(Postire na Braču)

SUDBINA JEDNOG EMIGRANTA

Tridesetih godina za vrime emigracije, putovalo se brodovima u Ameriku. Tako su se Postirani ukrkali u željezni brod i otplovili. Za vrime putovanja, kako bi im brže prošlo vrime, igrali bi na karte. Ali, jedan od njih, imenom Felicio, otišao je u kabinu kako bi se odmori. Dok su prolazili kroz Gibraltarska vrata, udri ih je jedn brod. I baš na stranu kabine u kojoj je spa' Felicio, taj drugi brod je olupi vrata, a kako su bila od željeza nisu se više mogla otvorit. Svi putnici su se uspili spasit osim jadnog Felicia koji ih je gleda bespomoćno kroz ponistru, maha i govori: "Pozdrav te mi svih doma!" Jadan je zajedno s brodom utonu u dubine oceana.³⁴¹

(Postire na Braču)

7. SITNI OBLICI (ŠALA I VIC)

Šala je vrsta usmene priče koja na humorističan, ironičan i satiričan način kazuje o osobama, događajima i pojavama. Akteri u šali mogu biti životinje i predmeti. Šale se ostvaruju prozom, ali i stihovima. Mogu se klasicificirati na: šaljive bajke, šaljive basne, šaljive novele, šaljive predaje. Od šaljivih priča treba razlikovati kratke šale koje su strukturom i motivima bliske vicevima. U hrvatskoj književnosti poznate su pod nazivima: *rugalica*, *dokonica*, *dosjetka* i *smiješnica*.

---

³⁴⁰ U Postirama na Braču 2005. g. Lina Bižaca je kazala Tei Fabris. Rkp. FF Split, 2005., sv. 77, str. 9.

³⁴¹ U Postirama na Braču 2005., godine zapisala je Tea Fabris, a kazao joj je dr. Mate Bižaca (rođ. 1947. g., svećenik. S trideset pet godina otišao je u Ohio gdje je doktorirao teologiju i ostao na službi u San Pedru u Californiji. Diplomirao je i na području glazbe, te ju je usavršio na Oxfordu. Danas je župnik hrvatske župe Svetog Petra u Las Angelesu). Rkp. FF Split, 2005, sv. 77, str. 10.-11.

PUTNIK

*Prolazio putnik namjernik kroz Knešpolje i kad je vidio natpis
"Jare-sedam kilometara", upita se:
Kolika im je onda koza?*

LANJSKO DITE

*Donio čovjek deseto dijete na krštenje. Fratru se dijete učini
priličito velikim, pa se obrati ocu:
Meni se čini da je ovo dite tribalo puno ranije krstiti.
Da se nisam usepetijo, velečasni, pa donio lanjsko – odvrati čovjek.*

SPAVANJE S ĐAVOLOM

*Jesi li spavala s momkom? upita fratar djevojku na ispovijedi.
Ma tko će s đavlom zaspati-ispovijedi se djevojka.*

ISTOMIŠLJENICI

*O čemu to sad misliš?, upita cura momka koji joj je došao na silo.
Duše ti, mislim o čemu i ti-odgovori sildžija.
Nuder ti, što je njemu u glavi, ote se curi.*

KUM I KUMA

*Doša kum lovac u svoje kume, a kuma se tuži:
Moj kume jada u mene, šetke mi izidoše kokoši, daj mi bolan kume,
bi li ti moga pobit one šetke, pa ta lovac si.
Kum: Hmm., kuma moja, toga ti ja ne znam ništa drugo, već brate
da in nabavimo puške da se brane!*

* * *

*Vic je kratka usmenoknjiževna tvorevina koja izaziva komičan
dojam i smijeh.*

UČITELJICA I JURICA

Reci mi koji je veliki čovjek uzviknuo zemlja, zemlja – upita učiteljica Juricu; a on će moj tata kad je juče jeo salatu.

ČOKOLADNO MLIJEKO

Zašto daješ čokoladu kravi? pita teta dječaka koji je došao iz grada.

Želim sutra imati čokoladno mlijeko odvрати dječak.

LOŠE OCJENE

Otac: Ne brini se sine previše, ispravit ćeš ti već loše ocjene.

Sin: Probao sam tata al' su napisane kemijskom olovkom.

MUŽ I ŽENA

Idu muž i žena: žena neprestano govori dok muž nosi tešku vreću na leđima. Mužu dodijalo slušati priče pa joj reče: zaveži već jednom. Žena se primakne pogleda vreću i reče: pa zavezana je.

MUJO I SAT

Došo Mujo na nebo i ušo u jednu sobu kad u toj sobi sami satovi, svaka država ima svoj sat i kad netko ukrade u nekoj zemlji, kazaljke se pomaknu. Pitao Mujo ali di je sat od BiH-e a ovaj mu odgovori: eno ga u drugoj sobi, služi za ventilaciju.

UČITELJICA I IVICA

Učiteljica: Tko je razbio kamene ploče na kojima je bilo napisano 10 Božijih zapovjedi?

Ivica: Ja znam, ali ne želim reći. Tata mi je rekao da ne valja biti tužibaba.

IZGUBLJEN ČOVJEK

*Ide izgubljen čovjek ulicom u nepoznatom gradu te upita prolaznika: oprostite, je li znate gdje je Primorska ulica? A ovaj mu odgovori: znam i prođe.*³⁴²

Ostatci tvrđave *Ključica*

---

³⁴² Svi su vicevi navedeni iz moje knjige *Hrvatska usmena književnost Bosne i Hercegovine: proza, drama i mikrostrukture*.

LITERATURA

1. Andrić, Ivo, *Ispovijed*, Sabrana djela, Zagreb 1963.
2. Andrić, Ivo, *Na Drini ćuprija*, Svjetlost/Prosveta, Sarajevo 1989.
3. Andrić, Ivo, *Razvoj duhovnog života u Bosni pod uticajem turske vladavine* (doktorska disertacija), Beograd 1997.
4. Anđelić, Pavao, *Bobovac i Kraljeva Sutjeska*, "V. Masleša", Sarajevo 1973.
5. Aralica, Ivan, *Put bez sna*, Znanje, Zagreb 2002.
6. Baltić, fra Jako, *Godišnjak od događaja i promine vremena u Bosni 1754.-1882.*, (priredio dr. Andrija Zirdum) IRO "Veselin Masleša", Sarajevo 1991.
7. Banović, Stjepan, *Kad je živio Tomić Mijovil*, u: Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena, JAZU, knjiga XXIX., sv. 1., Zagreb 1938.
8. Basler, Đuro, *Arheološki spomenici kršćanstva u Bosni i Hercegovini do XV. stoljeća*, u: Kršćanstvo srednjovjekovne Bosne, radovi simpozija povodom 9 stoljeća spominjanja bosanske biskupije (1089.-1989.), Vrhbosanska visoka teološka škola, Sarajevo 1991.
9. Bašagić, Safvet-beg, *Znameniti Hrvati, Bošnjaci i Hercegovci u Turskoj carevini*, Zagreb 1931.
10. Benić, fra Bono, *Ljetopis sutješkog samostana*, (priredio dr. fra Ignacije Gavran) IRO "Veselin Masleša", Sarajevo 1979.
11. Biblija, *Stari i Novi zavjet*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 1980.
12. Bogdanović, Marijan, *Ljetopis kreševskog samostana*, "Veselin Masleša", Sarajevo 1984.
13. Bošković-Stulli, Maja, *Narodna predaja o vladarevoj tajni*, Zagreb 1967.
14. Bošković-Stulli, Maja, *Narodne pripovijetke* PSHK, 26. Matica hrvatska, Zagreb 1963.
15. Bošković-Stulli, Maja: *Usmena književnost kao umjetnost riječi*, Mladost, Zagreb 1975.
16. Bošković-Stulli, Maja, *Usmena književnost*, u PSHK, knj. 1., Zagreb 1978.
17. Bošković-Stulli, Maja, *Usmeno pjesništvo u obzorju književnosti*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb 1984.
18. Bošnjak, Slavoljub (Ivan Frano Jukić), *Zemljopis i poviestnica Bosne*, 1850.

19. Botica, Stipe, *Biblija i hrvatska kulturna tradicija*, Vlastita naklada, Zagreb 1995.
20. Botica, Stipe, *Hrvatska usmena književnost iz BiH u zapisima studenata kroatistike Pedagoškog fakulteta u Mostaru*, Motrišta, br. 16, Mostar, 2000.
21. Botica, Stipe, *Hrvatska usmenoknjiževna čitanka*, Školska knjiga, Zagreb 1995.
22. Bratulić, Josip, *Kralj Tomislav u književnosti i umjetnosti* u: Zbornik, u susret trećem tisućljeću, Prvi hrvatski kralj, Tomislav, Zagreb 1998.
23. Buturac Josip – Ivandija Antun, *Povijest Katoličke crkve među Hrvatima*, Zagreb 1973.
24. Cavendish, Richard, *Legende sveta*, Beograd 1984.
25. Čehić, Namik, *Prozorski kraj u oslobodilačkom ratu i revoluciji*, Prozor, 1985.
26. Čubelić, Tvrtko, *Povijest i historija usmene narodne književnosti*, Zagreb 1990.
27. Ćirković, Sima, *Istorija srednjovjekovne bosanske države*, Beograd 1964.
28. Dizdar, Hamid, *Muslimani i kršćani pod turskom vlašću u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo 1944.
29. Dizdar, Mak, *Antologija starih bosanskih natpisa*, Sarajevo 1997.
30. Dragić, Marko, *Ilirske teme u suvremenom narodnome pripovijedanju* u: "Osmišljavanja" Zbornik u čast 80. rođendana akademika Miroslava Šićela, ur. Vinko Brešić, Zagreb, Sveučilište u Zagrebu Filozofski fakultet, FF-PRESS, 2007. str. 153-171.
31. Marko Dragić, *Hrvatska književnost katoličke obnove i prvoga prosvjetiteljstva (Hrvatska barokna književnost)*, Fakultetski priručnik, Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split 2006. www.ffst.hr
32. Dragić, Marko, *Od Kozigrada do Zvonigrada*, Mala nakladna kuća Sv. Jure i Zajednica izdanja ranjeni labud (ZIRAL), Baška Voda – Mostar – Zagreb 2001.
33. Dragić, Marko, *Deset kamenih mačeva*, Mala nakladna kuća Sv. Jure, Baška Voda 1999.
34. Dragić, Marko *Zakopano zvono*, Mala naklada kuća Sveti Jure Baška Voda. I. izdanje 1996. II. izdanje 1997.
35. Džaja, Miroslav –Draganović, Krunoslav *S kupreške visoravni*, II. izdanje RKT Župni ured Otinovci-Kupres 1994.

36. Đogo, Husein, *Tradicija o Mijat-harambaši*, Kalendar, Napredak Sarajevo 1931.
37. Efendić, Fehim, *O islamizaciji*, Gajret – kalendar, 1941, Sarajevo 1940. 64-78.
38. Filipović, Nedim, *Napomena o islamizaciji u Bosni i Hercegovini u XV vijeku*, ANU BIH, Centar za balkanološka ispitivanja, knj. 5, Sarajevo 1970.
39. Filipović, Nedim *O nastanku posjeda muslimanskog plemstva*, Pregled, 5/1953, 386-393.
40. Filipović, Nedim, *O problemima društvenog i etničkog razvitka u doba osmanske vlasti (Problemi etničkog razvitka u BIH)*, Prilozi IZI u Sarajevu, 11-12/1975-76, 274-283.
41. Filipović, Nedim: *Specifičnosti islamizacije u Bosni*, Pregled, LVIII/1968 (vanredan broj).
42. Frangeš, Ivo, *Povijest hrvatske književnosti*, Zagreb-Ljubljana 1987.
43. Gaković, Petar, “*Islamizacija Bosne*”, *Razvitak*, 8/1941, 3, 84-86 (Kritički osvrt na raspravu: Salihagić, Suljaga: *Islamizacija Bosne*).
44. Gavran, Ignacije, *Suputnici bosanske povijesti*, Sarajevo 1990.
45. Gavranić, Pero, *Tomislav, prvi hrvatski kralj*, u: Zbornik, u susret trećem tisućljeću, *Prvi hrvatski kralj, Tomislav*, Zagreb 1998.
46. Gjurgjević, Martin, *Memoari sa Balkana 1858.-1878.* (pretisak), Stolac, 2000.
47. Grdić, Luka, “*Kozigrad*”, “*Zvonigrad*” i “*Gradina*” u kotaru fojničkom, GZM IV., Sarajevo 1892.
48. Gujić, Kasim, *O podrijetlu muslimanskog plemstva u Bosni i Hercegovini*, *Obzor*, 76/1936, 185. (Osvrt na rad: Čubrilović, V.: *Poreklo muslimanskog plemstva u BIH*)
49. Gujić, Kasim, *Postanak hrvatskih muslimana*, *Hrvatska revizija*, 13/1940, 5, 274-276. Sarajevo 1940.
50. Handžić, Adem: *O islamizaciji u sjeveroistočnoj Bosni u XV i XVI vijeku*, *POF*, 16-17/1966-67, Sarajevo, 1970, 5-49.
51. Handžić, Adem: *O etničkim kretanjima u ranijem turskom periodu* Prilozi IZI u Sarajevu, 11-12/1975-76, 287-289.
52. Handžić, Mehmed, *Islamizacija Bosne i Hercegovine i porijeklo bosanskohercegovačkih Muslimana*, Sarajevo 1940.
53. Handžić, Mehmed, *Jedan prilog povijesti prvih dana širenja Islama u Bosni i Hercegovini*, *Narodna uzdanica-kalendar*, 6/1938, 29-45.
54. Hitrec, Hrvoje, *Hrvatske legende*, Školska knjiga, Zagreb 2007.
55. Haumant, Emile, *Turski jaram i prelaženje u islam*, *PzKJIF*, X-2/1930, 165-175.

56. *Hercegovina prije 100 godina ili Šematizam fra Petra Bakule*, (preveo Vencel Kosir) Mostar 1970.
57. *Hrvatska narodna šala*, sv. prvi (uredio Josip Pasarić) Zagreb 1923.
58. *Hrvatske narodne pjesme i pripovijetke iz Bosne*. Sakupio i na svijet izdao Kamilo Blagajić. Tisak dioničke tiskare, Zagreb 1886.
59. *Hrvatske narodne pjesme i pripovijetke iz Bosne*. Skupio N(ikola) Tordinac. Drugo popravljeno izdanje. Tisak i naklada ERN Jančika, Vukovar 1883.
60. *Hrvatski leksikon*, sv. I., II., Zagreb, 1997.
61. *Hrvatska usmena književnost Bosne i Hercegovine: proza, drama i mikrostrukture, Hrvatska književnost Bosne i Hercegovine u 100 knjiga*, knj. 5. priredio Marko Dragić, Matica hrvatska i HKD Napredak, Sarajevo 2005.
62. Jablanović, Ivan, *Posljedice islamizacije bogumila u Bosni*, Vrhbosna, 47-8/1933, 191-194.
63. Jagić, Vatroslav, *Historija naroda hrvatskoga i srbskoga*, knjiga prva, *Staro doba*, Zagreb 1867.
64. Jelčić, Dubravko, *Povijest hrvatske književnosti*, Zagreb 2004.
65. Jukić, Ivan Franjo, *Sabrana djela*, 1., 2, Sarajevo 1973.
66. Jolić, Robert, *Duvno kroz stoljeća*, Naša ognjišta, Tomislavgrad – Zagreb, 2002.
67. Kačić Miošić, Andrija, *Razgovor ugodni*, Zagreb 1956.
68. Katičić, Radoslav, *Litterarum studia*, Matica hrvatska, Zagreb 1998.
69. Kekez, Josip, *Usmena književnost*, u: Zdenko Škreb-Ante Stamać *Uvod u književnost*, Zagreb, 1986.
70. Kekez, Josip, *Prva hrvatska rečenica*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb 1988.
71. Kekez, Josip, *U svjetlu hercegovačkih legenda i predaja*, Osvit, 2-3, Mostar, 1999.
72. Kekez, Josip, *Usmeno-pisani književni suodnosi* (Izbor rasprava i ogleđa), Nikšić 1987.
73. Klaić, Nada: *Srednjovjekovna Bosna*, Zagreb, 1994.
74. Klaić, Vjekoslav: *Narodni sabor i krunisanje kralja na Duvanjskom polju* u: Zbornik, u susret trećem tisućljeću, Prvi hrvatski kralj, Tomislav, Zagreb, 1998.
75. Klaić, Vjekoslav, *Povijest Hrvata* (knjiga prva, druga, treća, četvrta, peta), MH, Zagreb, 1974.
76. Koloman-Rukavina, Maja – Oleg Mandić, *Svijet i život u legendama*, Znanje, Zagreb 1961.

77. Kujundžić, Juraj, *Srednjovjekovne crkve u Jajcu*, Dobri pastir, Sarajevo 1972.
78. Kulišić, Špiro, *Stara Slavenska religija u svjetlu novijih istraživanja posebno balkanoloških*, Sarajevo 1979.
79. Kulišić, Špiro, *Razmatranja o porijeklu Muslimana u Bosni i Hercegovini*, GZM u Sarajevu, N.S. 7/1952, 145-158.
80. Kurtović, Šukrija, "Poturči se plahi i lakomi", Gajret (kalendar za 1940), Sarajevo 1941, 85-105.
81. Lastrić, Filip, *Pregled starina bosanske provincije*, IP "Veselin Masleša", Sarajevo 1977.
82. Lašvanin, Nikola, *Ljetopis*, (priredio dr. fra Ignacije Gavran) IRO "Veselin Masleša", Sarajevo 1981.
83. *Leksikon hrvatskih pisaca*, autor koncepcije Krešimir Nemeć, urednici Dunja Fališevac (*Starija hrvatska književnost*), Krešimir Nemeć (*Novija hrvatska književnost*), Darko Novaković (*Hrvatski latinizam*), Školska knjiga, Zagreb, 2000.
84. Mandić, Dominik, *Sabrana djela 5*, Etnička povijest Bosne i Hercegovine, Ziral, Toronto – Zürich – Rama – Chicago 1982.
85. Mandić, dr. fra Dominik: *Franjevačka Bosna*, Rim 1968.
86. Mandić, dr. fra Dominik, *Sabrana djela, Bogumilska crkva bosanskih krstjana*, 2. izdanje, ZIRAL 1979.
87. Mandić, dr. fra Dominik, *Starinski opis ponora u Drinovačkom polju*, Narodna sloboda, Mostar 1928, br. 3.
88. Mandić, Mihovil, *Prahistorijske i sredovječne utvrde oko Travnika*, GZM u BIH, 38/1926, 35-44.
89. Marić, Franjo, *Hrvati-katolici u Bosni i Hercegovini između 1463. i 1995. godine*, Katehetski salezijanski centar, Zagreb 1998.
90. Mijatović, Anđelko, *Narodne pjesme o Mijatu Tomiću*, Sinj-Duvno 1985.
91. Molinar, Mladen Anto *U čekanju oporuke (Istina o kraljici Katarini Kotromanić Kosači)*, Hrvatsko slovo, petak 25. srpnja 2008, Zagreb 2008. 12-13.
92. *Narodna književnost* (priredili dr. Đ. Buturović, dr. V. Palavestra) Sarajevo, 1974.
93. *Narodne propovijetke*. Priredio Josip Kekez, "Mladost", Zagreb 1985.
94. *Novi zavjet* (s grčkog izvornika preveo Ljudevit Rupčić), Naša ognjišta, Tomislavgrad, Hrvatsko ekumensko biblijsko društvo, Zagreb 1996.

95. Orbini, Mavro, *Kraljevstvo Slavena* (priredio Franjo Šanjek), Zagreb 1999.
96. Palavestra, Vlajko, *Narodne pripovijetke*, GZM BiH, Etnologija, NS, sv. XV-XVI, Sarajevo 1961.
97. Palavestra, Vlajko: *Glasnik Zemaljskog muzeja BiH*, Etnologija, NS svezak XXIV/XXV, Sarajevo 1969/70.
98. Palavestra, Vlajko, *Historijska predanja i toponomastika u Fojnici i okolini*, GZM, NS, sv. XXVII./ XXVIII., Sarajevo 1972./73.
99. Palavestra, Vlajko, *Narodne pripovijetke i predanja u okolini Lištice*, GZM, NS, sv. XXIV./XXV., Sarajevo 1969./70.
100. Palavestra, Vlajko, *Narodne pripovijetke*, GZM BiH, Etnologija, svezak XVII., Sarajevo 1962.
101. Palavestra, Vlajko, *Narodne pripovijetke*, GZM BiH, NS, sv. XXIV-XXV., Sarajevo 1969./70.
102. Palavestra, Vlajko, *Nekoliko nepoznatih stihova o hercegu Stjepanu*, GZM BiH, NS, sv. XXIII, Sarajevo, 1968.
103. Palavestra, Vlajko, *Pripovijetke i predanja iz Drežnice*, GZM, NS, sv. 37./1982.
104. Pandžić dr. Bazilije, *Katarina Vukčić Kosača (1424.-1478.) Bosna Argentina*, Böhlau, Verlag Köln Weimar Wien 1995.
105. Petrović, Leon, *Kršćani bosanske crkve*, Sarajevo – Mostar 1999.
106. Popović, Bare: *Tužna povijest hercegove zemlje 1437.-1482.*, Zagreb 1942.
107. *Povijest Bosne i Hercegovine*, HKD Napredak, Sarajevo 1942.–1991.–1998.
108. *Povijest hrvatske književnosti*, knj. prva Bošković-Stulli, Maja-Zečević, Divna, *Usmena i pučka književnost*, Zagreb 1978.
109. Rattkay, Juraj, *Spomen na kraljeve i banove kraljevstava Dalmacije, Hrvatske i Slavonije*, Zagreb 2001.
110. Skarić, Vladislav, *Širenje islama u Bosni i Hercegovini*, Gajret-kalendar za 1940, Sarajevo 1939, 29-33.
111. Sova, Matej, *Pregled narodne književnosti s primjerima i teorijom*, Zagreb 1955.
112. *Stari pisci hrvatski, Djela Iva Frana Gundulića, Na sviet izdala Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti*, u Zagrebu 1877.
113. Šabanović, Hazim, *Glasoviti Hrvati na visokoj porti*, Zbornik hrvatske omladine Herceg-Bosne, 1938, 61-71.
114. Šabanović, Hazim, *Još jedan glasoviti Hrvat na visokoj porti u Carigradu (Ibrahim-paša Požeški, veliki vezir Sulejman II)*, Hrvatski dnevnik, 3/1938, 754, 16. i u: Hrvatsko kolo, 23/1942, 68-82.

115. Šabanović, Hazim, *Najstarije veze islama sa Hrvatima*, Hrvat, muslimanski kalendar 1943, Zg, 1942, 47-50, Hrv. narod, IV-12/1942, 3.
116. Šanjek, Franjo, *Kršćanstvo na hrvatskom prostoru*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1996.
117. Šimčik, Ante: *Begovi Kopčići*, Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena, JAZU, knj. XXIX., sv. 1., Zagreb, 1933.
118. Šišić, Ferdo, *Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara*, Zagreb 1925.
119. Štrodl-Srijemac, Stjepan, *Đački izlet u Bosnu, Dalmaciju i Hercegovinu za jedanaest dana*, Školski vjesnik, VIII., Sarajevo 1901.
120. Tomaševski, Boris, *Teorija književnosti*, Zagreb 1998.
121. Truhelka, Ćiro, *Kraljevski grad Jajce, povijest i znamenitosti*, Naklada J. Studeničke i Druga, Sarajevo 1904. (pretisak Općinsko poglavarstvo, Jajce, 1996.)
122. *Usmene pripovijetke i predaje* (priredila Maja Bošković-Stulli), SHK, Zagreb 1997.
123. Zigar, Zig, *Pogled s vrha* (prevela Vesna Orsag), Zagreb 2000.
124. *Znameniti i zaslužni Hrvati 925.–1925.*, Zagreb 1925.
125. Zovko, Ivan, *Kraljica Buga*, GZM BiH, Sarajevo 1892.

Rkp. FF Split, (Rukopisne zbirke Katedre za Hrvatsku usmenu književnost, Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Splitu)

Rkp. FF Mostar, (Rukopisne zbirke Katedre za Hrvatsku usmenu književnost, Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Mostaru)

Te su rukopisne zbirke nastale kao rezultat izvornih terenskih zapisa studenata kojima sam bio mentorom pri izradi golemoga broja seminarskih i diplomskih radova iz Hrvatske usmene književnosti. (Oznaka D znači diplomski rad, oznaka E znači da je rukopis u elektroničkom obliku. Rukopisne zbirke nalaze se kod mene.)

VI. rkp. (Vlastita rukopisna zbirka)

**IV. DRAMA
(FOLKLORNO KAZALIŠTE)**

POVIJESNI PREGLED FOLKLORNOG KAZALIŠTA

Drama je u tradicionalnoj podjeli književnosti uz liriku i epiku njezin treći rod. Drama je najsloženiji rod književnosti. Izvedba drame, u kazalištu, u sebi sjedinjuje tri vrste umjetnosti: književnost, glazbu i glumu. Ako tekst koji glumci izgovaraju pripada usmenoj književnosti, onda se to kazalište naziva folklornim.

Do sada nema pouzdanih podataka o počecima svjetskog folklornog kazališta, a gotovo sa sigurnošću se može pretpostaviti da se ta vrsta umjetnosti razvijala kod najstarijih civilizacija.

Grčko je kazalište vezano za **mitski sloj kulture**. U drevnoj grčkoj mitologiji vrhovni bog **Zeus**, koji je stolovao na Olimpu, i njegova žena **Mnemosina**, božica pamćenja, pokroviteljica znanosti i umjetnosti, imali su devet kćeri-muza. **Talija** je bila pokroviteljica (božica) komedije, **Uranija**-astronomije, **Melpomena**-tragedije, **Polihimnija**-lirske poezije, **Erato**-poezije, **Klio**-historije, **Kaliopa**-deklamacije, **Euterpa**-glazbe i **Terpsihora**-plesa.

(U slavenskoj mitologiji muze su vile.)

Nastanak komedije i tragedije u grčkoj mitologiji vezuje se uz **Dioniza**, sina Zeusa i obične žene. Zeus se pretvarao u zmiju i spavao s običnom ženom koja ga je prepoznala i otjerala. Naljučen zbog toga Zeus se pojavi u obliku munje i groma i sažeže je. Hermes šestomjesečni plod spasi i prišije ga Zeusu za bedro da doraste do devet mjeseci. Zato Dioniza zovu *dva puta rođeni*.¹

(U ilirskoj su mitologiji mnoga božanstva zmijolika.)

Budući je Dioniz bio sin obične žene, bogovi su ga prokleli i on je umro. Međutim, Dioniz se svakoga proljeća vraćao među žive, a narod se veselio. Veseli su ophodi (komosi) pjevali i slavili Dioniza. Tako je po mitologiji stvorena komedija. Kada bi došlo vrijeme da Dioniz ponovno napusti žive, glumci su oblačili jareće kože i stavljali jareće brade. Prema tomu (tragos-jarac) nastala je tragedija.

Antički teatar dao je djela trajne umjetničke vrijednosti. Mnoge su dramske strukture utemeljene na narodnim pričama.

---

¹ Robert Grevs, *Grčki mitovi*, Beograd 1974, str. 56.

Srednjovjekovna **crkvena prikazanja** imaju obilježja folklornoga kazališta. Nedvojbeno je da se folklorno kazalište rađalo i razvijalo usporedo s usmenom lirikom, epskim pjesmama i pričama. Međutim, u povijesti svjetske usmene književnosti pozornost se više pridavala lirici i epici nego dramskome tekstu. Zato ima malo podataka o folklornom kazalištu. U povijesti hrvatske usmene književnosti folklorno je kazalište zanemarivano sve do šezdesetih godina dvadesetoga stoljeća. Postojanje folklornoga kazališta u Hercegovini svjedoče arheološki nalazi kalupa za odlijevanje maski u **Daorsonu kod Stoca** (IV. ili III. st. prije Krista). O srednjovjekovnom folklornom kazalištu svjedoče i određene reljefne slike na stećcima poput onih o *Kolu ljeljanovu* čija se igra u Hercegovini zadržala do danas.²

Najstariji pisani tragovi o hrvatskoj usmenoj drami sežu u **30. travanj 1272. g.** kada su Trogirani običavali birati kraljeve i gospodare i plesati s mačevima na Uskrs i iza blagdana nekoliko dana.³

U Tisnom na otoku Murteru na trgu “Bratska riva” birao se **seoski kralj** iz obitelji Meštrov (Meštrović) Baretin. Godine 1926. (31. kolovoza) dana je izjava da su posljednji kraljevi bili Stipan Lampalo(v) Ronkulo(v) i Ante Lordan. Kralj se birao svake godine uz veliko veselje i ručak na trgu.⁴ Nekoliko je običaja o tome sačuvano na zadarskim otocima do danas. Predaja govori o izvođenju **Vinodolskog mesopusta** još prije **Vinodolskog zakonika** iz 1228. godine.⁵

U Dubrovniku su u XIV. spominju maske **Židovi i Turica**, a u XV. st. u slavu gradskoga patrona svetoga Vlaha Dubrovčani, susjedi iz

² Mile Palameta, *Usmeni narodni teatar u Hercegovini*, Mostar, 1996., str. 37.-41.

³ Ivan Lozica, *Poganska baština*, Zagreb 2002, str. 100.

⁴ Marina Lampalov u travnju 2006. godine zapisala u Tisnom na Murteru po kazivanju Šime Grgurine rođ. 1930. g. Kazivač je po zanimanju ribar, a sada je umirovljenik. Rkp. FF Split, 2006, sv. 17. str. 7.

⁵ Josip Kekez, *Usmena književnost* u: Zdenko Škreb – Ante Stamać *Uvod u književnost*, Zagreb 1986, str. 153.

okolice i plaćenici iz susjednih zemalja, izvodili su vesele igre. Malo je vijeće dubrovačko u XV. i XVI. st. odlučivalo o maskiranju. U Dubrovniku se igrala *alka* i izvodila *cingareska*. **Mavro Vetranović** (Dubrovnik, 1482. – Dubrovnik, 1576.) u svom djelu *Posvetilište Abramovo* koristi folklornu glumu. Drame Marina Držića (Dubrovnik, 1508. – Mleci, 1567.) sadrže elemente usmene narodne drame primjerice *brijanje drvom*. **Hanibal Lucić** dramatizirao je *Robinju* koja je srodna brojnim narodnim izvedbama na tu temu, a izvodi se do danas.

U XVII. st. spominje se Lastovski *Poklad* koji je i danas dio pokladnoga rituala. Slične su pokladne izvedbe bile u Dubrovniku, Korčuli, Hvaru, Braču, Pagu, Rijeci itd. Biranje kralja u *Krapnju* 1640. g. spominje Pellizer iz Rovinja. Kralj se birao na Krku i Istri (Krnica i Marčana) sve do pred drugi svjetski rat.

Slovenac njemačkoga podrijetla **Jakob Weichard Valvasor** (Ljubljana, 1641. – Krško, 1693.) opisujući običaje Hrvata u Istri, navodi prizor kad “svatovi traže mladenku, jarebicu, a ukućani im dovode staru babu sa sitom na glavi”.⁶

U nekim krajevima svatovi su tražili mladenku, ovcu.

Dva rukopisa tradicionalne korčulanske *Moreške* datiraju iz XVIII. stoljeća. Primjerak *Mesopustove oporuke* iz Dobrinje na Krku potječe iz 1718. godine.

Ivan Lovrić (Sinj, oko 1754. – ? 1777.) u svom djelu *Bilješke o putu po Dalmaciji* piše o svatovskoj igri *kadija* koja se izvodi među Morlacima. Lovrić piše i o svatovskom običaju *Paljenja slame pod kumom* koje se odvijalo kad bi kum i oba djevera ispratili mladence i vratili se u svatove. Tada bi se svi svatovi približili ognjištu mučući i urlikajući, smiješno se međusobno boreći i brkajući oganj. Domaćin im je donosio rakije i smokava kako bi ih umirio. Nezadovoljni bi svatovi uzeli kuma i smjestili na tačke te pod njim zapalili malo slame dok ih on ne bi umirio smokvama i rakijom.⁷

Podaci o folklornom kazalištu i izdvebama u raznim prigodama nalaze se u časopisu *Arkiv za povestnicu jugoslavensku* koji je utemeljio **Ivan Kukuljević Sakcinski** (Varaždin, 1816. – Puhakovec, Hrvatsko zagorje, 1889.).

Svećenik, književnik i etnolog **Luka Ilić Oriovčanin** (Oriovac, 1817. – Novska, 1878.) prikupio je mnogo tekstova usmenih pjesama,

---

⁶ Tvrтко Čubelić, *Povijest i historija usmene narodne književnosti*, Zagreb 1990, str. 297.

⁷ Ivan Lozica, *Folklorno kazalište*, SHK, MH, Zagreb 1996, str. 19.

priča, zdravica i drama i otisnuo ih u knjizi *Narodni slavonski običaji* (1846.).

Elemente folklornoga kazališta sadrže i tekstovi pučkih igrokaza: *Graničari* (1857.) Josipa Freundereicha (Nova Gradiška, 1827. – Zagreb, 1881.), *Saćurica i šubara* (1864.) Ilije Okrugića Srijemca (Srijemski Karlovci, 1827. – Petrovaradin, 1897.), *Posljednji Zrinski* (1897.) Higinia Dragošića (Varaždin, 1845. – Varaždin, 1926.), *Ladanjska opozicija* (1908.) Marijana Derenčina (Rijeka, 1836. – Zagreb, 1908.), *Lajtmamuška deputacija* (1911.) Ferde Becića (Poljska, 1844. – Zagreb, 1916.) i *Ladanjska opozicija* (1917.) Marije Jurić Zagorke (Negovac kraj Vrbovca, 1873. ? – Zagreb, 1957.)

Na **Dramatske igre** upozorio je **Antun Radić** (Trebarjevo Desno kraj Siska, 1871. – Zagreb, 1928.) svojim člankom *Osnovi za sabiranje i proučavanje građe o narodnom životu* u *Zborniku za narodni život i običaje Južnih Slavena*.

U drugoj polovici XX. st. značajan doprinos na sakupljanju i zapisivanju usmenih drama dao je **Nikola Bonifačić Rožin** s dvadesetak studija i članaka objavljivanih u *Narodnoj umjetnosti* i drugdje te dvjema knjigama *Narodne drame, poslovice i zagonetke* (1963.) i *Gajuša* (1973.)

Zapisivanjem folklornih drama među Bunjevcima bavio se Milivoj Knežević (Kragujevac, 1899. – Kragujevac, 1973.).

Doprinos usmenoj narodnoj teatrologiji dao je Tvrтко Čubelić (Bihać, 1913. – Zagreb, 1995.), sakupljač dijela hrvatskih usmenih drama. Folklorno su kazalište u BiH istraživali Jelena Dopuđa i Đenana Buturović. Istraživanjem usmenoga narodnoga teatra u Hercegovini bavi se Mile Palameta. Najveći doprinos u proučavanju folklornoga kazališta u Hrvata dao je **Ivan Lozica**.

Ovdje valja spomenuti tekstove usmenih drama koje su zapisivali studenti pedagoških fakulteta u Mostaru, Rijeci, Osijeku; Filozofskoga fakulteta u Zagrebu te Odijela za humanističke znanosti Sveučilišta u Splitu.

Ističem ovdje paradigmatško mišljenje Ivana Lozice glede povijesti te vrste umjetnosti: “**Kazalište nije rođeno samo jednom, a nije rođeno ni samo dvaput. Kazalište se neprestano rađa i postoji kao prikazivanje (predstavljanje, prezentacija) nasuprot kazivanju (naraciji, literaturi).**”⁸

---

⁸ *Isto*, str. 21.

Folklorno kazalište Hrvata Bosne i Hercegovine nedostatan je istražen. Neki istraživači nisu navodili vrijeme, mjesto i kazivače usmenih drama te je nepouzdan baviti se tim zapisima. Zbog toga ih nismo uzimali u obzir u ovom radu. Navest ćemo samo pouzdane primjere koji su postojali ili još uvijek postoje kod Hrvata.

Folklorno kazalište se kroz povijest književnosti nazivalo: *narodni teatar, usmeni teatar, narodna teatrologija, usmena teatrologija, narodna drama, usmena drama, pučka drama, pučki teatar, pučki igrokaz*. To je nazivlje, dakle, pratilo nazive za usmenu književnost.

Tematika folklornoga kazališta, kao i uopće usmene književnosti, nalazi se dobrim dijelom u narodnom životu i običajima.

Folklorno kazalište može se klasificirati na više načina, a za ovu potrebu poslužiti će se uobičajnom podjelom po kojoj se folklorno kazalište dijeli na:

Kazalište sa sjenama u kojem je sjena na zidu nositelj i izvođač dramske radnje. U pokretima sjene ogleda se scenski govor i odašilje poruka gledateljstvu.

Kazalište s lutkama u kojem je lutka nositeljica dramskih zbivanja.

Kazalište s maskama u kojem maska ima važnu ulogu. Maska koju glumac nosi ima najsnažnije sredstvo i ona spaja magiju i kazalište. Najčešće su folklorne maske: *obrazina, poluobrazina* ili *krinka*.

Folklorno kazalište se ostvaruje ***dramskim igrama*** i ***scensko-glazbenim igrama*** u kojima scensku i dramsku radnju izvode glumci praćeni plesom, glazbom i pjevanjem.

Folklorno kazalište, prema motivsko-tematskom načelu, može se razvrstati na: ***komedije, satire, farse, melodrame***.

Ivan Lozica folklorno kazalište klasificira *prema datumu izvedbe* na ***Godišnja doba: Poklade, Uskrs, Proljetni ophodi, Od Ivana do Martina, Oko Božića; Doba života: Dječje igre, Sijelo i prelo, Svadba, Smrt; te Lutke i sjene***.

KAZALIŠTE LUTAKA

Najrasprostranjenije lutkarsko folklorno kazalište kod Hrvata BiH je Igra s prstima dječje ruke.

“Netko od odraslih uzme otvorenu dječju šaku u svoju ruku, otvorenu prema gore i olabavljenu. Dječji dlan je pozornica i njegovi prsti lutke. Odrasli koji komentira pokrete, pokazuje kažiprstom na dječji dlan i govori:

“Ovđe zeko pije vodu”

Uzima palac: “Ovaj ga vide!”

Uzima kažiprst: “Ovaj ga pripuši. (potrči za njima)!”

Uzima srednjak: “Ovaj ga stiže!”

Uzima prstenjak: “Ovaj ga udari!”

Skačući i...

Mali prst: “A ovaj, kme, kme...!”

Po tekstu koji je neodvojiv od minijaturne scene, njegovoj dinamici i napetosti koja kulminira u završnoj konstataciji praćenoj stiskanjem i trljanjem malog djetinjeg prsta, dijete s uzbuđenjem prati ovu igru i često traži da mu se još jedanput izvede”

Originalnost je te igre što je istodobno jedna jedina osoba i pozornica i lutka i publika.⁹

SVADBENI OBIČAJI

SVADBENI OBIČAJI U OGORJU DONJEM

Cure su se onda mlade udavale. A kad bi te momak iša isprosit mora bi se prija s tobom dogovoriti, a ako se vas dvoje slažete onda se tek ide kod roditelja i roditelja se pita jel se oni slažu. Ako se oni slažu onda se napovidi u crkvi. Tri napovidi tribaju izać za tri nedilje, svaku nedilju po jedna napovid.

Ako ima neko neku zapreku onda je dužan u to vreme to kazat. Kad treća napovid izađe onda se tek ženi.

Mladoženja nebi sam iša po mladu, tu bi bili i diver, zaova, svekar, svekrva. Onda bi se mlada zaključala u svoju kuću uz još desetak cura.

Mladoženja je triba tražit mladu pa bi mu od mlađe brat izvođija curu i pita bi:

“Jel ovo vaša ovca?” A mladoženja bi odgovorija: “Ne, nije to naša ovca”.

---

⁹ Mile Palameta, *Usmeni narodni teatar u Hercegovini*, Mostar 1996, str. 69.-70.

Onda bi izvea i drugu curu, i treću, i pita ga isto, a ovaj bi odgovorija šta i prije.

E onda bi dovea mladu i mladoženja bi reka da to je njegova ovca a na to bi brat reka: "Ova je ovca učinila puno štete i mi je nemožemo dat. Za ovu ovcu morate platit". Mladenkin brat bi reka cijenu koju triba platit za njegovu ovcu. Onda bi mladoženja za nju da dinare i tek bi onda išla svome mužu. A kad bi se vjenčali išlo bi se kod mlade i tu bi se ručalo i stalo do večere.

Posli se išlo do mladoženje a mater od mlade bi joj spremila dvi skrinje i tu je sva njezina dota bila. A to su bile skrinje dosta velike. Onda bi sili muško dite na te skrinje i ne bi dali te skrinje da ih potraju nego te skrinje bi tribalo platit. Diver bi ih triba platit. Onda bi se te skrinje otvorile i svi susidi bi vidili šta je mater svojoj ćeri spremila od dote.

Onda bi se ukrkali na kar i vratila bi joj se sva njezina roba i svi bi je ispratili. Kar bi vozija mladence i uže svatove, kolko ih je moglo stat. Kar bi polako kaska a drugi svatovi iza njega. I svak bi triba mladoženju darovat, ili čarape, ili perluke, il košulju, šta bilo.

Onda se znalo da se udaje ta i ta cura pa bi joj svak iz sela triba pripremit ponešto, sašit, oplest pa joj darovat. A mladoženja bi najviše dobija. On se nebi vidija od košulja, peškira...

A mlada, kad bi darovala mladoženju, bi nakitila barjak. Na barjak se mećalo smokve, jabuke, kocke šećera..

Onda bi se došlo kod mladoženje, kod njegovih, i bija bi običaj da se metne na prag od kuće neki komad robe. I tu bi mlada kleknila i diver bi joj kleka. Svekar il svekrva bi stali u kući a mlada bi in kazala:

"Tražin oproštenje najprvo od Boga pa od vas roditelja, da mi sve grijeha oprostite".

Oni bi kazali: "Bog ti oprostija, samo izvolite uć u kuću".

Onda bi se mlada poljubila sa svekrom i svekrvom i dala bi joj se jabuka. Tu jabuku bi bacila priko kuće i ako jabuka ode dalje znači da će kasnije rodit dite. Ako se jabuka vrati nazad onda nije dobro.

Onda bi mlada išla do svatova i svih bi poljubila, sve naokrug. Poslin bi se izašlo prid kuću i ujtilo se šupljo kolo. Najčešće bi mladoženja uša u kolo i igra.

Mlada bi imala torbu u kojoj se priprenilo svega: bombona, kocki šećera, bajama i onda bi to ona bacala a dica bi to kupila. Igralo se, veselilo, dok bi stari pripremali za večeru.

U kući je bila spremljena veća klupa za sist za mladu, mladoženju i divera joj da tu sidu. Tu u kući se jelo, pilo, pivalo...

Onda bi se kasnije pivale neke pisme neka ide mladoženja leć. Kad bi on oša onda bi se i mladoj pripivalo. A mlada ne bi znala di će.

Triba je neko odvest.

I kad bi je neko dovea do mladoženje, ona bi njemu kucala na vrata i pitala jel može naprid. A on bi kaza da može.

Onda ovi, ko bi je dovea do mladoženje, bi reka: "Vodimo jedno čeljade, nema di prispavat očete li ga primit?"

A ujutra je bija običaj da se mlada prije svanuća digne, naloži vatru i donese vučiju vode i ide na bunar odnit jabuku da se vidi da je mlada najprva došla na bunar. Onda kad bi mlada došla kući i kad se već svak diga, susidi bi je dolazili gledat i njoj bi se dala prešlica a ona je obavezna prest cili dan.

Nakon osan dana ide se na mir kod svojih roditelja. Ide joj svekar i diver. Došli bi kod njenih a mladoženja naknadno ide kod nje.

Tada se puno tražilo od mlade, nije se dalo da se ide družit u selu, morala je stat pri kući uz svekra i svekrvu, nije imala slobode ka sada. Kad bi muž iša radit u Split, pa bi izaša nakon desetak dana kući, svit bi se ruga kad bi doša pa poljubija ženu. Mora je poljubit sve osim nje. Taki je bija običaj.

Uveče bi se sastali kad bi se večeralo pa bi se dogovaralo šta se ima sutra radit. Ko će Šta radit? Ti ćeš to, ti ćeš ovo..., ti ćeš ić u sušanj, ti po blago, ti po drva. Nije bilo ka danas.¹⁰

(Ogorje Gornje)

SVATOVSKI OBIČAJI U BAKOVIĆIMA KOD FOJNICE

Kad bi momak i cura odlučili da se žene, onda bi najprija od momka roditelji isprosili curu od njenih, onda bi se išlo u crkvu na prstenovanje. Momak bi curu dao prsten, a ona njemu vezenu maramu. Poslije toga bi svećenik u crkvi iduće tri nedilje navješto njiovo vjenčanje tako da bi bilo vremena da se kaže ako neko ima nešto protiv. Onda bi se okupljali svatovi i ako su trebali ić na daleko, onda bi išli i večer prija

---

¹⁰ Ireni Vukčević ispričala je njezina baka, Stana Jukić rođ. Elez. Rođena je 1933. godine u selu Ogorje Donje koje se nalazi u podnožju planine Svilaje a udaljeno je 40-ak kilometara od Splita. 1953. se udala za pokojnog Matu Jukića iz sela Bračević koje se nalazi nedaleko Ogorja. Nedugo zatim su se preselili u Split i tu sagradili kuću. Rkp. FF Split, 2005. str. 3-5.

vjenčanja prenočili kod mlade. To se sijelo kod mlade zvalo plačipir. Ako je mlada bila blizu, svatovi bi izjutra išli po mladu. U tim svatima koji su išli po mladu bi bili prvinac, kum i kuma, djever i djeveruša i komordžija. Ako je obitelj bila imućnija, svatovi bi se onda udvostručili, osim prvinca i komordžije. Prvinac je predvodio svate, a komordžija je bio zadužen da prenese mladinu komoru u mladoženjinu kuću prije već što ona dođe. Kad bi svati došli kod mladine kuće, onda bi im dvi- tri žene stale na vrata i zapriječile im put naćvicama. Morali su platit prije već uđu. Kad bi ušli, onda bi sjeli, jeli, popili i onda bi kum, kuma, djever i djeveruša išli izvest mladu. Tamo bi im opet žene podmećale neke druge cure sve dok ne bi dovoljno platili. Onda bi dobili pravu. Djever je onda bio zadužen za čuvanje mlade sve dok su tu jer ako bi mu je ukrali, onda bi moro opet platit da mu je vrate. Znalo se je desit da mu je i tri puta ukradu. Svatovi su nosili uza se i okićene ploske u kojima je bila zašećerena rakija, al ona se je pila tek kad dobiju svatovi mladu. Onda bi se od mladine kuće išlo u crkvu na vjenčanje, a onda kod mladoženje na pir. Kad su polazili od mlade svatovi bi pjevali:

Zbogom ostaj, djevojačka majko,/Fala tebi na lijepoj djevojci.

A žene bi ih ispraćale pjesmom: S Bogom pošli kićeni svatovi,/ S Bogom pošli, sretno doma došli.

Kad su poslije vjenčanja dolazili na pir kod mladoženje, pjevali bi: Veseli se kućni domaćine,/ Vodimo ti kićenu nevjestu.¹¹

MASKIRNI OPHODI

VUČARI, VUKARI

Vuk je u tradiciji južnih Slavena i nekih drugih indoeuropskih naroda demonska životinja. U Hrvata su uz vuka vezani obredi: *vukarski*,

---

¹¹ Studentici Odjela za humanističke znanosti Sveučilišta u Splitu, Ani Marković, kazala Luca Bošnjak rođ. Cvjetković, rođena u mjestu Bakovička Citonija. 1934. krenula je u osnovnu školu, ali je za vrijeme II. svjetskog rata morala prekinuti školovanje pa je kasnije završila četverogodišnju večernju školu. Sada živi u Bakovićima kraj Fojnice. Sva djeca su joj već odrasla i svi su vjenčani. U mladosti je bila članica folklornog društva *Matija Gubec* iz Bakovića s kojima je odlazila na mnoge folklorne smotre u Zagreb i druge gradove. I danas voli pjevati narodne pjesme i plesati, a posebno u kolu. VI. rkp. zb. sv. 3, 2005. str. 12.

vučarski i *vukovi*. Ti su običaji veoma stari, a u današnje vrijeme gotovo su iščezli. Do pedesetih godina 20. stoljeća izvodili su se u jesensko i zimsko doba kada su vukovi napadali i *blago* i ljude.

U kršćanskoj je tradiciji legenda o sv. Franji i vuku koji je činio mnoga zla u okolici Gubbija. Sv. Franjo je vuka nazvao *bratom vukom* i zauzeo se za njega kao Božje stvorenje koje ne zna bolje činiti te se angažirao da ga pripitomi.¹² Vitomir Belaj navodi da vukovi u hrvatskoj tradiciji pripadaju i sv. Juri jer ih on može usmjeravati.¹³

Nedostatni su podatci o tim običajima. Znanstvenici ih, uglavnom, navode usputno. Vučare spominje i Petar Grgec, ali ništa o njima ne piše.¹⁴ Čubelić spominje vukare i o njima navodi dvije rečenice.¹⁵ Ta činjenica kao i sami nazivi vukarski i vučarski izazivaju dodatne dvojbe oko tih obreda, te ih neki znanstvenici smatraju istim obredom. Ti su obredi i danas u narodnom pamćenju.

Vučari su maskirani ophodnici koji su u skupinama od tri do četiri čovjeka – nakon što su ubili vuka, oderali mu kožu, nataknuli je na kolac, napunili slamom i okitili je svilom, vunom i šarenim papirima – hodali po svom i susjednim selima glasno pjevajući i tražeći darove za ubijenoga vuka. Vučare su za ubijenoga vuka darivali slaninom, mesom, i drugim prehrambenim proizvodima od kojih bi pravili gozbu na kraju ophoda.¹⁶ Tim ophodima željelo se “spriječiti” vuka da dolazi domovima i štalama.

Radmila Kajmaković navodi da su vučarske obrede u livanjskom kraju u jesen izvodili Hrvati i Srbi¹⁷, a pišući o vučarima u širokobriješkom kraju, navodi da se taj običaj izgubio nakon 2. svjetskoga rata kada je država počela isplaćivati nagrade za ubijenoga vuka. Tada su počeli ophodi s ubijenom lisicom, ali te obrede nisu pratile pjesme.¹⁸

---

¹² *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva i Uvod u ikonologiju Radovana Ivančevića*, uredio Anđelko Badurina, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 1990, str. 588.

¹³ Vitomir Belaj, *Hod kroz godinu*, Golden Marketing, Zagreb. 1998, str. 190.

¹⁴ Petar Grgec, *Hrvatske narodne pjesme*. Hrvatska državna tiskara, Zagreb 1943, str. 151.

¹⁵ Tvrтко Čubelić, *nav. dj.* str. 77.

¹⁶ Mile Palameta, *Usmeni narodni teatar u Hercegovini*. Mostar 1996, str. 63.-65.

¹⁷ Radmila Kajmaković, *Maskirani ophodi*. Glasnik zemaljskog muzeja, Etnologija, NS, SV. XV-XVI. Sarajevo 1961, str. 230.

¹⁸ Radmila Kajmaković, Narodni običaji stanovništva Lištice. *Glasnik zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine*. Etnologija, NS, sv. XXIV/XXV, Sarajevo 1969/1970, str. 312.-313.

U Vinjanima Donjim održavali su se vučarski ophodi; nakon što bi lovci u lovu ubili vuka pjevali su pjesmu: *Evo vuka, s planine, / dajte njemu slanine. / Evo vuka preko mosta, / dajte njemu svega dosta*. Na taj su način vučari od mještana tražili darove jer su ubili vuka i spasili im stada.¹⁹

Nabraljice ili šaljive pjesmice koje su recitirali/pjevali vučari u tim ophodima nazivane su *vučarske pjesme*. Pjesmom se poziva domaćina da *vuku poda sočice, varice, jarice, vunice, junice, slanine* kako ne bi silazio s planine jer *nije dobar kod kuće*.²⁰

Špiro Kulišić spominje izreku *Podaj vuku varice, da ne kolje jarice* i pri tome objašnjava panspermijsku karakteristiku varice koja se prinosila kao žrtva. Varica²¹ se sprema od brašna svakoga žita ili se u nju stavlja po zrno svake žitarice te se njome posipaju ljudi, stoka, brodovi, ulišta i dr. Namjera je toga obreda apotropejska i panspermijska.²²

Milovan Gavazzi navodi da su se vukarski obredi izvodili “u doba oko Božića pa do Poklada”.²³

U Lici je bio običaj da ljudi naoružani vilama, sjekirama i puškama organiziraju hajke na vukove. Ti su se ljudi nazivali *vukari*, a pjevali su *vukarske pjesme* kako bi od kuće i stada odagnali vuka:

Domaćine od kuće,

---

¹⁹ U Vinjanima Donjim kod Imotskoga u svibnju 2007. g. zapisala je Branka Despotušić, a kazao joj je Mijo Raić (rođ. 1957. g.) podrijetlom iz Doljana (Zahumlja) a živi u Pločama. VI. rkp. 2007, sv. 18, str. 6.

²⁰Vidi: *Hrvatska usmena književnost Bosne i Hercegovine: lirika, epika, retorika*, priredio Marko Dragić, *Hrvatska književnost Bosne i Hercegovine u 100 knjiga*, Matica hrvatska i HKD Napredak, Sarajevo 2006, str. 73.

Slična je i pjesma iz Trbounja kod Drniša:

*Domaćine od kuće,
evo vuka kod kuće.
Tirajte ga od kuće,
nije dobar kod kuće.
Podajte mu šenice,*

*da ne kolje telice.
Podajte mu slanine,
da ne silazi s planine.
Podajte mu zopčice,
da ne kolje ovčice.*

Zapisala je svibnja 2006. g. Marina Matić u Trbounju kod Drniša, a kazao joj je Ivo Matić (rođ. 1927. g). VI. rkp. 2006., sv. 41, str. 8.-9.

²¹ U stolačkom je kraju *varica* naziv za *koljivo* (varivo od mesa zaklane stoke).

²² Špiro Kulišić, *Značaj slovensko-balkanske i kavkasko-tradicijske u pručavanju stare slovenske religije. Godišnjak*. Knjiga XI, Centar ZA balkanološka ispitivanja, knjiga 9, Sarajevo 1973, str. 155.

²³ Milovan Gavazzi *Godinu dana hrvatskih narodnih običaja*. III izdanje, Hrvatski sabor kulture, Zagreb 1991, str. 220.

*Evo vuka kod kuće,
o-o-o-o-oj!
Tirajte ga od kuće,
Podajte mu suva mesa,
Da vam tora ne pritresa.
Podajte mu slanine,
Da ne slazi s planine.
Podajte mu šenice,
Da ne kolje telice.
Podajte mu zobčice,
Da ne kolje ovčice.
Dajte, vuku vlasa,
Da ne kolje pasa.
Kiti snašo, mrka vuka,
Da t' je čerka lipšeg struka.²⁴*

Vukari su i sljedećim magijskim katrenom odgonili vuka od kuće:

*Mrki vuče, koju ti je majka,
Kojo majka, a koju sestrice?
Majka mi je gora i planina,
A sestrice po gori maglica.²⁵*

Tim su stihovima vukari uspostavili svojevrstan kontakt s vukom te mu nakon pitanja tko su mu majka i sestrice, sugestivno odgovaraju da mu je majka gora i planina, a sestrice po gori maglica. Tim su metaforičnim sugestijama vuka tjerali u goru, planinu i maglicu.

Vukari su u Kruševu kod Zadra magijskim riječima u svojim pjesmama htjeli udobrovoljiti vuka tražeći od domaćina da vuku dade slanine, runo vune, svega dosta; da ne pride preko mosta, da ne kolje ovce žune.²⁶ Vukarske pjesme po svojoj poetici pripadaju bajalicama kojima se liječe ljudi, životinje, te iz njihovih domova, štala i imanja odgone demonske sile.

---

²⁴ Zapisala je 2004. g. na području Gospića, Kosinja i Perušića Lidija Đerek od svoje obitelji: bake, djeda, ujni i rođakinja. Rkp. FF Split, 2004, sv. 44, str. 8.-9.

²⁵ Zapisala je svibnja 2006. g. Marina Matić u Trbounju kod Drniša, a kazao joj je Ivo Matić (rođ. 1927. g). Rkp. FF Split, 2006, sv. 41, str. 8.-9.

²⁶ U Kruševu kod Zadra 2006. g. zapisala Marija Anić, a kazala joj je Stana Anić (djev. Anić, rođ. 1929. g. u Kruševu). VI. rkp. 2006., sv. 95, str. 3.

*

Nameće se zaključak da su bila dva različita obreda vezana uz vuka.²⁷ Vukarskim obredom se išlo u hajke na vukove i pri tome su se pjevale vukarske pjesme, a vučari su bili ophodnici koji su ubili vuka te kroz selo išli pjevajući i tražeći darove za ubijenoga vuka. Svrha i vukarskih i vučarskih obreda bila je tjeranje vukova od domova, stoke, pasa, štala. Zato su istovjetne vukarske i vučarske pjesme.

DEŽEVIČKI VUKOVI

Ne zna se pouzdano otkad traju *Pokladni vukovi* u Deževicama. Običaj hodanja *vukova* na pokladni utorak rijedak je u Hrvata, a u Lepeničkom kraju²⁸ nisu se održavali samo za vrijeme Domovinskoga rata. "Vukovi nisu isto što i mačkare ili čorjaci." Zapravo je poželjno da maškare ne hodaju po selu tu posljednju pokladnu večer jer je ona rezervirana za *vukove*.

Vukovi su organizirani tako da ne idu u koloni, na čelu je *vučica*, a na kraju je *vuk*. Obučeni su u ovčju kožu, nose zvona, lica zamaskiraju bojama... Vučica nosi štap, ona upravlja i zapovijeda ostalim vukovima pazeći da netko ne bi napustio kolonu. Vukovi hodaju selom zvoneći i glasajući se kao vukovi, a nitko im ne odbija dati otkup. Obično im se daje pečenica, piće, rakija, koje jedan od njih skuplja u torbu. Na kraju

---

²⁷ Iza svatovske večere kum i jenga svode momka i curu u posebnu prostoriju koja se nalazi u prizemlju i obično je nazivaju podrum. Pred polazak momak i cura izljube svatove. Kum poškropi sobu svetom vodom, svi se prekrste, pa se kum i jenga vrate među svatove. Pred vratima „podruma“ cure zapjevaju:

*„Lipi Ivo, iza gore vuče,
ne daj Luci, prespavati luče...“*

“Tad se pojave „vukovi“. Prvi „vuk“ se zove „vučica“ ili „koja“, a posljednji „stražnji“ ili „zadnji vuk“. Vukovi hodaju po selu, od kuće do kuće. „Vučica viče: „Daj nam udili ovim našim šćenadima“, a „vukovi“ za njom „škemču“ (laju i zazivaju). Svaka im kuća iznese nešto od hrane. Kad obidu selo, dođu mladoženjinoj kući i idu pred vrata sobe gdje su mladenci svedeni. Tu „škemču“ i galame. Mladoženje im iznese pitu. Oni „proguraju“ (projure) tri puta kroz kuću „tamo-vamo“ i prevrću sve što im se nađe na putu. Domaćin im iznese rakiju i večeru nakon čega se razidu”.

Katici Lozić kazao je 2007. g. Ljubo Lovrić, zvani Ljubica. Rođen 1953. godine, selo Carevo Polje kod Jajca. Otac je troje djece. I sam, kako kaže, želi sačuvati „ono nešto od starine što se gubi”. Rkp. FF Mostar, 2007, sv. D.

²⁸ Lepenički kraj obuhvaća Kiseljak, Fojnicu i Kreševo.

hodanja je pucanj (obično se unaprijed s nekim dogovori) koji označava kraj obilaska. Oni tu kao popadaju i onda ustaju i idu slaviti. Obično odu na neko već prije dogovoreno mjesto gdje se jede i pije ono što se prikupilo.²⁹

MAČKARE (MAŠKARE)

Sv. tri kralja (6. siječnja) označavaju svršetak božićnih blagdana i od tada pa do Čiste srijede odvijali su se maskirani ophodi. U tom su se razdoblju održavale i svadbene svečanosti. Ophod maškara najčešće se odvijao u utorak uoči Čiste srijede, a karakteriziraju ga: zastrašujuće maske i drugi odjevni rekviziti, buka, galama, zvonjava zvana privezanih na maškare (mačkare), pjesme, šale i tako dalje. Time se htjelo otjerati demone od domova i štala; ljudi i stoke; a što ophod maškara čini apotropejskim.

ĐAKOVAČKI BUŠARI

U pokladno vrijeme u đakovštinskom kraju maskirani bušari su obilazili po kućama i domaćinima izvodili kojekakve dosjetke i pjesme, a zauzvrat ih je domaćin kuće darivao. U Đakovu je 1994. godine je osnovan karneval *Đakovački bušari*.

Središnji je događaj velika pokladna povorka svih sudionika ulicama grada. U nekoliko dana održavanja okupi se oko 2000 sudionika

---

²⁹ Gordani Vujica kazao je 8. srpnja 2007. godine u Deževicama kod Kreševa Ivica Barešić, (rođen 1951., selo Deževice, Kreševo). Vl. rkp. D, 2007, str. 38.

iz svih krajeva, a program prati desetak tisuća ljudi. Đakovački su bušari po broju sudionika i posjetitelja najveći karneval istočne Hrvatske i član su *Saveza hrvatskih karnevalskih gradova*. (Danas se za bušare kaže da taj izvorni običaj nestaje.)

Bušari su narodni običaji vezani uz klanje bravaca. Nakon što bi se svinjokolja obavila uslijedila je bogata i obilna večera. Pjevale su se narodne pjesme, a veselje bi potrajalo duboko u noć. Poslije večere dolaze u kuću bušari. To je bila obično skupina od tri do pet momaka i djevojaka koji se nastoje odjenuti tako da ih se ne prepozna. Muškarci bi obično obukli žensku obuću i odjeću, a glavu bi pokrili maramama. Ženske bi pak obukle hlače i kratki kaputić, a na glavu bi stavile kapu ili šubaru.

Ponekada koji od kožara obuče dugački kožuh s naopake strane tako da runo bude izvana. Odjeća je najčešće stara i pokrpana kako bušare ne bi odala. Lice namažu garom ili prekriju ženskom prozirnom čarapom. Jedan od bušara stavi preko ramena platnenu torbu u koju će im domaćica metnuti *poputbinu*, a drugi uzme u ruku štap kojim će braniti bušare ako ih tko od nazočnih pokuša razotkriti. U kuću bi bušari ulazi jako bučno kako bi skrenuli pozornost na svoj dolazak. Snažno koračaju, gromko lupaju na vrata, a ponekad se zvonilo i *klepkom* (ovećim zvonom od lima što se nekada stavljalo oko vrata volovima prednjacima). Pjevalo se vrlo glasno, a poznati su i stihovi iz sela Beravaca:

*Bješte dico evo su bušari,
Ja sam bježo kad sam bio mali (...)*

Ušavši u kuću pozdrave sve nazočne, a domaćin ih nudi rakijom i vinom. Netko bi uvijek od nazočnih upitao bušare tko su i odakle dolaze, a na to pitanje bi bušari davali sasvim neuvjerljiv odgovor koji bi nerijetko izazivao rasprave, ali i prepirke. U toj se prepirci koji gost i zamjeri bušarima, a ovi rado iskoriste priliku te o njemu iznesu i ono što nije zgodno da se javno kaže. Ako pak koji radoznalac pokuša razotkriti bušara, bušar sa štapom *odalami* tj. odvrati toga znatiželjnika od njegove nakane. No sve se to događa s namjerom da se gosti nasmiju i zabave. Bušari u pravilu malo govore, a i prilikom govora nastoje što više izmijeniti glas kako ih nitko od prisutnih ne bi po njemu prepoznao.

Stoga ženske oponašaju muške, njihov duboki glas, a muškarci nastoje govoriti piskutavim glasom. Naslute li bušari da bi ih se moglo prepoznati, unatoč njihovoj umješnosti pretvaranja, ne zadržavaju se u kući dugo. Na odlasku im domaćica stavi u torbu čvaraka, manju

kobasicu i krvavicu, nekoliko krafni i *salenjaka*. Ponekad se u torbi nađe i kobasica ili krvavica ispunjena kukuruznim žgancima, načinjena upravo za bušare, no oni se ne ljute jer znaju da je to sve za šalu. Pokatkad u kuću istovremeno dođu još neki bušari pa tako večer postane veselija i zabavnija. Ako se toga dana kolju bravci i u kojoj drugoj kući, bušari odlaze i tamo. Tako bi se na kraju u njihovoj torbi našla ukusna i dobra večera kojom se onda svi počaste. U bušare su često išla i djeca od desetak godina. To su „mali bušari“ koji su nastojali zabaviti domaćinove goste i na kraju bi se osladili pečenim kobasicama, krvavicama i kolačima.

U vrijeme bušara pjevalo se:

*Poklade su i ludi su dani,
Danas ima i žena pijani.*

Bušari su se oblačili u tzv. *ponjavce* (debele pokrivače vuneno tkane). Ponjavci su na sebi imali *rojte* (rese). Jedan rub *ponjavca* zavezali bi i prebacili preko glave kako bi *rojte* sakrivala lice da se ne bi vidjele i prepoznale osobe koje su bile bušari. Glumili bi mladu i mladoženju.

Obično bi mlada bio visoki jaki debeli muškarac, a mladoženja, koji bi trebao biti vitak snažan i jak, glumio je neki sitni mali muškarac.

Na poklade su išli svi u narodnim nošnjama, pekle su se krafne i častilo vinom tzv. *tudumom*. Djeca su se bojala bušara jer su strašno izgledali pa bi bake *zaklenile* (zaključale ili *zaringlale kapijicu* (mala ograda kroz koju su ulazili u dvorište samo ljudi, za razliku od velike kapije kroz koju su prolazila zaprežna kola s konjima).

U poklade se išlo dva dana prije Čiste srijede, prije Korizme. Ponedjeljkom i utorkom pjeva se i veseli cijeli dan do ponoći.

Danas je u selima Đakovštine običaj bušara prošlost. Sjećanja na te običaje žive danas samo kroz manifestacije zasnovane s ciljem promicanja narodnih običaja.³⁰

POKLADNE PJESME

Pokladne pjesme su se izvodile nedjeljom prije korizmenog vremena. Običaj je bio da seljani obučeni u što starija i poderanija odijela hodaju po selu od kuće do kuće i pjevaju kroz selo pokladne pjesme. Tako hodajući dobivali bi namirnice kao darove. Vratili bi se kući i pravili razna jela i jeli dok ne započne korizma.

Narodna igra neobičnog naziva *Žuta žaba* igra se uvijek na pokladni utorak u Gornjoj Vijaci. To je splet igara i kola koji se igra idući kroz selo i nastavlja poslije na igranci u Domu. Ni najstariji stanovnici ne pamte od kada datira taj običaj³¹, a o njezinu početku nisu ništa znala ni prethodna pokoljenja. Obzirom da bude velik snijeg, zima, mrak, prethodno bi se naložile dvije velike vatre oko kojih bi povorka igrala i pjevala. Igrale bi se: ***Žuta Žaba, Oženi se Ilija, Bog ubio đudur popa***. Točno u 17:30 muškarci i žene u narodnim nošnjama polaze s mjesta zvanog Carina, držeći se za ruke i pjevajući igraju kroz cijelo selo do mjesta zvanog *Čaršija*. Nakon određenog vremena vraćaju se istim putem, ponovno uz igru i pjesmu do Carine. Zatim se ulazi u Dom gdje se nastavlja dio igara, pjesme i kola, ali isključivo do ponoći kada nastaje *Čista srijeda*, odnosno vrijeme Korizme i slavlje se prekida.

---

³⁰ Zdravki Vranješ kazivala je Evica Rack rođena u Budrovcima, 21.12. 1945, a danas živi u Đakovu. Rkp. FF Mostar, 2008, D.

³¹ Neki kazivači smatraju da podrijetlo te igre seže u osmansko vrijeme kada žene nisu smjele igrati pa bi, poput žabe, iskočile iz kuće, poigrale malo i brzo se vratile u kuću. Zapisala je Suzana Parić 2007. g., a kazao joj je Jozo Matić, rođ. 1932. god. u selu Vijaka-Vareš. Rkp. FF Mostar, D. sv. 2. 2007, str. 31.-32.

Tim se pjesmama i igrom htjelo nešto reći, ali što, teško je pogoditi. Osobito ako se poznaje izrazito zagonetan tekst *Žute žabe*. Ovaj iznimno vrijedni običaj bio je prekinut samo 1994. godine.

Za Žutu žabu bi se nosila narodna nošnja: muška narodna nošnja se sastojala od košulje, koparana, prsluka, fermena, čakšira i fesa, a uz to vunene čarape i kundure. Ženska narodna nošnja se sastojala od košulje, škuljeljke i dimije. Za najmlađi uzrast nošnja je posebno izrađivana: djevojčice bi nosile košuljice, ječermice i dimije i marame a dječaci bijele košuljice tzv. fistančice, crne fermene i čakšire. Vuneno sukno od kojeg su se izrađivale čakšire prethono se obrađivalo u jednoj od stupa na rijeci Tribiji. Specijalni maljevi naizmjenično su udarali po suknu koje se stalno polijevalo vreloom vodom da ga omekša radi lakšeg izvlačenja rudeži. Ovaj proces bi trajao neprekidno 48 sati, a nakon sušenja pristupalo se bojenju. Boja se dobivala iz trava iz obližnje Kozjače, jasenove kore i zelene ljuške iz oćevskih majdana, a bojenje bi trajalo četiri dana.

ŽUTA ŽABA

*“Platno bijeli žuta žaba
u potoku na kamenu
njoj dolazi rak na konju.
Oj punice, žuta žabo,
osnuj meni jedne gaće
od tog platna bijeloga.*

*Hajd' otale' crni đavle,
dosta sam ti osnovala,
i još više kćerku dala.*

*Čudnu si mi sreću dala:
nit' u kući kućanica
nit' na njivi žetelica
prika kuća priskakuša
i na vrata izviruša
a na ljude kezi zube!*

OŽENI SE ILIJA

*“Oženi se Ilija,
dirli, dirli, dirlija,
i dovede gizdavu,
koja nema dimija,
‘oće gizda papuče,
da po kući skakuće,
naljuti se Ilija,
pa usjeće drenov ščap,
poče gizdu tući,
gizda poče plakati,
nemoj, nemoj Ilija,
ja sam ti najmilija.*

BOG UBIO ĐUĐUR POPA

*“Ko zametnu ovu igru,
ovu igru poigrušu,
Ko zametnu ovu igru,
ovu igru zagrljušu,
Ko zametnu ovu igru,
ovu igru poklekušu,
Ko zametnu ovu igru,
ovu igru popleskušu,
Ovu igru povriskušu,
Ovu igru poljubušu.*

ŠTO SI NAM SE ZAMRAČILA ZVIJEZDO

*“Što si nam se zamračila Zvijezdo,
Vijaka je od starina gnijezdo.
Mi igramo k’o djedovi naši,
pomrčina, ništa nas ne plaši.
Moju babu naučila baba,
kako će se igrat Žuta Žaba.
Ai ja ću pored svake muke*

da naučim svoje unuke. ³²

ZELENI JURAJ

Tema *Zeleni Juraj* zahtijeva složenu interpretaciju, ali za potrebe ovoga rada navodi se samo ono što je apotropejsko.

U okolici Karlovca na Dan sv. Jure seoski su mladići pjevali po selu i gradu. Jedan je mladić visoko nosio mladu zelenu brezu okićenu maramom i šarenim papirima, dvojica su nosila kite brezovog granja, a *Zeleni Jure* je bio u košu ispletenom od prolistale vrbe, bukve i dr. a preko njega je bilo poslagano brezovo *kitje*. Zeleni Jura je u jednoj ruci držao “veliku trnavku od šipka”, a u drugoj ruci drveni mač. Skupina mladića selom je pratila *Zelenog Jurja*. Ponekad su Zelenoga Juru pratili tamburaši i s njim ulazili u dvorišta. Mladići koji su sudjelovali u jurjevskim ophodima zvali su se *jurjaši*, *jurjevčani* *đurdari*, *Đure*, a djevojke koje su bile sudionicama u tim ophodima nazivane su *jurjašicama*.³³

Zeleni Jura bi plesao u krug, “poskakujući poput medvjeda”. Oko njega su plesali i mladići iz pratnje i pjevali da će polje roditi kuda Jure prođe, te od gazdarice tražili darove: dinar-dva, vino, jajce-dva, sira. Sve su vrtlarice dobivale grančicu iz kite ili koša i stavljale ih među zelje, kelj ili korabicu da im bolje rodi.³⁴ Od zelenila kojim je bio prekriven Zeleni Juraj bilo je dopušteno otkinuti dio grančice za koju se vjerovalo da ima apotropejske karakteristike te da će ukućane, i njihovo imanje štiti od demona, ali i povećavati plodnost. Jurjaši su u svakom domu koji bi ih darovao ostavljali komadić zelenila koje su domaćini kasnije ostavljali u kući, štali, vrtu, polju i sl. vjerujući da će tako odvratiti demonske sile.

Zeleni je Juraj imao, najmanje, dvojaku apotropijsku ulogu: svojim je izgledom želio potaknuti vegetaciju, ali i odagnati zle duhove.

Za Duhove, blagdan koji je pedeset dana iza Uskrsa i označava svršetak uskrasnih blagdana, u Hrvatskoj su se izvodili *kraljički obredi*, uz paljenje *duhovskih krijesova*.

---

³² Katarina Pejčinović zapisala je u lipnju 2006 godine u Varešu od Ivanke Pešić. Rkp. FF Mostar, D, sv. 2007, str. 43-46.

³³ Petar Grgec *Hrvatske narodne pjesme*. Hrvatska državna tiskara, Zagreb 1943, str. 154., i Milovan Gavazzi *Godinu dana hrvatskih narodnih običaj*,. III izdanje, Hrvatski sabor kulture, Zagreb 1991, str. 45.

³⁴ Ferdo Heffler, Krisnice i Zeleni Jure u karlovačkoj okolici u XIX stoljeću. *Narodna starina*, 26. X. knjiga, 2. broj, vlasnik, glavni i odgovorni urednik Dr. Josip Matasović, Zagreb 1931, str. 278.-280.

(O ladarskim i kraljičkim ophodima bilo je riječi i u potpoglavlju *Usmene lirske pjesme.*)

(Reprezentativan je broj primjera folklornoga kazališta u knjizi *Folklorno kazalište*, priredio Ivan Lozica, SHK, MH, Zagreb 1996.)

Đakovački vezovi

LITERATURA

1. Bonifačić, Rožin Nikola, *Narodne drame, poslovice i zagonetke*, PSHK, knj. 27, Zagreb 1963.
2. Botica, Stipe, *Hrvatska usmenoknjiževna čitanka*, Zagreb 1995.
3. Čubelić, Tvrtko, *Povijest i historija usmene narodne književnosti*, Zagreb 1990.
4. Čubelić, Tvrtko, *Usmena narodna retorika i teatrologija*, Zagreb 1970.
5. Dragić, Marko, *Ladarice, kraljice i dodole u hrvatskoj tradicijskoj kulturi i slavenskom kontekstu*, Hercegovina, godišnjak za kulturno i povijesno naslijeđe br. 21, Mostar 2007, 275-296.
6. Dragić, Marko, *Apotropejski obredi, običaji i ophodi u hrvatskoj tradicijskoj kulturi*, Croatica et Slavica Iadertina, br. 3, Sveučilište u Zadru, Zadar 2007, 369-390.
7. *Folklorno kazalište* (priredio Ivan Lozica) SHK, Zagreb 1996.
8. Gavazzi, Milovan, *Godina dana hrvatskih narodnih običaja*, III izdanje, Hrvatski Sabor kulture, Zagreb 1991.
9. Grevs, Robert, *Grčki mitovi*, Beograd 1974.
10. Grgec, Petar, *Hrvatske narodne pjesme*. Hrvatska državna tiskara, Zagreb 1943.
11. Heffler, Ferdo, Krisnice i Zeleni Jure u karlovačkoj okolini u XIX stoljeću. *Narodna starina*, 26. X. knjiga, 2. broj, vlasnik, glavni i odgovorni urednik dr. Josip Matasović, Zagreb 1931, 278.-280.
12. *Hrvatska usmena književnost Bosne i Hercegovine: proza, drama i mikrostrukture*; Hrvatska književnost Bosne i Hercegovine u 100 knjiga, knj. 5. priredio Marko Dragić, Matica hrvatska i HKD Napredak, Sarajevo, 2005.
13. Kajmaković, Radmila, Narodni običaji stanovništva Lištice, Glasnik zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine, Etnologija, NS, sv. XXIV/XXV, Sarajevo 1969/1970, str. 312.-313.
14. Kekez, Josip, *Usmena književnost*, u: Zdenko Škreb-Ante Stamać, *Uvod u književnost*, Zagreb 1986.
15. Kulišić, Špiro, *Značaj slovensko-balkanske i kavkaske tradicije u pručavanju stare slovenske religije*. Godišnjak. Knjiga XI, Centar ZA balkanološka ispitivanja, knjiga 9, Sarajevo 1973.

16. *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva i Uvod u ikonologiju Radovana Ivančevića*, uredio Anđelko Badurina, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 1990.
17. *Narodne lirske pjesme*, priredio Olinko Delorko, Zora, Matica hrvatska, PSHK, knj. 23, Zagreb 1963.
18. Lozica, Ivan, *Poganska baština*, Zagreb 2002.
19. Palameta, Mile, *Usmeni narodni teatar u Hercegovini*, Mostar, 1996.
20. *Rječnik hrvatskoga jezika*, glavni urednik Jure Šonje, Leksikografski zavod Miroslav Krleža i Školska knjiga, Zagreb 2000.
21. Sova, Matej, *Pregled narodne književnosti s primjerima i teorijom*, Školska knjiga, Zagreb 1955.
22. Srpski rječnik, istumačen njemačkim i latinskim riječima, skupio ga i na svijet izdao Vuk Stef. Karadžić, u Beču u štampariji jermenskoga namastira 1852.
23. Zečević, Slobodan, *Elementi naše mitologije u narodnim obredima uz igru*. Izdanja muzeja grada Zenice, Radovi V, Zenica 1973.

* * *

1. Rkp. FF Split, (Rukopisne zbirke Katedre za Hrvatsku usmenu književnost, Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Splitu)
2. Rkp. FF Mostar, (Rukopisne zbirke Katedre za Hrvatsku usmenu književnost, Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Mostaru)

Te su rukopisne zbirke nastale kao rezultat izvornih terenskih zapisa studenata kojima sam bio mentorom pri izradi seminarskih i diplomskih radova iz Hrvatske usmene književnosti. (Oznaka D znači diplomski rad, oznaka E znači da je rukopis u elektroničkom obliku. Rukopisne zbirke nalaze se kod mene.)

VI. rkp. (Vlastita rukopisna zbirka)

**V. RETORIČKI
(GOVORNIČKI) OBLICI**

Usmeno-retoričke oblike poznavale su najstarije civilizacije. Antički grčki filozof **Gorgija** (493.-370. pr. Krista) otkrio je *magijsku moć riječi* proglašivši je vlastodršcem “koji najmanjim i najneupadljivijim organom postiže najčudesnija djela.”¹ **Aristotel** u svomu *Pjesničkom umijeću* (IV. st. pr. Kr.) retoričke oblike tumači kao ukrašeni govor. Značajna su također, djela rimskih klasika: *Ars poetica* (konac I. st. pr. Kr.) Horacijeva i *De institutione oratoria* (koncem I. st.) Kvintilijalova. U Bibliji je govorništvo dar Božji.²

Ponajbolji govornik svih vremena **Marko Tulije Ciceron** (106.-43. pr. Krista) retoriku je okarakterizirao kao *umijeće govorenja i umijeće uvjeravanja*.

Prvi primjer hrvatskih retoričkih oblika zapisao je **Hvaranin Petar Hektorović** u svomu *Ribanju i ribarskom prigovaranju* (1568.).

Međutim, hrvatskim usmeno-retoričkim oblicima nije se pridavala dostatna pozornost sve do naših dana. Usmeno-retorički oblici mogu se klasificirati na:

1. Basmе (bajalice, egzorcizmi, zaklinjanja).
2. Zdravice.
3. Brojilice.
4. Brzalice.
5. Blagoslovi / molitve.
6. Kletve.

BASMA (BAJALICA, EGZORCIZAM, ZAKLINJANJE)

Basma je stručni naziv za usmeno-retorički oblik kojim se želi čovjeka, njegovu imovinu i stoku zaštititi ili osloboditi od bolesti i demonskih sila. U stručnoj su uporabi za basmu sinonimi *egzorcizam* i *zaklinjanje*, a narodni su nazivi *bajalica* i *bajavica*. Neki filolozi i

---

¹ Tvrтко Čubelić, *Povijest i historija usmene narodne književnosti*, Zagreb 1990, str. 280.

² Stipe Botica, *Biblija i hrvatska kulturna tradicija*, VI. nakl. Zagreb 1995, str. 107.

leksikolozi smatraju da je basma čarobni tekst koji se izgovara pri bajanju (čaranju, vraćanju).³

Basme se ostvaruju stihovima i prozom. Što su basme starije u njima su mitski elementi izraženiji. U novijim basmama prepleću se mitski i vjerski elementi. Basme su kod Hrvata kristijanizirane te ih je narod nazivao molitvama. Rudolf Strohal, primjerice, u ZNŽO JS navodi bajalicu protiv poganice i naziva je molitvom.⁴

Nositelji tih narodnih usmeno-retoričkih magijskih tvorevina rijetke su, odabrane i poštovane osobe, a nazivaju se *mole*, *moliboge*, *bogomolje*, *bogomoljke*. *Mola* se na početku obreda prekriži i izmoli Vjerovanje, a na koncu obreda se prekriži. *Mole* su svojim *molitvama* (basmama) liječile ljude: od demonskih sila, duševnih i tjelesnih bolesti: poganice, straha, vrtoglavice, nesаницe, trzavice, opsjednutosti i drugih bolesti.⁵ Bajalo se protiv *uroka* (*urokli*) i *more*.

Bajalo se protiv bolesti ljudi, stoke, ujeda zmija, te se štitilo stoku od bolesti i demonskih bića. *Mole su molile* ne samo kad stoka oboli, iz straha da ne uquine, već i kad se krava ne bi dala pomusti, kad se mlijeko ne bi dalo izmesti, usiriti, ukiseliti, kad ne bi u mlijeku bilo masla. Bajalo se i protiv magle, dima, groma, oluje i nevremena. Bajanjem se htjelo udobrovoljiti božanstva da za vrijeme sušnih proljetnih i ljetnih dana daruju kišu. Namjena i svrha basmi je apotropejska.

U makarskom kraju uroci se nazivaju i *naude*. Žene s urokljivim okom nazivane su: *čara*, *štringa* ili *vištica*, a muškarci *vištac* i mogli su, naime, svojim pogledom poremetiti nečije zdravlje, osobito dječije, privremeno ili trajno. Vjerovalo se da naudu noću može nametnuti neka nepoznata demonska sila i nije se smjelo dječju odjeću noću ostavljati izvan kuće. Ako bi odjeću uhvatio mrak vani nije ju se unosilo dok je sunce ne obasja. Također se vjerovalo da i došljak u kuću noću unosi mrak, te mu se branilo da ode djetetu, osim ako nije ušao s upaljenom lulom, ili ako ga svjetlost vatre nije obasjala.⁶

³ Vidi: Tvrtko Čubelić, *Usmena narodna retorika i teatrologija*, Zagreb 1970, str. LII. I *Rječnik hrvatskoga jezika*, glavni urednik Jure Šonje, Leksikografski zavod Miroslav Krleža i Školska knjiga, Zagreb 2000, str. 58.

⁴ Rudolf Strohal, *Poganica (Sali u Dalmaciji)*, Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, urednik dr. B. Boranić, knjiga XXV, Zagreb 1924, str. 379.-380.

⁵ Usp. *Poslovice, zagonetke i govornički oblici*, priredio Josip Kekez, MH, SHK, Zagreb 1996, str. 282-283.

⁶ Nevena Čović zapisala je u Makarskoj 2008. godine. Kazala joj je Vesna Parčina (baka), rođena u Makarskoj, 1942. godine. Čitav život proživjela je u Makarskoj i vrlo dobro poznaje običaje vezane za Makarsku i njeno primorje. Rkp. FF Split 2008, E.

Molitva protiv uroka

Prvo se triba prikrstit tri puta i tek onda početi moliti sljedeće:

*Oj misusovo, u ime Isusovo,
sveta Ana, Gospina majka:
Pokaži mi svu istinu bolesti
i zdravlja i života (za koga moliš)*

Izmoli ovo tri puta i onda nastavi dalje:

*Šetala se sveta Ana,
Gospina majka,
priko polja ravna.
Srila urok i rokicu:
Di ideš priko, urok i rokice,
u vištati di je lipo, di je drago.
Raziđoše se urok i rokica po svitu;
ka pčele po cvatu,
ka magla po planinama,
ka momci po rudinom.
Dva urliču, tri odriču
Otac i Sin i Duh Sveti u pomoć bija
Amen.*

*Ovako moli dvadeset puta i na kraju Virovanje.⁷
(Nevest kod Unešića)*

Raznovrsne su strukture basmi. Jedne su komponirane kao blagoslovi, druge kao brojalice, treće kao kletve; neke sadrže lirske minijature itd. Sugestivnost, simboličnost, slikovitost, metaforičnost i alegoričnost najvažnije su stilske karakteristike basmi.

Bajalicama su se bolest i demoni odgonili: *U pustinju: / Dje sveti Ilija gromove odgoni, / Dje čedo ne plače, / Dje pivci ne pjevaju, / Dje ždripci ne ržu, / Dje se Bogu ne moli.!*

---

⁷ Kristina Babić zapisala je 2008. godine u Nevestu, općina Unešić. Kazala joj je Ana Mrčela rođ. 1945. g. djev. Dželalija. Rkp. FF SPLIT 2008, E.

Nesritnica nesritna (poganica pogana) odgoni se po svitu, po visokim planinama, po morskim dubinama jer mjesto joj je u dubokom moru.

U narodnoj percepciji s prvim kukurijekanjem pijetlova nestaju sva demonska bića. Pijetao simbolizira budnost i pripravnost. U kršćanskoj ikonografiji pijetao stoji pored sv. Petra i podsjeća na njegovu izdaju i kajanje i u tom smislu simbolizira i Kristovu muku. Pijetao se prikazuje i pored sv. Petra dok plače. Tako pijetao opominje glavu Crkve sv. Petra da suzama opere grijeh.⁸

Među mnogobrojnim basmama kojima se bajalo je i sljedeća:

*Oj, poganice pogana,
oj, nemilice nemila,
oj, nesritnice nesritna.
Nesritna izrodice,
izrodica ti majka.
iđi, nesritna izrodice u pustinju:
Dje sveti Ilija gromove odgoni,
dje čedo ne plače,
dje pivci ne pjevaju,
dje ždripci ne ržu,
dje se Bogu ne moli.
Ajde nesritna nesritnice,
razađide se po svitu,
ko što čelica po cvitu;
po visokim planinam',
po morskim dubinam'.
Ajde nesritnice nesritna:
U duboko more,
tude ti je misto.
Za uvike vikova amen.⁹*

To se izgovara tri puta, a na kraju, svaki put moli se po jedno Vjervanje, te se preporuča za koga se moli.

---

⁸ *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva i Uvod u ikonologiju Radovana Ivančevića*, uredio Anđelko Badurina, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 1990, str. 459.

⁹ Danka Ivić, *Bajalice i bjanja kao dio etnotvorenine u Brotnju*, u: Hercegovina, časopis za kulturno i istorijsko nasljeđe, 5, Mostar 1986, str. 148.

Onaj tko baja vokativom se izravno obraća bolesti i sugestivno je tjera u visoke planine, morske dubine, gdje dijete ne plače, gdje pijeveci ne pjevaju, gdje ždrijepci ne hržu – *odgone* je tamo gdje se Boga ne moli.

U dvadeset stihova navedene basme deset je anafora: *Oj, poganice pogana, / oj, nemilice nemila, / oj, nesritnice nesritna. (...) Dje sveti Ilija gromove odgoni, / dje čedo ne plače, / dje pivci ne pjevaju, / dje ždripci ne ržu, / dje se Bogu ne moli. (...) po visokim planinam', / po morskim dubinam'.*

U navedenoj su basmi mnogobrojne i druge stilske figure npr. asonancije: *Oj, poganice pogana, / oj, nemilice nemila* (u navedenim se stihovima asonancija ogleda i u ponavljanju samoglasnika *a* kao i samoglasnika *i*; aliteracije: *dje čedo ne plače, / dje pivci ne pjevaju, / dje ždripci ne ržu* (u navedenim je stihovima stilska figura aliteracija i u ponavljanju suglasnika *ž*. U sljedećim su stihovima epiteti: *Oj, poganice pogana, / oj, nemilice nemila, / oj, nesritnice nesritna* povezani anaforama *oj*. Pored navedenih stilskih figura u navedenoj su basmi: metafora: *raziđe se po svitu, / ko što čelica po cvitu* te alegorija: *Ajde nesritnice nesritna: /U duboko more, / tude ti je misto*. Česti su stalni epiteti poganice *pogana, / nemilice nemila, / nesritnice nesritna*.

Slično je i u drugim basmama, jer se i stilskim figurama postiže efekt sugestivnosti, a zbog aktualnosti prigode u kojoj se izgovaraju uvijek se upotrebljava prezent.

Velik je broj basmi kojima se bajalo protiv oluje i drugih vremenskih nepogoda. Sadržaj je tih basmi, također, kristijaniziran. Izgovarali su ih domaćice, domaćini, pastiri, putnici, težaci, držeći križ ili kronicu okrenutu prema mjestu odakle nevrijeme dolazi.

Hrvatske su basme komponirane vjerskim lirskim slikama, npr.: križ ide po nebu, za njim Djeva Marija sinka molila da sv. Petru ključeve dadne da otvori sveti raj gdje anđeli igraju, gdje dječica bacaju; Djeva je cvijeće nabrala i njime polje prekrila i dr.

*Gre križ po nebu,
za njim Diva Marija,
Sinku se je molila:
“Daj mi sinko onu čast
što si Bogu obeća.
Svetom Petru ključe daj
da otvori sveti raj
di anđeli igraju,*

di ditići bacaju.”
Nabrala je Diva,
koromačeva cvića,
s kim je polje pokrila
od Zaloga lampa.
Biži, biži irudice,
od Boga prokleta,
od svetog Ivana sapeta.
Bog proklinje,
Sveti Ivan sapinje.
(Di te sveti Ivan dostigne,
tu ti glavu okine.)¹⁰
(Slatine)

Irudica je u narodnoj percepciji demonsko biće koje donosi olujno nevrijeme. Irudice su nestale iz narodnoga pripovijedanja. Ostale su samo u basmama.

Demonska bića se bakanjem tjeraju: *Dje sveti Ilija gromove odgoni, / dje čedo ne plače, / dje pivci ne pjevaju, / dje ždripci ne ržu, / dje se Bogu ne moli. (...) po visokim planinam', / po morskim dubinam', gdje zvona ne zvone.*

Zvona su se prvi put počela upotrijebjavati u Campaniji potkraj šestoga stoljeća. Prvotna im je namjena bila sazivanje svećenika, a od sedmoga stoljeća i vjernika na molitvu. U narodnom vjerovanju zvona simboliziraju magijsku moć tjeranja demonskih sila.¹¹

U nekim basmama, koje kazivačice i danas kazuju, “Sveti Ilija odgoni gromove čak daleko u Indiju, zemlju neznanu, *dje se Bogu ne moli, dje brat sestru uzimlje, dje pjevac ne pjeva...*”.

U širokobriješkom kraju irudica je prokleta, svetog Ive krvi sapeta, te se tjera u planinu: *di se mise ne govore, / di zvonce ne zveči, / di Gospa ne kleči, / di Isus muku ne trpi.*¹²

Kad bi grmjelo i sijevalo prekrížilo bi se i molilo:

---

¹⁰ Andrei Pavičin, studentici Filozofskoga fakulteta u Splitu, 2004. g. u Slatinama kazala Marica Mauko (rođ. 19.10.1935.g. u Slatinama). Rkp. FF Split 2004, sv. 2.

¹¹ *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva i Uvod u ikonologiju Radovana Ivančevića*, uredio Anđelko Badurina, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 1990, str. 332.

¹² U listopadu 2006 kazala je Drina Marušić rođena Mandić, Široki Brijeg (1953), udata za Antu, majka dvoje djece, živi na Širokom Brijegu. Rkp. FF Mostar, 2006.

*Koljabitavac sveti,
koi biše i pribiše,
u danu vičnjem,
u noći nebeskoj.
Za branjenje,
za štitenje,
mačem poraženje.
Da se k nama nema
niko približiti,
neg ona dva,
koja su od Boga poslana.
Da nas uzmu,
na svoje ruke,
pa nas zovu Jeruzalimu gradu:
Di no sidi
dvanaest apostola.
kad prva Mlada
nediljica dođe
štolu ću vam postaviti,
mir ću vam učiniti:
Tilo od šenice,
krvcu od lozice,
iz raja ladne vodice,
od Oca Boga blagoslova.
Amen.¹³*

(Koprno, Dalmatinska zagora)

* * *

Višestruke su interferencije usmene i pisane književnosti. Jedni su zapisivali usmeno-književne primjere i inkorporirali ih u svoja djela, drugi su se nadahnjivali usmenom književnošću i tako stvarali djela trajne umjetničke vrijednosti, treći su pisali po uzoru na usmenu književnost, četvrti su izvorno zapisivali usmeno-književne primjere. Među potonjim je književnik, član HAZU-a, PEN-a, DHK RH, Veselko Koroman koji je od svoje majke zapisao:

---

¹³ Ivana Hrga zapisala svibnja 2006. g. u Koprnu (Dalmatinska zagora). Kazala joj je Božica Hrga (rođ. 1925. g. u Koprnu). Rkp. FF Split 2006, sv. 45, str. 10.

*Krišta,¹⁴ krišta po nebu,
za njom Diva Marija,
svoga sina molila
da učini pelin-prah.
Bog joj pelin-ključa da'
da otvori svitli raj,
da veleni¹⁵ ne balaju,¹⁶
da anđeli poigraju.
Biži, biži, irudice,
majka ti je poganica,
sestra ti je otrovnica,
Od Boga prokleta,
Od svetog Ilije sapeta.
Sveti Ilija ognjeni
koji grome odgoni,
goni grome do pozle¹⁷ gore,
gdje zvonca ne zveči,
gdje Gospa ne kleči,
di Božji pivci ne pivaju,
di no nema samo drvo i kamen.¹⁸*

2. ZDRAVICA

Zdravica je po svom postanku veoma stara. Govori se najčešće u svadbama. Česte su zdravice i u raznim drugim veselim prigodama kao što su: imendani, rođendani, krstítke, svete pričesti, svete krizme, godišnjice brakova, uspješan završetak poslova itd.

Zdravice se izgovaraju veselim i svečanim ritmom. Po formi su zdravice češće minijaturne (četiri-pet stihova). Međutim, neke zdravice imaju razrađenu fabulu.

---

¹⁴ Krišta – krijesnica, munja.

¹⁵ Veleni – vilenjaci, zli duhovi.

¹⁶ Balaju – plešu, vitlaju, skaču.

¹⁷ Pozle – zla, ukleta.

¹⁸U Gornjim Radišićima kod Ljubuškoga 1996. g. zapisao je akademik Veselko Koroman, a kazala mu je njegova majka Matija Koroman (djev. Kraljević, 1908.-1997.) Veselko Koroman mi je tu basmu donio 12. lipnja 2007. godine.

One se upućuju domaćinu (gazdi), slavljeniku ili nazočnima. Zdravicama se izriče želja za zdravljem, blagoslovom, srećom, blagostanjem itd.

Ovisno o prigodi u kojoj se izvode zdravice imaju elemente: blagoslova, šale, drugih usmeno-retoričkih oblika i usmene lirike.

Neke zdravice sadržavaju u sebi kletve:

.....
*Namaklo ti lito,
Rodilo ti lito.
Volovi ti bukali,
Dušmani ti hukali.*
.....

Ili:

.....
*Ko mu loše mislio,
O koncu visio,
U kutiji šibica spava,
Ćatom se pokriva,
Otiša niz morske lugove,
Da naplati dugove.
Niti dugove naplatio,
Niti se kući povratio.*
.....

U svatovskim zdravicama domaćin svojom zdravicom uzvraća nazdravitelju. Zdravice sadrže mnoge sintagmatske i sintaktičke formule:

.....
*Kravice ti dvore zagrušale,
A čelice sunce zaustavile,
Koze bare zakrilile strane,
Bijele ovce brda i doline,
Oranice luke i dubrave.¹⁹*
.....

---

¹⁹ *Poslovice, zagonetke i govornički oblici*, priredio Josip Kekez, SHK, MH, Zagreb 1996, str. 283.

NEVISTICE MLADA

*Nevistice mlada,
Ti u ovon piru,
Bog ti dao živit
Sto godin u miru.
Bog ti dao sina
Od prvoga tira,
Bog ti dao ćerku
Prvojedinicu,
Koja će ti pazit
Svu ostalu dicu.²⁰
(Kaštel Novi)*

Gospodo!

Sastasmo se eto u liepoj kiti kod vriednog domaćine, da veseli dočekamo dvanaesti sat, kad će se naroditi naš Spasitelj. Svuda veselje danas vlada. Gospodari ogledavaju svoje bačve u pivnicama, te izabiru one, u kojih se starina valja, da ih probodu vinskom pipom: nek teče vince slatko u čiste «srabljivce» i flaše, nek se znade, da je blizu dan veselja i radosti! Gospodarice već očistiše odojke, purane i guske, da s njima družina omasti brade, nek se znade, čija je kuća mastna! Orehnjače, makovnjače i druge kolače već su pospremile u izbu, pa će im sutra resiti stol – neka bude svega, zato je Božić! Gospodo, hajde da sada nazdravimo zdravicu našem vriednomu domaćini, koji je eto baš po starom hrvatskom običaju napunio svoju čvrstu trpezu, te nas pozvao ovamo, da se s njime naužijemo svega obilja, neka nam poživi kao sokol sivi još mnogo godinaca, da uzmognemo zajedno s njime još dugo hrliti k ponoćki i klicati: «Narodil nam se kralj nebeski.» Amen!²¹

U slijedećoj zdravici nazdravičar ističe da su svuda okolo vesela i rumena lica, te se pita što je uzrok tomu: da li je to zbog čarnih očiju ljubezne domaćice, ili zbog zadovoljstva domaćina, ili zbog odsjeva kore s pečenoga purana, ili od iskrica rumenoga vinca? Odgovor je sadržan u

---

²⁰ Tanja Perić-Polonijo, *Tanahna galija*, Književni krug Split, Split 1996, str. 213.

²¹ *Nazdravičar i govornik za sve prilike života*, sastavio Ivan Josipov Šarić, treće dopunjeno i popunjeno izdanje, pretisak, Golden marketing, Zagreb 1994., str. 151.

poanti – ali najvećim uzrokom radosti naše jest misao, da se približuje čas, kad će se roditi naš Spasitelj, te kad ćemo veseli i radostni zapjevati divnu onu pjesmu: Narodil nam se kralj nebeski:

Slavno društvo!

Kuda god okom krenem, svuda vidim vesela i rumena lica. A što je uzrok tomu veselju i rumenilu? Zar nas pali žar čarnih očiju naše ljubezne domaćice? Da, žarke su? Možda nam razžariše lica traci iskrena zadovoljstva našeg domaćine, koji nas tako veselo motri oko svoga stola? Da, bit će i to! Ili doprinaša rumenilu našem odsjev kore s pečena purana, koji se pred nama žari? Da, zanimljiv je! Možda nas razpaljuju vatrene iskrice rumena vinca, koje tako gladko teče niz naša grla! Da divno je! I čarne oči i zadovoljstvo i žar putana i vatrene iskrice, sve nas to veseli i razblažuje; ali najvećim uzrokom radosti naše jest misao, da se približuje čas, kad će se roditi naš Spasitelj, te kad ćemo veseli i radostni zapjevati divnu onu pjesmu: Narodil nam se kralj nebeski! S toga ja nazdravljam zdravicu onomu članu našeg društva, koji će prvi o ponoći viknuti: «Gospodo, polnoć je, narodi se kralj nebeski!» A zahvalit će se i taj član na zdravici onda, kada se svi vratimo s polnoćke, te nastavimo još koje vrijeme ovdje naše veselje ... Da Bog da sretno!»²²

3. BROJALICA (BROJILICA, NABRAJALICA)

Brojalica je pjesnička tvorevina kojom se stvara ritmički i glazbeni ugođaj:

*Grličica grče,
Petar konja trče.
Dadi Petru puščicu,
Da ubije grlicu.*

.....

Neke su brojalice komponirane od mudroslovice:

---

²² *Nazdravičar i govornik za sve prilike života*, sastavio Ivan Josipov Šarić, treće dopunjeno i popunjeno izdanje, pretisak, Golden marketing, Zagreb 1994, str. 151-152.

*Teško mišu bez rupe
I pratru bez župe.
Teško košuti bez gaja
I duši bez raja.
Teško vjerniku bez mise,
Djetetu bez sise.*

.....

Nekim je brojalicama sekundarno značenje izgovorenih riječi.

*Radostan ti Ade,
Čakaraske brade,
Kudikovih gaća,
Liskove košulje.*

.....

TEŠKO MIŠU BEZ RUPE

*Teško mišu bez rupe
i pratru bez župe.
Teško košuti bez gaja,
duši bez raja.
Teško vjerniku bez mise,
djetetu bez sise.
Teško plotu bez koca,
djetetu bez oca.
Teško vagi bez mjere
i čovjeku bez vjere.
Teško orlu bez oka
i curi bez momka.
Teško zimi bez bure
i momku bez cure.
Teško vrabcu bez kruške,
junaku bez puške.
Teško jezeru bez žaba,
selu bez baba.²³*

(Bugojno)

---

²³ *Hrvatska usmena književnost Bosne i Hercegovine: lirika, epika, retorika*, priredio Marko Dragić, Hrvatska književnost Bosne i Hercegovine u 100 knjiga, knj. 4, MH, HKD Napredak, Sarajevo 2006, str. 517-518.

Brojalice se izvode i u stihu i u prozi. Neke brojalice imaju i vjerski karakter. Takav je suvremeni zapis *Deset Božjih zapovijedi*. Neke su brojalice izvođene laganijim ritmom i služile su kao uspavanke. Brojalicama se uvježbavaju i provjeravaju govorničke osobine i moć memoriranja.

4. BRZALICA

Brzalica je usmeno-retorički oblik koji karakterizira ubrzano izgovaranje riječi. Sadržaj izgovorenoga najčešće nema nikakvo značenje. Izvode ih djeca i odrasli. Djeca ih izvode igrajući se i zabavljajući. Djevojke i mladići, pastiri, težaci, radnici, đaci izgovaraju ih na sijelima, svadbama; obavljajući razne poslove; idući na posao i vraćajući se s posla; za vrijeme predaha; idući od kuće do škole i od škole do kuće itd.

Brzalice koje izvode odrasli često su komponirane tako da su pogreškama izgovorene riječi dobivaju drugo, najčešće, erotizirano značenje:

.....
*Jegiga uz dub,
Jegiga niz dub,
Jegiga usred duba.*

Neke brzalice imaju elemente zagonetaka. Brzalicama se dakle, igralo, zabavljalo, šalilo i odmaralo ali i povjeralo govorničko umijeće.

JEDAN GORI

*Jedan gori,
drugi doli,
rije zeri,
zaketeri.
Petri pan,
petri puška,
zavaljuška,*

*kokuruška.
Koza vrek,
biži zec.²⁴*
(Stepen kod Tomislavgrada)

5. BLAGOSLOV/ MOLITVA

Blagoslov je usmeno-retorički oblik vjerske proviniencije. Njima se izriču želje Bogu da blagoslovi: obitelj; sve ljude; sve moje neprijatelje; moje roditelje; sve siromašne; patnike, bolesnike i beskućnike; hranu i piće; rodbinu i domovinu itd.

GOSPODINE, MOLIM TE

*Gospodine, molim Te,
blagoslovi moju obitelj,
ja te molim Gospodine.
Ti nas ljubi,
ti nas brani,
ti nas štiti,
ti nas vodi
i čuvaj od svakog zla
i napasti.²⁵*

(Posušje)

BLAGOSLIVLJAM MOJE RODITELJE

*Blagoslivljam moje roditelje,
koje si mi dao Gospodine.
Ti znaš sve njihove
poteškoće i jade
što ih prate kroz njihov život.*

---

²⁴ *Hrvatska usmena književnost Bosne i Hercegovine: lirika, epika, retorika*, priredio Marko Dragić, Hrvatska književnost Bosne i Hercegovine u 100 knjiga, knj. 4, MH, HKD Napredak, Sarajevo 2006, str. 526.

²⁵ *Isto*, str. 529.

*Gospodine, hvala Ti
za sve njihove poteškoće
i istjeraj iz njih svako zlo
i zaogrni ih u svoj blagoslov!²⁶
(Posušje)*

BLAGOSLOVI GOSPODINE

*Blagoslovi Gospodine,
koji imaju teške križeve,
svoga života;
one koji nemaju strpljenja
i nikoga ne trpe;
one koji su rastrešeni
i nizašto ne mare.
Blagoslovi sve njihove
patnje i probleme.²⁷
(Posušje)*

BOŽE BLAGOSLOVI OVAJ DAN

*Bože blagoslovi ovaj dan,
Isuse snagu za život mi daj.
Bože ti si svojom moći,
mene čuvo ove noći,
da ustanem s tijelom zdravim,
pa zato te, evo, slavim.
I ovaj dan me na'rani
i od svakog zla obrani,
a dobro ću ja činiti
i pobožna uvijek biti.
Ja s' u tebi Bože budim,
teb' najprva mis'o budi.
Falim tebe na nebesi,
što nada mnom bio jesi.
Što ti želiš u radosti,*

---

²⁶ Isto, str. 530.

²⁷ Isto, str. 531-532.

*uradit ću tvom milosti.
Griješ ću mržit danak cijeli,
nek' s' od mene zlo odijeli.
Samo ti me ne ostavi,
mili Oče od ljubavi.
Evo tvoje zovem ime,
pomoz mi Bože njime.
Ti svemožni, širi ruke,
blagoslovi njima luge,
prijatelje i rodbinu
i svu milu domovinu.²⁸*
(Rankovići pored Novog Travnika)

OTVORI, GOSPODINE, USNE MOJE

*Otvori, Gospodine, usne moje,
da slave sveto ime tvoje.
Blagoslovi žuljeve ruke moje
i znoj kojim se znoje.*

*Blagoslovi ovu moju njivu,
u meni čuvaj vjeru živu.
Blagoslovi sjeme ove njive,
čuvaj mi ga, Bože, kad počne da klije.
Čuvaj ga kad raste,
čuvaj ga kad resa.
Kad se vihor sprema,
otvori nebesa.²⁹*
(Guča Gora kod Travnika)

---

²⁸ *Isto*, str. 532.

²⁹ *Isto*, str. 533.

DESET BOŽJIH ZAPOVIDI

1. Sam Bog na nebesim sidi ter kraljuje.
2. Dvi daske Mojsine, sam Bog na nebesim sidi ter kraljuje.
3. Tri trojstva, dvi daske Mojsine, sam Bog na nebesim sidi ter kraljuje.
4. Četri evanđelista, tri trojstva, dvi daske Mojsine, sam Bog na nebesim sidi ter kraljuje.
5. Pet rana, četri evanđelista, tri trojstva, dvi daske Mojsine, sam Bog na nebesim sidi ter kraljuje.
6. Šest kamenica, pet rana, četri evanđelista, tri trojstva, dvi daske Mojsine, sam Bog na nebesim sidi ter kraljuje.
7. Sedam radosti, šest kamenica, pet rana, četri evanđelista, tri trojstva, dvi daske Mojsine, sam Bog na nebesim sidi ter kraljuje.
8. Osam blaženi, sedam radosti, šest kamenica, pet rana, četri evanđelista, tri trojstva, dvi daske Mojsine, sam Bog na nebesim sidi ter kraljuje.
9. Devet anđeoski kora, osam blaženi, sedam radosti, šest kamenica, pet rana, četri evanđelista, tri trojstva, dvi daske Mojsine, sam Bog na nebesim sidi ter kraljuje.
10. Deset Božji zapovedi, devet anđeoski kora, osam blaženi, sedam radosti, šest kamenica, pet rana, četri evanđelista, tri trojstva, dvi daske Mojsine, sam Bog na nebesim sidi ter blaguje.³⁰

6. KLETVA

Kletva postoji onoliko koliko postoji i čovječanstvo. To je najčešće mikrostrukturna književna tvorevina. Formom je bliska poslovice. Narod je dugo vjerovao u moć kletve. Posebice se vjerovalo u moć majčine

---

³⁰ *Isto*, str. 520-521.

kletve. Mnogobrojne etiološke predaje kazuju o okamanjenim kćerima koje su majke zbog neposluha proklele.³¹

August Šenoa je napisao pjesmu *Kameni svatovi* koji su se okamenili jer je majka proklela sina koji se usprkos njezinom protivljenju odlučio oženiti siromašnom djevojkom Janjom.

Jeziv je sadržaj nekih kletvi. (O djevojačkim i momačkim kletvama bilo je riječi u poglavlju o lirici.)

*Imam svekra slušat sam ga rekla,
dabogda ga živa ne zatekla.*³²

Sjeta te ubila.

*Kaže dragi umrla mu mati,
daboga mu zvonilo i tati.*

Da Bog da imao pa ne imao.

* * *

Mnogi su književnici u svoja djela ukomponirali usmenu retoriku. Pored Šenoa spomenimo: Ivu Andrića, Maka Dizdara, Vjekoslava Kaleba, Mirka Božića, Novaka Simića, Ivana Raosa, Ivana Aralicu, Petra Gudelja i mnoge druge.

---

³¹ Vidi: *Hrvatska usmena književnost Bosne i Hercegovine: proza, drama i mikrostrukture*, priredio Marko Dragić, Hrvatska književnost Bosne i Hercegovine u 100 knjiga, knj. 5, MH, HKD Napredak, Sarajevo 2005, str. 167-169.

³² *Isto*, str. 539.

IZVORI I LITERATURA

1. Bonifačić, Nikola Rožin, *Narodne drame, poslovice i zagonetke*, PSHK, knj. Zagreb 1963.
2. Botica, Stipe, *Biblija i hrvatska kulturna tradicija*, VI. nakl. Zagreb 1995.
3. Čubelić, Tvrtko, *Povijest i historija usmene narodne književnosti*, Zagreb 1990.
4. *Gozbe i zdravice u hrvatskoj književnosti* (priredio Stjepan Sučić), Križevci 1994.
5. Grgec, Petar, *Hrvatske narodne pjesme*, Zagreb 1943.
6. *Hrvatska usmena književnost Bosne i Hercegovine: lirika, epika, retorika*, priredio Marko Dragić, Hrvatska književnost Bosne i Hercegovine u 100 knjiga, knjiga 4. Matica hrvatska i HKD Napredak, Sarajevo 2006.
7. Ilešić, Fran, *O dječijim igrama*, ZZNŽOJS, knj. VII, sv. 2. Zagreb, 1902.
8. Kekez, Josip, *Prva hrvatska rečenica, pogledi na suodnos usmene i pisane hrvatske književnosti*, Zagreb 1988.
9. Kekez, Josip, *Usmena književnost*, u : *Uvod u književnost* (priredili Zdenko Škreb i Ante Stamać), IV. izdanje, Zagreb 1986.
10. *Nazdravičar i govornik za sve prilike života*, sastavio Ivan Josipov Šarić, treće dopunjeno i popunjeno izdanje, pretisak, Golden marketing, Zagreb 1994.
11. Pasarić, Josip, *Hrvatska narodna šala*, Zagreb 1923.
12. Perić-Polonijo, Tanja, *Šum šumi, grm grmi*, Izbor iz usmene poezije, Školska knjiga, Zagreb 1986.
13. Perić-Polonijo, Tanja, *Tanahna galija*, Književni krug Split, Split 1996.
14. *Poslovice, zagonetke i govornički oblici*, priredio Josip Kekez, SHK, MH, Zagreb 1996.

Rkp. FF Split, (Rukopisne zbirke Katedre za Hrvatsku usmenu književnost, Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Splitu)

Rkp. FF Mostar, (Rukopisne zbirke Katedre za Hrvatsku usmenu književnost, Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Mostaru)

Te su rukopisne zbirke nastale kao rezultat studentskih izvornih terenskih zapisa kojima sam bio mentorom pri izradi golemoga broja seminarskih i diplomskih radova iz Hrvatske usmene književnosti.

(Oznaka D znači diplomski rad, oznaka E znači da je rukopis u elektroničkom obliku. Rukopisne zbirke nalaze se kod mene.)

VI. rkp. (Vlastita rukopisna zbirka)

Stap u kojem se melo mlijeko

VI. MIKROSTRUKTURE (POSLOVICE, ZAGONETKE)

POSLOVICE

Ptahotepove su **Pouke mudrosti** (oko 2400. g. prije Krista) prvo veliko djelo staroegipatske književnosti. To je djelo najvećim dijelom satkano od poslovice:

*Usavrši svoj govor, svu pažnju ćeš svrnuti na se,
Al ne širi svog srca zbog onoga šta sve znadeš,
Od neznalice uči kano i od mudraca
Umijeću nisu postavljene međe,
Nema znalca što seže do punog savršenstva.
Lijepa je miso skrta bolje no zelen dragulj,¹*

.....

Svaki je od navedenih stihova istovremeno i poslovice.

Staroegipatski zbornik **Pjesme s rijeke** (XV. – XIV. st. prije Krista) sadrži poslovice kao i sumeransko-babilonsko-asirski **Ep o Gilgamešu** (oko 1700. g. prije Krista).

Mnogo je poslovice u staroindijsko-sanskrtskoj svetoj knjizi **Vede** (usmeno znanje) koja je nastajala od XVI. do VI. st. prije Krista.

U **Bibliji**, koja je nastajala od XIII. st. prije Krista do I. st. poslije Krista, na tisuće je poslovice a samo u **Salomonovoj zbirci izreka** ima ih više od šest stotina.

Poslovice je mnogo u **Talmudu** (usmenoj znanosti) sastavljenom na temelju židovskog tumačenja **Starog zavjeta**. U Kur'anu (612.-653.) se, također, nalaze mnoge poslovice.

Antička **Grčka civilizacija** posebnu pozornost poklanjala je poslovicama koje su sakupljane u zbornike **Gnomologije**. Tu tradiciju nastavili su stari Rimljani, a nakon njih srednjovjekovne europske civilizacije. Aforizme i poslovice od najstarijih vremena koriste državnici, vojskovođe i političari, primjerice, Cezar (I. st. prije Krista) **Alea iacta est** (**Kocka je bačena**) i **Etiam tu filii mi** (**Zar i ti sine moj**).

Poznati su srednjovjekovni zbornici poslovice **Adagia** i **Dicteria**.

Erazmo Rotterdamski (1467.-1536.) u svomu djelu **Pohvala gluposti** koristio je i poslovice i krilatice.

---

¹ Nevenka Košutić-Brozović, *Čitanka iz stranih književnosti*, Školska knjiga, Zagreb 1996, str. 3.

U XV. stoljeću razvija se znanost **Paremiologija** koja se na temelju brojnih *paremiografija* bavila izučavanjem poslovice. To se pojačalo u XVI. i XVII. stoljeću na cijelom europskom prostoru.

U XVIII. stoljeću se tiskaju poslovice u brojnim knjigama i publikacijama, a taj se trend nastavlja sve do naših dana.

Champion 1938. g. navodi 124 definicije poslovice, a Basgoz 1990. g. navodi 143 definicije poslovice.²

Proširila se i uporaba poslovice pa se njome koriste propagandisti, državnici, političari, motivatori. Tako je, primjerice, mnogo poslovice u bestselleru otisnutom u dva i pol milijuna primjeraka *Pogled s vrha* (2000.) Ziga Ziglara, jednog od najbogatijih ljudi današnjice.

Hrvatske poslovice nalaze se inkorporirane u srednjovjekovnim pisanim dokumentima. **Benedikt (Benko) Kotruljević (Kotruljić)** (Dubrovnik, oko 1400. -? oko 1468.) prvi je sakupljač i zapisivač poslovice u Hrvatskoj, a nešto kasnije zapisivao ih je **Juraj Šižgorić** (Šibenik, oko 1420. – Šibenik, 1509.). U Hrvatskoj, dakle, imamo dvojicu vrsnih paremiologa dvije do tri decenije prije najvećega europskoga paremiologa Rotterdamskog.

Marin Držić (Dubrovnik, 1508. – Mleci, 1567.) u svojim djelima koristi na stotine poslovice i paremiologizama. Potkraj XVI. st. Dubrovčanin Stjepan Beneša Benešić sakuplja poslovice.

Poslovice su u svoja renesansna djela inkorporirali: Đore Držić (Dubrovnik, 1461. – Dubrovnik, 1501.), Šiško Menčetić (Dubrovnik, 1457. – Dubrovnik, 1527.), Mavro Veteranović (Dubrovnik, 1482. – Dubrovnik, 1576.), Petar Zoranić (Zadar, 1508. – ? 1569.), Dinko Ranjina (Dubrovnik, 1536. – Dubrovnik, 1607.), Dominko Zlatarić (Dubrovnik, 1558. – Dubrovnik, 1613.).

U djelima Ivana Gundulića (Dubrovnik, 1589. – Dubrovnik, 1638.) nalaze se mnoge poslovice, pa bi se iz njih mogao sastaviti opsežan gnomologij.

U XVII. st. poslovice su sakupljali **Bernard Đurđević** i leksikograf i pisac **Ivan Belostenec** (Varaždin, 1594. – Lepoglava, 1675.).

Početakom XVIII. st. **Pavao Ritter Vitezović** (Senj, 1652. – Beč, 1713.) objavio je zbirku poslovice ***Priručnik aliti razliko mudrosti cvitje*** u kojoj hvali i objašnjava poslovice, divi se poslovičnoj jasnoći i strukturi.

---

² Danica Škara, *Glas tradicije*, ZIRAL, Mostar-Zagreb 1997, str. 1997.

Poslovice je sakupljao **Đuro Matijašević** (Dubrovnik, 1670. – Rim, 1728.). Ivan Matija Matijašević (1714. – 1791.) objavio je zbirku hrvatskih poslovice **Proričja slovinska**. Polihistor i leksikograf Ivan Aletin Natali (Dubrovnik, 1670. – Dubrovnik, 1743.) u rukopisu je ostavio velik broj poslovice. **Francesco Maria Appendini** (Torino, 1768. – Zadar, 1837.) u svoju **Gramatiku ilirskoga jezika** uvrstio je mnoge poslovice. U djelu **Pričice i prorečja slovenskije** (1803.) Đuro **Ferić Gvozdenica** pored basni uvrštava i mnoge poslovice.

Poslovice sadrži i **Cvit** (1747.) **Filipa Grabovca** (Podosoje kod Vrlike? 1697. ili 1698. – Santo Spirito kraj Venecije, 1749.) i **Pismarica** (1759.) **Andrije Kačića Miošića** (Brist kraj Makarske, 1704. – Zaostrog, 1760.).

Mnoštvo je poslovice u kronikama i ljetopisima bosanskih franjevaca Stjepana Margitića Markovca (Jajce, 1650. – Fojnica, 1730.), Nikole Lašvanina (Dolac kod Travnika, 1703. – Jajce, 1750.), Filipa Lastrića (Očevija, 1700. – Kraljeva Sutjeska, 1783.), Bone Benića (Čatići kraj Kaknja, 1708. – Kraljeva Sutjeska, 1785.), Marijana Bogdanovića (Kreševo, 1720. – Kreševo, 1772.) i drugih.

Značajnija djela hrvatskih poslovice u XIX. st. jesu: *Tumačenje narodnih frazah i posloviceah* (**Bosiljak**, Zagreb, 1864. – 1865.) **Mijata Stojanovića** (Babina Greda, 1818. – Zagreb, 1881.); *Narodne poslovice* (**Dragoljub**, Zagreb, 1868.) **Ljudevita Vukotinovića** (Zagreb, 1813. – Zagreb, 1893.); *Narodne poslovice i zagonetke* (...) (Senj, 1879.) **Ivana Radetića**; i *Etički sadržaj narodnih posloviceah* (**Rad**, JAZU, Zagreb, 1889.) **Franje Markovića** (Križevci, 1845. – Zagreb, 1914.). **Ivan Franjo Jukić** (Banja Luka, 1818. – Beč, 1857.) u *Bosanskom prijatelju* objavio je 863 poslovice. **Fra/don Franjo Miličević** (Veliki Ograđenik kod Čitluka, 1835. – Mostar, 1903.) u svom djelu *Ženidba* (*Broćanska župa u Hercegovini*) (1870.) navodi poslovice.

Zapisivanjem i sakupljanjem poslovice bavio se i **Tomo Mikloušić** (Jastrebarsko, 1767. – Jastrebarsko, 1833.).

Velik je broj mudroslovice zapisao fra **Petar Bakula** (Batin kraj Posušja, 1816. – Mostar, 1873.).

Karizmatični Vrhbosanski nadbiskup **dr. Josip Stadler** (Brod na Savi, 1843. – Sarajevo, 1918.) u *Danici* je objavio 1873. g. **Poslovice: pučka mudrost**.

Od značajnijih književnika u XIX. st. čija djela sadrže brojne narodne poslovice spomenimo **Augusta Šenou** (Zagreb, 1838. – Zagreb, 1881.) i **Ksavera Šandora Đalskog** (Gredice kraj Zaboka, 1854. – Gredice, 1935.).

Među najznačajnijim zapisivačima, sakupljačima te znanstvenicima koji su se bavili poslovicama u prvoj polovici XX. st. bili su: Stjepan Ivšić (Orahovica, 1884. – Zagreb, 1962.), Ivan Kasumović (Mezinovac kraj Perušića, 1872. – Zagreb, 1945.); Vatroslav Jagić (Varaždin, 1838. – Beč, 1923.); Ante Šimčik.

Nikola Buconjić (Neum, Klek, 1865. – Sarajevo, 1947.) u djelu *Život i običaji Hrvata katoličke vjere u Bosni i Hercegovini* (1908.) bilježi poslovice. Iznimno je značajna zbirka poslovice *Hrvatske narodne poslovice* Vicka Skarpe (Šibenik, 1909.).

U drugoj polovici XX. st. velik doprinos paremiologiji dali su Nikola Bonifačić Rožin, Zdenko Škreb (Zagreb, 1904. – Novi Vinodolski, 1985.), Josip Kekez (Katuni kod Omiša, 1937. – Zagreb, 2003.).

Godine 2007. objelodanjeno je 14.926 poslovice u knjizi *Kad ti kuća gori, a ti se ogrij* Zbirka poslovice *Bartula Matijace* koju je priredio Stipe Botica.

Cijela je plejada književnika XX. st. koji su u svoja djela utkali poslovice. Među značajnijima su: Ivo Andrić (Dolac kraj Travnika, 1892. – Beograd, 1975.), Miroslav Krleža (Zagreb, 1893. – Zagreb, 1981.), Novak Simić (Vareš, 1906. – Zagreb, 1981.), Mirko Božić (Sinj, 1919. – Zagreb, 1995.), Ivan Aralica (Promina kraj Knina, 1930.) i mnogi drugi.

Velik je broj zapisanih poslovice u seminarskim i diplomskim radovima studenata pedagoških fakulteta u Osijeku, Rijeci i Mostaru; Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu te Odjela za humanističke znanosti Sveučilišta u Splitu.

Poslovica je najminijaturnije književno djelo. Poslovicom se prenosi višestoljetno i višemilenijsko iskustvo koje jezgrovito tipizira osobe, događaje i pojave. Karakter poslovice je utilitaristički i didaktički.

Poslovice imaju općenacionalni karakter.

U hrvatskoj povijesti književnosti poslovice su nazivane: ***proričja, priričja, pririč, priričak, mudroslovice, izreke; gnomi, sentence, sentencije.***

Poslovice se mogu klasificirati na više načina. Najčešće se svrstavaju po značenju, ali i po vremenu zapisivanja. Česta je abecedna klasifikacija. Mogu se tematski klasificirati.

Josip Kekez ih tipski razvrstava na: *izreke, dijaloške poslovice* ili *poslovice-pitalice, poslovice-anegdote* ili *poslovice-pričice* i *pareologizme (frazologizme, poredbe, metafore).*

Murterska kala

PRIMJERI

- 1. Ako ne moreš učinit dobro, nemoj ni zlo.*
- 2. Ako putuješ sa čovikom pa te ponudi raskriženon jabukon, i to njezinin manjin dilon, biži od njega! Nije pošten čovik.*
- 3. Ako nemaš ljekara, neka ti ljekar bude ovo troje: vedra duša, odmor i umjeren način života.*
- 4. Ako mi ne možeš pomoći, nemoj mi odmagati.*
- 5. Ako znaš šta ti je bilo, ne znaš šta će ti biti.*
- 6. Bavi se svojim poslom, ne tujin.*

7. *Bez pivca svane, a bez zore ne može.*
8. *Boje dobrome služiti vengo zlome zapovedit.*
9. *Boje gruba zakrpa vengo lipa buža.*
10. *Boje manje, a slaje.*
11. *Bolje da te zmija ujide nego marčano sunce ugrije.*
12. *Bolje je svašta jist vengo svašta govorit.*
13. *Bolje slaba mater, nego dobra maćeha.*
14. *Braća se dile kad se ombari isprazne.*
15. *Ča iman, s tim i klimam.*
16. *Čovik je čoviku vuk.*
17. *Daleko od očiju, daleko od srca.*
18. *Davat je božanski, a primat je juski.*
19. *Di razum vlada, puno tega se svlada.*
20. *Dobro dilo samo falu daje.*
21. *Dobro se ne pozna dok se ne izgubi.*
22. *Dok živiš, dolikuje ti da se nadaš.*
23. *Gdje laž ruča, tu ne večera.*
24. *Gdje brat brata ne voli, tu nema sreće.*
25. *Hrabar čovjek umire jedanput, a kukavica tisuću.*
26. *I dva loša svladaše Miloša.*
27. *I najmudriji da proda sve što ima, ne može da kupi sve što nema.*
28. *Il ne pokušavaj, il dovrši.*
29. *Izreke su ukras govora.*
30. *Kad bi svaken vitru jidra otvara ko zna di bi doša.*
31. *Kad se nauči maška sviću lizat, ili mašku ubiti, ili sviću razbit.*
32. *Kada bi se beside kupovale manje bi se trošile.*
33. *Kada je netko sposoban onda bi i buhu potkovao.*

34. *Kako si zaja, tako će ti se i vratit.*
35. *Ko je jači, ti tabači.*
36. *Ko na vitar pjuje, na obraz mu pada.*
37. *Ko puno govori, malo ga se čuje.*
38. *Ko u drugoga radi, u drugoga i gleda.*
39. *Ko vozi polako, stigne daleko.*
40. *Koga je zmija ujela i gušterice se boji.*
41. *Kucaj, otvorit će ti se, pitaj da će ti se.*
42. *Ko ljude ne sluša, ni čovjek nije.*
43. *Ko mnogo zbori, il mnogo zna ili mnogo laže.*
44. *Ko sije vitar, žanje oluju.*
45. *Ko liti laduje zimi gladuje.*
46. *Ko prati tuđi posao, svoj zaboravlja.*
47. *Ko radi ne boji se gladi.*
48. *Ko drugome jamu kopa sam u nju upada .*
49. *Knjiga je čovjekov najbolji prijatelj.*
50. *Kad mačke nema, miševi kolo vode.*
51. *Ko pjeva, zlo ne misli.*
52. *Ko priši vrat lomi.*
53. *Ko se dima ne nadimi, vatre se ne ogrije.*
54. *Ko se sam čuva i Bog ga čuva.*
55. *Ko se posljednji smije , najslade se smije.*
56. *Ko dvaput slaže, treći put mu se ne vjeruje.*
57. *Lako je za tuđin nosilin plakat.*
58. *Ljudi se gusto siju, ritko niču.*
59. *Moli Boga ka da ćeš sutra umrit, radi ka da ćeš sto godin živit.*
60. *Mnogi ljudi su kao satovi. Pokazuju jedno vrijeme, a otkucavaju drugo.*

61. *Na ljutu ranu, ljutu travu.*
62. *Našla tikva čepinu.*
63. *Ne laje zbog sela, nego zbog sebe.*
64. *Neka momak prvo napravi štalicu pa onda traži kravicu.*
65. *Ni pet prstiju na ruci nisu isti.*
66. *Ni u raju ne valja bit sam.*
67. *Nije grij ča u justa ulazi, vengo ča izlazi.*
68. *Nije važno šta se kazuje, već ko kazuje.*
69. *Nikomu pluta potonu, nikomu olova plivaju.*
70. *Nije kuća tisna, ako čeljad nije bisna.*
71. *Nije siromah ko malo ima, već ko mnogo želi.*
72. *Nije blago ni srebro ni zlato, već je blago što je srcu drago.*
73. *Ona ča botija ne more vrtit, novac more vrtit.*
74. *Opareni i na ladno puše.*
75. *Ovca koja bleji, zalogaj gubi.*
76. *Oči su ogledalo duše.*
77. *Oteto, prokleta.*
78. *Od samoće ništa gore nema.*
79. *Pomozi sam sebi pa će ti i Bog pomoć.*
80. *Pravde nije bilo, nit će je biti.*
81. *Po jutru se dan poznaje.*
82. *Poštuj, ako hoćeš da si poštovan.*
83. *Pametni ljudi uče na tuđim greškama, budale na vlastitim.*
84. *Rđa se zlata ne hvata.*
85. *Riba ribi ni virovala dok na vruće gradele nije stala.*
86. *S kin si, takov si, ako nis bit ćeš.*
87. *Sit gladnu ne viruje.*
88. *Svak sa svojon vrićom u mline.*

89. *Svaka vala ima svoga vitra i kuća svoga dima.*
90. *Svako dilo dođe na vidilo.*
91. *Sve se može kad se hoće.*
92. *Svako je kovač svoje sreće.*
93. *Slogom rastu male stvari, neslogom se i najveće raspadaju.*
94. *Šta Bog da, to vaja primit.*
95. *Što imaš, ne kaži, što izgubiš, ne traži.*
96. *Teško onom po kome se svit uči.*
97. *Tko će poplesti uzica za povezati svijetu gubica.*
98. *Tko je dužan, i na Božić je tužan.*
99. *Tko kasno ustaje, obrok mu nestaje.*
100. *Umiljato janje dvije sise sisa.*
101. *Utopjenik se i za slamku vata.*
102. *U laži su kratke noge.*
103. *Učini čovjeku sto puta dobro, a jedanput ne učini ... Sve je zaboravljeno.*
104. *Vesela mladost najveća je radost.*
105. *Velike misli dolazidu o srca.*
106. *Više vridi znat nego jemat.*
107. *Vjieran sluga tuđoj kesi gospodar.*
108. *Voda sve opere, ma ne more šporki jezik.*
109. *Vrati koke ča si pozobala. (Vrati roditeljima ono što su ti dali.)*
110. *Zaklela se zemlja raju da se sve tajne doznaju.*
111. *Živina se veže na roge, a čovik za rič.³*

---

³ Sve su navedene poslovice zapisane 2007. i 2008. godine ponajviše u Dalmaciji.

Negdašnji svakodnevni težački život

LITERATURA

1. Bonifačić Rožin, Nikola, *Narodne drame, poslovice i zagonetke*, Zagreb 1963.
2. *Bosanski prijatelj* (urednik I. F. Jukić) sv. III. Zagreb, 1861., sv. IV. Zagreb 1870.
3. Botica, Stipe, *Hrvatska usmeno književna čitanka*, Zagreb, 1995.
4. Čubelić, Tvrтко, *Povijest i historija usmene narodne književnosti*, Zagreb 1990.
5. *Hrvatska usmena književnost Bosne i Hercegovine: proza, drama i mikrostrukture*, priredio Marko Dragić, *Hrvatska književnost Bosne i Hercegovine u 100 knjiga*, knj. 5., Matica hrvatska i HKD Napredak, Sarajevo 2005.
6. *Kad ti kuća gori, a ti se ogrij*, zbirka poslovice Bartula Matijace, priredio Stipe Botica, P. I. P. Zagreb 2007.
7. Kekez, Josip, *Poslovice i njima srodni oblici*, Zagreb 1984.
8. Kekez, Josip, *Svaki je kamen da se kuća gradi*, Osijek 1990. (2. izdanje)
9. Kekez, Josip, *Usmena književnost*, u: Z. Škreb-A. Stamać *Uvod u književnost*, (IV. izdanje), Zagreb 1986.
10. Košutić, Brozović, Nevenka, *Čitanka iz stranih književnosti 1*, Zagreb 1996.
11. *Poslovice, zagonetke i govornički oblici* (priredio Josip Kekez), SHK, MH, Zagreb 1996.
12. Skarpa, Vicko, *Hrvatske narodne poslovice*, Šibenik 1909.
13. Škara, Danica, *Glas tradicije*, Mostar-Zagreb 1997.
14. Vilhar, Albin, *Latinski citati*, Novi Sad 1990.
15. Ziglar, Zig, *Pogled s vrha* (s engleskoga prevela Vesna Orsag), Zagreb 2000

ZAGONETKE

Zagonetke su prisutne u usmenoj komunikaciji od najstarijih civilizacija do naših dana. Međutim, taj usmenoknjiževni fenomen nije dostatno istražen. Korijeni hrvatskih zagonetaka nalaze se u srednjovjekovnom dramskom tekstu s otoka Krka *Kolo od Buzović*. (Kekez, J., 1996: 174.)

Prvi hrvatski značajniji folklorist Petar Hektorović (Hvar, 1487. – Stari Grad na Hvaru, 1572.) u *Ribanju i ribarskom prigovaranju* (1568.) navodi zagonetke ribara Paskoja i Zeta.

Pisac, plemić i poliglota **Fran Krsto Frankopan** (1643? – Bečko Novo Mjesto, 1671.) svoje djelo *Zganke za vrime skratiti* napisao je na temelju narodnih zagonetaka.

U XVIII. st. svećenik i pisac **Emerik Pavić** (Budim, 1716. – Budim, 1780.) u svomu *Kalendaru* tiska zagonetke.

Ivan Franjo Jukić je u *Bosanskom prijatelju* objavio 329 zagonetaka.

Marijan Vuković je u Zagrebu 1890. objavio *Zbirku zagonetaka*.

Antun Barac (Kamenjak kraj Crikvenice, 1894. – Zagreb, 1955.) u književno znanstvenu problematiku ulazio je preko zagonetaka.

Rijetke se otisnute knjige narodnih zagonetaka.

U knjizi *Poslovice, zagonetke i govornički oblici* (1996.) Josip Kekez objavio je 442 zagonetke.

Zagonetke su binarna mikrostrukturalna književna djela kojima se metaforično zagoneta o pojavama, događajima, predmetima, životinjama, osobama i sl. Sastoje se od pitalice (zagonetke, zagonetljaja) i odgovora (odgonetke, odgonetljaja). Zagonetkama se provjeravala intelektualna zrelost mladeži. Zagonetke su, također, služile za zabavu i razonodu u raznim prigodama: na sijelima, za vrijeme predaha kod težačkih poslova; zagonetali su i odgonetali pastiri, putnici, trgovci, đaci, studenti itd. Zagonetke se kazuju u prozi i stihovima. Poetski svijet zagonetaka je raznovrstan i obuhvaća velik broj motiva i tema.

Zagonetke se mogu različito klasificirati. Najčešća je dijakronijska klasifikacija. Pokatkad se abecedno razvrstavaju. Josip Kekez ih razvrstava na: *zagonetke, zagonetke-pitalice i računske zagonetke*.

PRIMJERI

ZAGONETLJAJI

1. *Bijelo polje,
Crno sjeme.
Mudar onaj tko ga sije.*
2. *Crno, maleno, svu noć cara varalo.*
3. *Četiri brata putem trče, jedan drugog ne mogu da stignu.*
4. *Dugo polje nemjereno,
Po njem blago nebrojeno.*
5. *Dva lončića, a četiri zaklopčića.*
6. *Dva oca, dva sina i did pođu u lov, ubiju tri zeca, podile ih i svakoga zapadne po jedan zec. Kako je to moguće?*
7. *Dvi grede usporedo stale, jedna drugu ne vidi.*
8. *Dvije vile povazdan vire.
Svakoga vide, a sebe ne vide.*
9. *Jedan lije, drugi pije, treći raste veselije.*
10. *Ko ide na glavi ?*
11. *Ko najprvi uđe u crkvu?*
12. *Majka kamena, sinci gvozdeni.
Sinci govore, majka ne more.*
13. *Na polju lonac vrije, ispod njega vatra nije*
14. *Nasred polja zlatna kuća,
a okrugla kao buća.
Po njoj rastu oštre drače.
U njoj sjedi mali kneže.*

*Kad se kneže šeće,
kuća mu se kreće.*

15. Na srid polja lonac vrije, a pod njim vatra nije.

16. Priđe ovca priko doca i prinese trista i tri koca.

17. Puna bačva dvoga vina, ne zna joj se čepa ni tapuna.

18. Tukotići tuku, vukotići vuku, a sa paša priko sebe baca.

19. Raste jela nasred sela.

*Iz svake jele dvanaest ogranaka,
iz svakog ogranka četiri grančice,
iz svake grančice po sedam listića.*

20. Što bez nogu bježi, a bez ruku grabi?⁴

ODGONETLJAJI:

1. (Pisac.) 2. (Komarac.) 3. (Kotači) 4. (Zvijezde) 5. (Oči i kapci) 6. (Lako, trojica su.) 7. (Oči) 8. (Oči.) 9. (Kiša, zemlja, stablo) 10. (Čava) 11. (Ključ) 12. (Zvonik i zvona) 13. . (Mravinjak) 14. (Ježeva kućica) 15. (Mravinjak) 16. (Jež) 17. (Jaje) 18. (Zubi, ruke, jezik) 19. (Godina, mjesec, tjedan i dani) 20. (Riba)

---

⁴ Sve su zagonetke zapisane 2007. i 2008. godine u Dalmaciji.

LITERATURA

1. Bonifačić Rožin, Nikola, *Narodne drame, poslovice i zagonetke*, Zagreb 1963.
2. *Bosanski prijatelj* (urednik Ivan Franjo Jukić), Zagreb 1861, 1870.
3. Botica, Stipe, *Hrvatska usmenoknjiževna čitanka*, Zagreb 1995.
4. Čubelić, Tvrtko, *Povijest i historija usmene narodne književnosti*, Zagreb 1990.
5. *Hrvatska usmena književnost Bosne i Hercegovine: proza, drama i mikrostrukture*, priredio Marko Dragić, *Hrvatska književnost Bosne i Hercegovine u 100 knjiga, knj. 5.*, Matica hrvatska i HKD Napredak, Sarajevo 2005.
6. Kekez, Josip, *Usmena književnost*, u: Zdenko Škreb-Ante Stamać *Uvod u književnost*, Zagreb 1986.
7. *Poslovice, zagonetke i govornički oblici* (priredio Josip Kekez) SHK, MH, Zagreb 1996.
8. Vuković, Marijan, *Zbirka zagonetaka*, Zagreb 1890.

RJEČNIK

A			
<i>abdest</i>	ritualno umivanje		dužinu (između 65 i 75 cm)
<i>(avdest) per.</i>	muslimana prije molitve	<i>aspa</i>	mjhurići na koži, rumenilo, crvenilo
<i>aber (haber)</i>	vijest, glas, obavijest	<i>ašikovati</i>	voditi ljubavni razgovor, ljubovati
<i>aj', ajd'</i>	hajde	<i>avlija</i>	kućno dvorište ograđeno zidom
<i>ajat</i>	klijet, izba, soba, pojata, ostava		
<i>aje</i>	haje od <i>hajati</i> = mariti	<i>babine</i>	B veselje o porođaju; posjet porodilji s ponudama
<i>ajvan</i>	stoka, životinja,		otac; u Rami i danas nevjeste svekra zovu babom
<i>(hajvan) turc.</i>	blago	<i>babo</i>	besplatno, vrlo jevtino; uzaludno buba, kukac
<i>akšam tur.</i>	sumrak	<i>badava</i>	stremen, uzengija (prvotno od bakra)
<i>alaj-barjak tur.</i>	zastava jednog odreda	<i>baja</i>	skitnica, mangup brzo.
<i>alaliti</i>	oprostiti	<i>bakračlije tur.</i>	dvopek
<i>alat (halat) tur.</i>	crveni konj	<i>baraba</i>	crna haljina
<i>aleluj</i>	aleluja	<i>barzo</i>	griva, narukvica
<i>ambar</i>	hambar: drveno spremište za zrnastu hranu, silos	<i>baškotine</i>	diploma, povelja
<i>amir</i>	zapovjednik, komandant, starješina	<i>beaz anterija tur.</i>	braše, imperf. od <i>brati</i>
<i>angel</i>	anđeo	<i>berat tur.</i>	kolijevka
<i>anterija tur.</i>	dio odjeće	<i>berijaše</i>	životinja.
<i>araba tur.</i>	1. obična zaprež. kola, 2. konj araps. pasmine	<i>bićerine</i>	čaše za žesticu
<i>arar (harar)</i>	vreća od kostrijeti, kozje dlake	<i>biljac lok.</i>	sukneno pokrivalo u krevetu
<i>armerun</i>	ormar	<i>biljur tur.</i>	kristalan
<i>aršin tur.</i>	lakat, mjera za		

<i>birtija</i>	pivnica, gostionica	<i>čapalo</i>	uhvatilo
<i>bogatun</i>	bogataš.	<i>čauš tur.</i>	svat koji zbija šalu
<i>bogaza tur.</i>	tjesnac, neprohodan put	<i>če</i>	u svatovima
<i>bogec</i>	siromah	<i>čehra tur.</i>	što je (ča + je).
<i>boje</i>	bolje	<i>čejad</i>	lice, izgled lica
<i>bokun</i>	komad	<i>čelebija</i>	ljudi
<i>bonik</i>	bolesnik		gospodin,
<i>boščaluk</i>	dar koji se sastoji od više odjevnih predmeta zamotanih u jedan komad platna	<i>čelenka tur.</i>	gospodičić, mladić plemenita roda nakit u obliku perjanice, srebrne, rjeđe zlatne
<i>boti(l)ja</i>	boca	<i>čemerika</i>	gorka i otrovna trava
<i>botiljun</i>	demižon, velika boca	<i>čevrtaljka</i>	čegrtaljka
<i>breša tal.</i>	talijanska puška izrađena u Bresci	<i>čifta tur.</i>	dvoje, par; brojiti nešto dva po dva
<i>brgulja</i>	svetkovina, veselje	<i>čirak tur.</i>	svijećnjak; sluga, momak
<i>brščan</i>	bršljan	<i>čiselce</i>	čislo, krunica
<i>brtac</i>	bratac, <i>dem.</i> od brat	<i>čivija</i>	drveni ili željezni klin
<i>budijaše</i>	budaše, <i>imperf.</i> od glagola <i>buditi</i>	<i>čivijajte</i>	čivijati = zakovati
<i>bumbužina</i>	tal. papir, pamučno	<i>čobanica</i>	čavlima
<i>(bumbažina)</i>	platno	<i>čobanin</i>	pastirica
<i>busja</i>	kutija, posudica	<i>čoha tur.</i>	pastir
	C		čvrsto valjano
<i>cesarica</i>	carica		sukno i odjeća od njega
<i>cika</i>	krupa, tuča	<i>čovik</i>	čovjek
<i>cilo</i>	cijelo	<i>črnit</i>	crniti
<i>cmilje</i>	smilje	<i>čude</i>	čuh, ču; <i>aor.</i> od gl. čuti
<i>covik provi</i>	pravi čovjek	<i>čudesnica</i>	čudna riječ, riječ koja začuđuje
<i>crljene</i>	crvene		
<i>cucak</i>	pas		
<i>cvatijala</i>	cvjetala		
	Č		Ć
<i>ča</i>	što	<i>ćage tur.</i>	papir, pismo
<i>čador</i>	šator	<i>ćale</i>	ćaća, otac
		<i>ćelebija</i>	osobito mlad

<i>(čelebija) tur.</i>	gospodin, gospodičić	<i>dočekoli</i>	dočekali
<i>čer</i>	kćer.	<i>doje</i>	dođe, <i>aor.</i> od gl. <i>doći</i>
<i>ćorda</i>	sablja	<i>doklen</i>	dokle
<i>ćosa tur.</i>	čovjek kojem ne raste brada; lukavac, mudar	<i>dolama</i>	starinska muška i ženska gornja haljina
	D	<i>donle</i>	donde
<i>da viru</i>	obećao brak	<i>doperaju</i>	donesu
<i>dajko, daidža</i>	ujak, materin brat	<i>doro, dorat</i>	konj crvenkasto- smeđe dlake
<i>daniškinja</i>	vrsta puške; vrsta	<i>doša</i>	došao
<i>(danickinja)</i>	revolvera	<i>dovnju</i>	donju
<i>darva</i>	drva	<i>drivce</i>	splav, brod
<i>dažd</i>	kiša	<i>drobna</i>	sitna
<i>dažj</i>	kiša	<i>drugega</i>	drugoga
<i>deklica</i>	djevojka	<i>dubrava</i>	šumica
<i>delarica</i>	radnica	<i>durati tur.</i>	trpjeti, trajati, ne prestajati
<i>devlet (delvet)</i>	sultanova vlada,		DŽ
<i>tur.</i>	vezirsko vijeće; car, sultan; sreća, zadovoljstvo, blagostanje	<i>džaba</i>	ono što je besplatno dano, poklon; uzaludno
<i>dežgracija</i>	nevolja	<i>dželat tur.</i>	krvnik, izvršitelj smrtne kazne
<i>di</i>	gdje	<i>džudija</i>	židov; pogrđan naziv koji se ne odnosi na sve Židove već samo na mučitelje Isusa Krista
<i>diba</i>	teška svilena tkanina, izvezena granama i cvjetovima		Đ
<i>dicu</i>	djecu	<i>đadri (njavli)</i>	đavli
<i>dikla</i>	djevojka	<i>lok.</i>	
<i>dino</i>	gdje ono, gdje	<i>đeisija tur.</i>	svečana blagdanska odjeća
<i>dite</i>	dijete.	<i>đel (tur.)</i>	dođi, hajde
<i>divan tur.</i>	vrsta sofe bez naslona	<i>đemija tur.</i>	lađa, brod
<i>divit tur.</i>	tintarnica, kutija s tintom i kalemom (perom od trstike)		
<i>divojka</i>	djevojka		
<i>dobremu</i>	dobromu		

<i>đerdan</i>	ogrlica, ženski nakit koji se nosi o vratu	<i>fumora</i>	dimnjak
<i>đerđef tur.</i>	okvir u koji se napinje platno za vezenje		G
<i>đidija</i>	obješenjak, živahan mladić; junak	<i>gajde</i>	puhaći instrument
<i>đindur</i>	biser	<i>galge</i>	vješala
<i>đogin</i>	bjelkast konj, bijelac, bjelaš	<i>geletna</i>	poskočita, hitra
<i>đuvegija tur.</i>	zaručnik, mladoženja	<i>gever-mašina</i>	strojna puška, strojnica
<i>đuzel tur.</i>	krasan, lijep, skladan	<i>gled</i>	pogled
	E	<i>godišć</i>	godina
<i>eer (tur. ehel)</i>	vrijedan, sposoban, dostojan	<i>gojčica</i>	priča
<i>eglenisati tur.</i>	razgovarati	<i>gorove</i>	gore, planine
<i>engija,</i>	uzengija, stremen	<i>gre</i>	ide
	F	<i>greb</i>	grob
<i>fajda</i>	korist, dobit	<i>greblje</i>	groblje
<i>fakat</i>	vrijeme	<i>gri', grij</i>	grijeh
<i>fala</i>	hvala	<i>grije</i>	grijehe
<i>faljen</i>	hvaljen	<i>gromi</i>	gromovi
<i>fameja</i>	obitelj	<i>grota</i>	špilja, pećina, hrid
<i>fatite</i>	hvatite	<i>grozje</i>	grožđe
<i>fes, fesić</i>	turska stožasta kapa	<i>gumno</i>	kameno ograđeno dvorište
<i>festung</i>	tvrđava, utvrda, kula	<i>gvardija</i>	straža, dežurstvo na brodu
<i>fešta</i>	praznik, blagdan, svetkovina		H
<i>finaci</i>	žandari	<i>haber tur.</i>	glas, vijest, obavijest
<i>fistančić</i>	vrsta suknje s	<i>ham mađ.</i>	glavni dio konjske opreme za prezanje kola
<i>(fistan) tur.</i>	naboranim donjim dijelom	<i>hamber tur.</i>	povorka
<i>fišek tur.</i>	patrona, nabo, metak	<i>haramija tur.</i>	razbojnik, zločinac, kradljivac
<i>fol</i>	izmišljotina, prijevera, laž	<i>haran grč.</i>	zahvalan; čestit, pošten, valjan
		<i>hasi (has) tur.</i>	vlasništvo
		<i>haspa</i>	rodbin
		<i>(hasaba) tur.</i>	a
		<i>haznadar tur.</i>	blagajnik, rizničar

hećim tur. liječnik
holte dođite već
hronit nahranit
hvajda (fajda) tur. korist, dobit

I

ićindija polovica vremena između podneva i zalaska sunca
idra jedra
iđem idem
iman imam
injačica, inočica druga muževljeva žena; suparnica
irudica demonsko biće koje predvodi olujno nevrijeme
isan insan, *turc.* = ljudsko biće
ispovid ispovijed
ispovidivat ispovijedati
ispriči (se) ispričiti se = suprotstaviti se u tom
istor htio
iti pojede
izi isprljano
izmaćano izvježban; muštra
izmuštran njem. njem. vojnička vježba
izobila lok. izobilja
izodije odjene (Da nas sunce izodije)
izvarće prevrće
izvid iznad
izviniše izviniti = plesti u vijenac
izvuko izvukao
‘iža kuća, dom

J

jabandžija tur. stranac, tuđinac
jafta tur. izložen oglas, etiketa
jagaz (jagrz) tur. bijel konj s ridastim pjegama
jagluk tur. duguljast rubac, na jednom uglu izvezen zlatom
japica dem. od otac
jaran prijatelj, drug
jaranica prijateljica, drugarica
jarbur lat. visok stup osobito na brodu na koji se pripinju jedra
jarik sjeme slično ječmu ili grahu
jauklija tur. draga, voljena djevojka, odabranica, zaručnica
jazia (jazija) tur. pismo, rukopis
jazmak tur. jarak, rov, kanal
ječerma tur. dio muške odjeće; preklopan prsluk
jemenija tur. vrsta marame; papuča
jerbo jer
ji jede
jidi ljuti
jidra jedra
jih njih
jočko otac
joka jaka
jopet opet

K			
<i>kabil (kabul)</i>	prihvatanje,	<i>ko no</i>	kao ono
<i>tur.</i>	pristanak	<i>komina</i>	prostorija u kojoj se jede i kuha
<i>kadifa tur.</i>	baršun, pliš; u narodn. govoru: skupocjena tkanina	<i>komšija</i>	susjed
<i>kadin</i>	lavor	<i>konder</i>	krčag, pehar
<i>kajas tur.</i>	remeni, pojas od sablje; uzda	<i>kontentamo</i>	zadovoljimo
<i>kaligar</i>	postolar	<i>kopa</i>	kopao
<i>kalmteš</i>	nož kojim se kalemi zarezuju	<i>koruna</i>	kruna
<i>kalpak</i>	vojnička kapa s obodom od krzna	<i>kripna</i>	krijeposna
<i>kampanel</i>	zvonik crkve.	<i>križak</i>	dem. od križ, križić
<i>kandilj</i>	uljanica, uljana svijeća	<i>križi</i>	križevi
<i>kantali</i>	pjevali	<i>krto</i>	drvena košara
<i>kapijala</i>	kapala	<i>kruto</i>	strašno
<i>kapijaše</i>	kapaše	<i>kudan</i>	kuda
<i>kapric</i>	hir, tvrdoglavost, objest	<i>kujundžija tur.</i>	zlatar
<i>karantan</i>	vrst novčića	<i>kula</i>	višekatna kamena kuća
<i>kardoš</i>	drug, prijatelj	<i>kuluk</i>	besplatan rad bez izravne koristi, tko taj rad obavlja
<i>karščansku</i>	krščansku	<i>kundure tur.</i>	bakandže, cokule; teške cipele ili čizme
<i>kašun</i>	kutija, sanduk	<i>kuverta (tal. coperta)</i>	paluba
<i>katal tur.</i>	ubojstvo		
<i>katan</i>	vojnici, konjanici	<i>laćati</i>	L hvatati
<i>(katana) mađ.</i>		<i>ladam</i>	vladam
<i>katmer</i>	vrsta cvijeća	<i>lagovati</i>	lagati
<i>katrida</i>	stolica	<i>lantina tal.</i>	tanka duga palica o koju je privezano jedro
<i>kauk tur.</i>	čalma, turban	<i>lapat</i>	njiva, oranica
<i>ki</i>	koji	<i>lavuro</i>	radi
<i>kiljer</i>	sobica, spremnica, ostava	<i>lefkotica</i>	ljepotica
<i>kin</i>	kim	<i>leri</i>	pjevači, svirači
<i>ključe</i>	ključeve	<i>likarija</i>	lijek
<i>ko</i>	tko	<i>lina</i>	lijena
<i>ko je</i>	kao što je	<i>linac</i>	lijenac

<i>liska</i>	varalica		sjedalica kod
<i>lola</i>	momak, dragi		orijentalaca
<i>lolati se</i>	skitati se	<i>mirlica (tal.</i>	čipka
<i>lotra</i>	ljestve	<i>merletto)</i>	
<i>lumbarda tal.</i>	starinski top	<i>miruha</i>	miris
<i>lumbrela</i>	kišobran	<i>mirušala,</i>	mirisala, mirisalo
<i>luško</i>	velolučko	<i>mirušalo</i>	
		<i>mišina</i>	posuda izrađena od
	LJ		osušene jareće kože
<i>ljudi stori</i>	ljudi stari	<i>mlodin</i>	mladih
<i>ljutika</i>	vrsta kapule	<i>mlogo</i>	mного
		<i>mogaza</i>	podrum
	M	<i>mor tur.</i>	ljubičast,
<i>makarune</i>	makaroni		tamnomodar
<i>mal tur.</i>	stoka; imetak, blago	<i>more!</i>	uzvik, psovka:
<i>mamuz</i>	ostruga		glupane!; blaže:
<i>(mamuza) tur.</i>		<i>morem, more</i>	dragoviću moj!
<i>mantalica</i>	plećka pečenoga	<i>morija tal.</i>	mogu, može
	janjeta		kuga, pomor,
<i>marva</i>	stoka	<i>mra(m)orati</i>	epidemija
<i>maška</i>	mačka	<i>mriže</i>	mrmljati, ogovarati
<i>maštraf tur.</i>	limena zdjelica,	<i>mukte tur.</i>	mreže
	posuda, vrč, čaša	<i>mur, mor</i>	besplatno, badava
<i>maž</i>	svibanj	<i>murećef tur.</i>	ljubičast
<i>mehana tur.</i>	krčma, gostionica	<i>murtatin tur.</i>	tinta, mastilo, crnilo
<i>meit (mejti)</i>	mrtvac, pokojnik	<i>murtela (tal.</i>	odmetnik, izdajica
<i>tur.</i>		<i>mortella)</i>	mirta, mrča
<i>mejdan</i>	1. polje, trg,	<i>mušterija</i>	onaj koji nešto želi;
<i>(megdan)tur.</i>	raskrižje,		kupac
	2. bojno polje,	<i>muštuluk tur.</i>	nagrada donosiocu
	dvoboj		dobro vijesti
<i>meju</i>	među	<i>muž</i>	seljak
<i>meja</i>	kamena međa		
<i>memla</i>	vlaga, trulež		N
<i>(mema) tur</i>		<i>nabaška tur.</i>	posebno
<i>mendulat</i>	slatkiš od bajama i	<i>najlipje</i>	najljepše
	šećera	<i>nakrkali lok.</i>	prejeli, prepili
<i>menduše</i>	naušnice	<i>nana, nena</i>	baba; majka; stara
<i>minderluk tur.</i>	divan, sećija,		žena
	počivaljka i		

<i>naprid</i>	naprijed	<i>okle, oklen</i>	odakle
<i>nasuliti</i>	pogoditi se	<i>okrćaše, okrće</i>	okretati
<i>nediljče</i>	vok. od nedjeljak, nedjelja	<i>okrunitaše</i>	okruniše
<i>nediljice</i>	dem. od nedjelja	<i>ondale</i>	odanle, odande, odatle
<i>nevista</i>	snaha	<i>oprošćenje</i>	oproštenje
<i>nevista</i>	nevjesta	<i>orihu</i>	orahu
<i>nevoji</i>	nevolji	<i>orija</i>	oraha
<i>ni</i>	nije	<i>ormarun</i>	ormar
<i>nicijaše</i>	nicaše	<i>osiču</i>	odsijeku
<i>nikù</i>	nekakvu	<i>osto</i>	ostao.
<i>ninuće</i>	njiše, ljulja	<i>otale, otlen</i>	odatle
<i>nis</i>	nisi	<i>otare lok.</i>	oltare
<i>nopoko</i>	naopako	<i>otiji</i>	otidi
<i>noseća</i>	trudna	<i>otkinem</i>	skinem (skinuti san s očiju)
<i>nošli</i>	našli	<i>otkućim se</i>	rastavim se, odijelim se
<i>nuder!</i>	pogledaj, priđi	<i>oto</i>	to
<i>nukovala</i>	učila, poučavala, savjetovala	<i>otolen</i>	odatle
<i>njiju</i>	njih	<i>otpoćima</i>	otpoćine
	O	<i>otprete</i>	odvede
<i>obadaš</i>	otkrivaš		P
<i>obadila</i>	otkrila	<i>pajdaš</i>	drug, prijatelj
<i>obida</i>	ručka	<i>pancir tal.</i>	oklop za zaštitu vojnikova tijela
<i>obiljela (krv)</i>	oblila	<i>parec (parek)</i>	par, bračni drug
<i>obisi</i>	objesi.	<i>pargal (franc)</i>	vrsta gustoga pamučnoga platna
<i>obojci</i>	pleteni dio vunene obuće koji se obuvao na čarape.	<i>parip</i>	konj, pastuh
<i>očla</i>	otišla	<i>paršurati</i>	fritule
<i>oću</i>	hoću	<i>pasam</i>	povijesmo, svitak
<i>ode</i>	hode, idu	<i>paša</i>	konca visoki dostojanstvenik u Turskoj Carevini; general
<i>ode</i>	ovdje		fitilj
<i>odio</i>	hodio	<i>pavej</i>	napojnica
<i>odo</i>	odoh	<i>pekšiš (peškiš)</i>	
<i>odslen lok.</i>	od sada		
<i>odstupite se</i>	odstupite		
<i>odtolen</i>	odatle		
<i>oduvik</i>	oduvijek		

<i>tur.</i>			pripovjedi
<i>pelivan tur.</i>	prevrtljivac	<i>povrida</i>	povređuje (rane)
<i>peljamo</i>	vodimo	<i>pravica voda</i>	krštena voda
<i>pendžer</i>	prozor	<i>prenuti se</i>	probuditi se
<i>pensat</i>	misliti	<i>pribudem</i>	budem, prebivam
<i>penjur</i>	vilica	<i>prida</i>	pred
<i>perčin tur.</i>	pletunica, kika, dio	<i>prifaćase</i>	prihvataše
	kose	<i>prigodi</i>	nije se ništa našlo
<i>pijate</i>	tanjure	<i>prihronili</i>	prehronili
<i>pinjur</i>	vilica (pribor za	<i>priko</i>	preko
	jelo).	<i>prima</i>	prema
<i>plotili</i>	platili	<i>prin</i>	prije
<i>poberkaju</i>	poberu	<i>pripetiti</i>	dogoditi se
<i>pobro lok.</i>	prijatelj	<i>pripočima</i>	počine
<i>poganica</i>	opaka žena; nekršćanka	<i>pristupanje</i>	prijestup, grijeh
	poginula	<i>privarni</i>	prevrnuo
<i>poginila</i>	staja	<i>privežedu</i>	privežu
<i>pojata</i>	pođe	<i>procesjunum</i>	procesijom
<i>poje</i>	pođi	<i>proje</i>	prođe
<i>poji</i>	pjevaju	<i>propenso</i>	promislio
<i>poju</i>	pripomoć	<i>prostrige lok.</i>	prosjek kroz
<i>poleščica</i>	uhvatiše, prihvatiše		bespuće
<i>poljamiše</i>	uze (Gospe sina	<i>protrese se</i>	potrese se
<i>popadoše</i>	popadoše)	<i>provi</i>	pravi
	rođenje	<i>providur tal.</i>	naslov poglavara
<i>porojenje</i>	otiđe		zemlje u doba
<i>porti</i>	cipele		mletačke uprave
<i>postole</i>	cipele	<i>provislo</i>	nad Dalmacijom
<i>postole</i>	posvećenje,	<i>pud</i>	ručka
<i>posvetelišće</i>	posvetilište	<i>puli-duvak;</i>	prema.
	pokrivač omot;	<i>pulija tur.</i>	ukrasni predmet od
<i>poša tur.</i>	turban; ovratnik;		kovine koji se
	vrsta kravate na		prišiva na odjeću;
	staroj narodnoj		duvak tur. svadbena
	nošnji	<i>pusat tur.</i>	koprena nevjeste
<i>potavnilo</i>	potamnijelo	<i>pušćat</i>	oružje
<i>potriba</i>	potrebno		pustiti
<i>potrnuše</i>	pogasiše		
<i>povij</i>	reci, kaži,	<i>rada</i>	R
			biti rad = htjeti

<i>rahat tur.</i>	bezbrizan, miran, spokojan	<i>sevdel</i>	voljeni, ljubljani, dragi
<i>rajali</i>	rađali	<i>sićan</i>	sjećam
<i>raskrsni</i>	prekini	<i>sikavice</i>	sikalina, oštra trava s bodljama
<i>raskršje</i>	raskrižje		
<i>razočarovala</i>	razočaravala	<i>sindžir</i>	lanac
<i>rieste</i>	raste	<i>slaje</i>	slade
<i>ritko</i>	rijetko	<i>slajša</i>	slada
<i>rožmarin</i>	ružmarin	<i>smi</i>	smije
<i>rubaća</i>	rubac	<i>smicati se</i>	šuljati se
<i>ruoj</i>	roj	<i>smitljika</i>	vrsta korova
		<i>snešica</i>	snašica
	S	<i>soj</i>	rod, pleme; podrijetlo, vrsta
<i>sadak</i>	ženski dugi prsluk od vune	<i>soldat</i>	vojnici
<i>sajoše</i>	sađoše	<i>soldi</i>	novci
<i>samarin</i>	konoplje postavljeno na životinju koja nosi teret	<i>soluf, solufić</i>	uvojak, pramen kose pušten niz lice
<i>samrt</i>	smrt	<i>sorguč tur.</i>	umjetni cvijet; perjanica, čelenka
<i>sanu (snu)</i>	snu	<i>spičica</i>	grančica
<i>saraj tur.</i>	dvorište, dvor (osobito kraljevski)	<i>sposi</i>	spasi
<i>sejmen(sejme nin) tur.</i>	pandur, redar, stražar, janjičar	<i>spovidi se</i>	spomeni se
<i>sekrete</i>	tajne	<i>spriči</i>	spriječio
<i>sem</i>	osim	<i>sprogovara</i>	progovara
<i>semta (semt) tur.</i>	kraj, domovina, zavičaj	<i>sprta</i>	ručno rađena košara, plete se od šiblja mrtine, specifična za Gdinj
<i>senjali</i>	uočili	<i>spuntala</i>	pobuniti se
<i>serdžada</i>	mali sag za	<i>srez</i>	kotar
<i>(sedžada) tur.</i>	klanjanje kod muslimana	<i>srmali tur.</i>	srebrno
<i>sest</i>	sjesti	<i>Stambol, Istanbul</i>	Carigrad
<i>sevap tur.</i>	dobročinstvo, zadužbina	<i>stanak, mn.</i>	mjesto gdje se
<i>sevдах</i>	ljubav, ljubavna čežnja, ljubavni zanos	<i>stanci</i>	netko trenutno nalazi
		<i>stanovita</i>	postojana, dosljedna
		<i>stit</i>	staviti
		<i>stor</i>	star.

<i>stori</i>	roditelji.		
<i>stori</i>	stari.		
<i>stovrlja</i>	nemirna, zločesta, poštetna	<i>tabači</i>	tlači
<i>strefila</i>	snašla.	<i>tadar</i>	tada
<i>sukija tur.</i>	krpica kojom se nekad pričšvrćivao	<i>talumiti tur.</i>	poučavati, obučavati; vojnička obuka
<i>surlaju</i>	metak u pušci svirati	<i>tamaliso</i>	njihao.
<i>susida</i>	susjeda.	<i>tan(a)c, mn.</i>	ples, kolo
<i>susidima</i>	susjedima	<i>tanci</i>	
<i>svagdi</i>	svugdje	<i>tance</i>	ples
<i>svajalo</i>	svađalo	<i>tanjša</i>	tanja
<i>svak</i>	svatko	<i>tarčalo</i>	trčalo
<i>svaken</i>	svakom	<i>tarpi</i>	trpio
<i>svičanice</i>	svijeće	<i>tavnica</i>	tamnica
<i>svojon</i>	svojom	<i>tavnilo</i>	tama, mrak
		<i>teci (tetki)</i>	tetki
		<i>tefter grč</i>	knjiga, popis, registar
	Š	<i>temena tur.</i>	način pozdravljanja pri čemu se ruka uz mali naklon stavi na srce pa onda na čelo
<i>šalaj!</i>	uzvik u pjesmi	<i>temre tur.</i>	koplje, stijeg
<i>šarvarice</i>	hlače	<i>temu</i>	tom.
<i>šćeta</i>	šteta	<i>tenef</i>	uže, uzica
<i>šenica</i>	pšenica	<i>tenef tur.</i>	vrpca, uzica, konopac; traka, trak
<i>šenluk tur.</i>	veselje, zabava	<i>terazija</i>	vaga
<i>šerbe (šerbet)</i>	osvježavajuće	<i>terzibaša tur.</i>	poglavar krojača
<i>tur.</i>	slatko piće, medovina	<i>testir tur.</i>	oslobođenje šegrta, proglašenje šegrta
<i>šerbet</i>	dobro zaslađena voda	<i>tevabija tur.</i>	kalfom, dopuštenje, sloboda
<i>šimšir bešika</i>	kolijevka od šimšira	<i>tijaše</i>	podanici, državljani
<i>šiša tur.</i>	potkrovlje, tavan	<i>timunu (tal.</i>	htjede
<i>šjor</i>	gospodin	<i>timone)</i>	kormilo
<i>škaf</i>	praonik, vrsta drvene posude	<i>tin</i>	taj
<i>škafetine</i>	ladice	<i>tio</i>	htio
<i>šli</i>	išli		
<i>špaz 'jem</i>	smočnica, ostava.		
<i>štano, štono</i>	šta ono, što ono		
<i>šuvit</i>	tavan		

<i>toče</i>	rastaču (napr. crvi mrtvo tijelo)	<i>uzbigošē</i>	pobjegoše
<i>toka (tal. tocca)</i>	moram te	<i>uzdršćāše se</i>	zadrhtaše
<i>trepica</i>	trepetljika, topola	<i>užanca</i>	običaj
<i>trepīćala</i>	treperila, trepetala		V
<i>trepušćem</i>	drhtim	<i>va</i>	treba
<i>tribo</i>	trebao	<i>vaik</i>	uvijek
<i>trikrat</i>	triput	<i>vajalo</i>	trebalo
<i>Tripalovo</i>	dio Sinjskog polja	<i>vake</i>	ovakve
<i>imanje:</i>		<i>valiti</i>	faliti, pogriješiti
<i>trpezica</i>	dem. Od blagovaonica	<i>van lok.</i>	nego
<i>trudan</i>	umoran	<i>varakli safun</i>	bojadisani sapun
<i>tudale</i>	odatle	<i>vas</i>	sav
<i>tude</i>	tu	<i>včel</i>	pčela
<i>tujin</i>	tuđin	<i>vego</i>	nego
<i>tuju</i>	tuđi	<i>vele</i>	mnogo, puno
<i>tunja</i>	dunja, voćka i voće slično jabuci	<i>velu</i>	veliku
<i>tust</i>	debeo	<i>ven</i>	nego
<i>tute</i>	tude	<i>venček</i>	vijenac
<i>ubraniti</i>	obraniti	<i>venedike tal.</i>	mletačke puške
<i>ufanca</i>	ufanje	<i>virovala</i>	vjerovala
<i>ufatiše</i>	uhvatiše	<i>virovo</i>	vjerovao
<i>ukarcat</i>	ukrcati	<i>viščica</i>	vještica
<i>ulize</i>	uđe	<i>više</i>	vještice, coprnice, štrige, more, stuhe
<i>umrit</i>	umrijeti	<i>vitar</i>	vjetar
<i>umrli dan (sat)</i>	smrtni dan (čas)	<i>vižiju</i>	večer prije blagdana ili sveca
<i>undar</i>	onda	<i>von</i>	vama
<i>uorati</i>	uzorati	<i>vorvordica,</i>	riječi nepoznata
<i>uotka</i>	motka	<i>vorvordarče</i>	značenja i podrijetla; u našoj pjesmi imenuju momka i djevojku
<i>ustanak</i>	ustajanje, buđenje	<i>vrića</i>	vreća
<i>ustrpljivost</i>	strpljivost	<i>vridile</i>	vrijedile
<i>utal</i>	šupalj, poderan	<i>vrog</i>	vrag
<i>uvik</i>	uvijek	<i>vroti</i>	vratio
<i>uvinuše</i>	upletoše (npr. cvijeće u vijenac)	<i>vrtlu</i>	vrtu
		<i>vuode</i>	ovdje

	Z		
<i>zadadoše</i>	dadoše (npr. na muke)	<i>zeman tur.</i>	vrijeme, doba, razdoblje, vijek, godine
<i>zafalit</i>	zahvaliti	<i>zere</i>	malko, malčice; <i>ni zere</i> – nimalo
<i>zaja</i>	uzeo	<i>zermone</i>	nećakinje
<i>zajubili</i>	zaljubili	<i>zijan</i>	šteta, kvar, gubitak
<i>zakaj</i>	zašto	<i>zoć</i>	zašto
<i>zaovica</i>	muževljeva sestra	<i>zojmile</i>	posudile
<i>zaručnja</i>	zaručnica	<i>zvirlati</i>	gledati naokolo
<i>zarukovo</i>	zaručio	<i>zvoli</i>	zvali
<i>zastajući</i>	zatekavši, našavši		
<i>zaštitelji</i>	zaštitnici		Ž
<i>zdraka</i>	zraka	<i>žeja</i>	želja
<i>zelenčica</i>	vrsta jabuke; zelena, nedozrela jabuka	<i>žije</i>	živi, postoji

M. D.

BILJEŠKA O AUTORU

Marko Dragić rođen je 10. srpnja 1957. godine na Poljani (Makljen) u Rami. Gimnaziju je završio u Prozoru 1976. godine, a nakon toga je studirao hrvatski i latinski jezik i književnost i diplomirao na Filozofskom fakultetu u Zadru (1980.). Za vrijeme studija bio je predsjednik Zbora studenata i predstavnik studenata u Savjetu (Senatu) Sveučilišta u Splitu.

Po završetku studija od 1980. do 1988. godine bio je srednjoškolskim profesorom u Srednjoškolskom centru Prozor. Od 1988. godine do danas neprekidno je obnašao više dužnosti u politici i izvršnoj vlasti: predsjednik Općinskog vijeća Saveza samostalnih sindikata Bosne i Hercegovine Prozor (1988-1990), načelnik Policijske uprave Rama – Prozor (1990-1993), zamjenik ministra MUP-a HR HB (1994-1995), član predsjedništva HDZ-a BiH (1994. – 1996.). Po završetku Domovinskoga rata 1995. imenovan je ravnateljem Novinske agencije hrvatskoga naroda u Bosni i Hercegovini HABENE. Tu je dužnost obnašao do 2002. godine kada je osnovao je *Federalnu novinsku agenciju* (Fena) kojom rukovodi s kolegom iz bošnjačkoga naroda od 2002. godine. Od 1994-1998. g. bio je član te predsjednik Upravnoga odbora Hrvatskih pošta i telekomunikacija u Bosni i Hercegovini. Dragovoljac je *Domovinskoga rata*, pukovnik, predsjednik Nadzornoga odbora Radio-televizije Herceg-Bosne i dr. Bio je članom Predsjedništva Matice hrvatske Mostar (2000-2004).

Pročelnikom *Odsjeka za kroatistiku* Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Splitu bio je u mandatu (2005-2007). Na tome je Fakultetu biran 2004. g. u zvanje docenta, a 2007. u zvanje izvanrednoga profesora. Na istom je fakultetu na dodiplomskom studiju nositeljem kolegija: *Hrvatska usmena književnost*, *Hrvatska književnost prerealizma, realizma i moderne*, te na diplomskom studiju kolegije: *Povijesne predaje i Književnost i zbilja*. Dvije je godine (2005/06 i 2006/07) bio nositeljem kolegija *Hrvatska književnost katoličke obnove i prvoga prosvjetiteljstva*.

Na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Mostaru 2001. g. biran je u zvanje docenta, 2004. u izvanrednoga profesora, te 2007. g. u zvanje redovitoga profesora. Profesorom je na Poslijediplomskom doktorskom

studiju na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu i na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Mostaru.

Član je *Književnog kruga* Split, Matice hrvatske i dr. Deset je godina bio članom uredništva Motrišta, časopisa Matice hrvatske Mostar. Članom je uredništva i urednik za *Stariju hrvatsku književnost* edicije Hrvatska književnost Bosne i Hercegovine u sto knjiga.

Organizator je otpora u Bosni i Hercegovine. Predsjednik Republike Hrvatske odlikovao ga je *Redom hrvatskoga trolista i Spomenicom domovinske zahvalnosti*.

Od djetinjstva ga je zanimala tradicijska kultura te je u domovini i inozemstvu nastupao na priredbama i svadbama pjevajući i svirajući nekoliko narodnih instrumenata. (Za vrijeme gimnazijskih dana glumio je glavne uloge u crkvenim predstavama: *Dođi tata, mi te čekamo* i *Žrtva ispovjedne tajne*.) Sakupljanjem, zapisivanjem i izučavanjem tradicijske kulture i književnosti počeo se baviti 1976. godine. Za vrijeme studija Filozofski fakultet u Zadru je financirao njegova terenska istraživanja u Hrvatskoj, Srbiji i Bosni i Hercegovini. Od tada je objavio pedesetak znanstvenih i stručnih radova te šezdesetak prikaza i dvadeset šest popularnih radova, (Vidi: www.bib.irb), te knjige:

1. Marko Dragić, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti* (Fakultetski udžbenik) Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split 2006. www.ffst.hr.
2. Marko Dragić, *Hrvatska književnost katoličke obnove i prvoga prosvjetiteljstva (Hrvatska barokna književnost)*, (Fakultetski priručnik) Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split 2006. www.ffst.hr
3. Marko Dragić, *Hrvatska usmena književnost Bosne i Hercegovine, lirika, epika, retorika*, Hrvatska književnost Bosne i Hercegovine u sto knjiga, knjiga 4, Matica hrvatska i HKD Napredak, Sarajevo (2006).
4. *Usmene epske pjesme iz Neretve kod Konjica*, (priredili: mr. sc. Tomo Anđelić i dr. sc. Marko Dragić), Hrvatski leksikografski institut Bosne i Hercegovine, Mostar 2006.
5. Marko Dragić, *Hrvatska usmena književnost Bosne i Hercegovine, proza, drama i mikrostrukture*, Hrvatska književnost Bosne i Hercegovine u sto knjiga, knjiga 5, Matica hrvatska i HKD Napredak, Sarajevo 2005.
6. Marko Dragić, *Književna i povijesna zbilja* (kroatološke teme), HKD Napredak, Split, 2005.

7. Marko Dragić, *Od Kozigrada do Zvonigrada* (hrvatske povijesne predaje i legende iz Bosne i Hercegovine, Mala nakladna kuća Sv. Jure i Zajednica izdanja ranjeni labud, Baška Voda – Mostar - Zagreb, 2001.
8. Marko Dragić, *Deset kamenih mačeva* (hrvatske predaje i legende iz Bosne i Hercegovine, Mala nakladna kuća Sv. Jure, Baška Voda, 1999.
9. Marko Dragić, *Duša tilu besidila* (hrvatske pučke molitvene pjesme iz BiH, Mala nakladna kuća Sv. Jure, Baška Voda, 1997.
10. Marko Dragić, *Zakopano zvono* (predaje i legende u Šematizmu fra Petra Bakule, Mala nakladna kuća Sv. Jure, Baška Voda, 1996., (prvo izdanje) 1997. drugo izdanje.
11. Marko Dragić, *Tuj tunja, tu jabuka* (hrvatske narodne pjesme iz Rame), Mala nakladna kuća Sv. Jure, Baška Voda, 1995.
12. Marko Dragić, *Ramo moja* (Hrvatske narodne pjesme iz Rame), Matica hrvatska ogranak Rama – Prozor, Sarajevo 1992.

Recenzirao je dvanaest znanstvenih knjiga i dvadesetak radova u uglednim znanstvenim časopisima. Od 2002. godine do sada je pod njegovim mentorstvom napisan i obranjen 101 diplomski rad.

U Mostaru, 14. kolovoza 2008.

Kata i Marija Dragić